VVS ORBIS,

Hoc est,

NAVIGATIONES ILLVSTRIORES, ADMIRANDÆ ET CELEBRIORES

Fortissimorum Heroum,

CHRISTOPHORI COLVMBI,
VINCENTII PINZONI,
AMERICI VESPVTII.
PETRI MARTYRIS,
FERDINANDI CORTESII,
NICOLAI HERBORNII,

QVIBVS NOVI ORBIS AMERICÆ REGNORVM ET PROuinciarum situs, Religionis & Principatuum status aliarumque rerum quæ iis in regionibus occurrunt, maxime memorabilium explicatio & historia continetur.

ACCESSIT

CASPARIS VARRERII
De OPHYRA regione
TRACTATVS SINGVLARIS.

Opus iucundissima & frugifera maxime lectionis.

AMSTELRODAMI,
Apud IOANNEM IANSONIVM, 1623.

Ornatiſſimis, Prudentiſſimisque
Viris
IN
COLLEGIO
THALASSIARCHICO
VRBIS ROTEROD.
Dominis ſuis.

ORNATISSIMI VIRI,

NEmo eſt, qui non ſummopere admiretur verba illa, quæ in *Medea Seneca*, in fine Actus ſecundi leguntur,

——Venient annis
Sæcula ſeris, quibus Oceanus
Vincula rerum laxet, & ingens
Pateat tellus, Tiphyſque novos

De[illegible] [illegible]nec ſit terris
Vlti[illegible] [illegible]hule.

Admirandus etlam ille *Plato in Timæo*, meminit, *Atlanticæ inſulæ, Lybia & Aſia longè majoris, quæ varios habuerit Reges, quorum vis omnis in unum col[illegible] varias regiones, & quicquid intra colum[illegible]ulis continebatur invaſit*. Hanc in[illegible]ſulam [illegible], *ingenti terræ motu, jugique diei unius ac noctis illuvione, vaſto gurgite merſam, atque ita innavigabile pelagus illud, propter abſorptæ inſulæ limum relictum fuiſſe*. Hæc Ægygtij Sacerdotis verba, expendenda ijs puto, qui quærunt, qua ratione magna aliqua pars orbis, tam diu incognita eſſe potuerit?

Quanquam verò ſciam, haud noſtrum eſſe lites iſtas Geographorum de *Atlantide* inſula, quænam illa ſit, componere: hoc tamen auſim dicere, optare me, ut hoc ſit graviſſimum in Geographia peccatum, verba iſta chori apud *Senecam*, aut ſi quis alius illius Tragoediæ autor eſt, & Sacerdotis illius Ægyptij orationem de *Atlantide*, *Americæ* applicare.

Quicquid ſit, veriſimillimum eſt, Avorum noſtrorum memoria, ea contigiſſe, in quibus non incommodè vaticinium illud, quod extat apud Senecam, dici poſſit eſſe impletum

Narratio

Narratio de inventione va[illegible] illarum Regionū ante multos annos in folio bis excusa est, sed nunc exemplaria illa, cum tineis & blattis pugnant, Quare cum nullus dubitem, multos optare, recudi exemplaria illarum navigationum, maximè forma minore, ut in via sit pro comite,& in vidulo commodè portari possit, prælo hæc [illegible] quæ spero lectu non minus jucunda, quàm utilia fore.

C. Plinius Sec. in Naturali Historiæ lib. XIX. de lino agens, miratur, *herbam esse quæ Ægyptum admoveat Italiæ : in tantum ut Galerius, à freto Siciliæ Alexandriam septima die pervenerit, Babilias sexta.* Postea invehitur in temeritatem hominum, qui lino ad vela texendi usi sunt. *Audax* (inquit) *vita, scelerū plena, aliquid seri, ut ventos procellasq́ recipiat, & parum esse solis fluctibus vehi.* Maledicit etiam autori velorum, *cui non satis fuit, hominem in terra mori, nisi & periret insepultus.* Miratur *seri hominis manu, meti ejusdem hominis ingenio, quod ventos in mari optet.* Procemium postea claudit, hoc epiphonemate:

Præterea ut sciamus favisse pœnas, nihil gignitur facilius, utque sentiamus nolente id fieri natura, urit agrum, deterioremque etiam terram facit.

† 3 Cap. I.

Cap. [illegible] de uſu lini agens, *Eadem* inquit & *plagis materia: neque enim minores cunctis animalibus inſidias, quàm nobiſmet ipſis lino tendimus.*

Scilicet, degeneres canum, & qui non cogitant, mortem ubique æquè vicinam eſſe, ſed alicubi propiorem videri,

> *[illegible] nimium, qui freta primus*
> *Rate tam fragili perfida rupit,*
> *Terraſque ſuas poſt terga videns,*
> *Animam levibus credidit auris,*
> *Dubioque ſecans æquora curſu,*
> *Potuit tenui fidere ligno,*
> *Inter vitæ mortiſque vias*
> *Nimium gracili limite ducto.*

Quantò rectius expendiſſet, cum *non omnis ferat omnia tellus*, ſummâ Dei providentiâ factũ eſſe, ut mari, ac fluminibus, ac rivis, ope humana inde deductis, omnes partes orbis commodius ac velocius, (addo etiam ſumptu longe minori, quàm celerrimo equorum curſu, & inæquali curruum jactatione,) adiri poſſint, atque eò importari, rurſuſque inde exportari merces, quæ non tantum uſui ſunt abſolutè neceſſaria, ſed etiam honeſtæ inſerviant delectationi.

Vtinam vero intra has metas ſe contineret genus

genus humanum, & non ad damnabilem luxum auro, aromatibus, atque similibus Dei donis abuteretur, nec Baali, & Mundo ijs inserviret, quibus glorificare Deum debebat. Vtinam illos populos, quorum ad se opes homines transferunt, studerent ad veram Dei cognitionem adducere, atque *Christum*, in quo omnes Thesauri sunt, illis revelarent prædicatione pura verbi divini, & exemplo inculpatæ vitæ, facem ijs præferrent. Ita fieret ut nassâ suâ, non tantum opes aliarum gentium, sed & Animas hominum piscarentur, gratissimum Deo præstãtes obsequium, qui per *Apostolum* suum *Iacobum* nos docuit, *Eum qui converti fecerit peccatorem ab errore via sua, salvaturum animam ejus à morte, & operturum multitudinem peccatorum*, & per *Danielem Prophetam* cap. XII. dicit : *qui ad justitiam erudiunt multos, coruscaturos, quasi stellas in perpetuas æternitates.*

Ad ipsos quos recudimus scriptores venio. Prima narratio est *Christophori Columbi* Liguris hominis ingenij curiosi, qui indignè ferens, præoccupatam ab alijs gloriam inventione *Fortunatarum & Hesperidum*, hoc egit apud Ferdinandum Hispaniæ Regem, ut sibi quoque liceret Novas terras quærere; sed ob-

VVS ORBIS,

Hoc est,

NAVIGATIONES ILLVSTRIORES, ADMIRAND

CELEBRIORES

Fortissimorum Heroum,

CHRISTOPHORI COLVMBI,
VINCENTII PINZONI,
AMERICI VESPVTII.
PETRI MARTYRIS,
FERDINANDI CORTESII,
NICOLAI HERBORNII,

QVIBVS NOVI ORBIS AMERICÆ REGNORVM ET PROuinciarum situs, Religionis & Principatuum status aliarumque rerum quæ iis in regionibus occurrunt, maxime memorabilium explicatio & historia continetur.

ACCESSIT

CASPARIS VARRERII
De OPHYRA regione

TRACTATVS SINGVLARIS.

Opus iucundissimæ & frugiferæ maximè lectionis.

AMSTELRODAMI,
Apud IOANNEM IANSONIVM, 1623.

Ornatissimis, Prudentissimisque Viris

IN

COLLEGIO THALASSIARCHICO VRBIS ROTEROD.

Dominis suis.

ORNATISSIMI VIRI,

NEmo est, qui non summopere admiretur verba illa, quæ in *Medea Seneca*, in fine Actus secundi leguntur,

——Venient annis
Sæcula seris, quibus Oceanus
Vincula rerum laxet, & ingens
Pateat tellus, Tiphysque novos

† 2 *Detegat*

De[illegible] [illegible] nec sit terris Vltim[illegible].

Admirandus etiam ille *Plato in Timæo*, meminit, *Atlantica insulæ, Lybia & Asia longè majoris, quæ varios habuerit Reges, quorum vis omnis in unum coll[illegible] varias regiones, & quicquid intra colum[illegible] ulis continebatur invasit*. Hanc insulam [illegible], *ingenti terræ motu, jugique diei unius ac noctis illuvione, vasto gurgite mersam, atque ita innavigabile pelagus illud, propter absorptæ insulæ limum relictum fuisse*. Hæc Ægygtij Sacerdotis verba, expendenda ijs puto, qui quærunt, qua ratione magna aliqua pars orbis, tam diu incognita esse potuerit?

Quanquam verò sciam, haud nostrum esse lites istas Geographorum de *Atlantide* insula, quænam illa sit, componere: hoc tamen ausim dicere, optare me, ut hoc sit gravissimum in Geographia peccatum, verba ista chori apud *Senecam*, aut si quis alius illius Tragoediæ autor est, & Sacerdotis illius Ægyptij orationem de *Atlantide*, *America* applicare.

Quicquid sit, verisimillimum est, Avorum nostrorum memoria, ea contigisse, in quibus non incommodè vaticinium illud, quod extat apud Senecam, dici possit esse impletum

Narratio

Narratio de inventione [illegible]llarum Regionũ ante multos anno[illegible]o bis excusa eſt, ſed nunc exemplaria illa, cum tineis & blattis pugnant, Quare cum nullus dubitem, multos optare, recudi exemplaria illarum navigationum, maximè forma minore, ut in via ſit pro comite, & in vid[illegible]lo commodè portari poſſit, prælo hæc [illegible] quæ ſpero lectu non minus jucunda, quàm utilia fore.

C. Plinius Sec. in Naturali Hiſtoria lib. XIX. de lino agens, miratur, *herbam eſſe quæ AEgyptum admoveat Italiæ : in tantum ut Galerius, à freto Siciliæ Alexandriam ſeptima die pervenerit, Babilias ſexta.* Poſtea invehitur in temeritatem hominum, qui lino ad vela texendi uſi ſunt. *Audax* (inquit) *vita, ſcelerũ plena, aliquid ſeri, ut ventos procellaſq́ recipiat, & parum eſſe ſolis fluctibus vehi.* Maledicit etiam autori velorum, *cui non ſatis fuit, hominem in terra mori, niſi & periret inſepultus.* Miratur *ſeri hominis manu, meti ejuſdem hominis ingenio, quod ventos in mari optet.* Procemium poſtea claudit, hoc epiphonemate:

Præterea ut ſciamas favisſe pœnas, nihil gignitur facilius, utque ſentiamus nolente id fieri natura, urit agrum, deterioremque etiam terram facit.

Cap. [illegible] usu lini agens, *Eadem* inquit *& plagis materia: neque enim minores cunctis animalibus insidias, quàm nobismet ipsis lino tendimus.*

Scilicet, degeneres canum, & qui non cogitant, mortem ubique æquè vicinam esse, sed alicubi propiorem videri,

[illegible] nimium, qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit,
Terrasque suas post terga videns,
Animam levibus credidit auris,
Dubioque secans æquora cursu,
Potuit tenui fidere ligno,
Inter vitæ mortisque vias
Nimium gracili limite ducto.

Quantò rectius expendisset, cum *non omnis ferat omnia tellus*, summâ Dei providentiâ factū esse, ut mari, ac fluminibus, ac rivis, ope humana inde deductis, omnes partes orbis commodius ac velocius, (addo etiam sumptu longe minori, quàm celerrimo equorum cursu, & inæquali curruum jactatione,) adiri possint, atque eò importari, rursusque inde exportari merces, quæ non tantum usui sunt absolutè necessaria, sed etiam honestæ inserviant delectationi.

Vtinam vero intra has metas se contineret genus

genus humanum, & non ad damnabilem luxum auro, aromatibus, atque similibus Dei donis abuteretur, nec Baali, & Mundo ijs inserviret, quibus glorificare Deum debebat. Vtinam illos populos, quorum ad se opes homines transferunt, studerent ad veram Dei cognitionem adducere, atque *Christum*, in quo omnes Thesauri sunt, illis revelarent prædicatione pura verbi divini, & exemplo inculpatæ vitæ, facem ijs præferrent. Ita fieret ut nassâ suâ, non tantum opes aliarum gentium, sed & Animas hominum piscarentur, gratissimum Deo præstãtes obsequium, qui per *Apostolum* suum *Iacobum* nos docuit, *Eum qui converti fecerit peccatorem ab errore via sua, salvaturum animam ejus à morte, & operturum multitudinem peccatorum*, & per *Danielem Prophetam* cap. XII. dicit: *qui ad justitiam erudiunt multos, coruscaturos, quasi stellas in perpetuas æternitates.*

Ad ipsos quos recudimus scriptores venio. Prima narratio est *Christophori Columbi* Liguris hominis ingenij curiosi, qui indignè ferens, præoccupatam ab alijs gloriam inventione *Fortunatarum & Hesperidum*, hoc egit apud Ferdinandum Hispaniæ Regem, ut sibi quoque liceret Novas terras quærere; sed ob-

ſtantibus [illegible], poſt aliquot annos demum, quinque naves impetravit, quibus è Gadibus ſolvens, cum non ſatis maturè ex voto nautarum, terræ apparerent, penè illorum ſeditione oppreſſus eſt; qua ſedata *Guadalupiam*, *Hiſpaniolam*, & alia loca primus detexit. Lætus hoc ſucceſſu, in Hiſpaniam rediit, & quadruplo majorem claſſem impetravit, qua expeditione feliciter ſuccedente, invidia, (quæ ſemper magnis obſtitit auſis & magna conantibus plurimum obfuit) ſecundò ei facta eſt, ut cauſam pro ſe dicere coactus ſit: poſtquam dixiſſet, judicibus in Conſilium miſſis, album tulit calculum. Mortuo (Anno M. D. VI. corpore ejus Hiſpalim delato & in Eccleſia Carthuſianorũ humato,) ſtatua à Genuenſibus ei decreta eſt. Laudandum hoc in *Columbo*, quod bene feciſſe contentus, ſciens, quod *ipſa ſibi virtus pretium*, contempſerit rumores non vulgi tantum, ſed aliorum, qui non parum gloriam illius ibant imminutam. Benzo lib. I. cap. 5. narrat, cum Hiſpani quidam proceres, in convivio multum de *Columbi* gloria delibarent, dicentes, cuilibet fuiſſe hoc præſtitu facile, quod ipſe feciſſet, nec eſſe cauſam cur Itali hoc nomine criſtas tollerent, *Columbus* renidens,

ſumto

sumto ovo, dixit, quis vestrum hoc mihi rectum destituet in caput? quod cum frustra singuli conati essent, ille leviter in apice testa contusa, pronum illud statuit, cūq. convivæ cachinnarentur, pronam rem esse clamantes, excepit ille: Me præeunte, facile fuit vobis hoc imitari, absque quo fuisset, nunquam hoc præstitissetis. Talis, inquit, inventio fuit novi orbis, in quo inventis facile erit aliquid superaddere.

Ita mores hominum sunt, inventa contemnere, neque expendere, quantæ molis fuerit, tot vincere obstacula, quibus non remotis, scientiæ rerum inventarum æternis jacerent in tenebris. Credo tamen invidiæ vitandæ causa, nullam ab eo insulam de nomine aut cognomine suo fuisse appellatam. Eat hic contemtus vanæ gloriæ in Annales. & facto *Columbi* quisque discat *Gloriam esse Crocodilum*, & umbræ instar, insequentē fugere, & fugientem sequi.

Secunda est *Vincentij Pinzoni*, paulò pòst secuta, quæ cum brevissima sit, facilius legi quam à me in epitomen contrahi posset. lector in ea videbit, etiam ex paucis folijs, multam hauriri posse scientiam.

Tertia est *Americi Vespucij Florentini*, qui

Anno M. CCCCXCVII ultra æquinoctialem vela faciens, magnum terræ continentis tractum, nominavit de suo nomine *Americam.* Quatuor illius Navigationes omnigena scientia & prudentia diligentem lectorem mactabunt.

Quarta est *Petri Martyris Mediolanensis*, protonotarij tandè Apostolici, consiliarij Regij, & Caroli V. senatoris. Scripsit varia, *De orbe novo Decades* III. inscriptas olim hoc Titulo: *Decades Oceanicæ*, quibus adjuncti sunt *lib.* III. *de Legatione Babylonica.* Postea studio *Richardi Hakluyti Oxoniensis Angli*, octo prodiere hujus scriptoris *Decades*, inscriptæ Illustri viro *Gualtero Rhaleg* &c. Ita autem versatus est in hac materia, ut ad imitationem Nasonis de eo quidam cecinerit:

Hesperios quis nosceret Indos, Martyris æternum si latuisset opus. Laudat Venales qui vult extrudere merces, Martyris scripta præcone nou egent.

Præmissa autem est Martyris Epistola *Francisci Cortesij* Narrationibus, ut suppleat defectum narrationis primæ, quæ simile argumentum continebat. Tres autem cùm viderim harum Narrationum editiones, nulla tamē integra erat: an prorsus perierit, an verò

linguâ

linguâ tantum Latinâ non extet, de eo pronuncio, *mihi non liquere*.

Fuit hic *Cortesius Nobilis Hispanus*, Anno M.CCCCCXVIII undecim navium classe D.L. militibus instructa hãc navigationẽ instituit. Hic est, qui *Mexicanam* urbem obsidione cinxit, & tertio mense, ea potitus est.

Laborabat hic *Cortesius* auri *sacra fame*, quã se expleturum sperabat urbe capta, sed egregie ei Barbara hæc gens illusit: nam desperata urbis tutela, omne aurum argentumque ex publico privatoque collatum, in lacum, in quo urbs sita est, demerserat. Itaque *Cortesius* tanquam larus hians, spe sua frustratus, fame dira magis magisquè efferatus, quolibet suppliciorum genere contra Indos grassatus est, & *Motesumam* Regẽ strangulari jussit, quanquam alij lapide à suis percussum fuisse, tradant.

Volumẽ *Cortesi*, de rebus Indicis conscriptum, Pater ipsius idiomate Hispanico (teste Petro Martyre cap. x. Decad. VIII.) Typographis tradidit. An hoc sit illud ipsum, quod recudimus, an aliud, de hoc ampliãdũ cẽseo.

Post hæc sequitur *Nicolai Herbon* epitome, de Indis convertẽdis. Autor hic Gallus fuit, ordinis Minorum, & illorum (ut vocant) com-

commiſſarius per Galliam.

Inter alia, vult mores illorum, qui mittuntur ad Indos convertendos, eſſe ſine avaritia exemplo diſcipulorum *Chriſti*, qui *noluit ſuos portare æs in zonis*. Invehitur etiã in eos, qui eò commigrant, ut aurum argentum & precioſos lapides corradant, colligant, ditioreſque egrediantur, quàm ſint ingreſſi. Utinam hoc conſilium omnes ſecuti fuiſſent: non ita ſorderet nomẽ *Chriſtianorum* apud Indos, quorũ aliqui Chriſtianos, fuga ſibi elapſos, maſſis auri ſparſis, tanquam piſces, eſcâ quadam capere conati ſunt.

Claudit agmen *Tractatus Varrerij* de Ophyra Regione. Exiſtimat ille in Aſia (in qua ſententia etiam Marius Niger fuit) Ophyram Regionem ſitam fuiſſe. *Abrahamus Corteſius* Africæ regionem eſſe putat. At *Arias Montanus*, *Guil.* P*oſtellus*, *&* *Geropius Becanus*, P*eru* veram *Ophyram* eſſe, non conjiciunt, ſed meo judicio evincunt.

Verba ex 2. P*aralepom*. C*ap*. 3. *verſ*. 5. ſubjicio ex interpretatione Ariæ Montani:

Et texit domum lapide precioſo ad gloriam, & aurum (erat) *aurum parvaim.*

Idem *Arias Mont*. in præfat. libri, quem inſcripſit P*haleg*, ſive de gentium ſedibus ait, hoc

hoc nomen P*arvaim ijs qui vel tantum Ebr aicè sciunt legere, clarè demonstrare*, *duas olim Regiones Peru dictas, unum quidem, qua eodem vocabulo hodierno etiam die*, Peru *dicitur*; *alteram verò qua Nova Hispania à navigantibns est appellata. Vulgatns autem Interpres, vel ob ignotam sibi Regionem, vel potius in ejus, quod illa Regii exhibebat, auri laudem. cum in Ebræo esset* , & aurum illud Peru & Peru : *(nam* Peru *in numero duali facit* P*arvaim) ille inquam convertit*, & aurum erat probatissimum.

Hæc ille [redacted] quoque & aliquot alij Bibliorum interpretes, retinentes vocem P*arvaim* integram, quomodo in Ebræo legitur, clare affirmat, P*arvaim* fuisse P*eruviam.*

Iohannes Geropius Becanus in Niloscopio, ex *Diodoro Siculo & P*latone, multa habet observatione dignissima.

Michael quoque Neander in sua orbis terræ Descriptione, parte prima, *credibile esse dicit, navigationem ad novum orbem, veteribus intermissam fuisse, vel regum civitatumque interdictis, vel ob Romani Imperij inclinationem, cum totus orbis noster bellis, direptionibus & vastationibus Gothorum, Vandalorum, Hunnorum, Longobardorum, exterarum gentium & Barbaricarum, arderet, &*

Turci-

Turcici Imperij incrementum omnes vires & cogitationes Europæ in se converteret. Hæc ibi.

Quare *Varrerius* ita audiendus est, ut servetur altera auris integra à *Varrerio dissentientibusque*. Hæc sunt viri ornatissimi, quæ de his Narrationibus dicenda habui.

Usus autem hujus generis scriptorum multiplex est. nam præter honestam voluptatem, quæ ex lectione Historiarum capitur, pars prudentiæ est, nosse ritus & mores variarum gentium. De Ulysse speculo viri prudentis Horatius lib.1. Epistolarum scribit, quod *multorum providus urbeis Et mores hominum inspexit:* quod cum ille fecerit magno incommodo, & periculo suo alij faciant, ex his & similibus scriptis, hoc commodi percipitur, quod illarum in lectione liceat.

Neptunum procul è terra spectare furentem. Inveniunt quoque in his scriptis physici non pauca, quæ alibi naturam rerum scrutanti non essent obvia.

Et cum de misera idololatria harum gentium, crebra hic fiat mentio; non tantum discimus quantæ sint tenebræ nostræ, sed etiam ad gratiarum actionem stimulamur, pro hoc beneficio; quod nos, qui eramus populus sedens in tenebris & in regione mortis, sine

Deo,

Deo, sine spe salutis, lucem viderimus magnam, quod beneficium tam multis non est collatum, judicio quidem Dei non injusto, sed tamem admirabili, & in timore Dei pijs mentibus sæpe expendendo.

Hanc editionem autem vobis inscribere VIRI ORNATISSMI visum est, non tantum ut grati civis præstarē officium, verùm etiam, quia jucundum, non alijs modo, sed vobis imprimis fore putavi, si in hac urbe, *magni illius Erasmi patria*, non *Neptuni* tantum, sed *Palladis* quoque studia coli cerneretis; quibus ego cum faveam, alijs studijs consecratus, ideoque pararium (quem vos nostis) in alloquio quo favorem vestrum capto, advocare coactus sim, vos multo magis ijs velle mihi persuasi, hæc vobis offerens, cum animo vobis omni officio & pietate dedito, & æternùm vestro.

VALETE VIRI ORNATISSIMI, Deus studia vestra omnia ad nominis sui gloriam secundet.

Roterodami. XV. Cal. Octobris. Anno Christi 1616.

Vester omni obsequio,

IOHANNES LEONARDI
BEREWOVT.

NAVIGATIO CHRISTOPHORI COLVMBI, QVA MVLTAS REGIONES hactenus orbi incognitas invenit, inventasq́ue Hispaniæ rex coli iussit & frequentari.

Quomodo rex Hispaniarum dedit liburnicas duas Christophoro Columbo.

CAPVT I.

ITAQVE Christophorus natione Italicus, patria Genuensis, gente Columbe, vir erat procera statura, colore ad rubedinē inclinato, facie oblonga. Is quum diutius in regia regis Hispaniarum invictissimi diversatus fuisset, animū induxit, ut hactenus inaccessas orbis partes perquam diligenter peragraret. Petijt propterea rursus & iterum instantissime à rege memorato, ut voto suo tam pio non deesset, futurum sibi & toti Hispaniæ decus præclarum adseverabat, si sua opera & impensa novas inaccessasque regiones nactus esset: & ad id opus navigandi ultro se offerebat, nam pollicebatur plures posse nancisci in occidente insulas, quæ ad usum, imò ad delitias mortalium minime forēt ineptæ, & in primis in eis insulis, quæ cōterminæ sunt Indiæ, inveniri posse arbitrabatur baccas, id est, uniones, lapidesq́;

pretiosos fore omne genus, nec non aromata omnifariam, aurique plurimum. Hæc meditantem rex & regina identidem derisere, utpote cogitantem inania, & pensi nullius, vertebaturque hic sermo propè in fabellam. Tandem peractis annis VIII. insistente adhuc Columbo, cœpit rex his sermonibus aures præstare attentiores, decrevitque post multa experiri viri ingenium, propterea in effectum huius celebris instituti, iussit liburnicam unam & celoces duas omni genere annonæ armamentorumque communiri: quibus expeditis, prima Septembris luce M. CCCCXCII. solvit ab Hispanis litoribus, & diu optatum iter aggressus est.

De insulis cõpertis à Columbo viro acerrimo.

CAPVT II.

ITaque solvit à Gadibus iter faciens versus insulas Fortunatas, quas nunc Hispani appellant Canarias, ob id quod canibus maxime abundent: antiqui vero Fortunatas dicebant. Hæ enim absunt à Gadibus milliaribus MCC. prout ipsi computant suas leucas, dantes unicuique leucæ. M. IIII. Fortunatas propterea eas dixere ob aëris miram tẽperiem, cœlique clementiam, sunt in clymate per Syenem versus meridiem: eas incolunt ferinæ gentes, quibus nulla est religio, nullius Dei timor, nulla verecũdia, utpote quæ nudi incedunt usquequaque: eò Columbus concessit aquæ non nihil sumpturus, ut vel

Canariæ

Fortunata

inibi

ibi socij prius parumper conquiescerent,
uam atrocioribus assuescerent laboribus:
am qui sulcant maria incomperta, his ne-
esse est propè labores innumeros exantlare.
olvens igitur illinc arabat maria, & per dies
xxxi. totidemque noctes navigans versus
cidentem, nihil telluris unquam apparuit:
ndem è specula quispiam insulas quasdam
nspicatus est: propius accedētes videre in-
las sex, quarū duæ erant vastissimæ, eisque
omina indidit, alteram Hispanam, Ioannam
teram nuncupavit.

De magnis insulis.

CAPVT III.

Oannam non satis compertum habuere
utrum esset insula vel ne: dum tamen eius
tera legunt, audivere innumeros avium
ncētus, & in primis lusciniarum, quæ den-
simis nemoribus inerrabant, mense No-
mbri. Inibi etiam conspexere limpidis-
na flumina, eademque ad potandum sua-
sima, portus magnos celebresque. Et quum
nto Choro navigarent, provecti sunt ma-
secus insulæ litora, nusquam tamen ad
cem pervenere. Quum igitur progressi
ssent ferè milliaria D C C C. & nullum ter-
num adhuc comperissent, credidere con-
entem esse: propterea decrevere gradum
erre, impellente pelagi sævitia: nam ma-
id est, arbor navis nutare incipiebat. Con-
rtit itaque navim ad orientem, & mox

devenere ad eam insulam, quæ dicitur Hispana: & quum summe appeterēt terram explorare quæ ad Aquilonem vergebat, & iam ipsis terræ appropinquantibus, condicto ratis maxima in scopulum quendam collisa est, adeò ut iam dehisceret: verum summergi nequivit ob planciem saxi: mox accurrunt cum cymbis viri celocis alterius, & socios è faucibus Neptuni eripuere ferè moribundos. Quum terram appulissent, conspecti sunt ab incolis ejus insulæ, qui protinus effusè fugerunt in nemora densissima, non aliter quàm si fugacem leporem consectaretur canis, genus inauditum: nostri tamen vestigia persequuntur fugientium & mulierem quandam corripuere, quam quum ad naves reduxissent, vino & obsonijs prope distentam, & eleganter vestitam missam faciunt: nam ipsi nudi incedunt, & humaniores ignorant delitias.

De situ & moribus Hispanæ insulæ.

CAPUT IV.

QVamprimum igitur hæc mulier devenit ad suos satura & propè farta, cultuque insolito vestita decentissime, alij hac liberalitate adducti, mox certatim, catervatimque ad litus concurrunt, ratigenus esse divinum: nam desiliebant in pelagus secum ferentes aurum, quod cum ollis testaceis, vasisque vitreis permutabant, pro minima quaque re etiam despicabili aurum dabant.

exempli

exempli gratia, si quis dedisset frustū speculi confracti, protinus aurum consequebatur. Contracta igitur amicitia, vigentibusque commercijs, nostri cœpere diligentius eorum vitam & mores explorare, compereque protinus eos regem habere: propterea petentes mediterranea, hoc est interiora insulæ à rege eorum perquam honorifice sunt excepti: quum vero advesperavisset, e dito signo de more salutandæ virginis, nostri genua plicabant, quos æmulabantur Barbari itidē agentes: ubi nostri & crucē servatoris trophæum venerabantur, eam & ipsi condito colebant: hi etiam ubi videre navim pessundatam, certatim confluebant cum cymbis suis advehētes nostros, & ab undabūdi maris faucibus eripientes. Cymbas hujusmodi appellant canoas: quæ ex sola cava arbore factas, non quidem ferro, sed cote præacuta excavant: habent etiam longiores naves, id est, liburnicas, octuaginta remorum, capaces. Ferro carent omni, propterea nostri admirabantur, quonam modo quirent domos construere, quas conspiciebant miro modo extructas, necnon alia arte fabrefactas faberrime: verum cote, ut diximus, pro ferro utuntur. Acceperunt etiam referentibus amicis, non longe ab ea insula esse quosdam populos, qui carnibus vescebantur humanis. Idcirco ubi nos videre, crediderunt Antropophagos esse, ideò effusissime fugerunt. Canibalos appellant ferinos populos, qui in cibatu homines habeant gratissimos. Hos nostri preterierant, eos ad meridiem relinquentes. Canibali.

De Canibalorum moribus.

CAPVT V.

IGitur hi populi mœstiſſime conquerebantur nobis de efferatis illorum moribus, nam ajebant eos in ſe non aliter ſævire, quam tigrim vel leonem quempiam in manſuefacta animalia: horreſco referens. Impuberes, ſi qui corripiuntur, exectis teſtibus, ſaginant uti nos gallos gallinaceos, ut lautius eis veſcantur. Puberes vero mox contrucidant, quibus exenteratis, ilia comedunt recentia, membrorumque partes extremas, cætera ſaliunt, adſervantque ut nos inſitia & farcimina omnis generis: nam inſitia fiunt ex ſanguine aprino vel bubulo, aut ex carnibus teſſellatim conciſis, alij apexabo appellant, haud dubie eſt genus farciminis. Mulieribus haud veſcuntur, verum eas ad prolem, veluti nos gallinas ad ova ſervant: ſi qua eſt anus, ea mancipij vicem gerit. Propterea hæ inſulæ, quas jam ſubegimus, ubi audiunt adventare hos efferatiores immanesque populos, actutum dant terga, licet ſagittis utantur, non ſunt tamen tantarum virium, ut compeſcere eos queant. nam pauci compluresfundunt, utputa centum decem profligant Canibali, nuſquam cominus congrediuntur, fuga tantum ſibi conſulunt. Nos nequivimus aliter intelligere, quos deos colant alios, quam ſolem & lunam, cœlumque. Mores vero aliarum inſularum idcirco non referimus, quoniam ob anguſtiam temporis & inter-

&interpretum penuriam de eis nihil comperti habuimus.

De moribus illorum qui Hispanam insulam colunt.

CAPUT VI.

HUjus insulæ cultores loco panis utuntur radicibus quibusdam, quæ sunt (si magnitudinem formamque spectes) instar napi, saporem habent, quem molles recentesque castaneæ, ages vocant. aurum apud eos est in pretio, id enim auribus appensum ferunt. suis non emigrant finibus, nec ut alij ultro citroque commeantes commercia exercent. cœpimus eos percunctari signis, ubi eruerent aurum, intelleximus ab eis legi in harenis fluminis cujusdam, quod ex editissimis derivatur montibus. Id enim labore eximio colligunt, funduntque in frusta,& demum in bracteas, id est, laminas. Verum ubi nos eramus non nascitur, aliunde advehitur, ut circumvecti insulam re ipsa cognovimus: quoniam postquam illinc solvimus, devenimus ad quoddam flumen, quo profecti sumus sumendæ aquæ gratia, & ibi auriferas conspeximus harenas, ibi quadrupedia, non nisi cuniculos vidimus: serpentes vero immensæ vastitatis, numerosioresque, quos fert insula, sed innoxios conspeximus: nec non sylvestres turtures, anates nostris proceriores, anseresque oloribus candidiores, verum capite tantum rubeo erant: & ibi

psitaci complures, alij coloris prasini, fulvi alij, alij vero Indis non absimiles, id est, torq; miniato. Tulere ex his igitur sexaginta versicolores, conjecturamque ex his alitibus fecimus non longe Indiam abesse: verum huic sententiæ non astipulabatur sphæræ ratio, & in primis philosophus in illo de Cœlo & mundo, Senecaque, & alij complusculi cosmographiæ haud expertes, qui adseverant Hispanias non multum ab India abesse, maritimo præsertim itinere. Hæc igitur insula suapte natura gignit masticem, aloë, & alia his non dissimilia, & in primis grana quædam rubea, quæ pipere sunt acriora: cynamomumque, & zinziber nostri tulere.

De viris quos Columbus gratia explerandæ insulæ dimisit.

CAPVT VII.

IGitur Columbus de compertis terris satis ac super lætus, utpote qui videbatur nouũ comperisse mundum. Quum vero primum ver iam appeteret, decrevit patriam repetere suam, dimissis apud regem viris triginta octo, qui perquam diligenter sciscitari & explorare deberent locorum situs, ac regionis mores, frugumque ac arborum naturam. Rex enim appellatur Guancianillo, cum quo inijt fœdus maximum, commendavitque illi suos arctissime, adeò ut intuitus eos

pie

pio obtutu, coram Columbo illacrimari cœperit, miseratus conditionem remanentium Tandem Columbus jussit vela ventis dare Hispaniam versus, secum ducens ex insulanis viros decem, non alia magis de causa, quàm ut eorum linguam aliquando discerent, quoniam id consequi haud difficulter poterant: nam caracteribus nostris suum idioma scribi probè potest: cœlum appellant Turei, domum boa: aurum cauni: virum probum toyno: nihil, maxani dicunt. Reliqua vero nomina æque ac nos nostra proferunt.

Quomodo Columbus fuit dictus Admirans mare.

CAPVT VIII.

REx itaque & regina Hispaniarum nihil magis gerebant in votis, imò supra vota, quam ut almam Christi fidem indies augerent, auctamque colerent, & cultam summopere venerarentur: propterea id eximie observabant, ut hæ gentes quæ hactenus nomen Christianum ignoraverant, tandem aliquando ope & industria sua, scirent unam esse Christi fidem, extra quam nulla est salus, nec redemptio. Inque hujus rei specimen decrevere summis honoribus Columbum prosequi, nihilque prætermittere, quod ad cultum & decus eius spectaret. Igitur vultu sereno eum excipiunt, condecorantque innumeris titulis: & quod apud Hispanos eximius ducitur honos, in consessum

psitaci complures, alij coloris prasini, fulvi alij, alij vero Indis non absimiles, id est, torq; miniato. Tulere ex his igitur sexaginta versicolores, conjecturamque ex his alitibus fecimus non longe Indiam abesse: verum huic sententiæ non astipulabatur sphæræ ratio, & in primis philosophus in illo de Cœlo & mundo, Senecaque, & alij complusculi cosmographiæ haud expertes, qui adseverant Hispanias non multum ab India abesse, maritimo præsertim itinere. Hæc igitur insula suapte natura gignit masticem, aloë, & alia his non dissimilia, & in primis grana quædam rubea, quæ pipere sunt acriora: cynamomumque, & zinziber nostri tulere.

De viris quos Columbus gratia explerandæ insulæ dimisit.

CAPVT VII.

IGitur Columbus de compertis terris satis ac super lætus, utpote qui videbatur nouũ comperisse mundum. Quum vero primum ver iam appeteret, decrevit patriam repetere suam, dimissis apud regem viris triginta octo, qui perquam diligenter sciscitari & explorare deberent locorum situs, ac regionis mores, frugumque ac arborum naturam. Rex enim appellatur Guancianillo, cum quo inijt fœdus maximum, commendavitque illi suos arctissime, adeò ut intuitus eos

pie

pio obtutu, coram Columbo illacrimari cœperit, miseratus conditionem remanentium. Tandem Columbus jussit vela ventis dare Hispaniam versus, secum ducens ex insulanis viros decem, non alia magis de causa, quàm ut eorum linguam aliquando discerent, quoniam id consequi haud difficulter poterant: nam characteribus nostris suum idioma scribi probè potest: cœlum appellant Turei, domum boa: aurum cauni: virum probum toyno: nihil, maxani dicunt. Reliqua vero nomina æque ac nos nostra proferunt.

Quomodo Columbus fuit dictus Admirans mare.

CAPVT VIII.

REx itaque & regina Hispaniarum nihil magis gerebant in votis, imò supra vota, quam ut almam Christi fidem indies augerent, auctamque colerent, & cultam summopere venerarentur: propterea id eximie observabant, ut hæ gentes quæ hactenus nomen Christianum ignoraverant, tandem aliquando ope & industria sua, scirent unam esse Christi fidem, extra quam nulla est salus, nec redemptio. Inque hujus rei specimen decrevere summis honoribus Columbum prosequi, nihilque prætermittere, quod ad cultum & decus eius spectaret. Igitur vultu sereno eum excipiunt, condecorantque innumeris titulis: & quod apud Hispanos eximius ducitur honos, in consessum

ipſum recipiunt : volvereque ut deinceps non Columbus, ſed Admirans oceanum appellaretur: & ut licuit colligere ex Admirantis ſermonibus, ſperabat propediem fidẽ noſtram magna incrementa habituram, ſi hæ inſulæ ad fidem reducerentur: in commercijs vero & alijs mortalium emolumentis, quibus plerunque omnes inhiant, nullam propè ſpem collocaverat. Itaque ſereniſſimi reges jubent ut protinus Liburnicæ XVII. expediantur, quæ arcem in prora habeant, id eſt ſpeculam, unde eminus ſpeculantur: celoces vero duodecim abſque ſpecula, inque eis hominum mille ducenti, qui omni genere armorum communirentur. Fabrosque lignarios, id eſt, carpentarios, artificesque ferè omnium generum ære annuo conduxit, qui claſſem ſequerentur: equites etiam quoſdam centuriavit, ut nihil claſſi deeſſet, quod ad validam expeditionem ſpectaret. Columbus vero ſues & boves ſexus utriuſque in claſſem introduxit, triticumque & ordeum, ac legumina propè omne genus corrogavit in navibus, tum ut vitam in navi diutius protraheret, tum vel maxime ut inibi terræ mandaret ſemina : tulit etiam arborum taleas quas ibi plantaret : quoniam id genus illic haudquaquam arbores viſuntur : nam præter pinum & palmas nullas habent arbores nobis cognitas, & hæ mira ubertate creſcunt, adoleſcuntque in tantam altitudinẽ, ut non facile referri poſſit ob maximam ſoli ubertatem. Sunt enim illorum fructus prope innumerabiles, verum nobis incomperti, ajuntque ſub

ſole

sole feraciorem tellurem minime esse. Instituit etiam noster Columbus secum ferre instrumenta omnis generis ferrea, quæ conducerent urbi condendæ: ut in nova regione novas urbes conderent, quæ forent suorum tutissima receptacula: multique insuper regis clientes, contubernalesque ultronei se obtulerunt hujus navigationis socios, desiderio comparandæ gloriæ, provocati gestis Columbi præclaris. Igitur prima Septembris solvere ex Gades ventis prospere flantibus, & prima Octobris applicuere insulam Canariam, eam, inquam, quæ Ferrum dicitur. Quarta vero Octobris vela fecere versus meridiem, nihilque comperti de eorum navigatione usque ad hyemale æquinoctium habuimus. At vigesimo tertio Martij, rege & regina discumbentibus, mox affuit veredarius quidam, qui renunciavit celoces duodecim applicuisse Gades: successum autem navigationis ulterioris quinta Aprilis luce M. D. IIII. germanus frater altricis primogeniti regis missus ab Admirante ad regem pervenit, cunctaque retulit quæ in sequentibus adnotabuntur.

Quomodo Admirans adivit Canibalorum insulas.

CAPUT IX.

Itaque prima Octobris Admirans Columbus solvit à Canarijs flante Affrico, ad lævam iter faciens, meridiem versus adnavigavit

gavit xxI. diebus priusquam tellurem conspexerit aliquam. Tandem devenit ad Canibalorum insulas sæpe dictas, & primo conspectu videre nostri insulam vastissimam, adeò arboribus condensam, ut vix discerni posset, utrum sylva foret vel ne: & quoniam is dies erat dominicus, Dominicam eam nuncupaverunt: & ubi cognovere incultam esse, minime visum est illic gradum sistere, sed ultra progressi sunt. In his igitur viginti & uno diebus sua sententia sulcarunt maria per leucas fere mille trecentas & viginti. Nam per id tempus Aquilonem ventum prosperum semper habuerant: deinde solventes ab dicta insula, brevi pervenere ad aliam insulam omni genere arborum refertissimam, quæ inenarrabilem suavitatis odorem fragrabat: nonnulli allecti amœnitate loci, in terram descendentes, nihil animatum ibi conspexere, præter lacertas inauditæ magnitudinis: eam Crucem appellarunt, primoque loco de cultis post insulas Canarias cōspecta est: & hæc erat Canibalorum insula, ut re ipsa demum cognovere, id adfirmitantibus interpretibus Hispanæ insulæ, quos secum ducebant Circumvecti itaque insulam, casas humiles complusculas compererunt: nam vicatim degunt xx. vel ad summam xxx. domus simul continenterque dispositæ in orbem ambientes plateam quandam, cujus diameter erat orbicularis: domus erāt ligneæ amphitheatri instar. Hunc morē construendi ædes servant, erigunt complures eminentissimas arbores in orbem, inque eis trabes figunt,

Crucis insularium mores.

figunt, quibus arbores inhærent, fitque ut his fulcimentis minime ruant. Imbrices vero, quum domum cooperiunt, ita constituunt, ut formam tentorij efficiant, surgitque in modum pyramidis, id est, in acutum. Demum has sic dispositas arbores intexunt palmarum folijs, & quarundam aliarum arborum, ut & ventos & imbres tutius arceant: introrsus vero trabes texunt funibus bombicinis, & radice quadam sparto minime absimili : cubilia habent eminentissima, quæ fœno & bombice sternunt: porticus habent maximas, ubi saccara collocant Et ibi etiam conspeximus duas statuas ex ligno fabrefactas, quas duo angues immensæ vastitatis sustentabant, eas credimus esse eorum idola: verum compertum habuimus statuas hujusmodi solum ornatus causa erectas fuisse, quoniam hi solem & planetas tantummodo adorant. Eò igitur ubi nostri applicuere, mox viri & mulieres effuse fugerunt, deserentes eorum domos: ubi vincti erant impuberes complusculi, quos ad saginam adservabant: necnon anus complures, quæ mancipiorum obibant officia, protinus ad nos concèderunt, At nostri ingressi eorum domos, animadverterunt illic vasa esse fictilia omne genus, quæ nos Samia appellamus, in quibus elixabant carnes humanas, psitacis, anseribus, & anatibus simul admixtis: alias autem verubus impositas torrebāt, selectis ossibus, & brachijs humanis, quibus pro ferro utebantur, ut sagittis adfigerēt suis: ferro enim prorsus carēt. Vidimus etiā ibi impuberis caput nuperrime abscisum,

ferax, & pulcherrima, hanc postremo appellarunt sanctam Mariam antiquam. Post eam comperit ferè innumerabiles insulas, verum longe à prædicta, milliaria propè cccc. Interque eas quædam cæteris præstabat magnitudine, quæ dicebatur ab incolis Ay Ay, nostri vero nuncuparunt Sanctam crucem: eò appulimus, ut aquam hauriremus: at Admirans emisit triginta viros, qui explorarent diligenter insulam, qui mox quatuor Canibalos cum totidē fœminis invenerunt, quæ mulieres visis nostris, complicatis manibus elevatisque auxilium petere videbantur: quibus liberatis, viri in nemora dilapsi sunt. Biduo itaque illic agens Admirans, triginta viros in insidijs collocavit, qui corriperent Canibalos, si qui apparuissent. Qui vero stabant in litore, viderunt cymbam, caneam ipsi appellant, homines octo, & totidem mulieres vehentem. Vbi igitur Admirans classicum cecinit, unà omnes ruunt in Barbaros, qui strenue sagittis pulsare nostros conabantur, nec prius quivere se clypeis tegere, quàm Hispanus à fœminis sagitta ictus occubuit, alter vero male acceptus est. Hispani tamen ubi cōperere sagittas veneno illitas esse, decreverunt propius manus conserere, & vi remorum in eos contendere: quod ut fecere, protinus Barbarorum navim pessum dedere. Præminebat enim ibi mulier quædam veluti regina, cujus dicto parebant omnes: hæc natum habebat secum torvi aspectus atrocisque, qui facie non regem sed prædonem, aut furem quempiam sævissimum præsentabat.
Submersa

Submersa itaque navi, non desinebăt nando nostros onerare sagittis, elevatis tantum supra aquam brachijs, quæ res visa est monstrifica. Dum itaque natant sagittantque, ad saxum quoddam deveniunt, ubi tandem à nostris sunt expugnati, occisis nonnullis, & regulo gravatim saucio vulnere duplici: hos ad Admirantem trahunt reluctantes, qui conspectum tanti viri minime paventes ferociam nusquam exuerunt, spumas effervescētes non aliter quàm leo ubi in casses devenit tunc rugitus edit majores atrocioresque, sævitque magis: adeoq; efferebātur, ut nullus esset inibi tā intrepidus qui ferocientes viros non formidaret. Progressus itaq; Admirans Affrico flante aliquando, nonnunquam spirante Favonio, pervenit ad quandam pelagi vastitatem, ubi propè innumeræ erant insulæ multijugæque: nam aliquæ frequentioribus obumbrabātur nemoribus, aliæ vero summa apricitate amœnitatem non mediocrem præ se ferebant, nonnullæ autem squalebāt saxis, humo jejuna aridaque, & præustis implicitæ montibus: aliæ etiā intra cautes colorē coccineum continebant, aliæ violaceum, albicantē aliæ: perinde ut multi rati fuerint eas esse minas gemmarū, aut loca metallorū corruscantibus plurifariam coloribus. Eò itaq; nō concessere sæviēte pelago, nā verebātur ob scopulorum frequentiam, ne naves collisæ saxis, dehiscerent protinus submergerenturque, in aliud tempus rem differentes. Nequivere etiam insulas percensere, ob eorum implicitam frequentiam: tamē nonnullæ celoces,

De Canibalorum moribus.

CAPVT V.

IGitur hi populi mœstissime conquerebantur nobis de efferatis illorum moribus, nam ajebant eos in se non aliter sævire, quam tigrim vel leonem quempiam in mansuefacta animalia: horresco referens. Impuberes, si qui corripiuntur, exectis testibus, saginant uti nos gallos gallinaceos, ut lautius eis vescantur. Puberes vero mox contrucidant, quibus exenteratis, ilia comedunt recentia, membrorumque partes extremas, cætera saliunt, adservantque ut nos insitia & farcimina omnis generis: nam insitia fiunt ex sanguine aprino vel bubulo, aut ex carnibus tessellatim concisis, alij apexabo appellant, haud dubie est genus farciminis. Mulieribus haud vescuntur, verum eas ad prolem, veluti nos gallinas ad ova servant: si qua est anus, ea mancipij vicem gerit. Propterea hæ insulæ, quas jam subegimus, ubi audiunt adventare hos efferatiores immanesque populos, actutum dant terga, licet sagittis utantur, non sunt tamen tantarum virium, ut compescere eos queant. nam pauci complures fundunt, utputa centum decem profligant Canibali, nusquam cominus congrediuntur, fuga tantum sibi consulunt. Nos nequivimus aliter intelligere, quos deos colant alios, quam solem & lunam, cœlumque. Mores vero aliarum insularum idcirco non referimus, quoniam ob angustiam temporis

& inter-

& interpretum penuriam de eis nihil comperti habuimus.

De moribus illorum qui Hispanam insulam colunt.

CAPUT VI.

HVjus insulæ cultores loco panis utuntur radicibus quibusdam, quæ sunt (si magnitudinem formamque spectes) instar napi, saporem habent, quem molles recentesque castaneæ, ages vocant. aurum apud eos est in pretio, id enim auribus appensum ferunt, suis non emigrant finibus, nec ut alij ultro citroque commeantes commercia exercent. cœpimus eos percunctari signis, ubi eruerent aurum, intelleximus ab eis legi in harenis fluminis cujusdam, quod ex editissimis derivatur montibus. Id enim labore eximio colligunt, funduntque in frusta, & demum in bracteas, id est, laminas. Verum ubi nos eramus non nascitur, aliunde advehitur, ut circumvecti insulam re ipsa cognovimus: quoniam postquam illinc solvimus, devenimus ad quoddam flumen, quo profecti sumus sumendæ aquæ gratia, & ibi auriferas conspeximus harenas, ibi quadrupedia, non nisi cuniculos vidimus: serpentes vero immensæ vastitatis, numerosioresque, quos fert insula, sed innoxios conspeximus: nec non sylvestres turtures, anates nostris proceriores, anseresque oloribus candidiores, verum capite tantum rubeo erant: & ibi

psitaci complures, alij coloris prasini, fulvi alij, alij vero Indis non absimiles, id est, torq; miniato. Tulere ex his igitur sexaginta versicolores, conjecturamque ex his alitibus fecimus non longe Indiam abesse: verum huic sententiæ non astipulabatur sphæræ ratio, & in primis philosophus in illo de Cœlo & mundo, Senecaque, & alij complusculi cosmographiæ haud expertes, qui adseverant Hispanias non multum ab India abesse, maritimo præsertim itinere. Hæc igitur insula suapte natura gignit masticem, aloë, & alia his non dissimilia, & in primis grana quædam rubea, quæ pipere sunt acriora: cynamomumque, & zinziber nostri tulere.

De viris quos Columbus gratia exploranda insula dimisit.

CAPUT VII.

IGitur Columbus de compertis terris satis ac super lætus, utpote qui videbatur nouũ comperisse mundum. Quum vero primum ver iam appeteret, decrevit patriam repetere suam, dimissis apud regem viris triginta octo, qui perquam diligenter sciscitari & explorare deberent locorum situs, ac regionis mores, frugumque ac arborum naturam. Rex enim appellatur Guancianillo, cum quo inijt fœdus maximum, commendavitque illi suos arctissime, adeo ut intuitus eos

pie

pio obtutu, coram Columbo illacrimari cœperit, miseratus conditionem remanentium. Tandem Columbus jussit vela ventis dare Hispaniam versus, secum ducens ex insulanis viros decem, non alia magis de causa, quàm ut eorum linguam aliquando discerent, quoniam id consequi haud difficulter poterant: nam caracteribus nostris suum idioma scribi probè potest: cœlum appellant Turci, domum boa: aurum cauni: virum probum toyno: nihil, maxani dicunt. Reliqua vero nomina æque ac nos nostra proferunt.

Quomodo Columbus fuit dictus Admirans mare.

CAPVT VIII.

REx itaque & regina Hispaniarum nihil magis gerebant in votis, imò supra vota, quam ut almam Christi fidem indies augerent, auctamque colerent, & cultam summopere venerarentur: propterea id eximie observabant, ut hæ gentes quæ hactenus nomen Christianum ignoraverant, tandem aliquando ope & industria sua, scirent unam esse Christi fidem, extra quam nulla est salus, nec redemptio. Inque hujus rei specimen decrevere summis honoribus Columbum prosequi, nihilque prætermittere, quod ad cultum & decus eius spectaret. Igitur vultu sereno eum excipiunt, condecorantque innumeris titulis: & quod apud Hispanos eximius ducitur honos, in consessum

ipsum recipiunt: volvereque ut deinceps non Columbus, sed Admirans oceanum appellaretur: & ut licuit colligere ex Admirantis sermonibus, sperabat propediem fidẽ nostram magna incrementa habituram, si hæ insulæ ad fidem reducerentur: in commercijs vero & alijs mortalium emolumentis, quibus plerunque omnes inhiant, nullam propè spem collocaverat. Itaque serenissimi reges jubent ut protinus Liburnicæ XVII. expediantur, quæ arcem in prora habeant, id est speculam, unde eminus speculantur: celoces vero duodecim absque specula, inque eis hominum mille ducenti, qui omni genere armorum communirentur. Fabrosque lignarios, id est, carpentarios, artificesque ferè omnium generum ære annuo conduxit, qui classem sequerentur: equites etiam quosdam centuriavit, ut nihil classi deesset, quod ad validam expeditionem spectaret. Columbus vero sues & boves sexus utriusque in classem introduxit, triticumque & ordeum, ac legumina propè omne genus corrogavit in navibus, tum ut vitam in navi diutius protraheret, tum vel maxime ut inibi terræ mandaret semina: tulit etiam arborum taleas quas ibi plantaret: quoniam id genus illic haudquaquam arbores visuntur: nam præter pinum & palmas nullas habent arbores nobis cognitas, & hæ mira ubertate crescunt, adolescuntque in tantam altitudinẽ, ut non facile referri possit ob maximam soli ubertatem. Sunt enim illorum fructus prope innumerabiles, verum nobis incomperti, ajuntque sub

sole

sole feraciorem tellurem minime esse. Instituit etiam noster Columbus secum ferre instrumenta omnis generis ferrea, quæ conducerent urbi condendæ: ut in nova regione novas urbes conderent, quæ forent suorum tutissima receptacula: multique insuper regis clientes, contubernalesque ultronei se obtulerunt hujus navigationis socios, desiderio comparandæ gloriæ, provocati gestis Columbi præclaris. Igitur prima Septembris solvere ex Gades ventis prospere flantibus, & prima Octobris applicuere insulam Canariam, eam, inquam, quæ Ferrum dicitur. Quarta vero Octobris vela fecere versus meridiem, nihilque comperti de eorum navigatione usque ad hyemale æquinoctium habuimus. At vigesimo tertio Martij, rege & regina discumbentibus, mox affuit veredarius quidam, qui renunciavit celoces duodecim applicuisse Gades: successum autem navigationis ulterioris quinta Aprilis luce M. D. IIII. germanus frater altricis primogeniti regis missus ab Admirante ad regem pervenit, cunctaque retulit quæ in sequentibus adnotabuntur.

Quomodo Admirans adivit Canibalorum insulas.

CAPUT IX.

Itaque prima Octobris Admirans Columbus solvit à Canarijs flante Affrico, ad lævam iter faciens, meridiem versus adnavigavit

gavit XXI. diebus priusquam tellurem conspexerit aliquam. Tandem devenit ad Canibalorum insulas sæpe dictas, & primo conspectu videre nostri insulam vastissimam, adeo arboribus condensam, ut vix discerni posset, utrum sylva foret vel ne: & quoniam is dies erat dominicus, Dominicam eam nuncupaverunt: & ubi cognovere incultam esse, minime visum est illic gradum sistere, sed ultra progressi sunt. In his igitur viginti & uno diebus sua sententia sulcarunt maria per leucas fere mille trecentas & viginti. Nam per id tempus Aquilonem ventum prosperum semper habuerant: deinde solventes ab dicta insula, brevi pervenere ad aliam insulam omni genere arborum refertissimam, quæ inenarrabilem suavitatis odorem fragrabat: nonnulli allecti amœnitate loci, in terram descendentes, nihil animatum ibi conspexere, præter lacertas inauditæ magnitudinis: eam Crucem appellarunt, primoque loco de cultis post insulas Canarias cōspecta est: & hæc erat Canibalorum insula, ut re ipsa demum cognovere, id adfirmitantibus interpretibus Hispanæ insulæ, quos secum ducebant. Circumvecti itaque insulam, casas humiles complusculas compererunt: nam vicatim degunt XX. vel ad summam XXX. domus simul continenterque dispositæ in orbem ambientes plateam quandam, cujus diameter erat orbicularis: domus erāt ligneæ amphitheatri instar. Hunc morē construendi ædes servant, erigunt complures eminentissimas arbores in orbem, inque eis trabes figunt,

Crucis insularium mores,

figunt, quibus arbores inhærent, fitque ut his fulcimentis minime ruant. Imbrices vero, quum domum cooperiunt, ita constituunt, ut formam tentorij efficiant, surgitque in modum pyramidis, id est, in acutum. Demum has sic dispositas arbores intexunt palmarum folijs, & quarundam aliarum arborum, ut & ventos & imbres tutius arceant: introrsus vero trabes texunt funibus bombicinis, & radice quadam sparto minime absimili: cubilia habent eminentissima, quæ fœno & bombice sternunt: porticus habent maximas, ubi saccara collocant. Et ibi etiam conspeximus duas statuas ex ligno fabrefactas, quas duo angues immensæ vastitatis sustentabant, eas credimus esse eorum idola: verum compertum habuimus statuas hujusmodi solum ornatus causa erectas fuisse, quoniam hi solem & planetas tantummodo adorant. Eò igitur ubi nostri applicuere, mox viri & mulieres effuse fugerunt, deserentes eorum domos: ubi vincti erant impuberes complusculi, quos ad saginam adservabant: necnon anus complures, quæ mancipiorum obibant officia, protinus ad nos concēderunt. At nostri ingressi eorum domos, animadverterunt illic vasa esse fictilia omne genus, quæ nos Samia appellamus, in quibus elixabant carnes humanas, psitacis, anseribus, & anatibus simul admixtis: alias autem verubus impositas torrebāt, selectis ossibus, & brachijs humanis, quibus pro ferro utebantur, ut sagittis adfigerēt suis: ferro enim prorsus carēt. Vidimus etiā ibi impuberis caput nuperrime abscisum,

abscisum, sanguine adhuc defluente, hoc erat trabi in fixum. Hæc insula quatuor in-
Guadalupea
gentissimis irrigatur fluminibus, Guadalupeam appellavimus, quoniam non est absimilis monti illi sanctæ Mariæ, quem Guadalupum Hispani vocitant, incolæ vero Grachanam: fert hæc insula psitacos fasianis multo maiores, nec aliis similes, nam alas habent versicolores, cætera rubei: tãtaque psitacorum apud eos copia, ut apud nos cicadarũ: & licet eorum nemora sint psitacis referta, eos tamen saginant, quos habent in cibatu gratissimos: mulieres vero quæ confugerant ad nostros, Admirans nostro ritu exornari iussit, & compluscolis donari muneribus, mandans ut protinus eas ad Canibalos mitterent: quoniam hæ probe noverant quo fugissent Canibali. Itaque mulieres ad Canibalos profectæ sunt: quo factum est, ut mox Canibali ad nostros accurrerint pellecti muneribus, quibus donatæ mulieres fuerant, autumantes itidem consequi posse. Vbi vero coram fuere, sive timore, sive scelerum conscientia, mutuo sese respicientes, illico terga dedere, proxima petentes nemora: at nostri qui inerrabant insulæ explorabundi, cymbas eorum omnes confregere. Et illinc solventes adivere socios suos, quos dimiserant in Hispana insula primo itinere: & dum eunt utrinque, complures præteriere insulas: ab ea parte vero, quæ respicit Aquilonem, apparuit insula, cuius inqui lini nostros interpretes, quos ab insula Hispana duxerat Admirans, intelligebant, necnon

cos

eos quos vendicaveramus à sævitia Canibalorum, dicebant vocari Matiniam, adfirmantes eam cultam esse à solis fœminis, quæ statis anni temporibus coibant cum Canibalis, ut solebant olim Amazones: prolem partiebantur, mares dabant parentibus, fœminas vero fovebant ipsæ: aiunt etiam has fœminas specus habere altissimos, quò se recipiunt ubi extra stata tempora quispiam eò concesserit, & ibi se tutantur sagittis propulsantes hostē, si forte fortuna exploraverit aliqui aditum: propterea nostri per id tempus propius accedere nequiverunt, præternavigantes insulam ad milliaria ferè quinquaginta. Invenimus aliam insulam, quam interpretes ajebant esse apprime cultā, habitatoribusque frequentissimā, & inter alia habere innumeras fruges, & propè omnia quibus vita humana carere nequit: & quoniam montes habent præaltos, eam montem appellavimus Ferratum: at nostri interpretes, & hi quos adservaveramus ab atrocitate Canibalorum, adfirmabant Canibalos aliquando longa metiri itinera supra mille milliaria, ut carnibus vescantur humanis. Postridie illius diei nacti sumus aliam insulam, quæ quoniam erat obrotunda, Admirans eam nuncupavit sanctam Mariam rotōdam. Supra istam comperimus aliam, cui divi Martini nomen indidit: verum in neutra istarum stationem fecimus. Perendie vero aliam invenimus, quam ajebant longitudine esse milliarium C L. à parte, videlicet, occidentali in orientale latus: referebant mira de ea interpretes, quòd videlicet, foret summe ferax,

ferax, & pulcherrima, hanc postremo appellarunt sanctam Mariam antiquam. Post eam comperit ferè innumerabiles insulas, verum longe à prædicta, milliaria propè c c c c. Interque eas quædam cæteris præstabat magnitudine, quæ dicebatur ab incolis Ay Ay, nostri vero nuncuparunt Sanctam crucem: eò appulimus, ut aquam hauriremus : at Admirans emisit triginta viros, qui explorarent diligenter insulam, qui mox quatuor Canibalos cum totidē fœminis invenerunt, quæ mulieres visis nostris, complicatis manibus elevatisque auxilium petere videbantur: quibus liberatis, viri in nemora dilapsi sunt. Biduo itaque illic agens Admirans, triginta viros in insidijs collocavit, qui corriperent Canibalos, si qui apparuissent. Qui vero stabant in litore, viderunt cymbam, caneam ipsi appellant, homines octo, & totidem mulieres vehentem. Vbi igitur Admirans classicum cecinit, unà omnes ruunt in Barbaros, qui strenue sagittis pulsare nostros conabantur, nec prius quivere se clypeis tegere, quàm Hispanus à fœminis sagitta ictus occubuit, alter vero male acceptus est. Hispani tamen ubi cōperere sagittas veneno illitas esse, decreverunt propius manus conserere, & vi remorum in eos contendere: quod ut fecere, protinus Barbarorum navim pessum dedere. Præeminebat enim ibi mulier quædam veluti regina, cujus dicto parebant omnes: hæc natum habebat secum torvi aspectus atrocisque, qui facie non regem sed prædonem, aut furem quempiam sævissimum præsentabat.

Submersa

Submerſa itaque navi, non deſinebāt nando noſtros onerare ſagittis, elevatis tantum ſupra aquam brachijs, quæ res viſa eſt monſtrifica. Dum itaque natant ſagittantque, ad ſaxum quoddam deveniunt, ubi tandem à noſtris ſunt expugnati, occiſis nonnullis, & regulo gravatim ſaucio vulnere duplici: hos ad Admirantem trahunt reluctantes, qui conſpectum tanti viri minime paventes ferociam nuſquam exuerunt, ſpumas effervescētes non aliter quàm leo ubi in caſſes devēnit tunc rugitus edit majores atrocioreſque, ſævitque magis: adeoq; efferebātur, ut nullus eſſet inibi tā intrepidus qui ferocientes viros non formidaret. Progreſſus itaq; Admirans Affrico flante aliquando, nonnunquam ſpirante Favonio, pervenit ad quandam pelagi vaſtitatem, ubi propè innumeræ erant inſulæ multijugæque: nam aliquæ frequentioribus obumbrabātur nemoribus, aliæ vero ſumma apricitate amœnitatem non mediocrem præ ſe ferebant, nonnullæ autem ſqualebāt ſaxis, humo jeiuna aridaque, & præuſtis implicitæ montibus: aliæ etiā intra cautes colorē coccineum continebant, aliæ violaceum, albicantē aliæ: perinde ut multi rati fuerint eas eſſe minas gemmarū, aut loca metallorū corruſcantibus plurifariam coloribus. Eò itaq; nō conceſſere ſæviēte pelago, nā verebātur ob ſcopulorum frequentiam, ne naves colliſæ ſaxis, dehiſcerent protinus ſubmergerenturque, in aliud tempus rem differentes. Nequivere etiam inſulas percenſere, ob earum implicitam frequentiam: tamē nonnullæ celoces,

quæ altiore fundo haud egebant, mediocri contentæ alveo propius accessere, & supra XLVII. insulas numerarunt, locumque Archipelagus nuncuparunt ob insularum frequentiam. Dum itaque relictis insulis in altum provehunt, in medio ferè itinere aliam nacti sunt insulam, quæ dicebatur Buchema, ubi complures erant illorum qui atrocissimas Canibalorum manus evaserant: hi nobis retulere insulam cultam esse eximie, cultoresque mitiores, & usquequaque Canibalis infensos: inque ea nemora complura, quæ apros fovent ingentissimos: hi naves non habent, quibus sulcare possint maria, & Canibalos adire: verum ubi Canibali eò contenderint, congrediuntur attrociter, propulsantque eos: quos si ceperint male accipiunt, par pari referentes: nam erutis luminibus, eos in frusta minutatim concidunt, & ignibus torrent, & pro vindicta devorant, alioquin humanis non vescuntur carnibus. Hæc nobis referebant nostri interpretes, quos ex Hispana insula adduxeramus. At nostri parum illic immorati, præteriere insulam, nisi quod ab ea parte quæ occidētem respicit in terram descenderunt, ut aquæ nonihil haurient, ubi eminentem pulchramque domum invenerunt, & cum ea duodecim minores domos omni habitatore desertas, ibique nulla erant habitantium recentia vestigia: causam propterea ignorabant, quur desertæ forent, ni forte habeant illarum habitationum stata tempora, dum candens sydus fervet nimium, abeunt in mitiora loca, reversuri quum con-
ducibile

ducibile arbitrabuntur: vel forte metu Canibalorum litora deserunt tantisper donec abeunt, utcunque fuerit insula: unicum habet regem, cui perquam reverenter adstant, obediuntque mirum in modum; Chiasichium appellant eorum regem: latus hujus insulæ quod meridiem contuetur, longitudine ducentorum milliarium patet: ea nocte duæ fœminæ, & totidem adolescentes, quos asserveramus de manibus Canibalorum, ubi è conspectu suæ patriæ fuerunt, in mare sese projecerunt, & nando ad solum patrium devenerunt nobis nescientibus. Chiasichius

Quomodo Admirans suos reperit vitam exuisse.

CAPVT X.

TAndem aliquando Admirans pervenit cum tota classe ad Hispanam insulam, quæ abest à Canibalis leucis ferè c c c. Verum omine inauspicato infelicique: nam hi quos loco præsidij inibi reliquerat, vitam exuerant omnes. In hac insula est regio, quæ dicitur Xaynana, unde Admirans primo itinere profecturus in Hispaniam, quasi loco obsidum decem viros abduxerat: ex his ob cœli mutationem, septem occubuerant, unus vero eorum qui superfuerat, ubi suam patriam classis applicuit, Therema dicitur, sponte à nobis emissus est: reliqui vero nando clanculum aufugerunt. Quæ res parum Admirantem movit, qui modo suos compe-

risset vivos, reliqua nihil pendebat : verum ubi paululum est progressus, canea quædam apparuit, genus est liburnicæ longioris capax ingentium remorum : hæc regis fratré vehebat, ejusque præfecto apprime abiens suos commendaverat, cumque eo fœdus magnum inierat. Is igitur regis Guancenarilli frater alio tantum viro comitatus, ad Admirantem contendit, & nomine regis imagines aureas duas dono Admiranti dedit. Pòst hæc cœpit Hispanorũ miserabiles casus exponere: verũ vix id intelligere quivimus, nostris interpretibus non satis ejus linguam callentibus. His auditis progreditur Admirans, quoad devenit ad Ligneũ oppidũ, quod Hispani sibi pro potiori tutela condiderant : id totum cõperit demolitum combustumq;, nec alia superant vestigia, præter pallidum cinerẽ : quæ res nos omnes dolore incredibili affecit : non tamen nobis facile persuasũ iri poterat, quin aliqui superviverent: propterea ut hujus rei essemus certiores, Admirans jussit tormenta quædam exonerari ut reboatu edito, si qui delitescerẽt è nostris mox excitarentur, scirentque nos adventavisse: verum operam lusimus, quoniã nullus usquã comparuit, cunctis fato functis. Tunc Admirans nuncios misit ad regẽ Guancenarillum sciscitatum de suis, questus graviter de occubitu suorum. Hæc nostri retulerunt, quantum colligere potuerunt ex regis responso, complures, videlicet, in ea insula reges esse illo potentiores, qui ægre ferebant Hispanos subegisse insulas : propterea contenderant ad ligneum oppidum, ubi Hispani degebant,

degebant, eoque expugnato contrucidaverãt viros, & oppidum combusserant, ipsumque ferente nostris suppetias ictum sagitta fuisse, inque ejus rei fidem brachium facijs circumvolutum ostentavisse, nec propterea ad Admitantem ivisse, quoniam consauciatus vulnere non contemnẽdo fuerat. His acceptis nulla fide adhibita, postridie Marchionẽ quendam cognomine Sibilium, rursus ad regem mittit, qui perquam diligenter rem sciscitetur, perpendatque an sint vera quæ ex rege allata fuerant. Is igitur eò concessit, & remotis fascijs comperit regem falsa loquutũ, nullius cicatricis apparente vestigio: verum procumbentem nactus est virum simulantem ægritudinẽ, hujus cubili conjugebãtur cõcubinarum cubila octo. Tũc devenimus in eam opinionẽ, ut non difficulter crederemus nostros astu & insidijs ejus occubuisse: tamen Marchio finxit fidẽ præstare regi, hortatusq; est virum, ut in crastinum Admirantẽ viseret. Postera itaque die ad Admirantẽ rex cõtẽdit, à quo est honorificẽtissime exceptus, & veluti miseraretur nostrorũ erumnas gemebundus indoluit. At ubi conspicatus est mulierem quandãm, quæ nostro auxilio erepta fuerat à Canibalis, eam adfatus est sua lingua longiore subsellio, nobis haudquaquam intelligentibus, illi plurimum applaudens, hæc dicebatur Catharina. Tandem post multa illinc abivit, & amicitiã fœdusq; rursus pollicebatur: non defuere tamen è nostris qui suggererẽt Admiranti, ut virũ corriperet, & correptũ cædis nostrorum pœnas luere cogeret. Admitans vero, ut erat vir multi pensi, rẽ accuratius

pensitatiusque expendebat, loci & temporis rationem habens: non enim sibi per id tempus conducere arbitrabatur, ut incolarum animos ad iracundiam provocaret. Postridie vero illius diei quo illinc rex solvit, ejus germanus classem visit, & mulieres subornavit, ut sequens effectus comprobavit. Itaque nocte subsequente Catharina cum septem aliis in mare desiliit, ut superato pelago ad regem contenderet: nostri tamen, ubi fraus apparuit, consequuti natantes mulieres, tres tantum ceperunt: at Catharina cum tribus aliis ad regem pervenit, qui susceptis mulieribus in interiora insulæ dilapsus est: quo facto nobis rex aperuit se nostros contrucidavisse.

De vindicta occisorum.

CAPVT XI.

ADmirans igitur cognita proditione, decrevit hominem persequi usque ad regni interiora. Misit itaque tercentum viros, qui Marchionem infensi consectarentur. Hi ergo dum hominem explorabundi quærunt, devenere ad ostium cujusdam signati fluminis, ubi perquam celebris erat portus, quem Regalem appellarunt: nam ubi ingressus est, adeo flumen se sinuat, obliquatque efficiens multiplices recessus, & flexus innumeros, ut alter Mæandrus videantur, nec licet sis ingressus, cognoscere queas an sis intra vel extra, quanquam in ostio adeo

patcat,

pateat, ut sit trium liburnicarum capax: ex adversa fluminis parte mons visitur conspicuus, qui impendio viret, & præclaris exornatur nemoribus. Ibi psitaci complures, & avitia ferè omne genus exaudiuntur suavissime alterneque concinētia. Hunc portum interfluunt fluuij duo, & dum altius progredimur, nacti sumus eminentissimas quasdam ædes, quas credidimus regis esse ejus, quem persequebamur. Idcirco eò contendimus citato gradu, & ecce occurrunt nobis viri propè centum, qui habilissima habent corpora, quique arcus & sagittas ferentes, torvo uultu ibant ad nos, subinde vociferantes se minime esse Canibales, sed Taynos, id est, nobiles, ac patricios: nos vero signo pacis edito propius accessimus, & quum mutuo colloquio frueremur, protinus fœdus & amicitiam nobiscum inire, nec de cætero pavétes, ad nos veluti ad suos confidentissime ibant, hos munere multiplici donavimus. At nostri dum illic agerent, domum mensi sunt, quæ diametrum habebat XXXIII passuum, erat instar amphitheatri obrotunda, huic circunquaque adjacebant triginta aliæ minores ædes, in contignationibus pro trabibus harundinibus versicoloribus utebantur, mira arte textis complicatisque. Hos patricijs nostri percunctati sunt de rege Marchione, quem adseverarunt petijsse mōtes. Hujus rei decrevere Admirantem certiorem reddere, & in primis conflatæ necessitudinis cum viris patricijs. Verum Admirans flagrans perniciali odio in Marchionem

ad diverſas inſulæ partes exploratores expediverat, qui regem ſi quo modo poſſent corriperent: nam præ cæteris quos miſerat, erant duo ſtrenui iuvenes, Horeda, videlicet, & Gormalanus animo invicto, alius alia loca petens, propè omnem regionem inter ſe partiti ſunt explorandam. Hi ergo dum varias regiones peragrarent, devenere ad quædam ſpectatiſſima flumina, quorum alia ab una parte montis defluebant, nonnulla vero ab altera derivabantur. Is mons eminentiſſime attollebatur, qui aurifero ſabulo conſpergebatur, & inde aurum effodiunt incolæ hoc modo: nam actis ſiniſtris brachijs in præcordia montis egerunt aurum, egeſtumq; dextra excipiunt manu, dabantque noſtris: adſeverabant etiam vidiſſe grana compluſcula zecare, quæ allata fuere regi Hiſpaniarum, nam granum unum pondus erat unciarum novem, hoc videre complures viri.

De flumine aurifero, & alijs rebus repertis.

CAPVT XII.

HIs viſis noſtri condicto ad Admirantē redière, ut non recederent à præſcripto: nam Admirans juſſerat, ut nil aliud agerent, quàm explorare regiones novas, & mox referre earum ſitus & qualitates, nec ipſi pergerent eò inconſulto exercere commercia, pro quanto vitam cari penderent ſuam: acceperè etiam ab incolis non longe eſſe in montibus regem quendam, quē Gazichium Canobam, ſua lingua appellant, id eſt, dominum domus auri:

Gazichius. Canoba.

auri: nam boa domus interpretatur, canum aurum, & Gazichius rex. In hoc etiam flumine invenere absolutissimos pisces, aquamque haud insuavem. Marchio Sibilius refert apud Canibales populos in mense Decembri esse æquinoctium, quod ratio sphæræ nõ patitur: addebat etiam inibi aves eodẽ mense fœtificare: quum tamẽ ab eo sciscitaremur, quantũ eis polus elevaretur ab oriente, retulit Septẽtrionẽ non videri, sed mergi sub arctico polo, & transcendisse custodes. Verum ut ingenue fatear, nemo inde venit, cui indubia fides adhiberi possit, quoniã ferè omnes expertes erãt literarum, & in primis syderalis scientiæ.

De oppido ab Admirante condito.

CAPVT XIII.

IGitur is Admirans classis præfectus in suam & gentis Hispanæ memoriã, decrevit urbẽ erigere: cooptato itaq; loco, qui Locifrõ dicitur, nõ lõge à portu, & ut bono omine succederent cuncta, auspicatus est à divinis: nam primo loco ecclesiam dedicavit, cæteraque absoluisset, ni tempus appetijsset patriæ repetendæ, vel saltem prout abiẽs pollicitus fuerat regi, ipsum de omnibus certiorem facere quamprimum. Expeditis ergo duodecim celocibus, regẽ protinus de cõpertis rebus cõmone fecit. Quũ igitur Admirãs in insula Hispana adhuc ægeret, alij appellãt hujusmodi insulã Offirã, quã nonnulli eã esse adseverãt, cujus commeminit sacra vetus historia libro Locifron. Hispana.

Regum tertio, quæ patet latitudine graduum quinque australium, id est, milliaria C C C L X, his polus elevatur X X V I I. gradibus: in meridie autē, prout referebat, X X I I. longitudine vero, id est, ab oriente in occidentem, patet milliaria D. C C C L X X X. & insula si forma consideretur, folium balani, id est, arboris nucis castaneæ simillime refert. Statuit propterea Admirans in colle cujusdam montis hujus insulæ urbem condere, in umbilico insulæ ab ea parte, quæ Aquilonem respicit, quoniam inibi visebatur mons alius, qui frequens est nemoribus & lapidibus esperatur, necnon calce scatet plurima, eam
Issabella, Medi appellant Issabellam: ad radices vero montis planicies est perquam aprica, longitudine patens milliaria L X. & lata X I I. alicubi, perangusta tamen alibi milliaria V I. hanc interluunt complura flumina, quorum celebrius ferè præterluit urbem ad jactum arcus. Hæc igitur flumina adeò ubertim irrigant regionem, ut eam feracissimam ferè omnium rerum, quæ terra parens mittit, effecerint: nam in harena eorum fluminum jacta semina protinus germinant: fecimus hujus rei periculum, jecimus enim semina multijugarum herbarum, videlicet, lactucarum, nasturtiorum, brassicæ, & buglossæ, quæ omnia sextodecimo die germinavere: at pepones, cucumeres, cucurbitæ, trigesimo septimo die ad maturitatem pervenere: nec, ut ingenue fatear, meliora his comodi unquam. Hæc noverat Admirans etiam relatu eorum, qui secum diversabantur, qui & ipsum cer-

tiorem

tiorem fecere rerum multarum, & in primis provinciæ cujusdam aurifera: propterea misit illuc è suis triginta viros: regio Cipagora dicitur, auro scatet: ubi vero rediere viri triginta, retulerunt multa miratu digna, præsertim adseverabant ab eò monte quatuor derivari flumina, unum ad orientem proficiscebatur, aliud versus occidentem contendebat, alterum in Septentrionem, in Austrum alterum citatissime fluebant. Insula quadripartitur, pars quæ vergit in Orientem dicitur Suma, quæ occidentem respicit Atribuinea, quæ Aquilonem Lachem, quæ postremo meridiem contuetur Naiba dicta est ab omnibus.

Quomodo Admirans adivit auri minas.

CAPVT XIV.

VT revertar unde sum digressus, Admirâs urbem condidit muro præcinctam, & duodecimo Martij illinc solvit, duces secum pedites circiter quater centum, ac equites nonnullos, pleno gradu contendens eò ubi acceperat minas auri esse ubertimas meridiẽ versus. Igitur superatis eminentissimis mõtibus vallibusque, ac trajectis fluminibus limpidissimis, tãdẽ in eam devenit provinciã, ubi auspicatur Cimbaga regio, in cujus patẽtissima planitie decursus quidã aquarũ visuntur quarum hatenæ intermiscentur auro. Igitur Admirans ingressus mediterranea insulæ ad milliaria ferè LXXII. tantundem distans ab

urbe

urbe quā condiderat, pervenit ad ripas cujusdam ingentissimi fluminis, ubi collis impedio attollitur, eminetq; admodum, & ibi arcem erigere decrevit, quò tutius arcana regionis scrutari quiret, huic divi Thomæ nomen inditum est. Dum itaq; arcem ædificat, ad eum undique catervatim homines regionis ejus confluebant, accepturi mercimonia: quorum voto. Admirans satisfaciens, ab eis aliquid auri petebat qui brevi ad eum rursus redeuntes, plurimū auri cōportarunt. Nec id silentio involuam, granū allatum fuisse auri, quod pōdere onziā excedebat, quæ res effecit, ut grani magnitudinē admiraremur, supra omnē credulitatē, quū præsertim adjecissent, se adhuc proceriora grana allaturos, quæ ajebant ferre aliam regionē, quæ illinc itinere mediæ diei aberat, eaque grana inculta in harenis jacere adseverabant, vim auri incolis nescientibus: alij etiam tulere frustula auri dragmarū decē, majoraque inveniri rursum adfirmantes. Illò igitur misit Admirans è suis complures, qui minas auri diligentissime explorarent, referrētq; protinus: qui euntes plura compererūt, quàm intellexerant, quamq; unquam autumassent. Inter alia admiratu non indigna nemora habēt, quæ omnium aromatum genere ubertim abundāt: verum ea haud legunt, nisi ubi permutant cum conterminis quæpiā: alij vero cum quibus commercia exercēt sua, vasa ferūt Samia, catinosq; ligneos, pelues, malluvia, & id genus cōplura, quibus qui dant aromata prorsus carēt. Invenerūt in mēse Martij uvas præmaturas, verùm agrestes. Hæc regio licet

Onzia.

licet rupibus & saxis asperetur, ea tamē viridantes gignit arbores: tota in colorē prasinū inclinat, imbres excipit frequentiore. Ideo inibi multa flumina de cursusq; auriferi, nam quum imbres derivantur à montibus, secum auri copiam maximam trahunt ad plana arua patentesq; campos, quos interluunt, ut præfecimus, innumera flumina, eadéq; amœnissima, decursu haud rapido citatoq;, sed segni ac placido. Hæc loca habitant gentes ignavæ, & ferè pensi nullius: ea gens otiatur plurimum, imò ignavia torpet, algoris admodum impatiens, & quum nemora habeant bombice referta, eo tamen uti nesciunt.

De mirabilibus compertis ab Admirante.

CAPVT XV.

EXploratis his locis, ut præfecimus, Admirans rediit ad arcem Issabellam, ubi nonnullos è suis dimiserat: ipse vero cum liburnicis tribus profectus est peregre, novas etiā quærens regiones, & in primis eas quas jam eminus conspicati fuerant: nam continentem credidit esse, licet compertum habuerit insulam esse, quæ milliaribus LXX. abest ab ea insula quam appellarunt Hispanā, regio Cuba dicitur. Ea præterita iter direximus ad meridiē, & inde cœpimus ad occidentē nonnihil flectere: verùm quātò magis progrediebamur, tātò plus litora extēdi videbātur, terris sēper fugientibus: sinuabāt enim se litora ad meridiē semper, recessu & ambage multiplici, adeò ut

ut quum crederemus contendere in occidentem, ad meridiem tamen indies ferebamur, terris ducentibus, ac multijugis finibus: tandem Admirans devenit ad insulam, quam inquilini appellant Iamicam: hanc ajunt
Lamia. appellari ab cosmographis Lamiam majorẽ, quæ magnitudine Trinacriam superat: unicum in umbilico montem habet, qui sensim leniterque surgit, ab omni regionis latere paulatim crescens, ut vix conscendere credas, ut in acclivis solet, donec deveneris in medium, tunc sese attollit vertice eminentissimo, & tarditatem qua usus fuerat surgendo, eminentia compensat: hæc insula æque ferax est ac ulla in maritimis aut mediterraneis, frequens habitatore, eodemque acerrimo ad quæque subeunda: nam in commercijs acri est ingenio, adeò ut non difficulter circumadjacentes populos excedat dexteritate. Eò ubi appulit Admirans suos in terram exponere contendebat, verùm reluctabantur illi, ac pugnatum est identidem succumbentibus insulanis, non sine hominum strage, tamen discordias pax est consequuta. Relictà Iamica flante Zephyro, septem diebus nec interpolatis, per latus Cubæ navigavimus, intantumque sumus progressi, ut crediderimus vel ipsam Chersonesum auream, quæ est in ipso oriente, attigisse: adeò igitur provecti eramus in altum, petentes varias orbis partes, ut ferè totum universum orbem metiti fuerimus, & ex viginti quatuor solis horis, saltem vigesimam & alteram comperimus: licet perpessi simus innumera mala,

nomina

nomina tamen D. C C C. insulis indidimus, & supra ter mille præterivimus, ubi multa erant memoratu digna, præternavigans latera Cubæ. Et paulo supra quam incœperit navigare, nactus est Admirans portum naviū capacem complurium, ibi suos cœpit emittere: qui quum terram applicuissent, tantum mapalia invenere, eaque vidua omni habitatore: verùm ibidem conspexere in verubus pisces quos ad ignem assabant piscatores: at nostri piscibus vesci tostis haud dubitarunt rejectis serpentibus: qui visis Christianis, mox delapsi sunt in montes, & inde speculabantur quid sibi vellent nostri: à quibus provocati, piscatores paulatim cœperunt timorem exuere, annuentibus nostris, ne paverent. Quidam igitur audaculus in inferiorem rupem desilivit, propius accedēs, quem compellare cœpit quidam oriundus ex insula Hispana, qui à teneris in Hispania apud Admirantem altus & educatus fuerat, cujus lingua parum ab eorum idiomate differt. Hunc itaque percunctatus est, quur fugerent, & quænam gens esset, quóve nomine regio appellaretur: contracta igitur necessitudine, viribusque animi reassumptis, dixit eos piscatores esse, qui eò piscatum concesserant rege jubente, qui alij regi cœnam parabat pontificiam opiparamque: addidit etiam pergratum habuisse plurimum, quòd serpentes minime comedissent, quandoquidem hi, ut affirmabant, regi veluti delicatiores epulæ adservabantur: quibus auditis Admirans, eos missos fecit: nam jam habebat satis compertum

pertum regionis mores: propterea iter suum versus occidentem persequebatur, & dum regionem percurrit ad occidenté, eam nactus est feracissimam, refertamque habitatioribus domesticis: qui mox cōspectis nostris ad litus descendebant panes ferētes, quibus ipsi utuntur, tulere etiam cucurbitas plenas aqua, nosque veluti amicos hospites invitabant cordate: nos vero paulo ultra progressi, vidimus innumeras insulas, quæ primo conspectu cultæ videbantur eximie, virentibus plenæ arboribus, & in primis ab ea parte quæ continentem respicit: dum latera percurrunt, devenere ad ostium fluminis cujusdam, cujus latices adeò fervent, ut in eis diutius manum immergere nequeas fervescentibus aquis: rursus progredientes comperere piscatores quosdam, qui in cymbis, id est, in cava arbore piscabantur, qui piscem rudentibus adligaverant navi, eumque post se trahebant: ejus forma est nobis incognita, & nisi gradiusculum caput haberet, instar anguillæ formaretur, capite gestat pelliculam quandam, quæ similitudinē habet crumenæ alicujus: quum vero pisces vel testudines emerserint supra aquam, mox is piscis solutus dimittitur ad eos, qui telo acriore ac omni volucre ocyor, condicto vibrat pellem, quam diximus marsupium referre aliquod, pisces corripit, ac retinet sua pelle implicitos, nec prius prędam dimittit, quam aerem senserit, cujus est impatiens admodum: tunc vincto rursus pisce, prædam legunt: nam nobis adstantibus cepere calandras IIII. prægrandes, quibus

Mira piscādi ratio.

nos

nos donarunt amice, easque in cibatu suavissimo habuimus. His visis, percunctati sumus piscatores an latus hujusmodi longius adhuc protenderetur, & quantũ in occidentẽ extenderetur. Respondêre latus hujusmodi finem habere nullum. Illinc igitur soluentes, progrediebantur à latere semper, litus percurrentes hi inter navigandum innumeras gentes conspexere. Non longe verò à terra hujusmodi quæ nunquam terminatur, visitur insula, ibi mortalium vidêre neminem, nam si qui erant in ea, fuga pernici sibi consuluerant. At canum inibi copia ingẽs conspecta est minime latrantium, licet torvo essent aspectu. Anseres etiam anatesq; insulæ inerrabant multiplices. Prætérnavigantes itaque latera, Cubæ devenimus ad quasdam angustias, ubi gurgites ac brevia propè erant infinita: & ibi mare undabundũ spumas effervescebat indignabundum admodum: sævitq; mare hoc modo itinere milliarium XL. aquis albicantibus, non aliter quam si polline conspersum fuisset. Superatis his gurgitibus, provecti ad milliaria octoginta, eminentiorẽ comperimus montem, & tunc lixas emisimus, qui aquam ferrent lignaque. Eò etiam concessit arquita quidam, qui quum inerraret insulæ, & in nemus condensum pervenisset, arboresque admiraretur, huic mox à tergo affuit vir grandiusculus, toga indutus alba: sagittarius credidit primo conspectu religiosum quendam fuisse, quem in classe habebant. verum ubi compertum habuit alium esse, actutum alij duo

 viri

viri ejusdem habitus & staturæ apparvere, postque eos supra triginta alios vidit quibus conspectis, mox fugam cepit: at illi, sequebantur, manibus annuentes ne paveret, néve fugeret. Sagittarius vero quam citius quivit classem repetijt, cuncta quæ viderat denarrans Admiranti præfecto, qui ubi hæc accepit, protinus emisit multos, qui tenentes varia itinera, propè totam insulam exploraverunt. Erant ibi arbores multijugæ, aliæ ferebant aromata, violas aliæ. Percurrentes itaque Cubæ latera, varias nationes nacti sunt, quorum linguam etiam incolę Hispanę insulæ, qui Admirantem ultro sequebantur, minime callebant: & dum progredimur, magis ac magis se sinuabāt litora, modo Notho, modo Affrico flantibus, quibus ipsi impulsi aliquando ferebamur prope in siccum, adeò mare insulis est implicitum compluribus, naves ferè pessundabantur nimia onustæ aqua, quam & madidum cœlum, & refluxus pelagi conrogaverant: quare operæpretium fuit referre gradum, & domum redire eodem itinere quo venerant: neque quempiam pavebant, quin potius sperabant ubique & amice & honorifice recipi: quandoquidem neminem læserant dum irent, verum ferè omnibus morem gesserant.

Quomodo Admirans insulas reddidit vestigales.

CAPVT XVI.

QVum itaque redijsset ad Hispanam insulam, ubi abiens complures Hispanos patricios

patricios loco præsidij dimiserat, comperit Margaritum virũ strenuum illinc abivisse, qui prope iratus patriciorum magna concomitatus caterva patriam repetebat: quæ ubi comperta habuit, hominem illico inducunt, ut & ipse patriam revisat, ratus ne delatus regi, principis indignationem incurreret: domum tamen contendebat sub velamento consequendæ annonæ, & renovandi præsidij, licet, ut præfecimus, alia subesset caussa: non prius tamen abivit, quàm sibi reges aliquos reconciliaverit, qui succensuerant Hispanis ob prædas, & latrocinia illata ab eis, absente Admirante: verùm coram ipsis regibus, quorum conspectum, ut par fuerat, minime erubuerant. Primo loco igitur sibi reconciliavit regem. Guarionensium, & cum eo necessitudinem contraxit arctissimam, desponsata sorore uni ex insulanis, quem prius inter suos adnumeraverat, & habito interprete, citato gradu contendit ad id oppidum quod condiderat, nomenque divi Thomæ indiderat. Hoc itaque reperit à rege quodam obsideri, & parum adfuit quin deditionem fecerit, quoniam jam triginta diebus continuis obsidebatur nemine auxiliante. Liberato itaque ab obsidione oppido, regem cepit, qui bellum non provocatus intulerat, applicueratque animum, ut pergeret reliquos profligare reges: verùm ubi intellexit incolas ob caritatem annonæ fame laborare, quæ jam innumeros consumpserat populos, causa famis hujus rejiciebatur in Christianos, qui eruerant ferè omnes radices, quibus ipsi

panem conficiebant Barbari. Statuit itaque Admirans regredi, hæc meditantē præfectum mox commeatus regis Guarionexij largiter juvere: nam regio ejus nondum famem passa fuerat. Revocato igitur ab incœpto itinere præfecto, ut tutius regio coleretur ab Hispanis, decrevit arcem erigere alteram, non longe à sancto Thoma oppido in monte eminentissimo, arcem de nomine Conceptionis nuncupavit. Vbi vero incolæ compertum habuere hæsisse cordi Christianis, ut regione diutius potirentur, legatos vndequaque mittunt, qui præfectum orent exorentq;, ut suos frenet, nec ut ab eis ea patiantur, quæ vix ab hostibus expectassent: nam, ut ajebant, sub prætextu quærendi auri, mala innumera inferebant, & ferè totam devastabant regionē: adiecereque ad hæc legati, se malle pendere vectigal, quàm his assiduo vexari incursionibus, & quiete frui posse nulla. Convenit itaq; inter eos, ut regi Christiano vectigal soluerēt hac lege, ut incolæ montium Cibanorum singulo trimestri (tres lunas appellant ipsi) auri quædam pondera ad urbem ipsam conveherent: qui vero aurum non haberent, penderent aromata & cotonum.

De regibus qui ob malefacta Hispanorum descivere á Christianis.

CAPVT XVII.

IGitur dicti reges fame compulsi polliciti fuerant vectigal soluere Hispanis, quoniam defi-

deficientibus radicibus, quæ illis loco siliginis ac tritici succedut, panem sufficere nequibant, nisi intolerabili labore ferè nemora omnia peragrarent: tamen nonnulli fidem datam seruarunt inconcussam præscripto tẽpore, & ubi solidum præstare non poterant, excusabant pauperiem, promittentes se duplum soluturos, quum ad melioré fortunam devenissent, nam victu deducto, vix habebãt quod soluerent. Sub idem ferè tempus qui aurum è terra egerunt, invenerunt auri granum pondere unciarum viginti, in regno non procul distante à litore maris. Itaque loco miraculi granum hujusmodi allatum est Hispaniarum regibus invictissimis, idque complures vidêre Sunt ibi etiam nemora quæ ferunt complura miratu non indigna, & in primis lignum ibi visitur, quod appellãt sandalium. Verùm ea argutulus aliquis fortè illi intempestive objiciet, quur celoces onustas eo ligno in Hispanias miserit, & non auro? quum illius relatu compertum habeant insulas hujusmodi auro scatere plurimo. Quæ objecta non difficulter diluere potest hoc responso, quòd licet ea regio videatur abundare auro, si nostris conferatur, non tamẽ tanta est copia ejus, ut onerari possint naves, quum præsertim illud non sine magnis laboribus ervi posset è corde terræ, languentibus etiam viris, quos secum ductitabat, qui otio & lasciviæ vacabant, adeò ut quæque deformarent tanto parta sudore, desidiæ ac voluptati suprà quàm possim scribere addicti: quippe qui vel ipsum præfectum moribus

contrarium perniciali odio persequebantur: effeceruntque suis moribus, ut Barbari, qui suapte natura exleges sunt & infrenes, magis ac magis efferarentur, prosilirentque degenerantes ab omni probata vita, perinde ut usque in hanc diem expensæ superent lucra: tamen hoc anno qui millesimus & quingentesimus primus est, bimestri legerunt supra duodecim mille libras auri, libra vero pensatur uncijs octo. Lucrati sunt etiam alia complura, quorum mentio fiet in sequentibus, superis faventibus. Et ne digrediamur à proposito, id noveritis, eo anno tantam vim ventorum ruisse, ut illic arbores prope eradicaverit omnes, easque in sublime jaciebat, ut viderentur cœlum ipsum contingere: invertit etiam tres liburnicas Columbi, quæ erant in portu, adeoque mare inundavit, ut supra mensuram brachij totam irrigaverit insulam. Hujus igitur diluvij causam barbari rejiciebant in Christianos ob piacula & scelera, quæ patraverant, quique interturbaverant eorum quietem: adijciebantq; neminem esse tam longævum, qui meminisset tantæ tempestatis, quæ nec similem visa est, nec habere sequentem. Itaque Admirans, ubi portum applicuit, protinus jussit fabris lignarijs, quos optimos secum habebat, ut celoces duas fabricarent.

De arce extructa apud minam auri.

CAPVT XVIII.

INterea Bartholomæum germanum suum, quem jam insulis præfecerat, cum nonnullis expeditis copijs ad effodiendum aurum misit: nam hi quos secum trahebat milites, eruendi aurum metallorumque probe noverant artes. Distant hi montes unde egeritur aurum, ab Issabella insula leucis ferè LX. interque alia eos monuit, ut diligentius loca explorarent. Igitur dictus Bartholomæus profectus est imperator: sive, ut ajunt, ipsi Andelantadus, comperitque vastissimas foveas, ac specus altissimos, eosdemque vetustissimos: unde adseverant Salomonem suos thesauros eruisse, ut est in divina veterique historia: artifices qui aurifodinas erant exploraturi, cœperunt terram egerere, & jam superficiem telluris eruerant, quum mox compertum habuerunt aurifodinam hujusmodi protendi nimium ultra milliara XVI. in eaque tantum auri effodi posse rati sunt, ut quilibet artificum singulo die uncias tres eruere non difficulter posset. Cujus rei illico Bartholomæus certiorem fecit Admirantem: qui ubi hæc accepit, decrevit rursus in Hispaniam redire: verum prius non abivit, quàm insulæ fratrem suum præfecerit, & illinc solvit ingrediente Martio. M.CCCCXCV patriam repetens. Interea Bartholomæus ut monitis fratris audiret, arcem condidit, quam appellavit Auream: quoniam dum

conderent eam, inventa est harena auro mixta: trimestri absoluit opus: cœperat varia instrumē[?]a auri eruendi fabricare, verum fame grassante nequivit perficere. Solvit igitur inde, dimisso præsidio virorum decem, qui arcem custodirent, proviso ne fame laborarent, dimisso cane sagace, qui cuniculos venaretur. Itaq; illinc abiens, devenit ad insulam Conceptionis eo mense, quo Guarionexius & Nanicantexius vectigal pendere tenebantur: & tributis exactis ab his duobus regibus, provisoque de annona, quæ sufficeret itineri pro se suisque, qui c c c c. erant, ventis vela dedit Hispaniam versus.

De commeatibus missis à rege Hispaniarum, deque ejus præcepto.

CAPVT XIX.

IGitur circiter initium mensis Iulij celoces tres onustæ ferè omni genere commeatuū applicuerunt in insulas, ubi nostri fame laborabant: vehebant enim vinum, oleum, carnes aprugnas, bubulasq; salitas, necnon insitia, & farcimina, & id genus alia complura, quę mox partiti sunt singulis, ut unusquisque suam haberet portionem. Erogatis igitur commeatibus, regia promunt mandata, videlicet, regem jubere ut eas insulas colant, quæ meridiē respiciunt, ubi aurum egeritur, omnesq; insulæ accolas & reges, quorum insidijs nostri occubuerant, in Hispaniam transmittant. Quare ut regio obsequerentur mandato,

mox

mox corripuere c c c. viros, regesq; eorum, & in Hispaniam misere. deinde colere cœperunt eam insulæ partē, quæ respicit meridiem, & ibi in colle eminentissimo arcē construunt, non longe à portu celeberrimo, arcē appellant divi Dominici, quoniam die dominico eò pervenerunt: portum prædictum interluit eximium flumen, quod innumeris piscibus scatet, quodque navigantes vehit placido alveo, prope ipsam arcem ad duodecimum lapidem. In arce vero Issabellæ valetudinarij milites causarijq; dimissi sunt, necnon fabri lignarij nonnulli, qui celoces duas fabricarent: cæteri vero contenderunt ad arcem divi Dominici: qua erecta, illi præfecit viros viginti. Et solvens illinc, versus occidentem profectus est.

Quomodo Columbus comperit suos perijsse.

CAPVT XX.

IGitur inter navigandum devenit ad flumen Naybæ, quod ab memorata abest insula milliaria ferè centum & viginti, derivaturque ab montibus Cibanis, qui meridiē respiciunt. Flumine trajecto, nonnullos præmisit exploratum regiones quasdam versus Austrum, ubi ingentissima sandalij nemora conspiciebātur. Exciderūt itaque hujusmodi sandalij struē maximā, eāq; deposuerunt apud quosdā tamdiu, donec redirent, & suis liburnicis asportarent. Dum igitur præfectus latus dextrum percurreret, non longe ab

Nayba flumine, invenerunt regem quendam præpotentem, qui illis populis bellum inferebat, ubi prediĉta nemora visebantur, decreveratque prius à bello haud desistere, quam suæ fecisset ditionis. Hujus vero regis regnum est in cornu cujusdam insulæ ad occidentē, Saragna dicitur, & distat à Nayba flumine leucis triginta: regio asperatur montibus, regique huic circumadjacentes reges tributa pendunt parentque, ut principi supremo. At præfectus noster alloquutus est regem hujusmodi, persuasitque ut sponte vectigalis fieret, à quo non difficulter impetravit, ut annis singulis tributa pendens, cotonum & canabim mitteret, & alia nonnulla, quibus ea regio abundat: aurum vero ibi non nascitur. Itaque rebus pacatis compositisque, concordes unà regem adeunt, à quo honorificentissime excepti sunt, effusa omni plebe, quæ illis occurrit hilaris admodùm & jucunda. Inter cætera hoc genus ludicri in gratiam præfecti actum est. Primo adventu occurrerunt adolescentulæ triginta, quæ tantummodo pudorem cooperuerant panno cotoneo suo more, cætera nudæ: hunc morem servant pedissequæ cosmetæ: at heræ nudæ prorsus incedunt. Igitur prædictæ ramos olivarum manibus gestabant, & ubi appropinquabant præfecto, in signum fœderis pacisque, illi ramos porrigebant: capillos vero promiserant per humeros, vittata fronte ambulantes: colos ijs erat cyaneus, id est, nigricans viridis: verùm pulcherrimæ sunt, si omnem corporis habitudinem spectaveris,

quod

quod profecto his erat habilissimum symmetricumque. Postquam vero his jocis exceptus est, dispositis lectis discubitorijs, cœna paratur opipera. Demum itur cubitum apparatu sane regio. Postridie vero eunt in domum quandam patentẽ, quæ theatrum referebat, & ibi ludicra exercuere complus-cula, ut sunt tripudia & alia id genus. Post hæc duæ hominum acies comparuere, hinc & hinc atrox prælium committentes: nam adeò acerrime digladiabantur, ut hostes viderentur, & utrinque ceciderunt multi: pluresque occubuissent, nisi rex annuisset, ut temperarent à manibus. Arma erant tela, arcus, & sagittæ.

Quomodo reges qui desciverant rursus succumbunt.

CAPVT XXI.

ILlinc itaque tertio die solvit, & rursus Issabellam insulam visit, ubi comperit suos vita functos: nam ferè ducenti occubuerant varijs affecti ægritudinibus: quæ res adeò Columbum mœsticia ac dolore affecit, ut propè de expeditione desperaverit: & id in primis hominem angebat, quod videlicet liburnicæ Hispanæ vehentes annonam apparebant nullæ, & jampridem caritate commeatuum premebantur: tandem decrevere ægros partiri per loca mari adjacentia, inter Issabellam & sanctum Dominicum, secus iter, quod inter Austrum & Aquilonem visitur,

visitur, & ibi cœperunt cōdere nova oppida, & primo longe ab Issabella, milliaria ferè XXXVI. arcem Spei construunt. Post eam ad milliaria propè XXIIII. arcem erigunt divæ Catharinæ. Ab ea vero ad milliaria ferè XX. arcem condunt divi Iacobi. Post hanc autem ædificant arcem Conceptionis. Interq; eam & divi Dominici erecta est alia, quam Bonum annum nuncupaverunt de nomine Fundini regis. Collocatis itaq; ægris in memoratis arcibus, ipse ad oppidum divi Dominici contē-dit, & illic è regis vectigalibus accipit tributa. Dumq; diutius inibi immoratur, Hispanis vitam ducentibus per mille latrocinia, ac rapinas, complures reges descivere, conspirarun tq; ferè omnes in Hispanos & quum quadam die convenissent, paraturi expeditionem in nostros, Guarionexium præficiunt exercitui, qui numerum quindecim millium hominum excedebat. Verum præfectus noster, ubi de hac re certior factus est, mox eos diligētia & solicitudine prævenit, cœpitque ad unum omnes profligare, veluti manum tumultuariam, non tamen sine magno sudore ac labore, ac magnis periculis, utpote qui cum Barbaris præliabamur. Monet Admirans, ut his omissis ad eum redeamus.

De novis insulis, & gente multiplici compertis ab Admirante Columbo.

CAPUT XXII.

ADmirans itaq; Columbus die XXVIII. Maij, M.CCCCXCVIII. solvit à Barameda oppido

oppido non longe à Cades cum liburnicis octo onustis iter agens versus insulas Fortunatas, prout consueverat. Verùm per id tempus visum est conducere plurimũ, si illàc iter faceret ob nonnullos piratas, qui tunc mare infestabant. Illinc vero ad Mederæ insulas contẽdit, & ibi classem partitus est bifariam: nam quinq; naves ad insulam, quæ dicitur Hispana, direxit, reliquas vero secum retinẽs, versus meridiẽ pergit, destinans animo velle lineam æquinoctialem tandem aliquando superare, & inde ad occidentẽ vergere; ut ferè omnia scrutaretur, ea in primis, quæ Christianis fuere hactenus inaccessa incognitaq;. Is enim erat vir alto animo celsoq;, nec nisi magnifica aggrediebatur, & tandem pervenit ad Caput viride. Indeq; soluens flante Austro maria sulcabat, & quum in altum provectus esset ad milliaria ferè CCCCLXXX. in quandam devenit regionem, ubi adeò sol torrebat omnia, ut propè ipsa classis conflagraret, virique omnes æstu magno quasi animam exhalabãt: nam impellente calore dolia complura crepuere, effusumq; est vinum oleumque simul, quum id eis usu evenisset in exortu caniculæ, quo conflagrant propè omnia In his itaque caloribus per octo dies versati sunt, non sine vitæ discrimine: pœnituit eos sæpenumero has partes adivisse. Transactis autem octo diebus, flante vento Favonio, iter vertunt ad occidentem, rati clementius cœlum nancisci posse, & accepto in puppi vento, citatissime contendunt, indies clementius cœlum salubrioremque aërem nacti: nam tertia die

postque

postquam illinc abiverant, compererunt tantam temperiem aeris, ut si priori conferatur, hæc sit prorsus felix & fausta. Vltima vero Iulij è specula eminentiori nostrum quispiam eminus tellurem conspexit, id est, montes editissimos: quæ res tanto nos aspersit gaudio, ut propè gestiremus, exiliremusque: quandoquidem usque ad id tempus nos nostræ vitæ tædebat plurimum: nam deficiebant commeatus ferè omnes, calore dolia crepuerant, & vitam propè desponderamus, ut usuvenit alquando à morte parum distantibus: tandem aliquando superis faventibus, terrę appropinquamus, verùm non appulimus ob brevia quędam, quę mare procellosum reddunt, faciuntque ne ad litus tuto accedas, tamen cognovere terram cultam esse, & habitari frequentissime: nam è classe conspectabant locorum amœnitatem, prata presertim virentia, inque eis innumeros flores, qui suavitatem fragrabant inenarrabilem, ut vel ad ipsam classem mirus odor pervenerit. Illinc solventes ad xx. milliaria portum nanciscuntur absque flumine, alioquin optimum: propterea inibi haud immorati, ultra progrediuntur, & mox alium comperiunt portum stationemq; peropportunam: eò itaque proficiscuntur ocyssime, ut aquę nonnihil haurirent: portum appellant Charanæ, Cuspidem accolæ: prope portum nullæ erant domus, verum animalium compluriu innumera vestigia. Postridie vero eminus conspeximus caneam citatissime adventantem, id est, apud eos cymbę genus: in

in eaque XXIIII. juvenes sagittis propè onusti, gestantes clypeos, pudore tantum cooperto, cętera nudi : nam pudibunda inumbraverāt bombycino panno, capillumque admodum promissum habebant. Hos ubi Admirans conspexit, nutu & signis quomodocumque quibat, invitat provocatque ad mutua colloquia. Illi vero quanto magis accersebantur, tanto minus nobis fidebant, veriti semper ne fraus subesset quępiam. Paulatim discedentes à conspectu nostro, & subinde post terga respicientes, demirabantur ritus nostros, formam corporum hactenus eis invisam incompertamque. Videns itaque Admirans minime allicere posse hos viros nutibus neque inclamationibus, decrevit eorum feritatem lenire melodia aut concentu aliquo. Mandat propterea existentibus in specula eminentiore, ut musicam multijugam excitent, choraules, videlicet, & tibicines, ac id genus alios moneant, ut concentum efficiant non mediocrem, quo allecti barbari propius accedant. Hi vero ubi audivere constrepentes tibias, rati sunt belli signum esse, veluti si ad arma conclamatum foret, expediunt arcus sagittasque bello se præparantes: & quoniam mirum in modum fidunt suæ pernicitati, condicto deserta majore canea, cymbam minorem ingrediuntur, ut fuga sibi consulerent vi remorum adjuti: tamen tantum eis appropinquavimus, ut quidam è nostris jecerit in eorum cymbam prætextam & birretum: quo facto convenit inter eos, ut litus appellentes mutuo fruerentur

rentur colloquio. Dum igitur præfectus it ad Admirantem, impetraturus commeatum egrediendi classem, illi rati rursus ne sibi imponeretur, effusissime fugerunt. Igitur nihil aliud de populis hujusmodi comperti habuimus. Et post hæc illinc abivimus, & non longe provecti, devenimus ad profluentem quendam adeò rapidissimum, ut Admirans, qui à puero assuevit mari, confessus sit ingenue se non tantundem pavisse, formidavisseque: nam derivabatur is profluens ab oriente, petens occidentem gradu citatissimo. Eo itaque propè superato, paulum progessi, devenimus ad quoddam ostium, quod videbatur ad portum quempiam navigantes admittere, eoque proficiscebatur profluens, interque ostium & alium profluentem sinus est ad potandum suavissimus, unde aquæ plurimum hausimus: post quem ajunt semper aquas suas ad leucas viginti sex invenisse, & quanto magis appropinquabant occidenti, tanto plus ubertatis suavitatisque aquarum nacti sunt. Deinde deveniunt ad montes quosdam eminentissimos, & eò accedentes vidêre prædia culta admodum: verùm hominibus domibusque vacabat regio, & ab alio latere montis occidentem versus visitur planicies maxima, exploratumque habuere regionem nuncupari Pariam, esseque pergrandem, nec raro habitatore. Inibi igitur pilotas accipiunt itineris duces quatuor, quorum una die ferè prætervecti sunt insulam, cujus amœnitate allecti terræ magis apropinquant, & insulam explorantes, invenerunt frequentiorem hominum

minum numerum quàm unquam alibi nacti fuissent, & in primis reges qui Cachi dicuntur, quique continuo ad Admirantem legatos mittunt, se suaque ultro offerentes, enixe deprecantes eum, ut continentem attingens, frui suis bonis pro arbitratu non dedignetur: verùm Admirans his minime assensus est. Illi verò ut hominem sibi demererentur, postridie innumeras cymbas exornari jubent, quibus patricij primoresque vecti fastu non mediocri ad Admirantem contenderent, torquibus aureis baccisque, ac armillis decentissimè honestati insignitique. Hos nostri incipiunt percunctari amice, unde tantum auri eruerint, & ubi margaritas legant: at illi illico respondent nutu, uniones reperiri in harenis maris sibi contermini: significantes rursus nutibus vim maximam baccarum inveniri inibi: verùm vix esse apud eos in pretio, utpote qui ferè nihili eas pendunt. Has igitur tantas opes subinde ostentantes nostris offerebant, modo nonnihil illic commorarentur. Verum quoniam triticũ classis fathiscere incipiebat, visum est conducibilius, si hæc mercimonia in aliud tẽpus dilata forent: mittunt tamen è suis nonnullos, qui terrã perquã diligenter explorẽt, mores ac ritus accolarum, necnon situm regionis. Profecti sunt itaque eò è nostris quidam, qui ab eis honorificentissime sunt excepti, & quidem honorificentius quam unquam autumassent: nam ad eos salutatum accurrebant accolæ certatim catervatimque, non secus quàm si visum irent numen Cachi.

D quod-

quodpiam: eos itaque primo duo patricij excipiunt pater & filius, suoque more consalutant, & mox consalutatos ad domum instar theatri factam ducunt. Ante eam autem platea conspicitur grādis admodum, & eò allatæ sunt sellæ complures, fabrefactæ ex ligno nigricante, & quidem faberrime. Consederunt ergo omnes, & illico erupit adolescentum caterva, ferens fructus omne genus uberrimos nobis prorsus incognitos. Posthæc œnophori subsequuntur vina electissima propinantes, quum fulua, tum etiam rubicantia: neque id vinum expressum uvis aut racemis erat, verùm ex fructibus baccisque multijugis eisdemque suavissimis: vitem non habent viniferam. Vbi itaque commessati sunt apud senem, in nati juvenis mox divertunt ædes, ubi complures visebantur mulieres adolescentulæ formosæque admodum, quæ bombicino panno versicolori coopertis tantum pudibundis, cætera sunt nudæ, & hæ hominum conventus refugiunt, solitariam vitam degentes. Hos igitur viros cœpere nostri percunctari, unde tantum auri eruerent. At hi quibus pro sermone nutus erat, innuebant, id è montibus quibusdam egestum esse, nec tutò nos eò per id tēpus proficisci posse: quandoquidem prout colligere potuimus ex eorum nutibus, aut ibi sunt fera quædam animalia, aut anthropophagi Canibali, qui montes observant infensi: id nobis permolestum fuit, nam alter alterum haud intelligebat.

De

De reditu Admirantis ad insulam Hispanam.

CAPVT XXIII.

ITaque nostri illic immorati sunt ferè usq; ad meridiem, tempus non colloquijs, sed nutibus terentes: tandem valedicto eis illinc abeunt non indonati, nam propè quisque illorum donatus fuit bacearum torque non contemnendo. Hos igitur Admirans salvos excipit in classem, velaque ventis dedit ocyssime: nam triticum, ut præfecimus, non patiebatur moras ulteriores: hærebat tamen cordi eò rursus redire. Progredientes igitur indies minus profunditatis comperiunt, adeò ut vix mare capax esset liburnicarum aquis deficientibus: propterea visum est expedire plurimum, si præmitteretur celox quæpiam, quæ contis vada exploraret, & subsequenti classi iter præpararet. Dum ergo diebus compluscul is cunctantur, pavideque maria sulcant hujusmodi, rati esse insulam secus quam adnavigabant, ut demum eam circumvecti Aquilone flante, vergerent ad Hispanam insulam. Igitur inter navigandum deveniunt ad quoddam flumen, cujus altitudo mensuram triginta cubitorum excedebat: latitudo autem prope immensa credebatur, adeò ut supra leucas x x. pateret: inter meridiem & occidentem decurrit, licet adeò sinuet, ut ad meridiem inclinare magis videatur: mare illic implicatur herbis, perinde ut vix sulcari queat navibus fluitantibus seminibus herbarum instar léticularum. Ibi refert Admirans

cœlum esse usquequaque clemens saluberrimumque, & ferè toto anno pars noctibus dies esse, ut fit sub ipso æquatore: ubi itaque animadvertit sinum esse implicitum, & vix exitum habere, præsertim versus Aquilonē, ut ad insulam Hispanā remearet, naves vertēdo, facit ut prora puppim consequatur, ordine præpostero, eà igitur agens, quà ingressus fuerat: & herbas frequentiores tandē evasit, dirigens gressus ad Aquilonē: non desunt qui affirment eam tellurē continentē Indiæ esse: utcunque fuerit, id Admirantem latuit, qui terræ exitum nusquam nactus est: propterea gradu relato, favētibus superis, versus Aquilonem navigans, tandem aliquando ad insulam Hispanam devenit vigesimo octavo Augusti, M.CCCCXCVIII. prout instituerat.

De discordijs repertis in insula Hispana.

CAPVT XXIV.

VBi igitur Admirans appulit insulam Hispanam, nactus est ferè cuncta confusa, & in primis comperit Orlandum quendā alumnum suum descivisse, qui asylum improbis omnibus aperuerat. Hunc igitur Admirans totis conatibus nixus est sibi reconciliare: verùm is nedum reconciliari voluit, sed & regi serenissimo graviter de Admirante conquestus est literis quibusdam, hujus ferè tenoris: Noverit V. regia M. nos jampridem passos fuisse ab Admirante. Bartholo-

tholomæoque fratribus, quæ ab impijssimis hostibus nusquam expectavisset quispiam, nam præter illud quòd sunt omnibus sceleribus addicti, vacantque omni honestate. Id plus etiam habent, quod viri truculentissimi, pro re quaque minima veluti vitæ necisque nostræ potestatem habentes, in homines sæviunt atrocissime, & nullus est innocentiæ tutus locus, eis est impune occidisse hominem: viri sunt & injusti, & arrogantes, invidique plurimum, & ambiunt supra modum quæ sibi haudquaquam conveniunt. Propterea rex serenissime, quum in nos grassarentur veluti in pecudes, ab eis descivimus, quoniam nimium sunt sanguinis humani appetentes, & vestrum imperium subvertere contendunt, nihil relinquentes intentatum, ut insula potiri queant aliquando: & hoc erit vobis non obscurum argumentum, quod ubi effodiendum est aurum, emendumve, neminem ad aurifodinas admittunt præter suos complices & alumnos, quos habent suorum scelerum consiliarios. At Admirans in hanc ferè sententiam regi scribit: Rex serenissime, ne vos horum virorum scelestorum impura natura lateat, vobis testatissimum fiet, hos hic jura omnia divina pariter & humana contempsisse: vitam nanque agunt impurissimam, per cedes, stupra, ac rapinas se exercentes; qui veriti ne horum interdum pœnas luerent, desciverunt ab imperio regio, voluptati, desidiæ, ac libidini supra quam scribere possim, dediti: qui ubi laxiori otio prosiliunt, corpora exercent inter

humanas cædes: nam voluptas apud eos ducitur maxima, hominem patibulo suspendere. Interea dum maledictis & probris mutuo contendunt, rex quidam, quem appellant Cigianorum, desciverat ab Christianis, quique exercitum sex millia hominum secum trahebat, præter sagittas & arcus inermem: nam nudi incedunt, etiam exeuntes ad bella, corpora vero notis compluribus inurunt, compunguntque stigmatibus à vertice usque ad pedum plantas. Hunc igitur post varias interturbationes veluti tumultuariam manum fudit, ac protinus subegit, subactumque reddidit vectigalem.

Quomodo Admirans falso delatus regi missus est in Hispaniam vinctus veluti captiuus quispiam.

CAPVT XXV.

INterea reges Hispaniarum ex utriusque literis certiores facti sunt controversiæ & velitationis suorum, qui insulas præsidij causa incolebant. Igitur ægreferentes quæ referebantur utrinque, quum præsertim in tanta auri copia nihil adhuc emolumẽti susceptum esset, grassantibus inter se suis: decreverunt his quamprimum occurrere: propterea virum strenuum dictis insulis præficiunt, qui eò contendens nemine excepto, animadverteret in reos quoscunque, aut in Hispaniam mitteret puniendos. Profectus est igitur gubernator, à rege accepta persona, & ubi

& ubi delatoribus aures præbuit, mox ab invidis Admirantis subornatus, Admirantem & germanum vinctos in compedibus ad reges misit: qui ubi Gades applicuere soluti sunt, & ultro sese conspectui regio præsentarunt, inque regum regia splendidissima usque in diem præsentē non inhonori degunt.

De insulis inaccessis, & varijs moribus.

CAPVT XXVI.

POstquam Admirans eo infelicitatis devenit, ut regum indignationem incurrisse videretur, complures è suis alumnis, qui sulcandi maris probe noverant artes, decreverunt inter se irrevocabili proposito, ut sese fortunæ committentes, orbis partes adirent hactenus inaccessas: & mœstissime valedicto Admiranti, impetratoque ab eo commeatu, sua impensa liburnicas quasdam expediunt: alij alias petentes orbis partes, ea lege, ut nemo eorum ad quinquaginta leucas illis locis appropinquaret ubi Admirans fuisset. Igitur Petrus Alonsus dictus Niger, celocem communivit suis impensis, decernens ad meridiem contendere. Dum itaque adnavigat, pervenit ad id loci qui dicitur Parias, cujus in superioribus commeminimus, ubi baccas margaritasque multiplices Admirans invenit: & ut à præscripto regio non discederet, locum præterivit, nusquam appropinquans ad leucas L. Illinc itaque solvens, devenit ad provinciam, quæ Curtana dicitur, ubi portus

Petrus. Alonsus.

visitur non absimilis illi qui Cades appellatur. Ingressus igitur portum, vidit vicum non mediocrē, domorum forte LXXX. & propius accedens, nactus est viros quinquaginta nudos, qui eum locum minime accolebant, verùm illinc ad tertium lapidem oppidum habebant, cum quibus cœpit commercia exercere, complura permutans: nam pro mercibus quibusdam, ut sunt acus, & sonalia, licet nonnihil reluctati fuerint, unionum uncias quindecim consequuti sunt: hos enim appēsos collo habebant. Postridie illinc solvit, & ad vicum minorem rediit: quò cum devenit, omnis populus effusus illi obviam profectus est, rogans enixe, ut continentem attingens secum moram longiusculam traheret. verùm Petrus Alonsus, ubi conspexit tātam hominum frequētiam, nam supra triginta tres viros celox minime vehebat, timuit ne sibi male succederet cum gente barbara, propterea nutu & signis innuebat accolis, ut si quæ emere vellēt, eò contenderēt, se haudquaquam descensurum adfirmabat: quare his visis accolæ lembis quibusdam vecti ad celocem contendunt onusti unionibus & baccis, qui cœpere cum nostris mercimonia exercere, & pro nonnullis vilissimis mercibus dederunt libras ferè quinquaginta unionum. Postquam autem Alonsus Niger compertum habuit gentem hujusmodi minime feram esse: nam per XX. propè dies illic immoratus, quum eam comperit nihil feritatis habere, statuit in terram descendere, & huic genti fidere humaniori. Igitur ubi

terram

terram tenuit, adeò honorifice exceptus eſt, ut id vix referre queam : domos habent ligneas, & pro imbrice palmarum folia habent, his tegunt omnia : in cibatu oſtreas habent gratiſſimas, & illorum complures legunt uniones, apros, lepores, columbos, turtures affatim habent : mulieres vero anſeres saginant & anates, ut noſtræ. In eorum nemoribus viſuntur pavones innumeri, à noſtris nihil abſimiles, ſi pennas ſpectes : mares pavi vix differunt à fœminis, faſianis regio ſcatet : accolæ ſagittandi ſunt peritiſſimi, quamcumque rem pro ſcopo poſuerint, nuſquam aberrant. Ibi igitur Alonſus cum ſocijs lautiſſime multis diebus vixit fruſtum panis pro clavis ferreis quatuor conſequebantur : pro uno clavo faſianos, columbos & turtures emebant : loco pecuniæ corollas vitreas dabamus & acus : percunctabamur quandoque eos, quur tanti facerent corollas hujuſmodi, id eſt, ſerta vitrea, & acus : reſpondebant quòd eis compurgant dentes, evelluntque ſentes è pedibus, quoniam nudi uſquequaque incedunt, propterea magnifaciunt acus, & in primis magni pendunt ſonalia : ubi vero introrſus provecti ſunt, conſpexere condenſiſſima nemora, varijque quadrupedum mugitus reboarunt, adeò ut cœlum ipſum intonuiſſe videretur. tamen rati ſunt ea animalia minime fera eſſe, argumento quòd accolæ intrepide nudi nemora luſtrant, ſolis arcubus & ſagittis communiti : pro arbitratu apros in promptu ſemper habent, mitiora armenta

habent nullã, ut sunt boves, capræ, & pecora, viri non sunt absimiles illis, qui insulam incolunt Hispanam, capillum nigrum promittunt, illumque quasi more Theutonico calamistratum ferunt: ut autem dentes habeant albicantes, herbam quandam assiduo esitant ruminantque tritam expuunt, moxque abluunt latice: eorum mulieres colunt curantque rem domesticam, at viri venatu exercent corpora, tripudijs ac ferè ludicris omnibus usquequaque insistentes: vasa Samia habent complura, quæ aliunde eò comportantur: figlinas tabernas ipsi nesciunt, nundinas habent & emporia, eoque confluunt ferè contermini finitimiq; omnes, varias multijugasque ferentes merces, prout cujusque solum gignit: pecunia eis haud est in usu, cuncta venduntur emunturque permutatione rerum, non signata pecunia: aves mansuefactas, & cicurata animalia circunferunt ludicri causa, eaque exornãt torquibus unionum baccarumve, necnon auri, ut apud nos mos est colla canum torque quapiam condecorare. Ea regio non fert aurum, importatur aliunde, idque consequuntur suarum mercium permutationibus, & excuduntur Germanorum nummi aurei, quos Rhenenses vocant. Viri loco fœmoralium utre utuntur: itidem mulieres agunt. verum hæ perraro exeunt, domi se continentes: cœperunt nostri viros hujusmodi percunctari, an longe ab ea regione essent maria, an forte regio in immensum protenderetur; Responderunt se id nescire, verum credidere

nostri

noſtri eam regionem non inſulam ſed continentem, quandoquidem adeò ſcatet omni genere animalium, ut non ſit abſonum credere continentem potius eſſe quàm inſulam: quum præſertim per id latus verſus occidentem navigaverint ad milliaria propè mille, nec tamen terminus repertus eſt quiſpiam. Demùm ſciſcitabamur ab eis, unde tantum auri haberent: pro reſponſo habuimus, id erui in regione quæ dicitur Canchiete, quæ abeſt ab eis itinere ſex dierum occidentem verſus.

DE GENTIBVS VA-RIIS, LOCISQVE innumeris ab Alonso repertis.

CAPVT I.

EO igitur Alonſus Niger proficiſci decrevit,& tandem prima Novembris M. D. Canchietem regionem applicuit, quem ut videre accolæ, mox exuto timore,commercij cauſa honorifice exceperunt, ferentes quicquid auri per id tempus habebant: parum quidem tulerunt, verum obryzum, defecatumque. Regio abundat pſitacis, temperieque eſt incredibili: nam menſe Novembri multus ibi algor, & rurſus in æſtate nullus æſtus, torret plagam hujuſmodi,tẽperata eſt regio admodum: id hominum genus ſyncerum eſt, & ſimultatis nullius, fidunt cunctis,lædunt neminem. Ibant ad nos vecti lembis & cymbis ſuo more fabrefactis intrepide, noctu præſertim, non aliter quam ſi proprias ædes frequentarent: id habent tamen quod zelotypia plurimum laborant: quum nos adeunt,mulieres domi dimittunt: bombyce ſcatet regio, quippe qui ſuapte natura gignitur,colente nemine,eo ſubligacula conficiunt, quibus occulunt inguina. Tandem illinc ſolvere & progredientes itinere dierum

dierum decem, nacti sunt regionem amœnissimam, ubi erant complura oppida, flumina, viridaria, adeò ut spectatiorem nusquam locum viderim: eò igitur ubi accedere voluimus, mox apparuere ferè duo millia hominum, qui suo more arcus & sagittas gestabant loricasque, litus perquam diligenter observantes: hos cœpimus nutibus, signis, & inclamationibus ad amicitiam & fœdera provocare, verùm nusquam adduci quiverunt, ut nobiscum inirent fœdus, videbantur magnam rusticitatem, imò ferocitatem quandam præ se ferre: quamobrem credidimus sylvestres esse, corpora tamen habent habilissima symmetricaque, colore ad nigritudinem inclinato, in universum macilenta. Quare Alonsus Niger jam repertis contentus, statuit referre gradum, & patriam versus eà rursus transire quà venerat.

Quomodo Alonsus patriam repetijt onustus baccis & margaritis, & quomodo congressus est cum Canibalis.

CAPVT II.

IGitur relato gradu Alonsus adnavigans devenit in eam regionem quæ Ciniana dicitur, ubi innumeri sunt uniones, & illic immorati sunt xx. dies, ut fessa foverent corpora: & priusquam eò devenissent, non longè à regione obviarunt

canea,

caneæ, id eſt, cymbæ XVIII. Canibalorum, quos anthropophagos jam diximus: qui ubi noſtros eminus conſpexere, continuo celocem ambiunt, arcus & ſagittas intrepide expedientes: at noſtri tormenta exonerant, & veluti manum tumultuariam protinus fundunt: qui quum terga dediſſent, à noſtris haud deſerti cymbam amiſere: qui vero in cymba erant, præcipites ſeſe in pelagus dederunt, & nando ferè omnes evaſerunt: unum tamen ex illis corripuere, qui adeò ſæviebat in homines ut in promptu viros tres ligatos haberet quos illico comederet. His itaque ſolutis, illis cuſtodiendum, Canibalum dedimus, qui non immemores cædis ſuorum, virum atrociſſimum mox aggrediuntur pugnis ſcipionibuſque: quibus confectus parum abfuit, quin animam efflaverit: nam is ſocios contrucidaverat ſuos, & poſtridie eos quos libertate donavimus, trucidaturus erat. Poſt hæc percunctamur eos de Canibalorum moribus, hi nobis reſpondent, ejus conſuetudinis eſſe ac feritatis, ut humanum ſanguinem plus nimio appetentes, peragrent circumadjacentes regiones, & ubi terræ appropinquaverint, mox aggerem palis & id genus lignis compluribus extruunt, quo ſe tutantur tantiſper, donec regionem devaſtaverint: homines corripientes. Regio baccis abundat plurimum. In funere primorum hunc morem ſervant: Patricius ubi vitam exuit, in carpento quodam collocatur, & igne ſubdito ſenſim veluti in ſuffitu corpus cōſumitur, guttatim diſtillante

liquore humano, donec sola supersit cum ossibus cutis, & eam recondunt veluti rem sacram: & is est vita functi non mediocris honos. Itaque his acceptis illinc per XIII. menses soluerunt, patriam repetentes, ferè onusti unionibus plurifariam: nam vehebant complura, & in primis baccarum omne genus, libras XCVI. Libram vero unciæ octo efficiunt. Emerant enim hujusmodi margaritas perquam vili pretio. Navigando tandem in Gallitiam diebus XVI. devenimus, & ibi Mangonibus, quorum ingenium est & uniones & gemmas ad amussim cognoscere, margaritas hujuscemodi ostendimus visu quidem pulcherrimas, verùm eorum sententia pretij perquam mediocris.

DE

DE NAVIGATIONE PINZONI SOCII

Admirantis, & de rebus per eum repertis.

CAPUT I.

VINCENTIANUS dictus Pinzonus, necnon Aries ejus germanus socij olim Columbi in primæva navigatione, anni videlicet, M.CCCCXCIX. sua impensa celoces quatuor expediunt, cōmuniuntque omni genere commeatuum, & tandem superis faventibus, à Palos oppido solvunt XVIII. Novembris versus insulas Canarias, quas Fortunatas appellamus, & ut ipsi hactenus inaccessa adirent, & inde honorem, decus & emolumentum aliquando consequerentur. Relictis igitur insulis Fortunatis, ad Caput viride deveniunt Apeliote flante: quo vento navigarunt ad leucas propè CCC. & in ea navigatione tantum progressi sunt, ut Aquilonem jam non cernerent: & ubi id sydus, quo duce utebantur, evanuit ab eorum oculis, mox atrox sequuta est tempestas, ventus videlicet validus cum imbre grandine mixto: tamen Apeliote vento adhuc vehebantur, non sine magno discrimine ad leucas CCXL. processerunt: & tandem aliquando XX. Ianuarij eminus conspexere tellurem: cui quanto magis appropin-

pinquabant,tanto minus profunditatis inveniebant,deficientibus subinde aquis, propterea contis vada explorantes, nacti sunt profunditatem non excedere sedecim cubitorum: tandem in terram descendunt,& quum ibi biduo immorati fuissent, nemo usquam apparuit. Paulò igitur progressi noctu quum luna pernox esset, conspicati sunt à longe micantia arma, exercitumque non mediocrem. Eò igitur è nostris triginta profecti sunt,quibus præfectus jussit, ne hostē lacesserent: & quum comperissent armatorū aciem esse,gradum referunt, rem in crastinum differentes,ne à præscripto præfecti recederent. Postridie itaque prima luce triginta viri rursus eò contendunt:qui ubi à Barbaris conspecti sunt, mox excitarunt triginta duos viros torvi atrocisque aspectus, qui eis occurrerunt sagittis & arcubus suo more armati: hos nostri cœperunt nutibus & inclamationibus sibi velle conciliare: at illi sæviebant magis, ferociam incredibilem præ se ferentes,nec unquam adduci quiverunt,ut fœdera pacis nobiscum inirent. Quare nostri his visis, classem repetunt, postero die Barbaris congressuri. Verum illi nocte intempesta castra deseruere. Lusitani vero rati sunt vagos hujusmodi populos, nec alias habere stationes quàm Aegyptij populi habeant, Tartarique, qui errabundi per orbem, nec mapalia nec domos habent, nisi quas quævis dies obtulerit: apud omnes advenæ eò pergunt quocunque voluptas trahit,modo huc,modo illuc: uxores & natos suppellectilemque

ſecum trahunt: eorum veſtigia è noſtris complures perſequuti ſunt, & ut ex pedum veſtigijs animadverterunt, prôceriores ſunt noſtris: nam planta pedis duplo majus veſtigium impreſſerat, quàm procerus quiſque apud nos figeret. Progreſſi itaque ultra, deveniunt ad flumen quoddam magnum quidem, verum noſtræ claſſis minime capax, propterea cymbas expediunt, quæ terræ appropinquantes regioně exactius explorarẽt. His igitur jam terram tenentibus, mox occurrunt populi innumeri inermes, idemque nudi, qui nutibus & ſignis noſtram appetere amicitiam videbantur: noſtri tamen utpote morum eorum expertes, non intrepide accedebant: viſum eſt itaque hoc modo populorum ritus experiri, ſi quo modo adduci poſſent ad exercenda commercia. Igitur unus è noſtris jecit in conſertam Barbarorum turbam ſonaglium: at illi in noſtros fruſtum auri, quo facto Hiſpanus audaculus accurrit, ut aurum projectum acciperet: at illi condicto hominem corripiunt mira pernicitate, noſtri vero relicta claſſe, ſocio ſuppetias ferunt, & mox ingens prælium confertum eſt, eoque diſcriminis noſtri pervenere, ut vix eis pedem referre licuerit, urgentibus Barbaris: nec profuit eis habuiſſe longiores haſtas, enſeſque: quandoquidem id genus vulnerum & denique mortem contemnentes, ruebant in eos veluti atrociſſimæ feræ, urinantes, id eſt, aquis immerſi, adhuc claſſem infeſtabant, effeceruntq; ſua feritate, ut noſtri male accepti celocem amiſerint, occiſo

illius

illius navis præfecto : nostri autem mœstissime id ferentes, illinc amissa celoce soluerunt, & ad Aquilonem contenderunt, eo modo se sinuante litore.

Quomodo Pinzonus mare potu suave invenit, & de insulis varijs.

CAPVT II.

PRogressi igitur ad leucas ferè x l. nacti sunt pelagus potu haud insuave : & dum caussam suavitatis insolitam quærunt, deveniunt ad quoddam ostium ingentis fluminis, quod in mare vastissimo impetu exonerat: contra autem ostium insulæ visuntur complures cultæ admodum ac conspicabiles, verum ibi nihil compererunt, quod ad eorum spectaret commercia : mancipia tantum triginta sex emerunt, quoniam nihil compertum est ibi, quod expectationi illorum faceret satis, eis præsertim qui avide lucris inhiabant : regioni nomen Chiana marina Tambala : ejus accolæ referebant introrsus esse aurifodinas complures. Postquam illinc abivimus, non longe à flumine itinere per paucorum dierum, rursus Septentrio apparuit ferè sub ipso horizonte, qui nostrum visum terminat. Peractis itaque leucis quinquaginta, ea computatione ad eam regionem deveniunt, quæ Payra dicitur, & inde ad ostium quod appellāt Draconis, quodq; ejusdem est regionis, quò aliquando profectus

est Admirans, iter faciens per quasdam insulas, quæ sunt è regione Payræ provinciæ propè innumerabiles: ibi sunt nemora sandalij, quo onerant negotiatores suas liburnicas, comportantq; alio. Inter has insulas, quarum meminimus, cõplures sunt incultæ desertæq; Canibalorum metu: propterea ingens domorum ruina conspiciebatur: videre etiamnum plurimos homines, qui visis nostris mox dilapsi sunt in editissimos montes. Ea regio fert arbores, quæ gignunt casiam electissimam. Nos vero rati his mercimonijs inesse lucrum ingens, multum casiæ in Hispaniam comportavimus: verùm physici asseverabant, eam quidem optimam esse, si opportuno tempore legissent. Ibi videas arbores tantæ proceritatis ac magnitudinis, ut si sex homines restim ducerent, nec amplecti quirent arborem unam. Conspexere etiamum ibi animal quadrupes, prodigiosum quidem: nam pars anterior vulpem, posterior vero simiam præsentabat, nisi quod pedes effingit humanos: aures autem habet noctuæ, & infra consuetam alvum aliam habet instar crumenæ, in qua delitescunt catuli ejus tantisper, donec tutò prodiere queant, & absque parentis tutela cibatum quærere: nec unquam exeunt crumenam, nisi quum sugunt. Portentosum hoc animal cum catulis tribus Sibiliam delatum est, & ex Sibilia Illiberim, id est Granatam, in gratiam regum, qui novis semper rebus oblectantur. Catuli licet in itinere perierint, conspecti sunt tamen à compluribus, qui huic rei astipulantur. Is itaque

Monstrosum animal.

Vincen-

Vincentinus affirmat adnavigasse secus litus Payræ ferè leucas D C. nec ambigit quin continens existat. Illinc ergo solventes ad insulam Hispanam devenerunt vigesima tertia Iunij, M. D. & inde ajunt rursus maria sulcasse occidentem versus supra C C C. leucas: & quum devenissent ad quandam provinciam, atrox tempestas adorta est eos, effecitque ut protinus duæ celoces pessum ierint: altera vero crepuit: at altera salutem socijs præbuit, non tamen sine ingenti discrimine. Sæviebat profectò supra modum tempestas: verùm ad id accedebat, quod socij laboribus innumeris fessi, vix sui potentes erant. Positi igitur inter salutem ambiguam & metum, eminus navim conspiciunt, quæ ventis prosperis vecta, perquam celeriter maria sulcabat: & quoniam perpauci supererant, sibi nimium metuentes, ac vitam prorsus despondentes, in eam devenerant opinionem, ut se mutuo occiderent: propterea in terram descendunt, rati omnino se atrocia subituros. Hæc meditantibus non defuit supernum auxilium: nam pacatis ventis mari reddita est tranquillitas: propterea conspecta navi, in qua homines solum XVIII. superstites erant, resumunt animos, & in Hispaniam redire parant. Vtraque igitur navis vela ventis dedit, patriam repetens, quò deventum est ultima Septembris. Post hos vero complures alij navigarunt meridiem versus, iter agentes per Payram regionem, itinere milliarium quin-

quies mille, nec unquam terminum nacti sunt: ideo arbitrantur continentem, non insulam: unde nuperrime allata sunt complura, ut sunt casia, aurum, baccæ, piper, cinamomum, herbæ, arbores, animalia multijuga, & alia complusćula, quæ apud nos minime visuntur.

AMERICI

AMERICI VESPUTII NAVIGATIONES

Quatuor. Illustrissimo Renato Hierusalem & Siciliæ regi, duci Lothoringiæ ac Barñ. Americus Vesputius humilem reverentiam, & debitã recommendationem.

FIERI potest Illustrissime Rex, ut tua majestas mea ista temeritate ducatur in Admirationem, propterea quod hasce literas tam prolixas ad te scribere non subverear, quum tamen sciam te continuo in arduis consilijs & crebris reipublicæ negotijs occupatissimum. Atque existimabor forte non modo præsumptuosus, sed etiam otiosus, id mihi muneris vendicans, ut res statui tuo minus convenientes, non delectabili, sed Barbaro prorsus stylo, veluti amusus ab humanitatis cultu alienus, ad Fernandum Castiliæ regẽ nominatim scriptas, ad te quoque mittam. Sed ea quam in tuas virtutes habeo confidentia, & comperta sequentium rerum, neque ab antiquis neque neotericis scriptarum veritas me coram t. M. fortassis excusabunt. Movit me in primis ad scribendum præsentium lator Benevenutus, M. t. humilis famulus, & amicus meus

non pœnitendus: qui dum me Lisbonæ reperiret, precatus est ut t. M rerum per me quatuor profectionibus in diversis plagis mundi visarum, participem facere vellem. Peregi enim bis binas navigationes ad novas terras inveniendas, quarum duas ex mandato Fernandi inclyti regis Castiliæ per magnum oceani sinum occidentem versus feci: alteras duas jussu Manuelis Lusitaniæ regis ad austrum. Itaque me ad id negotij accinxi, sperans quod t. M. me de clientulorum numero non excludet, ubi recordabitur, quòd olim mutuam habuerimus inter nos amicitiam tempore iuventutis nostræ, quum grãmaticæ rudimenta imbibentes sub probata vita & doctrina venerabilis & religiosi fratris de S. Marco Fra. Georgij Anthonij Vesputij avunculi mei pariter militaremus. Cujus avunculi vestigia utinam sequi potuissé, alius profecto, ut & ipse Petrarcha ait, essem quam sum. Vtcunque tamen sit, non me pudet esse qui sum. Semper enim in ipsa virtute & rebus studiosis summam habui delectationem. Quòd si tibi hæ narrationes omnino non placuerint, dicam sicut Plinius ad Mecœnatem scribit: Olim facetijs meis delectari solebas. Et licet M. t. sine fine in reipublicæ negotijs occupata sit, nihilominus tantum temporis quandoque suffuraberis, ut has res quamvis ridiculas, quæ tamen sua novitate juvabunt, perlegere possis. Habebis enim hisce meis literis post curarum fomenta & meditamenta negotiorum, non modicam delectationem, sicut & ipse fœniculus prius sum-

sumptis esculentis, odorem dare, & meliorem digestionem facere assuevit. Enimvero si plus æquo prolixus fuero, veniam peto, vale. Inclytissime rex, sciat t. M. quòd ad has ipsas regiones mercandi causa primum venerim. Dumque per quadriennij revolutionem in eis rebus negotiosus essem, & varias fortunæ mutationes animadverterem, atque viderem quo pacto caduca & transitoria bona hominem ad tempus in rotæ summo tenerent, & deinde ipsum præcipitarét ad imum, qui se possidere multa dicere poterat, constitui mecum varijs talium rerum casibus exantlatis istiusmodi negotia dimittere, & meorum laborum finem in res laudabiliores ac plus stabiles ponere. Ita disposui me ad varias mundi partes contemplandas, & diversas res mirabiles vendendas. Adquam rem se & tempus & locus opportune obtulit. Ipse enim Castiliæ rex Fernandus tunc quatuor parabat naves ad terras novas occidentem versus discooperiendas, cujus celsitudo me ad talia investiganda in ipsam societatem elegit. Et soluimus xx. die Maij, M CCCCXCVII. de portu Caliciæ, iter nostrum per magnum oceani sinum capientes, in qua profectione decem & octo consummavimus menses, multas invenientes terras firmas, & insulas penè innumerabiles ut plurimum habitatas, quarum majores nostri mentionem nullam fecerunt: unde & ipsos antiquos talium non habuisse notitiam cr[illegible]us. Et nisi memoria me fallat, mem[illegible] me in aliquo

 legere,

legere, quod mare vacuum, & fine hominibus esse tenuerint. Cujus opinionis ipse Dantes poëta noster fuit, ubi duo de vigesimo capite de Inferis loquens, Vlissis mortem confingit. Quæ autem mirabilia viderim, in sequentium processu tua majestas intelliget.

AMERICI VESPVTII
NAVIGATIO PRIMA.

ANNO domini, M. CCCCXCVII. vigesimo mensis Maij die, nos cum quatuor conservantiæ navibus Calicium exeuntes portum, ad insulas olim Fortunatas, nunc vero magnam Canariam dictas, in fine occidentis habitati positas in tertio climate, super quo extra horizontem earum se XXVII. gradibus cum duobus tertijs, Septentrionalis elevat polus, distanteśque ab hac civitate Lisbona, in qua conscriptum extitit hoccine præsens opusculum. CCLXXX. leucis, vento inter Meridiem & Lebeccium spirante, cursu primo pertigimus. Vbi nobis de lignis, aqua cæterisque necessarijs providendo, consumptis octo ferè diebus, nos, facta in primis ad Deum oratione, elevatis dehinc & vento traditis velis, navigationem nostram per Ponentem incipientes, sumpta una Lebeccij quarta, tali navigio transcurrimus, ut viginti septem vix elapsis diebus, terræ cuidam applicaremus, quam firmam fore existimavimus.

Distat-

Diſtatque Canaria magna ab inſulis mille vel circiter leucis, extra id quod in zona torrida habitatum eſt. Quod ex eo nobis conſtitit, quòd Septentrionalem polum extra hujuſcemodi telluris horizontem XVI. gradibus ſe elevare, magiſque occidentalem LXXV. quàm magnæ Canariæ inſulas gradibus exiſtere conſpeximus, prout inſtrumenta omnia monſtrabant. Quo in loco, jactis de prora ancoris, claſſem noſtram, leuca à litore cum media diſtantem, reſtare coëgimus, nonnullis ſolutis phaſelis armis & gente ſtipatis, cum quibus ipſum uſque ad litus attigimus. Quò quàm primum pervenimus, gentem nudam ſecundum litus euntem innumeram percepimus, unde non parvo affecti fuimus gaudio: omnes enim qui nudi incedere conſpiciebantur, videbantur quoque propter nos ſtupefacti vehementer eſſe, ex eo, ut arbitror, quod veſtitos, alteriuſque effigiei quàm ipſi forent, nos eſſe intuiti ſunt. Hi poſtquam nos adveniſſe cognoverunt, omnes in propinquum montem quendam aufugerunt, à quo tunc nec nutibus, nec ſignis pacis & amicitiæ ullis, ut ad nos accederent, allici potuerunt. Irruente vero interea nocte, nos claſſem noſtram male tuto in loco, ubi nulla marinas adverſus procellas tuta reſidentia foret, conſidere timentes: convenimus unà, ut hinc mane facto diſcederemus, exquireremuſque portum quempiam, ubi noſtras ſtatione in tuta collocaremus naves. Qua deliberatione arrepta, nos vento ſecundum collem ſpiranti traditis velis, poſtquam viſu terram

terram ipſam ſequendo, atque ipſo plagæ in litore gentes continue percipiendo, duos integros navigavimus dies, locum navibus ſatis aptum comperimus. In quo media tantum leuca diſtantes ab arida conſtitimus, vidimuſque tunc inibi innumerabilem gentium turbam, quam nos cominus inſpicere & alloqui deſiderantes, ipſamet die litori cum cymbis & naviculis noſtris appropiavimus, necnon & tunc in terram exivimus, ordine pulchro XL. circiter viri, hujuſcemodi gente ſe tamen à nobis & conſortio noſtro penitus alienam præbente, ita ut nullis eam modis ad colloquium communicationemue noſtram allicere valuerimus, præter illos paucos quos multos poſt labores ob hoc ſuſceptos, tandē attraximus ad nos, dando eis noles, ſpecula, crateres cryſtallinos, aliaque ſimilia levia: qui tum ſecuri de nobis effecti, conciliatum nobiſcum, necnon de pace & amicitia tractatum venerunt. Subeunte autem interim nocte, nos ab illis noſmet expedientes, relictis eis, noſtras ingreſſi ſumus ad naves. Poſtea vero ſubſequentis ſummo diluculo diei, infinitam in litore virorum & mulierum parvulos ſuos ſecum vectantium gentem rurſum conſpeximus, cognovimuſque multitudinem illam ſupellectilem ſuam ſecum deferre totam, qualem infra ſuo loco dicetur. Quorum complures quamprimum terræ appropiavimus, ſemet in æquor projicientes, quum maximi natatores exiſtant, quantus eſt baliſtæ jactus, nobis venerunt natantes obviam; ſuſceperunt nos humaniter, atque

ea

ea ſecuritate & confidentia ſeipſos inter nos commiſcuerunt, ac ſi nobiſcum diutius antea conſueviſſent, & pariter frequentius prąƈticaviſſent. Pro qua re tunc haud parum obleƈtati fuimus. De quorum moribus, quales eos habere vidimus, hic quandoquidem ſe commoditas offert, interdum etiam interſerimus.

DE MORIBVS AC EORVM VIVENDI MODIS.

QVantum ad vitam eorumque mores, omnes tam mares quàm fœminæ nudi penitus incedunt, teƈtis non aliter verendis, quàm quum exutero prodierunt. Hi mediocris exiſtentes ſtaturæ multum bene proportionati ſunt, quorum caro ad ruſedinem, veluti leonum pili vergit: qui ſi veſtimentis operti mearent, albi credo tanquam nos extarent. Nullos habent in corpore pilos præter quàm crines, quos proceros nigreſcenteſque gerunt, & præſertim fœminæ, quæ propterea ſunt tali longo nigroque crine decoræ. Vultu non multum ſpecioſi ſunt, quoniam latas facies Tartarijs adſimilatas habent : nullos ſibi ſinunt in ſupercilijs, occulorumúe palpebris, ac corpore toto, crinibus demptis, excreſcere villos, ob id quod habitos in corpore pilos quid beſtiale brutaleque reputant. Omnes tam viri quàm mulieres, ſive meando,

meando, sive currendo leves admodum atque veloces existunt, quoniam, ut frequenter experti fuimus, ipsæ etiam mulieres unam aut duas percurrere leucas, nihil putant, & in hoc nos Christicolas multum præcellunt. Mirabiliter ac ultra quàm sit credibile natant, multo quoque melius fœminæ quàm masculi, quod frequenti experimento didicimus, quum ipsas etiã fœminas omni prorsus sustentamine deficientes, duas in æquore leucas pernatare perspeximus. Arma eorum arcus sunt & sagittæ, quas multum subtiliter fabricare norunt. Ferro metallisque alijs carent: sed pro ferro bestearum pisciumue dentibus suas sagittas armant, quas etiam, ut fortiores existant, unamquamq; sæpe præurunt. Sagittarij sunt certissimi, ita ut quicquid voluerint, jaculis suis feriant, nonnullisque in locis mulieres quoque optimæ sagittatrices extant, Alia etiam arma habent veluti lanceas præacutasue sudes, necnon & clavas, capita mirifice laborata habentes. Pugnare potissimum assueti sunt adversus suos alienigenæ linguæ confines, contra quos nullis parcendo, nisi ut eos ad acriora tormenta reservent, multum crudeliter dimicant. Et quum in prælium properant, suas secum uxores, non belligeraturas, sed eorum post eos necessaria perlaturas ducunt, ob id quod sola ex eis mulier tergo sibi plus imponere possit, & deinde xxx. vel xl. leucis subvehere, pro ut ipsi sæpe vidimus, quàm vir, etiam validus, à terra levare queat. Nulla belli capita, nullosue præfectos habent, qui-

nimo

nimo quum eorum quilibet ex se dominus extet, nullo servato ordine meant. Nulla regnandi dominiumúe suum extendendi, aut alterius inordinatæ cupiditatis gratia pugnant: sed veterem solùm ob inimicitiam in illis ab antiquo insitam, cujus quidem inimicitiæ causam interrogati, nullam aliam indicant, nisi ut suorum mortes vendicent antecessorum. Hæc gens sua in libertate vivens, nullique obediens, nec regem nec dominum habet. Ad prælium autem se potissimum animant & accingunt, quum eorum hostes ex eis quempiam aut captivum detinent aut interemerunt. Tunc enim ejusdem captivi interemptiúe consanguineus senior quisquam exurgens, exit cito in plateas & vicos passim clamitans, invitansque omnes, & suadens ut cum eo in prælium consanguinei sui necem vindicaturi properent: qui omnes compassione moti, mox ad pugnam se accingunt, atque repente in suos amicos irruunt. Nulla juara, nullamúe justitiam servant, malefactores suos nequaquam puniunt, quinimo nec parentes ipsi parvulos suos edocent aut corripiunt. Mirabiliter eos inter sese conquestionari nonnunquam vidimus. Simplices in loquela se ostentant, verum callidi multum atque astuti sunt. Perraro & submissa voce loquuntur, eisdem quibus utimur accentibus utentes. Suas ut plurimum voces inter dentes & labra formantes, alijs utuntur vocabulis quàm nos. Horum plurimæ sunt idiomatum varietates, quoniam à centenario leucarum in cen-

centenarium diversitatem linguarum se mutuo nullatenus intelligentium reperimus. Comessandi modum valde Barbarum retinent, nec quidem notatis manducant horis, sed sive nocte sive die, quoties edendi libido suadet. Solo manducantes accumbunt, & nulla mantilia, nullaúe gausapa, quum lineamentis pannisque alijs careant, habent. Epulas suas atque cibaria in vascula terrea quæ ipsimet confingunt, aut in medias cucurbitarum testas ponunt. In retiaculis quibusdam magnis ex bombice factis & in aëre suspensis dormitant: qui modus quamvis insolitus & asperior fortassis videri queat, ego nihilominus talem dormitandi modum suavem plurimum judico. Etenim quum in eisdem eorum retiaculis mihi plerumque dormitasse contigerit, in illis mihimetipsi melius quàm in tapetibus, quæ habebamus, esse persensi. Corpore valde mundi sunt & expoliti, ex eo quod seipsos frequentissime lavant. Et quum egestum ire, quod salva dixerim reverentia, coacti sunt, omni conamine nituntur, ut à nemine perspici possint: qui quidem in hoc quantum honesti sunt, tantum in dimittenda urina se immundos inverecundosque tam mares quàm fœminæ prebent: quum siquidem illos nobiscum loquentes, & coram positos suam impudicissime urinam sæpius eminxisse perspeximus. Nullam legem, nullum legitimum thori fœdus in suis connubijs observant, quinimmo quotquot mulieres quisquam concupiscit, tot habere, & dein illas quandocunque volet,

absque

absque hoc quòd id pro iniuria aut opprobrio habeant, repudiare potest. Et in hac re utique tam viri quàm mulieres eadem libertate fruuntur. Zelosi parum, libidinosi verò plurimum extant, magisque fœminæ quàm masculi, quarum artificia ut insatiabili suæ satisfaciāt libidini. hic honestatis gratia subticēda censuimus. Eæ ipse in generandis parvulis fœcundæ admodum sunt, neque dum gravidæ effectæ sunt, pœnas aut labores evitant. Levissimo minimoque dolore pariunt, ita ut in crastinum alacres sanatæque ubique ambulent: præsertimq; post partum in flumē quodpiam sese ablutum vadunt, tumq; sanæ mundatæq; inde, veluti pisces apparent. Crudelitati autem ac odio maligno adeò deditæ sunt, ut si illas sui forsitan exacerbaverint viri, subito certum quoddam efficiant maleficium, cum quo præ ingēti ira proprios fœtus in proprijs uteris necant, abortiuntque deinde, cujus rei occasione infiniti eorum parvuli pereunt. Venusto & eleganti proportione compacto corpore sunt, ita ut in illis quicquam deforme nullo inspici modo possit. Et quamvis disnude ambulent inter fœminas, tamen earum pudibunda sic honeste reposita sunt, ut nullatenus videri queant: præterquam regiuncula illa anterior, quam verecundiore vocabulo pectusculum imum vocamus, quod & in illis utiq; non aliter quàm honeste natura ipsa videndum reliquit. Sed & hoc nec quidem curant, quoniam, ut paucis expediam, non magis in suorum visione pudendorum moventur, quàm

nos in oris nostri aut vultus ostentatione. Admirandam pervalderem ducerent, mulierem in eis mamillas, pupasve laxas, aut ventrem rugatum ob nimium partum habenté, quum omnes æque integræ ac solidæ post partum semper appareant, ac si nunquam peperissent. Hæ quidem se nostri cupientissimas esse monstrabant. Neminem in hac gente legem aliquam observare vidimus, nec quidem Iudæi aut Mauri nuncupare solide queunt, quum ipsis gentilibus ac paganis multo deteriores sint. Etenim non persensimus quòd sacrificia ulla faciant, aut quòd loca orationisúe domos aliquas habeant. Horum vitam, quæ omnino voluptuosa est, Epicuream existimo. Illorum habitationes singulis ipsis sunt communes, ipsæque illorum domus campanarum instar constructæ sunt, firmiter ex magnis arboribus solidatæ, palmarum folijs desuper contectæ, & adversus ventos & tempestates tutissimæ, nonnullisq; in locis tam magnæ, ut in illarum unici sexcentas esse personas invenerimus. Inter quas octo populosissimas esse comperimus, sic ut in eis essent habitarētq; pariter animarum decem millia. Octennio quolibet aut septennio, suas sedes habitationesúe transferunt: qui ejus rei causam interrogati, naturale responsum dederunt, dicentes quòd phœbi vehementis æstus occasione hoc facerent, ob id quod ex illorum longiore in eodem loco residentia aër infectus corruptusque redderetur: quæ res in eorum corporibus varias causaret ægritudines, quæ quidem

eorum

eorum ratio non male sumpta nobis visa est. Eorum divitiæ sunt, variorum colorum avium plumæ, aut in modum lapillorum illorum, quos vulgariter Pater noster vocitamus, laminæ sive calculi, quos ex piscium ossibus, lapillisúe viridibus aut candidis faciũt, & hos ornatus gratia sibi ad genas, labia vel aures suspendunt. Alia quoque similia futilia & levia pro divitijs habent, quæ nos omnino parvi pendebamus. Commutationibus aut mercimonijs in vendendo aut emendo nullis utuntur, quibus satis est, quod natura sponte sua propinat: aurum, uniones, jocalia, cæteraque similia, quæ in hac Europa pro divitijs habemus, nihil extimant, imò penitus spernunt, nec habere curant. In dando sic naturaliter liberalissimi sunt, ut nihil quod ab eis expetatur abnegent. Et quemadmodum in dando liberales sunt, sic in petendo & accipiendo cupidissimi, postquam se cuiquam amicos exhibuerint. Maximum potissimumque amicitiæ suæ signum in hoc perhibent, quòd tam uxores quàm filias proprias amicis suis pro libito habendas offerunt: in qua re parens uterque se longe honoratum iri existimat, quum natam ejus, & si virginem, ad concubitum suum quispiam dignatur & abducit, & in hoc suam inter se amicitiam potissimum conciliant. Varijs in eorum decessu multiq; modis exequijs utuntur. Porrò suos nonnulli defunctos in humo cum aqua sepeliunt, & inhumant illis ad caput victualia ponentes, quibus eos posse vesci & alimentari putant: nullum deinde

propter eos alium planctum, aut alias cærimonias efficientes. Alijs quibusdam in locis barbarissimo atque inhumanissimo sepeliēdi utuntur modo. Quippe quum eorum quempiam mortis momento proximum autumant, illum ejus propinquiores in sylvam ingentem quandam deferunt, ubi eum in bombiceis retiaculis illis, in quibus dormitant, impositum & recubantem ad duas arbores in aëra suspendunt, ac postmodum ductis circa eum sic suspensum una tota die choreis, irruente interim nocte, ei aquam, victumque alium, ex quo quatuor aut circiter dies vivere queat, ad caput apponunt: & deinde, sic inibi solo pendente relicto, ad suas habitationes redeunt: quibus ita peractis, si idem ægrotus postea manducet & bibat, ac inde ad convalescentiam sanitatemque redeat, & ad habitationem propriam remeet, illum ejus affines ac propinqui cum maximis suscipiunt cærimonijs. At perpauci sunt qui tam grande prætereant periculum, quum eos ibidē nemo postea visitet. Qui si tunc inibi forsitan decedunt, nullam aliam habēt postea sepulturam. Alios quoq; cōplures barbaros habent ritus, quos evitandæ prolixitatis hic omittimus gratia. Diversis varijsq; medicaminibus in suis morbis & ægritudinibus utuntur, quæ sic à nostris discrepant & disconveniunt, ut mirarentur haud parum qualiter inde quis evadere posset. Nempe, ut frequenti didicimus experientia, quum eorum quempiam febricitare contigerit, hora qua febris eum asperius inquietat, ipsum in frigentissimam

aquam

aquam immergunt & balneant, postmodumque per duas horas circa ignem validum, donec plurimum calescat, currere & recurrere cogunt, & postremo ad dormiendum deferunt, quo quidem medicamēto complures eorum sanitati restitui vidimus. Diætis etiam, quibus tribus quatuorve diebus absq; cibo & potu persistunt, frequentissimis utuntur. Sanguinem quoq; sibi persæpe comminuunt non in brachijs, salua ala, sed in lumbis & tibiarum pulpis. Seipsos etiam ad vomitum cum certis herbis quas in ore deferunt medicaminis gratia plerumque provocant, & multis alijs remedijs antidotisque utuntur, quæ longum dinumerare foret. Multo sanguine, multoque flegmatico humore abundant, cibariorum suorum occasione, quæ ex radicibus, fructibus, herbis, varijsque piscibus faciunt. Omni farris granorumque aliorum semine carent. Communis verò eorum pastus, sive victus, arborea quædam radix est, quam in farinam satis bonam comminuunt, & hanc radicem quidam eorum jucha, alij chambi, alij vero igname vocitant: alijs carnibus, præterquam hominum perraro vescuntur, in quibus quidem hominum carnibus vorandis sic inhumani sunt & immansueti, ut in hoc omnem feralem, omnemve bestialem modum superent: omnes enim hostes suos quos aut perimunt, aut captos detinēt tam viros quàm fœminas indistincte cum ea feritate deglutiunt, ut nihil ferum, nihilve brutum magis dici vel inspici queat: quos quidem sic efferos immanesque fore,

variis in locis mihi frequentius contingit aspexisse, mirantibus illis quòd inimicos nostros sicquoque nequaquam manducaremus. Et hoc pro certo majestas vestra regia teneat : Eorum consuetudines, quas plurimas habent, sic barbaræ sunt, ut hic nunc sufficienter satis enarrari non valeant Et quoniam in meis hisce bis geminis navigationibus, tam varia diversaque, ac tam à nostris rebus & modis differentia perspexi, idcirco libellum quempiam, quem Quatuor diætas, sive Quatuor navigationes appello, conscribere paravi, conscripsique, in quo majorum rerum à me visarum partem distinctè satis, juxta ingenioli mei tenuitatem collegi, veruntamen non adhuc publicavi. In illo vero quoniam omnia particulariter magis ac singillatim tangentur, idcirco universalia hic solummodo prosequens, ad navigationem nostram priorem perficiendam, à qua paulisper digressus fueram, jam redeo. IN HOC navigij nostri primordio notabilis commoditatis res non vidimus, idcirco, ut opinor, quod eorum linguam non capiebamus, præterquam nonnullam auri denotantiam, quod nonnulla indicia in tellure illa esse monstrabant. Hæcce verò tellus quod ad sui situm positionemque tam bona est, ut vix dari melior queat. Concordavimus autem, ut illam derelinquentes, longius navigationem produceremus. Qua unanimitate suscepta, nos dehinc aridam ipsam collateraliter semper sectantes, necnon gyros multos, scalasque plures circumeuntes, & interim cum multis

variisq;

variisque locorum illorum incolis conferentiam habentes, tandem certos post aliquot dies portui cuidam applicuimus in quo nos grandi à periculo altitono spiritui complacuit eripere. Hujus enim modi portū quamprimum introgressi fuimus, populationem unam eorum, hoc est, pagum, aut villam super aquas, ut Venetiæ, positam comperimus, in qua ingentes XX. ædes aut circiter erant, in modum companarum, ut prætactum est, effectæ, atque super ligneis vallis solidis & fortibus firmiter fundatæ, præ quarum porticibus levaticij pontes porrecti erant, per quos ab altera ad alteram tanquam per compactissimam stratam transitus erat. Igitur hujusmodi populationis incolæ quamprimum nos intuiti sunt, magno propter nos timore affecti sunt; quam ob rem suos confestim pontes omnes contra nos elevaverunt, & sese deinde in suis domibus abdiderunt. Quam rem prospectantibus nobis, & haud parum Admirantibus, ecce duodecim eorum lintres vel circiter singulas ex solo arboris caudice cavatas, quo navium genere utuntur, ad nos interim per æquor adventare conspeximus, quorum naucleri effigiem nostram habitumque mirantes, ac sese circum nos undique circumferentes, nos eminus aspiciebant, Quos nos quoque ex adverso prospicientes, plurima eis amicitiæ signa dedimus, quibus eos, ut ad nos intrepidi accederent exhortabamur, quod tamen efficere contempserunt. Quam rem nobis percipientibus mox ad eos remigare cepimus,

pimus, qui nequaquam nos præstolati sunt, quinimmo omnes confestim in terram fugerunt, datis nobis interim singis, ut illos paulisper expectaremus, ipsi enim extẽplo reversuri forent. Tumq; in montẽ quendam properaverunt, à quo eductis bis octo juvẽculis, & in lintribus suis præfatis unà secũ assumptis, mox versus nos regressi sunt. Et post hæc ex juvenculis ipsis quatuor in singulis naviũ nostrarum posuerunt, quem faciẽdi modum nos haud parum admirati tunc fuimus, prout vestra satis perpendere potest majestas. Cæterumque cum lintribus suis præmissis inter nos navesq; nostras commixti sunt, & nobiscum sic pacifice loquuti sunt, ut illos amicos nostros fidelissimos esse reputaremus. Interea verò ecce quoq; ex domibus eorum præmemoratis gens non modica per mare natitans adventare cœpit, quibus ita advenientibus & navibus nostris jam appropinquare incipientibus, nec tamen proinde mali quicquam adhuc suspicaremur, rursum ad earundẽ domorum eorum fores, vetulas nonnullas conspeximus, quæ immaniter vociferantes, & cœlum magnis clamoribus implentes, sibimet in magnæ anxietatis indiciũ proprios evellebant capillos : quæ res magnam mali suspicionẽ nobis tunc attulit. Tumq; subito factum est, ut juvenculæ illæ quas in nostris imposuerunt navibus, mox in mare prosilirẽt, ac illi qui in lintribus erant, sese à nobis elongantes mox contra nos arcus suos intenderent, nosq; durissime sagittarent. Qui vero à domibus per mare natantes adveniebant, singu-

singulis latentes in undis lanceas ferebant, ex quibus eorum proditionem cognovimus. Et tum non solum nosmet magnanimiter defendere, verumetiam illos graviter offendere incepimus. Ita ut plures eorum faselos cum strage eorum non parva perfregerimus, & penitus in ponto submerserimus: propter quod reliquis faselis suis cum damno eorum maximo relictis, per mare natantes omnes in terram fugerunt, interemptis ex eis viginti vel circiter, vulneratis verò pluribus: & ex nostris quinque duntaxat læsis, qui omnes ex Dei gratia incolumitati restituti sunt. Comprehendimus autem & tunc ex prætactis juvenculis duas, & viros tres, ac dehinc domos eorum visitavimus, & in illas introivimus: verum in eis quicquam, nisi vetulas duas & ægrotantem virum unicum, non invenimus: quas quidem eorum domos igni succendere non voluimus, ob id quod conscientiæ scrupulum hoc ipsum esse formidabamus. Post hæc autem ad naves nostras cum prætactis captivis quinque remeavimus, & eosdem captivos, præterquam juvenculas ipsas in compedibus ferreis alligavimus. Eædem verò juvẽculæ, captivorumq; virorum unus superveniente nocte à nobis subtilissime evaserunt. His itaque peractis, sequenti die concordavimus, ut relicto portu illo, longius secundùm collem procederemus, percursisque LXXX. ferè leucis, gentem aliam quandam comperimus, lingua & conversatione penitus à priore diversam, Convenimusque ut

 classem

classem inibi nostram ancoraremus, & deinde in terram ipsam cum naviculis nostris accederemus. Vidimus autem tunc ad litus in plaga gentium turbam IIII. millia personarum vel circiter existere, qui quum nos appropinquare persenserunt, nequaquam nos præstolati sunt, quinimmo cunctis quæ habebant relictis, omnes in sylvas & nemora diffugerunt. Tum vero in terram prosilientes, & viam unam in sylvas tendentē, quantus est balistæ jactus perambulantes, mox tentoria plura invenimus, quæ ibidem ad piscandum gens illa tetenderat, & in illis copiosos ad decoquendas epulas suas ignes accenderat, ac profecto bestias ac plures variarum specierum pisces jam assabat. Vidimus autem inibi certum assari animal, quod erat, demptis alis quibus carebat, serpenti simillimum, tamque brutum ac sylvestre apparebat, ut ejus non modicum miraremur feritatem. Nobis vero per eadem tentoria longius progredientibus, plurimos hujuscemodi serpentes vivos invenimus, qui ligatis pedibus, ora quoque funibus ligata, ne eadem aperire possent habebant, prout de canibus aut feris alijs, ne mordere queant effici solet. Aspectum tam ferum eadem præ se ferunt animalia, ut nos illa venenosa putantes nullatenus auderemus contingere. Capreolis in magnitudine, brachio vero cum medio in longitudine æqualia sunt. Pedes longos materialesque multum ac fortibus ungulis armatos, necnon & discolorem pellem diversissimam habent, rostrumque ac faciem veri

serpentis

ſerpentis geſtant, à quorum naribus uſque ad extremam caudam ſeta quædam per tergum ſic protenditur, ut animalia illa veros ſerpentes eſſe judicaremus, & nihilominus eis gens præfata veſcitur. Panem ſuum gens eadem ex piſcibus quos in mari piſcantur efficiunt. Primùm enim piſciculos ipſos in ferventi aqua aliquantiſper excoquunt. Deinde vero contundunt & compiſtant & in panes conglutinant, quos ſuper prunas inſuper torrent,& tandem inde poſtea manducant: hos quidem panes probantes quam bonos eſſe reperimus. Alia quoque quàm multa eſculenta cibariaque tam in fructibus quàm in varijs radicibus retinent, quæ longum enumerare foret. Quum autem à ſylvis ad quas aufugerant non redirent, nihil de *rebus* eorum, ut amplius de nobis ſecuri fierent, auferre voluimus,quinimmo in eiſdem eorum tentorijs permulta de reculis noſtris, in locis quæ perpendere poſſent, derelinquentes ad naves noſtras ſub noctem repedavimus. Sequenti vero die quum exoriri titan inciperet, infinitam in litore gentem exiſtere percepimus, ad quos in terram tunc acceſſimus. Et quamvis ſe noſtri timidos oſtenderent,ſeipſos tamen inter nos permiſcuerunt, & nobiſcum practicare ac converſari cum ſecuritate cœperunt,amicos noſtros ſe plurimum fore perſimulantes, inſinuanteſque illic habitationes eorum non eſſe, verum quod piſcandi gratia advenerant: & idcirco rogitantes, ut ad eorum pagos cum eis accederemus, ipſi etenim nos tanquam

amicos

amicos recipere vellent: & hanc quidem de nobis conceperāt amicitiam, captivorum illorum duorum, quos tenebamus occasione, qui eorum inimici erant. Visa autem eorum magna rogandi importunitate, concordavimus XXIII. ex nobis cum illis in bono apparatu, cum stabili mente, si cogeret necessitas, omnes strenue mori. Quum itaque nobiscum per tres extitissent dies. & tres cum eis per plagam terramq; illam excessissemus leucas, ad pagum unum novē dumtaxat domorum venimus, ubi cum tot tamq; Barbaris cærimonijs ab eis suscepti fuimus, ut scribere penna non valeat, utpote cum choreis, & canticis, ac planctibus hilaritate & lætitia mixtis, necnon cum ferculis cibarijsque multis. Et ibidem nocte illa requievimus; ubi proprias uxores suas nobis cum omni prodigalitate obtulerunt: quæ quidem nos sic importune solicitabant, ut vix eisdem resistere sufficeremus. Postquam autem illic nocte una cum media die perstitimus, ingens admirabilisque populus absque cunctatione stuporeque ad nos inspiciendos advenit, quorum seniores nos quoque rogabant, ut secum ad alios eorum pagos, qui longius in terra erant commearemus, quod & quidem eis annuimus. Hic dictu facile non est, quantos ipsi nobis impenderunt honores. Fuimus autem apud quammultas eorum populationes, per integros novem dies cum ipsis euntes, ob quod nobis nostri qui in navibus remanserant, retulerunt socij se idcirco plerumque in anxietate timoreque non minimo

mo extitiſſe. Nobis autem bis novem leucis aut circiter in eorum terra exiſtentibus, ad naves noſtras repedare propoſuimus. Et quidem noſtro in regreſſu tam copioſa ex eis virorum ac mulierum multitudo accurrit, qui nos uſque ad mare proſequuti ſunt, ut hoc ipſum mirabile foret. Quumque noſtri quempiam ex itinere fatigatum iri contingeret, ipſi nos ſublevabant, & in ſuis retiaculis, in quibus dormitant, ſtudioſiſſime ſubvehebant. In tranſitu quoque fluminum, quæ apud eos plurima ſunt & maxima, ſic nos cum ſuis artificijs ſecure tranſmittebant, ut nulla uſquam pericula pertimeſceremus. Plurimi etiam eorum eos comitabantur rerum ſuarum onuſti, quas nobis dederant, in retiaculis illis quibus dormiunt vectâtes plumaria, videlicet, prædicta, necnon arcus multos ſagittaſque multas ac infinitos diverſorum colorum pſitacos. Alij quoque complures ſupellectilem ſuam totam ferentes, animalia etiam ſua ſecum ducebant. Et quiddam admirabile dicam, quod is ſe fortunatum felicemque putabat, qui in tranſmeandis aquis nos in collo dorſove ſuo tranſvectare poterat. Quamprimum autem ad mare pertigimus, & faſelos noſtros conſcendere voluimus, in ipſo faſelorum noſtrorum aſcenſu, tanta ipſorum nos comitantium & nobiſcum aſcendere concertantium, ac naves noſtras videre concupiſcentium preſſura fuit, ut noſtri idem faſeli penè præ pondere ſubmergerentur. In ipſis autem noſtris eiſdem faſelis recepi-

recepimus ex eis nobiscum quotquot potuimus, ac eos ad naves nostras usque perduximus. Tanti etiam illorum per mare natantes, & unà nos concomitantes advenerunt, ut tot adventare molestiuscule ferremus: quum siquidem plures quàm mille in nostras naves, licet nudi & inermes introivissent, apparatum artificiumque nostrum, necnon & navium ipsarum magnitudinem mirantes. Ast tunc quiddam risu dignum accidit: nam quum machinarum tormentorumque bellicorum nostrorum quædam exonerare concuperemus, & propter hoc imposito igne, machinæ ipsæ horridissimæ tonuissent, pars illorum maxima, audito hujuscemodi tonitruo, sese in mare natitans præcipitavit, veluti solitæ sunt ranæ in ripa sidentes: quæ si fortassis tumultosum quicquam audiunt, sese in profundum luti latitaturæ immergunt, quemadmodum & gens illa tunc fecerunt, illique eorum qui ad naves aufugerant, sic tunc perterriti fuerunt, ut nos facti nostri nosmet reprehenderemus. Verum illos mox securos esse fecimus, nec amplius stupidos esse permisimus, insinuantes eis quod cum talibus armis hostes nostros perimeremus. Postquam autem illos illa tota die in navibus nostris festive tractavimus, ipsos à nobis abituros esse monuimus, quoniam sequenti nocte nos abhinc abscedere cupiebamus. Quo audito, ipsi cum summa amicitia benevolentiaque mox à nobis egressi sunt. In hac gente eorumque terra quammultos eorum ritus vidi cognovique, in quibus hic diutius

immo-

immorari non cupio. Quum postea nosse vestra queat majestas, qualiter in quavis navigationum harum mearum magis Admiranda annotatuque digniora conscripserim, ac in libellum unum stylo geographico collegerim, quem libellum Quatuor diætas intitulavi, & in quo singula particulariter & minutim notavi: sed hactenus à me non emisi, ob id quòd illum adhuc revisere collationareque mihi necesse est. Terra illa gente multa populosa est, ac multis diversisque animalibus & nostris paucissime similibus undique densissima: demptis leonibus, ursis, cervis, suibus, cepreolisque, & damis, quæ & quidem deformitatem quandam à nostris retinent: equis, ac mulis, asinisque, & canibus, ac omni minuto pecore, ut sunt oves & similia, necnon & vaccinis armentis penitus carent: veruntamen alijs quamplurimis variorum generum animalibus, quæ non facile dixerim abundantes sunt, sed tamen omnia sylvestria sunt, quibus in suis agendis minime utuntur. Quid plura? Hi tot tantisq; diversorum modorum ac colorum pennarumque alitibus fœcundi sunt, ut id sit visu enarratuque mirabile. regiò siquidem illa multum amœna fructiferaque est sylvis ac nemoribus maximis plena, quæ omni tempore virent, nec eorum unquam folia fluunt. Fructus etiam innumerabiles & nostris omnino dissimiles habent. Hæcce tellus in torrida zona sita est directe sub paralelo, qui cancri tropicum describit, unde polus horizontis ejusdem se viginti tribus gradibus

elevat.

recepimus ex eis nobiscum quotquot potuimus, ac eos ad naves nostras usque perduximus. Tanti etiam illorum per mare natantes, & unà nos concomitantes advenerunt, ut tot adventare molestiuscule ferremus: quum siquidem plures quàm mille in nostras naves, licet nudi & inermes introivissent, apparatum artificiumque nostrum, necnon & navium ipsarum magnitudinem mirantes. Ast tunc quiddam risu dignum accidit: nam quum machinarum tormentorumque bellicorum nostrorum quædam exonerare concuperemus, & propter hoc imposito igne, machinæ ipsæ horridissimæ tonuissent, pars illorum maxima, audito hujuscemodi tonitruo, sese in mare natitans præcipitavit, veluti solitæ sunt ranæ in ripa sidentes: quæ si fortassis tumultosum quicquam audiunt, sese in profundum luti latitaturæ immergunt, quemadmodum & gens illa tunc fecerunt, illique eorum qui ad naves aufugerant, sic tunc perterriti fuerunt, ut nos facti nostri nosmet reprehenderemus. Verum illos mox securos esse fecimus, nec amplius stupidos esse permisimus, insinuantes eis quod cum talibus armis hostes nostros perimeremus. Postquam autem illos illa tota die in navibus nostris festive tractavimus, ipsos à nobis abituros esse monuimus, quoniam sequenti nocte nos abhinc abscedere cupiebamus. Quo audito, ipsi cum summa amicitia benevolentiaque mox à nobis egressi sunt. In hac gente eorumque terra quammultos eorum ritus vidi cognovique, in quibus hic diutius

immo-

immorari non cupio. Quum postea nosse vestra queat majestas, qualiter in quavis navigationum harum mearum magis Admiranda annotatuque digniora conscripserim, ac in libellum unum stylo geographico collegerim, quem libellum Quatuor diætas intitulavi, & in quo singula particulariter & minutim notavi : sed hactenus à me non emisi, ob id quòd illum adhuc revisere collationareque mihi necesse est. Terra illa gente multa populosa est, ac multis diversisque animalibus & nostris paucissime similibus undique densissima: demptis leonibus, ursis, cervis, suibus, cepreolisque, & damis, quæ & quidem deformitatem quandam à nostris retinent: equis, ac mulis, asinisque, & canibus, ac omni minuto pecore, ut sunt oves & simia, necnon & vaccinis armentis penitus carent : veruntamen alijs quamplurimis variorum generum animalibus, quæ non facile dixerim abundantes sunt, sed tamen omnia sylvestria sunt, quibus in suis agendis minime utuntur. Quid plura? Hi tot tantisq; diversorum modorum ac colorum pennarumque alitibus fœcundi sunt, ut id sit visu enarratuque mirabile. regió siquidem illa multum amœna fructiferaque est sylvis ac nemoribus maximis plena, quæ omni tempore virent, nec eorum unquam folia fluunt. Fructus etiam innumerabiles & nostris omnino dissimiles habent. Hæcce tellus in torrida zona sita est directe sub paralelo, qui cancri tropicum describit, unde polus horizontis ejusdem se viginti tribus gradibus elevat,

elevat in fine climatis secundi. Nobis autem inibi existentibus nos contemplatum populus multus advenit, effigiem albedinemque nostram mirantes: quibus unde veniremus sciscitantibus, è cœlo invisendæ terræ gratia nos descendisse respondimus, quod & utique ipsi credebant: in hac tellure baptisteria fontesve sacros plures instituimus: in quibus eorum infiniti seipsos baptizari fecerunt, se eorum lingua charabi, hoc est, magnæ sapientiæ viros vocantes. Et provincia ipsa Parias ab ipsis nuncupata est. Postea autem portum illum terramque derelinquentes, ac secundum collem transnavigantes, & terram ipsam visu semper sequentes, DCCCLX. leucas à portu illo percurrimus, facientes gyros circuitusque interim multos, & cum gentibus multis conversantes practicantesque: ubi in plerisque locis aurum, sed non in grandi copia, eminus quum nobis terras illas reperire, & si in eis aurum foret, tunc sufficeret cognoscere. Et quia tunc tredecim jam mensibus in navigatione nostra persisteramus, & navalia nostra, apparatusque nostri, toti penè consumpti erant, hominesque labore perfracti: communem inter nos de restaurandis naviculis nostris, quæ aquam undique recipiebant, & repetunda Hispania inivimus concordiam: in qua dum persisteremus unanimitate, prope portũ unum eramus totius orbis optimum, in quem cum navibus nostris introeuntes, gentem ibidem infinitam invenimus, quæ nos cum magna suscepit amicitia: in terra

autem

autem illa naviculam unam cum reliquis naviculis nostris ac dolijs novam fabricavimus, ipsasque machinas nostras ac tormenta bellica, quæ in aquis undiq; penè perierant, in terram suscepimus, nostrasq; naves ab eis exoneravimus, & post hæc in terrã traximus, & refecimus correximusq;, & penitus reparavimus. In qua re ejusdem telluris incolæ, non parvum nobis adiuvamen exhibuere, quin immo nobis de suis victualibus ex affectu largiti sponte sua fuere, propter quod inibi perpauca de nostris consumpsimus: quam quidem rem ingenti pro beneplacito duximus, quum satis tenuia tunc teneremus, cum quibus Hispaniam nostram non nisi indigẽtes repetere potuissemus. In portu autem illo XXXXII. diebus perstitimus, frequentius ad populationes eorum cum eis euntes, ubi singuli nobis non parvum exhibebant honorem. Nobis autem portum eundem exire, & navigationem nostram reflectere concupiscentibus, conquesti sunt illi gentem quandam valde ferocem, & eis infestam existere, qui certo anni tempore per viam maris in ipsam eorum terram per insidias ingressi, nunc proditorie, nunc per vim quam multos eorum interimerent, manducarentque deinde: alios verò in suam terram suasque domos captivatos ducerent, contra quos ipsi se vix defendere possent, nobis insinuantes gentem illam quandam inhabitare insulam, quæ in mari leucis centum aut circiter erat. Quam rem ipsi nobis cum tanto affectu ac querimonia commemoraverunt,

 ut

ut eis ex condolentia magna crederemus, promitteremusque, ut de tantis eos vindicaremus injurijs: propter quod illi lætantes non parum effecti, sese nobiscum venturos sponte sua propria obtulerunt, quod plures ob causas acceptare recusavimus, demptis septem, quos data conditione recepimus, ut soli in suis lintribus in propria remearent, quoniam reducendorum eorum curam suscipere nequaquam intendebamus, cui conditioni ipsi quàm gratanter acquieverunt. Et ita illos amicos nostros plurimum effectos derelinquentes, ab eis abscessimus. Restauratis autem reparatisq; navalibus nostris, septem per gyrum maris, vento inter Græcum & Levantem nos ducente, navigavimus dies. Post quos plurimis obviavimus insulis, quarum quidem aliæ habitatæ, aliæ vero desertæ erant. Harum igitur uni tandem appropinquantes, & naves nostras inibi sistere facientes, vidimus ibidem quammaximum gentis acervum, qui insulam illam Ity nuncuparent, quibus prospectis, & naviculis phaselisque nostris viris validis, & machinis tribus, stipatis, terræ eidem vicinius appropinquantes, quadringentos viros cum mulieribus quammultis juxta litus esse conspeximus: qui, ut de prioribus habitum est, omnes nudi meantes, corpore strenuo erant, necnon bellicosi plurimum, validique apparebant, quum siquidem omnes armis suis, arcubus, videlicet, & sagittis, lanceisq; armati essent, quorum quoque complures parmas etiam, quadratave scuta gerebant, quibus sic oppor-

opportune sese præmuniebant, ut eos in jaculandis sagittis suis in aliquo non impedirent. Quumque in phaselis nostris terræ ipsi quantus est sagittæ volatus appropiassemus, omnes citius in mare prosilierunt, & infinitis emissis sagittis sese contra nos strenue, ne in terram descendere possemus, defendere occeperunt. Omnes verò per corpus diversis coloribus depicti, & varijs volucrum pennis ornati erant: quos hi qui nobiscum venerant aspicientes, illos ad prælian-dum paratos esse, quotiescunque sic picti, aut avium plumis ornati sunt, nobis insinuaverunt. Intantum autem introitum terræ nobis impedierunt, ut saxivomas machinas nostras in eos coacti fuerimus emittere, quarum audito tumultu, impetuque viso, necnon ex eis plerisque in terram mortuis decidisse prospectis, omnes in terram sese receperunt. Tumque facto inter hos consilio XLII. de nobis in terram post eos concordavimus exilire, & adversus eos magno animo pugnare, quod & quidem fecimus. Nam tum adversum illos in terram cum armis nostris prosilivimus, contraq; illi sic sese nobis opposuerunt, ut duabus ferinè horis continuum invicem gesserimus prælium, præter id quod de eis magnam faceremus victoriam, demptis eorum perpaucis, quos balistarij colubrinarijque nostri, suis interemerunt telis, quod idcirco ita effectum est, quia seipsos à nobis ac lanceis ensibusque nostris subtiliter subtrahebant. Veruntamen tanta demum in eos incurrimus violentia, ut illos cum

manuale gessimus prælium. Verumtamen post diuturnam pugnam, plurimumque certamen, necnon interemptos ex eis multos, omnes in fugam coegimus, & adusque populationem eorum unà prosequuti fuimus: ubi comprehensis ex eis xxv. captivis, eandem eorum populationem igni combussimus, & insuper ad naves nostras cum ipsis xxv. captivis repedavimus, interfectis ex eadem gente vulneratisque plurimis, Ex nostris autem interempto duntaxat uno, sed vulneratis xxii. qui omnes ex dei adiutorio sanitatem recuperaverunt. Cæterùm autem recursu in patriam per nos deliberato ordinatoque, viri septem illi, qui nobiscum illuc venerant, quorum quinque in præmisso bello vulnerati extiterant, phaselo uno in insula illa arrepto, cum captivis septem, quos illis tribuimus, tres, videlicet, viros, & quatuor mulieres in terram suam cum gaudio magno, magna virium nostrarum admiratione regressi sunt. Nosque Hispaniæ viam sequentes, Calicium tandem repetivimus portum, cum ccxxii. captivatis personis, decimo quinto Octobris die. Anno domini M.CCCCXCVIII. Vbi lætissime suscepti fuimus, ac ibi eosdem captivos nostros vendidimus. Et hæc sunt quæ in hac navigatione nostra priore, notatu digniora conspeximus.

dem, & proceras altissimasque arbores habentem monstrabat, unde neminem in illa esse tunc percepimus, Tum vero constitimus, & classem nostram ancoravimus, solutis nonnullis phaselis, cum quibus in terram ipsam accedere tentavimus. Porro nos aditum in illam quærentes, & circum eam sæpius gyrantes, ipsam ut prætactum est, sic fluminum undis ubique perfusam invenimus, ut nusquam locus esset, qui maximis aquis non immadesceret. Vidimus tamen interim per flumina ipsa signa quàm multa, quemadmodum ipsa eadem tellus inhabitata esset & incolis multis fœcunda. At quoniam eadem signa consideraturi, in ipsam descendere nequibamus, ad naves nostras reverti concordavimus, quod & quidem fecimus. Quibus ab hinc exancoratis, postea inter Levantem & Seroccum ventum collateraliter secundum terram, sic spirante vento, navigavimus, pertentantes sæpius interim, pluribus quàm quadraginta durantibus leucis, si in ipsam penetare insulam valeremus. Qui labor omnis inanis extitit: quum siquidem illico in latere maris fluxum, qui à Serocco ad magistralem abibat, sic violentum comperimus, ut idem mare se navigabile non præberet. Quibus cognitis inconvenientibus, consilio facto convenimus, ut navigium nostrum per mare ad magistralem reflecteremus: tumque secundùm terram ipsam in tantum navigavimus, ut tandem portui uni applicaremus, qui bellissimam insulam, bellissimumque sinum quendam in

ejus ingressu tenebat: supra quem nobis navigantibus, ut in illum introire possemus, immensam in insula ipsa gentium turbam à mari quatuor leucis aut circiter distantem vidimus. Cujus rei gratia lætati non parum extitimus. Igitur paratis naviculis nostris, ut in eadem insulam valam vaderemus, lintrem quandam, in qua personæ complures erant, ex alto mari venire vidimus: propter quod tunc convenimus, ut eis invasis ipsos comprehenderemus: & tunc illos navigare, & in gyrum, ne evadere possent circundare occepimus: quibus sua quoque vice nitentibus vidimus illos, aura temperata manēte, remis suis omnibus sursum erectis, quasi firmos ac resistentes se significare velle: quam rem sic idcirco illos efficere putavimus, ut inde nos in admirationem converterent. Quum verò sibi nos cominus appropinquare cognovissent, remis suis in aquam conversis, terram versus remigare inceperunt. At tunc nobiscum carbasum unam quadraginta quinque dolio tum volatu celerrimam educebamus, quæ tunc tali navigio delata est, ut subito vnetum super eos obtineret. Quumq; irruendi in illos advenisset commoditas, ipsi sese apparatumq; suum in phaselo suo ordinate spargentes, se quoque ad navigandum accinxerunt. Itaque quum eos præterijssemus, tunc fugere conati sunt. At nos nonnullis tunc expeditis phaselis, validis viris stipatis, illos tunc comprehendere putantes, mox in eos incurrimus: contra quos bis geminis ferè horis nobis nitentibus, nisi carbasus nostra,

quæ

quæ cursu eos præterierat, rursum super eos reversa fuisset, illos penitus amittebamus. Quum verò ipsi se eisdem nostris phaselis carbasoq; undiq; constrictos esse perspiceret, omnes,qui circiter viginti erãt,& à terra duabus ferè leucis distabant, in mare saltu prosilierunt: quos nos cum phaselis nostris tota prosequentes die, nullos ex eis,nisi tantummodo duos, prendere potuimus, alijs omnibus in terram salvis abeuntibus. In lintre autem eorem quam deseruerant, bis gemini juvenes extabant, non de eorum gente geniti, sed quos in tellure aliena rapuerant, quorum singulis ex recenti vulnere virilia absciderant: quæ res admirantionem non parvam nobis attulit. Hos autem quum in nostras suscepissemus naviculas, nutibus nobis insinuarunt, quemadmodũ illi eos ab ipsis manducandos abducerent: indicantes interim quòd gens hæc tam effera & crudelis, humanarum carnium comestrix, Canibali nuncuparetur. Postea autem nos ipsam eorum lintrem nobiscum trahentes, & cum naviculis nostris cursum terrã eorum versus arripiẽtes, parumper interim constitimus, & naves nostras media tantum leuca à plaga illa distantes ancoravimus, quum in litore populum plurimum oberrare vidissemus, in illam cum ipsis naviculis nostris subito properavimus, ductis nobiscum duobus illis, quos in lintre à nobis invasa comprehenderamus. Quamprimum autem terram ipsam pede contigimus: omnis trepidi & seipsos abdituri in vicinas nemorum latebras diffugerunt:

Tum verò uno ex illis quos prehenderamus abire permisso, & plurimis illi amicitiæ signis, necnon nolis, cymbalis, ac speculis plerisque datis, diximus ei, ne propter nos cæteri qui aufugerant expavescerent, quoniam eorum amici esse plurimum cupiebamus. Qui abiens jussa nostra solerter implevit, gente illa tota, quadringentis, videlicet, ferè viris cum fœminis multis à sylvis secum ad nos eductis. Qui inermes ad nos ubi cum naviculis nostris eramus, omnes venerunt, & cum quibus tunc amicitiam bonam firmavimus, restituto quoque eis alio, quem captivum tenebamus, & pariter eorum lintrem, quam invaseramus per navium nostrarum socios, apud quos erat eis restitui mandavimus. Porrò hæc eorum linter quæ ex solo arboris trunco cavata, & multum subtiliter effecta fuerat, longa viginti sex passibus, & lata duobus brachijs erat: hanc quum à nobis recuperassent, & tuto in loco fluminis reposuissent, omnes à nobis repente fugerunt, nec nobiscum amplius conversari voluerunt. Quo tam Barbaro facto comperto, illos malæ fidei, malæque conditionis existere cognovimus. Apud eos aurum duntaxat pauculum, quod ex auribus gestabant, vidimus. Itaque plaga illa relicta & secundum eam navigatis octoginta circiter leucis, stationem quandam naviculis tutam reperimus, in quam introëuntes tantas inibi comperimus gentes, ut id admirabile foret. Cum quibus facta amicitia, ivimus deinde cum eis ad complures eorum pagos, ubi multum secure,

mul-

multumque honeste ab eis suscepti fuimus, & ab eis interim quingentos uniones unica nola emimus, cum auro modico, quod eis ex gratia contulimus. In hac terra vinum ex fructibus sementibusque expressum, ut ciceram cervisiamve albam & rubentem bibunt: melius autem ex myrrhæ pomis valde bonis confectum erat: ex quibus cum multis quambonis alijs fructibus gustui sapidis, & corpori salubribus, abundanter comedimus: propterea quod tempestive illuc advenera-mus. Hæc eadem insula eorum rebus supellectilive quammultum abundans est, gensque ipsa bonæ conversationis & majoris pacificentiæ est, quàm usquam alibi reperiremus aliam. In hoc portu decem & septem diebus cum ingenti placito perstitimus, venientibus quotidie ad nos populis multis, nos effigiemque nostram & albedinem necnon vestiméta armaque nostra, & navium nostrarum magnitudinem admirantibus. Hi etiam nobis gentem quandam eis infestam occidentem versus existere retulerunt: quæ gens infinitam habebat unionum quantitatem, quódque quos ipsi habebant uniones, eisdem inimicis suis in belligerationibus adversus eos habitis abstulerant: nos quoque & quemadmodum illos piscarentur, & quemadmodum nascerentur edocentes. Quorum dicta vera profecto esse cognovimus, prout & majestas vestra posthæc amplius intelligere poterit. Relicto autem portu illo, & secundùm plagam eandem, in quam continue gentes affluere prospiciebamus, cursu nostro

pro-

producto, portum quendam alium reficiendæ unius naviculæ nostræ gratia, subivimus, in quo gentem multam esse comperimus, cum quibus nec vi, nec amicitia conversationem obtinere valuimus: illis si quandoque in terram cum naviculis nostris descenderemus, se contra nos aspere defendentibus, & si quandoque nos sustinere non valerent, in sylvas aufugientibus, & nos nequaquam expectantibus: quorum tantam barbariem nos cognoscentes, ab eis hinc discessimus. Tuncque inter navigandum insulam quandam in mari leucis à terra quindecim distantem vidimus, quam si in ea populus quispiam esset, invisere concordavimus. In illam igitur accelerantes, quandam inibi invenimus gentem, quæ omnium bestialissima simplicissimaque omnium quoque gratiosissima benignissimaque erat. Cujus quidem gentis ritus & mores ejusmodi sunt.

De ejusdem gentis ritu & moribus.

HI vultu ac gestu corporis brutales admodum extant singuliq; maxillas herba quadam viridi introrsum repletas habebant, quam pecudum instar usque ruminabant, ita ut vix quicquam eloqui possent: quorum quoque singuli ex collo pusillas siccatasque cucurbitas duas, alteram herba ipsa quam in ore tenebant, alteram verò farina quadam albida, gypso minuto simili plenam gerebant, habito bacillo quodam, quem in ore suo madefactum masticatumque

sæpius,

sæpius, in cucurbitam farina repletam mittebant, & deinde cum eo de eadem farina extrahebant, quam sibi post hæc in ore utrinq; ponebant, herbam ipsam, quam in ore gestabant, eadem farina respergitando: & hoc frequentissime paulatimque efficiebant. Quam rem nos admirati, illius causam secretumq;, aut cur ita facerent, satis nequivimus comprehendere. Hæcce gens, ut experimento didicimus, ad nos adeò familiariter aduenit, ac si nobiscũ sæpius antea negotiati fuissent, & longævam amicitiam habuissent. Nobis autem per plagam ipsam cum eis ambulantibus colloquentibusque, & interim recentem aquam bibere desiderantibus, ipsi per signa, se talibus aquis penitus carere insinuantes, ultro de herba farinaque quam in ore gestabant offerebãt: propter quod regionem eandem aquis deficientem, quodque ut sitim sublevarent suam, herbam ac farinam talem in ore gastarent intelleximus. Vnde factum est, ut nobis ita meantibus, & circum plagam eandem una die cum inedia illos concomitantibus, vividam aquam nusquam invenerimus, cognoverimusque quòd ea quam bibebant aqua, ex rore noctu super certis folijs, auriculis asini similibus, decidente collecta erat. Quæ quidem folia ejusmodi rore nocturno tempore se implebant: ex quo rore, qui optimus est, idem populus bibebat: sed tamen talibus folijs pleraque eorum loca deficiebant. Hæcce gens victualibus, quæ in terra solida sunt, penitus carent: quinimmo ex piscibus quos

quos in mari piscantur vivunt. Etenim apud eos, qui magni piscatores existunt, piscium ingens abundat copia, ex quibus ipsi plurimos turtures, ac quam bonos pisces alios plures ultro nobis obtulerunt. Eorum uxores herba, quam in ore viri ipsi gerebant, nusquam utebantur: verum singulæ cucurbitam unam aqua impletam, ex qua biberent habebant. Nullos domorum pagos, nullaque tiguria gens hæc habent, præterquam folia grandia quædam, sub quibus à solis fervore, sed non ab imbribus se protegunt: propter quod autumabile est, quod parum in terra illa pluitet. Quum auté ad piscandum mare adierint, folium unum adeò grande secum quisque piscaturus effert, ut illo in terram defixo, & ad solis meatum versato, sub illius umbra adversus æstum totum se abscondat. Hæcce in insula quammulta variorum generum animalia sunt, quæ omnia aquam lutulentam bibunt. Videntes autem quod in ea commodi nihil nancisceremur, nos relicta illa aliam quandam insulam tenuimus: in quam nos ingredientes, & recentem unde biberemus aquam investigantes, putantes interim ipsam eandem terram à nullis esse habitatam, propterea quòd in ea neminem inter adveniendum prospexeramus, dum per arenam deambularemus, vestigia pedum quammagna nonnulla vidimus, ex quibus censuimus, quod si eisdem pedibus reliqua membra respondebant, homines in eadem terra grandissimi habitabant. Nobis autem ita per arenam deambulantibus, viam unam

in-

in terram deducentem comperimus, secundùm quam novem de nobis euntes, insulam ipsam invisere paravimus, ob id quòd non quàm spatiosam illam, nec quàm multas in ea habitare gentes existimavimus. Pererrata igitur secundum eandem viam una ferè leuca, quinque in convalle quadem, quæ populatæ apparebant, vidimus casas: in quas introëuntes quinque in illis reperimus mulieres, vetulas, videlicet, duas & juvenculas ores: quæ quidem omnes sic statura proceræ erant, ut inde valde miraremur. Hæ autem protinus ut nos intuitæ sunt, adeò stupefactæ permanserunt, ut aufugiendi animo penitùs deficerent. Tumque vetulæ ipsæ lingua eorum nobiscum blandiusculè loquentes, & sese omnes in casam unam recipientes, permulta nobis de suis victualibus obtulerunt. Eædem verò omnes longissimo viro statura grandiores erant, & quidem æque grandes ut Franciscus de Albicio, sed meliore quàm nos sumus proportione compactæ. Quibus ita compertis, posthæc unà convenimus, ut juvenculis ipsis per vim arreptis, eas in Castiliam quasi rem admirandam abduceremus: in qua deliberatione nobis existentibus, ecce triginta sex, vel circiter viri, multo quàm fœminæ ipsæ, altiores, adeò egregie compositi, ut illos inspicere delectabile foret, casam ipsam introire occœperunt: propter quos tanta tunc affecti fuimus animi turbatione, ut satius apud naviculas nostras quàm cum tali gente esse duxissemus. Hi etenim ingentes arcus & sagittas, necnon & sudes

 per-

perticasque magnas instar clavarum ferebant. Qui ingressi loquebantur quoque inter se mutuo, ac si nos comprehendere vellent. Quo tali periculo percepto, diversa etiam inter nos tunc fecimus consilia: unis ut illos in ipsa eadem casa invaderemus: alijs verò nequaquam, sed foris potius & in platea, & alijs, ut nusquam adversus eos pugnam quæreremus, donec quid agere vellent intelligeremus, asseverantibus. Inter quæ consilia casam illam simulate exivimus, & ad naves nostras remeare occœpimus: ipsique quantus est lapidis jactus, mutuo semper loquentes nos insequuti sunt, haud minore quàm nos, ut autumo, trepidantes formidine, quum nobis manentibus ipsi quoque eminus manerent, & nisi nobis ambulantibus non ambularent. Quum verò ad naves nostras pertigissemus, & in illas ex ordine introiremus, mox omnes in mare prosilierunt, & quammultas post nos sagittas suas jaculati sunt, sed tunc eos perpaucum metuebamus: nam tunc machinarum nostrarum duas in eos, potius ut terrerentur quàm ut interirent, emisimus. Quarum quidem tumultu percepto, omnes confestim in montem unum propinquum fuga abierunt. Et ita ab eis erepti fuimus, discessimusque pariter. Hi omnes nudi, ut de prioribus habitum est, eunt: appellavimusque insulam illam Gigantum, ob proceritatem eorum. Nobis autẽ ulterius & à terra paulo distantius transremigantibus sæpius interdum cum eis pugnasse nobis accidit, ob id quod

quic-

quicquam à tellure sua sibi tolli nequaquam permittere vellent. Et utique quidem repetundæ Castiliæ propositum jam nobis in mentem subierat, ob id potissimum, quòd uno jam ferè anno in mari perstiteramus, nec nisi tenuem alimentorum necessariorumque aliorum munitionem retinebamus. Quæ quidem adhuc ex vehementibus, quos pertuleramus, solis caloribus jam contaminata iniquinataque erant, quum ab exitu nostro à Campi viridis insulis usque tunc continuè per torridam navigassemus zonam, & transversim per lineam æquinoctialem bis, ut præhabitum est. In qua quidem voluntate nobis perseverantibus, nos à laboribus sublevare nostris sanctifico complacuit spiritui: nempe receptum quempiam pro rursum novandis navalibus nostris nobis quærentibus, ad gentem quandam pervenimus, quæ nos cum maxima suscepit amicitia, & quam quidem unionum perlarúmve Orientalium comperimus in numero maximo tenere. Propter quod quadraginta & septem diebus ibi perstitimus, & centum decem & novem unionum marchas, pretio, ut æstimabamus, quadraginta non superante ducatos, ab eis comparavimus. Nam nolas, specularia, crystallinósque nonnullos, necnon levissima electri folia eis tantum propter ea tradidimus. Nempe quotquot quilibet eorum obtineret uniones, eos pro sola nola donabat. Didicimus quoque interdum ab eis, quomodo & ubi illos piscarentur: qui & quidem ostreolas, in quibus nascuntur

cuntur, nobis plures largiti sunt. Et pariter nonnullas mercati fuimus: ubi in quibusdam centum & triginta uniones, in quibusdã verò non totidem reperiebantur. Noveritq; majestas vestra, quod nisi permaturi sint, & à conchilijs in quibus gignuntur, per sese excidant, omnino perfecti non sunt. Quinimo in brevi, ut sæpius ipse expertus sum, emarcescunt, & in nihil redacti sunt. Quum verò maturi fuerint, in ostrea ipsa inter carnes, præter id quod ipsis carnibus hæreant, se separant: & hujuscemodi optimi sunt. Effluxis igitur quadraginta & septem diebus, nec non gente illa, quam nobis plurimum amicam effeceramus, relicta, hinc ab eis excessimus, ob plurimarum rerum nostrarum indigentiam, venimusque ad Antigliæ insulam, quam paucis nuper ab annis Christophorus Columbus discooperuit, in qua reculas nostras ac navalia reficiendo, mensibus duobus & diebus totidem permansimus, plures interdum Christicolarum inibi conversantium contumelias perpetiendo, quas, prolixus ne nimium fiam, hic omitto. Eandem verò insulam vigesima secunda Iulij deserentes, percursa unius mensis cum medio navigatione, Calicium tandem portum octavo mensis Septembris subivimus: ubi cum honore profectuque suscepti fuimus. Et sic per dei placitum finem nostra cepit secunda navigatio.

A ME-

AMERICI VESPVTII

NAVIGATIO TERTIA.

ME in Sibillia existente, & à pœnis atque laboribus, quos inter præmemoratas pertuleram navigationes, paulisper requiescente, desideranteque post hæc in perlarum terram remeare, fortuna fatigationum mearum nequaquam adhuc satura, serenissimo illi domino Emanueli Portugalliæ regi misit in cor, nescio ut quid, ut destinato nuncio literas regales suas ad me transmitteret, quibus plurimum rogabat ut ad eum apud Lisbonam celerius me transferrem: ipse etenim mirabilia mihi plurima faceret. Super qua re nondum tunc deliberavi: quinimo ei per eundemmet nuncium me minus bene dispositum, & tunc male habere significavi. Verum si quandoque reconvalescerem,& majestati ejus regiæ meum forsan complaceret obsequium, omnia quæcunque vellet ex animo perficerem. Qui rex percipiens, quod me ad se tunc traducere nequirem,Iulianum Bartholomæum Iocundum, qui tunc in Lisbona erat, rursum ad me destinavit cum commissione, ut omnibus modis me ad eundem regem secum perduceret. Propter cujus Iuliani adventum & preces coactus tunc fui ad regem ipsum meare: quod qui me noverant omnes, malum esse judicarunt. Et ita à Castilia, ubi honor mihi non modicus exhibitus extiterat, ac rex ipse Castiliæ existi-

mationem de me bonam conceperat, profectus sum: & quod deterius fuit, hospite insalutato, ac mox coram ipso rege domino Emanuele meipsum obtuli. Qui rex de adventu meo non parvam visus est concepisse lætitiam, plurimum me interdum rogitans, ut unà cum tribus eis conservantiæ navibus, quæ ad exeundum, & ad novarum terrarum inquisitionem præparatæ erant, proficisci vellem: & ita, quia regum preces præcepta sunt, ad ejus votum consensi.

Tempus profectionis tertiæ.

IGitur ab hoc Lisbonæ portu cum tribus conservantiæ navibus die Maij decima M. D. I. abeuntes, cursum nostrum versus magnæ Canariæ insulas arripuimus, secundum quas & ad earum prospectum instanter enavigantes, idem navigium nostrum collateraliter secundùm Aphricam occidentem versus sequuti fuimus. Vbi piscium quorundam, quos Phargi nuncupant, multitudinem maximam in æquore prendidimus, tribus inibi diebus moram facientes. Exinde autem ad partem illam Aethiopiæ, quæ Besilicca dicitur, devenimus: quæ quidem sub torrida zona posita est, & superquam quatuordecim gradibus se septentrionalis erigit polus in climate primo: ubi diebus undecim nobis de lignis & aqua provisionem parantes restitimus, propter id quod Austrum versus per Atlanticum pelagus navigandi mihi

inesset

inesset affectus. Itaque portum Æthiopiæ illum post hæc relinquentes, tunc per Lebeccium vẽtum in tantum navigavimus, ut sexaginta & septem infra dies insulæ cuidam applicuerimus, quæ insula septingentis à portu eodem leucis ad Lebeccij partem distaret. In quibus quidem diebus pejus perpessi tempus fuimus, quàm unquam in mari quispiam antea pertulerit, propter ventorum nimborúmve impetus, qui quamplurimum nobis intulere gravamina, ex eo quòd navigium nostrum lineæ præsertim æquinoctiali continue junctum fuit. Inibique in mense Iunio hyems extat, ac dies noctibus æquales sunt, atque ipsæ umbræ nostræ continue versus meridiem erant. Tandem verò omninotanti placuit novam unam nobis ostendere plagam, decima septima, scilicet, Augusti, juxta quam, leuca sepositi ab eadem cum media, restitimus, & postea assumptis cymbis nonnullis in ipsam visuri si inhabitata esset, profecti fuimus. Quam & quidem incolas plurimos habitare reperimus, qui bestijs praviores erant, quemadmodum majestas regia vestra post hæc intelliget. In hoc verò introitus nostri principio gentem non percepimus aliquam, quamvis oram ipsam per signa plurima, quæ vidimus, populo multo repletam esse intellexerimus. De qua quidem ora pro ipso serenissimo Castiliæ rege possessorium cepimus, invenimusque illam multum amœnam ac viridem esse, & apparentiæ bonæ. Est autem extra lineam æquinoctialem Austrum versus quinque gradibus:

& ita eadem die, ad naves nostras repedavimus. Quia verò lignorum & aquæ penuriam patiebamur, concordavimus iterum in terram altera die reverti, ut nobis de necessarijs provideremus: in qua quidem nobis extantibus, vidimus stantes in unius montis cacumine gentes, quæ deorsum descendere non auderent, erantque nudi omnes, necnon consimilis effigiei colorisque, ut de superioribus habitum est. Nobis autem satagentibus, ut nobiscum conversatum accederent, non sic securos eos efficere valuimus, ut de nobis adhuc non diffiderent. Quorum obstinatione proterviaque cognita, ad naves sub noctem remeavimus, relictis in terra, videntibus illis, nolis speculisque nonnullis, ac rebus alijs. Quumque nos in mari eminus esse prospicerent, omnes de ipso monte propter reculas quas reliqueramus descenderunt, plurima inter se admirationis signa facientes. Nec tunc de aliquo, nisi de aqua nobis providimus. Crastino autem effecto mane, vidimus è navibus gentem eandem numero quàm antea majoré, passim per terram ignes fumosque facientem: unde nos exstimantes, quòd nos per hoc ad se invitarent, ivimus ad eos in terram, ubi tunc populum plurimum advenisse conspeximus, qui tamen à nobis longe seipsos tenebant, signa facientes interim nonnulla, ut cum eis interius in insulam vaderemus. Propter quod factum est, ut ex Christicolis nostris duo protinus ad hoc parati, periculo ad tales eundi semetipsos exponerent, ut quales gen-

tes

tes ipsi forent, aut si quas divitias speciesvé aromaticas ullas haberent, ipsi cognoscerent. Quapropter in tantum navium prætorem rogitaverunt, ut eis quod postulabant annueret. Tum verò illi ad hoc sese accingentes, necnon plerasque de rebus suis minutis secum sumentes, ut inde agentibus eisdem mercarentur alias, abierunt à nobis, data conditione, ut ad nos post quinque dies ad summum remeare soliciti essent: nos etenim illos tamdiu expectaremus. Et ita tunc iter suum in terram arripuerunt, atque nos ad naves nostras regressum cepimus, ubi expectando eos diebus octo perstitimus: in quibus diebus gens permulta nova dietim ferè ad plagam ipsam adveniebat, sed nusquam nobiscum colloqui voluerunt. Septima igitur adventante die hos in terram ipsam iterum tendentes, gentem illam mulieres suas omnes secum adduxisse reperimus. Quàm verò primum illuc pervenimus, mox ex eisdem uxoribus suis ad colloquendum nobiscum quamplures miserunt, fœminis tamen eisdem non satis de nobis confidentibus. Quod quidem nos attendentes, concordavimus ut juvenem unum è nobis, qui validus agilisque nimium esset, ad eas quoque transmitteremus: & tunc ut minus fœminæ eædem metuerent, in naviculas nostras introivimus. Quo egresso juvene, quum seipsum inter illas immiscuisset, ac illæ omnes circumstantes contingerent palparentq; eum, & propter eum non parum admirarentur: ecce interea de monte fœmina una val-

lum magnum manu gestans advenit: quæ postquam ubi juvenis ipse erat appropiavit, tali eum valli sui ictu à tergo percussit, ut subito mortuus in terram concideret: quem confestim mulieres aliæ corripientes, illum in montem à pedibus pertraxerunt, viríque ipsi qui in monte erant, ad litus cum arcubus & sagittis advenientes, ac sagittas suas in nos conjicientes, tali gentem nostram affecerunt stupore, ob id quod naviculæ illæ in quibus erant, harenam navigando radebant, nec celeriter aufugere tunc poterant, ut sumendorum armorum suorum memoriam nemo tunc haberet: & ita complures contra nos sagittas suas ejaculabantur. Tum verò in eos quatuor machinarum nostrarum fulmina, licet neminem attingentia, emisimus. Quo audito tonitruo, omnes cursim in montem fugerunt, ubi mulieres ipsæ erant, quæ juvenem nostrum quem trucidaverunt, nobis videntibus in frusta secabant, necnon frusta ipsa nobis ostentantes, ad ingentem quem succenderant ignem torrebant, & deinde post hæc manducabant. Viri quoque ipsi signa nobis similiter facientes, geminos Christicolas nostros alios se pariter peremisse mãducasseq; insinuabant: quibus, qui & utique vera loquebantur, in hoc ipso credidimus. Cujus nos improperij vehementius piguit, quum immanitatem quam in mortuum exercebant, oculis intueremur ipsi proprijs. Quamobrem plures quàm quadraginta de nobis in animo stabiliveramus, ut omnes pariter terram ipsam impetu petentes,

tentes, tam immane factum, tamque bestialem ferociam vindicatum vaderemus. Sed hoc ipsum nobis Navipretor non permisit: & ita tam magnam ac tam gravem injuriam passi, cum malevolo animo, & grandi approbrio nostro, efficiente hoc Navipræceptore nostro, impunitis illis abscessimus. Postquam autem terram illam reliquimus, mox inter Levantem & Seroccum ventum, secundum quos se continet terra, navigare occepimus, plurimos ambitus, plurimosque gyros interdum sectantes: quibus durantibus gentes non vidimus, quæ nobiscum practicare, aut ad nos appropinquare voluerint, In tantum vero navigavimus, ut tellurem unam novam, quæ secundum Lebeccium se porrigeret, invenerimus. In qua quum campum unum circuivissemus, cui sancti Vincentij campo nomen indidimus, secundum Lebeccium ventum post hæc navigare occœpimus: distatque idem sancti Vincentij campus à priore terra illa, ubi Christicolæ nostri exciterunt interempti, centum quinquaginta leucis ad partem levantis: qui & quidem campus octo gradibus extra lineam æquinoctialem versus Austrum est. Quum igitur ita vagantes iremus, quadam die copiosam gentium multitudinem, nos naviumque nostrarum vastitatem mirantium, in terra una alia esse conspeximus, apud quos tuto in loco mox restitimus, & deinde in terram ipsam ad eos ex naviculis nostris descendimus: quos quidem mitioris esse conditionis quàm priores

reperimus: nam etsi in edomandis illis diu elaboravimus, amicos tamē nostros eos tandem effecimus: cum quibus negotiando practicandoque varie quinque mansimus diebus, ubi cannas, fistulas virides, plurimum grossas, & etiam nonnullas in arborum cacuminibus siccas invenimus. Concordavimus autem, ut ex eadem gente duos, qui nos eorum linguam edocerent, inde traduceremus. Quamobrem tres ex eis, ut in Portugalliam venirent, nos ultro comitati sunt. Et quoniam me omnia prosequi ac describere piget, dignetur vestra nosse majestas quòd nos portum illum linquentes, per Lebeccium ventum, & in visu terræ semper tanscurrimus, plures continue faciendo scalas pluresque ambitus, ac interdum cum multis populis loquendo, donec tandē versus austrum extra Capricorni tropicum fuimus. Vbi super horizonta illum meridionalis polus triginta duobus sese extollebat gradibus, atque minorem jam perdideramus ursam, ipsaque major ursa multum in fima videbatur, ferè in fine horizontis se ostentans, & tunc per stellas alterius meridionalis poli nosmetipsos dirigebamus, quæ multo plures, multoq; majores ac lucidiores, quàm nostri poli stellæ existunt: propter quod plurimarum illarum figuras confinxi, & præsertim earum quæ prioris ac majoris magnitudinis erant, unà cum declinatione diametrorum, quas circa polum austri efficiunt, & unà cum denotatione earundem diametrorum, & semidiametrorum earum, prout in meis quatuor

dictis,

diætis, sive navigationibus inspici facile poterit. Hocce verò navigio nostro, à campo sancti Augustini incepto, septingentas percurrimus leucas, videlicet, versus Ponentem centum, & versus Lebeccium sexingentas: quas quidem dum peragraremus, si quis quæ vidimus enumerare vellet, non totidem ei papyreæ chartæ sufficerent. Nec quidem interdum magni commodi res invenimus, demptis infinitis casiæ arboribus, & pariter plurimis, quæ laminas certas producunt, cum quibus & miranda alia permulta vidimus, quæ fastidiosa recensitu forent. Et in hac quidem peragratione decem ferè mensibus extitimus. In qua cognito quod mineralia nulla reperiebamus, convenimus unà, ut ab inde surgentes aliò per mare evagaremur. Quo inito inter nos consilio, mox edictum fuit, ac in omnē cœtum nostrum vulgatum, ut quicquid in tali navigatione præcipiendum censerem, idipsum integriter fieret. Propter quod confestim edixi, mandavique ubique, ut de lignis & aqua pro sex mensibus munitionem omnes sibi pararent: Nam per navium magistros nos cum navibus nostris adhuc tantundem navigare posse judicatum est. Qua quidem, quam edixeram, facta provisione, nos oram illam linquentes, & inde navigationem nostram per Seroccum ventum initiantes, Februarij decima tertia, videlicet, quum sol æquinoctio jam appropinquaret, & ad hoc Septentrionis hemisphærium nostrum vergeret, in tantam pervagati fuimus, ut meridianum polum super hori-

horizonta illum quinquaginta duobus gradibus sublimatum invenerimus, ita ut nec minoris ursæ: nec majoris stellæ amodo inspici valerent. Nam tunc à portu illo, à quo per Seroccum abieramus, quingentis leucis longe jam facti eramus, tertia, videlicet Aprilis. Qua die tempestas ac procella in mari tam vehemens exorta est,ut vela nostra omnia colligere, & cum solo nudoque malo remigare compelleremur, perflante vehementissime Lebeccio, ac mari intumescente, & aëre turbulentissimo extante. Propter quem turbinis violentissimum impetum nostrates omnes non modico affecti fuerunt stupore. Noctes quoque tunc inibi quammaximæ erant. Etenim Aprilis septima, sole circa Arietis finem extante, ipsæ eædem noctes horarum quindecim repertæ sunt: hyemsque etiam tunc inibi erat, ut vestra satis perpendere potest majestas. Nobis autem sub hac navigantibus turbulentia, terram unam Aprilis secunda vidimus, penes quam viginti circiter leucas navigantes appropiavimus: verum illam omnimodo brutalem & extraneam esse comperimus, in qua quidem nec portum quempiam, nec gentes aliquas fore conspeximus, ob id, ut arbitror, quod tam asperum in ea frigus algeret, ut tam acerbum vix quisquam perpeti posset. Porrò in tanto periculo, in tantaque tempestatis importunitate nosmet tum reperimus, ut vix alteri alteros prægrandi turbine nos videremus. Quamobrem demum cum navium prætore pariter concordavimus, ut

conna-

connavitis nostris omnibus, terram illam linquendi, seque ab ea elongandi, & in Portugalliã remeandi signa faceremus. Quod consilium sanum quidem & utile fuit, quum si inibi nocte solum adhuc illa perstitissemus, disperditi omnes eramus: nempe quum hinc abijssemus, tam grandis die sequenti tempestas in mari excitata est, ut penitus obrui perdite metueremus. Propter quod plurima peregrinationum vota, necnon alias quamplures cæremonias, prout nautis mos esse solet, tunc fecimus. Sub quo tempestatis infortunio quinque navigavimus diebus, demissis omnino velis. In quibus quidem quinque diebus ducentas & quinquaginta in mari penetravimus leucas, lineæ interdum æquinoctiali, necnon mari & auræ temperatiori semper appropinquando, per quod nos à præmissis eripere periculis altissimo Deo placuit. Eratque hujuscemodi nostra navigatio ad transmontanum ventum & Grecum, ob id quòd ad Æthiopiæ latus pertingere cupiebamus, à quo per maris Atlantici fauces eundo, mille tercentum distabamus leucis. Ad illam autem per summi tonantis gratiam Maij bis quinta pertigimus die. Vbi in plaga una ad latus Austri, quæ Serraliona dicitur, quindecim diebus nos ipsos refrigerando fuimus. Et post hęc cursum nostrum versus insulas Lyazori dictas arripuimus: quę quidem insulę à Serraliona ipsa septingentis & quinquaginta leucis distabant, ad quas sub Iulij finem pervenimus, & pariter quindecim

inibi

inibi nos reficiendo perstitimus diebus. Post quos inde exivimus, & ad Lisbonæ nostræ recursum nos accinximus, à qua ad occidentis partem tercentum sepositi leucis eramus, & cujus tandem deinde portum M. D. II cum prospera salvatione & cunctipotentis nutu rursum subivimus cum duabus duntaxat navibus, ob id quod tertiam in Serraliona, quoniam amplius navigare non posset, igni combusseramus. In hac autem nostra tertiò cursa navigatione, sexdecim circiter menses permansimus : è quibus undecim absque transmontaneæ stellæ, necnon & majoris ursæ minorisve aspectu navigavimus, quo tempore nosmetipsos per aliam meridionalis poli stellam regebamus : quæ superius commemorata sunt, quæ in eadem nostra tertiò facta navigatione, relatu magis digna conspexi.

AMERICI VESPVTII

NAVIGATIO QVARTA.

RELIQVUM autem est, ut quæ in quarta navigatione nostra prospexerim edisseram. Quia verò jam quæ longa narratione fathisco, & quoque hæc eadem nostra navigatio ad speratam à nobis finem minime perducta est, ob adversitatem infortuniumve quoddam, quod in maris Atlantici nobis accidit sinu: idcirco brevior fiam. Igitur ex Lisbonæ portu cum sex conservantiæ navibus

bus

bus exivimus, cum propositio, insulam unam versus horizontem positam invisendi, quæ Melcha dicitur, & divitiarum multarum famosa, necnon navium omnium, sive à Gangetico, sive ab Indico mari venientium, receptus sive statio est, quemadmodum Calicia receptus sive hospitale omnium navigantium est, qui ab oriente in occidentem, & e converso vagantur, prout de hoc ipso per Calicuthiæ viam fama est. Quæ quidem insula Melcha plus ad occidentem, Calicuthia verò ipsa plus ad meridiem respicit. Quod idcirco cognovimus, quia ipsa in aspectu triginta trium graduum poli antarctici sita est. Decima ergo Maij die, M. D.III. nobis unde supra egredientibus, cursum nostrum ad insulas Virides nuncupatas, primo direximus: ubi rerum necessariarum munimina, necnon & plura diversorum modorum refrigeramina sumentes, duodecim interdum inibi diebus cessantes, per ventum Seroccum post hæc enavigare occœpimus, quum Navidominus noster tanquam præsumptuosus capitosusq; præter necessitatem, & omnium nostrum unanimitatem, sed solum ut sese nostri & sex navium præpositum ostentaret, jussit ut in Serralionam Australē Aethiopiæ terram tenderemus. Ad quam nobis accleràntibus, & illam tandem in conspectu habentibus, tam immanis & acerba suborta tempestas est, ac ventus contrarius, & fortuna adversa invaluit, ut in ipsam, quā nostris ipsi videbamus oculis, per quadriduum applicare non valuerimus: quinimo

coacti

coacti fuerimus, ut illa relicta ad priorem navigationem nostram regrederemur: quandoquidem nos per Suduestium, qui ventus est inter meridiem & Lebeccium, reassumentes tercentum per illam arctitudinem navigavimus leucas. Vnde factum est, ut nobis extra lineam æquinoctialem tribus penè gradibus jam tunc existentibus, terra quędam à qua duodecim distabamus leucis, apparuerit: quæ apparitio non parva nos effecit admiratione. Terra etenim illa, insula in medio mari multum alta & admirabilis erat, quę leucis duabus longior, & una dilatatior non existebat: in qua quidem terra nunquam quisquam hominum aut fuerat, aut habitaverat: & nihilominus nobis infelicissima fuit. In illa enim per stolidum consilium suum & regimen, præfectus navium noster navem suam perdidit: nempe illa à scopulo quodam elisa, & inde propter hoc in rimas diversa, sancti Laurentij nocte, quæ Augusti decima est, in mari penitus submersa extitit, nihil inde salvo manente, demptis tantummodo nautis: eratque navis eadem doliorum trecentorum, in qua nostræ totius turbę totalis potentia erat. Quum autem omnes circa illam satageremus, ut si forte ipsam è periculo subtrahere valeremus, dedit mihi in mandatis idem navium præfectus, ut cum navicula una receptum quempiam bonum, ubi puppes nostras secure omnes recipere possemus, apud insulam eandem inventum pergerem: nolens tamen ipse idem præfectus, ut navem meam, quæ no-

vem

vem nautis meis ſtipata, & in navis periclitantis adjutorio intenta foret, mecum tunc traducerem, ſed ſolum ut edixerat portum unum inquiſitum irem; & in illo navem meam ipſam mihi reſtitueret. Qua juſſione recepta, ego ut mandaverat, ſumpta mecum nautarum meorum medietate, in inſulam ipſam, à qua quatuor diſtabamus leucis, properans, pulcherrimum inibi portum, ubi claſſem noſtram omnem tute ſatis ſuſcipere poſſemus inveni. Quo comperto, octo ibidem diebus eundem navium præfectum cum reliqua turba expectando perſtiti. Qui quum non advenirent, moleſte non parum pertuli: atque qui mecum erant ſic obſtupeſcebant, ut nullo conſolari modo vellent. Nobis autem in hac exiſtentibus anguſtia, ipſa octava die puppim unam per æquor adventare conſpeximus, cui ut nos percipere poſſent, mox obviam ivimus, confidentes ſperanteſq; unà quod ad meliorem portum quempiam nos ſecum ducerent. Quibus dum nos appropinquaſſemus, & viciſſim nos reſalutaſſemus, retulerunt illi nobis, ejuſdem præfecti noſtri navem in mari penitus, demptis nautis, perditam extitiſſe. Quæ nuncia, ut contemplari veſtra poteſt majeſtas, me non parva affecerunt moleſtia, quum à Liſbona, ad quam reverti habebam, mille longe exiſtens leucis, in longo remotoque mari me eſſe ſentirem: nihilominus tamen fortunæ noſmet ſubjicientes ulterius proceſſimus, reverſique in primis fuimus ad memoratam inſulam, ubi nobis de lignis & aqua in conſervan-

ſervantię meæ navi providimus. Erat vero eadem inſula penitus inhoſpitata, inhabitataque multa aqua vivida & ſuavi in illa ſcaturiente, cum infinitis arboribus innumeriſque volucribus marinis & terreſtribus, quæ adeò ſimplices erant, ut ſeſe manu comprehendi intrepide permitterent. Propter quod tot tunc prendidimus, ut naviculam unam ex illis adimpleverimus. In ea autem nulla alia invenimus animalia, pręterquam mures quammaximos, & lacertas bifurcam caudam habentes, cum nonnullis ſerpentibus, quos etiam in ea vidimus. Igitur paratâ nobis inibi proviſione, ſub vento inter meridiem & Lebeccium ducente perreximus, ob id quod à rege mandatum acceperamus, ut qualicunque non obſtante periculo, præcedentis navigationis viam inſequeremur. Incepto ergo hujuſcemodi navigio, portum tandem unum invenimus, quem Omnium ſanctorũ abbatiam nuncupavimus, ad quem, proſperam annuente nobis auram altiſſimo, infrà x v i i. pertigimus dies: diſtatque idem portus tercentum à præfata inſula leucis: in quo quidem portu nec præfectum noſtrum, nec quenquam de turba alium reperimus, etſi tamen in illo menſibus duobus & diebus quatuor expectaverimus: quibus effluxis, viſo quòd illuc nemo veniret, conſervantia noſtra tunc & ego concordavimus, ut ſecundum latus longius progrederemur. percurſis itaque ducentis ſexaginta leucis, portui cuidam alij applicuimus, in quo caſtellum unum erigere propoſuimus: quod & quidem

dem profectò fecimus, relictis in illo viginti quatuor Christicolis nobiscum existentibus, qui ex præfecti nostri puppe perdita collecti fuerant. Porrò in eodem portu præfatum construendo castellum, & bresilico puppes nostras onustas efficiendo, quinque perstitimus mensibus, ob id quòd præ nautarum perpaucitate, & plurimorum apparatuum necessitate, longius progredi non valebamus. Quibus superioribus ita peractis, concordavimus post hęc in Portugalliam reverti: quã rem per Gręcum transmontanumq; ventum necesse nobis erat efficere. Relictis igitur in castello prętato Christicolis viginti quatuor, & cum illis duodecim machinis, ac alijs pluribus armis unà cum provisione pro sex mẽsibus sufficiente, necnon pacata nobiscum telluris illius gente, de qua hic minima fit mẽtio, licet infinitos inibi tunc viderimus, & cum illis practicaverimus. Nam quadraginta ferè leucas cum triginta ex eis in insulam ipsam penetravimus. Vbi interdum plurima perspeximus, quę nunc subticescens, libello meo quatuor navigationum reservo. Estque eadem terra extra lineam æquinoctialem ad partem austri octodecim gradibus, & extra Lisbonę meridianum ad occidentis partem triginta quinq; prout instrumẽta nostra mõstrabant. Nos navigationẽ nostram per Nornordensium, qui inter Græcum transmontanumque ventus est, cum animi proposito ad hanc Lisbonæ civitatem proficiscendi initiantes, tandem post multos labores, multaque pericula in hunc ejusdem Lisbonæ

portum infra LXXVII. dies XXVIII. Iunij M.D.IV. cum Dei laude introivimus. Vbi honorifice multum, & ultra quàm ſit credibile feſtive ſuſcepti fuimus, ob id quòd ipſa tota civitas nos in mari diſperditos eſſe exiſtimabat, quemadmodum reliqui omnes de turba noſtra per præfecti noſtri navium ſtultam præſumptionem extiterant. Quo ſuperbiam modo juſtus omnium cenſor Deus compenſat. Et ita nunc apud Liſbonam ipſam ſubſiſto, ignorans quid de me ſereniſſimus ipſe rex deinceps efficere cogitet, qui à tantis laboribus meis jam ex nunc requieſcere plurimum peroptarem. Hunc nuncium majeſtati veſtræ plurimum quoque interdum commendans,

AMERICVS VESPVTIVS

in Liſbona.

PE-

PETRVS MARTYR

DE INSVLIS NVPER REPERTIS, ET DE MORIBVS incolarum earundem.

EX mearum decadum libellis in vulgus emiſſis colligere licet, fugitivos quoſdam ad vicina Darienis appulſos noſtrorum libellos admirantes dixiſſe, terras ſe aliquando incoluiſſe, quarum habitatores inſtrumentis uterentur ejuſcemodi, ac politice legibus parentes viverent, atriaq; ac templa lapidibus conſtructa magnifice, plateas etiam, ſtrataſque vias ordine compoſito, ubi negotientur, haberent. Eas nunc terras noſtri reperere: qui autores fuerint, quomodo res proceſſerit, attente audiat quiſquis peregrinarum regionum conditiones & populi mores ſcire deſiderat. De inſula Cuba, quam Fernandinam placuit appellari, Hiſpaniolæ occidentali proxima. Septentrionalis tamen adeo, ut Cancri tropicus mediam ſecet Cubam, Hiſpaniola verò à tropico diſtet ad æquatorem gradus aliquot, pauca tetigimus hactenus. In hac inſula ſex jam ſunt oppida erecta: primarium à divo Iacobo Hiſpaniarum patrono nomen ſumit. Nativum eſt ibi aurum, & montanum, & fluviale: auro ſuffodiendo invigilatur. Quo anno libelli mei portas clauſerunt, tres Hiſ-

darienes flu:

pani ex antiquioribus Cubę civibus, Franciscus Fernandes Cordubensis: Lupus Ocho, Caicedus & Christophorus Morantes, novas quęrere terras instituunt. Est inquietus & semper magna moliens Hispanorum animus: tria instruunt ejus generis navigia, quæ appellat Hispanus Caravellas, proprijs impensis, habita à gubernatore Dieco Valesquem navigandi potestate ex angulo Cubæ occidentali, qui sancti Antonij nomen adeptus est, altum capiunt cum centum & decem viris. Est hic angulus ad reficiendas naves, ac aquationi, ac lignationi aptissimus: cœlo tãtum & aqua contenti sex adnavigant inter Zephyrum & Austrum dies ac dimidium, quo tempore sex tantum & sexaginta se milliaria percurrisse arbitrantur. Stabant autem in ancoris ubicunque sol cadens illos deprehendebat, ne per ignotum pelagus errantes, scopulis illiderentur, aut arenosis vadis impliciti mergerentur. In insulam incidunt ingentem, nomine Iucatanam, cujus initium incolæ Eccampi vocant. Oppidum in litore situm adeunt, magnum adeo, ut Cayrum illud nostri dixerint, hospitaliter ab incolis nostri suscipiuntur: ingressi summa sunt repleti admiratione, turritas domos, templa magnifica, vias ordine stratas ac plateas, ac nundinaria ibi agi commercia reperiunt: lapideæ sunt domus, aut ex lateribus & calce, arte & industria confectæ: ad prima domorum impluvia, & primas habitationes per duodecim aut decem gradus ascenditur, non tegulis tantum, sed

In Cuba oppida excitata.

Iucatana Ins.

culmis

culmis aut herbarum fruticibus coopertæ ſunt. Mutuis/ſe muneribus afficiunt, bullas aureas & ex auro fabrefacta monilia perpulchre formata barbari noſtris, noſtri autem illis ſericeas ac laneas veſtes, vitreos etiam calculos, & auricalchea tintinnabula, munera illis grata, quia peregrina, ſunt impartiti. Specula floccifaciebant noſtra, quia illi lucidiora ex quibuſdam lapillis aſſequuntur. Veſtita eſt hęc gens non lana, quia pecudes non habent, gonſapio mille modis & varijs fucato coloribus. Fœminæ à cingulo ad talum induuntur, velaminibuſque diverſis caput & pectora tegunt, & pudice cavent, ne pes aut crus illis viſatur. Templa frequentant, ad quæ primarij vias ex proprijs domus ſternunt: idolorum culturæ indulgent, ſunt recutiti: ſumma fide negotiantur, permutãdo tamen ſine pecunijs: crines ornant. Vnde id habuerint interrogati per interpretes, dicunt aliqui, tranſijſſe aliquando virum quendam formoſiſſimum per eos tractus, qui eis id inſigne in ſui memoriam reliquerit. Alij, obijſſe lucidiorem ſole hominem in eo opificio, certi nil habetur. Aliquot ibi dies commorati jam videbantur incolis eſſe moleſti: nullius enim hoſpitis eſt grata mora longa: commeatum capiunt, rectà tendunt ad occidentem per provinciam Comi & Maiam dictas ab accolis: præterlapſi ſunt, aquã tantum & ligna ex itinere capiẽtes: barbari litorales noſtras admirabantur naves mari innatãtes, ad quas viſendas & fœminæ permixtę viris cũ infãtibus paſſim prodibãt. Nã ex mari non

sine stupore illorum ædificia, sed præcipue tépla litoribus proxima, in modum arcium erecta prospectabant. Iacere tandem ancoras placuit ad milliaria centum, decem in provincia, cui nomen Campechium, cujus oppidum est domorum trium millium, amice se invicem complectuntur, nauticam nostrorum artem, navigiorum magnitudinem, vela, amplustra, resque cæteras barbari attoniti admirabantur. Vbi excussorum tormentorum tonitrua, fumosum ac sulphureum odoremque ignitum senserunt, à Deo mitti fulmina arbitrabantur. In atrio regulus nostros benigne magnificeque hospitatus est. Post sumptas more illorum epulas in quibus pavones habent & altilia, volucres etiam montanas & nemorales, ac aquatiles, perdices, coturnices, turtures, anates, & anseres, cuniculos: ultra hęc lupos, leones, tigres vulpes, & quadrupedes agrestes, ut apros, cervos & lepores. Ducti sunt nostri cum regio comitatu ad latum compitum in oppidi latere situm, ostendunt nostris quadratum quatuor graduum erectum marmoreum, partim ex tenaci bitumine, partim ex lapillis pulpium, cui hominis inhęrebat simulacrum supersculptum, adhærentibus illi duobus quadrupedibus ignotis, qui marmorei hominis uterum, uti canes rabidi videbantur velle dilacerare. Serpens bitumine ac lapillis compacta, pedum longa septem & xl. uti bos magnus marmoreum leonem vorans, recenti cruore irrorata simulacro astabat: proximi solo affixi erant tres tigni, quos tres

Campechium.

alij

alij lapidibus suffulti transversabant. In eo loco reos puniunt, in cujus rei argumentum, stratas viderunt innumeras cruore illitas & confractas sagittas, & mortuorum ossa in vicinum cortem conjecta. Domus & hic sunt ex calce & lapidibus ædificatæ. Regulo Lazari nomen indiderunt, quia Lazari die terram ceperunt. Abeunt ad millia inde, ad occidentem semper, quindecim. Provinciam captant nomine Aquanil, cujus oppidum Mosco dicitur, regulus Capoton, ultima aetuta. Hostiliter inspectat nostros hic regulus, insidias nostris struit, petentibus aquam, trans collem proximum fontes esse innuunt, quà iter erat per angustas semitas. Ex mutatis in fronte coloribus, & arcuum & telorum gestamine, fraudem sensere, tendere ulterius nostri recusant. Palantes & imparatos adoriuntur nostros barbari, mille amplius, sternunt fugientes nostros, cœnoso in littore (erat enim ibi mare cœnosum) implicantur, duos & viginti sagittis transverberatos perimunt, reliquos majori ex parte vulnerant. Tribus & triginta, inquiunt, classis ipsum prætorem Franciscũ Fernandem vulneribus percussum, Ferè nullus evasit incolumis. Si ad monstratos colles processissent, perempti fuissent ad unum. Mœsti ergo redeunt qui superfuere ad Fernandinam insulam unde venerant, ac cum fletu & gemitibus ob relictos & præsentes vulneratos à socijs recipiuntur. His intellectis Cubæ Fernandinæ gubernator Diegus Velasquem, quatuor Caravallarum classem instruit cum

 homi-

hominibus circiter trecentis. Huic classiculæ præfecit nepotem suum Ioannem Grisaluam, additis subprętoribus Alfonso Avila, Francisco Montegio, & commendatario Petro Alvarado, nauclero autem eodem Antonio Alamino prioris classiculæ rectore. Idē iter capiunt, sed Australius aliquāto ad millia forte septuaginta, turrim ex alto vident, terram minime. Ea turri duce, insulam apprehendunt nomine Cozumellam, qua suaves se olfecisse odores spatio trium milliarium vento inde perflante, inquiunt. Ambitu reperiunt esse milliariorum quinque ac quadraginta: plana est, gleba fortunatissima: aurum habet, sed peregrinum aliunde allatum: melle abundat & fruticibus ac hortensibus, volucribus etiam & quadrupedibus. Est horum incolarum, ut brevibus absolvam, ea œconomia & politia, quæ de Iucatana: domus, templa, vię, commercia, virorum ac fœminarum gestamina ex gossipino, non laneo vel serico: domus lapideæ, culmo contectę, ubi sit lapidum penuria: sed ubi sit lapicidinarum copia, laminis lapideis conteguntur, marmoreos postes in plerisque, veluti apud nos pleræque domus habent. Turres ibi vetustas dirutarum vestigia redolentes repererunt, unam præ cæteris graduum octodecim, ut ad illustria templa conscenditur. Nostras sunt admirati naves, & nauticam artem, voluerunt hospites primo impetu, benigne eos tandem admiserunt: turrim conscendunt, duce primario, quem sacerdotem credunt: vexillum

in

in cacumine ſiſtunt, regi Caſtellæ imperium adjudicant, Sanctæ crucis nomen inſulæ aſſignant, quia ad nonas Maij Sanctę crucis feſto ſunt inſulam ingreſſi. Cozumellam vero, inquiunt, appellari à regulo Cozumellao, cujus majores ipſe jactat fuiſſe hujus inſulæ habitatores. Cameras in turri reperere, ſtatuis tum marmoreis, tum fictilibus urſorum ſimulacris inſtructas, quos uniſono cantu elato invocant, ſuavibus adolent odoribus, ubi penates eos colunt: res ibi divina celebrata eſt, ſunt recutiti. Regulus hic eleganter ex goſſipino velamine indutus, pedis unius digitos abſciſſos habebat: natanti piſcis vorax, qui Tuberon dicitur, uno morſu digitos raptaverat, laute copioſeque noſtros aluit. Poſt triduum abeunt ad occidentem ſemper, vident procul montes, Iucatana erat inſula quæ à Cozumella quinque tantum millibus paſſuum diſtat. Iucatanæ latus meridionale capiunt, putato continenti proximum circumeunt, illam nequeunt univerſam, ob frequentes ſcopulos, & ob arenoſa vada. Ad jam notum latus boreale Alaminus nauclerus naves reducit. Ad idem oppidum Campechium & Lazarum regulum, ad quem priores ſuperiori anno proficiſcuntur, placide ſuſcepti ad oppidum invitantur: invitaſſe pœnituit: ad lapidis jactum ab oppido noſtros ſiſtere jubent: accolę abire imperant, aquandi petunt copiam priuſquam diſcedant noſtri, puteum à tergo relictum monſtrant: licere inde aquam haurire, aliunde minime inquiunt: pernoctatum

eſt in

est in vicino putei campo diffidunt barbari, armatorum tria circiter millia castra locant non longe à nostris : pars utraque noctem duxit insomnem : illi nostrorum eruptionem in pagum, nostri barbarorum impetum repentinum veriti, tubarum clangoribus, & tympanorum boatu somnolentos excitabant : ubi illuxit, accedunt barbari, appellant interpretes Cubenses nostros, quorum idioma, si non idem, consanguineum tamen: face thurea inter utrunque agmen accensa, minantur internecionem, ni prius abire properaverint quàm fax extinguatur : nolle se hospites protestantur, fax consumitur, devenitur ad manus; perimunt è nostris unum, quem sagitta male scutatum reperit, multi feriuntur : ad tormenta quæ apud puteum erant locata, se reducunt nostri, ut inde globos jaculentur in barbaros : retrocedunt ad oppidum barbari, milites ferventi animo cupiebant illos persequi, vetuit Grisalua prætor. Inde procedunt ad Iucatanæ calcem ultimum, ducentorum reperiunt esse milliarium, amplius productam ab oriente in occidentem. Portum petunt egregium, cui nomen dedere Portus desideratus. Ad terras deinde transfretant alias, & terram prehendunt Iucatanę vicinam ab occidente : dubitant sit insula nec ne, continenti esse annexam arbitrantur. Est ibi sinus quem suspicantur ambitum utraque terra, nil certi, Caluacam, aliâs Oloan ab accolis hęc tellus appellatur. Flumen ingens ibi repertum, dat suo furore in pelagus potabiles aquas, duo-

rum

rum millium spatio à prætore Grisalua appellarunt flumen. Admirati nostras moles mari natantes barbari accolæ utranque fluminis ripam ad sex milia armatorum, scutis aureis, arcubus & sagittis, ensibus etiam latis, & hastis adustis armati obsident, prohibituri descensum & litus tutaturi. Stat ea nocte pars utraque in alis, prima luce ecce Canoas circiter centum armatis plenas: diximus alias, Canoas esse lembos uniligneos: & hic se Cubenses interpretes, & hi sat commodo conveniebant in lingua: pax oblata per interpretes admittitur, accedit una Canoa, reliquæ sistunt. Canoæ rector quid nostri quærıtent per alienas terras percontatur: aurum cupere respondetur, permutatione tamen, non gratuito aut violenter. Redit Canoa, quid actum sit regulo referunt nautæ: accersitus regulus venit libens: narratu dignum: cubicularium ad se vocat regulus, cubicularia jubet afferre ornamenta, ut prætorem nostrum Grisaluam ornet imperat, à calceo incipit aureo illum induere, ocreas, thoracem, & quicquid armorum ex ferro aut calybe solet cataphractus noster aliquis proditurus ad pugnam sibi sumere, universum id ex auro miris modis formato regulus Grisaluę impartitur. Compēsat Grisalua sericeis, laneis ac lineis vestibus, rebusque alijs nostratibus. In hujus Iucatanæ initio, quando in Cozumellam trajecerunt, in Canoam piscatoriam inciderunt: novem inerant hamis aureis piscantes incolæ inermes, capiunt omnes nil timentes. Ex illis unum

unum agnovit hic regulus, ſe tantundem auri miſſurum in craſtinum pollicetur ad Griſaluam, quanti ponderis vir ille reperiretur: negavit redemptionem ſocijs invitis prætor, illum retinuit ac diſceſſit, quid ultra faciat recogniturus ad millia cẽtum circiter, ad zephyrum ſemper, ſinum ingentem reperiunt, in quo tres parvæ inſulæ ſitę erant, adeunt grandiorem: proh crudele facinus, proh truculentas hominum mentes, ſtomacho claudat portas quiſque pius ne perturbetur, pueros puellaſque ſuis dijs immolant paſſim, ſunt recutiti, ſimulacra quæ colunt, partim ſunt marmorea quædam, alia fictilia: marmoreas inter imagines exſtat leo pertuſa cervice, in quam miſerorum ſanguinẽ projiciunt, ut inde fluat in lacunam marmoream. Quibus cærimonijs miſerorum ſanguinem litent referamus, non jugulis, ſed pectoribus appertis ex infauſta victima cor eruunt, ex cujus calido crurore idolorum labia illiniunt, reliquum fluere patiuntur in lacunam: inde in apertum, cor & extra comburunt, gratum fumum dijs fore arbitrantur. Ex idolis unum eſt virile quod inflexo capite lacunam ſanguinariam ſuper inſpectat, tanquam acceptans ſacrificium hoſtiarum. Torulos brachiorum & fœmorum, ac ſurarum pulpas edunt, præcipue ſi hoſtem bello victum ſacrificaverint. Rivum concreti ſanguinis, veluti ex carnificina exeuntem repererunt. Ex inſulis vicinis ad id facinoris miſeros tranſportant, capita cadaveraque ibi truncata viderunt innumera, integra etiam pleraque vela-

velaminibus contecta. Vniversi tractus illi auro gemmisque abundant. Pererrans insulam unus è nostris in duos semisuffusos urceos alabastrinos perpulchre laboratos lapillis incidit, diversorum colorũ plenos. Ajunt lapillum se reperisse, qui missus est ad gubernatorem, valoris duorum millium Castellanorum auri. Sacrificij hanc insulam appellarunt. Extant & in hujus Colluacanæ lateribus aliæ sitæ insulæ, in quibus solæ mulieres habitant sine virorum commercio. Putant aliqui Amazonico vivere more, qui prudentius rem ponderant, cœnobitas esse virgines, secessu gaudentes, uti apud nos, & multis in locis apud veteres Vastales, aut Bonæ deę sacrę. Certis anni temporibus trajiciunt ad eas viri, non coitus causa, sed moti pietate, campos & hortos illis cõposituri, quo cultu queãt vitã ducere. Fama tamen viget, esse alias insulas fœminarũ sedes, sed corruptarũ, quę mãmillam à teneris scindũt, quo facilius queant sagittariam artem exercere: ad easq; trajicere coitus causa viros, nec retinere mares. Fabulam puto. Ad litus ergo Colluacanę terrę se applicãt nostri, placide negotiantur, aureum regulus cacabum, armillas, torques, bullas, multaq; prętere diversorũ generũ monilia nostris impartitus est: nostri contrà nostratibus illum alacrem reddũt. Figere hic pedem, & coloniam deducere cupiebant: prohibuit Grisalua prætor, desperatis animis vixerunt eo tempore commilitones in prætorẽ. Turritis constat ædificijs hæc provincia, oppidis ampliss. quindecim, & alicui viginti millium domo-

domorum se aliqui vidisse attestantur. Sunt non ubique connexæ domus, hortis & cortibus intersecantibus, multæ distant à seipsis, plateas habent mœnibus circumseptas, in quibus fora nundinasque exercent, vias ordine stratas, furnos, fornacesque, calcem ac lateres coctos habent, figulos, lignariosque fabros, & artifices, mechanicarumque artium omnium opifices assequuntur egregios. Potanchanus hic regulus dicitur, regio Palmaria, ejus oppidum regium ajunt esse domorum quindecim millium. Quando novos hospites suscipiunt, qui pacem in illis terris admittunt, in amicitiæ fœdus sibiipsis cum novacula vel gaudio lapideo sanguinis parumpér ex lingua vel manu, aut lacerto, vel alia quavis corporis parte, hospite inspectante eruunt; Sacerdotes vivunt cœlibes & incorrupti. Quid sit coire nemo intelligit, donec nubat. Nephas & morte piandum est aliter accidere. In fœminis mira castitas. Licet unicuique potenti, postquã unam duxerit uxorem, h bere pellices quotquot voluerit: sed nupta adult r o comprehensa venditur à marito, primario tamen principi, à quo licet mulieris propinquis illam redimere. Nemini non conjugato phas est jungi in mensa, vel eadem lance vesci, aut poculo bibere, paremque conjugato se præbere. Augusto Septembriq; mense quinque ac triginta dies abstinent, non à carnibus modo, quas assequuntur optimas, sed neque piscibus vescuntur, aut re aliqua quæ sanguinem nutriat: hortensibus ac leguminibus illos dies peragunt.

gunt. Menses viginti dierum numero claudunt: annum verò mensibus viginti: aliquot ibi dies lautos egere. Abeunt, litus idem sequuti, regulum conveniunt alium, cui nomẽ dedere Ovandus: regulus ubi nostros aurum cupere intellexit, laminas conflatas attulit aureas, se copiam ejus metalli desiderare prætor significavit per interpretes. Postero die aureum hominis simulacrum, pigmeum, flabellumque aureum, & artificio vario larvam jubet afferri, calculorumq; serta, pectoralium, & bullarum copiam, & diversorum generum ornamenta & variorum colorum lapillos nostris est impertitus, dapibus quoq; lautissimis persapide conditis saturavit. In litore invitatos properanti cursu, frondentibus ramis ex reguli mãdato erectis, ilico scenis contegebant, inertes in ramis ferendis familiares, regulus percutiebat sceptro, quod manu gestabat: servi demisso vultu quæcunq; verbera patienter sustinebant. Interrogatus, ubinam auri tanta colligeretur copia, proximos digito monstravit montes, & flumina ab illis decurrentia. Sunt hi fluminibus ac lacubus adeo assueti, ut idem illis sit natare, quod terra incedere. Merguntur flumine quando aurum placet colligere, manusq; arenis efferunt plenas, demum de manu in manum cribrantes arenam, aurum deligunt. Spatio duarum horarum dicunt auro implere cannulam digitalem. De suffumijs & harum terrarum odoribus dulcia molliaque dici queunt, quæ prætermittimus, quia magis ad effœminandos animos faciunt, quàm ad bonos mores.

K Puerum

Puerum annorum duodecim oblatum à regulo recusavit prætor, puellam admisit pulchre ornatam, socijs invitis puerum abjecit. Ex lapillis ab hoc regulo habitis, unum scribunt esse valoris duorum millium castellanorum auri. Discedunt tandem ab hoc regulo auro & gemmis onusti. Grisalua prætor uuam è Caravellis ad patruum gubernatorem destinat ad Fernandinam cum nuntijs & habitibus, auro & gemmis. Litus interea secant reliqui occidentem versus, una verò propius ferè litus abradebat, qua Franciscus Montegius subprætor vehebatur: duæ per altum pendebant in prospectu: admirati accolæ, rem novam miraculo ascribunt. Duodecem ad Montegium veniunt Canoæ, per interpretes colloquuntur, benigne se invicem salutant, supplices orant incolæ ut descendant, magna pollicentur si regulum patriæ adierint: precibus eorum negat Montegius se posse annuere, quia socij nimis à se distarent, contentos tamen dimisit, datis quibusdam nostratibus muneribus illis gratis, quia ignota sunt. Celebre oppidum aliud adeunt, ad litus se applicant unà tres Caravallæ, prohibentur ab accolis descendere; scutis, arcubus, plenis pharetris, & ligneis latis ensibus atque hastis adustis armati, ad nostros prodeunt, sagittas jaculantur eminus illi, tormentorum globulos in barbaros nostri. Machinarum strepitum admirati, ac furore perterriti aufugiunt, pacem optant. Iam commeatus nostris deficiebāt, jam quassatæ longis itineribus naves erant. Ad insulam

Iam igitur Fernandinam factis & repertis antedictis, contentus Grisalua, socij haudquaquam revertuntur. Nunc divertendum est parumper, & alia navigatio pertractanda. Hinc ad has progrediemur terras, quas nostri reperierunt. Dicens idem Velasquen gubernator eodem ferè tempore, quo classem eam quatuor Caravellarum paraverat, aliam destinavit unius Caravellæ tantum, & uno Bergantino comite, cum viris quinque ac quadraginta. Violentas hi manus in accolas exercuerunt. Idolorum sectatores sunt & recutiti, propterea licere illos trahere ad aurum suffodiendum/ putaverunt. Sunt litori continentis in modum proximę parvę insulę multę, ubertate soli, & fortunatissima gleba beatæ, Guanapan, Guanguan, Quitilla: ex una istarum tercentum rapiunt utriusque sexus accolas (huic insulæ posuere nomen Sanctę Marinæ) in Caravellam hos inculcant, & ad Fernandinam tendunt, Bergantinum cum socijs quinque ac viginti relinquunt, qui dent operam venationi hominum ulteriori. portus quem prehendit Caravella, Carenas dicitur: distat is ab angulo Cubæ primario divi Iacobi millia ducenta quinquaginta. Hæc insula est longissima, porrecta ab oriente in occidentem; quam cancri tropicus intersecat. Miserorum vindictam quęrente fortuna, è custodibus in terram descendunt quidam, pauci remanent. Nacti occasionem recuperandę libertatis insulares, raptis nostrorum telis ruunt in custodes: perimunt sex, desiliunt in mare reliqui: Ca-

 ravella

ravella potiuntur insulares, regere illã didicerant, redeunt in patriam: sed primo in eandem insulam vicinam descendunt, Caravellam exurunt, tela secum asportant, lembis trajiciunt ad suos, relictos nostros cum Bergantino adoriuntur, prosternunt, perimunt: qui evasere, infelices ad Bergantinum profugiunt. Arbor est litori proxima, crucẽ in ejus arboris cacumine locant, & superiorem arboris corticẽ his verbis inscribunt. Vannuis Aldaricci. Est Darien fluvius, in cujus ripa situm est oppidum putati continentis primarium. Re intellecta gubernator, in relictorũ auxilium propere mittit naves duas bellatoribus onustas, sero sapiunt: res jam acta erat, crucẽ sequuti litus adeunt: literas legũt arbori insculptas, nõ ausi sunt fortunã tentare, cum desperatis egregie armatis præcipue recedunt: ex insula proxima isti tanquam lepores abducunt utriusque sexus quingentos. eadem causa arbitrati jure merito posse id efficere, quia recutiti. Idem his evenit ad Fernandinam applicatis, unam è navibus ferociter aggrediuntur, acriter dimicando, custodes Hispanos perimunt quosdam, cæteri sese in mare projiciunt, & ad sociam, quæ proxima erat, Caravellam adnatant, unà omnes cum superstite Caravella raptatam adoriuntur. Dubia fuit quatuor horarum spatio victoria, pro libertate recuperanda tam viri quàm fœminæ rabide pugnabant, ne adeptam ammitterent prædam, Hispani acrius dimicabant : vicerunt Hispani tandem : quia pertractandis essent agiliores : in mare sese pro-

projiciunt victi barbari, cum lintribus recolliguntur, tum ferro perempti in certamine, tum aquis suffocati circiter centum: defuere ex Hispanis pauci, ad Divi Iacobi oppidum & aurifodinas trahuntur. Ad aliam dehinc tendunt è vicinis insulis, quæ sunt ibi frequentiores, quàm in nostro Ionio symplegades, quarum congeriem Archipelagus vulgus appellat: hostiliter suscipiuntur, quotquot è navibus descenderunt, perempti aut percuissi sunt. Putant hanc esse insulam. Ioannes quidam Pontius, unius classiculæ præfectus adivit, & perturbatos reliquit: fugatur ab accolis, Floridamq; appellaverunt, quia resurrectionis die eam insulã reperirẽt, vocat Hispanus pascha floridum resurrectionis diem. Sex & viginti, inquiunt, se vidisse insulas, sed à colono prius prætcrlapsas, tanquam Hispaniæ Cubæq; custodes, in quibus venientes oceani procellæ illiduntur. Nativum in plerisq; granatum aurum reperiunt, monilia & isti varia gestant: & larvis utuntur, tum ligneis deauratis, tum aureis perpulchre ornatis. Opifices sunt ubique argutissimi. Ex larvis unam secum attulit Franciscus Chieregattus, ex ea colligere licebit, quali polleant ingenio. Novacularum structuram mirum est videre, ex lapidibus flavis quibusdam diaphonis uti crystallinis eas formant, & cum eis radunt haud secus ac si ex egregio chalybe factæ essent: sed quod spectatu dignum est, quando obtusam jam habent ex exercitatione aciem, non cote, non lapide, neque

pulvere illas acuunt, sed tantum aqua imposita temperantur. Sunt & apud hos instrumentorum & elegantium rerum mille genera, quæ longum esset narrare. Redeamus ergo unde sumus digressi, ad Cozumellam, Iucatanam, ac Collucanam sive Olloam, tarras dites ac elysias recenter repertas à quibus diverteram revertor: ubi quanti sint momenti tractus illi cognitum est. Cubę insulæ habitatores Hispani, gubernatore Annunčte, novam classem instruunt Caravellarum decem, cum viris quingentis, additis, uti levis armaturæ, equis duobus bergantinis, quorum opera utuntur ad vadosa litora, frequẽtium scopulorum discrimina tentanda. Equos navibus imponunt, quinque mares, fœmellas vero sedecim bello aptas. Fernandum Corthesium, qui tunc erat prætor urbanus, generalem eligunt classem gubernatorem & prætorem, subprætores, vero Alfonsum Fernandem Portucarerium, Franciscum Montegium, Alfonsum Avilam, Alveradum comendatarium Spatensem, Ioannem Velasquen, Diecum Ordassum: ventum sequuntur eundem, ab angulo Cubæ ultimo ad occidentem. Quamprimum Franciscus Fernandes Cordubensis, mox Ioannes Grisalua, ad prospectum insulę sacrificiorum, de qua mentionem fecimus, deveniunt, insperatus acer turbo captare terram vetuit, versis illos vestigijs ad Cozumellam Iucatanæ orientalem fera tempestas transportavit. Portum habet unicum hæc insula, cui nomen Sancti Ioannis porta, latine indiderunt, sex

ſex oppidis tantum contenta eſt, & aquâ puteali, aut ciſternali, fluminibus caret & fontibus, quia plana, quinque tantum ac quadraginta mille paſſuum ſpatio ambitur. Aufugiunt incolæ ad ſylvas nemoroſas, oppida deſerunt præ timore: vacuas domos ingrediuntur noſtri, patrijs fruuntur cibis, domorum ornatus variorum colorum, aulæa, veſteſque ac Iodices, amaccas appellant, ex gonſapio nativo reperiunt. Habent etiam innumeros libros. De his cum cæteris ad novum Cæſarem noſtrum advectus late dicemus. Perluſtrant univerſam noſtri milites, compoſitis tamen agminibus, nequavis ingrueret: paucos repererunt accolas, una fœmina comite, per interpretem Cubenſem, Iucatanos tres alios abductos à primis Hiſpanis, fœminam hortantur, ut abſentes accerſat regulos. Fœminæ familiares erãt accolæ cum ea ducti, à fœmina vocati per nũtios veniunt reguli, fidem amicitiæ præſtant, domos patrias alacres repetunt, multa ex raptis ſupellectilibus reſtituuntur, idololatras & recutitos eſſe reperiunt; pueros puellaſque Cemibus immolant. Sunt Cemes nocturnorum lemurum ſimulacra quæ colunt. Interrogatus à me Alaminus Naucleris, Franciſcus Montegius, & Portucarerius nuntij, qui regi munera attulerunt unde immolandos habeant, pueros puellaſque: Ab inſulis collateralibus, inquiunt venum ducuntur permutatione auri aut aliarum mercium. Nuſquam enim feralis monetæ dira ſolicitudo in tam vaſto terrarum ſpatio habitatores premit.

Idem ajunt de reliquis nuper invẽtis insulis, è quibus duas nominant, Destam & Sestam, ubi nudi degunt, puerorum puellarumque inopia canibus litant. Canes alunt comedendos, uti cuniculos alit gens nostra, non sunt latrabiles, rostro vulpino, quos ad esum destinant, pullos castrant, ad sobolẽ procreandam fœminarum copiam, marium numerũ exiguũ servant, ut de ovibus pastores nostri: pinguescunt castrat usq; ad quadrimestre mirum in modum. Ab his sacris nostri illos deterrent, nephas esse ostendunt, legem petunt quam sequãtur, esse deum unicum qui cœlũ creavit ac terras, bonorum omnium datorẽ, sub triplici persona unitum in substantia, facile persuadent: Cemes perfringi patiuntur. Beatæ virginis imaginẽ depictam à nostris præbitã in sacro sui tẽpli loco sistunt, templum ac ejus pavimenta verrunt & abradunt, crucẽ ob ipsius dei atq; hominis laudẽ, ob salutẽ humani generis super impositam recordatione adorandam receperunt, in templi cacumine unã ingentẽ ligneam locant. Conveniunt omnes deiparæ Virginis cum tremore reverenti figuram suppliciter veneraturi. Per interpretes significarunt hi accolæ esse in Iucatana vicina insula Christianos captivos septem, qui ad eam, tempestatibus raptati, appulerãt: quinque tantum milliorum spatio dirimitur à Iucatana hæc insula. Quinquaginta viros cum duabus caravellis prætor Cortesius ad id negotij destinat perquisitores, Cozumellanos tres secum advehunt cum literis ad Christianos, si qui reperiantur: quàm

quam egregium facinus sint acturi, si aliquem adduxerint, ostendit, rem ardenter commendat ab illis nanque sperat lucidiorem sole se tractuum illorum omnium notitiam habiturum. Abeunt bonis avibus, sex dies eis assignantur ad reditum, octo expectarunt: demissos in terram Cozumellanos nuntios trucidatos aut detentos suspicati sunt: illis relictis, redeunt ad Cozumellam nostri. De discessu ex Cozumella cogitabat jam universa classis, opposita illam vis maris detinuit. Ecce ab occidente Canoam inspectant venientem ab Iucatana, Christianum unum è captivis advehit, septennio is vitam degerat apud Iucatanos, Hieronymum Aquillarem nomine, virum Astigetanum Vandalum: quo gaudio se invicem fuerint complexi, casus loquatur: infelicem sortem suam, & sociorum unà amissorum enarrat, auditur attentis mentibus: nec dissonum fore arbitror, nec tuæ beatitudini molestum, si rem, ut accidit, recensuero. In meis decadibus mentio facta est de nobili quodam Aldivia ab Dariensibus misso. Sinus Vrabæ in putato continenti habitatoribus, ad Hispaniolam. Admiranti Colono, proregi & senatui regis (ad quos pertinet putati continentis remedium) significatum quâ rerum omnium penuria urgerentur: sinistris avibus miser Aldivia provinciam suscepit: in Iamaicæ insulæ Hispaniolæ Cubæque lateralî à meridie prospectu repentinus vortex in arenosas detulit syrtes. Ea voracia cæcaque vada Hispani vocant viperas, &

quadranter viperas, quia ibi multæ naves implicantur, uti viperina cauda lacerti: discinditur Caravella, vix Aldiviæ & è socijs triginta licuit in Caravellæ schapham descendere: sine remis, sine velis misere raptantur à pelago defluenti: diximus nanque in Decadibus, esse ibi maria perpetuo fluxu labentia in occidentem: tredecim errarunt dies inscij quò tenderent, nil esui aptum repererunt unquam, septem ex eis consumpsit fames, fuerunt ipsi marinis piscibus esca, in Iucatanam transportantur. Superstites jam inedia deficientes in crudelis reguli potestatem inciderunt. Valdiviam prætorem unà & socios quosdam trucidavit, mox immolavit Cemibus, demum cum unitatis amicis comedit. Hostes autem, aut appulsos hospites hi depascunt, de reliquo, à carne humana abstinent. Hic Hieronymus Aquillaris, & socij sex in tertium diem immolandi servabantur, nocte ruptis vinculis truculenti manus tyranni evasere: ad regulum huic infensum, supplices confugiunt: admittuntur, sed in servitutem. Admirandum auditu est de hujus Aquillaris genitrice: ubi rem intellexit, illico insanivit præ dolore, licet in urbe tantum filium audiverit, in potestatem carnes humanas edentium incidisse. Hæc si quando carnes assatas inspectat, aut verubus affixas, clamoribus domum replet, inquiens: En matrem omnium miserrimam, en filij mei frusta. Habita igitur epistola prætoris Aquillaris per Cozumellanos nuntios, coram regulo Hero, qui Taxmarus dicitur, quid

Cozu-

ozumellani afferant enarrat, de potentia gis eorum, qui ad eas partes appulerunt, :que virorum fortitudine, de illorum beneficentia in amicos, de sævitia in detrectans, vel eorum postulata respuentes, multa lifferit : trementem reddidit Taxmarum, det operam, ne hostes suam ditionem ingreiantur, servum rogat, sed pacato veniant nimo. Pollicetur Aquillaris pacem, &, si pus fuerit, contra hostes auxilium & favóem. Aquillarem demittit, tresque illi dat amiliares comites: ita junctim trajiciunt ex Cozumella in Iucatanam, ad flumen, Alamio nauclero regente, alias repertum tendunt: auces ejus arenis erant conclusæ, uti de Nylo Ægyptio legitur, flantibus Etesijs, propterea majoribus non licuit navibus adverso flumine procedere, quamvis sit alias hujusmodi navibus aptum suscipiendis. In Bergantinos & navium lintres ducentos viros in littus exponit prætor. Per Aquillarem pax offertur. Quid sibi velint percontantur accolæ: Dapes inquit Hieronymus Aquillaris. Spatium erat ingens arenosum ad latus oppidi, illuc tendant, insinuant accolę. Eunt, Postero die afferunt gallinas octo, earum more, quæ sunt pavonibus neque minores, neque insipidiores, suffusci coloris, & tantum Maijcij, quantum vix sufficeret decem famelicis. Est autem Maijcium frumenti granum quo ipsi panem conficiunt, nostro panico non multum dissimile. Protestantur unà ut inde discedant, propere ingens armatorum ad nostros discedere renuentes multitudo

titudo concurrit iterum, quid sibi velint per alienas terras vagantes interrogat: pacem se cupere, per Aquillarem respondent nostri, & rerum permutatione dapes, aurumque, si aurum possident: nolle se pacem aut bellum cum eis, respondent: abeant iterum, ni malint usque ad unum trucidari: nolle abire, nostri inquiunt, non habita ciborum copia, quæ alendis militibus præsentibus sufficiat: crastinum adferenda cibaria signant. mentiti sunt: mane sequenti nostris, qui castra locarant in arena, & fuerant pernoctati, tantundem afferunt epularum, & sui reguli nomine jubent abire. Cupere se oppidum videre, & potiores dapes, nostri dicunt. Recusant illi, & terga vertunt submurmurantes: inedia nostri urgebantur, victum quærere coguntur. In terram mittit subprætores prætor cum viris centum quinquaginta. Per diversa tendunt ad oppidana rura: è turmis unam, obvij barbari male tractabant: non longe aberant socij, audito strepitu, laborantibus socijs opem ferunt. Alia ex parte prætor tormenta in Bergantinos & schaphas locat, ad litus se applicat cum reliquis militibus, litus tutaturi, & prohibituri descensum properanti cursu ad pugnam parati, occurrunt Barbari, sagittis & jaculis eminus nostros impetunt, feriunt imparatos: viginti circiter tormenta in hostes prætor exonerat: strage globorum & stridore, ac flammarum eruptione perculsi, perturbantur palantes crurum tenus, in aquas se projiciunt: & nostri hostes insequuntur fugientes, unà

unà cum perterritis oppidum ingrediuntur: continuo cursu barbari trajiciunt oppidum, & domos deserunt. Ad fluminis ripam protentum dicunt esse oppidum, quantum non ausim dicere, mille quingentorum passuum, ait Alaminus nauclerus, & domorum quinq; ac viginti millium: stringunt alij, ingens tamen fatentur & celebre: hortis intersecantur domus. quæ sunt egregie lapidibus & calce fabrefactæ, maxima industria & architectorum arte. Ad quarum sedes habitabiles per decem & duodecim alicubi gradus ascenditur,& spatijs interjectis secantur. Nemini quidē licet vicini murum trabibus onerare, sunt domus omnes trium domorum intercapedine separatæ, culmis tamen & paleis coopertæ majori ex parte, lapideis laminis pleræque. Quadraginta hominum millia barbari professi sunt eo die pugnæ interfuisse, victos tamē à paucis ob novum pugnādi genus cum tormentis: & quia prætor in terram equites sexdecim exposuerat, qui pugnæ interfuerunt: à tergo barbaros adorti, turmas findebant celeri cursu, non aliter quàm si greges ovium interficerent, perimendo,feriendo à dextris & à sinistris: miraculo perculsi miseri hæsitabant,neq; exercēdi tela locus dabatur, idē animal arbitrabantur hominē equo annexum,uti de centauris nata est fabula. Duos & x x. dies sunt potiti oppido, laute sub tecto nostri, subdio barbari esurientes degunt: neque sunt ausi nostros adoriri: munitiorem oppidi partem, veluti arce tuti elegerūt, nocturnisq; freti custodijs suspecti

suspecti semper eruptionē timentes, somno vacabant. Potanchanum dicitur ab accolis oppidum, & à victoria ibi adepta, Victoriam nostri appellarunt. Mira etiam de atriorum ruralium ad delicias in prædijs ædificiorum magnificentia, magnitudine atque elegantia, cum solarijs, impluvijs, & tabulatis egregijs more nostro: ut quatuor Hispani rurale quoddam ingressi, per horas quatuor in eo vagati fuerint, antequam ipsius exitum ob magnitudinem comperire potuerint. Per interpretes tandem & captos in prælio, regulum & ejus primarios accersunt, ut inermes & supplices veniant: datur opera, parent dicto, domus quisque suas repetit, pacem illis præstant lege proposita, ut ab horrentibus humanorum corporum cærimonijs erga manes & perniciosos dæmones, quorum simulacra venerantur, abstinerent, nostroque Deo Christo cœli terrarumque satori, ex Virgine munda præstito, & ad humani generis levamen crucifixo, dirigant mentis oculos, utque regi Hispaniæ se subditos fore profiteantur. Pollicentur utrunque, quantum brevitas temporis passa est instruuntur, restitutos nostratibus muneribus contentos reddunt. E cœlo missos arbitrantur viros, qui adeò pauci numero ausi sint contra ingentem multitudinem manum conserere: nostros & illi quibusdam aureis donis affecerunt, servas etiam viginti donarunt. His ita relictis, alias eorundem litorum terras quæsituri abeunt, sinum repetunt sub Grisalua repertum ab Alamino, cui nomen dedere Bian sancti Ioannis: Bian vocat

rocat Hispanus sinum, pacatis animis ve-
niunt accolæ. Ab litore oppidum erat di-
tans milliare, domorum ajunt mille quin-
gentarum, super tumulo erectum: ad oppidi
hospitia invitant nostros, dimidiam oppidi
partem offerunt, si perpetui velint esse habi-
tatores secum: putant, vel potanchamensium
exéplo perterritos, ad quos jam forte fama
pervenerat, vel sub talium virorũ umbra spe-
asse in vicinos hostes favorem & auxilium
habituros. Perpetuis nanque mutuis se bel-
lis conficiunt imperij cupiditate. Recusant
æternam sedem, annuunt temporaneam.
Redeuntes ad litus, nostros sequitur popu-
lus, scenas illis & ramata mapalia summa
cum diligentia erigunt, & tutissimis tegmini-
bus à pluvia cooperiunt: castra ibi locant, ne
marcescant socij. Prætor Alamino nauclero
& Francisco Montegio dat negotium, ut
ejus terræ occidentem vestigare intendant,
hos interim ipse recreaturus, & curaturus
socios. In Potanchano manet ergo prætor
cum reliquis, Bergãtinos præbet ituris duos,
homines quinquaginta. Ad hunc usque si-
num lenis erat decursus aquarum: ubi paulo
ulterius ad occidentem ad navigarunt, ac si
à montibus altis à torrente raperentur, ita
impetus illos æquoris brevi spatio ad quin-
quaginta à socijs transportavit milliaria: in
duarum concursum incidunt. A læva vasta
maris planicies sese ostendit, quæ descenden-
tibus ad occidentem undis obviabat, uti duo
ingentia flumina, quando conveniunt ex ad-
verso, ita videbantur à meridie venientes

aquæ,

aquæ, tanquam hostibus in jus alienum pedem inferentibus, primis possessoribus velle obsistere. Ex opposito terram viderunt longè à læva & à dextra, minime fluctuabant, inter eos conflictus vorticibus agitabantur in diversa, qui ferè illos deglutierant sine spe vitæ diu hæsitarunt, flectunt proras, adverso torrente unde venerant, luctantur remis velisque innixi, superare vix poterant impetum, quādo secessisse putarunt ad minus passuum duo millia, una nocte quatuor se fuisse retractos invenerunt. Vicerunt tandem illud grave certamen deo favente. Duos & viginti dies in eo parvo maris spatio consumpserunt, ad socios tandem redeunt, rem aperiunt, finem eum esse terram Colluacanæ, putatique continentis adjudicarunt. Terram vero procul visam à fronte, vel continenti nostro annexam, vel Septentrionalibus conjungi plagis ad Bachalaos, de quibus late in decadibus. Restat adhuc res hæc in dubio, detegetur aliquando. Dum Alaminus & Franciscus Montegius hæc secreta investigarent à rege provinciæ. qui Multoxumam dicitur, per unum ex ejus proceribus prædicto imperantem oppido, nomine Quintalbitor, multis prætiosis mirisque modis laboratis muneribus aureis argenteisque, & lapillis ornatis nostri donantur : statuunt ad novum Cæsarem nostrum mittere de colonia deducenda, gubernatore Dieco Velasquen inconsulto, qui eos cum mandatis miserat, ut provincijs peragratis, & redempto auro, regrederentur. Consilium ineunt, in diversa

diversa tendunt, errorem fore proponunt aliqui: pars major suffragatur, non esse de gubernatore curandum, quandoquidem res ad majus tribunal, ad regem scilicet deduceretur: vicit populus. A Benigno rege commeatum capiunt. Ad millia inde duodecim in gleba fortunatissima condendæ cononiæ locum assignant, generalē eligunt gubernatorem, prætorē ipsum Corthesium: non desunt qui putēt eo invito. Is magistratus alios creat, ad condendæ urbis regimen, Portucarerium & Montegium, de quibus satis: nuntios ad regem mittendos eligunt eodē Alamino nauclero duce, quatuor sponte sua primarij nostras visum terras veniunt, regemque adeo potentem, ut ejus autoritas jam in infinitum protendatur: ducuntur & fœminæ duæ, quæ nostris more patrio pareant & obsequantur. Suffusca gens est, auricularum torulos uterque sexus perforat, gemmatosq; aureos perpendiculos circumferunt. Sed viri quicquid est inter inferioris labij marginem extremum, & dentium inferiorum radices perturant (uti nos auro digitos gestando circumligamus) in eo labiorum foramine ampliori, lamina subtili retinente interius prodeuntem, argenteum Carolenum æquat ejus morulis rotunditas, crassitudo digitum. Fœdius me vidisse nunquam recordor. Putant tamen illi elegantius nihil esse sub orbe lunæ. Quo exemplo quàm vane ruat gens humana in sui cæcitatem, quàmque fallamur omnes edocemur. Existimat Aethiops nigrum colorem candido pulchriorem, putat &

L candi-

candidus aliter: detonſus capillato, barbatus imberbi ſe credit eſſe ſpectabiliorem. Appetitu ergo urgente, non ratione ſuadente tendit gens humana ad ineptias hujuſmodi, regiturque ſuo ſenſu quæque provincia, ut inquit divus Hieronymus, vana eligimus, à certis & commodis abhorremus. Vnde habeant aurum ſatis dictum eſt, ſed unde argentum noſtri ſunt admirati. Montes altos oſtendunt, horum cacumina perpetuis caneſcunt nivibus, & paucis anni temporibus verticem oſtendunt, ob nubium aut nebularum denſitatem. Plana ergo vel mitia montana, aurum procreare videntur, aſperi verò montes & gelidæ eorum valles argentum: aurichalcum etiam aſſequuntur. Secures bellicas nanque ac ligones foſſorios apud hos inveniunt, ferrum aut chalybem minime. Ad munera ergo regi allata deveniamus, & à libris ordiamur. Diximus libros habere gentes has: libros attulerunt unà cùm cæteris muneribus, hi Colluacanæ novi coloni, procuratores, nuntij multos. Scriptibilia ſunt eorum folia ex interiore arborum tenui cortice, ſub libro ſuperiore creato. Rarum ajunt eſſe, uti videmus, non in ſaliceo aut ulmeo, ſed uti cernere fas eſt in palmularum eſui aptarum tela dura folia exteriora interſecante, veluti retia foraminibus & maculis anguſtis contexta, bitumine tenaci retiacula compingunt. Ad optatam hinc formam mollefacta convertunt, & extendunt ad libitum, dureque facta liniunt gipſo. Putandum eſt autem eos aliqua gipſo cõſanguinea materia tabel-

las

las vidisse. Credendum est gipso in farinam cribrato superfultas, in quibus quicquid venit in mentem, scribi potest, deinde spongia vel panniculo deleri, ut denuo reiteretur. Ex ficuum tabellis fiunt libelli, quos magnatum domorum dispensatores per fora secum ferunt, stiloque metallico merces emptas coaptant, delendas quando jam in computatorios codices traduxerint. Non foliatim libros concinnant, sed in longum distendunt, ad plures cubitos: materias in quadratas reducunt partes, non solutas, sed tenaci bitumine flexibili adeo conjunctas, ut ligneis cõpactæ tabellis, arguti librarij videantur manus subijsse. Quacunque pateat liber apertus, duæ sese facies inscriptæ offerunt, duæ paginæ apparent, totidem sub illis latent, nisi protendatur in longum. Sub uno nanque folio multa conjuncta folia consistunt. Sunt characteres à nostris valde dissimiles, taxillis, hamis, laqueis, limis, stellisque ac formis ejusmodi, lineatim exarati nostro more, Aegyptias ferè formas æmulantur: interlineatim hominum, animaliumque species, regum præcipue ac procerum depingunt, quare credendum est gesta esse ibi majorum cujusque regis conscripta, quemadmodum nostra fit tempestate. Videmus sæpenumero eos generalibus historijs, fabulosis etiam codicibus, ipsius rei, quæ narratur, ad alliciendos emere cupientium animos, autorum figuras interserere, arte quoque grata superiores tabulas compingunt, nil differre à nostris clausi vidētur: legum quoq; & sacrificiorum

cærimoniarumque ritus, astronomicasque annotationes, & computationes quasdam, seminandique rationes & tempora, libris commẽdant. Annum ab occasu heliaco Vergiliarum incipiunt, & mensibus claudunt lunaribus. Mensem autem à luna nominant tona: quum mẽses signare intendunt, tonas inquiunt: lunam eorum lingua tona dicunt. Dies autem à sole, unde tot soles quot dies: eorum idiomate sol tonaticus dicitur, alicubi tamen aliter: sed nulla ratione moti, annum distribuunt in menses viginti, menses autem etiam diebus viginti concludunt. Templa quæ frequentant, aureis ornant auleis, & supellectilibus gemmeis admixtis, die illucescẽte thurificant templa, piasque spargunt preces ante rerum initia. Horrendum facinus in sacrificijs, & istorum tractuum habitatores omnes pro victimis pueros puellasque sacrificant, eo modo quo supra dictum est. Quo tempore semina jacit in terram, & quando jam spicat segetes, populos servos pretio emptos, ante depastos, & prætiosis vestibus ornatos suis Cemibus destinat sacrificandos: per dies viginti immolandos circunducunt, transeuntes per vicos oppidani suppliciter salutãt, veluti inter cœlites propediem annumerandos. Acri alia pietate Cemes venerantur, suum proprium sanguinem offerunt, è lingua, hic è labijs, ille ex auribus, aliqui à pectore vel femore, aut cruribus, multi acutis novaculis vulneratim emungunt sanguinem, quem manu receptum roratim projectum cœlum versus, per templi pavimenta conspergunt,

Tona.

ſpergunt, ita placatos reddi deos arbitrantur. A villa Ricca, id eſt, nova colonia, diſtat milliaria novem oppidum domorum quindecim millium, veteri incolarum nomine Cemobal, nova Sibylia: regulum reperiunt clauſos habentem immolandos ſervos quinque: abductos regulus ſupplex repetit, inquiens perniciem mihi regnoq; huic meo univerſo aſtruitis, ſi ſervos immolandos mihi auferetis. Irati noſtri Cemes ſata omnia à gurgulionibus corrodi, vel grandinibus deturbari, aut ſiccitate conſumi, vel torrentibus imbribus vaſtari permittent ceſſantibus ſacrificijs. Ne deſperati deſciſcerent Cempoalani, minus malum elegerunt, in præſentia rati non eſſe tempus eis invitis prohibere, quin veteres ritus exerceant, ſervos reſtituerunt. Licet illis ſacerdotes gloriam æternam, & perpetuas delitias polliceantur, deorumque familiaritatem poſt hujus ſeculi procelloſos dies: mœſti tamen hæc promiſſa auſcultabant, maluiſſentque liberari. Sacerdotes Quines appellant, ſingulari numero Quin, cœlibes vivunt & incorrupti. Cum timore reverenti ſacerdotes venerantur: hoſtium & in bello captorum oſſa carnibus exeſis in faſciculos ligata, ad Cemium pedes ſuſpendunt, veluti victoriæ trophæa, luctorum titulis ſuperpoſitis. Notandum aliud: Referunt, anniculos jam pueros puellaſque cum pijs cærimonijs, ſacerdotes in templis aqua in crucem cum urceolo capiti ſuperinjecta baptizare videntur, verba non recipiunt, actus & murmura licet animadvertere.

cærimoniarumque ritus, astronomicasque annotationes,& computationes quasdam,seminandique rationes & tempora,libris commēdant. Annum ab occasu heliaco Vergiliarum incipiunt, & mensibus claudunt lunaribus. Mensem autem à luna nominant tona: quum mēses signare intendunt, tonas inquiunt: lunam eorum lingua tona dicunt. Dies autem à sole, unde tot soles quot dies:eorum idiomate sol tonaticus dicitur, alicubi tamen aliter: sed nulla ratione moti, annum distribuunt in menses viginti,menses autem etiam diebus viginti concludunt. Templa quæ frequentant, aureis ornant auleis, & supellectilibus gemmeis admixtis, die illucescēte thurificant templa, piasque spargunt preces ante rerum initia. Horrendum facinus in sacrificijs, & istorum tractuum habitatores omnes pro victimis pueros puellasque sacrificant, eo modo quo supra dictum est.Quo tempore semina jacit in terram, & quando jam spicat segetes, populos servos pretio emptos, ante depastos, & prætiosis vestibus ornatos suis Cemibus destinat sacrificandos: per dies viginti immolandos circunducunt,transeuntes per vicos oppidani suppliciter salutāt, veluti inter cœlites propediem annumerandos. Acri alia pietate Cemes venerantur, suum proprium sanguinem offerunt, è lingua, hic è labijs, ille ex auribus, aliqui à pectore vel femore, aut cruribus, multi acutis novaculis vulneratim emungunt sanguinem, quem manu receptum roratim projectum cœlum versus, per templi pavimenta conspergunt,

Tona.

ſpergunt, ita placatos reddi deos arbitrantur. A villa Ricca, id eſt, nova colonia, diſtat milliaria novem oppidum domorum quindecim millium, veteri incolarum nomine Cemobal, nova Sibylia: regulum reperiunt clauſos habentem immolandos ſervos quinque: abductos regulus ſupplex repetit, inquiens perniciem mihi regnoq; huic meo univerſo aſtruitis, ſi ſervos immolandos mihi auferetis. Irati noſtri Cemes ſata omnia à gurgulionibus corrodi, vel grandinibus deturbari, aut ſiccitate conſumi, vel torrentibus imbribus vaſtari permittent ceſſantibus ſacrificijs. Ne deſperati deſciſcerent Cempoalani, minus malum elegerunt, in præſentia rati non eſſe tempus eis invitis prohibere, quin veteres ritus exerceant, ſervos reſtituerunt. Licet illis ſacerdotes gloriam æternam, & perpetuas delitias polliceantur, deorumque familiaritatem poſt hujus ſeculi procelloſos dies: mœſti tamen hæc promiſſa auſcultabant, maluiſſentque liberari. Sacerdotes Quines appellant, ſingulari numero Quin, cœlibes vivunt & incorrupti. Cum timore reverenti ſacerdotes venerantur: hoſtium & in bello captorum oſſa carnibus exeſis in faſciculos ligata, ad Cemium pedes ſuſpendunt, veluti victoriæ trophæa, luctorum titulis ſuperpoſitis. Notandum aliud: Referunt, anniculos jam pueros puellaſque cum pijs cærimonijs, ſacerdotes in templis aqua in crucem cum urceolo capiti ſuperinjecta baptizare videntur, verba non recipiunt, actus & murmura licet animadvertere.

 Neque

Neque illi, uti Mahumetici aut Iudæi, putant eorum templa violari, si alienigenæ legis quisquam eorum sacris intersit. De libris, templis, ac sacrorum ritibus satis dictum putamus, ad alia regi allata munera de veniamus. Duas attulerunt molas, uti trusatiles, unam auream, argenteam alteram, solidas, tenues tamen: circumferentia ferè pari spitanarum octo & viginti ponderis Castellanorum, est aurea trium millium octingentorum. Diximus castellanum esse monetam auream, quæ ducatum triente superat. Ejus centrũ occupat veluti regis in throno sedẽtis cubitalis imago dimidia, ad genu usq; vestita, Genij similis, eo vultu quo nocturnos lemures pictores nostri pingere sunt soliti, campus ramis, floribus effigiatus: eadem est argentæ facies. Ferè idem pondus utrunque, metallum purum. Aurea etiam grana rudia, non conflata, in argumẽtum auri nativi, ut ciceres aut lentes attulerunt. Torques quoque aureos duos, quorum alter constat catenullis octo, quibus inserti sunt rubri lapilli, non pyropi tamen, duo & triginta supra ducentos: virides autem tres & octoaginta supra centum, non smaragdi tamen. Ejusdem sunt existimationis illi, qua hi apud nostros nobiles. Ab ejus torquis fimbria tintinnabula pendent aures septem & viginti, figuris quatuor gemmeis auro ligatis intersecta. Dependent à singulis aurei perpendiculi. Torquis alter est quatuor catenularum aurearum, per gyros rubris ornatarum lapillis centum duobus, viridibus autem centum

tum ſeptuaginta duobus, ſex & viginti aureorum tintinnabulorum eleganter comptorum. In ipſius torquis medio decem ſunt inſertæ magnæ gemmæ auro circumligatæ, à quibus centum perpendiculi ſuſpenſi egregie laborati. Coriaceos cothurnos diverſorum colorum afferunt, forte duodecim, hos auro, argento illos, gemmis alios fultos, coloribus tum glaucis, tum viridibus, à ſingulis tintinnabula pendent aurea. Tiaras mitras, varijs gemmis inſutas, glaucis ſapphyros æmulantibus refertas portant. De criſtis, zonis, & flabellis plumeis quid referre queam non ſentio. Si quid unquam honoris humana ingenia in hujuſmodi artibus ſunt adepta, principatum jure merito iſta conſequentur. Aurum gemmaſque non admiror quidem: qua induſtria, quove ſtudio ſuperet opus, materiâ ſtupeo: mille figuras, & facies mille perſpexi, quas ſcribere nequeo. Quid oculos hominum ſua pulchritudine æque poſſit allicere, meo judicio vidi nunquam. Notarum nobis volucrum ſunt pennæ lucidiſſimæ, uti pavonum aut phaſianorum caudas viſas admirarentur: ita & nos illorum pennas, quibus & flabella & criſtas conficiunt, & elegantia ornant cuncta. Glaucos, virides, flavoſque ac rubros, ac candidos, ſuffuſcoſq; etiam colores pennis ineſſe nativos inſpeximus: auro cuncta illa inſtrumenta confingunt. Galeas attulere duas gemmis glaucis coöpertas: unam tintinnabulis aureis fimbriatam, & aureis pluribus laminis, duobus aureis calculis tintinnabula ſuſtinentibus:

bus : altera gemmis eiſdem, ſed quinque ac viginti fimbriata eſt tintinnabulis aureis, criſtata viridi volucre conum occupãte,cujus pedes,roſtrum, & oculi,aurea. Singula verò tintinnabula ſinguli ſuſtinent aurei calculi, fuſcinas quatuor tridentes pennatas varijs coloribus intextas,quarum dentes ſunt gemmei,filis aureis colligati.Eodem ordine ſceptrum ingens gemmatum cum duobus aureis tintinnabulis, Aureum etiam brachiale, calceos ex corio cervino, aureo filo conſutos, ſolea candida ſubjecta:ex lucido lapillo ſemiglauco, unà & candido circumſeptum auro ſpeculum, ſphingem, forte lapidem diaphonium auro circumligatum : magni lacerti caput,& cochleas ingẽtes duas,anates aureas duas, & variarum volucrum ſpecies aureas. Quatuor & piſces cephalos aureos & ex aurichalco virgam : pennis miris modis inſuta omnia. Portarunt bellicas peltas, & ancylia. Scuta quatuor & viginti aurea, & argentea quinque. Mitram plumis varijs contextam, in cujus fronte media lamina inſculpta eſt aurea, effigiata Cemi idolo. Figuram quatuor aliæ ſepiunt in modum crucis aureæ laminæ , variorum animalium, leonum puta, tigrum, & luporum capita, virgis & tabellis formata animalia, ipſorum corijs ſuper inſutis, aurichalceis tintinnabulis ornata, & diverſorum animalium corijs integra, & egregie confecta. Lodices varias goſſapinas, candido, nigro & flavo coloribus intextas, duas auro & gemmis dites, treſque alias pennis & goſſapino intextas

ſcacorum

ſcacorum ludo, quod argumentum eſt & ſcacorum fritillos habere eos in uſu. Aliam à fronte nigro, candido, rubroque coloribus intrinſecus raſam ſine varietate. Aliam eodem modo intextam, aliorum colorum, rota nigra medium tenente, radiata pennis lucentibus intermixtis: candidas & alias lodices duas periſtromata, aulæa, & ſagulum patrio more viri geſtamen, & textas interiores, & capitis velamina varia tenuiſſima, & pleraque alia pulchra viſu magis quàm prætioſa, quæ arbitror jam plurimorum lectorum ingenij, quod harum rerum cognitio parū ſit fructifera, tædioſa potius fore, quàm delectabilia narratu. Prætermitto & innumeras navigantium particulas, de laboribus, egeſtate, & periculis, & de monſtris, & adverſis multis, quibus interdum non abſque vitæ diſcrimine exerciti fuerunt, quæ in ſuis annotationibus quiſque ediſſerit, in noſtroque regio rerum Indicarum ſenatu leguntur, ex varijs & multis eorum indicibus & privatis literis hæc pauca collegi. Munerum tamen latores & Ferdinandus Corteſius, claſſis ipſius præfectus, & condédæ Coloniæ novæ in extremis terris autor, à regio Indico ſenatu contra rectum juſtumque feciſſe judicantur, qui inconſulto Cubæ gubernatore, qui eos autoritate regia miſerat, provinciam ſuſceperint ab ejus mandato alienam, quique venerint, licet ad regem, ſe inſalutato. Per procuratorem fugitivos latrones, & læſæ majeſtatis reos Cubæ gubernator appellat, ac in jus vocat. Illi autem ſe majus

multo præstitisse regi obsequium, venisseque ad majus tribunal arguunt. Petit capite puniantur gubernator. Petunt magistratus isti, & sumptorum tot laborum & periculorum præmium. Præmium & mulcta differtur: ut pars utraque audiatur, statutum & sancitum est. Iam ad Darienenses Vrabæ sinus in putato continenti habitatores veniamus. Darienem diximus esse fluvium in occidentale Vrabæ sinus cadentem latus. In hujus ripa Hispani coloniam, regulo Cemato vi armorum pulso, posuerunt. Coloniæ nomen ex voto pugnæ tempore promisso dixere, Sancta Maria antiqua. Ad hos diximus in calce Decadum fuisse missos eo anno quo scribere desijmus, duce Petro Aria Abulensi, viros mille ducentos, id petente Vasco Mugnoe Balboa, qui primus australe pelagus latens adhuc detexerat, & Darienensibus præerat. Appulso ad Darienem Petro Aria gubernatore, cum ampla regia potestate, diximus fuisse destinatos per diversa cum varijs peditum turmis diversos centuriones. Brevibus absolvam, quia horrida omnia, suavia nulla: ex quo nostræ Decades desierunt, nil aliud actum est, nisi perimere ac perimi, trucidare ac trucidari. Ad voluntatem creaverat rex Vascum: nequivit diu ferre Petri Ariæ imperium: dissiderunt animis: confuderunt omnia: intercessit tempus, Ioannes Caicedus Franciscanæ religionis pulpitarius Vasco promisit filiam in uxorem Petri Ariæ. Ars inter rerum duces, qua conveniant, nulla reperitur. Dissident multo

acrius,

acrius, & res ad talem casum deducta est, ut occasionem nactus in Vascum Petrus Aries, processu per prætores urbanos formato, jugulari Vascum mandaverit, & unà primarios quinque alios: inquiens Vascum sociosque defectioni studuisse in mari australi, ubi classiculã navigiorum quatuor Vascus ipse construxerat, ad australia purati continentis litora investiganda, dixisse Vascum commilitonibus trecentis, quos secum habet: En quid viri tot laborum & periculorum mecum participes alieno semper subjecti imperio erimus? Quis ferre possit jam hujus gubernatoris insolentiam: litora hæc sequamur quò sors dederit, & inter tot Elysias provincias tam vastæ telluris unam eligamus, in qua nobis ipsis quod vitæ superest, liberi jam tandem vivere possimus. Quis hominum nos reperire poterit, aut repertis vim inferre? Res ad gubernatorem delata est: Vascum ab Austro accersit Petrus Aries: paret dicto Vascus: in catenas conjicitur, negat Vascus tale consilium cogitasse: testes quæruntur male factorum quæ patraverat: ab initio dicta colliguntur: morte dignus censetur: perimitur. Ita laboribus & periculis, quæ subivit innumera miser Vascus, quando majores se titulos adepturum sperabat, finem imposuit. Classiculam Petrus Aries ipse, uxore in Dariene relicta, conscendit, scrutaturus litora: nondum an redierit intelligimus: neque ipsi deest fortuna. Iam alius est designatus gubernator, dictus Lupus Sosa, ex fortunatis insulis, ubi extitit prorex, revocatus ab Da-

ab Dariene, quid stomachi sit habiturus si redierit Petrus Aries, boni judicent: nil unquã gloria dignum sub eo actum est: nimium remissum ab initio fuisse hinc arguitur: illinc autem nimis indulgentem, & parum severum in corrigendis erroribus. De hoc satis. Omissa quædam repetamus de flumine ingenti Dabaida profundissimo, quem nostri ob latitudinem ac magnitudinem ejus immensam Grandem vocitarunt: qui labitur in ultimum Vrabæ sinus angulum, per portas (uti Nilus in Aegyptium mare) septem. Cujus copiosam descriptioné reperies in Decadibus nostris. Quod ejus montana sint auro ditissima, ex accolarum quos super ijs rebus accurate interrogavimus relatu, dixi. Dabaidæ arcana scrutaturi Vascus & prætores alij compositis agminibus adverso flumine cum navibus diversarum specierum, quater conscenderunt, quadraginta millia passuum primo, mox quinquaginta, demum octuaginta, ex transverso alias. O ingens facinus, ô nostram detestandam ignaviam, gens nuda vestitam, inermis armatam in omni ferè conflictu profligavit semper, trucidavit ad unum, aliquando vulneribus confecit omnes. Sagittis bella gerentes venenatis hostem lacessentem impetunt: & quà visu hostium carnes assequuntur detectas, ictum figunt certissimum. Habent & jacula, quæ pugnæ tempore tam crebra jaculantur eminus, ut more nubis solem hostibus eripiant. Habent & ligneos durefactos enses latos, quibus cominus certant crociter, si ad manus deveniatur, & Vascum ipsum

ipsum multis vulneribus confecerunt aliquando. Ita flumen Dabaida propulsantium accolarum rabie exploratum relinquitur. Restat ut de Hispaniola reliquarum insularum genitrice ac ceu primaria earum, de quibus narrare instituimus, pauca dicamus. Resarcitus est in ea senatus, quinque sunt additi judices, qui universis illis tractibus leges præbeant. Sed propediem in ea colligere aurum, licet sit auro prægnans, desinent, quia fossores deerunt: ad exiguum miseri accolæ redacti sunt numerum, quorum opera auro legendo usi sunt. Absumpti sunt ab initio bellis acribus, fame multo plures: quo anno radicem, qua panem nobilium conficiebant, eruerunt, & à maijcio grano seminando pane populari abstinuerunt: reliquos varij morbi, ignoti hactenus, anno millesimo quingentesimo decimo octavo, qui tanquam morbosas pecudes contagioso halitu eos invaserant, & unà, ne mentiamur, auri cupiditas: in quo effodiendo, cribrando ac legendo miseros post jacta semina, otiosis ludis ac tripudijs, & piscationi, aut parvi cuniculi venationi assuetos, inhumane nimis exagitarunt. Iam per regium universum senatum sancitum est, ut liberi reducantur in populos & agriculturæ generationique indulgeant, Servi autem & aliunde empti, ad id aurifodinarum opificium trahantur. De auri mortifera fame satis dictum. Auditu est mirandū, quantum in hac insula coalescant omnia. Octo & viginti in ea sunt torcularia erecta, quibus magna saccari copia extorquetur. Saccareas

ajunt

ajunt cannas altiores crassioresque in hac insula creari quàm alibi usquam reperiantur, ad crassitudinem lacertalem ajunt & virilis staturæ, ac semis altitudinem nutriri, & quod majus, Valentiæ Hispanæ, ubi ingens saccari copia quotannis elicitur, ubicunque saccareis cannis invigilatur, quinque vel sex, aut quando copiosius, septem phialas cannas quæque radix parturit: in Hispaniola viginti aut triginta interdum. Quadrupedum est in ea copia immensa. Auri rabida sitis à cultura Hispanos hactenus divertit. Triticum augetur in immensum, ita ut centesimum aliquando reddidisse dicatur: ubi cura sit, in collibus aut montanis jugis, ad Boream præcipue versis, tritico serendo intendere. Coalescunt & vites in eisdem partibus. De arboribus vero cassiam fistulam gignentibus, ex insulis putato continenti vicinis asportatis (de quibus mentionem fecimus in Decadum libellis) quid dicemus? Tanta est jam copia, ut post paucos annos libram simus unciæ loco à pharmacopolis habituri. De sylvis coccineis, deque reliquis hujus beatæ insulæ prærogativis, & naturæ in illam porrecta beneficentia, satis multa in Decadibus. Placuit tamen pleraque repetere, quia à grandium negotiorum mole arbitror ad hujuscemodi rerum recordationem multorum lectorum ingenia divertisse: nec labia detorquent, quæ sunt sapida, modo materia pretiosa pretiosis vestibus induatur.

FER-

FERDINANDI CORTESII

DE INSVLIS NOVITER INVENTIS NARRATIO.

AD

Carolum Quintum Imperatorem.

ARGVMENTVM.

FERDINANDVS Cortesius natione Hispanus, Sacræ Cæsareæ & Catholicæ majestatis in luchutan generalis præfectus, ut magnanimi viri mos est, à civitate Cempoal quindecim levis armaturæ equitibus, & peditibus quingentis Hispanis ad dominum Muteezuma primatem illarum regionum dominum subigendum proficiscitur. In itinere milites quidam Didaco Velazquez suadente deficere studet, in eos de more animadvertit, iter prosequenti hostiliter obvij fiunt incolæ è Tascaltecal, quos fundit, vincit, & Vasallos Sacræ Catholicæ Majestati facit una cum alia provincia Guaxacingo nomine, illis comitantibus civitatem Churzultecal capit, diripit, imperataq; faciunt,

faciunt. Nunciat Dominus Muteezuma, ne ad ejus regionem proficiscatur. Constituit Cortesius proficisci. Transcendit montes asperrimos, nivibus altissimis refertos: ex quibus ingens fumeus globus ascendit visu mirabile. Hispanis modis varijs obesse studet, & delere Dominus Muteezuma. Tandem annuente Muteezuma ad celebrem civitatem Temixtitan illius regiam proficiscitur in lacu mirabiliter constitutam, visis prius varijs, & egregijs civitatibus. Obvius fit Muteezuma omnibus provinciarum proceribus assistentibus, varia pompa, & ceremonijs introducitur Cortesius: quo introducto Dominus Muteezuma se in vasallum subdit Sacræ Catholicæ Majestati, & obedientiam exhibet Cortesio, & suæ nationis originem refert. Bergantinos construendos curat quatuor præfectus Cortesius: quibus, si civitas defectioni studeret, litori milites posset exponere. In civitate Temixtitan existenti Cortesio nunciatur, Dominum Muteezuma Qualpopoca cum alijs in Hispanos in civitate Veræ Crucis relictos, concitasse. Dominum Muteezuma levi carceris genere mancipat, & Qualpopoca cum conjuratis adduci committit, quem adductum publice comburi jubet. Narrantur à Cortesio miranda Domini Muteezuma palatia ad ejus habitationes, narrat præterea varias domos voluptatis causa extructas, in quibus varia animalium volantium, & quadrupedum genera continentur. Narrat Domini Muteezuma obsequium nullo Christiano principi com-

comparandum, narrat religiosorum mores, & habitum, religionemque, & quibus ex rebus idolorum imagines conflent. Sacrificij modum in pueris, aut alijs majoribus sacrificandis, describit Meschitarum, & religiosarum domuum modũ. Convocat Muteezuma proceres omnes eidem Vasallos, ut Sacræ Catholicæ Majestati se subdant jubet, quod exequuntur, & Cortesius auri plurimum, & varia alia emblemata ab eis petit, & obtinet, portum in ea ad naves suscipiendas investigat, & invenit in fluvio nomine Panuco. Aurifodinas investigat, & invenit plures, & dites. Domos Sa. Catho. Majesta. extruendas jubet à Domino Muteezuma, quæ mira arte & celeritate conficiuntur. Narrat aurum, argentum, vestes, vasa, aliasque ex plumis mira arte contexta munera à Domino Muteezuma Cortesio data, Sacræ Catholicæ Majestati transmittenda. Dum ipse Cortesius Sacræ Catholicæ Majestatis res dirigit, æmulus Didacus Velazquez Pamphilum Narvaez octingentis peditibus, octuaginta equitibus, & tormentis plurimis ad ea loca decem & octo navibus malo animo destinat, hoc Cortesio nunciato, relictis præsidio Hispanis in celebri civitate Temixtitan, trecentis peditibus ei obviam proficiscitur, ut quid velit cognoscat. Multa hinc inde eveniunt, ut concordia intercedat: quæ cum non succederet, magnanimus Cortesius Narvaez aggreditur, & capit, & ejus milites sibi socios reddit. In civitate Veræ Crucis existenti Cortesio nunciatur, ab incolis è Culva

M Hispanos

Hiſpanos præſidio civitatis Temixtitam impoſitos oppugnari. Præfectos cum Hiſpanis ad varia loca tranſmiſſos magna celeritate convenire jubet, & nullo repugnante celebrem civitatem ingreditur : quem una cum Hiſpanis in fortilitio aggreditur innumera Indorũ multitudo, pluries fortilitio exeunt, domos comburunt, turrim expugnant, multi ex Hiſpanis interimuntur, & vulnerantur, & ipſe Corteſius vulneratur, à ſuis Dominus Muteezuma fortuito caſu interficitur. Pluties Corteſium colloquijs decipere ſtudent Indi. Vafer Corteſius intrepidus permanet, annonæ, & commeatuum caritate cum premeretur, civitate egredi cum ſocijs & auro conſtituit : & mira difficultate, & periculo egreditur, amiſſis Hiſpanis plurimis, & auro. Illum inſequuntur Indi per leucas viginti, & die noctuque aſſidue eos oppugnant. Deveniunt ad provinciam Taſcaltecal, benigne excipitur à Dominis illius: vulneribus medicamina adhibent, ex Hiſpanis moriuntur plures, aliqui manci permanſere, & ipſe præfectus Corteſius ſiniſtræ manus digitis duobus mutilis, ſanitati priſtinæ nondum reſtitutus bellum hoſtibus è Culva, & fœdere junctis movere conſtituit Corteſius: & incolis è Taſcaltecal, & Chutultecal opem ferentibus caſtra movet contra provinciam Tepeaca, quam viginti dierum ſpatio potitur, ex ea quoſdam, quia humanis veſcuntur carnibus, ſervituti aſſcribit, potitur provincia Guacachula, & alijs quibuſdam. Bergantinos duodecim conſtruendos curat, quibus civi-

civitatibus in lacu constitutis obesse possit, naves duas ad equos, & arma adducenda cum pecuniis ad insulam Hispanam mittit. Videbis prælia innumera, & belli eventum ancipitem, & tandem Hispana virtus quanta sit,& quo ingenio polleat Cortesius, lector optime cernes.

ARGVMENTI FINIS.

FERDINANDI CORTESII IN SECVNDAM DE NOVA MARIS OCEANI HISPANIA NARRATIONEM.

AD

Carolum v. Romanorum Imperatorem, Præfatio.

EA navi, quam sextadecima mensis Iulij, Anno Millesimo, quingentesimo decimonono, ex hac nova Majestatis vestræ Hispania expedivi, celsitudini vestræ latam, & particularem de omnibus, quæ in his locis post meum adventum

gesta sunt, & successere, informationẽ transmisi, quam Alphunso Fernandez, Puerto Carrero, & Francisco de Monteio procuratoribus civitatis Veræ Crucis, à me nomine Majestatis vestræ à fundamentis constructæ, perferendam tradidi. Et postea quia occasionem non sum nactus, partim defectu navium, & etiam quia in acquirendis & conciliandis his regionibus & provincijs maxime eram anxius & occupatus, & quoniam de prædicta navi, & dictis procuratoribus nil ad nos allatum fuerat, ulterius Majestatem vestram certiorem non reddideram de his quæ huic patriæ insunt & gesta fuere, quæ tantà & talia sunt, ut quemadmodum aliàs primis informationibus Majestati vestræ transmissis demonstraveram, merito novi orbis Imperator appellari possit. Et hic fortassis Imperialis titulus non minor est censendus, quàm ille Germanorum, quem Dei Optimi Maximi auxilio, & claris suis virtutibus Catholica Majestas vestra impræsentiarum obtinet. Et si sigillatim res quæ in illis habentur exprimere aggrederer, nunquam finem imponerem. Ideo si forte plenam (prout celsitudo vestra desiderat, & ipse teneor) notitiam non exhibuero: illa mihi clementer veniam dare dignabitur: quum ad hoc scribendi munus inhabilis sim, nec temporis opportunitas adsit. Omnibus tamen ingenij mei viribus operam dabo omnimodam rei veritatem exprimere. Et illud præterea, quod Majestatem vestram scire oportere cognovero. Et similiter mihi indulgeat

geat celſitudini veſtræ ſupplico, ſi ad unguem quomodo & quando res geſtæ ſint non recenſuero. Et ſi aliqua civitatum, villarum & ipſorum dominorum nomina prætermiſero, qui audito Majeſtatis veſtræ nomine ſeſe illius ſervitio ſponte obtulerunt, & in ſubditos & vaſallos ſubdidere. Quandoquidem gravi quodam infortunio, quod nobis nuper evenit, ut in hujus noſtri operis progreſſu celſitudini veſtræ latius innoteſcet, ſcripta & monumenta omnia quæ cum harum regionum incolis in unum congeſſeram, varijs cum rebus amiſi.

FERDINANDI CORTESII DE NOVA MARIS OCEANI HISPANIA,

Narratio ſecunda.

PRIMA relatione, ſereniſſime ac invictiſſime Imperator, civitates & villas, quæ regali Majeſtatis veſtræ ſervitio ſe obtulerant, quaſque acquiſitas retinebam, expoſueram. Innuebam præterea mihi relatum eſſe de quodã potenti domino, qui MonteZuma appellabatur, quẽ iſtius provinciæ incolæ ſecundum eorum

computationem per nonaginta aut centum leucas ab ipso maris litore & portu, ad quem applicueram abesse putabant. Divino fretus auxilio, ac celsitudinis vestræ nominis celebritate ad quæcunque loca quæ inhabitaret penetrare constitueram. Et præterea recolo, me quo ad istius magni domini acquisitionem ultra proprias vires obtulisse. fueram enim celsitudini vestræ ingenue pollicitus, quod illum aut captivum haberem, aut interimerem, aut omnino suæ regali coronæ subjicerem. Et hac sententia à civitate Cinpual (quam Hispalim appellari placuit) sextadecima Augusti profectus sum quindecim levis armaturæ equitibus, & peditibus quingentis melius ad bellum accinctis & aptioribus quos invenire potui. Et præsidio civitatis Veræ Crucis dimisi pedites centum & quinquaginta & equites duos, qui fortilitium seu arcem ibi construendam modis omnibus curarent, quæ pene jam confecta est, & reliqui illam provinciam Cinpual, & montana contermina dictæ civitati pacifica, quibus in locis arbitror esse ad quinquaginta millia hominum ad pugnam aptorum, & quinquaginta villas, ac castra Majestati vestræ fidelia & syncere subjecta, quemadmodum hactenus extitere & in præsentiarum existunt, quoniam ad meum adventum subjiciebantur domino MonteZuma, & ut mihi retulerant, non diu fuere illi subditi. Et quamprimo, & regalis potentiæ Majestatis vestræ fama ad illorum aures devenit, ilico acclamarunt velle esse subditos Majestatis vestræ, & amici-

& amicitiam meam desiderare. Rogantes insuper, eos à prælibato domino Monte-Zuma defenderem, qui eos vi, & tyrannide subditos detinuerat, qui liberos ab eis accipiebat, ut illos dijs suis sacrificaret. Sunt equidem fideles celsitudinis vestræ subditi, eosque in fide permansuros arbitror, ut à præfati domini tirannide liberentur, tum etiam quoniam à me hactenus bene tuti fuere, & maximis sum eos prosecutus favoribus. Et pro majori munimine eorum, qui in civitate remanebant, aliquos ex primatibus cum quibusdam alijs, qui mihi in itinere non parum profuere mecum eduxi. Et quoniam, ut opinor, in prima relatione Majestati Vestræ significaveram, aliquos, qui mecum transfretaverant fuisse alumnos, familiares, & amicos Didaci Velazquez, illi moleste ferebant, quod talia ad Majestatis Vestræ nomen, & incrementum, forti animo & feliciter exequerer, & ex ipsis quidam voluere à me deficere, & ab eá patria recedere, & præcipue Hispani quatuor quorum nomina sunt Ioannes scutifer, Didacus Armeno, Condisalvus Dumbria naucleri, quos pilotos nominant, & Alphonsus Pennato, qui (ut ipsi suà sponte professi sunt) constituerant parvam triremem abducere, quam bergantinum appellant: in ipso portu existentem cum pane & carne suilla. Et interfecto nauclero cum eadem proficisci ad insulam Fernandinam: ut Didaco Velazquez significarent me navē ad Majestatem vestram transmittere, & admonere eum de omnibus quæ ea importa-

rentur, & quà dicta navis iter esset factura: ut dictus Didacus Velazquez naves in insidijs collocaret, quo dictam navem capere posset, quemadmodum re ipsa postea executus est. Etenim quamprimum cognovit navē meam transivisse, jussit navem (quam caravelam appellant) ut navem meam apprehenderet, subsequi: quod tamen exequi non potuit. Quoniam nimium navis nostra fuerat progressa. Confessi sunt præterea alios ejusdē esse sententiæ, ut dictum Didacum Velazquez certiorem facerent de antedicta navi. Visis confessionibus dictorum delinquentium, secundum justitiam, & prout temporis necessitas, & Majestatis vestræ servitium postulabat, punivi: quia præter familiares alumnos & amicos DiDaci Valazquez, alij quoq; provinciam exire admodū desiderabant, cum viderent dictam patriam tam latam & tot hominibus refertam, paucitatem Hispanorum cōsiderantes, idem sentiebant: ratus si ibi naves remanerent, illi qui desiderio defectionis flagrarent, & qui patriam exire cuperent, facillime eisdem exire possent, & ipse pene solus remanerem. Et propterea ea quæ gesseram in Dei Optimi Maximi, & Majestatis vestræ servitio in his partibus impediri possent. Simulavi naves eas ad navigandum non fore idoneas, illasq; in littus subducēdas curavi. Quapropter spem omnem abjecere migrandi ab illis locis. Et ego iter meum securius peregi, & absque aliquo timore, quoniam postquam discessissem à civitate, gens custodiæ à me constituta nullo pacto mihi deesse poterat.

Transactis

Transactis decem diebus, postquam naves subduxeram: cum exissem civitatem Veræ Crucis,& pervenissem ad civitatem Cinpual, quæ abest à civitate Veræ Crucis per quatuor leucas, ut inde cœptum iter prosequerer (continet autem leuca quatuor milliaria Italica) significaverunt mihi habitatores civitatis Veræ Crucis, quatuor naves per ea littora vagari,& præfectum, quem in civitate Veræ crucis dimiseram ad eas scapha transvectum, & ipsos eidem indicasse,qualiter erant naves Francisci de Garay locum tenentis,& præfecti in insula de Xamaycan, & veniebant ad novas detegendas provincias. Et eundem meum præfectum eisdē in navibus commorantibus aperuisse, qualiter ego nomine Majestatis vestræ habitandam susceperam illam provinciam, & ædificaveram civitatem distantem per unam leucam ab eo loco ubi naves constiterant, & quod eo secum proficisci poterant, meque certiorem reddendum de eorum adventu curaret, & si aliquibus indigerent, possent in ea relevari. Subjunxit idem præfectus, quod eos scapha sua in portum anteiret,quem actu demonstravit. Et in navibus existētes responderunt, dictum portum vidisse, quoniam ante eundem progressi fuerant,& quod consilium ejus exequerētur. Cumq; ipse præfectus scapha ad portum iter vertisset, naves eam non sunt subsecutæ, nec demonstratum portum petiere, & ulterius per ea litora vagabantur, & quod ipsi incolę, posteaqūam in portum non venerant, qualis esset eorum animus, penitus ignorabant,

M 5 & ilico

& ilico ad eam villam, ubi naves ancoras jecisse cognoveram, profecturus discessi, quæ est ad tres leucas infra civitatem Veræ Crucis, & cum nullus ex Hispanis prænominatis terram cepisset, ut eorum voluntatem, & intentionem exploratam haberem, per eadē litora progressus sum. Iamque per leucam aberam ab eisdem navibus, cum mihi tres ex prædictis navibus socij obvij facti sunt. Primus tanquam publicus notarius, & duo alij tanquam testes, ut sui præfecti nomine mihi monitionem facerent, profecti fuerant, quam inscriptis attulerant in qua continebatur, quod ipse me certiorem per eos faciebat, cum ad eam regionem primò adventasse, & quod in ea habitare constituerat, propterea me commonefaciebat, ut inter me & eundem præfectum terminos ponerem, quoniam ipse coloniam suam collocare volebat per quinque leucas infra villam Nautel, quæ abest per duodecim leucas à civitate, quæ in præsentiarum Almeria nuncupatur. Quibus auditis responsum dedi, quod eorum præfectus personaliter ad me veniret, proficisceretur-que suis navibus ad portum Veræ Crucis, ibi colloqueremur, & ex eo tunc cognoscerem quali esset intentione, & si forte naves suæ aut ipsius milites necessitate aliqua premerentur, modis omnibus eisdem opem ferendam curarem, eo maxime postquam servitijs Majestatis vestræ innitebantur, & ego nil aliud mente & animo agitarem, nisi ut se offerret occasio, quo celsitudini vestræ possē rem gratam efficere quam evenisse putabam, si præ-

si præfecto suo, & illius militibus in Majestatis vestræ servitijs existentibus opem tulissem. Et illi mihi responsum dedere, quod nullo pacto eorum præfectus, aut aliquis comitum terram attingere volebat, aut eo ubi essem convenire. Ipse dubitans eosdem damna aliqua, posteaquam ad me venire recusabant loco, ubi constiterant intulisse, secuta nocte secreto me collocavi ad littus maris contra locum ubi naves ancoras jecerant, ibique delitui usque ad horam duodecimam diei subsequentis, animo volvens pręfectum, aut aliquem ex naucleris terram capturum, ut ab eis sciscitari possem, quidnam agerent, quas regiones peragrassent (& si quid damni locis intulissent) certiorem Majestatem vestram facere possem. Nunquam tamen ipse, aut comitum aliquis descendit, & posteaquam nullus descendebat, mandavi tribus illis, qui ad me cum monitione antedicta advenerant, ut ornamenta sua exuerent, illisque tres ex meis commilitonibus induendos curavi, qui propere ad proximum littus profecti existentibus in navibus acclamarunt, quibus visis ilico scapha duodecim qui in navibus erāt viri balistis & pixidibus fulciti (Sunt autem pixides parvæ manuales bombardæ, quas vulgus sclopetos vocat) litori applicuęre. Hispani verò, qui ad eos acclamaverant, à littore secessere, & non aliter quam si umbra indigerent ad dumeta ibi proxima ex industria profecti sunt, & hoc pacto è scapha quatuor prosiliere, duo balistis, & reliqui pixidibus armati, qui circum-

septi

ſepti à commilitonibus,quos in litore inſidijs collocaveram capti omnes fuerunt. Vnus ex captivis nauclerus præfectum, quem præpoſueram civitati Veræ Crucis,interemiſſet adjecto pixidi ſuo igni, niſi ignis fomento defuiſſet, qui in ſcapha remanſerant ad naves retroceſſere, quæ antequam ſcapha ad eas adventaſſet, jam ventis vela dederant antequam ab illis qui in ſchapha erant, aliquid cognoſcerent, ab eiſdem quatuor qui captivi apud me remanſerunt intellexi, qualiter pervenerant ad fluvium quendam infra per triginta leucas infra Almeriam, & incolæ placide,& libẽti animo eos ſuſceperant, & duce pecunia omnia neceſſaria eiſdem fuerant elargiti,& viderant aliquid auri,quod incolæ ad eos attulere in modica tamen quantitate, nam tantum aliarum rerum permutatione ad tria pondera auri receperant & ad littus non pervenerant, ſed penes conſpexerant quaſdã colonias in ripa fluminis conſtitutas, erant enim tam prope,ut facillime è navibus conſpici poſſent. Nullum ibi lapideum extat ædificium,ſed domus omnes ex palea & limo habent alta manu fabricata, quæ omnia poſtea clarius & latius accepi ab illo magno domino MonteZuma,& quibuſdam alijs, quos ipſe ſecum retinebat ex dicta patria,& ab Indo, qui vehebatur eiſdem navibus, dicti fluminis accola, quem etiam ipſe captivum detinueram, & eundem Indum cum nuncijs dicti domini magni MonteZuma ad dominum illius fluminis, qui Panuco nuncupatur, deſtinavi ut eum alloquerentur, & ad

ſervi-

servitium & devotionem Majestatis vestræ allicerent. Et ipse Panuco oratorem ad me destinavit unum ex suis proceribus. & (prout dicunt) dominum unius coloniæ, qui me suo nomine donavit vestibus quibusdam emblematibus & pennis varijs. Nunciavitque præterea illum cum universa ipsius patria admodum desiderare subesse vestræ Majestati,& meam cupere amicitiam, ego quoque bona quæ ex Hispanijs attuleram,eidem sum impartitus, ex quibus plurimum voluptatis accepit, & adeo quod quando naves Francisci de Garai, quarum superius memini, reversę sunt ad illa loca, mihi illico nunciandum curavit, dictas naves à pręlibato flumine quinque dierum spacio abesse, & quod eidem indicarem an illi, qui vehebantur illis navibus, essent à mea patria,quoniam ipse omnia necessaria impartiretur, & navibus jam fœminas quasdam, & gallinas importari fecerat.

Per provinciam Cinpual tribus continuis diebus progressus sum serenissime ac potentissime domine, omnibus in locis bene acceptus. Quarta vero luce provinciam aliam ingressus fui Sienchimalen nuncupatam, in qua est oppidum munitissimum tuto, & arduo loco situm, est enim ad latus asperrimi montis, & ad illud ingressus non patet nisi per locum in graduum similitudinem: quem soli pedites & ipsi difficillime, si incolę locum tueri velint, transire possunt. In planicie sunt plurimę villę, & pagi usque ad quingentas, trecentas, ducentas, & centum habi-

habitationes, & loca hæc subsunt Domino MonteZuma. Illi me grato exceperunt animo, & necessaria ad prosequendum cœptumiter contribuere: indicaruntque eos optime scire, quòd ad eorum dominum MonteZuma invisendum proficiscebamur, & pro comperto haberem illum syncere mihi amicum, ipsumq; eisdem mandasse, ut me quàm gratissime reciperent: ego autem eisdem de omnibus nobis concessis satisfeci, gratiasque immortales egi de eorum grato in nos animo, & impensis officijs. Exposui præterea eisdē, quòd ad aures Majestatis vestræ illius fama pervenerat, & propterea Majestas vestra mihi seriòse injunxerat, ut illum Majestatis vestræ nomine inviserem: illucque illius videndi gratia tantum proficiscebar, & sic montis cacumen transgressus sum, quod est in fine istius provinciæ: & illud vocamus cacumen dei nominis; illud enim primò in istis partibus transivimus, quod est tam arduum & excelsum ut par sibi in Hispanijs, quo ad difficultatē transeundi, inveniri posse minime cogitem, illud tamen tuto transivi, & in ipsius cacuminis descensu sunt aliæ villæ castro cuidam, quod Teyxnacan appellatur subjectæ, quarum incolæ nos quoq; benigne excepere non minus, quàm illi ex Sienchimalen, declararuntque bonum domini sui MonteZuma in nos animum, & alia eadem multa, quæ nobis alij superius aperuerant, ipse pariformiter omnibus integre satisfeci.

Frigore homines aliqui moriuntur. Et inde digressus trium dierum spacio loca sine domibus, & inculta emensi fuimus, & propter

& propter sterilitatem, defectum aquarum & intensa frigora, deus cordium scrutator testis est, quæ, quanta, & qualia, & præsertim siti, fameque perpessi fuerimus, & præcipue ex maximo grandinis, & aquarum turbine, qui in illa inhabitata regione nos intercepit, quo urgente ratus sum multos ex nostris frigore perituros. Mortui tamen sunt plures Indi, quos nobiscum ex insula Fernandina duxeramus pannis, & vestibus obsiti, post eos in solitudine peractos dies aliud excelsum mõtis cacumen, non adeò tamen arduum, ut primum extiterat, pertransivimus, in cujus vertice turris modicæ magnitudinis erat pene columnis lapideis similis, quibus apud nos in trivijs, & locis alijs sacrosanctæ imagines venerandæ imponuntur, in qua deos suos collocarant. Circundabant turrim prædictã plurima incisa ligna in strue congesta, & forte ultra mille currus, & ab eventu appellavimus lignorum verticem. In descensu autem ipsius verticis est vallis multum habitata inter duos asperrimos montes cõstituta, & prout conjicere potuimus, habitatores satis pauperes erant: & per duas leucas per loca semper habitata progressus deveni in planiorem regionem: in qua nobis visum est dominum illius provinciæ residere debere, ibi enim melius ædificatæ domus existebant, quàm aliquo in loco ubi fueramus, omnes erant ex quadratis lapidibus & noviter constructæ, illis enim decoræ multæ magnæ, & sumptuosæ aulæ & optime fabrefactæ, beneque ordinatæ inerant habitationes. Vallis

hæc,

hęc, & colonię nominantur Cartaney, earum dominus & habitatores lęto vultu me recepere, & commode sunt hospitati. Posteaquam illum allocutus sum vestrę Majestatis nomine, & ei mei adventus ad has regiones causas exposui, ab eo petij an subesset domino MonteZuma, aut si alterius cujuslibet factionis existeret. Illi maximam attulit admirationem perscrutatio mea, & respondendo dixit: Quis non est subditus, & subjectus domino MonteZuma, innuens quòd ferè universo terrarum orbi dominaretur. Tunc eidem vires potentiam, & etiam in varias gentes & nationes ampla Majestatis vestrę imperia abunde recensui, & plurimos potentiores Dominos MonteZuma, Celsitudinis vestrę imperio parere, quod sibi gratum fuit auditu, & similiter Dominum MonteZuma, & reliquos incolas illarum provinciarum facere oportere, eumque ilico, ut se in vasallum vestrę Majestatis subderet requisivi, addendo, quod si se in vestrę Celsitudinis vasallũ subderet, esset inde plurimum favoris, & honoris consecuturus. Et ut Majestas vestra dignaretur illum benigne suscipere, petij in signum subjectionis ab eo aliquid auri Celsitudini vestrę transmittendum. Et replicavit se quidem aurum tenere, aliquid tamen ex eo se mihi daturum negavit, si dominus suus MonteZuma eidem non commisisset, & si ipse Dominus eidem mandaret corpus proprium, aurum, & quicquid possidebat, impendere paratus existebat, & ne illum exacerbarē, & ne ab incœpto,

& inita

&finita sententia desistere cogerer, melius quàm fieri potuit omnia dissimulavi, & ipsi responsum dedi, me sperare dominum MonteZuma propediem eidem mandaturum, quod aurum & alia quæ obtinebat, & commode dare posset nobis impartiri deberet. Huc mei videndi causa venere & duo alij proceres, qui eadem in valle dominia sua obtinebant, alter per quatuor leucas in descensu, alter vero per duas in ascensu ejusdẽ vallis, obtulere torques quosdam aureos modici tamen valoris, & momenti, & octo servos, ibi fuimus spacio quinque dierum. Illis contẽtis relictis pervenimus ad residentiam unius ex Dominis superius nominatis per duas leucas in ascensu vallis Yztalmastitan, ejus dominium & colonia continuabatur assiduis conjunctis, & adhærentibus domibus & ædificijs per quatuor leucas in ripa cujusdam fluminis, quod ea valle præterlabitur. In proximo colle residet Dominus in optima & tuta arce, cui similem non esset invenire in media parte Hispaniarum. Arx est muris validis circumdata antemuralibus, & fossis profundissimis, & in collis vertice est colonia habitationum ad quinquies mille, domus apte constructæ, aliquantulum ibi homines ditiores, quàm inferius cernebantur, hic bene fuimus, & ipse loci dominus se domini MonteZuma vasallum professus est, hic dies tres consumpsi, partim ut milites reficerem à laboribus, quos in transeunda inhabitata supradicta provincia perpessi fuerant, partim ut expectarem

N quatuor

quatuor ex incolis è Cinpual, qui mecum proficiscebantur, & eos nuncios jam miseram ex Catamian ad eam magnam regionẽ, quam Tascaltecal appellant, quam non multum abesse affirmabant, quod etiam postea apparuit, & significarunt mihi, quod incolæ dictæ regionis erant maxima secum juncti amicitia, & acerrimi hostes domino MonteZuma, & omnis illa regio erat contermina regioni MonteZuma, & assidue duæ illæ provinciæ bella inter se nutriebant & putabant, quod ipsi maxime lætarentur meo adventu, & omnem possibilem favorem mihi esse prȩstituros, si dominus MonteZuma aliquit vellet contra me aut machinari, aut obstare. Illis tamen diebus, quibus fuimus in prælibata valle qui fuerunt octo, nunquã dicti nuncij rediere, quȩsivi tunc ab illis primatibus è Cinpual, qui aderant, cur dicti nuncij non redijssent. Illi responderunt, quod forte regio multum aberat, & tam brevi tempore reverti non poterant. Ipse prospiciens illorum adventum differri, & incolas è Cinpual mihi omnimodam & tutam dictæ provinciæ amicitiam proponere, illuc profecturus discessi, & in ipsius vallis egressu, murus sectis lapidibus fabricatus existebat, in altitudinẽ hominis cum dimidio, qui incipiebat ab uno montium & ad alium protendebatur, & erat latitudinis viginti pedum, in cujus muri summitate gradum constituerant ad pedem cum dimidio, in quo dimicantes & lapides ejicientes consistere possent, & illius ingressus non erat amplior decem passuum spacio, &

hoc

hoc ingressu murus duplicabatur ad formam antemuralis, & ingressus non rectus, sed in obliquum ductus, à quibus sciscitatus sum, in quem usum murus ille ibi foret constitutus, retulere ea de causa fabricatum, quoniam in confinibus illius provinciæ Tascaltecal constituti erant, quæ Domino MonteZuma adversabatur, & illi hostes esse consueverant, & incolæ ejusdem vallis assidue illis bellum inferebant, & me hortati sunt, postquam ad videndum MonteZuma eorum dominum proficiscebar, nullo pacto inimicorum suorum regionem attingerem, quoniam pessimi existebant, & forte aliquid mali, & incommodi mihi, & meis inferre possent, & illi me semper per regionem domini MonteZuma deducendum curarent, & in ea semper optime reciperer, & commode hospitarentur. Illi verò è Cinpual, quòd nullo pacto eorum consilijs parerem admonuere, sed per regionem Tascaltecal prosequi deberem, quoniam quicquid illi mihi suggesserant, eo animo factitabant, ut ab illius provinciæ amicitia segregarer, omnesque illi è MonteZuma erant iniqui, & proditores, & si eorum verbis fidem adhiberem, eò me deducerent, unde postea exire non possem. Et quoniam ego plus fidei adhibebam hominibus è Cinpual, quam è MonteZuma, eorum consilio adhæsi secutus inceptum iter per territorium Tascaltecal. Commilitones meos majori cura & industria, quibus fieri potuit conducebam. Et forte fortuna septem comitatus equitibus antecedebā quasi mediæ leucæ

 spatio,

ſpatio, illud animo voluens quod mihi poſtea occurrit, ut regionem perluſtrarem, quod ſi quid eveniret mihi tempus ad colligendos, & ad pugnam ordinandos milites ſuppeditaretur. Poſtquam fueram per leucas quatuor progreſſus, in cujuſdam parvi collis aſcenſu duo ex meis equitibus conſpexere Indos aliquos venientes pinnas capitibus ſuis gerentes (quibus maxime in bello ad ornatum utuntur) enſibus & brevibus parmis fulcitos, qui quamprimum equites viderunt, dederunt terga fugæ, tunc temporis ad eos advolavi, eoſque revocandos commiſi,& quod minime timerent ſignificavi, eo pacto ad eos profecti fuimus, erant numero quindecim,qui ſe ilico conſtipavere,ut nobiſcum certarent, & vociferare cœperunt innuentes, quod illi qui in valle quadam latebant eiſdẽ ſubvenirent, & adeo nobiſcum viriliter decertavere, quod duos equos perimerunt & tres vulnerarunt,& duos equites. Iſto interim prodiere ad quinque millia hominum,& hoc inſtanti advenerant octo ex meis equitibus, prælium inivimus, & aliquando eos retrocedere coëgimus, donec adventarent Hiſpani, quibus nunciatum miſerã equitẽ ex meis ut properarent,& in eo certamine aliquid damni illis intulimus, quoniam ipſorum interfecimus ad ſexaginta ſine aliqua noſtri jactura aut incommodo, quamvis viriliter & audacter pugnarent, tamen cum eſſemus equites, poteramus in eos irruere, & tuto retrocedere, audito noſtrorum adventu abjere, erant enim pauci numero. Poſt eorum

diſceſſum

discessum venerunt ad nos nuncij, qui se missos à Dominis illarum provinciarum asserebant, & cum illis duo ex nuncijs, quos jam commemoravi ad provinciam Tascaltecal destinasse, asseuerãtes, quod Domini provinciarum eorum quæ successerant, erãt penitus insontes: quoniam erant communitates, & illud sine illorum consilio perpetraverant, & maxime contristabantur, offerentes se ad equos occisos persolvendum, & mei amicitiam admodum cupiebant, & ad eos absque metu fraudis proficiscerer, quoniam læto & grato animo me susciperent. Respondi, quòd illis gratias maximas agebam, volebamq; eorum morem gerere voluntati: ea nocte mihi & socijs necesse fuit in campis degere per leucæ spatium, ubi ea evenerant apud torrentem quendam, tum quoniam tarda erat hora, tum quoniam milites itineris labore premebantur, ibi dispositis vigilibus & excubijs tã equitum quàm peditum, donec illucesceret constitimus, & inde agmine composito (ante & retro, qui agmen tutarentur collocatis militibus, & præeuntibus præcursoribus) discessi & orto jam sole cum ad parvum oppidulum pervenissem, alij supradicti duo nuncij ex Tascaltecal mihi flentes obvij facti sunt, & indicarunt gentes illas ut eos interimerent, illis vincula injecisse, & ea nocte furtim aufugerant, nõ per binos lapidis jactus apparuit multitudo Indorum optime armatorum, & elato clamore præliari nobiscum cœpere, sagittas & jacula in nos projiciendo: ego adhibitis interpretibus quos mecum adducebam,

 assistente

assistente notario eos monere cœpi, me secum pacem desiderare: quanto plus monebam, tanto plus armata manu contra nos instabant: & viso quod monitiones non proderant, cœpimus nos defendere, & eosdem offendere, quantum vires suggerebant: & sic certando, nos devenimus intra forte centum millia armatorum bellatorum, qui nos undique circundederant. Certavimus acriter ea die usque ad horam ante solis occasum, quia eo tunc hostes se recepere, & sex bombardis, sex pixidibus, quadraginta balistis, tredecim equitibus, qui supererant, & supra nominatis peditibus multum hostibus damni, & terroris injeci absque meorum jactura, & detrimento præter laborem pugnandi, sitim, & famem. Et vere apparet, ea die Deum Optimum Maximum pro nobis contra hostes nostros pugnasse: cum in tanta hominum multitudine tam ardenti animo, & dexteritate ad bellum concitata, & tot generibus armorum fulcita illæsi permanserimus, & liberi. Ea nocte castra posui ad quandam parvam turrim in proximi collis vertice constitutã, quæ dijs suis erat dicata. Die illucescente (quoniam ipse eis bellum inferebam) tormenta cum ducentis viris in castris reliqui, & tredecim equitibus, & Hispanis centum unà cum quadragintis Indis, quos è provincia Cinpual eduxeram, ad eorum damna profectus sum. Antequam hostes sui colligendi copiam haberent, sex pagos igne consumpsi usque ad centum habitationes pro quolibet continentes, & captis forte trecen-

tis

tis utriusque sexus personis meos sospites in castra reduxi, quamvis usque ad ea nobiscum certando insecuti fuerint. Postero autem die summo mane forte centum, & quinquaginta millia hominũ castra nostra adorti sunt, & tanta erat hostium multitudo, ut illis loca omnia operirentur, & tam audacter & strenue adoriebantur castra, ut illorum aliqui eadem ingressi fuerint, & in eis cum Hispanis congrediebantur. In eos irruimus, & ita Deo Optimo Maximo opem ferente effecimus, & quatuor horarum spatio castra nostra ita munita reddidimus, ut nobis in eis consistentibus nullo pacto damnum inferre possent, quamvis sæpius in nos irruerint, & sic nos pugnantes in noctem fere detinuere, qua appropinquante retrocessere. Secundo die postquam ad turrim castrametatus fueram, ante lucem magno omnium silentio, adeò quod nullus hostium rescriverit cum equitibus, centum peditibus, & Indis amicis meis castris egressus sum, & discurrens ad decem colonias igne consumpsi, quarum una ascendebat ad ter mille domos, & cum habitatoribus illius coloniæ tunc nobis pugnandum fuit, quoniam præter eos nullus nobis erat molestus, cum reliqui abessent: & quia Sanctæ Crucis insignia præcedebant, & pro catholica fide, & pro Celsitudinis vestræ regali servitio pugnavimus, omnipotens tot vires feliciter subministravit, quod absque nostro incommodo ex eis multos neci dedimus, & ante meridiem maxima hostium multitudine undique affluente adepta jam

victoria in castra nos receperamus. Tertia autem luce legati ab eisdem provinciarum dominis ad nos convenere, asserentes velle Majestati vestræ subjici, & mihi esse amici, rogantes insuper, ut illorum commissis erroribus indulgerem, cibariaque & alia ex plumis, quibus illi utuntur, & pennis fabrefacta, quæ apud eos maximi æstimantur, nobis attulere, illis responsum benignum reddidi, commemorans eos minus belle fecisse, tamen eos in amicos suscipiebam, indulgebamque omnibus, quæ contra me perpetraverant. Quarto die in castra nostra introivere quinquaginta Indi, & prout elicere potui inter incolas omnes maximæ autoritatis, qui afferendorum cibariorum gratia adventasse simulabant, circumspiciebantque curiose nostrorum castrorum ingressum, egressumq; & casulas quasdam quibus inhabitabamus. Illi vero è Cempual me secreto monuerunt, ut animadverterem, quoniàm illi erant animo iniquo, & nulla alia de causa in castra nostra pervenerant, nisi exploratum, quibus modis nobis maxime obesse possent, & pro comperto haberem eos nulla de alia causa eo adventasse. Ego unum ex ipsis secreto capiendum curavi, & adeò secreto, quod nullus sociorum præsensit, & adhibitis interpretibus illi timorem injeci, ut de his quæ ab eodem peterē vera referret, qui mihi fassus est, quod Sintegal provinciæ illius supremus dux, & præfectus maximis hominum copijs post collem contra castra nostra latebat, ut futura nocte nos incautos adori-

adoriretur, asserebat enim quod jam tribus diebus nobiscum periculum certando fecerat, nil tamen proficere potuerat, & admodum optabat nobiscum noctu congredi, ne equites nostri tormenta & enses commilitionibus suis terrorem inferrent, & ipsos castra nostra exploratum destinaverat, & loca per quæ ad nos facilis esset ingressus, & quo pacto eas casulas comburere possent. Et ilico alium capiendum curavi ex eisdem quinquaginta, & eadem quæ à primo audiveram secundus quoque narravit & eisdem verbis, & post quam illi duo erant conformes, alios quinque & postremo reliquos omnes quinquaginta capiendos commisi, & eisdem manus amputandas curavi, eosque ut Domino suo significarent, dimisi, quod die noctuque & quandocunque ad nos proficisceretur, experiretur quales essemus futuri. Tutiora castra nostra reddidimus, & milites in locis necessarijs collocavi, & hac sententia fuimus, donec nox superveniret, qua secuta hostes jam binis vallibus, ad quas se secreto perventuros putabant, ut nos circundarent & propius accederent, ut illud quod animo proposuerant, executioni mandarent, collem descendere cœperunt. Cum jam ad omnia accinctus & paratus existerem, mihi visum est, si eos castris nostris appropinquare permitterem, aliquid incommodi nobis facillime evenire posset, quoniam nocte non cernentes milites, qui mecum essent, deposito timore in nos irruerent, & etiam, quia nostri milites Hispani plus timoris haberent eos

non videndo,& præterea timui,ne modo aliquo casulis nostris ignem injicerent, quod si evenisset, tanto incommodo nobis fuisset, quod nullus nostrum evadere valuisset, constitui equitibus ut eos deterrerem,turbaremque, in hostes impetum facere, quod ex sententia successit. Nam quam primum nos contra eos equitibus sine timore aut clamore audacter irruentes audivere, depositis armis per montes sese dejecere, & tanta multitudo se dejicientium fuit, ut illis plena essent omnia circumvicina loca, dimiserunt etiam cibaria,quæ secum attulerant, quibus uti volebant, si nocte ea nos non debellassent, aut penitus eradicassent, & eo pacto tuti remansimus. His confectis aliquot diebus castris nos continuimus,& ea egressi non sumus nisi circum circa, ut quorundam Indorum ingressum tueremur, qui nobis prælia levia maximis clamoribus inferebant, & aliquamdiu fuimus in castris nō sine mœrore. Postea vero una noctium acceptis centum peditibus, equestribus omnibus,& Indis mihi amicis post custodiā primæ vigiliæ castris exivi. & postquam aberā per spacium unius leucæ à nostris castris, quinque equites cum equabus, quibus insidebant, corruêre, quæ nullo pacto ulterius progredi potuerunt, & eos in castra remisi cohortantibus socijs, ut ipse cum eisdem reverti deberem,quia illud malo omini ascribebant, ego vero animo voluens deum præesse naturæ iter inceptum prosecutus sum, & antequam illucesceret, invasi duas colonias, in quibus multos interemi,

cas

eas tamen igne concremari non sum passus, ne viso incendio me adesse reliquæ coloniæ, quæ proximæ erant præsagirent. Et postquam dies advenerat aliam coloniam adortus sum adeo latam, quod ut ex investigatione postea per me diligenter facta cognitum est, in ea erant viginti millia domorum, illi incauti & ad talia imparati, inermes exibant domibus, & fœminæ pueris mixtæ nudæ passim per vicos cernebantur, quibus damnum inferre cœperam, videntes quòd nullo pacto obsistere poterant, aliqui ex primatibus dictæ coloniæ ad me supplices venere, rogantes ut ulterius eisdem damna inferri non paterer, quia volebant Majestati vestræ subjici, & esse mei amici, & quod optime considerabant eos sui damni fuisse autores, quoniam verbis meis fidē non adhibuissent. Sed posthac optime cognoscerem, eos præceptis meis obtemperatum iri, & essent fideles, & vere Majestatis vestræ subditi, & depositis armis ad quatuor millia hominum mihi præsto fuere, & optima ad quendam fontem cibaria nobis attulere, & sic eis pacificis relictis in castra sum reversus. In castris existentes maximo timore perculsos offendi, suspicantes aliquid mali nobis evenisse, propter dictorum equitum lapsum, qui in castra cum equabus suis redierant, qui audita victoria, quam Dei clementia nobis concesserat, & quod nostræ amicitiæ fuerant conjunctæ coloniæ, maximo gaudio repleti sunt. Et sciat Majestas vestra, quod nullus nostrum erat, qui non maxime sibi timeret,

cum tantum in eorum provinciam penetrasse nos videremus, & in tanta & tali hominum multitudine, & sine aliqua spe subsidij, & adeo ut proprijs auribus audiverim, & dicebant in suis colloquiis,& publice PetrusCarbonero, quod ego eos illuc deduxeram, unde nunquam exirent, & plus dum colloquerentur milites in casula quadam, nec me cernerent, ausi sunt dicere, quod si parum prudens existerem,& eos unde exire non possent, collocare vellem, illuc subsequi non deberent, sed ad naves reverti, & si secum ire vellem, possem, sin minus, me ibi desererent, & pluries, ut huic illorum opinioni acquiescerem institere. Ego eos jubebam bono esse animo, & quod recordarentur se vestræ Majestatis subditos, & quod nunquam Hispani alibi animis defecerant, & eramus in ea felicitate, ut acquirere possemus Ma. V. majora regna & imperia, quam in universo terrarum orbe comperiantur, & quod tales nos præstare oporteret, quales decet optimos, & Christicolas contra infideles pugnantes, & quod in alio seculo summam fælicitatē acquireremus, & in hoc majori potiremur honore & gloria, quam aliqua unquam natio fuerit hactenus consecuta, considerarentq; Deum Opt. Max. cui nil impossibile nobis adesse, quod lucce clarius considerare poterant ex victorijs, quas ejus auxilio obtinuerant, quibus tot hostium periere, & ex nostris nullus penitus. Dixi præterea multa in hanc sententiam, & certe regali Majestatis vestræ favore animis maxime resipiscere cœperunt, eosdem in

meam

meam ſententiam traxi, mihique obedientes reddidi, & ad finem incœptis noſtris imponendum paratos diſpoſui. Poſtera vero die hora decima ad me profectus Sicutengal totius illius provinciæ dux, & præfectus, cum quinquaginta ex primatibus eorum & Magiſcacin, quæ primaria dignitas eſt totius illius provinciæ, & aliorum plurimorum principũ & dominorum in ea nomine deprecati ſunt ut eos in celſitudinis veſtræ regale ſervitium reciperem, & meam amicitiam, ſuiſq; præteritis erroribus parcerẽ, quoniam illi nullam noſtri notitiam, aut conſuetudinem prius habuerant, nec qui eſſemus cognoverãt, modis tamen omnibus tam die quam noctu periculum fecerant, ne alicui ſubjicerentur, nullo enim unquam tempore dicta provincia alicui inſervierat, nec alium externum habuerat, aut habebat in dominum, ſed ab hominum memoria ſemper liberi vixerant, & ſemper ſe defenderant ab illo potenti domino Muteezuma & illius patre & avo, & quamvis illa provincia tota eſſet illi ſubjecta eoſdem tamen ſubjectos nunquã facere poterat, quamvis undique circumdarentur, & nullum à patria exitum obtinerent, & nullum ſalis uſum habebant; quia in ſua provincia non conficiebatur, nec permittebant extra provinciam eos emptum proficiſci, nec utebantur veſtibus bombicinis, eo namque loci non naſcitur ob intenſa frigora & alijs plurimis rebus ad uſum humanum neceſſarijs carebant, quia undique claudebantur, quæ omnia placide & ex animo patiebantur, ne alicui ſubjice-

subjicerentur, & idem mecum agere omnibus viribus fuerant experti, & aperte videbant, quod omnia quæ experti erant, nec illorum vires eisdem prodesse potuerant, & malebant vestræ Majestati subjici, quam crudeliter trucidari, & domos suas destrui, vastarique & conjuges liberosque abduci, Ego respondi, quod ipsi cognoscere poterant ipsosmet eorum damnis fomenta præstitisse, & ad eorum provinciam veluti amicam, propitiam & favorabilem venire cogitabam. Quemadmodum illi è Cempoal multoties retulere eos esse, & esse desiderare, & propterea præmiseram nuncios meos, ut eos de meo adventu certiores facerét, & amicum meum animum in eos demonstrarent, quemadmodum ex illis è Cempoal gratum esse perceperam, me sine aliqua responsione, & sine metu procedentem fuissent aggressi, & duos ex equis interemissent, & alios vulnerassent, & postquam mecum pugnaverant legatos suos ad me destinaverant, gesta illa omnia illis inscijs non sui voluntate, aut consilio processisse asseverantes, & quod communitates quædam illis inconsultis motæ fuerant, & illi eas jam redarguerant, & meam amicitiam desiderabant, & ipse credideram ea ex vero animo profecta, responderam per eos proposita mihi cordi esse, & libere sequenti die tanquam ad amicos hospitatum veni apud eosdem, & qualiter tota sequenti die me in itinere quoque oppugnaverant, donec nox supervenisset, aliaq; omnia per eosdem contra me gesta & perpetrata, recensebam. Quæ ne

ne Ma. vestræ sacras aures obtundam, prætermitto, & conclusive, illi remansere subditi Majest. vestræ, & se & bona eorum eidẽ Majest. vestræ obtulere: & tales hactenus inveni, & in futurum me inventurum spero, prout in progressu latius Majest. vestræ patebit. Ea turri & castris eisdem me continui diebus sex, cum adhuc illis non confiderem, nec recedere volui, quamvis pluries ipsi enixis precibus afflagitassent, ut accederem ad quandam magnam civitatem ubi universi illius provinciæ proceres & domini residebant, donec omnes illi domini ad castra me rogatum venerint, ut civitatem ingrederer, & melius necessaria in civitate, quàm in castris suppeditarent. Et moleste ferre dicebant postquam eorum eram amicus, tam malum fuissem sortitus hospitum. Ideo eorum precibus victus, civitatem sum ingressus, quæ leucis sex aberat à dictis castris, & turri, quibus consederam. quæ civitas est adeo ampla, & admirabilis, quod quamvis plurima, quæ recensere possem prætermittam, tamen illud adhuc incredibile videatur, quoniam eam arbitror esse ambitu latiorem Granaten si civitate munitioremque, & tam conspicuis, & forte opulentioribus ædificijs, & majori populo, quàm erat Granata, eo tempore, quo à nostris è Maurorum faucibus erepta est, & multo abundantior rebus patrijs, ut pane, avibus, piscibus, tam ex fluminibus quàm lacubus, & his quæ in venationibus capiuntur, rebusque alijs, quibus pro ipsorum victu fruuntur optimis. Hac in civitate est forum,

in

in quo quotidie cernuntur ultra triginta millia hominum ementium, & vendentium, ultra alia plurima parva fora, quæ in civitate reperiuntur. Hoc in foro habentur omnia indumentorum genera venalia, quibus illi uti consueverunt, sunt ibi loca disposita ad vendendum aurum, argentum, lapillos, aliaque genera emblematum, & plumarum tam bene compactarum, ut in nullis foris aut plateis universi terrarum orbis ornatiores comperiri possent, sunt ibi venationes adeo aptę, ut nullis optimis ex Hispaniis cedere debeant, venduntur holera & herbæ medicinales, ligna carbonesque in bona quantitate, habentur balnea, & denique inter eos viget aspectus cujuslibet boni ordinis & regulæ, & est natio multæ rationis, & talis, quod melior sibi in Africa non esset comparanda. Ista provincia habet valles, planiciem, ornatas, laboratas & seminatas, adeo quod nil à cultura vacat, & ut colligere potui gens ista sequitur Venetorum, Ianuensium, Pisanorumque regimen. Quoniam nullum habent dominum, plurimi sunt domini, omnes in eadem civitate moram trahentes. Incolæ patriæ sunt coloni, & istis dominis subjacet, & quilibet proprias habet civitates, sed unus plus alio & pro negociis emergentibus, & bellis in unum conveniunt omnes, & suis rebus consulunt & constituunt. Arbitramur eosdem ordinem aliquem in administranda justicia, & ut mali castigentur obtinere, quoniam quidam ex suis incolis, uni ex nostris subtraxerat aliquid auri, illud nunciavi

ciavi eorum Magiscacin, qui est major inter eos, illi diligentiam omnem adhibuerunt, & eundem insequendum curarunt, usque ad quandam civitatem quæ adjacet provinciæ illi Chutultecal nominatam, illumque reduxère, & ad manus meas redigére una cum auro, & dixerunt, ut illum punirem, ego gratias egi, quod eam adhibuissent diligentiam,& respondi,quod postquam illi erant in sua provincia illum corrigerent secundum eorum morem, nollebamque me ingerere ad puniendos suos existens in sua provincia. Illum recepere, & præcone prævio, qui delictum ejus alta voce recensebat, præfatum magnum forum ,cogebatur circum re, & eo pacto illum sistere jussere ad molem quandam ad instar theatri, quæ stabat in medio dicti fori. Præco vero dictam molem ascendens,reiterato illius delictum, & crimen alta voce recensebat, & illius caput ligno in modū mallei in summitate rotunde fabrefacto, percussere, donec animam omnibus videntibus redderet. Vidimus præterea plurimos carcere tentos, quos ajebant ob furta, & alia per eos commissa crimina detineri. In hac provincia secundum computationem, quam diligenter fieri curavi, sunt centum & quinquaginta millia domorum, una cum alia parva provincia eidem adhærenti Gnasincango nuncupata, qui eisdem legibus & consuetudine vivunt, sine domino. Qui & non minus subditi sunt regali Majestatis vestræ coronæ, quàm illi provinciæ Tascaltecal.

Nuncij Muteezuma ad cortesiū.

Cum essem serenissime & potentissime domine in castris bella gerens cum incolis istius patriæ è Tascaltecal, quatuor ex potentioribus subditis Domini Muteezuma ad me profecti sunt cum ducentis eis familiaribus, & dixerunt ea de causa adventasse ut mihi nunciarent, qualiter eorum dominus Majestati vestræ subjici desiderabat, & mecum inire amicitiam, & quid sibi constituere pro annuo censu Majestati vestræ persolvendo desiderabam, tam in auro, argento, vestimentis sericis, & bombicinis, quàm alijs rebus, quibus provincia abundaret, quæ omnia impartiretur, dummodo ejus provinciam non ingrederer, & illud tantummodo desiderabat, quoniam sua provincia erat sterilis, & commeatibus non affluebat, & molestè ferret, si aliquid incommodi aut penuriæ sustinerem una cum commilitonibus meis. Et eisdem ad me dedit ad mille pondera auri & totidem vestes ex bombice quibus illi maxime uti solent. Hi mecum degere pro majori parte illius belli, & perbelle videre potuerunt, quantum Hispani valeant, & interfuere, dum pacem & fœdus cum illis dominis Tascaltecal inivimus, & ad quæ domini & universi incolæ sese obtulerant vestræ Majest. servitia. Et, prout videbatur, eis hujusmodi maxime displicebant, quia varijs modis me secum abducere tentarunt, asserentes promissa & oblationes, quas illi domini & incolæ fecerant, non fore ex animo, nec syncere amicitiam contraxisse, & illud, ut liberè ipsis confiderem, ostenbebāt ut postea

Parœmia.

tuto

tutò mihi incauto insidiarentur. Incolæ vero Tascaltecal pluries me admonuerant, ne subditis domini Muteezuma aliquo pacto considerem, quoniam erant verè proditores & omnia fraudulenter agebant, & dominus illorum fraudibus universam illam provinciam ditioni suæ subegerat, & me admonere voluerant, sicut facere tenentur veri amici, & qui diu cognoverunt Muteezuma. Visa dissensione, & simultatibus ambarum partium inde non parum voluptatis sum consecutus, quoniam multum ad rem meam ea pertinere cognoscebam, & facillimè haberem aditum ad illos subigẽdos, juxta id commune adagium : Ex monte procedit, quod montem comburit. Etiam mente revoluebam illud sacri Evangelici verbi dictum: Omne regnum in se divisum desolabitur, modo tamen hos, modo illos secretò alloquebar, & gratias unicuique agebam de illorum optimo animo, consilio, & admonitione, & plus me amare præsentes, & quos alloquebar profitebar, quàm alios qui aberant & de quibus maledicebant. Fuimus in hac celebri civitate dies viginti, & nuncij Muteezuma, quos apud me fuisse superius retuli, me hortati sunt, quod proficisci deberem ad civitatem Churultecal, quæ aberat per leucas sex, & cives & incolæ illius erant maxima amicitia conjuncti domino eorum Muteezuma, & ibi ipsius animum facilius comprehendere possem, utrum desideraret, proficiscerer ad suam provinciam, & quod aliquis ipsorum ex ea civitate posset ire allocutum

O 2 eorum

eorum dominum, significatum ea, quæ ego injunxissem, & reverti cum responso, & compertum habebant alios nuncios me in ea præstolari, ut colloqueremur. Eis responsum dedi, mihi placere illuc proficisci, & quodam die, quem eisdem indixi recederemus. Postquam vero domini è Tascaltecal rescivere ea, quæ cum prædictis nuncijs egeram, & constitueram discedere ad illam civitatem, me mœstitia pleni convenere rogantes, nullo pacto illuc proficisci deberem, quoniam jam mihi insidias præparaverant, ut me unà cum commilitonibus neci darent, & ad hoc negotium ipse Muteezuma, ex provincia dictæ civitati contermina, destinaverat ad quinquaginta millia hominum, & constiterant per duas leucas à præfata civitate, & ipsi obsidebant iter consuetum quà proficisci deberem & novum construxerant, altis fossis refertum, in quibus præacutæ sudes fixæ solo contegebantur, ut equi in eas præcipitarentur, & eo modo confoderentur, & ex industria multos vicos obstruxerant, & in supremis & subdialibus domorum pavimentis lapides undique congesserant, ut nos civitatem ingressos capere possent, & deinde de nobis ad libitum disponere. Et ad detegendam veritatem eo uterer argumento, quod nunquam domini illius civitatis me visum aut allocutum venerant, cum jam diu venissent illi de Guasancigo, qui plus aberant quàm ipsi: & mitterem eos evocatum, & viderem an venirent. Illis gratias ingentes egi, & ab eis petij mihi ali-

quos

quos concederent, qui eosdem meo nomine rogatos haberent, ut ad me proficiscerentur, habebam enim quædam, quæ cum illis communicare desiderabam, commodum Majestatis vestræ concernentia, eisdem nuncijs causam mei adventus explanavi, ut eam illis enarrarent. Qui nuncij eò sunt profecti, & mandata mea exposuere dominis illius civitatis, & secum advenerunt tres personæ, haud magnæ existimationis, & retulere, nomine dominorum illius civitatis adventasse, & eos non potuisse ad me proficisci asserebant, quia adversa detinebantur valetudine: illisque intentionem meam ad illos perferendam exponerem. Illi autem ex Tascaltecal mihi significarunt, eos esse inter cives nullius autoritatis, & prædicti cives me irridere videbantur, & eis fidem non adhiberem, nisi domini civitatis ad me personaliter proficiscerentur. Eosdem nuncios audivi & respondi, quod tam alti & potentis principis (qualis est Majestas vestra) legatio humilibus personis exponi non debebat, & nedum ipsi nuncij, sed & ipsorum domini vix erant tantę dignitatis, quibus dicta legatio à me explicari deberet, & propterea jubebam, quod trium dierum spacio coram me comparerent vestrę Majestati obedientiam præstituri, & in subditos se subjecturi, prævia protestatione, quod si ei assignato termino non comparerent, castra mea in eos moverem, tanquam contra Majestatis vestræ rebelles, & subjici recusantes ditioni Majestatis vestræ, & ad hanc causam nisi mandatum manu

propria, & notarij ſubſcriptum, cum lata commiſſione veſtræ Majeſtatis, in eodē cauſam mei adventus commemorando, & quod iſtæ provinciæ, & multæ aliæ erant veſtræ Majeſtati ſubjectæ, & illi qui libenti animo vellent ſubjici veſtræ Majeſtati, benè à me haberentur, & eos maximis eram proſecuturus honoribus & favore & econtra rebelles. Sequenti vero die venerunt ad me ferè omnes domini dictæ civitatis ſe excuſantes, quod prius non venerant, hoc eveniſſe inde affirmabant, quia illi ex provincia in qua morabar, erant eorum hoſtes, & non auſi fuerant eò accedere, quia ſe fore tutos non arbitrabantur, & quod aliquid mihi detuliſſent contra eos, animo arbitrabantur, ſed illis fidem adhibere non deberem, tanquam ab hoſtibus eorum nominis prolata, & quod non ita erat, & ſi ſecum ad eorum civitatem accederem, ibi cognoſcerem prolata per eorum hoſtes eſſe falſa & vera eſſe quæ ipſi proponebant, Et exinde Majeſtati veſtræ ſe ſubjiciebant & permanſuri erant, & quod parerent & omnia quæ Majeſtatis Veſtræ nomine impoſuiſſem, parati erant contribuere, & omnia hæc notarius, interpretibus adhibitis, ſcriptis demandavit, & tunc cum eiſdē proficiſci conſtitui, partim ne animo defeciſſe viderer, partim quoniam ibi ſperabam poſſe omnia fœlicius quæ mihi incumbebāt, componere cum Muteezuma, quoniam illa civitas eſt contermina illi provinciæ (ut relatum eſt) ſubjecti enim Muteezuma illic tutò proficiſcebantur, & econtra cum in eorum

rum itinere nullum obstet impedimentum, qua re cognita domini è Tascaltecal maximè indoluere, & multoties me multum errare affirmarunt, & postquam jam se Majestati Vestræ dediderât, & meam amicitiam inive-rant mecum ire volebant, & omnibus in rebus quæ evenirent opē ferre,& non obstante quod multum reluctatus fuerim, & precibus ab ejs contenderim ne venirent, quoniam necessitas non impendebat, tamen ad centum millia hominum ad pugnam aptorum me subsecuta sunt & me comitata sunt per leucas duas à civitate, & ab eo loco maximo rogatu meo, præter sex millia hominum omnes recessere & ea nocte castra posui ad quē-dam fluvium,qui duabus leucis aberat ab ipsa civitate,partim ut expedirem dictos homines è Tascaltecal qui mecum venerant,ne aliquid scandali tanta multitudo civitati inferret, partim quia nox appropinquabat, & ea hora nolebam civitatem ingredi. Postero die omnes cives mihi obviam venere, tubis & timpanis ut me exciperent cum multis alijs personis, quæ apud eos religiosæ habentur, vestibus suis solitis indutis canendo & psallendo,ut facere solent in suis Meschitis,quas pro ecclesijs tenent, & ea solennitate usque ad ingressum civitatis nos perduxere, & in optima domo collocarunt, in qua ego cum universis meis socijs fui cōmodè hospitatus, & ad vota nobis cibaria attulere, levia tamē. Et dum iter faceremus ad civitatem, multa eorum signorum quæ nobis aperuerant incolæ ex Tascaltecal, offendimus, quoniam

iter obstrusum invenimus, & aliud noviter fabrefactum & scrobes altas aliquas in quas homines decidebant, & vias aliquas in civitate obstrusas, & lapides congestos in pavimentis subdialibus, & ista nos vegetiores & vigilantiores reddidere. Ibi inveni nuncios aliquos à Muteezuma missos, ut nuncios illius qui apud me erant alloquerentur, nil tamen ad me se in commissis habere dixerunt, sed tantum venisse, ut ab illis nuncijs intelligerent quid mecum egissent aut constituissent, ut ea domino suo possent nunciare, & sic me allocuti discessere. Et unus ex primatibus nuncijs Muteezuma qui mecum erat, cum his profectus est. Et his tribus diebus quibus ibi moram traxi, mihi minimum alimentorum contribuerunt, & indies pejus, & raro me visum, & allocutum veniebant Domini & primates civitatis. Et dum ex hoc aliquid timoris haberemus, interpreti meo quotidiano (quæ est fœmina ex illis Indis, quam accepi in Putuncham, qui est fluvius Grizaluæ, de qua etiam in prima relatione Majestati Vestræ transmissa mētionem feci) incola quædam ex Tascaltecal aperuit, non longe maximam multitudinem hominum subjectorum Muteezuma in unum convenisse. Et quod omnes habitatores civitatis eduxerant uxores, filios, & bona cupiebant nos aggredi, omnes interimere, & si secum vellet abire illam sospitem conservaret, quæ omnia retulit illi Hieronymo Agillari, quem habui in Iucatan, & de quo aliàs Majestati Vestræ mentionem feci, qui postea hæc mihi

mihi exposuit, & illico incolam quendam illac prætereuntem capiendum curavi, & ab illo secreto in loco collocato diligenter percunctatus sum, & ea mihi aperuit quæ fœmina ex Churultecal interpreti meo retulerat, & propterea ex præmissis & etiam præcedentibus indicijs quæ prius videramus in itinere, constitui melius esse illos prævenire, quàm præveniri, & dominos omnes illius civitatis alloquendi gratia convenire curavi, quos, posteaquam convenere, in magna quadam aula collocavi, & interim jussi milites esse in armis, & ad omnia paratos, quo illico in eam multitudinem Indorum, qui habitationi meæ inerant ex proximiori loco irruerent. Et sic evenit, quoniam postquam convenerant domini in ea aula, eos vinctos ibidem reliqui, equum ascendi, & emisso pixidis sono taliter egimus, quod duarum horarum spacio ad tria millia hominum neci dedimus. Et ultra Majestas Vestra cognoscat, qualiter contra nos se accinxerant. Antequam exirem hospitio, omnes ferè vicos obstruxerant, & erant ordinati: & tamen quoniam illos incautos aggressi fuimus, facile fuit eos dissipare, maxime, deficientibus eorum ducibus, quos in aula in vincula conjectos detinebam. Ignem quibusdam turribus & munitis domibus, in quibus se tuebantur injici mandavi, & decertando civitatem totam peragravi: in hospitio tamen optimo relicto præsidio. Et eo pacto quinque horarum spacio populum omnem è civitate migrare coëgi: opem ferentibus quater

O 5 mille

mille viris ex Tascaltecal, & quadringenti, è Cempoal. Post meum reditum ad hospitium eos dominos civitatis, quos in vinculis detinebam, allocutus sum, & ab illis quærebam, cur me ea proditione interimere curassent: responderunt causam ab ejs non provenisse, sed ab incolis è Culva subditis domini Muteezuma, qui eos ad tale facinus suasionibus suis impulerant, & dominus Muteezuma per leucam cum dimidia collocaverat ab ea civitate (ut ipsi cogitare poterant) ad quinquaginta millia armatorum, ut illud exequeretur: sed tamen eos jam cognoscere se fore deceptos, & me rogabant unum, aut duos ex illis solutos dimitterem, quoniam illi pollicebantur reducere populum quem ejeceram, & fœminas, liberos, & bona quæ eduxerant, & ut illis parcerem supplices rogabant, promittentes, quod in posterum an nullis se decipi permitterent, & volebant esse veri & fideles Majestatis Vestræ subditi. Et postquam fui eorum errores & crimina maxime detestatus, & reprehendi, duos ex ejs dimisi. Sequenti vero die civitas adeo habitata videbatur, & fœminis, & pueris referta, & pacificus populus, non aliter, quàm si nil evenisset: solvique omnes reliquos civitatis dominos, quoniam sunt polliciti se Majestati Vestræ perpetuò inservituros, Et eo viginti dierum spacio, quibus ibi moram traximus, fuit civitas tam pacifica, & videbatur non aliter, quàm si nullus fuisset interemptus, aut defuisset: & fora, & commercia sua habebant, & exercebant per civitatem, quemadmodum

modum prius facere consueverant, effecique, quod incolæ è Churultecal & Tascaltecal fœdere, & amicitia jungerentur, & amici ex inimicis efficerentur, quos à paucis annis muneribus sibi conciliaverat Muteezuma, & hostes reddiderat incolis è Tascaltecal. Civitas hæc Churultecal sita est in loco plano, & intra mœnia habet viginti millia domorum, & totidem in suburbijs, sunt soli domini, & habent confinia separata, nec alicui parent, nec aliquem cognoscunt in dominum aut superiorem, & habent regimen simile incolis è Tascaltecal, gens ista melioribus utitur ornamentis quàm è Tascaltecal. Omnes post hanc cladem sunt, & fuerunt fideles subjecti Regali Majestati Vestræ, & spero eos in futurum permansuros. Ista regio est fœcundissima, quoniam latam habet provinciam & confinia, & loca pro majori parte irrigua, & civitas hæc ab extra est visu pulcherrima quia est plena, & turribus maximè referta, & Majestati Vestræ vera refero, quod ex alta turri cujusdã Meschitæ prospectans, recensui ad quadringentas turritas Meschitas in dicta civitate. Et ex omnibus provincijs, quas hactenus in his regionibus viderã, hæc aptior est ad Hispanorum habitationẽ, quia in ea habentur pascua, & aquæ habiles ad alendas pecudes, quæ alia loca, quæ hactenus peragravimus, non habent, quoniam cæteris in provincijs tanta est hominum copia, quod nulla sit provinciarum portio, etiam minima, quæ cultura vacet, & tamen multis in locis panis defectum patiuntur, sunt etiam

pau-

pauperes multi, & mendicant ad domos & templa, quemadmodum fieri solet in Hispaniјs, & alibi.

Allocutus sum illos nuncios Muteezuma circa proditionẽ, quam mihi paraverant domini è Churultecal, & qualiter prædicti domini asserebãt evenisse, & primordia habuisse à persuasione Muteezuma, & quod hæc proditio non videbatur mihi digna tanto viro, qualis ipsorum dominus erat: & hinc mittebat honoratos nuncios suam mihi ingerens amicitiam, illinc vero quærebat mihi proditoriè insidiari viribus alienis, ut se à crimine protegere posset, & excusare, si res ad vota non succederet, & posteaquam ipse promissam fidem fregerat, nec pollicitis steterat, nec in ore illius veritas comperiebatur, ego quoque sententiam mutaveram, & si prius ad ejus provinciam ipsius videndi & alloquendi tantum gratia, & ut secum amicitia & consuetudine jungerer, nunc eam ut hostis ingredi properarem, ejus provinciæ damna omnia, & incommoda, quæ hostis afferre potest, inferre desiderans, quo ego maxime dolebam: cupiebam enim libentius eum amicum habere, & illum omnibus in rebus, quas in his partibus gesturus eram, consulere, & datum mihi ab illo consilium exequi. Illi vero responderunt mecum diu fuisse, nec ad aures suas pervenisse talem proditionem, & nullo pacto adduci poterant, ea quæ facta fuerant, fuisse sententia & consilio domini Muteezuma commissa, & à me exposcebant, ut antequã con-

constituerẽ ejus amicitiæ renuntiare, & bellum contra eum suscipere, prout asserebam, optime prius omnia cognoscerem,& ad veritatem eruendam cuncta experirer, & unum ex eis dimitterem, qui proficisceretur ad dominum suum alloquendum, & propediem reverteretur. Sunt ab ista civitate ad locum ubi Muteezuma residebat, viginti leucæ. Respondi mihi placere & aliquot ex eis dimisi, & ipsi unà cum alio qui prius discesserat, post dies sex reversi sunt, mihique attulere dono decem puro auro paropsides,& mille & quingentas vestes, & commeatum gallinarum, & Panicacap (quod genus est potus, quo utuntur) & retulerunt dominum suum Muteezuma molestè tulisse paratas mihi insidias per illos è Churultecal, & me certo persuasum, quod ille huic negotio præstitisset consilium & favorem, quia ipse mihi fidẽ astringebat, ita non procedere, & gentẽ illam esse suam, quæ ubi supra constiterat, motu tamen proprio non ejus mandato convenisse, suasione illorum è Churultecal, quia erant ex duabus provincijs, quarum altera vocatur Accancigo, altera vero Yzuchan, quæ sunt conterminæ regioni Tascaltecal, & propter propinquitatem quoddam fœdus inter se iniverant, ut alter alteri opem ferat, & ea de causa convenerant, non autem ejus mandato, & in futurum viderem ipsius operibus, si illa quæ ei nuncianda miseram, forent vera vel non. Et denuo me enixe rogabat, ut ad suam provinciam proficisci non deberem, quia erat sterilis, & multa pati possem & ubi-

&ubicunque permanerem, mitterem illuc quæsitum quæ vellem, ea enim perficeret & adimpleret. Respondi iter meum ad illius provinciam non posse evitari, quoniam de ipso Muteezuma & illius provincia tenebar Majestati Vestræ sigillatim omnia referre. Et me credere ea quæ retulerant nuncij, simulabam, & propterea quia aliter fieri non poterat, nisi ut illum inviserem, quod molestè nõ ferret, & si aliud animo volueret malè sibi evenire posset, & ægrè ferrem illatum sibi damnum & incommodum. Ille vero postquam cognovit me constituisse ire illum visum, respondit, quod fœlix illuc progrederer, meque expectaret in illa civitate, in qua impræsentiarum se continebat, & ad me destinavit multos è suis, ut me illuc comitarẽtur, quia jam ingressus eram ejus provinciam, cupiebant me deducere per ea loca & itinera, in quibus insidias mihi parasse putavi, ut nos malè mulctarent per ea quæ postea evenere, quoniam Hispani multi, quos ad varia negotia per eam provinciam destinaveram, videre plures pontes & angusta itinera, per quæ si fuissemus progessi, facillimè executioni intentionẽ suam mittere potuissent. Sed Deus Optimus Maximus qui Majestatem Vestram à teneris annis tutatus est, prospectans nos Regali Majestatis Vestræ servitio intentos, aliud iter demonstravit, & quamvis esset asperius, tamen non erat tot periculis subjectum, ut illud, quo nos deducere nitebantur, quod nobis hoc pacto monstratum est. Ab ista civitate Churultecal sunt gemini excelsi

montes,

montes, & frigiditatis maximæ, & in fine mẽsis Augusti habetur in illis tantũ nivium, ut in eorum vertice non sit aliud cernere præter nives: & ab eorum altero qui excelsior habetur, multoties tam die quàm nocte egreditur ingens fumeus globus ad instar magnæ domus, & supra illius verticem tollitur usque ad nubes tam recto tramite & velociter, ut sagitta globum illum velocitate non æquaret, & quamvis maximi, & vehementes in illorum montium cacuminibus vagentur venti, tamẽ globum illum fumeum dissipare aut obliquare non possunt. Sed quia semper optavi de omnibus his in locis existentibus vera sigillatim Majestati vestræ referre, quoniam illud prospiciens visus sum videre miraculum, ut secretum perscrutarer, decem ex commilitonibus meis Hispanis, & eos quos arbitrabar perscrutationi hujusmodi idoneos fore, cum aliquibus incolis ejus provinciæ illuc perscrutatũm ire jussi, & illis seriose injunxi, ut modis omnibus dictum montem ascenderẽt & secretum illius fumi, & unde & qualiter exiret perscrutarentur, & quantum ejs possibile fuit, ut dictum montẽ ascenderent, laborabant, nunquam tamen illum scandere valuerunt, obstantibus crebris cinerum turbinibus qui à dicto monte egrediuntur, magnis nivibus, & intenso frigore quod in illis montibus vagabatur: appropinquaverunt tamen cacumini, & adeo quod cum essẽt ibi, incœpit exire ille fumeus globus tanto cum impetu & strepitu, ut mons videretur corruere, & infecto negotio

reversi

reversi sunt, portantes multum nivis & glaciei, videbatur enim eis rem novam in his partibus tam calidis constitutos nos esse visuros, secundum sententiam nauclerorum, quoniam affirmant istam provinciam sitam in vigesimo gradu, qui est in paralello insulæ Hispanæ, ubi assidue versantur maximi calores: & dum irent quæsitum hoc secretũ, offẽderunt quoddam iter, & ab incolis quos secum miserã percunctati sunt, quorsum illud iter tenderet, ipsi retulere illac iri ad Culva, & illud esse optimum iter ad Culva, & non illud, per quod nos illi de Culva deducere volebant, & Hispani progressi sunt per illud ad fines montium usque, iter enim est in medio dictorum montium: tandẽ patere cœpit planities è Culva, & magna civitas Temixtitan, & lacus qui continentur in ea provincia, quos inferius celsitudini vestræ referam, & Hispani illi quos miseram ad perscrutandum secretum, cum socijs reversi sunt exultantes invento bono itinere, & cum ab illis & ab incolis provinciæ factus fuissem certior de novo bono adinvento itinere, nuncios ipsius Muteezuma sum allocutus, eos monendo, quod deducerent me ad eam provinciam per adinventum iter, & non per illud quo ipsi constituerant: Responderunt, quod erat magis planum & brevius, & cur me per illud non deducerent, dixere causam hanc subesse, quia debebamus transire per provinciam Guasacingo, cujus incolæ erant hostes Domino suo Muteezuma, & in ea non poteramus invenire commeatum & necessaria, prout

prout per loca domini sui,sed postquam constitueram ire illac, ipsi commeatum aliunde afferri curarent, & maxima anxietate transivimus timentes, ne illi in sua malitia vellent perseverare,nobisque denuo insidiari,& quia jam omnibus innotuerat quod illuc progredi volebam, non videbatur ad rem pertinere retrocedere, ne illud timori & pusillanimitati ascriberetur. Et ea die, qua à Churultecal discessimus, emensi quatuor leucas, devenimus ad pagos quosdam sub ditione civitatis Guasacingo, ibi ab incolis bene visus, méque donarunt quibusdam servis, vestibus, & parvis frustulis auri, quæ omnia parvi erant momenti, quoniam in provincia sua talia non habentur, qui sunt factionis illorum è Tascaltecal,& circundantur undique provincijs Domini Muteezuma, & adeo, quod nullum est illis commercium, nisi cum incolis propriæ patriæ, & ideo miserè degunt. Sequenti die ascendi faucem inter duos montes sitam,de quibus Majestati Vestræ retuli, & in ipsius descensu postquam oculis nostris patebat provincia domini Muteezuma, venimus per quandam illius provinciam, quæ appellatur Chalco, per duas leucas antequam perveniremus ad loca habitata, invenimus optimum hospitium noviter extructum ex tignis & palea, in eo me cum socijs omnibus commode collocavi cum omnibus Indis, quos mecum eduxeram ad quatuor millia hominum ex istis provincijs, videlicet ex Tascaltecal, Guasacingo, Churultecal,

& Cempoal, nobis necessaria victui concessere, & habuimus in omnibus habitationibus ignes multis injectis lignis, quia frigora & algores maximi vigebant, duobus enim altissimis montibus circundabamur, quibus maxima nivium multitudo inerat. Eo quidam Muteezuma nomine ad me profecti sunt, qui videbantur proceres, & inter eos ajebant venisse fratrem ipsius Muteezuma, & quatere mihi attulere mille auri pondera sui domini Muteezuma nomine, & me rogatum volebant, ad illius civitatem ulterius proficisceri di animum exuerem, quia illius provincia annonæ caritate premebatur, & iter erat ad illam difficile, tota enim erat aquis circumvallata & ad eam non nisi canois invehi poteram, est autem canoa lembus unilign eus concavus, quibus ad aquas transferendas utuntur (illas incolæ Accaler nominant) aliaque multa difficilia esse in itinere commentabantur, & illi significarem quid ab eo postularem. Quoniam lubens omnia mihi ubicunque locorum existerem ab eo dem petita proculdubio in signum tributi mittenda curaret, & usque ad mare & quocunque animo meo libuisset. Ipsos blande & amice excepi, eosque aliquibus quæ ex Hispanijs attuleram donavi, quæ maximo in precio apud eos habebantur, apud illum præsertim quem fratrem Muteezuma esse ajebant, & nomine domini sui expositæ legationi in hæc verba respondi: Ego, si in manu & potestate mea esset ab hac provincia recessus, libentiori animo quàm ipse desiderat, ab his regionibus ut magna-

magnanimo Domino vestro morem gererẽ, recederem, sed sacræ Catholicæ Majestatis domini & regis mei præcepta & mandata id me exequi non permittunt. Illius jussu hanc regionem petij, & inter alia quæ à Catholica Majestate magnoque Imperatore mihi in commissis data sunt, illud fuit imprimis, ut de magnanimo domino vestro Muteezuma, & illius tam celebri civitate Majestatem suam certiorem facerem, cujus celebritas diu ad ejus sacras aures pervenit, illudque vos oratos velim, ut meo nomine domino vestro nuncietis, meum illuc iter æquo gratoque animo ferat, quandoquidem adventus iste meus domino vestro, aut illius provinciæ dãnum aliquod, aut incommodum afferre non potest, sed plurimum utilitatis, honoris, & incrementi. Et postquam dominum vestrum allocutus fuero, si mea consuetudine uti noluerit, ilico pedem referam, satis enim mihi est illum alloqui, ut inter nos quibus modis sacratissimi mei potentissimique regis negocia in his partibus gubernari queant, constituamus, quæ non possent per interpositas personas quamvis idoneas, & quibus maxima fides sit adhibenda, constitui. Et hoc habito responso recessere. In hoc hospitio, de quo superius mentionẽ habui, cogitarant (prout ex indicijs & præparationibus conjicere potui) ea nocte nobis obesse, & aliquod damnum inferre, hoc percepto remedium adinveni. Propterea postquam cognoverant, me mutasse sententiam, secreto jussere illos viros, qui in montibus erant absconditi,

proficisci ad hospitium prædictum, & conspecti à meis vigilibus, & excubijs discessere. Postero die inde profectus perveni ad coloniam quandam, quam Amaqueruca appellant, quæ subjacet provinciæ Chalco, quæ habet in colonia principali, & villis per duas leucas circumcirca plus quam tria millia habitationum, & in hac colonia fuimus optimè hospitati in pulchra domo ipsius Domini. Multi, qui ex primatibus videbantur, me visum & salutatum venere, asserentes eorum Dominum eos ad me destinasse, ut me ibi expectarent, & de omnibus quibus indigerem, & mihi & meis providere curarent. Hujus provinciæ dominus mihi largitus est mille pondera auri, & quadraginta servos, & duos dies fuimus ibi, commode & uberrime nobis omnia quibus indigebamus, suppeditaverunt. Postero die cum ad me venissent quidam principales, significarunt, quod dominus Muteezuma me expectabat, discessi & ea nocte fuimus in quadam parva colonia abinde per leucas quatuor, quæ adhæret maximo lacui, & ferme illius media pars in aquas protenditur, à continente vero habet asperrimum montem cum rupibus & lapidibus ingentibus, & ibi modis omnibus conabantur nobis obesse, aliter autem quàm quærebant, evenit: constituerant enim nos noctu incautos offendere, & cum tam diligens, & vigilantissimus diu noctuque essem, cogitationes eorum irritas feci: & ea nocte vigiles ubique collocavi, & tales, quod tam ab exploratoribus illis, qui aqua

canonis

canonis vehebantur, quàm ab eis, qui monte descendebant conspici & videri potuit, an eorum opinionem exequi potuissent: manè inventi sunt ad viginti exploratores illorum à nostris interfecti, adeo ut pauci ad dominos qui eos miserunt, reversi sint. Et cum nos semper ad quæcunque paratos & promptos cernerent, constituerunt mutare sententiam, & nos tanquam amicos deducere. Sequenti die summo mane cum discedere constituissem, præsto fuere duodecim viri ex primatibus, ut postea percepi, inter quos majori fulgebat dignitate juvenis annorum viginti quinque, quem omnes maxime venerabantur, & adeo quod quando lectica qua vehebatur descendit, reliqui omnes anteibant saxa & paleas qua ille progressurus erat è medio itineris auferentes. Et postquam me convenere, se Domini Muteezuma nomine venisse commemorarunt, ea de causa ut mihi in itinere adessent: & domino suo condonarem, quod ipse obviam eousque non venerat, quoniam adversa valetudinè detinebatur, & ejusdem celebris civitas non multum distabat, & postquam constitueram ad illum proficisci, ut corā colloqui possemus, ut cognoscerem quali esset in Majestatem Vestram animo. Nihilominus enixis precibus contendebat, ne illuc progrederer, quia ibi multum penuriæ & laboris essem perpessurus, multum comminabatur, ibi mihi de necessarijs provisum iri non posse curare, quemadmodum animo cōceperat: & in multum institere præfati legati, & tantum ut nil

 aliud

aliud superesset, nisi aperte dicerent, si illuc proficisci perseverarem, obstare velle. Ego vero illis benignè respondi, & mitioribus verbis quibus fieri potuit: asserens, quod ex isto meo adventu nil sibi incommodi evenire poterat, sed plurimum utilitatis, & eos quibusdã quæ mecum adduxeram ex Hispanijs, donatos dimisi, & ilico discessi magna comitante caterva. Nam comitabantur me viri, qui maximæ videbantur autoritatis, ut postea apparuit, & semper progrediebamur prope ripam illius magni lacus, & à domo in qua hospitatus fueram, vix per leucam profectus, vidi in ipso lacu parvam civitatem, quæ tantum à nobis aberat quantum continent duo jactus balistæ, habentem usque ad bis mille habitationes in ipso lacu sitam, ad quam nullum terrâ patebat iter & etiam multum turritam quantum videre potuimus, & progressus leucæ spacio ingressus fui viam stratam manu, & arte fabricatam in ipso lacu latam quantum equestris Hispana hasta extẽditur, & eadem ferme per leucam profecti ad civitatem quandam devenimus, qua elegantiorem hactenus non videramus, quamvis esset ambitu non amplo. hac exigua in civitate erant domus ornatissimæ, & non tantum admirationem afferebant domus benè edificatæ, quantum domorum fundamenta, quæ miro artificio in aquis erant constituta, cum (ut relatum est) in lacu ipso sit sita civitas, hac in civitate, quæ ascendit ad duo millia domorum, bellè fuimus & lautè nos excepere; & primates, & dominus illius civitatis sum-

summoperè expetebât, ut ea nocte ibi quiescerem, nuncij vero domini Muteezuma admonuerunt, ne illic vellem pernoctare, sed per tres leucas progrederer ad civitatem nomine Iztapalapa, quæ subjacet uni ex fratribus domini Muteezuma. Egressus vero illius civitatis, ubi pransi fueramus, cujus nomen impræsentiarum non occurrit, est per similem viam stratam manu fabricatam, quæ ducit per unam leucam ad continentem usque, & mihi civitati appropinquâti obvius factus est dominus illius cum uno alio magno Domino alterius civitatis, quæ ab illa abest per tres leucas, quam Canaalcan appellant, & plurimi alij proceres & domini qui me ibi expectabant, mihique obtulere quater mille auri pondera, & quasdam sericas vestes, & perhumanè me suscepere, habet Iztapalapa, quæ est ad latus unius magni lacus aquæ salsæ, usque ad quindecim millia domorum, quarum major pars est in aquis, reliquæ in continenti. Habet Dominus illius quædam alta palatia, non tamen adhuc perfecta, quæ sunt tam magna & pulchra sicuti quælibet quæ in universis Hispanijs inveniri possent, & dico de magnis & bene constructis, tam ex lapidibus quàm ex tignis, pavimentis, & omnibus quibuslibet generibus in palatijs construendis necessarijs, & reliquis domus supellectilibus, præterquã ligneis liniamentis, & figuris ditibusque alijs parietibus & solaribus apud nos adhiberi solitis, quibus ibi in superioribus à terra habitationibus uti non solent. Inferius vero habent viridaria

voluptuosa, arboribus, floribusque odoriferis referta. Piscinas præterea sive vivaria optime fabrefacta, habentia lapideos gradus à summo ad imum, habet amplum viridarium prope dictum palatium, cui impositum est prospectaculum varijs decoris aulis, & deambulationibus. In viridario continetur stagnum aquæ dulcis, in quadrangulum ductum eleganterq; lapidibus expolitis constructum, & in ipsius stagni ambitu stat latum deambulatorium pavimento lateribus stratum elegantissimo, adeo latum, quod quatuor homines juncti facillime & commode deambulare possent, & quælibet ipsius pars continet quadringentos passus, & totum in circuitu continet mille, & sexcentos passus, pars vero illa deambulatorij proxima viridario est arundinibus fabrefacta, post illas vero sunt arbores & variæ odoriferæ herbæ, in ipso stagno plurimi natare videntur cujuslibet generis pisces & volucres, ut annates, fulicæ, & aliæ plurimæ, ut aliquando ipsum operiant stagnum. Sequenti die ab ea civitate decedens mediæ leucæ iter emensus viam aliam stratam medium lacus secantem ingressus sum, eademq; duarum leucarum itinere ad illam celebrem civitatem Temixtitan in ipso medio lacu constitutam pervenitur, illa via tantum patet, quantum geminæ Hispanæ equestres hastæ extenduntur, qua octo juncti equestres transire commode possunt. Ab utroque dictæ stratæ viæ latere sunt tres civitates, quarum unam Mesicalcingo appellant, quæ ex majori parte jacet in ipso lacu, & aliæ duæ, quarum altera

altera vocatur Hyciaca, alia vero Huchilohuhico lateri ipsius lacus hærent, & multæ domus dictarum civitatum aquis abluuntur. Prima ad tria millia, secunda sex millia, & ultima quinq; millia domorum ascendere dicuntur, in quibus optimæ sunt domus, & turres, & maxime quibus ipsi domini inhabitãt, & sacræ ædes eorum, quas Meschitas appellant, ubi suas fundunt orationes, & deos suos collocant. Ibi maxima sunt salis commertia, quod ex dicto lacu conficere consueverunt, & superficie terræ, quam lacus inundat, & cum illud ebulucrit, redigunt in massas ad panis formã, & illud tam incolis, quàm alienigenis vendunt. Et per medium leucæ priusquam quis perveniat ad ipsam celebrẽ civitatem Temixtitan (ubi dictam viam alia similiter strata subintrat, quæ à continẽti progreditur) est murus munitissimus geminis turribus circumdatus muro in latitudinem geminæ hominis staturæ cum antemurali, & pinnis per totum ambitum, qui murus ambas præfatas stratas vias apprehendit, & dicta celebris civitas Temixtitan geminas tantum habet portas, una est qua ingrediuntur, altera qua egrediuntur. Huc processere mei salutandi gratia ad mille proceres civitatis prædictæ omnes habitu consimili & decreto, secundum eorum morem & consuetudinem, & cum appropinquabant quilibet eorum patria utebatur ceremonia, quæ talis est: Eorum quilibet prout erat in ordine dum me salutatum accedebat, manu terrã tangebat, & illam postea deosculabatur in signum

maximæ reverentiæ, & horam ibi consumpsimus antequam quilibet ceremoniam perfeciſſet, & non longe à civitate erat ligneus pons, qui in latitudine patebat per passus decem, ibi intercipitur via strata,& hic pons est ad aquarum fluxum & refluxum, quoniam aquæ paludis illius in modum maritimarum aquarum augentur & imminuuntur,& etiam ad civitatis tutelam, quia trabes illas longas ad libitum imponunt, & abducunt, ex quibus pons ille construitur. Et in hujus pontis similitudinem sunt multi per universam illam celebrem civitatem, ut post in progressu meæ narrationis latius referam, & postquam pontem illum transivi, mihi obviam venit ille potens dominus Muteezuma ut me suspiceret, & cum eo ducenti proceres nudis pedibus,& alio ditiori decreto habitu, quàm primi, & bini procedebant in modum processionis, & admodum parietibus domorum hærentes, & via erat ampla, & delectationem afferens, quia recto tramite per ferè leucam procedebat, & adeo recta quod poteramus conspicere ab initio dictæ viæ usque ad extremum illius,& ab utroque illius latere sunt optimæ, & magnæ domus partim ad usum meschitarum partim ad habitandum. Et dominus Muteezuma medius progrediebatur inter duos magnos proceres, quorum alter erat ille magnus Dominus de quo superius memini,qui me allocutum venerat lectica invectus. Alter vero ipsius Domini Muteezuma frater,qui dominabatur civitati à qua eodem die discesseram, & hi tres erant

eodem

eodem decreto habitu, hoc dempto quod Dominus Muteezuma habebat calciamenta, reliqui vero erant nudis pedibus, quamvis omnes incolæ calciamentis utantur. Alter à dextris alter à sinistris domini Muteezuma brachia sustinebant. Et appropinquans equo descendi, ut eum amplecterer, quod ne facerem duo illi proceres, & ne illum attingerem manibus innuerunt, & primo Dominus Muteezuma, & deinde illi duo proceres ante dictam patriam cerimoniam confecere, qua perfecta jussit fratrem, qui prius eum comitabatur, ut in posterum mihi assisteret, & ipse altero procere comitatus paululum anteibat. Et ubi fuerat me allocutus, venere alij quoque ducenti Domini (de quibus superius) me salutatum suo ordine, & cerimonia facta quilibet ad locum unde digrediebatur reversus est. Et quando allocutus sum dominum Muteezuma, torquem humeris meis impendentem margaritis, & adamantibus vitreis extraxi, illumque domino Muteezuma inieci, & emensa aliqua parte itineris, advenit familiaris ejus afferens torques duos in modum parvi marini cancri elaboratos, panno rubeis limacis contexto involutos, quas ipsi maximi æstimant, & à quolibet torque pendebant octo aurei cancri miræ perfectionis ad latitudinem unius palmi, & illico illos collo meo injecit, & secutus iter unde fuerat digressus abijt, ordine & habitu ante dictis, donec ad palatium quoddam amplum, & elegans in nostrum hospitium præparatum devenimus, & illico me in magnã aulam junctis

manibus

manibus deduxit,quæ erat ante atrium,quod ingressi fueramus, meq́; collocavit in ornato diviti solio, quod mei collocādi gratia parari jusserat, meq́; illū ibi præstolari jussit, & post pusillum meis optimis habitis hospitijs ad me varijs, & pluribus rebus & ornamentis aureis,argenteis, & rebus ex pennis plumisq́; eleganter cōfectis,& quinq; millibus vestium ex bombice præciose, varijsq́ue modis laboratis, & contextis profectus est, quæ omnia postquam mihi impartitus est, consedit altero solio non longo intervallo à meo distanti, quod sibi curaverat parari, & in hæc verba locutus est : Diu est quod ex majorum nostrorum annalibus, & scripturis compertum habemus,quod ipse,& omnes qui in hac provincia degimus, hinc orjundi non sumus, sed alienigenæ, qui ex remotis orbis provincijs huc advenimus. Scimusque nos magno quodam domino Duce cui subjecti eramus ad hanc provinciam pervenisse, qui nobis relictis patriam revisit, & multo post tēpore ad nos redijt, invenitq́; nos omnes incolas hujus provinciæ in uxores duxisse, colonias habitandas suscepisse, & liberos præterea procreasse, qui enitebatur nos hac provincia abducere,illud recusavimus, nec eundem in dominum ulterius, & ducem recipere voluimus, & ipse dominus discessit, & hactenus certe credidimus,quod illius successores venturi essent ad subigendas has provincias,& nos tanquam proprios & veros subditos suos asserturos. Et considerantes locum unde vos venisse dicitis, & ea quæ prædi-

catis

catis de magno & potenti Domino & Rege, qui vos huc destinavit, vere credimus, quod ille sit noster verus Dominus, & eo maxime, quia dicitis, quod diu nos hæc loca habitasse cognovit. Ideo vobis proponite, nos vobis omnino parituros, & vos in Dominum illius vice & nomine, quem vos huc misisse asseritis suscepturos, & in hoc vobis non deerimus, nec fraudem committemus, & universæ provinciæ quæ meæ subjacet ditioni ad libitum imperare potestis, quoniam omnes jussa capescent, & potestis omnibus quæ possidemus pro voluntate uti, estis enim in propria provincia, & domo, animo læto estote, & quieti vos date, scio enim vos labores varios passos, tam itinere quam assiduis bellis, quæ hactenus vobis se obtulere. Non me latet profecto quæ ex Punachanaca hucusque vobis evenere. Nec dubito quin incolæ ex Churultecal, & Cempoal vobis de me male dixerint, obsecro vos ne ultra ea quæ experientia & proprijs oculis videbitis credatis, præsertim ab hostibus meis dicta, ex quibus aliqui mihi subjiciebantur, & adventu vestro à me defecere, & ut à vobis favorem captent illa proferunt. Scio equidem, quod ipsi vobis asseruerant quod domos aureis parietibus, & aureum solium possidebam, & mea omnia supellectilia erant aurea, & pariformiter eram deus, & me deum fingebam, & alia multa hujusmodi, domos jam cernitis ipsimet esse ex saxis, calce & terra. Et his dictis vestes extulit corpus ostentans, & ait, nonne me videtis ex

carne

carne & offibus compactum, mortalem & palpabilem, videtis eos jam fuiffe mentitos. Habeo equidem aliqua fuppellectilia, quæ majores mei mihi reliquerunt, omnia quæ habebo veftra fint, & de his ad libitũ difponite, procedam ad alias domos ubi habitare foleo, curabo vobis provifum iri omnibus in rebus, vobis & focijs veftris convenientibus, & nulla adducamini mœftitia, imo lætamini, quia eftis in veftrá patria,& domo: Ego paucis refpondi, & maxime tetigi ea,quæ ad rem pertinere putavi, & potiffimum ut in animũ eorum infunderem, quod Majeftas Veftra illa verè effet, quem venturum arbitrabantur, & his peractis difceffit & poft ejus difceffum nobis attulere panem,gallinas, fructus varios, & alia ad ufum domefticum,& hofpitij facientia,fuimufque ibi fex dierum fpacio bene hofpitati,& multoties Domini provinciæ illius me allocutum, & falutatum veniebant.

Iam Catholice Rex initio hujus meæ narrationis expofui, quod ego tempore quo à villa veræ Crucis difceffi, ut diligenter perquirerem de hoc potenti Domino Muteezuma, ibi dimiferam centum & quinquaginta Hifpanos, ut inchoatam à me arcem perficerent, & etiam dimiferam multas villas, & caftra circumvicina eidem civitati veræ Crucis Sacræ Majeftatis veftræ ditioni fubjectas, & incolas verè fideles : fed dum effem in civitate Churultecal mihi redditæ funt literæ à præfecto, quem ibi conftitueram meo nomine, quibus fignificabat, quod Qualpopoca

poca dominus civitatis, quæ Almeria appellatur, significaverat dicto præfecto per suos nuncios, quod desiderabat esse vasallus vestræ Majestatis. Et quod eo usque non præstiterat eam obedientiam, quam præstare tenebatur, & ad offerendum se cum universa sua provincia non venerat, per hoc stetit, quod illi necesse erat transire provinciam quæ sibi infensa erat, & quia timebat in transitu lædi, illud mandare executioni non potuerat, & propterea ad eum mittere dignaretur quatuor Hispanos, qui secum ad dictum præfectum per hostiles provincias proficiscerentur, quoniam illis ducibus confidebat se tuto perventurum ad eundem, & hoc pacto obedientiam debitam præstare posset. Qui præfectus illius verbis fidem adhibens, quæ nomine dicti Qualpopoca sibi nunciabantur, quod veniret ad præstandum obedientiam, ut alij quoque fecerant, illuc quatuor ex suis Hispanis destinaverat, quos postquam fuere domi dicti Qualpopoca simulans causam necis se non præstare interficiendos curavit, & duos interfecerat, reliqui vulnerati per montes aufugerant, quo audito ipse quinquaginta Hispanis peditibus, duobus illis equitibus, & decem millibus Indorum amicorum nostrorum contra civitatem Almeriam hostiliter profectus fuerat, & certamen iniverat cum incolis Almeriæ, & occiderant septem Hispanos, sed postremo dictam civitatem Almeriam expugnaverant, & plures ex incolis neci dederant. Dictos incolas migrare jusserat, & civitatem igne consumpserat, destru-

destruxeratque. Et cum indi quos secum adduxerat, essent eorum hostes acerrimi, omni in hoc fuerant usi diligentia. Qualpopoca autem & alij sibi fœdere juncti, & qui ad id favorem præstiterant, sibi fuga salutem comparaverant. Ex quibusdam in prælio captis sciscitatus est, qui essent illi, qui civitati & Qualpopoca opem tulissent, & quare id facinus commiserant, & quid eos impulisset ad interficiendum Hispanos, quos ille miserat dicto Qualpopoca. Illi vero responderunt fuisse illud commissum facinus jussu domini Muteezuma, & quod cæteri quoque proceres, qui civitati opem tulerant, mandato ipsius Muteezuma eo venerant, ut postquam discessissem à civitate Veræ crucis contra ibi existentes exirent, & eos qui defecerant ab illo, & Majestati Vestræ se subjecerant, & quod omnem possibilem adhiberent diligentiam, ut Hispanos interimerent ibi relictos, ut Hispani eisdem opem ferre non possent, aut favorem præstare, & quod propterea ea sic evenerant.

Muteezuma in Cortesij redigitur potestatem.

Peractis diebus sex post meum ingressum in celebrê civitatem Temixtitan, cum aliqua ejusdem vidissem quamvis minima ad multa quæ videri possunt, præterea consideratis his quæ in provincia habẽtur, ratus sum ad rem, & incrementum status Majestatis Vestræ, & nostram tutelam, & munimẽ admodum pertinere, si dictus dominus Muteezuma in meam redigeretur potestatem & quod sua penitus non potiretur libertate, ne gratum in Majestati Vestræ serviendo animum eidẽ

mutare

mutare contingeret,&eo magis,quia nos Hispani sumus aliquantulum difficiles & importuni,etsi nobis succenseret, possent damni aliquid & incommodi inferre; & tantum, quod nullus nostrum tanti nuncius mali esset futurus superstes, partim quia maxime sunt potentiæ, partim quia si illum apud me retinerem reliquæ provinciæ, quæ eidē subjiciebantur, facilius se Majestati Vestræ dedissent, ut etiam postea accidit. Constitui igitur illum domi, quam inhabitabā retinere, satis enim eam munitā, &tutam cogitabam. Et mihi cogitanti nedum illum capere contenderem, aliquid scandali aut tumultus suscitaretur, animo succurrit facitius illud de quo præfectus, quem dimiseram in civitate veræ Crucis, per litteras suas me certiorem reddiderat in civitate Almeriæ perpetratum, ut ante dicto capite explanavi, & quemadmodum mihi constabat omnia ibi commissa jussu & mandato evenisse dicti Domini Muteezuma, itaque collocato præsidio in angustijs viarum ad palatium Domini Muteezuma profectus sum ut alias facere solebam, & aliquamdiu cum eo nugatus sum, & aliqua voluptatē afferentia in medium protulimus, & post mihi data aliqua munera aurea & filiā suam filiasque aliorum procerum quibusdam commilitonibus meis, exposui eidem ex ordine, quæ in civitate Nautecal sive Almeria evenerant, & quod Hispanos interfecerant. Subjunxi præterea quod Qualpopoca, & reliqui ista machinati fuerant mandato ejus, non sua sponte (ut ipsi affirmabant)

Q sed

ſed quod Domino ſuo non auſi fuerint non obtemperare. Sed quia nullo pacto perſuaderi poſſem ea fuiſſe ejus mandato atque conſilio geſta, prout Qualpopoca & alij aſſerebant, ſed quod illa potius proferebant, ut ſe excuſarent, ideo mihi conſultum eſſe videri, ut mitteret evocatum dictum Qualpopoca cum ſibi adjunctis proceribus, ut veritas appareret, & prædicti meritas luerent pœnas, & Majeſtas Veſtra ejus bonum animum in eandem cognoſceret, ne qua fieret, ut pro gratiarum actione quam Majeſtas Veſtra eidem agendam committere deberet, è contrario cogeretur aliquid damni & incommodi eidem inferendum committere, poſtquam à veritate eſſet alienum, quod dictus Qualpopoca & conjuncti proferebant. Et ilico quoſdam ex ſuis præſto eſſe juſſit, quibus ſigillum tradidit, quod in brachio ex gemmis geſtabat, juſſitque ut ad civitatem Almeriam (quę ſeptuaginta leucis abeſt à celebri civitate Temixtitan) proficiſcerentur, & dictum Qualpopoca cum alijs, qui dictos Hiſpanos interfecerant adducerent, & ſi ſponte venire nollent, eoſdem vinctos adducerent, & ſi eiſdem obſtarent, quaſdam communitates in ſui auxilium, quas demonſtravit conterminas dictæ civitati Almeriæ evocarent, eoſque vi capiendos curarent, & nullo pacto ſine prælibatis ad eum reverterentur. Qui mandatis pārituri receſſere, quibus viam ingreſſis Domino Muteezuma gratias egi de exacta per eum adhibita diligentia in prælibatis capiendis, ea de cauſa, quia cogerer reddere

rationem

rationem Majeſtati veſtræ de omnibus Hiſpanis,qui mecum transfretaverant. Ad hoc ergo ut poſſem reddere veram rationem Veſtræ Majeſtati, neceſſe erat ut veniret & moraretur in hoſpitio meo, donec veritas eluceſceret, & donec ille omni culpa vacuus appareret, petebamque ab eo ne illud ægrè aut moleſtè ferret, quia domi meæ non eſſet futurus captivus, ſed omni parte liber, & me nec in ipſius obſequijs nec dominio quoquo pacto interponere conſtitueram, & in ſua optione erat,quam partem vellet Palatij, in quo moram tunc temporis trahebam, & eidem fidem meam pollicebar, quod hac detentione nil tædij, aut moleſtiæ ſibi contingere poſſe dabatur, & ultra ſuum ſervitium, meorum quoque adhiberetur, & omnibus ad libitum imperare proculdubio poſſet. Circa hoc diu fuimus altercati, & quæ hinc inde prolata fuerint,longum eſſet enumerare. Tãdem placere ſibi domum meam mecum accedere profeſſus eſt, mandavitque locum in meo Palatio ſibi parandum,& exſtruendum, quo præparato plurimi magni proceres affuere, & deductis veſtibus & brachijs eorum ſubductis nudis pedibus illius lecticam conducebant, non multum ornatam, & maximo cum ſilētio eum flentes lecticæ impoſuerunt, & progreſſi fuimus ad noſtrum palatium ſine aliquo tumultu, quamvis poſtea tumultuari vulgus cœpiſſet: tamen quamprimum ad aures Muteezuma illa pervenere, illico omnes juſſit quieſcere, & ſic omnis populus eo die & ſemper, dum dominus Muteezuma apud me

detentus fuit, quiete vixit, quia optime hospitabatur, & idem servitium habebat, quod prius domi suæ retinebat, quod fuit magnum & admiratione dignum, ut in futurum referam, & socij mei quoque eum, quibus poterant commodis, & obsequijs prosequebantur.

Dum Dominus Muteezuma à me detineretur, qui ad adducendum Qualpopoca, & alios adhærentes, qui Hispanos morti dederant, profecti fuerant, rediere adducentes ipsum Qualpopoca cum uno ex ejusdem filijs, & alios præterea viros, qui dicebantur interfuisse neci dictorum Hispanorum. Ipsumque Qualpopoca lecticâ in modum magni domini conduxere, quem potestati meæ concessere una cum reliquis quem in carcerem cum alijs intrudendum commisi, & manicis, & compedibus alligari, aquibus, postquam se Hispanos interimisse, confessi sunt, sciscitatus sum an subessent domino Muteezuma præfatus vero Qualpopoca respondendo à me petijt, an esset alius dominus cui deberet subjici, quasi innuens quod nullus alius erat dominus, cui subjici deberet, & erat vasallus domini Muteezuma, & postea ab eisdem quæsivi, an ea quæ fecissent, fecissēt sua sponte, aut mandato, & consilio Domini sui Muteezuma, omnes dixerunt sua sponte non mandato sui domini, quamvis postea dum sententia in eos prolata executioni mandabatur, & comburi debebant, clamaverint unanimes commisisse mandato Domini sui tale facinus, & suo jussu commiserant, & hoc

modo

modo fuerunt publice in platea sine aliquo tumultu aut seditione combusti. Et eodem die quo combusti fuere, quia jam confessi fuerant dominum Muteezuma fuisse autorem prælibati homicidij in Hispanos perpetrati, eundem in compedes collocari jussi, quo spectaculo maxime animo consternatus est, quamvis eodem die postquam multa secum fueram collocutus eidem compedes eximendos ordinaverim, quo facto fuit maxime recreatus, & plurimum voluptatis est consecutus, & deinde assidue illi morem gerere quantum in me erat omnibus in rebus summopere studui,& præcipue quia publice ubique locorum profitebar tam ipsis incolis, quã Dominis provinciarum, qui ad me confluebant, Majestati Vestræ summopere placere quod Dominus Muteezuma regnaret, ut prius regnare solebat,hac tamen conditione, ut recognosceret Majestatem Vestram in superiorem, & Dominum, ut Majestas Vestra recognoscitur ab alijs omnibus, & quod illi subditi rem gratam Majestati Vestræ facerent, si in posterum tenuissent illum in dominum, & superiorem quemadmodum faciebant ante adventum meum, & tam bene me secum gessi, & satisfeci, quod pluries illum rogans commisi, ut domum suam proficisceretur, tamen mihi responsum semper dederat se optime ibi in ea domo apud me commorari,cum nil sibi omnino deesset,non aliter quam si domi suæ fuisset. Nam si domi suæ esset facillime evenire posset, quod domini provinciarum capta occasione

& eo instanti quosdam familiares ejus accersiri jussit, & ad quamlibet provinciam in qua aurum extrahebatur, misit duos ex eis, rogavitque ut totidem Hispanos sibi in comites illuc transmitterem, qui quo ingenio aurum eliciebatur conspicerent, quod facile executus sum, & ad quamlibet provinciam destinavi Hispanos duos, qui comitarentur Indos. Erant autem provinciæ quatuor, quidam ex illis devenere ad provinciam quandam, quam Cuzula appellāt, quæ abest per leucas octuaginta à celebri civitate Temixtitan, cujus provinciæ incolæ subsunt Domino Muteczuma, & ipsi ostenderunt eisdem tria lata flumina, & ex omnibus adduxere inditia auri purissimi, quanquam modicum adduxerint, non enim habebant alia instrumenta, sed ea tantum, quibus ipsi Indi aurum extrahere solebant, & ut Hispani retulere, transgressi sunt tres provincias multis pagis, villis, & ædificijs refertas, ita ut in Hispania non reperiantur meliores. Sunt in illis provincijs multæ civitates, & coloniæ in magna quantitate, & asseruere vidisse habitationem quandam cum arce quæ est amplior, & magis munita castro Burgensis civitatis Hispaniarum, & incolæ unius ex his provincijs, quæ Tamazulapa nuncupatur, ornatiori habitu & ditiori incedunt incolis provinciarum, quas hactenus viderimus, & sunt maximæ prudenciæ. Secundi vero profecti sunt ad Provintiam, quæ dicitur Malinaltebeque, quæ etiam abest à dicta magna civitate Temixtitan per leucas septuaginta, & plus vergit ad littora maris,

& illi quoque attulere inditia auri ex magno flumine, qui illac præterlabitur. Tertij vero aliam provinciam adiere, ubi sunt gentes, quæ differunt idiomate ab incolis proxime provinciæ Culva, quam Tenis appellant, & illius provinciæ Dominus nomine Coatelicamat, quia provinciam obtinet in excelsis montibus dicto Domino Muteezuma non paret, & etiam, quia illius provinciæ incolæ sunt martiales, & certamen ineunt hastis vigintiquinq; aut aliquando triginta palmos in longitudinē continentibus. Et quoniam isti non erant subjecti Domino Muteezuma, Indi, qui profecti erant cum Hispanis, eam provinciā ingredi non sunt ausi, si prius Dominum illius de eorum adventu certiorē non facerent, ab eoq; salvum conductum obtinerent, afferentes eos eam ob causam advenisse, ut suas aurifodinas videndi copia eisdē concederetur, & quod meo & Domini Muteezuma nomine dignaretur illis eas ostendere. Coatelicamat responsum dedit. Hispani eo tuto & libere accederent, & aurifodinas inspicerent, & ea omnia quæ videre cuperent: sed eos è Culva quos sciebat missos nomine Muteezuma admonebat, ne provinciam suā ingrederentur, quia hostium loco ejus habebat. Ancipiti animo fuere aliquamdiu Hispani irent soli an non: maxime, quia Indi, quos secum adduxerant, eos admonebant, ne irent: quoniam ideo eos solos intromittebat, ut eos facilius interficere posset: Invicti tamen animo Hispani ulterius progredi constituerunt. Fuerunt bene, & placide ab incolis

lis & eorum Domino fuscepti, & eis oftenderunt feptem aut octo flumina, ex quibus fe aurum extrahere dicebant. Hifpani una cum Indis ex omnibus illis fluminibus aurum extraxere, & inditia prædictorum fluminum attulere,& cum eifdem Hifpanis dictus Coatelicamat mifit ad me nuncios fuos, quibus fe ac provinciam fuam Regali Majeftatis veftræ fervitio offerebat, & eifdem ad me mifit quædam aurea emblemata, & veftes, quibus incolæ illius provinciæ maxime utuntur. Vltimi vero acceffere ad aliam provinciam Tuchitebeque nominatam, quæ eodem directo vergit ad mare per duodecim leucas à provincia Malinaltebeque, in qua jam fuperius dixi inventum fuiffe aurum, & incolæ ejufdem oftenderunt duo flumina, ex quibus pariformiter adduxere auri inditia. Et prout ex Hifpanis, qui ibi fuerant percipere potui, provincia illa eft admodum apta ad conftituendas ibidem habitationes, & ad aurum extrahendum, petij à Domino Muteezuma, quod in illa provincia Malinaltebeque, quia illa ad prædicta magis apta videbatur, conftrui faceret unam habitationem pro Majeftate veftra & in ea conftruenda omnem poffibilem adhibuit diligentiam, & talem, quod duorum menfium fpacio eo in loco jam feminaverant fexaginta menfuras (quas anegas Hifpani vocant) ex quodam femine ab eis mayz, nuncupato, ex quo panem conficiunt, & decem menfuras cicerum & cacap, qui eft fructus amygdolæ fimilis, quo fructu in pulverem

redacto vini loco utuntur, & tantæ in ea provincia est æstimationis, ut pecuniarum loco omnia in foris & ubique necessaria, eodem acquirant. Ibique binas habitationes amplas ædificari curavit, & in altera ultra habitationem apposuerunt stagnum, in quo erãt quingenti anseres ex industria ibi collocati, qui ibi sunt in maximo precio, quia eos quotannis deplumant, & illorũ plumis, & pennis utuntur, & in dicta habitatione collocarunt ultra mille & quingentas gallinas, & alia plurima ad domesticum usum facientia, & multotiens Hispani, qui eam viderunt, & ornamenta diligenter perpenderunt, putarunt ascendere dictas habitationes ad viginti millia Castellanorum auri. Similiter petij ab eodem domino Muteezuma, ut mihi aperiret, si in littore illius maris esset fluvius aliquis, vel sinus, quos naves illuc applicantes facile ingredi possent, & tuto in eisdem sistere, qui retulit se penitus ejus rei ignarum. Quo audito, hoc saltem petij, ut mihi maris illius panno depingi curaret littora, & sinus, & flumina in mare confluentia, quo postea possem mittere meos Hispanos ad perscrutandum, & diligenter inspiciendum, & ipse Muteezuma eligeret in eorum duces incolas dictæ provinciæ. Quod postea re effecit, quoniam sequenti die mihi attulere lineo panno picta omnia maris littora, sinus & flumina in illud confluentia. Ibi conspiciebatur flumen quoddã cæteris magis amplum, prout ex ea figura colligi poterat, in mare proflues, & videbatur fluere inter geminos montes,
qui

qui appellantur Sanmyn in sinu quodam, ubi naucleri hactenus putabant, quod divideretur provincia Mazamalco nuncupata. Dixitque quos vellem destinarẽ. Et eo pacto misi decem Hispanos, inter quos aliqui Maritima disciplina plurimum pollebant, & cum ducibus, quos dederat Muteezuma, progressi perlustrarunt omnia illa littora à portu Chalchilmeca, quem sanctivan appellant, ubi meis navibus applicueram, quæ perlustratio ascẽdit ad septuaginta leucas & ultra, & nullum fluvium, aut sinum adinvenere, in quem naves possent ingredi, quamvis dicta littora habeant plura & maxima, & in omnibus illis fluminibus periculum faciebant canois insidentes emissa in profundum bolide, & sic devenere ad provinciam Quacalcalco, qua supradictus fluvius præterlabitur, & illius provinciæ dominus qui Tuchintecla nuncupatur, illos benigne suscepit, & eisdem canoas consignari jussit, quibus flumen ingredi possent, & in illius fauce aquæ profunditatem ad duos cum dimidio hominum status invenere etiam eo tempore, quo aquæ maxime defluxere, & dicto fluvio delati sunt per leucas duodecim, & minor profunditas, quæ dicto spacio continebatur, accedit ad sextum hominis statum: & quatenus conjectura consequi potuerunt, ascendit ulterius per leucas triginta in tali profunditate. In ipsius fluvij ripa sunt magnæ & plurimæ coloniæ, & universa illa provincia est in plano sita, fertilis, & rebus omnibus quæ tellus ferre consuevit, exuberans, & gens quasi innumerabilis.

rabilis. Hujus autem provinciæ incolæ non subjiciuntur domino Muteezuma, imo ejus hostes sunt acerrimi. Quamobrem cum Hispani ad illum venere, illis significatum voluit, ut illi è Culva nullo modo ad suam provinciam proficiscerentur, quia erant ejus hostes. Cum illi Hispani ad me ista relatum reversi sunt, suos cum illis mihi nuncios quosdam destinavit: quibus ad me quædam aurea dedit, & plura tygridũ coria, & plura ex plumis contexta, & vestimẽta: & mihi asseruere, quo dominus eorum Tuchintecla diu nomẽ meum audierat; quoniam illi ex Puchuncã, qui est fluvius Grisaluæ, sunt eidem maxima juncti amicitia. eundemq; certiorem reddiderant, quod illac transiveram, & cum eisdem fueram congressus, quia me arenæ hospitio prohibebant, & eorum coloniæ: & quemadmodum postea nos amicitiam iniveramus, & illi se subdiderant imperio vestræ Majestatis. Ideo ille quoque se regali Majestatis vestræ servitio cum universa sua provincia offerebat, rogabatq;, ut illum in amicum reciperẽ: hac tamẽ conditione, quod incolæ provinciæ è Culva regionem suam nullo pacto ingrederentur, & peterem è rebus, quæ in provincia illa continentur, quoniam ea omnia quæ ab eo expeterem, impartiri & exequi paratus existebat.

Postquam mihi renunciatum est ab eis Hispanis, qui ab illa provincia exploratum venerant, illam ad coloniam ibi constituendam aptam & commodam, & ab eisdem portum adinventum, animo admodum læto

fui,

fui, quoniam ab eo tempore, quo ad regionem hanc applicui, sollicitus fui de portu investigando in littoribus istis, & etiam ut prope eundem invenire possem locum aptum ad habitationes faciendas, tamen cousq; invenire non potueram à littore incipiente à flumine Sancti Antonij, qui est proximus fluvio Grisaluæ, usque ad fluvium Panuco, qui est in littore inferiori, ubi quidam Hispani mandato Francisci de Garay coloniam suam constituerant, de quibus posthac mentionem faciam, & ut melius exploratas haberem res illius provinciæ & portum antedictum, & incolarum in eis degentium in nos animos, resque alias ad ibi habitandum conducentes, alios quoque ex meis commilitonibus ad similia idoneos cum eisdem nuncijs, quos Tuchintecla dominus illius provinciæ ad me cum muneribus destinaverat, proficisci jussi, deferentes ad eum aliqua munuscula, & ab dicto Domino læto vultu recepti portum denuo explorarunt, & periculum fecere, ut allij fecerant, & invenere locum idoneum ad constituendas habitationes, & coloniam deducendam in ea, & de omnibus vera mihi retulere, & dixere omnia utensilia ad coloniam constituendam adesse. Et dominum illius provinciæ maxime gaudere, & magno teneri desiderio inserviendi vestræ Majestati. Quibus reversis cum ea relatione, ilico præfectum cum centum & quinquaginta militibus eo destinavi ad fortilitium ibi construendum, ad quod construendum Dominus provinciæ se

obtulerat,

obtulerat,& pariformiter domos omnes,quibus pro nostri habitatione egeremus, & quas eidem imponerem. Et ilico ubi coloniam locandam constitueram,sex domos ædificandas curavit, eisdē indicavit esse sibi gratum, quod in sua sisterent provincia, & quod eam inhabitandam suscipiebant.

Superioribus narrationis capitulis Potentissime Domine exposui, quod eo tempore, quo ad celebrem civitatem Temixtitan proficiscebar, mihi obviam venerat quidā magnus & potens Dominus, qui se missum à domino Muteezuma profitebatur, & ut postea perceperam, erat eidem sanguine junctus, & provincia, cui dominabatur erat contermina provinciæ Muteezuma; & ejus provincia nuncupatur Aculuacan, & caput provinciæ est civitas lacui salso proxima, & ex ea per lacum ad magnam civitatem Temixtitan canois sunt sex leucæ, si quis autem pedibus proficisceretur, habet decem leucas, hanc civitatem Tescucu appellant, habet in se ultra triginta millia domorum. Illius dominus habet ibi miranda palatia & habitationes. Meschitas præterea & oratoria magna & optime constructa, dominatur etiam duabus alijs civitatibus, altera abest à civitate Tescucu spacio leucarum trium Acuruma, altera vero spacio leucarum quatuor quam Orumpa appallant. Istarum quælibet habet ad quater mille habitationes. Habet præterea dicta provincia Aculuacan pagos & villas plurimas, est solum fœcundissimum ad culturam, & tota regio, cui præest, ab uno

latere

latere est contermina provinciæ Churultecal, de qua diu meminimus. Hic dominus nomine Cacamin post detentionem personę domini Muteezumæ à me factâ tam à Majestate vestra, cui se subdiderat, quàm à domino Muteezuma defecerat: & quamvis pluries illum monerem, ut regale servitium & obedientiam Majestati Vestræ exhibere vellet, monitus tamen & à me & dicto domino Muteezuma, nunquam parere voluit. Imo superbe respondendo ajebat, quod si quis vellet ab eo aliquid, ad provinciam ejus proficisceretur, & ibi experiretur, quanti esset & quale foret regale servitium quod exequi tenebatur. Præparaverat ut audiveram jam maximas copias maxime belligeras, & postquam illum monitionibus adducere non potui dominum Muteezuma sum allocutus, & ab eo petij quid nobis agendum in hac re censeret, ne ille rebellionis contra nos factæ pœnarum expers persisteret: responsum dedit, velle eum vi expugnare. Quod erat difficile factu, quoniam magnus dominus habebatur & potens, copijs maxime abundans militiæ aptis, & sine maximo discrimine, & millitum amissione eum expugnari posse non putabat. Sed quia ipse Muteezuma habebat in provincia illius Cacamacin plurimos ex primatibus qui cum eo morabantur, & eis dabat stipendium, eos constituerat alloqui, ut aliquos ex militibus dicti Cacamacin abducerent, qui postquam eis fidem nostram dedissemus, quod securi & tuti essent partibus nostris faverent, sicque illum tuto expugnare

gnare possemus. Quod & ita evenit, quia dictus dominus Muteezuma ita egit cum eis, quod illi induxerunt dictum Cacamacin, ut cum illis conveniret in dicta civitate Tescucu, ipsi quippe tanquam primates darét operam consulere rebus ad commodum sui Domini facientibus, & maxime tristarentur, si ille aliquid faceret unde periclitari, & ad ultimam internicionem dari posset. Sub hoc prætextu in unũ convenere in amplo & eleganti palatio dicti Cacamacin, quod est in ipso lacus littore, & eo modo ædificatũ extitit, quod subtus illud canois patet iter, quod in lacũ exeunt. Ibi præparatas canoas secreto collocaverant, eodemq; loci plures viros disposuerant, ut si forte dictus Cacamacin obsisteret, nec se capi permitteret, eundem vi capere possent. Et cum omnes convenissent, illi conjurati primates Cacamacin apprehenderunt, antequam à suis audiretur, & canoæ impositum per lacum ad magnam civitatem deduxerunt, quæ (ut superius dixi) distat per leucas sex, quem adductum lecticæ imposuere, ut tantum dominum decebat, illumque mihi exhibuere, cui ilico compedes injiciendos, & bene custodiri mandavi, & communicato consilio cum Domino Muteezuma, ipsius detenti fratrem nomine Celsitudinis vestræ provinciæ illi præfeci, qui Cocuzcacim nominabatur, cui ab omnibus communitatibus, & Dominis dictæ provinciæ debitam obedientiam exhibendam modis omnibus curavi, tanquam suo Domino, donec aliud per Majestatem Vestram esset

con-

constitutum. Et ita executum est, quoniam in posterum omnes eidem paruerunt tanquam Domino, ut prius paruerant dicto Cacamacin & ille omnia quæ illi Majestatis vestræ nomine mandavi, libentissime & fideliter fuit exequutus. Post aliquot dies transactos à captivitate dicti Cacamacin, dictus Dominus Muteezuma omnes Dominos provinciarum suarum, & civitatum circumjacentium convenire jussit, & mihi postquam convenere nuntiavit, ut eo proficisci deberem, & post meum adventum talia fatus est. Charissimi fratres & amici, diu optime nostis vos omnes, patres vestros & majores, mihi & antecessoribus meis subditos extitisse, & à me & ab eisdem optime tentos, & omnibus honoribus condecoratos fuisse, & vos quoque mihi & majoribus meis ea exhibuistis, quæ boni & fideles vasalli Dominis suis præstare tenentur. Etiam arbitror vos illud ab antecessoribus memoria tenere, nostrum genus ex his provincijs originem non ducere, sed è longinquis provincijs huc advectum. Nam majores nostros huc adduxit quidam eorum Dominus, qui eos in ea dimisit atque discessit, & longo post tempore redijt, & majores nostros colonias his in regionibus posuisse, & ex incolis uxores duxisse, & ex eis liberos procreasse invenit, adeo quod ulterius secum progredi noluerunt, nec in Dominum suscipere. At ille discedens promisit, quod aut personaliter rediret, aut alios suo nomine huc destinaret tot copijs, & tali potentia & potestate, ut posset eos ad illius servitia

R constrin-

constringere, Scitisque, quod cum hactenus indies expectavimus. Nunc autem per ea, quæ præsens ejus præfectus nobis retulit de rege eo & potenti Domino, quem se huc destinasse ait, & à loco unde huc adventasse profitetur, pro comperto habeo, & vos similiter tenere debetis, quod hic vere est ille Dominus quem expectabamus, eo maxime argumento, quia præfectus eis affirmat diu nostri notitiam illum habuisse. Sed posteaquam nostri majores ea, quæ tenebantur Dominis suis præstare, non præstitere, nos id oportet facere: & Dijs nostris agamus gratias, quod illud, quod tam diu expectavimus nostris temporibus evenerit. Idcirco vos omnes obtestatos velim, postquam illud quod, exposui, diu vobis omnibus notum est, quemadmodum me hactenus in Dominum tenuistis, & mihi parvistis, post hac maximo & potenti huic regi pareatis, & illum in omnibus dominum habeatis. Postquam ille vester dominus naturalis existit. Et illius vice hunc ejus præfectum in Dominum habete, colite, & observate, & omnia tributa & obsequia quæ mihi hactenus impendere soliti estis, huic ejus præfecto exhibete, quoniã ego pariformiter contribuere, & omnibus ejus mandatis parere astringor, & ulterius omnia exequi & præstare, quæ de jure Domino præstare tenemini, in quo rem mihi gratissimam facietis. Hæc omnia pluribus lachrymis & majora imo trahens suspiria corde, quam quilibet fari posset, protulit. Comitabatur reliqui omnes proceres lachrymas

Mutecezuma vasallus fit Cæsar. Ma.

mas Muteezuma suis assiduis lachrymis, adeo ut paululum immorati sint antequam respondere possent. Et profecto, serenissime Domine, nullus affuit ex Hispanis, qui eidem non plurimum compateretur. Tandem sedatis lachrymis responsum dedere, quod illi se in subditos dediderant, & eum in Dominum habebant & tenebant. Idcirco pollicebantur se omnia executuros quæ ipse constituisset, & ea de causa, & etiam rationibus per eum deductis læto animo vellent illius jussa exequi: & deinceps se perpetuo subdebant Majestati Vestræ, & se in vasallos offerebant, & ibidem eorum quilibet pollicitus est exequi ea, quæ regali Majestatis Vestræ nomine fuissent imposita, & exhibere omnes contributiones & obsequia, quæ antea dicto Domino Muteezuma præstare soliti fuerunt & reliqua omnia, quæ regali Majestatis Vestræ nomine eisdem præciperentur. Quæ omnia per aliquos publicos notarios conscripta sunt, & de præmissis publicum confecit instrumentum, cujus copiam petij præsentibus Hispanis multis. Postquam omnes præfati Domini se Majestati Vestræ subdiderãt, allocutus sum dictum Dominum Muteezuma, & ei significavi Majestati Vestræ aliquãta auri portione pro quibusdam operibus suis perficiendis opus esse. Rogabamque aliquos è suis, & ego similiter aliquos è meis Hispanis destinarem per provincias & habitationes illorum Dominorum, qui se eo die obtulerant, adhortandum eos & rogandum quo de ea auri & argenti quantitate quam

ipsi possidebant, ultra eorum exigentiam Majestati vestræ inservirent, & eo pacto appareret, quod illi jam inservire cœpissent, & Majestas vestra latius egregium eorum animum in serviendo perspectum haberet. Et similiter Dominus Muteezuma de eo, quod possidebat, mihi ipse impartiretur, quoniam ea omnia Majestati Vestræ mittere constitueram per nuncios, quos primo cum rebus alijs Majestati Vestræ eam transmissurus. At ille nihil moratus eodem instanti petijt à me sibi Hispanos consignari binos, quos in varias provincias ad negocium hoc exequendum destinaret. Quarum nomina, quoniam monumenta omnia amisi, non subveniunt. Illæ enim provinciæ sunt plurimæ & diversæ, quarum aliquæ per octuaginta & aliquæ per centum leucas aberant à dicta civitate Temixtitan, cum prædictis autem Hispanis ire jussit quosdam ex suis, quibus præcepit, ut ad dictarum provinciarum & civitatum Dominos proficiscerentur & exponerent, quod ego unicuique quandam auri summam quam ipse constituit imperarem, & hoc executum est, nam illi omnes Domini, ad quos profecti sunt, contribuerunt imperatam summam tam emblematum, quam auri in massis & folijs, & aliorum quæ ipsi possidebant, & fuso eo quod fundi potuit, ex quinta illorum portione, quæ Majestati vestræ debetur. Fuerunt triginta duo millia, & quadringenta pondera auri absq; suppellectilibus ex auro, argento, rebus ex plumis factis, parmis, gemmis & alijs pluribus rebus maximi

maximi valoris, quæ omnia Majestati Vestrę consignavi & sepofui, quæ transcendunt valorem centum millium ducatorum. Erant præterea talia & tam mira quod varietate eorum & novitate erant inęstimabilia: Nec putandum arbitror, quod omnes ex principibus tam Christicolis quā infidelibus, de quibus apud mortales inpræsentiarum mentio habeatur, talia haberi possint. Et certe Majest. Vestræ illa, quæ expono, nimia videri non debent, postquam sic se habet veritas, quod eorum quæ terra mariq; haberi possunt, & de quibus ipse cognitionem aliquam habebat, simulacra ad veram formam tam aurea quam argentea & ex gemmis, & ex plumis obtinebat, & in tali excellentia & perfectione, quod pene viva spectantibus videbantur, quorum mihi nō modica impertitus est pro Majestate Vestra absq; alijs quę sibi picta exhibui, quæ omnia ex auro fingi curavit, ut sunt imagines salvatoris crucifixi, emblemata, torques, numismata, & alia plura è nostris, ad quorum imaginem similia fieri curavit. Accessit etiam portioni Majestatis Vestræ argenti recepti ultra centum marcas, quod in varias tam parvas, quam majores fiendas paropsides distribui & scutellas, pateras, coclearea, quantum illis dicere potui. Vltra hæc dictus Muteezuma mihi donavit plura ornamenta ex suis quæ talia erant, ut perspecto quod ex omni parte erant ex bombice, & absque serico in toto terrarum orbe talia fieri & texi non possent, nec tot diversis proprijs coloribus & laboribus: & inter ea erant aliqua

vestium genera, ad usum mulierum, & virorum mirabilia. Erant præterea apparatus pro lectisternijs: quibus ex serico facti, merito, comparari non possent, erant alij apparatus quibus in ecclesijs & aulis uti possumus, erant culcitræ lectisterniorum coopertimenta, tam ex plumis, quam ex bombice variorũ colorum, similiter & mirabilium, & alia multa, quæ cum talia & tanta sint, ea Majestati Vestræ exprimere nescio. Obtulit etiam duodecim zerbatanas. Est autẽ zerbatana lignum longum concavum, qua aves parvas insectamur, ex illis spicula seu globulos exiguos in modum fabarum excreta compactos flatu emittendo, quarum excellentiam etiam exprimere nequeo, quia illæ elegantibus picturis, & coloribus perfectissimis constabant, in ejus extremitatibus & medio extabat aurum ad palmi altitudinem mira arte elaboratum, & peram aureis filis contextam, & globulos supradictos imponendos, quos aureos se mihi daturum pollicitus est, impertitus est modulum ad eosdem effingendos aureum, & alia multa, quorum infinitus est numerus.

Si Majestatem vestram potentissime Domine de varijs & mirandis rebus istius civitatis Temixtitan Dominio, & istius Domini Muteezuma obsequio certiorem reddere deberem, ac de ritu & consuetudine quam obtinent incolæ, ordine, & regimine tam civitatis quam aliarum quæ subjiciebantur dicto Domino Muteezuma, longo tempore immorari oporteret, & multos qui eas exponere scirẽt, habere necesse esset in tali genere exercitatos.

Ego

Ego non possem de mille portionibus minimam recensere, sed ut melius potero aliqua ex illis quæ vidi exprimam, quæ quamvis inculte promantur, tamen erunt tantæ admirationi, quod vix credi poterunt, nos enim præsentes proprijs oculis intuendo eas vix intellectu percipimus. Sciat tamen Majestas Vestra, quod si in aliquo deficiam in prædictarum rerum relatione, plus peccabo minuendo, quam augendo, tam in his quam in alijs, quæ recensebo Celsitudini vestræ, quoniam æquum mihi videtur & apparet ea, quæ regi meo & Domino recensere duxi, prævia veritate nil augendo aut minuendo aut interponendo exponere.

Prius tamen quam res istius celebris civitatis Temixtitan, & reliqua quæ in proximo præcedenti capite asserui recensere aggrediar, visum est ut omnia melius percipi possint, situm provinciæ de Mexico, ubi dicta magna civitas est collocata, & ubi illius Domini Muteezuma regia consistit, explicare. Provincia hæc excelsis & asperrimis montibus circumsepta est, & in ea planicies est in circuitu ad septuaginta leucas, cui planiciei insunt gemini lacus, qui ferè universam occupant, quia duo illi lacus ambiunt spacium quinquaginta leucarum, & in altero ex lacubus est aqua dulcis, altero vero qui major est aqua salsa. Illa vero planicies ab uno latere segregatur colliculis quibusdã, qui in medio planiciei consistunt. Dicti autem lacus in fine junguntur in quadam angusta planicie, quæ inter dictos colles & excelsos montes consi-

ſtit, qua anguſtiæ extenduntur per baliſtæ jactum, & per ea alter lacuum ingreditur alium,& ad civitates & colonias quæ in dictis lacubus exiſtunt homines canois invehuntur, abſque eo quod aliquis terram attingat. Sed quia eſt magnus lacus ſalſus, habet fluxũ & refluxum ad inſtar maris: quotieſcunque aqua dicti lacus excreſcit, aqua ſalſa ingreditur lacum dulcis aquę,& adeo violenter,ac ſi ingens & rapidus fluvius ingrederetur: & econtrario,quando decreſcit lacus alius, dulcis ſalſam ingreditur. Et opulenta illa civitas Temixtitan eſt fundata in illa magno ſalſo lacu & à continenti ad dictam civitatem,qua eſt iter duarum leucarum, quatuor habet ingreſſus ſtratis manu fabricatis vijs latis quantum extenditur lata Hiſpana equeſtris lancea. Civitas eſt tam ampla quantum eſt Hiſpalis aut Corduba. Illius præcipui vici ampliſſimi & recto tramite procedentes cernuntur,& omnes alij quorundam media pars in aquis, media in terris eſt, per quos canois invehuntur. Vici quoque omnes habent ſuos exitus, ut ab uno ad alium aqua permeare poſſint. Omnes iſti exitus quorum aliqui ſunt latiſſimi, habent magnas trabes optime dolatas, & tales quod quibuſdam in locis poſſunt per eas tranſire decem juncti equites. Porro cum conſiderarem, ſi incolæ vellent in me conſpirare quod commode id facere poſſent (cum eo in ſinu conſtituta ſit civitas) ut ſupra dixi,& amovendo pontes egreſſum & ingreſſum dictæ civitatis facillime nobis eripere poſſent, ſicque nos fame

enecare,

enecare, priusquā ad continentē venire possemus. civitatem ingressus propere Bergantinos quatuor erigendos curavi, & tam celeriter perfecti sunt & tales, ut eisdē ducentos viros cum equis littori exponere possem, quotiescunque nobis videretur. Habet ista prçclara civitas plurimas plateas, ubi assidue sua habent fora & commercia ad vendēdum & emendum. Est in eadē civitate platea, quæ est in duplo major platea Salamaticę civitatis undiq; porticubus circumdata, ubi quotidie ultra sexaginta millia hominum vēdentium, ementiumq; cernuntur, ubi est invenire omnia genera mercium, quæ in provincijs illis inveniri possint, tam ad esum quàm ad vestitum facientia. Venduntur res ex auro argentoque, plumbo, cupro, aurichalco, lapidibus, ossibus, conchilibus, corallis, & ex plumis. Venditur calx, politi lapides & non politi, lateres crudi & cocti, ligna dolata varijs modis, & non dolata. Est vicus in quo venduntur omnia genera avium ad aucupium, ut gallinæ, perdices, coturnices, anates, turdi, fulicę, turtures, palumbes, passeres, arundinibus collo astricti, psitaci, milvi parvi, asciones, tinunculi, accipitres, falcones & aquilæ, & aliquæ ex istis avibus rapina viventibus cum plumis capite, rostro & unguibus. Vendunt cuniculos, lepores, cervos, canes castratos parvos, quos ad comedendum educant. Sunt vici ad herbas vendendas, sunt ibi omnes herbæ & radices medicinales quæ nascuntur in tota provincia. Sunt Domus pharmaca vendentium tam potabila

quàm ex unguentis & emplastris, sunt barbitonsorum domus, in quibus capita lavantur hominibus & raduntur. Sunt etiam ibi habitationes ubi conveniunt ad bibendum & comedendum pro pecunia. Sunt ibi plurimi bajuli, ut in Hispanijs, qui portant onera de domo eorum qui vẽdiderunt, ad domum eorum qui emerunt. Sunt plura ligna, carbones, focularia, storæ variæ ad lectisternia, aliæ subtiliores ad sedilia ornanda, cameras, aulasque. Sunt omnia olera & præsertim cœpe, porri, allia, nasturtium tam terrestre quàm aquaticum, caules, acetosa, carduus. Sunt ibi fructus varij, inter quos sũt cerasa, pruna, quæ sunt simillima Hispanis. Sunt poma, uva, & alij fructus plurimi, quos producit illa provincia multũ singulares. Vendunt mel apum, cerã, & mel arundinum ex Mayz, quæ arundines habent tantum mellis & sunt adeo dulces, ut sunt illæ ex quibus zaccarum conficitur. Vendunt mella ex arboribus quibusdam, quas vocant in reliquis insulis Magnei, & sunt dulciora musto decocto. Vendunt etiam vinum inde confectum. Vendunt varia genera fili omnium colorum in suis corollis, & est similis vico, ubi Grannatæ venduntur res ex serico, sed in majori quantitate. Venduntur ibi colores pro pictoribus & omnia genera, sicut in Hispanijs, & adeo illustria, ut meliora fieri non possent. Venduntur coria cervina optime aptata cum pilo & sine, alba & tincta coloribus varijs. Venduntur fictilia multa, & optima vernice suffulta. Venduntur dolia maxima & parva

œnophora,

tenophora, ollæ & alia vasa fictilia, & alia infinita genera vasculorum, & majori ex parte vernice suffultorum. Vendunt multum Mayz tam solidum quàm coctum in panem conversum, & de eo habent magna commertia, & in solido & in pane, quod eundem retinet saporem, quem in reliquis insulis retinere solet. Vendunt Artocreas ex avibus & piscibus recentibus, & salsis, crudis, & coctis. Vendunt ova gallinarum, & anserum aliarumque avium maxima in copia. Vendunt placentas ex ovis. Et denique vendunt in dictis foris quicquid gignitur & crescit in illis provincijs, quæ ultra ea quæ exposui sunt talia & tam diversa, quod propter prolixitatem, & quia eorum nomina non teneo, non recensebo: & genus quodlibet mercium habet vicum proprium nulla data alia mercium commixtione, & in hoc optimum habent ordinem, & omnia venduntur bene computata vel mensurata, non tamen hactenus visum est, quod aliquid pondere vendãt. In hujusmodi magna platea est domus ampla in modum judicij, ubi semper morantur decem, aut duodecim personæ quæ judicant & constituunt omnia quæ in dicta platea eveniunt, & dubia quæ insurgunt maloſque & delinquentes puniri jubent. Versantur in dictis plateis aliæ personæ, quæ assidue diligenter explorant, quid vendatur, & mensuras quibus venduntur bona, inspectant. In hac civitate sunt plurimæ Meschitæ, & domus idolorum pulcherrimis ædificijs, pro parochijs & vicis eorum, & in dignioribus

versantur

versantur homines qui pro religiosis more suo habentur & continue resident, pro quibus præter loca ubi idola collocantur, comperiuntur optimæ habitationes. Omnes illi sui religiosi nigris vestibus utuntur, nec capillos minuunt, aut pectunt à die ingressus religionis, donec exierint. Filij omnes fere primatum civitatis & dominorum provinciæ eo habitu in religionibus versantur à sexto & septimo anno, donec eos parentes matrimonio copulare constituerint: & hoc frequentius accidit in primogenitis, & eis qui in hæreditate succedunt, quam in cęteris. Morantes in illis locis accessum ad mulieres non habent, nec ad eas domos mulieri patet accessus, abstinent à cibis quibusdam, sed uno tempore plus alio. Et inter Meschitas est una suprema, cujus magnitudinem & illius particulas & res humana lingua exprimere non posset, quoniam ejus amplitudo tantum protenditur, ut intra ipsam (quæ altissimo & valido muro circundata est) possit locari civitas quingentarum Domuum. Continentur intus in circuitu circumcirca pulcherrimæ habitationes, quibus insunt magnę aulæ, & deambulatoria, quibus resident religiosi ibi collocati: sunt eo in circuitu quadraginta turres altissimæ, & bene constructæ, ad quarum penetralia itur per quinquaginta gradus, & minor inter eas est tantæ proceritatis, quantæ est turris Cathedralis Ecclesiæ Hispalensis; & tam bene constructæ videntur, tam expolitis lapidibus quàm ex tignis, ut eis politiores fieri non possent,
aut

aut fabricari ubique locorum. Omnes enim politi lapides Sacellorum ubi idola collocantur, varijs imaginibus constant & tecta & tigna omnia quæ ibi posita cernuntur, varijs picturis & liniamentis decorata & elaborata consistunt,& varijs monstris,figuris, & ornamentis picta. Omnes supradictæ turres sunt sepulturæ Dominorum istius provinciæ. Et capellæ in eisdem constructæ quælibet suo idolo est dicata,cui plus devotionis attribuebant. In hac ampla Meschita sunt tres latissimæ aulæ, in quibus sunt plurima idola miræ magnitudinis & altitudinis, varijs figuris & artibus sculpta, tam in lapidibus quam in tecto. Et dictis aulis insunt alia parva sacella angustis portis constructa, & sacella similiter nullam continent cœli claritatem, ea sacella non ingrediuntur nisi religiosi, & illi non omnes,& in illis sunt imagines & statuæ idolorum, quamvis etiam extra, ut superius dixi, reponantur. Digniores dictorum idolorum statuas & eorum, quibus plus fidei adhibebant, suis sedibus deturbavi, dejecique per gradus. Sacellaque ubi constiterant mundare & lustrare commisi, ea enim omnia sanguine sacrificatorum mortalium aspersa cernebantur. Ibique gloriosæ protectricis Mariæ & reliquorum sanctorum imagines collocavi. Quæ omnia Muteezuma & incolæ moleste tulerunt, & primo mihi significarunt, quod talia committere non deberem, quoniam si res divulgaretur per reliquas cōmunitates, & loca, eos mihi facillime rebelles reddere possem, quia illis arbitrabantur

omnia

omnia bona temporalia à dictis idolis sibi exhiberi & concedi, & si incolę paterentur, quod sibi tales contumeliæ inferrentur, succenserent, nec ulterius quicquam illis exhiberent, & fructus terræ exiccarentur, quare homines fame perire cogerentur. Eos quotidianis adhibitis interpretibus admonui, quod maxime decipiebantur, spem in illis idolis collocare, quos proprijs manibus ex immunditijs conflaverant, & eos scire oportere, unum esse Deum omnium universalem Dominum, qui creaverat cœlum & terram, & omnia alia tam visibilia quam invisibilia, qui pariformiter illos creaverat, & nos alios omnes, deumq; esse sine principio, & immortalem, & quod illi soli credere, eundemque solum adorare, nec aliam creaturam, aut rem aliam præter solum Deum deberent, reliquaque alia explanavi, quæ tali in re exponere scivi, ut illos à sua idololatria abducere possem, & ad cognitionem veri summi & omnipotentis Dei inducere. Omnes & potissimum Muteezuma, responderunt, quod illi jam mihi exposuerant, se non esse oriundos ex hac regione, & longa ante tempora majores suos ad has provincias adventasse, fieri potuisse, ut illi sint aliquo errore ducti in his rebus quæ colebant, cum jam diu patriam suam exissent. Cęterum ego qui novissime veneram, melius recordari possem quę ipsi colere & credere deberent, & illis ea impartiri deberem ac eos docere, ipsique se paratos offerebant ad ea, quę ipsis tanquam meliora proponerem. Et dictus Muteezuma & alij plures

ex

ex primatibus affuere, dum idola è facellis dejicerem, & dum illa mundarẽtur, & novas imagines imponerem,& omnes hilari fronte ut conjicere potui. Illisque seriose mandavi, ne imposterum idolis pueros sacrificarent, ut prius soliti erant, quia hoc Deo Opt. Max. admodum displiceret.& Vestra Majestas suis sacris legibus prohiberet & præciperet,quod quicunque interficit interficiatur.Illico ab ea sacrificandi consuetudine abstinuerunt,& eo toto tẽpore quo moratus sum in ea civitate nusquam visum est, pueros aliquos interfici aut idolis immolari. Imagines quibus isti fidem adhibent, sunt majoris proceritatis statu cujuslibet maximi hominis. Conficiuntur ex omnibus seminibus & leguminibus, quæ ipsi in usu habent tritis & mixtis insimul, illaque interemptorum pro sacrificijs cordium sanguine incorporant, quæ pectore adhuc viventium extrahunt, & illo ex corde effuso sanguine farinam humectant in tanta quantitate, quæ sufficere possit ad perficiendas magnas illas statuas, & eisdem perfectis & in sacellis collocatis plurima mortalium corda offerunt,& similiter eisdem sacrificant & eorum faciem sanguine inde effuso illiniunt. Et pro qualibet necessitate homini incumbenti habent propria idola, more priscorum gẽtilium, qui sua olim venerabantur idola. Ita ut pro captando favore in bello idolum habent, pro suarum segetum cultura aliud, & deinde pro re qualibet quam quærunt, aut exoptant bonos sortiri successus, præcipuum idolum habent, quod venerẽtur. *Idolorum confectio.*

Hac

Hac celebri in civitate ſunt multæ magnæ & optimæ Domus, & propterea ſunt tot egregiæ Domus, quia omnes primarij Domini illarum provinciarum, & vaſalli Domini Muteezuma in ea ſuas habent habitationes, & reſident in ea quadam anni parte. Sunt ulterius primi incolæ civitatis ditiſſimi, qui ſimiliter egregijs potiuntur domibus ultra ſpecioſas habitationes domus, egregios hortulos habent varijs floribus tam in ſuperioribus quam in inferioribus habitationibus. Per viam ex quatuor ſtratis, quibus civitatem ingrediuntur, protenduntur gemini aquæ ductus, quorũ amplitudo eſt ad paſſus duos, altitudo vero ad hominis ſtatum, & uno ex illis invehitur dulcis aqua ſaporis optimi ad craſſitudinem humani corporis, quæ progreditur in medium civitatis, ex qua bibunt, & reliquis in rebus neceſſarijs utuntur: alter vero alveus vacuus eſt, & dum ab uno ex illis immunditias dejicere volunt. in alium aquas ducunt, donec mundetur: & quia tranſit per pontes propter intervalla, quibus aqua ſalſa ingreditur, & egreditur, conducunt aquas prædictas dulces per cannales quoſdam in craſſitudinem unius magni bovis, qui extenduntur quantum trabes dictorum pontium, & illa eſt omnibus incolis communis. Conducunt undique aquam venalem canois, quam hoc pacto è cannalibus accipiunt, canoas pontibus ſubjiciunt, in quibus ſtant homines, & aqua canoas implent, & implentibus ſatisfaciunt, & ſimiliter in omnibus ingreſſibus civitatis, & ubi exonerant canoas,

qui

qui locus est ad quem major pars commeatuum, qui apportantur ingrediuntur civitatem, sunt paruæ casulæ, quibus resident custodes, qui pro re qualibet ingrediente, aut illata civitati, certum quid pro vectigali recipiunt, & nescio an Domino Muteezuma proveniat, aut præcipuæ civitati, quia hactenus non investigavi, credo tamẽ esse Domini, quoniam in nundinis aliarum provinciarum, illud vectigal visum est colligi in emolumentum Dominorum provinciarum. Sunt plurimi in omnibus publicis foris istius civitatis quotidie operarij, & magistri cujuscunque artificij præstolantes, qui operas suas conducant. Hujus civitatis incolæ meliorem modum habent, & sunt subtiliores circa victum, & alia domestica cæteris aliarum provinciarum & civitatum, quia Dominus Muteezuma semper in ea versabatur. Et omnes provinciarum Domini illius vasalli conveniebant in eadem, propterea habebant meliorem ordinem, & politiam in omnibus. Et ne longior sim in rebus istius magnæ civitatis recensendis, quia tam cito me non expedirem, ulterius non sequar, nisi hoc unum, quod in obsequijs & victu habent modum in Hispanijs observatum, & similiter in suis ordinationibus & constitutionibus. Et dato, quod hæ gentes sint barbarę, & tam segregatę à cognitione summi opificis, & à communione reliquarum nationum, mirabile est videre modum ab eis in omnibus observatum.

Circa obsequia domestica ipsius Domini Muteezuma, & res miras, quas ad magnanimitatem status habebat, est aliquid scribendum, & ingenue polliceor Majestati Vestræ, quod unde incipiam ignoro, nec quomodo finem imponere valeam, ut eorum minimam portionem finire possim. Quia ut Majestati Vestræ alias retuli, quæ barbari Domini qualis iste est potentia, aut opulentia major hac esse potest, qui simulacra aurea & argentea ex plumis & gemmis & omnibus generibus quæ sub cœlo sunt in Dominio possidere posset, & simulacra aurea & argentea tam bene effigiata, ut artifex quilibet aptius aptare non posset. Ea vero quæ sunt ex gemmis, humanum judicium conjicere non posset, quo instrumento tam perfecte conficiantur. Ea vero ex plumis talia erant, quod nec in cera, nec in rebus serici acu pictis mirabiliora fieri possent. Non valui cognoscere quantum Dominium dicti Domini Muteezuma extendebatur: ille enim undique à sua magna civitate mittit nuncios cum suis mandatis per leucas ducentas, quibus omnes parent, quamvis habuisset quasdam provincias suis provincijs circumdatas, quibuscum bella gerebat: & ut comprehendere valui, ejus Dominium erat tam latum quantæ sunt universæ Hispaniæ, quia ad sexaginta leucas ultra Putunchan, qui est rivus Grisalvæ, nuncios suos misit ad civitatem nomine Cumatan, ut illi venirent præstatum obedientiam Majestati Vestræ, quæ distabat à magna civitate per ducentas & viginti leucas. Sed usque ad

Dominium Muteezuma

ad centum & quinquaginta nostri Hispani à me visum ire jussi sunt. Omnes fere Domini illarum provinciarum, & maxime circumvicini resident in illa civitate pro majori parte anni, ut superius retuli. Et ut plurimum, dicti Domini habent suos filios primogenitos ad servitia dicti Domini Muteezuma, & quilibet eorum Dominorum suis in locis habent castra, & in eis milites suos, & suorum redituum, & obsequiorum collectores & moderatores, quæ ex omnibus provincijs sibi eveniunt, & computum habent de omnibus, quæ quælibet provincia contribuere obligatur. Habent characteres & figuras quasdam in papiro quam faciunt, quas ipsi intelligunt. Et quælibet provincia habebat separatum obsequium, & contributiones secundum qualitatem servitij, ita quod ad manus dicti Domini Muteezuma perveniebant omnia genera rerum, quæ in dictis provincijs comperiri poterant, & eum tam præsentes quam absentes metuebant, quo nullos mortalium Dominos plus timeri crediderim. Habebat tam in civitate, quam extra, domos plurimas voluptatis gratia melius constructas quam dici possit, & quæ vere erant dignæ magno principe, & Domino. Habebat in civitate ad usum suum palatia tam lata & mirabilia, quod mihi impossibile videtur magnitudinem, amplitudinem, & bonitatem illorum recensere. Idcirco me non intromittam, ut aliquid de eis enarré, sed tantum hoc unum, quod in Hispanijs non sunt illis similia. Habet aliud palatium fere non minus bonum,

quam illud, in quo erat pulcherrimum viridarium quibusdam prospectaculis eidem insidentibus, & marmora, reliquaque ornamenta erant ex jaspide optime elaborato. Illi palatio inerant habitationes, quibus possent hospitari duo magni principes cum eorum obsequio, in hoc palatio erant decem stagna, ubi habebantur omnia genera avium aquatilium istarum provinciarum, quæ sunt multa & varia, & omnium altilium, & ad usum volucrum quæ mari aluntur, erant stagna salsæ aquæ, & ad usum fluminibus versantium erant aquæ dulces, quas aquas quodam constituto tempore emittebant, ut stagna emundarent, & postea suis canalibus ea replebant, & cuilibet speciei Volucrum impartiebantur cibum, qui eis erat proprius, ita quod illis quæ piscibus nutriuntur pisces dabant, & quæ vermibus vermes, & quæ Mayz, Mayz, & quæ alijs minoribus seminibus, minora semina concedebant. Et certa refero Majestati stestrę, quod volucribus pisces edentibus ducentę & quinquaginta libræ quotidie exhibebantur ex illis, qui in dicto salso lacu capiebantur, his alendis volucribus dabant operam trecenti viri, nulli negocio ulterius incumbentes. Erant præterea alij ad avibus præstanda medicamina ptæpositi, cuilibet stagno prospectacula imminebant, & deambulatoria egregia & sumptusa, quo dictus Muteezuma solatij gratia secedere solebat. In hujus palatij patticula tenebat homines, pueros, fœminasque à nativitate candidos in facie,
corpore,

corpore, capillis, ſuperciliijs, & palpebris. Habebat aliam etiam domum ampliſſimam & munitiſſimam, in qua erat latum præriſtillum pavimento ex cruſtis marmoreis egregijs ornatum in modum latruncularíæ tabulæ, & domus erant profundæ, quaſi ad ſtatum hominis cum dimidio, & ad magnitudinem ſex paſſuum in quadrangulo, & in medio quarumlibet iſtarum habitationum, cernebatur volucris rapina vitam quærens à tinunculo uſque ad aquilam, quotquot, comperiuntur in Hiſpanijs, & plura genera quæ nunquam in Hiſpanijs viſa ſunt, & in quolibet genere magna copia, & in qualibet iſtarum erat lignum, ubi volucres reſidebant, & aliud extra infra rete, & uni inſidebant aves nocturno tempore, cum pluvioſum erat tempus, in altero verò poterant eſſe exeuntes ad ſolem, & aëra, dum aliqua ægritudine laborant, Iſtis omnibus volucribus pro eorum cibo gallinas impartiebantur, & non aliud. In eodem palatio inferius quædam aulę magnę plenę ſunt magnis caveis & grandibus lignis fabrefactę & conjunctę, & in eis, ut plurimum, continebantur leones, tygrides, lupi, vulpes, catti varij. Et omnium horum animalium tam volantium quam quadrupedum erat maxima copia, quibus ad ſaturitatem gallinas apponebant, & ad horum animalium cuſtodiam erant alij trecenti viri. Erat illi alia domus, ubi plurimos viros & fœminas monſtroſos, pumiliones, gibboſos, & adulterinos, & alios maximę deformitatis

viros habebat, & genus quodlibet monſtri ſuas obtinebat ſeparatas habitationes, & pręerant eorum infirmitatibus electi homines. Reliquas domus voluptatis cauſa cōſtructas in dicta civitate prætermitto, cum & plures ſint & diverſimodæ. Obſequij ſui ordo talis erat. Illuceſcente die, quingenti aut ſexcenti viri principales domum ſuam petebant, qui ſedebant & ſpaciabantur per aulas, & deambulatoria, quæ erant in domo, & ibi morabantur, non tamen ingrediebantur ad ejus conſpectum, & eorum familiares, & illi, qui cum eis aſſociati erant, occupabant duo aut tria palatij impluvia, & vicum maximum, & hi per diem continuum ibi moram trahebant, nec diſcedebant niſi adveniente nocte, & eodem momento, quo diſcumbebat Dominus Muteezuma, ipſi quoque diſcumbebant, & non minus lauta convivia eiſdem apponebantur, quam eorum Domino, & familiaribus ſuis portionem ſuam impartiebantur. Penuariæ cellæ & vinariæ omnibus venientibus patebant, omnibuſque eſurientibus & ſitientibus cibum, potumque impartiebantur. In afferendo eidem cibo talis obſervabatur conſuetudo, trecenti aut plures adoleſcentes epulas innumeras afferunt, & tam in prandio quam cœna, omnia genera rerum comeſtibilium tam ex carne quam piſcibus, fructibus, & oleribus, quæ ea in regione haberi poterant, & ob frigiditatem regionis cuilibet ſcutellæ & paropſidi accenſis prunis prunarium ſuberat, ne epulæ frigiditate deteriores fierent, & epulas eas omnes in

Domeſticū Muteezuma obſequium.

aula

aula magna, ubi cibum capere solebat, insimul collocabant, & penè omnis aula steris ornata & munda epulis implebatur. Ipse vero Muteezuma parvo puluino coreaceo insidebat egregiè elaborato, tempore quo discumbebat, ab eo distantes quinque aut sex senes discumbebant, quibus ex appositis sibi epulis porrigebat. Aderat unus familiarium, qui epulas apponebat & amovebat & ab alijs, qui extra erant, cibaria magis Domino servientia expetebat. Lavabat manus ab initio, & in fine prandij aut cœnæ, & ea mappa qua semel manus exiccabat amplius non utebatur. Similiter & paropsidibus aut scutellis, quibus semel fuerant fercula allata, nefas erat epulas imponi, nisi noviter essent fabricatæ, & de prunarijs similis observabatur modus. Quater quotidie vestiebatur, nunquam eadem utebatur veste, quicunque palatium ingrediebatur, nudis pedibus illum ingredi oportebat, & cum vocati coram eo se exhibebant, capite & oculis inclinatis ibant, & corpore humillimo, & eum alloquentes vultum non inspectabant, quod magnæ venerationis & reverentiæ signum erat. Id quod in causa fuisse cognovi, cur quidam illius provinciæ Domini aliquos ex Hispanis increpabant, eo quod dum me alloquerentur, erecti me intuebantur, quod parvæ reverētiæ & verecundiæ asscribebant. Cum domo exibat dictus Muteezuma, quod raro eveniebat, omnes eum associantes, & qui sibi obviam fiebant, eidem vultum avertebant, nec pacto aliquo eum inspiciebant, & omnes

donec transiret, immoti permanebant. Illum assidue præcedebat suorum aliquis tres subtiles & rectas gestants virgas, quod ideo fieri putavi, ut homines monerentur, eum adesse, quando vero lectica descendebat unam ex illis manu ipse gestabat, eamque donec ad constitutum locum pervenisset, retinebat. Erant tot & tam variæ ceremoniæ & modi, quos iste Dominus Muteezuma in suo obsequio servari volebat, quod multo majore indigerem ocio, quam impræsentiarum nactus sum, & tenaciori memoria, ut eas omnes possem retinere. Arbitror enim nullum ex Saladinis aut Dominis infidelibus, de quibus cognitionem habemus, tot & tales in eorum obsequijs retinere ceremonias. Fui in hac celebri civitate, ut rebus, quas ad Celsitudinis Vestræ servitium pertinere cogitabam, providerem, consulleremque, & ut provinciam pacarem, allicerem que eidem Majestati Vestræ regiones, & habitata loca plurimis maximis civitatibus, villis & castris, & investigarem aurifodinas, intelligeremque provinciarum secreta tam ipsius Domini Muteezuma, quàm aliorum, qui sibi contermini erant, quibuscum cognitionem habet. Sunt res tales, & tam admirabiles, quod pene incredibiles videri debeant, & hæc erant bono animo suo, & incolarum à me facta, non aliter quam si ab initio Celsitudinem Vestram in regem verum & proprium Dominum cognovissent, & non minori animo à me regali Celsitudinis vestræ nomine imperata exequebantur. Et in quibusdam

non

non minus Celsitudinis Vestræ servitio utilibus fui ibi præpeditus ab octava mensis Novemb. Anni M. D. XIX. úsque ad ingressum mensis Maij instántis anni. M. D. XX. quo in dicta celebri civitate quiete & tranquille agebam, & Hispanos multos fueram partitus varias & plures regiones pacando, & colonias erigendo in istis provincijs, maximo detinebar desiderio, expectabamque novem cum responso relationis, quam ab istis regionibus ab initio Majestati Vestræ transmiseram, ut eisdem impartirer ad Majestatem Vestram, quæ impræsentiarum transmitto & omnia illa aurea & emblemata, quę hic habueram pro Celsitudine Vestra.

Ad me profecti sunt non nulli incolæ provinciæ istius Domini Muteezuma vasalli, ex eis qui erant contermini maris littori, significantes prope montes Sancti Martini, qui sunt in littore ante portum, seu stationem Sancti Iohannis, adventasse decem & octo naves, & qui forent, dicebant ignorare, quia eis visis ilico mihi nunciatum properarant. Et post hos venit alius insulæ Fernandinæ incola, & attulit mihi literas ab uno Hispano (quem in ipso maris littore collocaram, ut si forte naves aliquæ illuc adventarent, eisdem cognitionem mei dare curaret, & illius civitatis quæ prope portum à me habitanda ferat suscepta, ne illis vagari contingeret ignorantibus quibus in locis consisterem) qualiter quodam die unica navis ante portum sancti Iohannis visa erat, & quantum ejus visus extendi poterat, diligenter

Aemulus Cortesij Velazques classes trasmittit.

diligenter per maris littora prospexerat, & nullam aliam in conspectu viderat, & eam navim esse cogitabat, quam Majestati Vestræ transmiseram, cum tempus ejus reditus appropinquasset, & ut certior fieret ibi præstolabatur, donec dicta navis applicaret, vel portum ingrederetur, ut ab ea informationem capere posset, & ilico ad me advolaret omnia nunciatum. His literis visis, duos ex Hispanis expedivi, ut unus iret una via, alter vero alia, ne eveniret, quod illi qui forte mitterentur à dicta navi obvij illis non fierent, quibus injunxi nullibi moram traherent, donec ad dictum portum pervenirent, & cognoscerent quot naves advenerant, & ex qua patria essent, & quid importaretur navibus, & reverterentur mihi nunciatum. Alium etiam destinavi ad civitatem veræ Crucis declaratum ea, quæ audieram de prædictis navibus, & jubebam, ipsi quoque investigarent & inventa referrent, & alium præfecto illi, quem cum centum & quinquaginta peditibus (ut Majestati Vestræ superius declaravi) ire jusseram ad fundandam coloniam in provincia & portu Quacucalco, cui per meas literas mandavi, ubicunque locorum nuncius eum ostenderet, ibi consisteret, nec ulterius progrederetur, donec aliud haberet à me in mandatis, allatum enim mihi fuisse dicebam, naves quasdam portui applicuisse, qui ut deinde apparuit jam eorum adventum cognoverat, priusquã sibi literæ meæ redderentur. Et post eorum discessum quindecim continui defluxerunt dies, quod nihil penitus auditum est, nec

nec responsum ab eorum aliquo, ex quo non parum accepi admirationis. Quibus transactis venere alij Indi, vasalli quoque dicti Domini Muteezuma, qui mihi indicarunt dictas naves in ipso portu ancoras jecisse, & quod homines ex navibus descenderant, & eorum numerum secum afferebant, quod erant octuaginta equites, & octingenti pedites, & decem aut duodecim tormenta. Et hæc omnia picta videbantur in quadam patria papiro, ut ea ostenderent dicto Domino Muteezuma. Et nunciarunt, quod Hispanus ille quem littori præposueram, & nuncij alij quos ego miseram, erant apud homines qui è navibus descenderant, commiserantq; dictis Indis ut exponerent mihi, quod eorum præfectus illos reverti non permittebat. Hoc intellecto, constitui mittere presbyterum, quē mecum adduxeram, cum meis literis, & literis judicum, & regentium civitatis verę Crucis, qui mecum erant in præfata civitate, quæ literæ dirigebantur præfecto, & viris, qui applicuerant illi portui, nota eis faciendo pluribus omnia, quæ mihi in his partibus evenerant, & quod plurimas civitates, villas, & castra subegeram, acquisieramque & eas pacificè subditas retinebam regali Celsitudinis Vestræ servitio, & captum detinebam primarium Dominum harum provinciarum, & me esse in illa celebri civitate, & de ipsius civitatis qualitate & auro & emblematibus quæ pro Majestate Vestra obtinebam, & me jam misisse Majestati Vestrę relationem istarum provinciarum, rogabamque eos, ut mihi indica-

indicarent, qui forent, essent ne ex regnis & Dominij Vestræ Celsitndinis oriundi: & scriberẽt, si ad has provincias suo regali mandato profecti fuissent, aut ad ponendas colonias, & morari in eis: vel utrum ulterius progressuri. aut an vellent reverti: si premerentur necessitate alicujus rei, quod daturus essem omnem operam, ut sublevarentur. Si autem non essent è regnis, similiter mihi nunciandum curarent, si re aliquâ premerentur. Offerebam nanque me, si possem, remedium præstaturum, Sin minus, quod eos Celsitudinis Vestræ nomine juberem à suis provincijs discedere, nec in eas descenderent, & si aliter fecissent meis omnibus viribus tam Hispanorum quam incolarum, eos essem aggressurus, ipsosque aut capiendos, aut ut interficerentur diligentiam adhibiturus, tanquam alienigenæ audentes ingerere se regnis & dominijs nostri regis & Domini. Et post dicti presbyteri cum prælibatis ad eos literis discessum, quinta luce ad me profecti sunt viginti Hispani in dicta civitate Temixtitan commorantem ex illis, quos in custodia civitatis veræ Crucis dimiseram, adducentes Presbyterum, & seculares duos in dicta civitate veræ Crucis inventos, ex quibus cognovi classem & viros, qui ad dictum portum advecti erant, eo Didaci Velazquez mandato pervenisse, qui est gubernator insulæ Fernandinæ, & locum tenens. Et Dux, & præfectus illius classis, erat quidam Pamphilus de Narvaez dictæ insulæ incola, & secum adduxerat equites octuaginta, tor-

menta

menta plura, & pedites octingentos, inter quos retulere octuaginta esse pixides gestantes, & gestantes balistas centum & viginti. Et proficiscebatur præfectus generalis, & locum tenens gubernatoris istarum omnium provinciarum vice,& nomine præfati Didaci Velazquez. & illum habere mandatum à Vestra Majestate, & illum quem in littore dimiseram, ac nuncios à me missos esse apud præfatum Narvaez, qui eos redire non permittebat,qui cognoverat ab eis me in ea provincia coloniam posuisse à dicto portu per leucas duodecim, & gentes quæ inerant, & pariformiter quos viros miseram in provinciam Quacucalco, & ab eo portu abesse per leucas triginta in provincia Tuchitebeque nuncupata, & omnia quæ in servitio Celsitudinis Vestræ in his provincijs gesseram, villasque & civitates quas Celsitudini Vestræ acquisieram & pacatas reddideram, & celebrem civitatem Temixtitan, aurumque & emblemata quæ in dictis provincijs habueramus, & ab eis certior fieri voluit de omnibus quæ mihi hactenus evenerant, eosque destinaverat dictus Narvaez ad civitatem Veræ Crucis, ut si fieri posset eos, qui in ea morabantur suo nomine alloquerentur, eisque suaderent, ut illum sequerentur, & contra me arma sumerent, secumque adduxere ad centum forte epistolas, quæ mittebantur à dicto Narvaez, & ejus socijs commorantibus in dicta civitate, in quibus continebatur,quod omnibus exponédis nomine suo per præfatum presbyterum,

& alios

&c alios ejus ſocios fidem indubiam adhiberent, promittens de illis qui eo modo feciſſent, eum optimam habiturum rationem, & eos qui non obtemperarent, malè mulctare minabatur, multaque alia quæ in dictis literis continebantur. Hæc prælibatus presbyter, & hi qui ſecum venerant expoſuere. Et quaſi eodem inſtanti ſupervenit alius Hiſpanus ex eis, quos miſeram in provinciam Quacucalco, & attulit ad me literas à Iohanne Velazques leone eorum præfecto, eiſdem ſignificabat, quod gens illa quæ portui applicuerat, erat Pamphilius de Narvaez, qui huc proficiſcebatur mandato dicti Didaci Velazquez una cum militibus quos ſecum conducebat & literas, quas dictus Narvaez cuidam Indo ad eum præfectum dederat tanquam conſanguineum dicti Didaci Velazquez, & ſororium dicti Narvaez, per eundem ad me deferri curavit, quibus inſcribebatur ex meis nuncijs illum cognoviſſe, dictum præfectum meum ibi cum illis militibus conſtitiſſe. Suadebatq; ut illico ille cum commilitonibus ad eundem Narvaez proficiſceretur, quod ſi exequeretur, ea quæ officij ſui eſſent, & ad quæ teneretur præſtaret. Seque optime ſcire, quod apud me non volens, ſed vi coactus degeret: Qui præfectus tanquam homo devinctus, & obnoxius Majeſtatis Veſtræ ſervitio, non ſolum ea, quæ à dicto Narvaez in literis proponebantur, reſpuit, ſed miſſis ad me literis illico, ut ſe mecum conjungeret cum omnibus commilitonibus diſceſſerat, & optima habita informatione à dicto Presbytero & à

duobus

duobus socijs de plurimis, & de his quæ animo conceperant dictus Didacus Velazquez, & à Narvaez,& qualiter classe illa & viris qui invehebantur,contra me moverat,ex eo quia relationem & res istius provinciæ Catholicæ Majestati Vestræ,& non dicto Didaco Velazquez transmiseram, quemadmodum malo animo proficiscebantur, ut me una cum multis quos mecum habebam,quos jam proscripserant, neci traderent. Audiveram præterea licentiatum Rodoricum de Figueroa judicē præsidentiæ insulæ novæ,judices & reliquos Celsitudinis Vestræ officiales qui in ea resident,quam primum ad aures suas pervenerat dictum Didacum Velazquez eam classem parare inspecto ejus animo quo mittebat, cum eis pateret & constaret manifestum damnum & incommodum, quod ex eo eventu Majestati Vestræ redundare posset, misisse licentiatum Lucam Velasquez Aylon ex præfatis judicibus unum cum procuratorio, ad monendum & jubendum dicto Didaco Velazquez, quod dictam classem nullo modo mitteret: qui eo profectus est, & offendit dictum Didacum Velazquez cum classe & viris in ingressu dictæ insulæ Fernandinæ, qui ventis vela dare parabat: eum, & omnes cum dicta classe proficiscentes, ne venirent admonuit, quia ex eo Majestas Vestra multum incommodi, & damni perpessura esset, & insuper pœnas addidit, quibus non obstantibus & omnibus illis, quæ per dictum licentiatum mandata fuerant, nec monitione, classem abire jusserat, & dictum licentiatum esse in

dicto

dicto portu affirmabat, & cum ea intentione eum classe advenisse cogitando damnum quod ex tali itinere resultaret, avertere posse cum eidē & omnibus malus animus, & mens, quibus dicta classis ventis vela dedisset, optime innotescerent. Iam dictum presbyterum cum meis literis ad Narvaez destinavi, quibus significabam, me ab eo presbytero, & ab eis, qui secum venerant, certiorem factum illum præesse viris, qui navi ea conducebantur, quare multum lætabar, alioqui mali quid suspicaturus,cum nuncij quos miseram, non reverterentur,& me mirari,quod postea quam acceperat me in his provincijs Majestatis vestræ servitijs inviti, nil literarum ad me dedisset, aut nuncium misisset mihi adventum suum significatum (cum certo sciret me ejus cognito adventu plurimum lætatum iri, partim quia olim amicitia juncti fueramus, partim quia arbitrabar eosdem ad inserviendum Ma. V. huc advenisse, quo nil jucundius mihi evenire potuisset) sed contra mitteret subornatores, ut factitabat, & suasorias literas commilitionibus meis in Majestatis V. servitio existentibus, ut contra me arma caperent,& ad eum transfugerent, non aliter quam si nostrorum aliqui essent Christicolæ, alij vero infideles, aut aliqui Majestatis Vestræ, alij vero minime, rogabamque ab eo, ut in posterum ea non uteretur via,sed sui adventus causas mihi insinuaret. Præterea mihi dixisse illos, se generalē præfectum locum tenentem, gubernatoremque pro Didaco Velasquez nominari, & quod tali se

publice

publice nomine appellari mandaverat in universa illa provincia. Et eum jam constituisse judices & regentes, & justiciam ministrarat, quod erat contra servitium, & leges Vestræ Majestatis, cum istæ provincæ eidem Majestati Vestræ subjicerentur & colerentur à suis subditis, & in provincijs constituti essent jus dicentes, & regimen non debebat uti titulis istis, cum à nullo fuisset admissus, quamvis ut ea exerceret haberet mandatum à Vestra Majestate, quæ si haberet petebam, & monebam, ut ea mihi & regimini civitatis Vestræ veræ Crucis exhiberet, quibus ego & regimen parati eramus obedire tanquam mandatis nostri Regis, & veri Domini, ut opere complerentur, quantum regali servitio Majestatis Vestræ conduceret. Eram enim in ea civitate, & dominum captivum in eâdem detinebam, & in eâ congesseram maximam auri quantitatem tam pro Vestra Celsitudine, quam his, qui mecum erant, & me ipso quod ego dimittere non audebam, timens quod post meum ab ea civitate discessum, ejus habitatores à me deficerent, & talis civitas, & tanta auri, & emblematum copia amitteretur, qua civitate amissa omnes illæ provinciæ deficerent. Et similiter dicto presbytero dedi literas ad dictum licentiatum Aylon, quem ut postea rescivi, cum dictus presbyter eo pervenit dictus Narvaez ceperat, & captivum cum duabus navibus remiserat. Eodem die quo dictus presbyter discessit, ad me profectus est nũcius ex illis qui erãt in civitate veræ Crucis, quo significãrũt

omnes incolas provinciarum defeciſſe ad dictum Narvaez, & potiſſimum illos è Cempoal, & illis fœdere junctos nullum ex incolis dictarum provinciarum ulterius velle accedere ad dictam civitatem præſtatum obſequia tam in arce quam in rebus alijs, quas antea præſtare ſoliti erant. Aſſerebant enim Narvaez illis retuliſſe, me malum, & eum ea de cauſa adveniſſe, ut me, & commilitones meos omnes caperet, & nos captivos abduceret, & provinciam deſereret, & quod ſecum adduxerat gentes plurimas, & meæ erant parvo numero, & adduxerat equos multos, & plura tormenta, quam mea eſſent. Et illi ſequi partes victoris volebant, & ulterius dicebant ab Indis eiſdem illi innotuiſſe dictum Narvaez venturum hoſpitatum in dicta civitate Cempoal, quia optime ſciebant quantum aberat à civitate Veræ Crucis, & arbitrabantur conſiderato malo animo dicti Narvaez in omnes, ab eo loco contra eos caſtra illum moturum, & præſertim cum ſibi indos dictæ civitatis conjunctos retineret, & propterea ſignificabant ſe civitatem deſerturos, & aſcenſuros montem ad quendam procerem celſitudinis Veſtræ vaſallum, & nobis amicum ibique permanſuros, donec nunciarem, quid ſibi agendum eſſet. Et illico conſiderato detrimento magno quod incumbebat, cum dictæ provinciæ deficere cœpiſſent ex dicti Narvaez ſuaſione, videbatur, quod ſi me conferrem eo, ubi ille extitiſſet, multum cohiberentur incolæ me præſentem cernentes, nec contra me arma capere auderent,

& etiam

& etiam cogitabam modum invenire, ut malum quod inceperat, sopiri posset. Inde eadem die discessi, fortilitium Mays plenum relinquens, & in eo centum & quadraginta homines, aquam, & aliqua tormenta: & cum reliquis, quos ibi habebam (qui erant sexaginta) sum meum iter prosecutus, comitantibus quibusdam proceribus Domini Muteezuma, quem antequam discederem pluribus sum allocutus, proponendo, quod consideraret se esse Celsitudinis Vestræ vasallum, & nunc erant sibi agendæ gratiæ à Vestra Majestate de omnibus, quæ in Majestatem Vestram contulerat obsequijs. Hispanos eos, qui remanebant, sibi admodum commendavi, cum auro & emblematibus, quæ mihi fuerat elargitus pro Celsitudine Vestra, & ab alijs dari jusserat, proficisci enim volebam exploratum, qui forent illi, qui ad portum nostrum applicuerant, quia eousque qui fuerant, ignorabam, arbitrabar tamen eos improbos, & minime Celsitudinis Vestræ subditos. Ille pollicitus est provisum iri eisdem de omnibus, quæ essent eis necessaria, & custodiam habiturum de his, quæ ibi dimittebam, cum illud Sacræ Majestati Vestræ pertineret, jussitque ut illi, qui mecum proficiscebantur me per ea itinera deducerent, quo ab ejus provincijs non exirem, & de omnibus mihi providendum curarent. Me quoque enixè rogabat, si invenirem homines eos improbos, ut illico nunciarem, collecturum enim illico se maximas copias, quæ eos oppugnatum proficiscerentur, & ad eos à

provincia ejiciendum. At ego illi de omnibus gratias egi, & ingenue affirmavi Majestatem Vestram propterea aliqua gratitudine eum prosecuturam,& multa emblemata, & vestes uni ex filijs suis, & alijs plurimis Dominis, qui secum comperiebantur, impartitus fui. In civitate Churultecal factus est mihi obvius. Iohannes Velazquez, quem alias profectum fuisse recensui, & miseram ad Quacucalco, qui ad me cum omnibus commilitonibus proficiscebatur, & demptis quibusdam adversa valetudine detentis, quos in civitatem ire jussi, cum eo & ejus commilitonibus, & reliquis cœptum iter prosecutus sum, & quindecim leucis ultra istam civitatem Churultecal inveni presbyterum, qui unus ex meis socijs erat, quem quæsitum miseram, quinam essent illi, qui portum classe ingressi fuerant : mihique dicti Narvaez literas præsentavit, quibus continebatur, eum habere quædam mandata, ut sibi consignarentur dictæ provinciæ pro Didaco Velazquez, & illico ad eum irem illis obtemperaturus, & illum jam ædificasse civitatem, judices & regentes constituisse. Et accepi à dicto presbytero, qualiter captivarat dictum licentiatum Aylon, & scribam suum & executorem, & impositos duabus navibus dimiserat, illumque donis solicitaverat, ut aliquibus ex nostris socijs, quod transfugerent ad dictum Narvaez, suaderet, & quod recensuerat quosdam Indos, qui secum venerant, & tam equites quam pedites, emiseratq; omnia tormenta tam in navibus

bus existentia,quam in littore,ut illis timorē incuteret. Considerate, inquiens, quomodo poteritis vos à nobis protegere, si nobis non morē gesseritis. Retulit etiam se vidisse apud dictum Narvaez unum ex Dominis istius provinciæ vasallū Domino Muteezuma, quē præposuerat omnibus suis provincijs à montibus ad littora ipsius maris, & scivit eundem allocutum Narvaez nomine dicti Domini Muteezuma,& illi fuerat impartitus quędam aurea emblemata. Et è converso dictus Narvaez eidē varia munuscula, & etiam sciverat eum ab eo loco expedivisse nuncios quosdam ad Dominum Muteezuma, promittendo se illum soluturum, & hac de causa huc adventasse, ut me caperet una cum meis commilitonibus, & illico eum discessurum, dimissurumq́; provincias:nec aurum cupere,sed tantum me capto cum meis commilitonibus velle reverti, & provincias & earum incolas libertate donare. Postremo percepto ejus sententiam esse collocare se in his regionibus propria autoritate nemine eum recipiente, meq́ue & commilitonibus meis illum in ducem, & judicem recipere nolentibus nos aggredi, & bello expugnarę, & ad id fœdus inivisse cum incolis provinciarum, & potissimum cum dicto Domino Muteezuma per ejus nuncios, & cum manifeste prospicerem damnum & incōmodum, quod Sacræ Majestati Vestræ ex præmissis emergere potuisset, quamvis mihi recenserent illum maximam afferre potestatem, & in mandatis habere à dicto Didaco Velazquez, ut me & ex meis

quosdam, quos jam proscripserat, si in ejus potestatem deveniremus, quamprimum laqueo vitam finire cogeret, non recusavi propius accedere animo volens aliquo modo sibi demonstrare maximum incommodum & detrimentum, quod Majestati Vestræ inferebat, & posse eum avertere à malo animo & cogitatione, incœptum iter secutus sum, & per quindecim leucas antequam ad civitatem Cempoal, in qua dictus Narvaez moram trahebat, pervenirem: ad me reversus est ille presbyter, quem milites civitatis veræ Crucis ad me misisse dixi, & cui literas dederam ad dictum Narvaez, & licentiatum Aylon alio comitante presbytero, & quodam Andrea de Duero incola insulæ Fernandinæ, qui etiam cum dicto Narvaez illuc advenerat, qui loco & vice responsionis mearum literarum mihi nomine dicti Narvaez imposuerunt, ut omnino ad sibi parendum proficisci deberem, & illum in ducem habere, eique provinciam dimittere, aliter enim mihi maximum damnum evenire posset, asserentes, dictum Narvaez maximam habere potestatem, & nos minimam, & fere nullam, & ultra Hispanos, quos adduxerat, incolæ quoque eidem favebant. Et si constituerem illi provincias tradere, mihi naves, & commeatum ad libitum pollicebantur, & me posse cum omnibus qui mecum proficisci cuperent, & cum omnibus quæ exportare vellemus, absque impedimento aliquo discedere. Et alter ex presbyteris retulit ita fuisse constitutum à dicto Didaco Velazquez, ut hoc pactum mecum inirent

Nuncij Narvaez ad Cortes.

& ad

& ad hoc dederat procuratorium dicto Narvaez, & illis duobus presbyteris conjunctim, & circa hoc parati erant mecum quomodocunque vellem pacisci. Respondi, mę à Majestate Vestra mandatum velle prospicere, ut deberem dictas provincias tradere, & si quod haberent, mihi & regimini civitatis veræ Crucis exhiberent, prout est ordo & consuetudo in Hispanijs, eram enim illi pariturus, idque executioni mandaturus, & donec illud non viderem, nulla conditione illis, quæ dixerant, morem gerere constitueram. Sed potius ego, & omnes commilitones mei pro defensione provinciarum vitam exponere parati eramus posteaquam illas acquisiveramus pacificas tutoque detinebamus pro Vestra Majestate, ne proditores, infidosque nostro Regi nos exhiberemus. Proposuerunt præterea conditiones plures, ut me in suam sententiam allicerent, nulli tamen earum volui acquiescere, nisi prius viso Celsitudinis Vestræ mandato: quod tamen nunquam voluerunt ostendere. Tandem duo illi presbyteri, Andreas de Duero, & ego concordes fuimus, quod dictus Narvaez cum decem viris, & ego totidem comitatus, pręmisso ambarum partium salvo conductu colloqueremur, ibique mandata, si qua haberet ostenderet, & illi respondere deberem. Ego vero misi saluum conductum subsignatum, & similiter ipse ad me misit suum manu propria subscriptum, qui ut postea apparuit, insidias mihi paraverat, ut illo in colloquio me interimerent: & huic negotio elegerat duos ex

illis decem, quos secum ducere constituerat, reliqui vero cum eis,quos mecum ego adducere deberem,pugnarent. Asserebant enim me mortuo,se jam negotio finem imposuisse, ut re ipsa fuisset, nisi Deus. Opt. Max. qui in similibus opem ferre solet, remedium attulisset. Factus enim fui certior eodē tempore, quo nobis saluum conductum attulere ab eisdem,qui contra me conjuraverant: quod ubi percepi, dicto Narvaez nunciavi per meas literas, me suum malum in me animum percepisse,nolleque me eo, ut inter nos conventum fuerat proficisci, & eo instanti ei monitionem,& mandatum meo nomine coficiendum commisi, quo monebam dictum Narvaez, si aliqua mandata obtineret, Majestate Vestra, ea mihi exhiberet, & eousque non usurparet sibi nomen ducis, & judicis,nec se in re aliqua pertinenti dictis officijs sub pœna eidem imposita impediret, & præcipiebam dicto mandato omnibus qui cum dicto Narvaez advenerant, quod nullo modo eum in ducem haberent, aut eidem parerent tanquam duci, aut judici. Imo intra certum spacium in mandato assignatum coram me comparere deberent audituri, quid in Celsitudinis Vestræ servitio acturi essent, præmissa protestatione, quod si secus agerent contra eosdem tanquam contra rebelles procederem, & proditores,infidos, & malos subditos à suo Rege deficientes, & illius provincias usurpantes, & Dominia,& earum possessionem eis dare cupientes, quibus non spectat jus, nec actio competit. Et si in

vim

vim talis mandati non comparerent, nec illud quod in dicto mandato continebatur, exequerentur, contra eos procederem secundum formam justitiæ. Et responsum, quod mihi dictus Narvaez dedit, illud fuit, quod notarium, & eum, qui cum meo procuratorio profectus erat ad indicandum præceptum meum, carcere mancipavit, una cum quibusdam indis, quos secum habebant, qui detenti sunt, donec eo pervenisset alius nuncius meus, quem miseram sciscitatum ubi se continerent, coram quibus omnes milites denuo recensuerunt, & minati sunt eis, & mihi, si provincias eisdem non traderemus. Et cum cognoscerem non posse tantum malum, & scandalum evitari, & prospiciens, quod incolæ provinciarum jam tumultuari cœperant, & indies magis insurgebant, me Deo commendans, & deposito timore damni, quod evenire poterat, animo voluens mori in servitio nostri Regis, & ad protegendas ejus provincias, & si eas usurpare non permitterem, maxima mihi & commilitonibus meis gloria inde nasci poterat, Mandavi Condisaluo de Sandoval meo magno executori, ut dictum Narvaez, & eos qui se judices et regentes vocari volebant, capere studeret, & ei tradidi octuaginta ex meis commilitonibus, quibus mandavi, ut illum sequerentur, & eos caperent, ego vero cum reliquis centum septuaginta qui in universum erant ducenti, & quinquaginta sine torme̅tis, & nullis comitantibus equitibus, sed solum peditibus dictum majorem executorem subsecutus fui,

ut eidem opem ferrem, si dictus Narvaez, & alij nollent se capi permittere. Eadem die, qua dictus magnus exequutor, & ego simul pervenimus ad civitatē Cempoal, ubi dictus Narvaez cum suis militibus constiterat, ille ut audivit adventum nostrum, octuaginta equitibus, & quingentis peditibus præter eos, quos in hospitio dimiserat, è civitate egressus est, erat autē ejus hospitium Mischita major in illa civitate, quæ erat munitissima. Et his comitantibus equitibus, & peditibus advenit per leucā ab eo loco, ubi eram, & si adventum meum præsciverat, quem ex indorum relatione intellexerat: sed cum me non invenisset, ratus quod illum deluderent, reversus est ad suum hospitium, semper tamē milites suos paratos retinens: & quasi per leucam à dicta civitate duos dimisit exploratores. Et quia maxime cupiebam scandalum evitare, mihi visum est, quod commodius, & minori scandalo noctu proficiscerer, si fieri posset tam tacite ingressurus, quod me non audirent, iremusque recto tramite ad hospitium ipsius Narvaez, quod ego, & commilitones mei optime noveramus, ad ipsum capiendum, quo capto putabā ulterius nullum scandalum eventurum, quia reliquos justitiæ parituros censebam, & præcipue quoniam major eorum pars coacta huc accesserat, & vi, quam dictus Didacus Velazquez eis intulerat, & timore ne Didacus Velazquez eisdē servos, quos in insula Fernandina obtinebant, auferret. Et ita successit, quia die Pentecostes parum post medium noctis dictum

hospitium

hospitium aggressus sum, offendi tamē prius exploratores, quos dictus Narvaez in itinere collocaverat, & illi quos præmiseram, alterum cepere, & alter aufugit, ex quo percepi, quem ordinem obtinerent, & ne explorator, qui fuga captivitatem evitaverat, eo antequam ille perveniret, quantum fieri potuit festinavi: tamen tantum festinare non evalui, quin ille me per mediæ horę spatium prę veniret. Et cum ego adveni, dictus Narvaez & socij omnes arma induerant, equosq; suos præparaverant, & multum præparati ducenti viri pro quolibet quadrangulo vigilabant. Verum tam tacite eo devenimus, quod cum nos adesse cognovere, & ad arma conclamatum est, jam ingressus fueram impluvium sui hospitij, in quo omnes hospitabantur, & congregati morabantur, & ceperant tres, aut quatuor turres in eo existentes, & reliquas omnes munitas habitationes. In gradibus vero unius ex dictis turribus, quam dictus Narvaez inhabitabat, decem & novem tormenta fusilis æris collocata erant, nos autem tam veloces in eis ascensu fuimus, quod tormentis ignem admovere non potuere, præterquam uni, quod etiam Deo sic volente globum non emisit, nec damnum alicui intulit, & sic turrim prædictam ascendimus, donec deventum est ad habitationem ipsius Narvaez, quā quinquaginta comitatus commilitonibus optime tuebatur, & cum magno executore decertabant, & socijs suis. Quamvis multoties eos monuisset, ut sese captivos Majestati Vestræ dederent, nunquam tamen

annuere

annuere voluerunt, donec turri ignis apponeretur, & igne premente, sui deditionem fecere. Dum dictus magnus executor operam dabat ut dictum Narvaez capere posset, ipse cum reliquis, qui apud me remanserant, turris ascensum tuebar adversus eos, qui ei suppetias ferebant, & tormenta illa omnia capienda curavi, & me illis adeo munitum reddidi, quod sine cæde hominum, præterquam duorum, qui tormenti ictu perierant, unius horæ intervallo omnes, quos capere volebam, in mei potestatem devenere, & armis concessis reliqui omnes mihi, justiciæq; parêre promiserunt, & Majestati Vestræ: se deceptos hactenus asserentes, quia professi erant eousq; se à Celsitudine Vestra mandatum obtinere, & quod ego una cum provincia defecerim, essemque Celsitudinis Vestræ proditor, plurimaque alia eisdem exposuerant: & cognita rei veritate, & malo animo atque intentione, quibus dictus Didacus Velazquez & Narvaez moti fuerant, maxima affecti sunt voluptate, quod Deus ita fieri permisisset. Et certiorem reddo Majestatem Vestram, si deus solita sua misericordia, & pietate huic negocio manum non apposuisset, & dictus Narvaez fuisset victoriam adeptus, majus damnum & incommodum fuisset secutum, quamdiu fuerit secutum inter Hispanos, data comparatione. Mandato enim Didaci Velazquez, ut me una cum socijs meis multis suspéderet, morem gessisset, ne aliquis superesset, qui de gestis per eos notitiam aliquam exhibere posset. Quia, ut ab Indis postea percepi.

Capitur Narvaez à Cor.

cepi.

cepi, si forte evenisset, quod dictus Naravaez me caperet (ut ipse eisdem aperuerat) quia non posset res tanta fieri sine damno ejus, & suorum quin multi ex suis & meis commilitonibus perirent, constituerant ipsi interim interficere eos, quos in civitate dimiseram (ut etiam conati sunt) & deinde omnes in unum convenientes aggredi eos, qui hic superessent, adeo quod suæ provinciæ remanerent liberę, & Hispanorum memoria non superesset. Et Ma. V. dubitare non debet, quod si ita fecisset & eam sententiam executi fuissent, quod viginti annorũ circulo provinciæ, quæ subactæ & pacatæ erant, non vincerentur & pacarentur. Per tres dies post captivitatem dicti Narvaez cum in dicta civitate tanta multitudo ali non posset, & jam pene esset destructa (quia dictus Narvaez & ejus socij eandem deprædati fuerant, incolæ enim aberant, & domus erant solæ) expedivi duos præfectos, & cuilibet eorum tradidi trecentos viros, unum destinavi ad cœptam coloniam, de qua jam Ma. V. mentionem feci, in portu perficiendam. Alterum ad fluvium illum, in quo naves Francisci de Garai vidisse dicebant, quia eum locum mihi certum habebam, & ducentos ad civitatem veræ Crucis, quo naves omnes quas dictus Narvaez adduxerat, ancoras firmasse audiveram, cum reliquis militibus ire jussi, ut ibi consulerem rebus, quæ ad commodum V. M. pertinere putarem, & nuncium destinavi ad civitatem Temixtitan, quo omnia, quæ mihi evenerant, significabam Hispanis, quos ibi dimiseram, qui

duodecim

duodecim dierum ſpacio reverſus eſt,& mihi attulit literas à præfecto ibidem & militibus quibus me certiorem reddebant,Indos fortilitium acriter oppugnaſſe, & multis locis ignem impoſuiſſe, & cuniculos quoſdam ſubterraneos effodiſſe, eoſque fuiſſe in maximo vitæ diſcrimine & labore, & quod omnes illi fuiſſent interfecti,niſi Dominus Muteezuma eis imperaſſet, ut à dicta oppugnatione deſiſterent. Adhuc tamen eos obſideri quamvis non oppugnarentur,affirmabant,nullumque ex eis per binos paſſus extra fortilitium Indi exire patiebantur, & dum pugnarent maximam commeatuum portionem quam dimiſeram,ipſis ereptam fuiſſe, & combuſſerant eos quatuor Bergantinos, quos conſtruendos curaveram in dicta civitate Temixtitan,& verſabantur in maxima rerũ omnium egeſtate, rogantes ut illis opem ferre feſtinarem. Et viſa eorum neceſſitate & conſiderato, quod ultra interfectos Hiſpanos omne aurum, argentum, & emblemata, quæ ex provincijs habita fuerant amitterentur, amitteretur melior & nobilior civitas, quæ ſi in univerſo noviter adinvento orbe, qua amiſſa omnia quæ hactenus in his provincijs acquiſiveram ammitterentur, cum illa eſſet primaria,cui omnes reliquæ parebant, ſtatim nuncios ſubſequi juſſi qui præfectos ſubſequerentur, qui profecti fuerant cum dictis militibus enumerans eiſdem omnia, quæ ad me ſcripſerant milites Hiſpani ab ea civitate, quod illico ubicunque eos offenderent, pedem referre admonerent breviori itinere

quo

quo fieri posset, ad civitatem Tascaltecal, ut cum militibus, qui mecum erant, & tormentis omnibus quibus potui, & cum septuaginta equitibus me illis conjungerem. Et postquam eo advenere, milites omnes perlustravi erant autem septuaginta equites, & pedites quingenti, & eisdem comitantibus majori celeritate, qua potui discessi Temixtitan versus, in eo itinere nullus ex subditis Domini Muteczuma mihi obviam veniebat, ut prius facere consueverant, & provinciæ illæ omnes erant tumultuantes, & Domus penè inhabitatæ. Hac re in suspicionem maximam adducebar Hispanos, quos in dicta civitate Temixtitan dimiseram, jam interéptos, & quod omnis provinciarum multitudo in unum convenerit, expectantes me aliquo in arduo loco, aut angustijs quibus mihi facilius obesse posset, & hac suspicione paratiores meos continui quo fieri potuit, donec perveni ad civitatem Tesnacan, quæ (ut superius aperui) est in ipso lacus littore, & ab incolis quibusdam quæsivi quid esset actum de Hispanis, quos in Temixtitan reliqueram, qui eos mihi vivere retulere, eisque injunxi, ut canoan adducerent, volebam enim ea Hispanum Temixtitan ire visum. Et dum eo proficisceretur unum ex incolis mecum morari oportebat, ex incolis dictæ civitatis unus, qui mihi aliquantulum ex primatibus videbatur, reliqui vero quibuscum consuetudinem habebam, non apparebant. Hic igitur quemadmodum à me jussus fuerat, canoam adducendam curavit, & Hispano, quem mittebam

bant adjunxit Indos quosdam, ipse vero mecum remansit. Et dum dictus Hispanus iturus ad civitatem Temixtitan canoam ascenderet, aliam canoam eo tendentem conspexit, eamq; ut propius accederet, expectavit, in ea vehebatur ex Hispanis unus quos in dicta civitate dimiseram, ex quo cognovi Hispanos omnes vivere præter quatuor aut sex, quos Indi interemerant, reliqui vero obsidebantur, nec eos exire Indi patiebantur è fortilitio, & nil sibi impartiebantur nisi maxima pecunia, quamvis audito meo adventu, mitius cum eis egissent, & Muteezuma nihil aliud desiderare nisi meum adventum, ut sibi copia daretur spaciandi per civitatem, ut antea facere solitus fuerat, & se optime perpendere ea, quæ in dicta civitate successerant, me jam præscivisse, & propterea me iratum, & animo aliquid damni inferendi eo proficisci. Ideo ipsum enixis me precibus rogare iram deponerem, quia ipse non minus ea molesto, & ægro animo tulerat quam egomet, & nil ex suo consensu, aut voluntate factum, & alia multa mihi exponenda commisit, quo me ab ira quam concepisse cogitabat ex commissis, averteret, proficiscererque ad civitatem is, qui ante fueram, quia impræsentiarum non minus executioni mandarent mandata mea qnam prius, & illis obedirent. Respondi, me in illum nullam iram concepisse, cum optimum ejus animum cognoscere & esse credebam. Et sequenti die in vigilia Sancti Ioannis Baptistæ discessi, & hospitatus fui per leucas tres à civitate Temixtitan. Et

Ingreditur civitatem Temixtitan Cortesius.

alio

alio die postquam divinis solennijs interfui, iter meum prosecutus sum,& ferè ante me: i-diem civitatem ingressus sum, & vidi homines non multos in civitate, et portas aliquas in trivijs, quadrivijs amotas,quod mihi minime placuit, ratus tamẽ sum ex timore eorum, quæ commiserant fecisse, & ut cum ibi essem illis securitatem impartirer, ego autem recto itinere progressus sum ad fortilitium,in quo, & Meschita illa majori, quæ fortilitio hærebat, omnes qui mecum proficiscebantur, hospitati sunt. Illi qui in fortilitio oppugnabantur eo gaudio & animorum exultatione nos excepere,tanquam eisdem vitam attulissemus, aut de novo donavissemus, quam se jam amisisse putabant. Eum diem magno gaudio & exultatione trãnsegimus nos quietem habere sperantes. Altero vero die post missarum solennia miserã nuncium ad civitatem veræ Crucis nova bona nuncians. Christianos adhuc vivere, & me civitatem ingressum,& tuto esse in ea, qui nuncius mediæ horæ intervallo vulneribus plurimis affectus redijt clamans, Indos omnes civitatis bello aptos, ut in nos irruerent adventare, & eos pontes civitatis amovisse, & post eum tanta hominum multitudo undiq; confluens, nos aggressa est, ut nec vici nec subdialia pavimẽta prę multitudine apparerẽt, & proficiscebantur majoribus ululatibus, & terribilioribus vociferationibus quæ unquam excogitari possent. Et tot erant lapides,quos in fortilitium fundis injecerãt, ut cœlum lapides pluere videretur, & tãtus erat sagittarũ

& jaculorum numerus, quod illis omnes parietes & impluvia erant referta, & per ea iri fere non poterat. Ego vero domo egressus in eos irrui, & nobiscum acriter pugnaverunt, & ab uno latere ex præfectis meis unus cum ducentis viris fortilitio exierat, priusquam posset pedem referre quatuor ex suis trucidati sunt,& eundem præfectum, & alios plures vulnerarunt,nos vero paucos ex eis interficiebamus, quia illi se ultra pontes recipiebant, & ex subdialijs pavimentis lapidibus nobis maxime oberant,exquibus expugnavimus & combussimus aliqua, tamen erant tam crebra & adeo munita, & tot viris, & lapidibus,alijsq; varijs armorum generibus referta, ut potentes non essemus ad omnia oppugnanda, & tuendum, quod illi obesse nobis non possent ad libitum. Fortilitium nostrum tam acriter oppugnarunt, ut varijs in locis ignem apposuerint, & in uno combusta est major pars, antequam opem ferre possemus, donec parietum incisione eum evitaverimus, & ex violenta parietum ejectione ignis extinctus est, & nisi ibi maximum, præsidium collocassem, videlicet homines balistis,& pixidibus utentes, aliaq; tormenta, eorum profecto repentino adventu nobis obsistere non valentibus fortilitium ingressi fuissent.

Eum diem certando usque in obscuram noctem consumpsimus, nec tamen ea secuta tuti fuimus ab eorum vociferationibus & tumultu,donec dies supervenit. Ea nocte per eos destructa reficienda,& alia multa, quibus fortilitium indigere videbatur, præparanda

curavi,

curavi,& stationes aptavi,& in eis milites qui eas tuerentur, & sequenti luce essent pugnaturi collocavi, & militum vulneribus medicamenta sunt adhibita,qui erant ultra octuaginta numero. Luce vero accedente hostes nos acrius, quam præcedenti die oppugnare cœperunt,& tanta illorum advenerat multitudo, ut illi qui tormentis præerant in illis arte dirigendis diligentia uti non indigerent, sed tantum viso indorum agmine tormentis admovere. Et quanquam tormenta illis multum damni inferrent, quatuordecim enim in hostes utebamur tormentis non enumeratis pixidibus & balistis, ea tamen omnia tam levia damna tantæ multitudini inferebãt,ut nil eis obesse videremur. Emisso enim tormento, decem aut duodecim interfectis,alij succedebant. Relicto in fortilitio condecenti præsidio, & quod dimitti poterat, illico exivi, & pontes aliquos occupavi, & domos quasdam igne consumpsi, & plures illorum interfecimus, qui eas tueri nitebantur. Verum tanta illorum erat multitudo, quod quamvis maximam stragem illis intulissemus,eorum tamen viris parum minui videbantur. Nos enim continuo integro die certare cogebamur, illi vero per horas, quia vicissitudines habebant, & semper abundabant. Eodem quoque die vulnera intulerunt quinquaginta aut sexaginta Hispanis, quamvis nullus obierit. In noctem usque pugnavimus, et lassi retrocessimus ad fortilitium. Considerato maximo damno ab hostibus nobis illato, & quod hostes nos tuto

loco consistentes vulnerabant, & interficiebant, & damnum quod illis inferebamus, non videbatur cum tanta eorum esset multitudo, eam noctem & sequentem diem in machinis tribus ligneis conficiendis, & construendis consumpsimus, quarum quælibet intra se milites viginti continere poterat, ut eos lapidibus, quos à subdialibus pavimentis jaciebant, offendere non possent. Aliqui intus existentes pixidibus aut balistis, reliqui vero acutis ferreis malleis, ligonibus, & massis ferreis ad effodiendas domos, destruendosq́; aggeres per eos in vicis positos utebantur. Cum machinis conficiendis operam sedulo impenderemus, hostes nihilominus nos oppugnare non desistebant, adeo ut dum nos fortilitio nō exiremus, illi illud ingredi totis viribus nitebantur; quibus ne ingrederentur maximo cum labore vix restitimus. Dictus autem Muteezuma, qui semper apud nos remanserat una cum filio et multis proceribus, qui à principio detenti fuerant, dixit, ut illum ad subdialia pavimenta fortilitij deduceremus: alloqui enim constituerat duces illius multitudinis & sperabat ita efficere, quod desisterent ab ea oppugnatione. Extrahendum eum commisi, qui cum pervenisset ad fornicem, ut ab eo illos alloqueretur, sui ejus caput lapide percussere, & tam violento vulnere est affectus, quod trium dierum spacio ab humanis excessit. Quem extrahendum è fortilitio imposui duobus Indis, quos captivos detinebam qui illum multitudini apportarunt: quid tamen fuerit

Muteezuma à suis vulneratus moritur.

fuerit actum, ignoro. Propterea tamen oppugnatio non cessavit, & indies augebatur, & acrior, majorque reddebatur. Eo ipso die me ad eundem fornicem, ubi Dominum Mutecezuma vulnerarant, vocaverunt asserentes eo accederem, quia quidam ex illorum ducibus mecum colloqui desiderabant. Et ita feci, multaque fuimus colloquuti, & interrogavi, cur me oppugnarent, cum nullam causam haberent, prospicerentq; bona, quæ à me habuerant & quam me secum bene gessissem. Respondebant, si provincia vellem excedere, illico cessatura esset oppugnatio. Alioqui ratum haberem, aut eos omnes perituros aut nos penitus eradicaturos. Qui, ut postea apparuit, ea proferebant, ut fortilitio excederem, & me in egressu civitatis intra pontes pro libito interciperent. Respondi, eos cogitare non oportere, quod ideo pacem ab eis impetrarem, quia in aliquo timerē, sed ea tantum causa, quia dolebam, & molestè ferebam à me illis illatum damnum, & quod tam celebrem civitatem destruere cogerer, qualis erat illa. Idem præstabant responsum, quod nusquam ab oppugnatione prædicta desistere vellent, nisi civitatem exivissem. Perfectis machinis subito exivi, ut subdialia quædam pavimenti expugnarem, & pontes, præeuntibus Indis, & post eos quatuor tormentis, multisque alijs balistis & parmis utentibus, & plus tribus millibus Indorum, qui mecum advenerant ex provincijs Tascaltecal, & Hispanis inserviebant. Et postquam pervenimus ad pontem, machinas

parietibus applicuimus quorundam pavimentorum, & scalas, quas ad ascensum attuleramus. Sed tanta multitudo hominum dictum pontem tutabatur, & pavimenta, & tam crebri & ponderosi erant lapides, qui ab eis vi jaciebantur, quod machinas nostras dissiparunt, & Hispanum unum interfecerunt, & plures vulnerarunt. Et quamvis acriter pugnatum fuerit, tamen egressum aliquem habere non potuimus, certavimus enim à summo mane ad meridiē, et maxima repleti mæsticia ad fortilitium devenimus. Quapropter tantum hostes animis crevere, ut ad portas fortilitij irruerent, & Meschitam illam magnam occupavere, & ampliorē, & editiorem illius turrim forte quingenti viri ex primatibus conscenderunt, & sibi commeatum amplum constituerunt, ut panis, aquæ, & aliorum esculentorum, & maximam lapidum copiam: quorum major pars habebat latas hastas cuspidibus ex silice nostris amplioribus, & nō minus acutis, & ab ea turri multum officiebant nostris in fortilitio versantibus, quod eidem adhærebat. Ea turris bis aut ter ab Hispanis frustra oppugnata est, & ut eam ascenderent audacter irruerunt. Verum cum esset excelsa, & ascensu ardua (quæ habebat ultra centum gradus) & superius existentes essent lapidibus muniti, multisque alijs armorum generibus, & animis aucti, quia eisdē subdialia pavimenta occupare non potueramus, nunquam Hispanorum aliquis ascendere cœpit, qui rotatim non descenderet, & multis vulnera inferebant.

bant. Tum illi qui hæc ab his geri videbant tantum animi accipiebant, ut in fortilitium irruerent sine timore. Prospiciens, si illi possiderent eam turrim, ultra nobis allata ab eis indies damna animis augerentur, ut nobis obessent, fortilitio exivi. Quanqum sinistra manu parum utilis ob illatum mihi ab eis primo die vulnus, brachio parma alligata cum quibusdam Hispanis, qui me subsecuti sunt, turri applicui, radicem illius diligenter circundandam curavi: & illi, qui eam circundabant, non quiescebant. Imò undique certamen cum hostibus committebant, & ut faverent existentibus in turri multi accurrerunt. Nos Hispani gradus cepimus ascendere, & quamvis ipsi ascensum maxime tuerentur, tantum tres aut quatuor Hispanos è gradibus ejecerunt Saluatoris nostri auxilio, & beatissimæ matris suæ Mariæ, cui dicta turris dicata fuerat, & in ea illius imago apposita, ascendimus, & in superiori parte turris tam acriter certavimus, quod eos coëgimus è turri prosilire in quoddam deambulatorium, quod circundabat dictam turrim in latitudinem unius hominis status. Et erant circa eam turrim tria, eidem similia distantia inter se per hominum status fere tres, aliqui vero eorum cecidere à summitate turris ad radicem ipsius, qui ultra ea, quæ casu patiebantur, ibi ab Hispanis necabantur. Illi vero qui in prælibatis deambulatorijs constiterant, tam acriter nobiscum decertarunt, ut tres consumpserimus horas, antequam illos omnes neci daremus, ex quibus nullus superfuit, sed

omnes trucidati fuere. Et fidem verbis meis adhibeat Sacra Majestas Vestra, tam ardua res fuit hanc turrim expugnare, quod si Deus eisdem vires, & animum non abstulisset, viginti ex illis facillime mille Hispanis ascensum prohibere potuissent, & si acriter ad necem usque decertaverint. Turri illi, & reliquis omnibus, quæ in dicta Meschita continebantur, ignem injiciendum curavi, ex quibus jam imagines omnes, quas apposueramus, ademerant. Aliquid animi amisere expugnata hac turri, & adeo quod pluribus in locis se maxime remisere, & eo instanti redij ad illud subdiale pavimẽtum, & accersivi eos duces, qui prius fuerant me allocuti, qui videbantur aliquantulum animo remissiori ob ea, quæ viderant, qui eodem instanti applicuere. Et eos mihi jam obsistere non posse demonstravi, & quod nos singulo quoque die eisdem plurimum damni inferremus, & ex eis plurimi caderent, & eorum celebrem civitatem combureremus, destrueremusque, nec cessaturi essemus, donec aliquid ex ea & illis aliquid superesset. Responderunt, se optime cernere, à nobis damnum ingens pati, & multos ex eis perire, tamen eos decrevisse nos omnino interficere. Et dicebant ut prospicerem vicos, plateas, & subdialia illa pavimenta viris maxime referta, quia computasse asserebant, si ex eis viginti millia caderent, & ex nostris unus, quod cito nos in nihilum deducerent, asserentes nos esse paucos numero, illos vero sine numero, & nobis significabant vias omnes stratas esse demolitas,

demolitas, quemadmodum reipsa evenerat, quia omnes præter unam erant demolitæ, & nulla ex parte nobis patebat iter, nisi aqua & optime scire possent nos commeatu non abundare, & aqua, & nos diu obsistere non posse, quoniam fame periremus, dato quod ipsi nos non interficerent. Et vere vera proferebant quia si aliam oppugnationem non habuissemus præter famem, annonæ commeatuumque caritatem, satis erant, ut mori cogeremur. Diu altercati fuimus, & quilibet causam suam tuebatur. Nocte vero secuta egressus sum quibusdam Hispanis comitantibus, & eos incautos offendens vi vicum occupavimus, & in eo igne consumpsimus ultra trecentas domos: dum ad eum multitudo confluerct, per alium reversus sum, & eo pacto combussimus plures domos illius vici, & præsertim quædam subdialia pavimenta proxima fortilitio nostro, ex quibus maxime nos offendebant. Et ex gestis illius noctis aliquid timoris illis incussimus, & nocte eadem illas ligneas machinas reficiendas curavi, quas alio die nobis dissipaverant, ut victoriæ incumberemus, quam omnipotens condonabat. Exivi ad eundem vicum, in quo hesterno die nobis machinas destruxerant, ubi non minus acriter, & viriliter obstiterunt, & tamen cum ageretur de vita, & honore, quia ea erat unica integra strata via, ex illis quæ ducebant in continentẽ, quamvis priusquã ad eam devenire potuissemus, intercederent duo maximi & profundi pontes, & vicus omnis multis &

excelsis parietibus, domibus & turribus munitus, tantum vigoris & animi nobis refulsit sicque certavimus, ut deo auxilium & opem ferente quatuor ea die ex pontibus occupaverimus,& ea omnia subdialia pavimenta, domus, & turres, usque ad ultimam eorum combustæ sunt, quanquam fecerant nocte antecedenti plures aggeres lateribus crudis & creta fabricatos in dictis pontibus ob ea quæ successerant nocte antecedenti, adeo, ut tormenta, & balistæ sibi obesse non possent, quos quatuor pontes terra opplevimus, & crudis illis lateribus & plurimis lapidibus & tignis combustarum domuum : tamen non potuit fieri tantum sine periculo, ut multi Hispani non vulnerarentur. Magnam adhibui diligentiam ea nocte in custodiendis illis pontibus, ne denuo nobis eos occuparent. Alio die summo mane exivi, & Deus omnipotens eundem bonum successum concessit, quoniam quamvis multitudo esset innumera, quæ alios pontes tueretur, fossæque & maximi aggeres,quos illi nocte ea erexerant, intercederent, nos eosdem cepimus & implevimus, & equestrium aliqui eos insecuti sunt victoriæ inhærentes in continentem usque. Dum ego aptandos eos pontes, & replendos curarem, venerunt me vocatum summa celeritate afferentes indos, qui oppugnaverant fortilitium,concordiam cupere,& pacem, & eos expectare quosdam eorum Dominos, & duces. Ibi relictis omnibus commilitonibus, & quibusdam tormentis omni equitatu profectus sum visum, quid

nam

nam illi proceres cuperent: qui asseruere, si eis fidem præstarem eos de perpetratis impunes dimittere, ipsi me ulterius non oppugnarent, denuoque pontes, & demolitas stratas vias reficiendas curarent, & Majestati Vestræ, ut antea fecerant, inservirent, & ut eo adducendum curarem quendam ex religiosis suis apud me captivum, quem illi veluti generalem suæ religionis venerantur. Qui advenit, & illos allocutus inter illos & me pactum sancivit, et illico visum est (ut ipse asserebat) nunciasse Ducibus multitudinis in stationibus collocatis, ut à dicti fortilitij oppugnatione abstinerent, & ab omni alia offensione, & eo pacto discessimus. Ingressus fortilitium prandere cœperam, maxima festinatione mihi allatum est, Indos denuo pontes occupasse, quos eo die ab eorum manibus acquisiveramus, & quosdã Hispanos occidisse, quo nuncio quantum mihi mœroris accesserit, Deus testis est, ratus enim fueram occupatis pontibus, cum mihi egressus ad continentem pateret, maximum negocium non superesse, majori, qua fieri potuit celeritate eo equitavi, atque quo potui celerius cum aliquibus equitibus, qui me subsecuti fuerãt, totum illud iter emensus sum, & nullo in loco moram trahens denuo in medios Indos irrui, & omnes pontes jam dictos occupavi, & eos usque in continentem insecutus fui. Et cum mei pedites essent ex labore lassati, vulneribus affecti & timore perculsi, & præsens periculum conspicerent, nullus eorum me subsecutus est. Vnde factum est, cum vellem

vellem postea pedem referre, pontes jam ab Indis occupatos offendi, exemerantque multum illius materiei, qua prædictos pontes oppleveram, et ubique in civitate multitudine omnia referta videbantur, tam terrâ quam lacu in canois quæ multitudo tam crebro in nos undiq; tela & lapides immittebat, quod si omnipotens nos miraculose non servasset ab eo periculo, evadere non erat possibile. Et jam publice fama vagabatur inter Hispanos qui in civitate remanserant, me jam vita functum. Et perveni ad ultimum pontem civitati proximum, comperi equites omnes, qui mecum profecti fuerant in eum dilapsos & equum unum cui nullus insidebat, quẽ transire non evalui. Itaque coactus fui ipse unus impetum in hostes facere, & eo modo tantum spacij relictum est equitibus, ut pontem superarent. Inveni pontem vacuum & transilij, magno tamen periculo, quia locus ab utraq; pontis parte ferme ad hominis statum è quo transiliendus erat, & dum è ponte exirem, me, & equum lapidibus & fustibus percussere tamen quia armis optimis fulciebamur, ultra dolorem in ipso ictu passum, nil mali ulterius intulere. Quare victores remansere quatuor occupatis pontibus, & reliquis quatuor pontibus bona relicta custodia, ad fortilitium profectus sum, & ligneum pontem construendum curavi, quem quadraginta homines portare commode poterant. Considerato magno periculo, in quo constituti eramus, & maximo damno nobis quotidie ab Indis illato, & timens ne

eam

eam quoque stratam viam, quæ sola superat demolirentur, quemadmodum alias demoliti fuerant, qua demolita fame mori cogeremur, & etiam quia multoties à commilitonibus meis monitus fuerã, ut à civitate discederemus, quia eorum major pars erat vulnerata, & adeo male, quod ulterius cum hostibus congredi non possent, ea nocte me morem gesturum eis constitui, & accepto Majestatis Vestræ auro, & emblematibus, quæ extrahi poterant, in aula illa quibusdam sarcinulis officialibus Majestatis vestræ consignavi, quos ego regali Majestatis vestræ nomine constitueram, judicibusque & regentibus & alijs, qui aderant, rogavique eos, & monui, ut operam, & favorem præstarent ad illa extrahenda, & ad id exhibui eisdem unam meam equam, cui imposuere eam portionem, quam ferre poterat, & Hispanos quosdam tam meos, quam alienos familiares, ut dictam equam comitarentur constitui, reliquum vero dicti auri officiales, judices, regentes, & ego dedimus, & partiti fuimus inter Hispanos, ut illud extraherent, & relicto fortilitio magnis divitijs tam vestræ Celsitudinis, quam Hispanorum, & meis exivimus secretiori modo, quo potuimus, abduximusque nobiscum unum è filijs, & filias dicti Muteezuma, & Cacamacin Dominum in Aculuacan, & ipsius fratrem, quem Dominum ipsius loco constitueram, & aliarum provinciarum, & civitatum Dominos, quos captivos detinebam. Et cum pervenissem ad pontes per

Expellitur civitate Temixtitan Cortesius.

per Indos occupatos, in primo jecimus pontem, quem nobiscum portari feceram sine magno labore; nullus enim nobis resistebat, præter vigiles quosdam, qui in eo ponte consederant, per eos acclamatum fuit, & antequam pervenire potuissem ad secundum pontem, innumera hostium multitudo convenerat, & undique nobis obesse studebat aqua, & terra. Ipse confestim transivi cum quinque equitibus, & fortè centum peditibus, quibus natando pontes omnes præterivimus, eosque usque in continentem occupaveram, & peditibus in fronte relictis ad secundum pontem redij ad eos, qui extremo in agmine consistebant, ubi comperi tam acriter decertari, ut exprimi non possit damnum, quod Indi nostris inferebant tam Hispanis quam Indis ex Churultecal, qui nobiscum venerant, quos penè omnes consumpserant, & etiam interfecerant plures mulieres, quæ Hispanis serviebant, & Hispanos, & equos, jamque amiserant omne aurum, emblemata, vestes, aliaque multa, quæ nos extra hebamus, ac tormenta omnia. Collegi eos, qui vivi supererant, & eos anteire jussi, ipse vero comitatus fortè quinque equitibus, & septuaginta peditibus, qui mecum permanere ausi sunt, post alios remansi, semper cum hostibus certando, donec pervenimus ad civitatem quandam nomine Catacuba, quæ continetur ultra omnem stratam viam, ubi Deus est testis, quantum laboris, & periculi subierim, quia quotiescumque in hostes irruebam, egrediebar plenus sagittis, & fustibus,

bus, & saxis undique percussus, quia ab utroque latere erat lacus, & nos existentes in canois tuto vulnerabant. Illi vero, qui terram capiebant, quamprimum ferebar in illos, se aquis committebât, & eo modo parum damni patiebantur nisi aliqui, qui, cum plurima esset multitudo, unus in alium cespitabant, cadebant, & interficiebantur. Et labore & ærumnis eos omnes conduxi usque dictam civitatem, & non vulnerarunt nisi unum equestrem, qui mecum proficiscebatur à tergo, & non minori vehementia pugnabatur à fronte, & lateribus, sed major vis erat in extremo agmine, quia multitudo, quæ erat in civitate semper recentior succedebat, & cum venissem ad dictam civitatem Catacuba, cum dies appareret, inveni milites nostros in una ex plateis illius in globum redactos, qui dicebant se ignorare quorsum tenderent, quibus injunxi, ut festinarent exire civitatem, antequam hostes augerentur, & subdialia pavimenta occuparent, quia ex illis plurimum nobis obesse possent. Illi, qui erant in fronte collocati, dixerunt quorsum irent nescire: hos à tergo collocavi, & ipse à fronte constiti donec exiremus civitatem, eoque ibi quibusdam cultis campis expectavi, & cum eo pervenere qui à tergo remanserant, scivi ipsos maximum damnum accepisse, interfecerantque aliquos ex Hispanis, & Indis, multumq; auri in itinere remanserat, quod hostes colligebant. Et ibi certavi cum Indis, donec mei præirent quos sustinui, donec nostri collem occuparent, in quo erat turris, & hospitium

satis

ſatis munitum, quod occuparunt ſine noſtro damno, quia inde non diſceſſi, nec hoſtes progredi paſſus ſum, donec illi collem aſcendiſſent. Vbi Deus eſt teſtis, quem laborem ſuſtinuerimus, quia jam ex equis, qui numero viginti quatuor ſupererant, nullus poterat currere, nec eques, qui brachia poſſet extollere, nec aliquis ex peditibus non infirmus, qui poſſet ſe ulterius movere. Ingreſſi illud hoſpitium, nos in eo munivimus, ibique obſidebamur uſque in noctem, & adeo quod nec per horam quieſcere poteramus. Et ex hac perturbatione inventum eſt perſcrutatione facta qui obierant, ex Hiſpanis perijſſe homines centum & quinquaginta, & equas equoſque quadraginta ſex, & plus quam duo millia Indorum, & mulierum Indarum, quæ Hiſpanis inſerviebant, inter quos interfecere filium & filias Domini Mutecezuma, & reliquos, quos nobiſcum captivos ducebamus. Media nocte cogitantes nos à nemine audiri à dicto hoſpitio diſceſſimus tacite in eo ignes plures relinquentes, & nullus inter nos fuerat, qui ſciret ubi eſſemus, aut quorſum tendere deberemus, niſi unus ex regione Taſcaltecal, qui aſſerebat ſe nos ducturum in ſuam regionem, ni iter nobis impediretur. Apud jam dictum hoſpitium multi collocati erant vigiles, qui ubi nos audierunt, clamavere ad colonias circumvicinas, & ab illis vocata magna Indorum multitudo, nos uſque ad diem inſecuta eſt, et equites quinque qui præcurſorum loco anteibant, irruerunt in quoddam agmen Indorum, quod erat in

itinere

itinere sibi obvium factum, & aliquos ex eis interfecere qui nõ servatis ordinibus dispergebantur, arbitrabantur enim plures equites & pedites subsequi. Quia autem undique augebantur hostes, ex omnibus militibus qui inter nos erant, magis sanos elegi, & in agmina constitui, collocavique eos à fronte, à tergo, & utroque latere, vulneratos vero in medio stare jussi, & equites partitus sum, & eo ordine toto eo die progressi fuimus undique certando, adeo quod ea nocte, & toto die non emensi fuimus plus spacij trium leucarum, & deo sic concedente vidimus nocte jam accedente turrim quandam & optimum hospitium, ubi nos munivimus, & ea nocte ab oppugnatione destitere, nisi quod ferè in aurora habuerimus aliquem tumultum. Quamvis nesciremus quid plus nobis esset metuendum quam timebamus ex multitudine, quæ nos insequebatur. Sequẽti die prima ora diei ordine jam Dicto discessi deducens milites à tergo, & in fronte collocatos paratos. Ab utroque tamen latere hostes nos insequebantur vociferantes, & clamantes per universam illam provinciam quæ est maxime habitata. Equestres, quamvis essemus pauci numero, in eos irruebamus, parum tamen damni illis inferebamus, quia cum collis ille esset asper sese in collem recipiebant, & sic ivimus eo die ad latus quorundam lacuum, donec perveniremus ad quandam coloniam, ubi aliquam controversiam habere putabamus cum incolis illius. At quamprimum ad eam pervenimus, illi

relictis domibus ad alias colonias profecti sunt circumvicinas, & ibi eo die, & sequenti moram traximus, quia tam sani, quam infirmi erant lassati, & labore, fame, & siti maxime confecti, & equi non poterant se sustinere, & ibi invenimus aliquod Maiz, ex quo comedimus, & portavimus nobiscum in itinere elixum & torrefactum: & postero die discessi, semper hostibus nos insequentibus, qui nos à tergo & fronte continuo invadebant vociferantes, & secuti fuimus illud iter, per quod incola è Tascaltecal nos deducebat, in quo fuimus varios labores, & ærumnas passi, quia multoties cogebamur exire, & deviare à recto itinere. Et cum jam advesperasceret, devenimus ad planiciem quandam, in qua aliquæ parvæ erant habitationes & ea nocte ibi fuimus hospitati summa egestate & penuria cibariorum, & commeatuum, & alio die summo mane cœpimus nos ad iter dirigere, & adhuc iter ingressi non fueramus, cum hostes à tergo nos insequi cœpere, & levia prælia cum his committendo devenimus ad magnam coloniam, & ad dextrum latus illius insidebant aliqui Indi parvo collis vertice, nos arbitrantes eos capere posse, erant enim proximi itineri, & etiam ut exploratum haberemus, an essent plures, quam apparebant, illuc quinque equitibus, & peditibus duodecim comitatus profectus sum ambiendo collem jam dictum: post quem erat maxima hominum multitudo, in insidijs collocata, quibuscum tantum certavimus, quod cum locus, in quo constiterăt, esset aliquantulum

asper,

asper,& saxosus,& gens illa innumera,& nos pauci, necesse fuit nos retrocedere ad coloniam, ubi nostri existebant, & inde discessi male vulneratus geminis lapidum ictibus,& post ligata vulnera Hispanos è colonia migrare jussi, quia hospitium nobis non videbatur esse tutum,& sic procedendo insequentibus Indis processimus ad aliam coloniam, quæ ab ante dicta per duas leucas distat: & ibi in itinere nos aggressi sunt alij. Indi sine numero, qui nobiscum adeo certarunt, ut quatuor aut quinque Hispanos, & totidem equos vulnerarent, & equum unum interficerent,& quamvis ejus defectus maximo nobis esset incommodo, & ejus mortem ægrè tulissemus, quia post Deum nullam tutelam habebamus, nisi equos, nos tamen maximè refecit,ejus carnes, & corium comedimus, ut ex eo nil superesset,tãta enim opprimebamur fame, quia post nostrum à magna civitate discessum, nil præter elixum, & torrefactum Maiz comederamus & non semper utebamur ad saturitatem,herbasque,quas colligebamus ex campis. Porro considerato, quod indies hostium copiæ augebantur nosque indies minuebamur, ea nocte curavi vulneratos,& infirmos quos ducebamus, equis insidere jussi, alijs vero aduncos scipiones brachijs submittẽdos,& alia auxilij genera ad iter faciundum fabricãda curavi, quo Hispani nulla adversa valetudine, aut vulneribus affecti, essẽt liberi ad pugnã. Equidẽ arbitror à Deo mihi infusam hanc providentiã,ut sequẽti die evenit,quia cum eo manè à dicto hospitio discessissem,

 sissem,

fissem, nos magna & innumera Indorũ multitudo aggressa est & tanta à tergo, à frõte, & ab utroq; latere, quod nil ex campis, qui mihi in conspectu erant, vacuum viderem, qui nobiscum tam acriter undiq; certamen inivere, ut nos ad invicem noscere non possemus, tam juncti, & mixti proficiscebamur, & profecto credidimus illum supremum esse diem vitæ, omnium cõsiderata hostium multitudine, & levitate, quam ad eis obsistẽdum in nobis invenere, cum omnes pene vulnerati essemus, atq; exanimati, tamẽ omnipotẽs magnã suam misericordiam nobiscum demõstrare dignatus est, quia nostra lassitudine illorum ferociam confregimus, & superbiã, & ex illis plurimi periere primates, quia tanta eorum erat copia, ut certando, & audiendo impedirẽtur: & hoc labore profecti fuimus magna portione diei, donec omnipotens concesserit eum, qui inter hostes primus esse debebat, interfici, eo enim adempto omnis cessavit oppugnatio, & eo modo aliquantulum fuimus quietiores, quãvis semper mordendo nos insecuti fuerint, usq; ad quandam parvã domum, quæ erat in planicie, ubi ea nocte hospitati fuimus sub dio, unde prospectabamus quosdã montes ex provincia illorum è Tascaltecal, qua ex re non parum voluptatis accepimus, quia cognoscebamus provinciam, & sciebamus quorsum tendere deberemus, quamvis pro comperto non haberemus Incolas illius provinciæ fidos nobis amicos, credebamus enim quod cum nos adeo debiles cernerẽt, illi esse deberent, qui vitæ nostræ finem imponerent,

ut

ut pristina potirentur libertate, quæ suspicio tantum nobis afflictionis attulit, quātum sustinebamus, quando cū hostibus certavimus. Die sequenti, cum illucesceret, cœpimus ingredi per iter planum, quo recto tramite proficiscebamur ad provinciam Tascaltecal, per quod pauci ex hostibus nos subsecuti sunt, quamvis ibi vicinæ essēt plurimæ & maximæ coloniæ, tamen ex eis parvis colliculis quidā tam à tergo quā longe vociferabāt. Et sic exivimus eo die, qui fuit dominica VIII. Iulij. Anno. M. D.XX. ex omni provincia Culva, & pervenimus ad loca dictæ provinciæ Tascaltecal ad coloniam Gualipan quæ ascendit ad quatuor millia domorū, in qua ab Incolis fuimus optime recepti, & refecimus nos aliquātulum à fame & lassitudine quā patiebamur, quanquā multa ex esculentis quę nobis porrigebant, ea duce pecunia concedebāt, aliqui etiam volebāt nisi aurum, & illud dare cogebamur necessitate impulsi, qua premebamur. Hic fuimus tribus diebus, quo me visum venere Magiscacin, Secutēgal, & omnes Domini illarum provinciarum, & me solari conati sunt circa ea quæ nobis evenerant, asserentes eos sæpius significasse mihi eos è Culva proditores esse, mihique ab illis cavere deberem: tamen nunquam fidem adhibere volueram. Sed postquam vita evaseram, deberem lætari, quia mihi opem ferre vellent, dum eis vita superesset, ut reficerent me à damno, quod illi è Culva mihi intulerant, quia ultra vinculum, quod erant Celsitudinis V. subditi, indolebant & tristabantur morte plurimorū

fratrum, & liberorum suorum, qui ab eis in mea societate fuerant interempti, varijsque alijs injurijs transactis temporibus ab illis eis illatis, & vere animo conciperem eos futuros fidos mihi, & verè amicos. Et quia ego & reliqui omnes socij mei eramus vulnerati, proficisceremur ad civitatem, quæ aberat ab ea colonia per leucas quatuor, ibique quiesceremus, curarentque nobis medicamina adhiberi, ut reficeremur à nostris laboribus & lassitudine. Eis gratias egi, & rogationi eorum acquievi, & eis impertitus fui emblemata aliqua ex illis quæ attuleramus, quāvis pauca quibus maxime lętati sunt, & profectus sum cum eis ad civitatem, & sortiti fuimus bonum hospitium, & Magiscacin afferri curavit lectisternium ex lignis compactum cum aliquibus ornamentis, quibus illi utuntur, in quod omivi, quia nullum nobiscum attuleramus, & omnia quæ habebat & potuit ad nostri refectionem impertitus est. In hac civitate quidam familiares mei, & alij ex societate mea cum transibam iter faciens ad civitatem Temixtitan, quædam dimisere, quæ fuerunt argentum, vestes, & alia ornamenta domestica & comestibilia aliqua, quæ mecum adducere faciebam, quo expeditiores essemus in itinere, si aliqua nobis evenirent, ut nullo premerentur pondere, nisi vestium suarum & armorum, & eo loci percepi alium familiarem meum à civitate veræ Crucis profectum commeatum, & alia plura ad me perferentem, & cum eo fuisse quinque equites, & pedites quadraginta quinque

adversa

adversa valetudine oppressos, qui similiter adduxerant quædam, quæ ibi remanserant, & jam convaluerant, & omne argentum, & alia tam mea, quam sociorum meorum, septies mille pondera auri fusi. Continet autem auri pondus valorem circiter duorum florenorum, quæ ibi reliqueram duabus capsulis, & alia emblemata, & ultra alia quatuordecĩ millia Castellanorum aurea frusta, quæ habuerat in provincia Teuchitibeque ille præfectus, quem mittebam ad coloniam erigendam in Quacucalco, & in ea ibidẽ dimiserat, & alia multa ad valorem ultra triginta millia pondera auri. Sed dicti Indi è Culva illũm, cum dictis Hispanis interfecerant in itinere, & eis abstulerant omnia, quæ adducebant, & aliquas scripturas, quas congesseram cum istarum provinciarum Incolis. Et similiter percepi illos interfecisse Hispanos plures in itinere, qui iter faciebant ad civitatem Temixtitan, arbitrantes me ibi pacifice degere, & itinera esse tuta ut prius habere solebam. Qua re (vera affero Majestati Vestræ) tantum omnes tristabamur, & dolebamus, ut plus dolere, & tristari non possemus, quia præter Hispanorum amissionem, & ea, quæ fuere deperdita, quæ multa fuere, in memoriam suggerebat mortem Hispanorum, quos interfecerant in magna civitate, & pontibus, & quæ postea in itinere successerant, & maxime quia suspicionem mihi injecerant, quod eos quoque aggressi fuissent, qui remanserant in civitate verę Crucis, & illi, qui amici nostri erant audita nostri profligatione defecissent. Mox

igitur expedivi quosdam nuncios cum quibusdam Indis, qui eos conducerent, quibus injunxi ut per communia itinera non proficiscerentur usque ad dictam civitatem, & brevi mihi indicarent, quæ ibi agebantur. Et altissimo placuit, quod Hispani incolumes inventi sunt, & omnes incolas, quos amicitia junctos habebamus pacificos & quietos esse, quod nuncium attulit maximum levamen nostræ amissioni, & tristitiæ. Ipsi quoque nostrum successum, & profligationem moleste tulere. Fui in ista provincia Tascaltecal viginti diebus meis vulneribus medicamina adhiberi curando, siquidem propter itineris diuturnitatem, & non adhibita medicamina inoleverant, & præsertim vulnera capiti illata, & similiter vulneribus sociorum meorum, quorum aliqui mortui sunt, partim vulneribus, partim nimijs perpessis laboribus, & aliqui remansere manci, & claudi ob illata magna vulnera, & ad medelam comperiebantur pauca medicamina, & apparatus, ipse autem remansi mancus duobus digitis in sinistra manu.

Cum socij mei viderẽt multos jam perijsse, & eos qui supererant debiles, vulneribusque confossos, timidiores effecti periculis, & laboribus, in quibus constituti fuerant, ventura timentes multoties à me petiere, ut ad civitatem veræ Crucis proficiscerer, & ibi nos munitos redderemus, antequam incolæ provinciarum amici nostri cernentes profligationem nostram, & exiguas vires, fœdus inirent cum hostibus nostris, & occuparent

fauces,

fauces, & transitus per quos ire debebamus, & nos aggrederentur ab uno latere, & illi è civitate veræ Crucis ab alio: & cum essemus conjuncti, & ibi essent naves, essemus tutiores, & melius nos defendere possemus, si nos aggredi vellent, donec ad insulas ad evocandum subsidium mitteremus. Ego autem videns quod si incolis, & potissimum amicis timorem ostenderem, posset esse causa, quod citius nos desererent, & contra nos insurgerent: & memoria tenens, quod semper audentes fortuna juvat, & nos esse Christicolas, & fretus Divina bonitate, & misericordia, quod ex toto non periremus, & amitterentur tot, & tam nobiles provinciæ, quas Majestati Vestræ tam pacifice possidebã, & in eo statu, ut eas pacaremus, nec tale servitium deferetur, quod fiebat, bellũ continuando, Cujus belli gratia sequi debebat omnium illarum provinciarum pacatio, ut prius fuerat. Propterea montes versus mare nullo pacto transire constitui, omnibus laboribus, qui nobis evenire possent, postpositis, dixique me à bello hoc non destiturum, quia in eo ultra ignominiam, & dedecus personæ meæ & socijs meis impingendum, erat res Majestati Vestrę admodum periculosa, & contra eandem conspirare videbamur. Imo decreveram, quibuscunque modis mihi possibilibus in hostes reverti, eisque inquantum possem obesse. Et sic consumptis in hac Provincia viginti diebus, nondum pristinæ pœnitùs à vulneribus restitutus sanitati, socijs debilibus, eam exivi provinciam ad aliam, quæ Tepeaca

X 5 appel-

appellatur, quæ juncta erat fœdere & factione cum incolis è Culva hostium nostrorum, in qua perceperam eos decem Hispanos interfecisse, qui veniebant à civitate veræ Crucis ad magnam civitatem Temixtitan, per eam enim rectum est ad illam iter, quæ provincia Tepeaca est contermina, & confinia habet cum illis è Tascaltecal, quæ est amplissima provincia. In ingressu ad dictam provinciam Tepeaca obviæ nobis ad certandum plurimæ gentes factæ sunt, ingressumq; prohibuerunt, quantum illis fuit possibile, insistendo locis difficilibus & munitis, & ne insistam recensendo sigillatim omnia quæ nobis evenere in bello, maxima enim uterer prolixitate & volumen multum augerem. Facta monitione, ut venirẽt ad obediendum mandatis, quæ nomine Majestatis Vestræ sibi injungebantur circa pacem, ea cum adimplere nollent, bella gessimus cum eisdem, & multoties prælia nobiscum commisere, auxilio tamen divino, & regali Majestatis Vestræ fato damna eisdem semper intulimus, multosque neci dedimus, & omni eo bello Hispanum nullum vulnerarunt aut interfecere. Et quanquam ista provincia est latissima, viginti tamen dierum spacio multas civitates, & colonias eisdem mihi subegeram pacifice, & quiete, & Domini & primates earum venerunt oblatum se in vasallos Majest. Vestræ, & ab illis omnibus multos è Culva expuli, qui venerant ad eam provinciam, ut incolarum ejusdem animos ad bellum gerẽdum inflammarent, obstandumque quod vi

nec

nec ſponte noſtra conjungerentur amicitia. Adeo quod hactenus ſemper impeditus fui in hoc bello, quod adhuc non eſt confectum, quia adhuc quædam villæ & coloniæ pacandæ ſuperſunt, quas ſpero brevi divino aſpirante favore, regali Majeſtatis Veſtræ dominio ſubjicere, In quadam iſtius provinciæ portione, ubi interfecere illos decem Hiſpanos, quoſdam ex incolis ſervituti aſſcripſi, ex quibus quinta portio Majeſtatis Veſtræ officialibus conſignata fuit, quia incolæ in ea ſemper fuerunt Martiales & multum rebelles, & armorum vi capti fuere, & ultra illud facinus commiſſum interficiendi Hiſpanos, & deficiendi à Majeſtate Veſtra omnes carnibus humanis veſcuntur, & quia hoc publice & notoriè patet, aliquid in ſignum veritatis Majeſtati Veſtræ non tranſmitto, & etiam movit me, ut illos ſervituti aſcriberem, quo timorem aliquem incolis è Culva injicerem, ſunt enim ea in provincia multi his non diſſimiles, & ſi forte ſeverè in eos non animadverteretur, nunquam à malo diſcederet. In hoc bello nobis opitulati ſunt incolæ è Taſcaltecal, Churultecal, & Guaſucingo qui nobiſcum amicitiam confirmarunt, & credimus quod ſemper inſervient tanquam fideles Majeſtatis Veſtræ vaſalli. Cum degeremus in hac provincia Tepeaca hoc impliciti bello, mihi literæ à civitate Veræ Crucis redditę ſunt, quibus me certiorem reddebant duas Franciſci de Garai ad portum Veræ Crucis naves applicuiſſe profligatas, & ut apparet jam dictus Fráciſcus de Garai denuo miſerat ad

ad illud flumen, de quo jam superius mentionem feci Majestati Vestræ, & incolæ illius provinciæ cum eis certaverant, & ex illis sedecim aut septemdecim interfecerant & plures vulneraverant, & septem equos interfecerant & illi qui evaserant natando, naves ingressi fuerant, & salutem fuga sibi comparaverant, & præfectus & illi erant maxime oppressi, & vulneribus affecti, & locum tenens quem ibi præfeceram, eos benigne exceperat, & medicamina eisdem adhiberi curaverat, & ut melius convalescerent, miserat aliquam partem Hispanorum prædictorum ad quendam Dominum illius provinciæ vicinum dictæ civitati, & nobis amicum, ubi optime eis providebat. Quod nobis non minus molestum fuit audire, quam nostri perpessi labores. Et forte ea sibi non evenissent, si alias ad me profectus esset ut superius retuli Majestati Vestræ, quia cum cognoscerē omnia quæ sunt in istis provincijs, potuissent à me reddi certiores, & ea quæ sibi evenere non successissent. Illius enim fluvij Dominus & provinciæ qui vocabatur Panuco, sese Majestati Vestræ subdiderat, & in signum obedientiæ nuncios suos cum muneribus quibusdam transmiserat ad civitatem Temixtitan, ut dixi superius Cel. V. scripsi quod si ille præfectus dicti Francisci de Garai vellet abire & illis modis omnibus faveret, opem ferret, ut illi cum suis navibus possent se expedire.

Postquam quietam reddideram portionem istius provinciæ, quæ adhuc quieta est, & sub-

& subjacet regali servitio Celsitudinis Vestræ, sui officiales, & ipse multoties consuluimus, quis nam ordo pro istius provinciæ conservatione esset adhibendus. Cum prospicerem incolas dictæ provinciæ postquam illi sese Celsitudini Vestræ subdiderant, ab eadem defecisse, & dictos Hispanos neci dedisse, & etiam quia per eam provinciam est iter, & transitus omnium commerciorum à portubus maritimis ad reliquas provincias in continenti illo sitas, & si dicta provincia sola remaneret, sicuti prius, incolæ provinciæ & Dominium è Culva, quod est illis conterminum, denuo eos inducerent, & persuaderent, ut iterum in nos insurgerent, & à Majestate Vestra deficerent. Vnde impedimentum, & damnum incredibile insurgeret pro tutela harum provinciarum, & servitio Celsitudinis Vestræ, & cessarent commercia, maxime, quia in toto eo littore non habentur nisi duo portus, & hi multum asperi & difficiles qui sunt proximi illi provinciæ, & facile incolæ ipsius ad eos descendere possunt, Propter ea, & alias multas rationes ad rem facientes nobis visum est ad supra dicta evitanda, quod loco magis apto illius provinciæ Tepeaca civitas ædificari deberet, ubi concurrerent qualitates, & necessaria pro illius habitatoribus, & ut executioni mandaremus civitatem finium securitatem appellavimus, & constitui judices, regentes, aliosque officiales sicuti fieri solitum est, & pro majori munimine incolarum hujus civitatis in eum locum, ubi cœpta est ædificari civitas,

civitas, necessaria ad arcem construendam apportari curavi, hac enim in provincia optima inveniuntur,& in hoc majori quam potero utar diligentia.

Dum hanc relationem scriptis mandarem, ad me nuncij Domini cujusdam civitatis profecti sunt, quæ abesse dicitur per leucas quindecim ab hac provincia quæ vocatur Guacachula,& est in fauce unius montis,qua transitur ad provinciam nominatā Messico, & mihi eorum nomine exposuere, quod à paucis diebus venerant ad exhibendam obedientiam Sacræ Majestati Vestræ debitam, & se in subditos & Vasallos subdiderant, & eos non arguerem ratus ejus consensu fore, quia me certiorem faciebant plures militum præfectos è Culva ea in civitate hospitari, & in ea, & per leucam in circuitu erant in armis viginti & quinque, aut triginta millia hominum custodientes fauces, & transitum, ne illac transire possemus, & etiam, ut prohiberent incolas dictæ civitatis, & aliarum provinciarum eidem adhærentium, ne Celsitudini Vestræ inservirent, nec mecum amicitia conjungerentur: & aliqui jam advenissent ad Regale Majestatis Vestræ servitium, nisi illi obstitissent. Et me monebant, ut huic rei remedium afferrem, qui ultra impedimentum præstitum, illis, qui bono erant animo, dictæ civitatis incolæ, & circumvicini omnes maximam jacturam patiebantur, cum innumera esset multitudo bello apta, & plurimum gravabantur, & ab eis male habebantur, & eorum bona, & uxores accipiebant,

& alia,

& alia, viderem quid eis faciundum committerem. Subjunxere, si eis favorem præstarem, ea ipsi exequerentur, & postquam eis gratias egi de sua monitione, & oblatione, eis consignavi equites tredecim, pedites ducentos, & triginta millia Indorum nobis amicorum, & composuerunt se eos ducturos per locum, ubi ad hostium aures pervenire non posset. Vbi autem pervenerint prope civitatem, Dominus & illius incolæ vasalli & fœdere secum juncti, essent circumdaturi & oppugnaturi hospitia, ubi præfati præfecti hospitabatur, illosq; aut capturi aut interfecturi, antequam sui ipsis opē ferre possent, & cum multitudo compareret, illi Hispani jam ingressi civitatem, certaturi essent cum illis, & eo pacto futurum, ut eos debellaremus. Illi igitur discedentes transiverunt per civitatem Churultecal, & per aliquam partem provinciæ Guasucingo, quæ est contermina provinciæ hujus civitatis Guacachula, per quatuor leucas ab illa, & in quadam colonia dictæ provinciæ Guasucingo fertur relatum fuisse Hispanis, quod incolæ dictæ provinciæ essent fœdere juncti illis è Guacachula, & illis è Culva, & eo prætextu ducerent Hispanos ad eam civitatem, ut simul omnes Hispanos aggrederentur, & eos neci traderent. Et cum jam timor insurgeret, quem illi è Culva in sua provincia, & civitate nobis incussere, ista relatio multum timoris attulit Hispanis, & investigarunt suamque habuerunt quæstionem, & postquam rescivere, captivarunt omnes Dominos ex Guasucingo, qui secum pro-

proficiſcebantur unà cum nuncijs civitatis Guacachula, & eis captis reverſi ſunt ad civitatem Churultecal, quæ aberat quatuor leucarum ſpacio ab eo loco, & inde ad me miſerunt omnes captivos cum quibuſdam equitibus & peditibus una cum habita informatione. Et ſcribebant præfecti, quod noſtri milites adeo erant effecti timidi, videbaturque eiſdem bellum illud periculoſum, & poſtquam advenere quotidianis interpretibus adhibitis eos ſum allocutus, & habita diligentia exacta ad veritatem eruendam viſum eſt Hiſpanos non bene percepiſſe, eoſque illico ſolvi mandavi, & illis blanditus ſum affirmando me penitùs credere eos fideles Ma. V. vaſallos, & ipſe volebam proficiſci ad debellandos illos è Culva, & ne puſillanimitatem, aut timorem præ me ferre viderer incolis provinciarum tam amicis quam hoſtibus, viſum eſt, ut poſtquam bellum eis inferre cœperam, ab eo non deſiſterem, & ut timorem, quem Hiſpanis incuſſum cernebam, eximerem, conſtitui dimittere negocia & expeditiones, quibus operam dabam pro M. V. & ilico celerius quam potui diſceſſi, & eo die perrexi ad civitatem Churultecal, quæ abeſt per leucas octo ab ea civitate, ibiq; Hiſpanos conveni adhuc aſſerentes ſe proditionem pro comperto habere, eodem die hoſpitatus ſum in colonia ſubjecta provinciæ Guaſacingo, ubi Domini illi fuerant captivati, & ſequenti die compoſito ordine cum nuncijs è Guacachula, & quomodo dictam civitatem ingredi debebamus, diſceſſi ab illa per

per horam ante lucem, & pene hora decima diei pervenimus prope eam, ad quam proficiscebamur, & per leucam obvij mihi facti sunt,ut me exciperent, nuncij quidam Domini dictæ civitatis, & nuntiarunt omnem civitatem jam negotio esse accinctam, & hostes advẽtum meum non percepisse,quoniam exploratores quosdam,quos in itinere collocaverant ex incolis civitatis, captivos fecerant, & pariformiter alios, quos præfecti à Culva turres ascendere jusserant, & mœnia ut inde per planiciem inspectarẽt,& ea propter omnis hostium multitudo imparata, & ociosa existebat excubijs collocatis confidẽs, quod sine earum scitu appropinquare non possem. Idcirco etiam festinavi, ut eo pervenirem antequam adventare nos perciperent, iter enim in planicie faciebamus, & à civitate nos facilime videre poterant, & ut apparuit fuimus ab incolis civitatis visi, qui cernentes prope civitatem nos esse,illico hospitia, in quibus erant præfecti hostium è Culva, circumdedere & cœpere certare cum reliquis,qui hospitabantur per civitatem, & cum ad jactum balistæ ab ea abessem, mihi obviam ducebant quadraginta captivos,semper tamen civitatem ingredi festinavi. Inerant civitati maximæ vociferationes præliantium cum hostibus per vicos omnes. Duce incola civitatis deveni ad hospitium, in quo morabantur præfecti, quod erat circumdatum à tribus millibus hominum certantium & ingredi volentium, qui occupabant omnia loca alta, & subdialia pavimenta.

Præfecti vero & hi qui cum eis comperti sunt, acriter & viriliter decertabant ut ingredi non possent, quamvis pauci essent numero, quia ultra id quod maxime & strenue pugnabant eorum hospitium erat munitum, tamen quamprimum illuc pervenimus, intravimus, & secuta nos est tanta incolarum dictæ civitatis multitudo, ut nullo modo possemus opem ferre aliquibus è Culva, quo minus ab eis non interficerentur, ex eis enim aliquem vivum capere volebam, ut fierem certior de statu magnæ civitatis, & qui illius Dominio potiretur post obitum Domini Muteezuma, & alia plura scire desiderabam & non evalui aliquem habere præter unum semimortuum, à quo factus fui certior, ut infra exponam. In civitate autem plures ex eis qui in illa hospitabantur interempti sunt, superstites vero cum ingressus sum civitatem, audito meo adventu fugerunt eorsum, ubi consederant præsidia illorum è Culva, & eos insecuti multos neci dedimus. Iam autem cito auditus est tumultus ab his qui in præsidio erat (cum in alto & ædito loco consisterent) qui civitati, & planiciei imminebat circumcirca & ferè tam celeriter venere ad civitatem, ut opem ferrent suis sicut illi, qui intus erant, exiverunt : & proficiscebantur ad triginta millia hominum in eorum subsidium, quæ gens erat ornatior quam aliqua, quam hactenus viderimus. Portabant multa emblemata ex auro, argento, & plumis. Et cum civitas sit ampla, ignē injicere cœpere per eum locum, per quem ingrediebantur. Quod mihi ab incolis

colis nuntiatum est, & ideo cum equitibus progressus sum (pedites enim jam erant labore affecti) & irruimus in eos, hostes vero retrocessere ad difficilem transitum, tamen illum occupavimus, & secuti fuimus eos in ascensu lanceis feriendo multos montem atduum ascendendo, & adeo arduum quod cum devenimus ad montis cacumina, nec nos, nec hostium aliquis, se movere poterat, & multi ex illis nimio calore oppressi moriebantur, sine aliquo sibi illato vulnere, & duo ex equis nostris steterunt, quorum alter mortuus est. Opem nobis tulere multi Indi ex amicis nostris, quorum adventu hostibus maximum damnum intulimus, quia cum hostes essent lassitudine oppressi, nostri autem à quiete recentes, parum obstiterunt hostes, & adeo, quod campus qui prius vivis plenus cernebatur eis esset vacuus, mortuis autem refertus. Devenimus ad casulas, & hospitia ab eis noviter constructa in tribus locis, quorum quilibet magnæ coloniæ situm occupabat, qui præter milites familiaribus plurimis utebantur, & apparatus pro castris multos congesserant ibidem, quia inter eos erant plurimi primates, quæ depopulata, & igne consumpta fuere per Indos nobis amicos, ex quibus (vera refero Majestati Vestræ) convenerant ad centum millia hominum & ultra, & hac victoria expulimus omnes hostes à provincia usque ad quosdam transitus pontium, & difficiles egressus, quos illi occupabant. Nos vero reversi sumus in civitatem, ubi ab incolis benigne fuimus recepti, & ibi

quievimus per dies tres, quiete enim agebamus. Interim unius magnæ coloniæ incolæ accessere ad me oblatum se servitio Celsitudinis Vestræ, quæ colonia est sita in cacumine montium illorum per leucas duas à castris hostium jam dictis, & etiam in ipsius montis radice, unde alias dixi illum fumeum globum exire, quæ colonia nuncupatur Occupatuio: & asseruere Dominum, qui prius eisdem dominabatur, secutum illos è Culva eo tempore, quo per ea loca fuimus. Ratus nos non prius moraturos, quam veniremus ad ejus coloniam, & jam per multos dies voluerant meam amicitiam inire, & accessissent ad præstandum obedientiam Majestati Vestræ, sed Dominus eorum noluerat, nec passus fuerat, quamvis multoties ab eo petijsset, nunc antem velle eos Celsitudinis Vestræ servitio subjici. Ibi remansisse fratrem dicti eorum Domini qui ejus semper fuit opinionis, & sententiæ impræsentiarum ille dicto Dominio potiretur. Paterer æquo animo, & quamvis ille reverteretur consensum non præstarem, ut in Dominum reciperetur, quia nec illi eum reciperent. Respondi, quod etsi hactenus secuti fuissent factiones illorum è Culva, defecissentque à Vestræ Majestatis servitio, tamen condonare vellem tam bonis quàm personis eorum, eo quod se excusatum venientes dixissent Dominum defectionis & elationis suæ fuisse autorem. Quamobrem ego nomine Celsitudinis Vestræ præteritis eorum erroribus indulgebam illosq; recipiebam, & admittebam

ad

ad ejus Regale servitium, ea quidem conditione, ut si in futurum in hujusmodi errores inciderent, à me graviter punirentur, castigarenturque, si vero fideles Celsitudinis Vestræ vasalli existerent, ego regali nomine Majestatis vestræ maximo favore & auxilio eos prosequerer. Et tales quidem futuros se polliciti sunt. Ista civitas Guacachula sita est in planicie ab uno latere magnis, & asperrimis verrucis adhærens, ab alio vero latere undique planiciem circumdant duo flumina per jactum balistæ inter se distātia, & eorum quodlibet altissimos habet anfractus, & profundos adeo quod obstantibus dictis anfractibus ad eam ab eo latere pauci sint ingessus, & qui reperiuntur sunt difficiles in ascēsu, ut vix equitando superari possint. Civitas est circumdata munitissimis mœnijs ex politis lapidibus, & calce fabrefactis ad altitudinem quatuor hominis status extra civitatem. Intus autem mœnia ferè solum æquat, & ubique mœnijs supereminet murus altus ad dimidium hominis statum circumquaque, quo eisdem præliantes se tueri valeant. Habet quatuor ingressus tam latos quantum eques commode ingredi potest, & quilibet ingressus habet tres, aut quatuor reflexus in ipsis mœnijs, ubi pars muri aliam ingreditur, est semper in mœnijs quantitas lapidum maxima, quibus in certamine utantur. Civitas autem continet ad quinque, aut sex millia domorum, & sunt in pagis sibi subjectis totidem, & ultra, est maximi ambitus, quia in ea habentur multi hortuli, &

fructus varij. Postquam per dies tres in ea civitate nos quieti dedimus, profecti fuimus ad aliam civitatem nomine Izzuacan, quæ abest per leucas quatuor à dicta civitate Guacachula. Audieram enim plures ex hostibus è Culva in ea in præsidio contineri, & incolæ civitatis, & aliorum circumvicinorum locorum eis subditorum maxime favebant illis è Culva, quia Dominus illius erat oriundus è Culva, & affinis Domino Muteezuma. Proficiscebantur mecum tot ex Incolis illarum provinciarum Majestatis Vestræ vasallis, quod ferè operiebant campos, quos prospicere poteramus, & in rei veritate confluxerant ultra centum, & viginti millia hominum. Et devenimus ad jam dictam civitatem Izzuacan, hora fere decima : quæ erat vacua mulieribus, & pueris, & consederant in ea quinque, aut sex millia militum optime ornatorum, & dum Hispani aliquantulum processissent, civitatem tueri incœpere, tamē cito eam deseruere. Et quia locus ille, per quem fuimus ducti ut eam ingrederemur, erat mediocris, & facilis, eos per universam civitatem fuimus insecuti, & eos ex mœnijs se dejicere coëgimus in fluvium, qui ab alio latere totam dictam civitatem circundat, cujus fluvij pontes omnes confregerant & dejecerāt, & aliquantulum moram traximus in eos transeundo & eos per leucam cum dimidia, & ultra insecuti fuimus, & ex eis qui fuga salutem non compararunt, paucos superfuisse arbitror. In civitatem reversus misi duos ex incolis dictæ civitatis, quos captivos detine-

detinebam, ut primates civitatis alloquerentur, nam eorum Dominus hostes è Culva fuerat secutus, qui ibi in præsidio collocati fuerant, ut illis quo in civitatem reverterentur, suaderent, & ego Vestræ Majestatis nomine illis pollicebar, quod si in posterum fideles Majestatis Vestræ vasalli essent futuri à me optime haberentur, & post eorum discessum ad tres dies affuere aliqui ex primatibus dictæ civitatis veniam petentes commissorum, excusantes se aliter facere non potuisse, quoniam domini sui mandata fuerant executi, pollicebanturque quod postquam ille discesserat & eos deseruerat, posthac Majestati Vestræ optime & fideliter inservire velle. Ego eis fidem meam sum pollicitus, & cômisi, ut tuto domum reverterêtur, adducerentque uxores suas & filios qui erant in alijs locis & pagis eiusdem factionis, jussique ut alios quoque Incolas illius provinciæ alloquerentur, ut ad me proficiscerêtur, quia parcerem commissis per eos, nec expectarent, donec aggrederer eos, quia maximum inde damnum essent perpessuri, quod ego moleste ferrem. Et ita evenit, quoniam post duos dies reversi sunt Incolæ ad dictam civitatem Izzuacan, & omnes circumvicinæ coloniæ venere oblatum servitium suum Vestræ Majest. seque in vasallos. Et provincia illa remansit maximo juncta fœdere Incolis de Guacachula. Fuit dissensio cui pertineret dominium illius provinciæ in absentia domini illius, qui discesserat & iverat ad Mexico, & quanquam aliquæ intercesserant altercа-

tercationes, & factiones inter filium quendam spurium dicti Domini naturalis illius provinciæ, qui fuerat interfectus à Domino Muteezuma, & imposuerant eum, qui modo dominabatur, & collocaverat ei in matrimonium neptem suam, & nepotem dicti naturalis Domini filium cujusdam filiæ legitimæ, quæ erat juncta matrimonio Domino civitatis Guacachula, & procreaverat illum filium nepotem Domini naturalis de Izzuacan. Tandem inter eos conventum est, ut ille filius Domini Guacachula hæreditate potiretur, qui descendebat à legitima linea veri Domini illius Dominij, & quamvis ille alius esset filius, cum esset spurius non debebat succedere in Dominio. Et in mei præsentia obedientiam præstarunt dicto puero, qui ætatis annorum decem erat. Et quoniam non erat ætatis adultæ, ut regnare posset, constituerunt, quod ille ejus patruus spurius, & alij tres primates, unus ex civitate Guacachula, & duo ex Izzuacan essent gubernatores provinciæ, puerumque in sua haberent potestate, donec esset ætatis ad regendum aptæ. Ista civitas Izzuacan habet ad mille & quingentas habitationes, & est egregie constructa in vicis suis. Habebat centum domos ad Meschitas, & oratoria munitissimas cum suis turribus, quæ omnes combustæ fuere, est autē sita in planicie ad radicem unius collis mediocris, ubi est munitum fortilitium ab una parte, à parte vero alia planiciem versus circumdatur profundo fluvio, qui prętcrlabitur mœnijs & fluvius anfractu circumdatur,

qui

qui maximæ eſt profunditatis, & anfractui inſidet parvus murus ad dimidij hominis ſtatus altitudinem, in quo erant multi congeſti lapides. Habet vallem rotundam uberrimam fructibus, & bombice, nam in ſuperioribus montibus non naſcitur ob ingentia frigora, ibi autem eſt calidior tellus, & ea ex cauſa procedit, quia montibus circumdatur, & omnis hæc vallis irrigatur plurimis rivulis bene compoſitis & paratis, hac in civitate moram traxi, dum ſuæ reſtituerentur priſtinæ habitationi. Illuc acceſſerunt, ut offerrent ſe in vaſallos M.V. Dominus unius civitatis, quæ vocatur Guaguciṅgo, & Dominus alterius civitatis, & ſunt per decem leucas ab iſta civitate Izzuacan, & ſunt conterminæ provinciæ Meſſico. Venerunt etiam ab octo colonijs illius provinciæ Caaſtoaca, quæ eſt una ex provincijs de quibus in antecedentibus capitulis memini, quam Hiſpani viderant, quos ad colligēdum aurum ad provinciam Cucula miſeram, in qua & illa de Tamacula, quæ eſt ſibi contigua, dixi eſſe maximas colonias & bene conſtructas, & ex melioribus politis lapidibus, quam in aliqua iſtarum partium viderimus hactenus, quæ provincia Caſtaoceaca abeſt quadraginta leucis è civitate Izzuacan. Incolæ dictarum coloniarum obtulerunt ſe ſimiliter in vaſallos veſtræ Celſitudinis, & aſſirmavere quatuor quoque eſſe colonias in dicta provincia quæ brevi venturæ eſſent, & à me petierunt, ut illis indulgerem, quod prius non venerant, quia prius non auſi fuerant venire

timore illorum è Culva, quia illi nunquam cepissent arma contra me, nec aliquorum Hispanorum neci interfuissent, imo post præstitam obedientiam animo semper fuissent boni & fideles Celsitudinis Vestræ vasalli, tamen non ausi fuissent demonstrare metu eorum è Culva, ut prius dixerant: Adeo quod Sacræ Cæsareæ, & Catholicæ Majestati Vestræ promitto, quod si Deo optimo Maximo placuerit, & Celsitudinis Vestræ fato, brevi acquiremus ea quæ amisimus, aut partem eorum quia indies veniunt plurimæ provinciæ, & civitates oblatum se servitio Vestræ Celsitudinis, quæ prius subjiciebantur Dominio Domini Muteezuma. Et qui id faciunt, benigne à me recipiuntur, & habentur, & qui renuunt, indies destruuntur. Ab eis, qui in civitate Guacachula capti fuerant, & præcipue ab eo, quem vulneribus affectum me cepisse memoravi, res civitatis Temixtitam sigillatim cognovi, nempe post Domini Muteezuma obitum fratrem ejus Dominio potitum Dominum civitatis Iztapalapa vocaturque Cuetravacin, de quo jam memini, qui ideo successit, quia in pontibus apud civitatem Temixtitan desideratus fuerat filius primogenitus dicti Domini Muteezuma: duo vero alij, qui vivebant erant dominij incapaces, alterum enim fatuum, alterum paralyticum asserebant: propterea fertur fratrem suum alterum Dominio potitum, & etiam quia nobis bellum intulerat, & habebatur vir strenuus, martialis, pariter, & sapiens, & audivi quod ipsi muniebant tam magnam civitatem,

vitatem, quam alia loca Dominij sui; & nova multis in locis mœnia construebant, & fossas, & præparabant multa genera armorum, & præsertim longas lanceas, quas picas appellamus, contra equos, è quibus aliquas vidimus, quæ in ista provincia Tepeaca repertæ sunt aliquæ, quibus nobiscum pugnabant in illis magnis habitationibus, in quibus hospitabantur in Guacachula, & similiter invenimus quasdam ex eis in dictis hospitijs. Et alia plurima cognovi, quæ ne tædio sim Celsitudini Vestræ, prætermitto. Mitto ad Insulam Hispanam naves quatuor, ut illico acceptis militibus, & equis in nostrum subsidium revertantur, & alias quatuor, ut in indicta Insula emant equos, arma, balistas, & pulverem ad tormenta, quia istis in partibus magis indigemus, pedites enim tanta multitudine premente parmis brevibus parum prosunt, habenturque in his partibus tot munitæ, amplæ, & egregiæ civitates, & fortilitia. Scribo præterea Licentiato Rodorico de figueroa, & officialibus Vestræ Celsitudinis, qui resident in dicta Hispana insula, ut huic negotio omnem favorem & possibilem operam exhibeant, cum illud conducat servitio Vestræ Celsitudinis & conservationi eorum, quæ acquisivimus, & tutelæ nostrorum corporum, quia postquam venerit dictum subsidium, animo insidet velle reverti ad illam magnam civitatem Temixtitan, & divino confisus auxilio, quod illam brevi in meam redigam potestatem, quemadmodum prius habebam, & amissa recuperabimus.

bimus. Interim do operam, ut fabricentur duodecim bergantini,& alię Imphratę naves ad lacum transeundum, & modò sumus in labore clavorum, tabularum, & reliquorum lignorum, quæ omnia terra apportari curabimus, ut cito conjungi possint, ad quos in promptu sunt vela, pix, stuppa, remi, & omnia necessaria. Et certiorem Majestatem Vestram reddo, quod usque quo hunc finem fuero consecutus,non arbitror posse quiescere,& cessare, ut perquiram omnes mihi possibiles vias postpositis periculis omnibus & expensis,quæ fieri possunt.

A duobus diebus redditæ mihi sunt literę à locum tenente meo in civitate Verę Crucis, ex quibus percepi navim parvam ad portum applicuisse cum triginta hominibus connumeratis nautis, & militibus, quæ adventasse dicebatur ad perquirendum eos quos Franciscus de Garai ad has provincias destinaverat, de quibus alias Celsitudini Vestræ retuli, & maximam commeatuum se passos egestatem asserebant, & talem quod nisi auxilium sibi allatum fuisset, ad unum omnes fame, & siti perijssent, & ab eis cognovi illos pervenisse ad portum Panuco, & cum per dies quadraginta in eo moram traxissent, aliquem in eo fluvio, & provincia non vidisse. Propterea arbitrabantur ex his, quę successere, provinciam illam inhabitatam permansisse. Et pariformiter eis narraverant iidem,quod immediate duę naves dicti Francisci de Garai eos subsequi debebant, cum militibus, & equis, & credebant eos jam ad inferiora

inferiora littora penetrasse. Idcirco mihi visum est conducere Celsitudinis V. servitio, quod illę naves, & in ea existentes non amitterentur, eo prius monito de gestis & actis in provincia, quia incolę illius plus damni inferre possent. Iussi dictam navem alias ire quęsitum, illasque certiores redderet de his, quæ successerant, & venirent ad portum dictæ civitatis Veræ Crucis, ubi pręfectus, quem primo dictus Franciscus de Garai destinaverat, eos prętolabatur. Deo Opt. Max. placeat, ut eos antequam in littus descendant, inveniant, quia cum incolę provincię jam ad hoc animadvertant, Hispani vero non, timeo ne maximam subeant calamitatem, & hoc esset contra servitium omnipotentis dei, & V. celsitudinis, & esset plus dictorum canum audaciam augere ut reliquos aggrediantur, qui imposterum essēt illuc profecturi. In proximo superiori capitulo exposui me percepisse post mortem Domini Muteezuma constitutum in Dominum fratrem suum nomine Coretacuacin, qui genera varia armorum congerebat, & magnam civitatem, & omnes lacui adhærentęs muniebat: nunc à paucis diebus ad me delatum est, Coretacuacin nuncios suos misisse ad omnes provincias, & civitates sibi subjectas, nunciatum suis vasallis, eum eis omnia tributa & obsequia, quæ sibi pręstare tenentur, ex gratia remittere & nil eidē dent, aut solvant, dummodo modis omnibus, quibus possēt cōtra Christicolas bella gererēt donec eos aut interficerent, aut à provincia expel-

Dominus Temixtitan bello se præparat.

expellerent, & similiter bella inferrent omnibus istarum provinciarum Incolis, qui nobis amicitia aut fœdere juncti essent. Confido tamen in Deo Opt. Max. nil ad eorum vota successurum, versor tamen maxima in necessitate, ut opem feram Indis amicis nostris, indies enim confluunt è multis civitatibus & colonijs ad auxilia exposcenda contra Incolas è Culva, suos & nostros hostes: qui illis quantum facere possunt bella inferunt, quia nobis amicitia, & fœdere juncti sunt. Ego autem locis omnibus ut animo concipio, opem ferre non possum, tamen ut dixi, Deo Opt. Max. nostris exiguis viribus supplere placebit, & propediem mittere auxilium suum; & quod ex insula Hispana accersitum destinavi.

Per ea quæ vidi, & comprehendere valui circa similitudinem, quam omnes istæ provinciæ habent cum Hispanijs, tam in fœcunditate, quàm in magnitudine, & frigoribus, quæ in illis habentur & multis alijs rebus quibus illi æquiparantur, mihi visum est convenientius nomen eisdem imponi non posse, nisi quod appellentur Nova oceani maris Hispania, quod nomen Sacræ & Catholicæ Majestatis Vestræ nomine eisdem impositum est. Supplico, Celsitudo Vestra dicto nomini assentire dignetur, & ita eam nominari committat.

Scripsi Majestati Vestræ (quamvis inculte) omnium quæ in his partibus successere veritatem, & ea quæ Majestatem Vestram plus scire oportet, & alijs meis annexam mitto

suppli-

ſupplicationem, ut illa huc deſtinet virum cui maxime per Majeſtatem Veſtram ſit fides adhibenda, qui de omnibus informationem capiat.

Altiſſime ac Potentiſſime Princeps, Deus Optimus Maximus vitam, & Regalem perſonam, & Potentiſſimum ſtatum Veſtræ Catholicæ Majeſtatis conſervet, & augeat per longa tempora, cum augmento majorum Regnorum, & Dominiorum, ut Regale cor ſuum deſiderat. Ex ſecuritatis finium Novæ Hiſpaniæ maris oceani, triceſima Octobris Milleſimo Quingenteſimo Vigeſimo.

BEATISS. AC SANCTISS. CLEMENTI VII. SACROSANCTÆ ROMANÆ, AC VNIVERSALIS Eccleſiæ Pont. Max. Doctor Petrus Savorgnanus deditiſsimus ſervus, poſt beatorum pedum humillima oſcula, felicitatem.

ITA in rebus humanis compertū eſſe cernimus Beatiſſ. ac Sanctiſſ. pater, ut præſentia quodammodo ſordere videantur, priſca vero tantum, & vetuſtiora in cœlum uſque laudibus ferātur: Hinc Liberi patris, hinc Herculis, hinc Salomonis, hinc antiquorum præcipue Ægypti regum

celebrata

celebrantur gesta, admirationi sunt expeditiones, maxime tam longinquę. Hinc Alexander ille Macedo Magni sortitus est nomen, quoniam sine viribus magnis, laboribus magnis, & animo magno talia perfici nequierint. Cęterum si temporum nostrorum ęqui judices esse velimus, inveniemus nostrę ętatis gesta non inferiora, sed longe etiam admirabiliora esse. Quod vel unus nobis ostendit Ferdinandus Cortesius. Is siquidem non maximis, ut prisci illi, copijs, non classe ingenti, sed navibus ac militibus perpaucis ea permensus est ęquora, ad longinquas profectus est oras, & tam celebrem munitamq; & loci natura, ac defensoribus civitatem expugnavit, ut non solum admirationi, sed etiam miraculo esse possit & debeat. Quanta vero industria, qua animi magnitudine, quo demum labore, & periculo tam ingentia peregerit facta, operęprecium haud est recensere, quum id manifesto ex his narrationibus constet. Quapropter Ferdinandus Cortesius ęterna non minus, quàm prisci illi dignus est memoria, meritoq; inter magni nominis viros connumerandus. Sed & Sereniss. Carolus V. Rom. Electus Imperator semper Augustus, & Hispaniarum, &c. Rex invictus merito hanc ob rem maximus habetur, quod ejus auspicijs & impendijs alter repertus sit orbis, subactę tot gentes, devicti rebellantes, tam potens, tam munita, & celebris tot provinciarum & nationum dominatrix civitas Temixtitan vi expugnata, soloque ęquata, & tot populi à dęmoniorum cultu,

ac nephando ſacrificandorum mortalium ritu prohibiti fuerint, & æterni redemptoris Domini noſtri Ieſu Chriſti nomen in ignotis antea regionibus celebrari, prædicari, annunciarique contigerit. Equidem quum tanti Imperatoris invictum nomen per univerſum jam diffuſum eſſet orbem, potentiaque adeo longe ac late ſe extendiſſet, ut jam in hoc noſtro continenti minime contineri poſſet, neceſſe fuit alias antea ignotas indagare terras, quo tanti Imperatoris honor, potentiaque latius clareſceret. Nec Deus Opt. Max. cœptis tam mirandis defuit, ſed novas & omnibus ſæculis hactenus ignotas patefecit oras. Vt quemadmodum ante ingens illius in omnes fines cognitas ſe extendiſſet gloria: ita etiam per ultimum occidentem ad populos Eoos, & per ultimum orientis ſolis peragraret terminum. Quod equidem præcipuum indicium eſt, ſerenitatem ſuam Deo immortali cordi eſſe, ſine cujus auſpicijs & gratia res tam admirandæ vix cogitari, nedum peragi potuiſſent. Vnde certiſſima ſpes eſt eum à Deo Imperatorem eſſe electum, ut eo duce mortalibus hac depravata ac lutea ætate, mundo cæleſtes vires ſuas oſtendat. Addidit etiam Deus Opt. Max. labenti Chriſtianæ Reip. religionique Beat. V. tutum præſidium & levamen, ut unanimes immaniſſimum Turcharum Tyrannum ovium vobis commiſſarum cervicibus ſæviſſime imminentem, ac reliquos veræ Chriſtianæ fidei hoſtes feliciter devincatis, proſternatiſque & pacem, ac aurea illa ſæcula à vobis geminis

Christianorum luminibus diu expectata, aliquando miseris mortalibus impartiamini. Quod quidem non tam jucundum, quàm admodum esset necessarium, ut à tot cædibus, bellis & ærumnis mundus cessare, & in sacrosancta pace quiescere posset. Deus omnipotens Christianæ Reip. Beat. V. diu incolumem servet. Ex Norimberga die ultimo Martij. M. D. XXIV.

EIVSDEM DOCTORIS PETRI SAVORGNANI AD LECTOREM, Carmen.

Durior ista phrasis, fateor, stilus undique non est
Narranti similis aspera multa ciens.
Sed quisnam Domini monitis obsistere posset,
Mandantis verbo reddere verba suo,
At mihi si faveat numen, si vita manebit,
Omnia erunt studio condecoranda novo,
Interea excipias angusto hac tempore scripta,
Si non facunda, at fortia gesta leges.

ARGV-

ARGVMENTVM.

FERDINANDVS Cortesius natione Hispanus, sacratissimi ac potentissimi Caroli V. electi Rom. Imp. & Hispaniarum, & cætera regis, in nova maris Oceani Hispania præfectus, illatas sibi ab incolis Temixtitan, & aliarum provinciarum, ut magnanimi viri mos est, injurias ulcisci desiderans, à Finium Securitatis quadraginta comitantibus equitibus, & quingentis ac quinquaginta peditibus, novemque campestribus tormentis unanimi omnium, aut mori, aut victoria potiri consensu decimaquinta Decembris discessit civitatem Tesaico versus, post ardua, & difficilia maximo labore superata montium juga, in hostilis patriæ planiciem descendit. Obvij fiunt hostes, quos fundit, multosque neci dat. Tesaico civitate egregia, & eleganti potitur, & illius incolæ, una cum Domino, & eorum bonis ad civitatem Temixtitan confugiunt. Civitatem Iztapalapan capit, diripit, comburitque. Incolæ civitatis Otumba & aliarum quatuor civitatum Sacræ Cæsareæ Majestati deditionem faciunt, & Cortesij mandata capessunt. Potitur & Condisaluus è Sandoval à Cortesio missus provincia Calco. Fratrem Domini civitatis Tesaico, qui baptisma Christi susceperat, & Don Ferdinandus nominabatur, unanimi incolarum consensu civitati, & universæ provinciæ Aculuacan præfecit. Applicuit civitati Veræ Crucis interim navis aliquibus equitibus & peditibus in subsidium

Cortesio, quorum adventu plurimum lætatur exercitus. Condisalvo è Sondoval negotium dat ad bergantinos à provincia Tascaltecal ad civitatem Tesaico conducendos, quos miro ingenio, ordine, & celeritate adducendos curavit. Narratur à Cortesio modus, quo Hispani quidam ab Indis fuerint interfecti, & idolis in victimas dati. Comitantibus Hispanis & triginta millibus Indorum plures colonias, & urbes lacu proximas diripit & comburit. Et ad civitatem Temixtitan pervenit, colloquium cum hostibus habet, an deditionem facere velint, tentat. Quibus deditionem facere nolentibus, Tesaico revertitur. Condisaluum è Sandoval ad provinciam Calco mittit contra hostes è Culva, eorum castris potitur & colonias vi capit & igne consumit, perlustrat lacus litora Cortesius & civitates & colonias juxta illum sitas, quibus ad cingendam obsidione celebrem civitatem præsidia locari possint, ex quibus aliquas comburit. Ab Hispanis in Chinanta morantibus literas recipit Cortesius, & quid actum sit intelligit. Perfectis bergantinis, incolas è Tascaltecal, Guaxacingo, & Churaltecal in armis esse jubet, ut civitas Temixtitan terra lacuque obsidione prematur. Tres creat præfectos, qui tribus præsint castris seu stationibus. Magnanimus autem Cortesius bergantinos ascendit, partitus tamen prius Indos Hispanis amicos in tres illas stationes. Quibus constitutis Cortesius bergantinos ascendit, innumeram hostium canoarum multitudinem fugat, & aquis mergit,

git, plurima intercedunt inter Hiſpanos, & Indos certamina, omnes circumvicinas civitates & colonias,aut capit,aut cōburit,& majorem civitatis portionem occupat,pontes,& loca ubi aqua verſari ſolebat ut pedites & equites tuto ire, & redire poſſint, opplet, & ſemper victoria potiuntur Hiſpani. Vna tamen luce fato neſcitur quo maligniore, non oppletos victoria elati Hiſpani pontes tranſiliere, quo errore Hiſpani plures deſiderati, plurimi vulnerati, & aliqui in captivitatem ducti ſunt, & ab Indis dijs ſuis ſacrificati. Invicto tamen animo Corteſius ea profligatione non conſternatus acrius obſidioni inſtat, & Andream de Tapia deſtinat ad debellandam provinciam Marinalco. Chichime catecle ducis incolarum è Taſcaltecal egregium narrat facinus. Otumienſium precibus victus ad debellādam provinciam Matalcingo Condiſaluum è Sandoval majorem executorem ire jubet, qui feliciſſime pugnans victoria potitur, & Domini illius una cum provincia Marinalco, & Guyſcon ſacræ Cæſareæ & Cath. Majeſtati ſe ſubdunt. Et hoſtes eruptione facta ſtationes Petri de Alvarado nocte aggrediuntur, & ſtrenue repelluntur, pluries colloquium habet cum incolis civitatis Corteſius,& nunquam modus concordiæ inveniri potuit. Tandem ferro, igneque res agitur. Vltra centum millia hoſtium cæduntur, antequam civitate potiatur Corteſius, & capto Domino civitatis una cum aliquibus è primatibus, civitate (pro majori parte ſolo æquata)

potitur, prædam ingentem dividunt Hispani, & quædam ex plumis, mira arte, ingenioque contexta non partiuntur, sed sacræ Cæsareæ, & Cat. Majestati donantur. Quorum aliqua universi fere Germaniæ principes, apud Sereniss. Ferdinandum Hispaniarum prin. & Archiducem Austriæ ac Sacri Romani Imperij locum tenentem Generalem, virtutum omnium, & ingenuitatis uberrimum fontem, non sine admiratione conspexere. Capta civitate plures provinciæ obedientiam præstant, & ad reliquas rebelles subigendas, aurifodinis, & partim gēmis, partim aromatibus affluentibus potitur. Tres in illis regionibus novas Hispanorum locat colonias. Mare del Sur (quod Australe Indicum pelagus putamus) duobus in locis detegunt, & ad ulteriora perscrutanda naves duas (quas Hispani caravellas vocant) & bergantinos duos, conficiendos curat Cortesius. Videbis præterea plura lector optime, quæ te mirifice delectabunt. Et demum quāta Hispana sit virtus intueberis.

IOHAN-

IOHANNIS ALEXANDRI BRASSICANI LEG.

Doctoris, Poëtæ ac Orat. à Cæsa. Laureati, Epigramma.

Iussit Anaxagoras permultos quærere mundos
Pellei quondam Martia corda regis.
Vere equidem, quoniam ignoti sunt undique mundi.
Atque orbes claudit plurima terra novos.
Magnus Alexander mundo est tantum inclytus uno,
Namq; animi attenti lumina nulla habuit.
Carolus infano hoc quantum est felicior, acri
Nempe oculo mentis regna subinde ferens.
Ecce novum mundum, quem nunc Cortesius heros
Repperit, Hispano nomine præcipuum.
Ecce hominis quantum indefessa industria possit.
Cæsaris innumeris regna juvare plagis.
Solus Anaxagoram Cortesius intellexit
Illius ignotos quando ita quærit agros.

TERTIA FERDINANDI CORTESII NARRATIO.

ALPHONSO de Mendoza oriundo è Medelin, quem ab ista Nova Hispania quinta Martij, præteriti Anni Millesimi quingentesimi vigesimi primi expedivi, Relationem Majestati Vestræ perferendam tradidi de omnibus, quę in ea successerant: quam perfeceram tricesimo Octobris Anni Millesimi vigesimi. Et quia tempus non erat secundum, & etiam naves tres naufragium passæ erant (quas habebam, ut una Majestati vestræ dictam relationem transmitterem, reliquas vero mitterem ad adducendum præsidium ab insula Hispania) dicti Alphonsi de Mendoza discessus diu prorogatus est, quemadmodum etiam latius eadem Majestati Vestræ significavi. Et in calce dictæ relationis Majestatem Vestram certiorem feci, quod postquam Indi incolæ celebris civitatis Temixtitan vi nos ab ea expulerant, ejecerantque, castra moveram contra provinciam Tepeaca, quæ illis subjiciebatur, & à Majest. Vestra defecerat: & Hispanis, qui supererant, comitantibus, & Indis nobis amicis, eis bellum moveram, & eos servitio Majestatis Vestræ submiseram. Ad hæc cum proditio transacta, maximum damnum, & illa Hispanorum tam recens oppressio, nostris cordibus insedissent, constitueram aggredi illos è dicta celebri civitate qui fuerant tantæ cladis autores, & ad hoc incipiebā præ-

præparare tredecim bergantinos, ut illis per lacum possem dictæ civitatis omne possibile damnum inferre, si ipsi persisterent in eorum malo animo. Scripsi quoque Majestati Vestræ, quod dum dicti bergantini fabricarentur, & dum ego & Indi nobis amici præparabamus eos aggredi, mittebam ad insulam Hispanam, ad adducendum in nostrum subsidium viros, equos, tormenta, & arma: & ad hoc scribebam officialibus Majestatis Vestræ, qui in ea resident, & transmittebam pecunias pro omni sumptu, & expensis ad dictum præsidium conducentibus. Et etiam significavi Majestati Vestræ, quod donec consequerer victoriam contra hostes, non cogitabam quiescere, nec volebam cessare, & ad hoc adhibere omnem possibilem diligentiam, posthabitis omnibus periculis, laboribus, & sumptibus qui evenire possent, & ea sententia parabam me, ut discederem à dicta provincia Tepeaca.

Similiter significavi Majestati Vestræ, qualiter portui civitatis Veræ Crucis applicuerat navis Francisci de Garai locum tenentis, & gubernatoris insulæ Iamaica cum maxima rerum pænuria, qua vehebantur forte triginta viri, & retulerant alias duas naves ventis vela dedisse, ut proficiscerentur ad fluvium Panuco, ubi profligarant præfectum quendam Francisci de Garai, & timebamus si eo pervenirent, essent accepturi aliquid incommodi ab accolis dicti fluvij. Et similiter Majestati Vestræ, significaverā, me illico subsequi jussisse navē, ut eas quæreret, & præterea

eisdem nunciaret. Et postquam ea scripsi, Deo placuit, quod una ex dictis navibus pervenit ad dictam civitatem Veræ Crucis, qua vehebantur forte centum & viginti milites: & factus fui certior, præfectum illum Francisci de Garai, qui primo advenerat profligatum fuisse, & allocuti sunt præfectum eundem, qui interfuerat cladi: & illum monui, si illuc irent, non posse id fieri sine magna sui clade, & damno, & dum essent in portu certa sententia eundi ad dictum flumen, cœpit tempestas acri vento comitata, & rudentibus fractis, navem exire coëgit, & portum cepit in superiori littore per leucas duodecim à dicta civitate Veræ Crucis ad portum Sancti Iuan, & cum è navibus descendissent, octo equis, & totidem equabus, quas adducebant, subduxerunt navem, quia nimium imbrem accipiebat, & quamprimum hoc audivi, ad eorum præfectum literas dedi, quibus significabam me admodum moleste tulisse mala, quæ eidem evenerant, & qualiter jam commiseram Locum tenenti meo in civitate Veræ Crucis relicto, ut ipsi, & hominibus, quos adduxerat, se benignum exhiberet, & eis impartiretur omnia necessaria, & circumspiceret quid constituere vellet, & si omnes, aut aliqui eorum vellent reverti in naves, quę ibi erant, ut auxilio tutos dimitteret, opibusque juvaret. Dictus autem pręfectus, & illi, qui secum erant constituerant remanere, & ad me profecti sunt. Et de alia navi nil ad nos allatū est hactenus, & cum hoc tam diu sit, multum dubitamus de illius salute. Deus velit,

velit, ut incolumis evaserit.

Cum constituissem discedere à provincia Tepeaca mihi allatum est, duas provincias, quæ appellantur Cecatami, & Xalacingo, quæ subjiciuntur Domino è Temixtitan, defecisse. Et cum ad has partes à civitate Veræ Crucis sit transitus, in illa aliquos Hispanos neci dederant, & incolæ defecerant, & pessimæ erant intentionis. Et ut tutum esset per eam iter, & eos aliquantulum punirem, nisi vellent mecum pacifice agere, unum ex præfectis, cum viginti equitibus, & ducentis peditibus expedivi, una cum Indis nobis amicis. Cui Majestatis Vestræ nomine seriose injunxi, ut moneret dictarum provinciarum incolas, ut se concorditer in Majestatis Vestræ vasallos subderent, quemadmodum alias fecerant, & ad hoc omnem possibilem industriam adhiberet. Et si illum pacifice excipere nollent, eis bellum inferret, & eo perfecto, & captis dictis duabus provincijs, cum universis militibus reverteretur ad civitatem Tascaltecal, ubi ipsum præstolarer, & sic initio mensis Decembris Anno millesimo quingentesimo vigesimo profectus est, secutus iter suum ad jam dictas provincias, quæ distant ab eo loco per leucas viginti.

His perfectis, potentissime Domine, medio mense Decembris dicti anni, discessi à civitate finium Securitatis, quæ continetur in provincia Tepeaca. In eadem præfectum dimisi cum sexaginta militibus, quoniam ut eos ibi relinquerem, illius habitatores enixis precibus contenderunt. Et pedites omnes ire jussi

jussi ad civitatem Tascaltecal, ubi bergantini construebantur, quæ abest à provincia Tepeaca per novem aut decem leucas. Ego autem, ea nocte profectus sum dormitum ad civitatem nomine Chulula, quia ejus habitatores adventum meum maxime desiderabant, morbo enim Variolarum, qui etiam incolas harum provinciarum (quemadmodum reliquarum insularum) corripit, plures illius Domini ab humanis exempti fuerant. Et optabant, quod per me & suum consilium & meum, alij in demortuorum locum sufficerentur. Et cum eo pervenissemus optime fuimus recepti, & eo quod supra diximus confecto negotio. Et postquam eorum morem gesseram voluntati, eisdẽ significavi iter meum esse, ut bellum inferrem provincijs Mexico & Temixtitan, eos rogatos volui, cum essent Majestatis Vestræ Vasalli, ut ipsi modis omnibus studerent amicitiam nobiscum manutenere, & nos alios idem facere deceret, quoad vixerimus. Et quia bellum cum supradictis eram habiturus, petij ut mihi viris auxilio esse vellent, & cum Hispanis quos mitterem in eorum provinciam, & qui in ea degerent, ita agerent, quemadmodum amici cum amicis agere tenentur. Et promissione ab eis habita, se ita facturos, post biduum aut triduum ab ea discessi Tascaltecal versus, quę sex leucarum spacio abest: & cum eo pervenissem, comperi omnes Hispanos adesse, una cum dictæ civitatis incolis, qui meo adventu maxime lætati sunt. Sequenti vero die, universi Domini præfatæ civitatis, & provin-

ciæ,ut me alloquerentur convenere, & mihi significarunt Magiscacin, qui primus habebatur inter reliquos dictæ provinciæ Dominos, vitam cum morte commutasse, morbo illo variolarum, & optime cognoscebant, me mortem illius ægre laturum, cum tanta mecum junctus esset amicitia, tamen eundem superstitem reliquisse filium suum, ætatis duodecim annorum,& eidem paternum Dominium pertinere, & me enixe rogabant, ut eum,veluti hæredē,Dominum constituerē,& ipse Sacrę M.V.nomine,eorū votis obtēperavi, qua ex re plurimū voluptatis adepti sunt.

Cum pervenissem ad hanc civitatem,comperi bergantinorum magistros & fabros lignarios, multum properare in perficiendis compagibus, tabulisq; pro eisdē & opus conveniens peregisse. Et illico à civitate Veræ Crucis, ferrum & clavos, quos ibi habebam, vela, rudentes, & alia necessaria ad eos perficiendos adduci curavi. Et quia picem non habebam, eam per Hispanos quosdam, in alto monte ibi propinquo, colligendam curavi, ut omnia præparamenta ad dictos bergantinos perficiendos præsto esse possent. Vt postquam divino auxilio essem in provincijs Mexico & Temixtitan,possem curare eos adducendos, quia hæ provinciæ absunt per decem aut duodecim leucas à civitate Tascaltecal. Et illis diebus quindecim quibus ibi fuimus,negocijs alijs non incubui, sed solum diligentiam adhibui circa dictorum bergantinorum magistros, & paranda arma, & ordinem ponendum circa iter nostrum.

Duobus

Duobus continuis diebus ante Nativitatem Domini, reversus est præfectus, cum peditibus & equitibus, qui profecti fuerant ad provincias Zatami & Xalacingo, & intellexi aliquos ex dictis incolis, cum eis pugnasse, & denique aliquos ex eis sponte, aliquos vero vi ad concordiam venisse. Et adduxerunt mihi aliquos illarum provinciarum proceres, quibus (non obstante quod maxima esset digni animadversione, propter eorum defectionem, & Christianorum mortem, quia mihi fidem adstrinxerunt, se post hac futuros, optimos & fideles, Majestatis Vestræ vasallos) ego sub Regalis Majestatis Vestræ nomine peperci, & ut in patriam reverterentur dimisi, & ita conclusimus eo die, quod redundavit in maximum Majestatis Vestrę servitium, tam propter pacationem incolatum jam dictarum provinciarum, quam securitatem Hispanorum, qui erant ituri & reversuri per dictas provincias à civitate Veræ Crucis.

Secundo die Nativitatis in dicta civitate Tascaltecal, milites omnes recensui, & inveni equites quadraginta, pedites quingentos quinquaginta, ex quibus erant octuaginta balistis, & pixidibus utentes, & habuimus octo, aut novem tormenta castris commoda, & modicum pulveris. Et partitus equites in quatuor turmas, quarum quælibet decem habebat equites, & peditibus novem prefectos prepofui, & cuilibet illorum sexaginta pedites asscripsi, & omnes insimul sum allocutus, & illis commemoravi, qualiter ego, & ipsi omnes,

Verba Cortes. ad milites Hispanos.

omnes,ut Majeſtati Veſtræ inſerviremus,has provincias habitandas ſuſceperamus, & ſciebant omnes incolas illarum provinciarum, ſe in Majeſtatis Veſtræ vaſallos ſubjeciſſe, & vaſalli aliquandiu perſeverarant, viciſſim bona opera inter nos exercendo, & qualiter incolæ è Culva, qui ſunt habitatores celebris civitatis Temixtitan, & omnes incolę reliquarum provinciarum eidem ſubjectarum, ſine aliqua cauſa, non ſolum defecerant à Majeſtate Veſtra, ſed etiam multos nobis amicos, & conſanguineos interemerant,& nos ejecerant ab univerſa ſua provincia. Recordarenturque quot pericula & labores perpeſſi fuiſſent, & circumſpicerent uantum ad rem Dei omnipotentis, & Majeatis Veſtræ faceret, ſi denuo amiſſa recuperemus, maxime cum ad hoc juſta moveretur ratione, quia bella gerebamus ad increentum Sacroſanctę fidei noſtrę,& in homis Barbaros, & Majeſtatis Veſtræ commom, & pro tutela corporum noſtrorum.Poemo quia plurimi ex incolis dictarum ovinciarum nobis amici, cœptis noſtris ebant, qui corda noſtra ardentiora reddedebebant. Quapropter eos rogatos volen,ut mœſtum mitterent timorem, & vires ſſumerent, & quoniam ipſe quoſdam ores Majeſtatis Veſtræ nomine conſtitue, & ad bellum futurum concernentia, ea riri, & publicari curavi. Similiter eos atos volebam, ut ea obſervarent & adiment, quoniam inde plurimum ſervitij opt. Max. & Majeſtati Veſtræ emanaret.

ret. Et unanimes polliciti sunt, se ita facturos, & executioni demandaturos, & lubenti animo pro Sacrosancta nostra fide, & Majest. Vestræ servitio mori volebant, aut amissa recuperare, & ulcisci proditionem ab incolis è Temixtitan, & eorum confœderatis, contra nos perpetratam. Et ego Majestatis Vestræ nomine, eisdem gratias egi immortales, & eo pacto, maxima exultatione & lætitia ad hospitia nostra reversi fuimus.

Sequenti vero die, qui fuit dies Sancti Iohannis Evangelistæ, omnes Dominos provinciæ Tascaltecal convenire jussi: & postquam convenerant, eisdem aperui qualiter jam optime cognoscebant, me sequenti die castra moturum contra hostes, & eorum provinciam ingressurum, & optime prospiciebant, civitatem Temixtitan expugnari non posse sine illis bergantinis, quos ibi fabricandos curabam, propterea ab eis petebam, quod tam fabris lignarijs, quam Hispanis, quos ibi dimittebam, omnia necessaria impartirentur, eoque modo cum eis agerent, quo nobiscum eousque egerant, & essent parati, quando à civitate Tesaico (si omnipotens Deus nos victoria potiri concederet) mitterem pro compagibus, tabulis, cæterisque ornamentis dictis bergantinis pertinentibus. Et ipsi polliciti sunt se ita facturos, & similiter dixere, velle eo tunc milites destinare mecum, & quando adducerentur bergantini, ipsimet Domini volebant in castra contra hostes, cum omnibus viribus suarum provinciarum proficisci, & mori, ubi me mori contingeret, aut

aut vindictam sumere contra eos è Culva, acerrimos eorum hostes. Et alio die XXVIII. Decembris, qui fuit dies Innocentum, composito agmine discessi, & ivimus dormitum per leucas sex à civitate vascaltecal, ad coloniam quandam Tezmoluca nomine, quę subjacet Provinciæ Guaxacingo, cujus incolę semper habuerunt, & habent nobiscum eandem amicitiam, & fœdus, quod habēt incolę è Tascaltecal, & ibi quieti nos dedimus ea nocte.

Alia relatione catholice Rex M. V. significavi incolas è Mexico & Temixtitan, arma plurima cōgerere, & in omnibus suis provincijs, innumeras fossas excavabant, & aggeres, aliaq; defensionū genera, quo nobis obsistere, & obesse possent, præparabant. Quoniam illi jam cognoverant, me contra eos castra moturum. Et cum hoc præscissem, & cognoscerem, quantum acuti & audaces essent ad res bellicas, multoties mente revolveram, quà provincia ingredi possemus, ut aliqua ex parte incautos offenderemus: & ipsi optime sciebant, nos triplicem in provinciam suam ingressum cognoscere, & illorum notitiam habere. Constitui ingredi itinere hoc Tesmolucan, quia cum illius aditus sit asperior, & magis saxis refertus, quam sint aliorum ingressuum cacumina, arbitrabar eos nobis minus obstituros, ut in quo custodiēdo non tantum invigilarent. Sequenti vero die post missarum solennia, nos Deo Opt. Max. commendavimus, & à dicta colonia Tesmoluca discessimus: & ego frontē occupavi, cū decē equitibus, & sexaginta peditibus levibus, & bello aptis,

In provincia Culva exercitum ducit.

aptis. Et perreximus incæptum tenentes iter proximum montẽ ascendẽdo, omni ordine & apparatu nobis possibili, & profecti fuimus dormitum per leucas quatuor à dicta colonia in cacumine montis, ubi sunt confinia eorum è Chulva, & quamvis maximi essent algores, plurimis lignis (quorum ibi maxima est copia) ea nocte frigora expulimus. Sequenti die Dominico summo mane cœpimus iter nostrum prosequi per planiciem ipsius faucis, & destinavi quatuor equites, & tres, aut quatuor pedites, ut provinciam lustrarent, & sequentes iter nostrum, cœpimus descendere montem, & ego jussi equites præire, & post eos immediate pixidibus & balistis fulcitos milites, & reliquos suo ordine subsequi, ut facilius hostes incautos offenderemus. Illos tamen nobiscum congressuros cogitabam, cum certe hostes nobis insidias aliquas, aut stratemata paravisse cogitaremus, ut nobis obesse possent. Et dum quatuor equites, & quatuor pedites, ulterius procederent, invenerunt iter obstrusum arboribus, ramisque, & plures & magnas incisas, atque in eo transversas pinos, & cupressos offenderunt, quæ videbantur eo instanti incisæ. Et arbitrantes sequens iter non fore impeditum, prosecuti sunt incœptum iter, & quanto plus procedebant, tanto magis pinis, & ramis obstrusum illud comperiebant. Et cum universum cacumen esset arboribus crebris, & sepibus maximis refertum, magna cum difficultate procedebant, & cum viderent illud iter, multum eis attulit timoris

& arbi-

& arbitrabantur post quamlibet arborem hostes latere, & etiam, quia ob incisarum arborum impedimentum equis uti non potuissent, & quanto plus progrediebantur, tanto plus pavor augebatur, & cum eo pacto aliquamdiu processisset, equitum unus reliquos alloquutus est. Fratres, si vobis rectum justumq; videtur, ulterius non progrediamur, sed pedem referamus, & nunciemus præfecto nostro impedimentum quod offendimus, & periculum quod subimus, cum equis uti non possimus. Sin minus, progrediamur, quia vita mea est morti obnoxia, quemadmodum cæterorum omnium, donec huic cœpto finem imponamus. Reliqui responderunt, optimum esse ejus consilium. Sed illis consultum non videri, reverti antequam aliquem ex hostibus conspicerent, aut scirent, quousque iter progrederetur. Et subsequi cœpere. Et cum viderent dictum iter longius progredi, substitere, & peditem mihi ea quæ invenerant nunciatum destinarunt. Et cum collocassem me in fronte cum equitibus, commendavimus nos Deo omnipotenti, eo malo itinere ulterius progressi fuimus, & nunciandum commisi illis, qui postremo sequebantur agmine, ut properarent, quoniam cito perveniremus in planiciem. Et quamprimum inveni quatuor illos equites, cœpimus progredi, multo tamen impedimento & difficultate, & per mediæ leucæ spacium, Deo Optimo Maximo placuit, ut descenderemus in planiciem, & eo loci constiti, ut reliquos expectarem, quibus, postquam advenerant, gratias

 omni-

omnipotenti agerent nunciavi, quod eousq; non incolumes pervenire permisisset, unde videre cœpimus omnem provinciam Mexico & Temixtitan, quæ sunt in lacubus, & circum ipsos, quamvis maxima exultatione eas aspiceremus, considerantes damnum præteritum, quod die eo perpessi fueramus, aliquid mœstitiæ nobis attulit, & omnes unanimes polliciti sumus, nunquam ab ea sine victoria exire, aut ibi vitam cum morte commutare. Et hac sententia, omnes adeo læti procedebamus, non aliter, quam si proficisceremur ad rem aliquam voluptuosam. Et quamprimum hostes nos audivere, cœpere per omnem provinciam illico maximos suscitare fumos. Et denuo Hispanos precatus sum, in futurum agerent, quemadmodum prius egerant, & sperabam eos facturos, & nullus ab agmine discederet, & omnia optimo ordine procederent in itinere. Et jam Indi incipiebant clamare ex aliquibus habitationibus, & pagis parvis, significando incolis, ut in unum convenirent, ut nobis obessent in quibusdam pontibus & angustis itineribus, quæ ibi erant. Tamen nos alij tantum acceleravimus, quod antequam ipsi convenirent, perveneramus jam ad planiciem. Et cum egrederemur, opposuerunt se nobis aliquæ Indorum turmæ. Ego vero jussi quindecim equites irruere, & re ipsa irruerunt vulnerando, & absque læsione aliqua nonnullos ex eis interfecere, & cœpimus prosequi incœptum iter civitatem Thesaico versus, quæ est ex majo-
ribus

ribus & elegantioribus quæ sunt in omnibus istis provincijs, quamvis omnes aliæ sint pulcherrimæ. Et cum pedites aliquantulum itineris labore premerentur, & nox jam appropinquaret, dormivimus in colonia nuncupata Coatebeque, quæ subjacet dictæ civitati Thesaico, & abest ab ea trium leucarum spacio, eam vacuam invenimus. Atque cum hæc civitas, & illius provincia (quæ Aculvacan dicitur) sit maxima, & tot hominibus referta, ut facile creditu sit, quod eo tempore eidem inerant centum & quinquaginta millia hominum, futurum arbitrabamur, ut ea nocte nos aggrederentur. Ipse igitur decem equitibus fui in primis excubijs, & milites omnes paratos esse jussi. Sequenti die Lunæ, ultimo Decembris, prosecuti fuimus iter nostrum ordine solito, & per intervallum quartæ leucæ, à dicta colonia Coatebeque, dum perplexi iremus, & colloqueremur, an pacifice nos excepturi, aut bello essent decertaturi, & pro certo eos nobiscum congressuros arbitraremur, nobis obvij facti sunt quatuor Indi ex Primatibus, vexillo aureo in virga ponderis quatuor marcarum auri : & eo vexillo significabant eos pacem nobis offerre, quam (Deus testis est) quantum desiderabamus, & etiam quantum ea indigebamus, cum essemus adeo pauci numero & penitus divisi ab omni subsidio, & inter hostes constituti. Conspectis autē illis quatuor Indis (inter quos erat unus, cujus notitiam habebam) jussi milites omnes subsistere, & ad eos sum profectus : & facta salutatione,

retulere, se nomine Domini illius civitatis, adventasse, & provinciæ Guanacacin nuncupati, & suo nomine supplices rogabant, non inferrẽ nec inferri paterer damnũ aliquod in sua provincia, quia damna, quæ nos passi eramus, illis è Temixtitan asscribi deberent non illis. Et ipsi desiderabant esse vasalli Vestræ Majest. & amicitia nostra cõjungi, & in futurum semper essent observaturi nostram amicitiam, & civitatem ingrederemur, & ex eorum operibus cognosceremus, quam mentẽ haberent. Ego vero adhibitis interpretibus respondi, eorum adventum mihi cordi fuisse, & maxime lætabar eorum pace, & amicitia, & postquam excusationem fecerant circa oppugnationem contra me in civitate Temixtitan factam, tamen dixi, eos optime cognoscere, quod per leucas sex ab eo loco, & civitate Tesaico, in quibusdam colonijs eidẽ subjectis aliàs mihi interfecerãt equos quinque, & quadraginta aut quinquaginta pedites Hispanos, & trecentos Indos è Tascaltecal qui erant onusti, & nobis abstulerãt multum argenti, auri, vestium, aliarumq; rerum. Et postquam eatenus se excusare non poterant, quin ea saltem pœna plectendi essent ut nobis nostra restituerent, ea conditione (quamvis morte digni existerent, cum tot Christicolas interfecissent) pacem cum illis inire volebam, cum illi eam exposcebant, alioqui contra eos processurus omni quo possem rigore. Illi autem responderunt, quod quicquid ibi nobis ablatum fuerat, Domini & primates è Temixtitan secum exportaverant,

taverant, tamen se inquisituros omnia, quæ invenire possent, & cuncta restituturos. Et petiere, ut ea nocte proficiscerer ad civitatē, aut in altera è colonijs me collocarem, quæ sunt tanquam suburbia civitatis, quæ dicuntur Coatican & Guaxuta, quæ distant per leucam, aut dimidiam à dicta civitate, & semper continuantur habitationes. Quod ipsi optabant secundum ea quæ postea successere. Respondi, me nolle quiescere, donec pervenissē ad dictam civitatem Tesaico. Ipsi dixerunt, irem bonis avibus, & ipsi volebant præcedere, ut disponerent hospitia Hispanis & mihi, & sic discessere. Et cum pervenissemus ad has colonias, venerunt nobis obviam quidam è primatibus illarum, & benigne nos succeperunt, & necessaria victui concessere. Et in meridie pervenimus ad civitatem, ad domum ubi debebamus hospitari, & erat latissima domus, & ampla, quæ fuerat genitoris ipsius Guanacaci, Domini ipsius civitatis. Et antequam hospitium intraremus, cum omnes essemus adhuc juncti, jussi præconia voce mandari, quod sub pœna capitali nullus me inconsulto ab hospitio discederet, & dicta domo, quæ est adeo lata, ut in ea commode nos Hispani omnes hospitari potuissemus, etiam si in duplo majori essemus numero. Et hoc ideo commisi, ut dictæ civitatis Incolæ confiderent, & Domi morarentur, Videbatur enim mihi, tertiam multitudinis hominum partem, in dicta civitate contineri solitam, non conspicere. Nec apparebant fœminæ, aut pueri, quod nullius signum erat quietis.

Eo die qua hanc civitatem ingressi fuimus, in vesperis novi anni, postquam operam dedimus,ut in prædicto hospitio nos collocaremus, quamvis admiraremur, considerantes dictorum incolarum raritatem, & eos, quos videbamus inquietos, credidimus pavore perterritos, non audere comparere, & per civitatē deambulare, & ea de causa aliquantulum eramus imparati. Et cum sero esset factum, quidam Hispani ascenderunt quædam subdialia pavimenta, ex quibus poterant totam civitatem oculis lustrare. Et conspexere omnes incolas illius discedere, & cum rebus suis se lacui committebant, suis canois, quas incolæ acaler nominant. Et aliqui montes ascendebant,& quamvis commisissem, ut iter eorum impediretur, cum tamen hora esset tarda, & nox advenisset, & ipsi multum festinarent, nil profuit. Et sic Dominus dictæ civitatis, quem desiderabam habere pro salute nostra cum primatibus dictæ civitatis, profectus est ad civitatem Temixtitan. quæ abest ab eo loco per lacum sex leucis, & omnia bona secum apportarunt: & propterea, ut ad vota rem perficerent, quam conceperant, obviam venere illi quatuor, de quibus superius dixi, ut me deturbarent, ne illis damnum inferrem, & ea nocte, tam nos quam suam civitatem deseruere.

Postquam fuimus spatio trium dierum in hac civitate, absque aliqua oppugnatione nobis ab Indis illata (quoniam eo tunc ipsi non audebant nos aggredi, & nos alij non quære-

quærebamus à longe illos aggredi quia mea sententia semper extitit, si vellent gratiose mecum agere, vellem eos pacifice excipere, & omni tempore pacem ab eis quærere) allocutum me venerunt Domini Coatincham, Guaxuta, & Autengo, quæ sunt coloniæ latissimæ, & sunt (ut retuli) contiguæ, & hærentes dictæ civitati, rogantes ut eisdem parcerem, quod aufugerant à suis colonijs. Et certe non pugnaverant nobiscum propria voluntate, & ipsi constituebant, velle omnia subire, quæ Majestatis vestræ nomine eisdem essem mandaturus. Ego autem, adhibitis interpretibus retuli, illos optime nosse, à me semper bene tentos, & quod patriam suam deseruerant, & in reliquis, ipsimet erant qui causam præstiterant, Sed postquam pollicebantur velle esse nostri amici, jussi ut domi suæ remanerent, & adducerent uxores, & filios : & quemadmodum ipsorum fuerint opera, ita à me tractandos dixi. Sicque discessere, ut conjicere potuimus, non admodum contenti.

Quamprimum Domini è Mexico Temixtitan, ut omnes alij Domini è Culva (appellatione Culva intelliguntur omnes provinciæ harum regionum, subditæ Domino civitatis Temixtitan) audierunt Dominos illarum coloniarum obtulisse se in vasallos, & subditos V. M. ad eos nuncios destinarunt, quibus significabant, eos minus belle fecisse, quoniam si timore adducti fecerant, optime scire deberent, eos esse numero infinito, & maximæ potentiæ ut nos Hispanos

omnes cum incolis è Tascaltecal propediem essent interempturi. Sin autem ideo fecissent ne patriam desererent, eam deserendam esse,& confugiendum ad civitatem Temixtitan. Illi enim majores colonias, & meliores impartiri vellent in quibus vitam ducerent. Isti Domini Coatinchan & Guaxuta apprehenderunt nuncios & eos vinctos mihi adduci curarunt,& illico coram me fassi sunt ea, quæ Dominorum è Temixtitan nomine nunciatum venerant. Tamen dixere eo venisse nunciatum, ut illuc irent ut mediatores esse possent, postquam nostra juncti erant amicitia, si possent res pacifice componere inter Dominos è Culva & me. Illi autem è Guaxuta, & Coatinchan asserebant eo modo non procedere, & quod illi è Mexico & Temixtitan omnino bello decertare constituerant, tamen simulavi,quamvis sic procederet veritas, me credere nuncijs, quia cupiebam allicere Dominos celebris civitatis ad capescendam amicitiam nostram:ex ea enim pendebat pax, & bellum omnium reliquarum provinciarum, quæ à Majestate Vestra defecerant. Solvi mandavi dictos nuncios, & significavi ne timerent, quia eos ad civitatem Temixtitan reverti volebam,& rogabam eos, dicerent Dominis civitatis, me bellum cum illis non desiderare, quamvis justam suscipiendi adversum eos belli causam haberem, sed pacem & amicitiam, ut prius habere solebamus. Et ut magis eos ad Majest. Vestræ servitium inducerem, eis nunciatum misi,me optime cognoscere,omnes autores belli mihi

illati,

illati, jam ab humanis decessisse. Vt præterita missa haberemus & nollent præstare causam, ut provinciæ suæ destruerentur & civitates quia hoc moleste ferebam. Et soluti discessere, promittentes ad me cum responso se redituros, Domini Coatincham & Guaxuta & ipse hoc tam bono opere remansimus amici, & fœdere juncti. Et ego nomine Majestatis vestræ veniam dedi erratis suis præteritis, & ipsi maxime lætati sunt.

Post septem aut octo in hac civitate Tesaico consumptos dies absque prælio aliquo, aut controversia, hospitium nostrum muniendo, & ordinem ponendo rebus necessarijs, & opportunis nostræ tutelæ, & ut hostes nostros offendere possemus, prospiciens hostes contra me non moveri, civitate egressus sum ducentis Hispanis, inter quos erãt XVIII. equestres, & triginta, qui balistis utebantur: & qui pixidibus decem, & tribus aut quatuor millibus indis amicis nostris. Et profectus per littora lacus, usque ad civitatem quandam nomine Iztapalapa: quæ abest spacio duarum leucarum à celebri civitate Temixtitan, & sex ab hac civitate Tesaico, quę civitas ascendit ad decem millia habitationum, & ejus medietas, & forte è tribus portionibus, duæ sunt in aquis. Et Dominus, qui erat frater Domini Muteezuma, quem Indi post mortem dicti Muteezuma, Dominum constituerant, primus fuerat, qui nobis bellum intulerat, & à civitate ejecerat. Et ea propter, & etiam, quia cognoveram incolas dictæ civitatis, in nos malo esse animo, illuc ire constitui.

Proficiscitur Cortesius ad civitatem Iztapalapa.

Et

Et cum adventum meum præsensissent, per duas leucas, antequam eo pervenirem, illico affuere aliqui Indi milites in planicie, & aliqui in lacu canois vecti, & sic toto illo spatio duarum leucarum, ivimus mixti, semper certando, tam contra eos, qui erant in continenti, quam eos, qui exibant aquis, donec pervenimus ad dictam civitatem & ante, quasi per duas tertias Leucæ, reserabant viam stratam quæ est inter Lacum aquæ dulcis, & Lacum aquæ salsæ, in obicis similitudinem, quemadmodum ex figura civitatis Temixtitan, quam Majestati Vestræ transmisi, videri potuit. Qua via strata, aut obice aperto, maximo impetu aqua exire cœpit à Lacu aquæ salsæ, in lacum aquæ dulcis, quamvis distent dicti Lacus ab invicem majori dimidiæ leucæ spatio, & non prospitientes eas insidias desiderio victoriæ, qua potiebamur, optime transivimus, & eos insequuti fuimus donec ingressi fuimus admixti hostibus dictam Civitatem, & cum jam essent admoniti omnes domos in continenti sitæ erant vacuæ, & omnes personæ cum rebus suis se collocaverant in domibus in lacu sitis, & ibi permansere illi, qui fugiebant & acriter nobiscum pugnavere. Tamen omnipotens tot vires suis subministrare dignatus est, quod ingressi fuerimus, usque quo aquas ingrederentur, aliquando ad pectus usque, & aliquando nando. Et cœpimus plures domos ex illis, quæ in aquis sunt constitutæ, & preterea ex illis ultra sex millia inter viros, fœminas, & pueros. Quoniam Indi nobis

amici,

amici conſpecta victoria, quam omnipotens conceſſerat, nil aliud negotij habebant, niſi à dextris & à ſiniſtris interficere. Et quia nox jam advenerat, milites collegi, & ignem injeci quibuſdam domibus & dum comburerentur, viſum eſt, quod Deus Opt. Max. ſpiritum meum ſuſcitaverit, & in memoriam revocavi viam ſtratam, aut obicem demolitum, quem videram in itinere, & occurrit maximum damnum in ea re poſitum, & properãdo cum meis, ordine poſitis, Civitatem exivi, Cum nox eſſet jam obſcura, & perveniſſem ad eam aquam cum jam hora noctis nona eſſe poſſet, jam tantum emanaverat, & labebatur tanto cum impetu, quod eam veloci paſſu tranſivimus, & aliqui ex Indis nobis amicis ſubmerſi ſunt, & amiſi omnem prædam à dicta Civitate ablatam, Et Majeſtati Veſtræ vera refero. Si ea nocte non tranſiviſſemus, aut per tres horas plus fuiſſemus morati, nullus noſtrum evaſiſſet. Circumdabamur enim aquis, abſque egreſſu aliquo, quo poſſemus exire. Et illuceſcente vidimus Lacum unum eſſe plenum ſicuti alterum, & aqua amplius non fluebat, & omnis lacus Salſæ aquæ erat Canois refertus, quibus vehebantur homines ad pugnandum, qui arbitrabantur nos ibi poſſe intercipere, & eo die reverſus ſum ad civitatem Teſaico, aliquando pugnando cum illis, qui è lacu exibant, quamvis parum damni illis poſſemus inferre, quia illico ad ſuas canoas pedem referebant, & cum perveniſſem ad civitatem Teſaico, inveni milites ibi relictos bene tutos,

nec

nec aliquã controversiam sustinuerant, & ex nostro adventu, & adepta victoria, maximam voluptatem adepti sunt. Sequenti die, postquam eo pervenimus, perijt ille Hispanus, qui vulneratus advenerat: & ille fuit primus quem Indi mihi hactenus interfecerunt.

Sequenti die ad me profecti sunt quidam nuncij è civitate Otumba, & alijs quatuor civitatibus, eidem contiguis, quæ distant per quatuor, quinque, & sex leucas à dicta civitate Tesaico, & supplices rogarunt, ut illorum præteritis erratis parcerem, præterito bello commissis. Ibi enim in Otumba universæ vires à Mexico, & Temixtitan convenerant, quando in fugam versi ab ea discessimus, arbitrantes nos posse penitus delere. Et bene cognoscebant ipsimet incolæ ex Otumba, quod se excusare non poterant, quamvis eo argumento se excusarent, afferentes, sibi hoc fuisse commissum. Et ut me impellerent, & procliviorem in sui amicitiam traherent, dixere: Dominos è Temixtitan ad eos nuncios destinasse, ut suam factionem sequerentur & nullo pacto amicitia mea conjungerentur, aliter contra eos moverent castra. & illos destruerent: sed ipsi mallent esse vasalli Vestræ Majestatis, & à me imperata exequi. Respondi, eos optime scire, qua animadversione digni existerent circa præterita, & ut illis parcerem, & crederem esse vero animo dicta, quæ jam mihi exposuerant, prius ad me ducerent nuncios illos captivos, quos ad eos venisse dixerant, & omnes incolas è Mexico, & Temixtitan, qui in sua provincia reperi-

rentur,

rentur, aliàs eorum erratis non parcerem. Et reverterentur domum, & eas inhabitarent, & ita se gererent, ut cognoscerem ex illorum operibus, eos Majestatis Vestræ fidos esse subditos. Quamvis autem plures alias rationes in medium adduxerint, nunquam tamen à me aliud obtinere potuerunt, & reversi sunt ad suam provinciam, pollicentes se præcepta mea & mandata exequi desiderare, & deinde semper extitere & sunt fideles Majestatis Vestræ subditi.

Alia relatione, fortunatissime, & excellentissime Domine, Majestati Vestræ significavi, quod eo tempore, quo me in fugam verterunt, & à dicta civitate Temixtitan expulerunt, deducebam mecum filium unum & duas filias ipsius Domini Muteezuma, & Dominum è Tesaico, qui dicebatur Cacamacin, & duos ejus fratres, & plures alios Dominos, quos captivos detinebam, & quemadmodum hostes eos omnes interemerant, quamvis eorum essent nationis, & aliqui ex ipsis Dominis suis, præter fratres duos germanos dicti Cacamacin, qui bono fato vix evadere valuere, quorum alter nominabatur Ipasuchil, & etiam alio modo Cucascacin, quem antea Majestatis Vestræ nomine, communicato consilio cum Domino Muteezuma, dictæ civitatis Tesaico, & provinciæ Aculuacan, Dominum constitueram. Cum in civitate Tascaltecal illum captivum retinerem, solutis vinculis aufugit, & ad dictam civitatem Tesaico reversus est, & jam creaverant in Dominum alium ejus fratrem nomine Guanacacin,

nacacin, de quo superius memini. Ajunt commisisse interimi dictum Quacuscacin fratrem suum hoc pacto. Quoniam quamprimum ingressus est provinciam Tesaico, custodes illum captivarunt, & hoc nunciarunt Guanacacin eorum Domino, & ipse etiam significavit Domino è Temixtitan, qui ut præsensit dictum Quacuscacin adventasse, ratus est illum non potuisse vincula fregisse, & fugisse, sed venisse nostro nomine, ut inde nobis aliquid significaret. Illico commisit dicto Guanacacin, ut interimeret dictum Quacuscacin suum fratrem. Qui sine dilatione illud executioni mandavit. Alius vero frater, qui erat minor inter illos, qui apud nos remansit, cum esset puer, imbibit nostros mores, & effectus est Christianus, & illi nomé imposuimus. Don Ferdinando, & quando discessi a provincia Tascaltecal, provincias Mexico, & Temixtitan versus, eum ibi cum aliquibus Hispanis dimisi, de quo in posterum, & quæ circa eum successerunt. Majestati Vestræ abunde referam.

Regulus quidam ex Idololatra efficitur Christianus.

Sequenti die postquam reversus fueram à civitate Iztapalapa, ad civitatem Tesaico, constitui destinare Condisaluum de Sandoval executorem majorem Vest. Majestatis præfectum cum viginti equitibus, & ducentis peditibus, balistis pixidibus, & parmis utentibus ad geminos necessarios effectus. Vnum, ut comitarentur extra dictam provinciam quosdam nuncios, quos mittebam ad civitatem Tascaltecal, ut scirem in quo statu essent illi tredecim bergantini, qui ibi parabantur,

& ad

& ad comparandas alias res oportunas, tam relictis in civitate Veræ Crucis, quā eorum, qui mecum erant. Ad alium vero, ut eis provinciæ partem tutam, & securam redderem, ut Hispani tutò & securi ire & reverti possēt, quia tunc temporis non poteramus exire hanc provinciam Aculvacan, nisi trāsiremus per hostium loca. Nec Hispani, qui morabantur in civitate Veræ Crucis & alibi, ad nos sine maximo discrimine proficisci poterant. Et commisi dicto executori majori, postquam conduxisset nuncios ad loca tuta, perveniret ad provinciam quandam nomine Calco, quæ fines habet cum hac provincia Culvacan. Pro comperto enim habebam, quod incolæ illius quamvis essent factionis illorum è Culva, volebant se Mejestati Vestræ subdere, & non audebant exequi, metu cujusdam præsidij, per eos è Culva apud illos constituti: & dictus præfectus discessit, quem omnes Indi è Tascaltecal comitati sunt, qui sarcinas nostras eo adduxerant, & aliqui qui advenerant nobis opem laturi, & aliquid predæ fuerāt potiti in bello, & quamprimum progressi sunt, præfectus, ratus, si Hispani extremum agmē occuparent, hostes eos aggredi non auderent. Hostes verò qui erant in colonia lacus & in littore illius aggressi sunt agmen eorum è Tascaltecal & prædam omnem abstulere, & quosdam ex eis interfecere, & cum præfectus cum equitibus eo pervenit, acriter in hostes irruerunt & vulneraverunt, & interfecerunt multos. Qui superfuere in fugam versi, retrocessere ad

aquas & ad colonias quæ lacui adhærent: & Indi è Tascaltecal profecti sunt cum rebus quæ eis superfuerant, in patriam, & pariformiter nuncij quos illuc destinabam: qui postquam loco tuto, & absque omni timore erant constituti, dictus Condisaluus de Sandoval, direxit iter ad dictam provinciam Calco, quę propinqua erat. Et die sequenti summo mane plurimi ex hostibus in unum convenere, ut eos pugna exciperent, & cum utraque pars esset in campis, nostri irruerunt in hostes, & equitibus, duo agmina dissiparunt adeo, quod brevi nostri victoria potiti sunt & iverunt comburendo, & eos interficiendo. Hoc facto, & eo itinere pacato, illi è Calco descenderunt, & benigne Hispanos excepere, & utraque pars maximam lætitiam consecuti sunt. Et primates eorum asseruere, velle me visum & allocutum proficisci, & eo pacto discessere, & dormitum venere ad civitatem Tesaico, & cum eo pervenissent, dicti primates cum duobus filijs Domini dictæ provinciæ Calco, mihi præsto fuere, & donarunt nobis trecenta auri pondera in frusta, & retulere parentem eorum ab humanis excessisse, & tempore quo perijt, eis dixerat, se nullum majorem mœrorem perpeti quam quod moreretur antequam me vidisset, & diu me expectaverat: eisque mandarat, quod quamprimum ad hanc provinciam pervenirem, me allocutum, & salutatum venirent, & me loco patris obtinerēt, & cum audiverant meum adventum ad civitatem Tesaico, illico desiderabant proficisci ad me, tamen non ausi

fuerant

fuerant metu illorum è Culva, & etiam eo tunc ausi non fuissent, nisi ille præfectus quem destinaveram, pervenisset ad suam provinciam, & quando reverterentur opus fore, ut eis impartirer totidem Hispanos ut reverti possent, & asseruerunt me optime scire, eos nec in bello nec extra mihi unquam fuisse hostes, & etiam me scire, quod eo tempore cum incolæ è Culva oppugnabant fortilitium, & domum in civitate Temixtitan & Hispanos quos ibi dimiseram, quando Cempoal profectus sum allocutum Narbaez, & etiam existentes in sua provincia duos Hispanos ad custodiam certæ quãtitatis Mayz, quod colligẽdum mandaveram in dicta provincia, extraxerant usque ad provinciam Guaxocingo, quoniam cognoscebant incolas illius nobis esse amicos, ne illi è Culva eos interficerent, ut omnes inventos extra fortilitium in civitate Temixtitan interfecerant. Hæc, & alia multa, flentes protulere. Illis gratias egi circa eorum bonum in nos animum, & bona opera, & pollicitus sum me omnia facturum, quæ illi cuperent, & à me bene haberentur. Et hactenus ostenderunt semper bonum in nos animum, & obediunt in omnibus, quæ ego nomine Majestatis Vestræ eis præcipio.

Filij dicti Domini de Calco, & illi qui secum advenerant, ibi unius diei moram traxere, & quia cupiebant in patriam reverti, rogabant, ut illis milites impartirer qui eos tutos conducerent: & Condisaluus de Sandoval, quibusdam comitatus equitibus, &

 peditibus,

peditibus,cum illis profectus est,quibus præcepi, postquam eos in provinciam comitati essent, perveniret ad provinciam Tascaltecal, & adducerent quosdam Hispanos qui ibi morabantur, & Don Ferdinandum fratrem dicti Canamacin, de quo superius memini, & post quatuor, aut quinque dies dictus major Executor reversus est cum dictis Hispanis, & adduxit dictum don Ferdinandum. Et inde ad paucos dies audivi,quod cum esset frater dictorum Dominorum,dictę provincię Dominium eidē pertinebat,quamvis haberet alios fratres, & propter hoc, & etiam quia dicta provincia erat sine Domino, quia Cacamacin Dominus illius, omnia dimiserat, & aufugerat ad civitatem Temixtitan,& istis de causis, & etiam quia erat maxime Christianis amicus, nomine Vestræ Majestatis curavi, ut illum in Dominum susciperent, & incolæ illius civitatis, quamvis pauci essent, illum acceperunt, & postea illi paruerunt, & reversi sunt multi ad dictam civitatem, & provinciam Aculvacham, qui abierant. & aufugerant, & serviebant dicto Don Ferdinando. Et postea cœpta est reformari,& habitari dicta civitas.

Hinc ad duos dies post hæc, venerunt ad me Domini è Coatinchan, & Guazuta,& asseruere,mihi certo proponerē, omnes eorum è Calva vires in me moveri,& contra Hispanos, & omnis regio erat hostibus referta, ut dicerem illis, an adducerent uxores, & filios ubi ego eram, vel eos in montes deducerent, quoniam ipsi maxime timebant. Ego autem

cos

eos forti animo esse jussi, ut non timerent,& domi suæ morarentur, nec moverent se, quoniam nulla re magis oblectabar, quam cum illis è Culva pugnam committere, & essent parati,& collocarent, disponerentq; suos vigiles in universa provincia, & videndo, aut audiendo hostes adventare, illico me monerent, & sic discessere animo gerentes ea, quæ commiseram velle exequi. Ego autem, ea nocte præparavi milites meos, & vigiles dispofui omnibus in locis, ubi opus esse cognovi, & tota ea nocte nos non dedimus somno, nec alijs negotijs incubuimus, & tota ea nocte expectavimus, & die alio, arbitrantes illud quod nobis retulere illi è Guazuta, & Coatinchan eventurum. Sequenti die mihi allatum est hostes vagari per lacus littora, cogitantes capere posse aliquos ex Indis è Tascaltecal, qui ibant, & revertebantur ad necessaria castrorum afferenda, & audiveram illos fœdera inivisse cum duabus colonijs. subditis civitati Tesaico quæ erant proximæ aquis, ut inde nobis omne possibile damnum inferrent, & ad muniendum se constituebant aggeres, fossas & alia varia ad sui tutelam. Hoc audito, sequenti die acceptis duodecim equitibus, ducentis peditibus, & duobus parvis campestribus tormentis eo, ubi vagabantur hostes, profectus sum, qui locus abest à civitate per spatium unius leucæ cum dimidia, & cum egrederer offendi quosdam exploratores ab hostibus missos, & aliosqui erant in insidijs collocati, & irruimus in eos,

 & inse-

& insecuti aliquos neci dedimus, qui superfuere aquæ se credidere, & partem dictarum coloniarum igne consumpsimus, & exultantes adepta victoria, reversi fuimus ad civitatem. Et die sequenti, tres primates dictarum coloniarum, ad me profecti sunt supplices veniam petentes, rogantesque, ne ulterius eos destruerem, & pollicebantur se in posterum nullum ex illis è Temixtitan in eorum colonias suscepturos, & quia istæ non erant personæ magni momenti, & erant subditi Don Ferdinando. Majestatis Vestræ nomine eisdem veniam dedi. Et alio die, venerunt alij incolæ dictarum coloniarum vulnerati, & male habiti, & nunciaverunt, quod illi è Mexico, & Temixtitan, reversi fuerant ad eorum colonias, & quia in eis non fuere adeo gratiose excepti, ut prius excipiebantur, male eos mulctaverant, & aliquos ex eis captivos abduxerant, & si ego eos non defenderem, omnes abducerent. Et rogabant, ut promptus, paratusque existerem opem laturus eisdem, si forte denuo illuc reverterentur, quoniam ipsi certo credebant eos reversuros majoribus copijs ad eos ultimæ internitioni dandos. Et solatus eos, commisi ut attenti, & parati existerent taliter, quod cum illi è Temixtitan contra eos moverent castra, tempestive scire possem, ut illis opem ferrem, & hoc habito responso, ad suas colonias reversi sunt.

Homines, quos dimiseram in civitate Tascaltecal, ut bergantinos fabricandos curarent, audiverant portui civitatis Veræ Crucis,

cis, applicuisse navim, ultra nautas cũ triginta, aut quadraginta Hispanis, octo equis, aliquibus balistis, pixidibus, & pulvere, & cum adhuc ignorarent, quomodo res in bello eo procederet, nec confiderent ad nos posse pervenire, maxime tristabantur. Erant ibi aliqui Hispani, qui non audebant ad me proficisci, quamvis plurimum optarẽt tale bonum novum ad me deferre. Quamprimum familiaris meus, quem ibi dimiseram, hoc audivit, aliquos volentes tentare venire eo ubi ego eram, præconia voce nunciari mandavit, gravi præmissa pœna, ne quis ab eo loco discederet, donec à me haberent in mandatis. Et servus meus prospiciens, me nulla ex re majori affectum iri lætitia, quam adventu istius navis & præsidij, quod nobis adducebat (quamvis iter non esset tutum) noctu discessit, & ad civitatem Tesaico pervenit, qua ex re plurimum cepimus admirationis, illum eo vivum pervenisse, & novis hujusmodi maxime fuimus lætati, quia subsidio plurimum indigebamus.

Eadem die catholice Domine, pervenere ad civitatem Tesaico quidam probi viri nuncij Dominorum è Calco, & significaverunt, quoniam se Majestati Vestræ in vasallos obtulissent, omnes illos è Mexico, & Temixtitan contra eos castra sua movere, ut eos destruerent, & interimerent. Et ad hoc convocaverant, & paratos esse jusserant omnes circumvicinos suos, & rogabant, ut illis opem ferrem in tali necessitate, quia cogitabant se maxime passuros, nisi eis opem ferrem. Et

ingenue fateor, Majestati vestræ. quemadmodum alias alia relatione Majestati Vestræ significavi, ultra nostros labores, & necessitates, majus onus, & dolor erat, non posse opem ferre, & auxiliari amicis nostris: qui, quoniam se subdiderant Majestati Vestræ, ab hostibus nostris è Culva maxime molestabantur. Et tametsi ego, & omnes commilitones mei, omnem in eo adhiberemus diligentiam, quoniam videbatur nobis in nullo plus Majestati Vest. complacere, quam si subditis tuis opem ferremus, & favorem præstaremus: tamen quia tempus quo illi è Calco ad me profecti sunt, non permittebat me illis elargiri, quæ desiderabant. dixi, quod eo tempore volebam mittere ad bergantinos adducendos, & ad id se paraverant omnes Incolæ è Tascaltecal, unde dicti bergantini in frustra adduci debebant, & ad hoc cogebar destinare aliquam quantitatem equitum, & peditum, & cognoscebam incolas provinciarum Guaxocingo, Churultecal & Guacachula, esse Majest. V. vasallos & nobis amicos, eos adirent, & meo nomine ab eis peterent, cum eis essent contermini, illis opem ferrent, & illuc præsidia sua mitterent, ut tuti interim esse possent, donec ipsemet eis opem ferrem, quoniam aliter providere non poteram. Et quamvis ipsis ea tam grata non essent, quam si eisdem aliquos Hispanos fuissem impartitus, gratias tamen mihi egere, & à me ut fides adhiberetur, literas meas illis decernerem petiere, & etiam ut securius illud expetere possent ab eisdem, quoniam inter

inter incolas è Calco, & alias duas provincias, cum diversæ essent factionis, semper viguerat controversia. Et forte dum hoc negocium componerem, advenere nuncij quidam à dictis provincijs Guaxocingo, & Guacachula, & præsentibus nuncijs è Calco dixere, Dominos dictarum provinciarum nulla de me nova habuisse, postquam discesseram a civitate Tascaltecal, quamvis & vigiles suos retinerent in montium cacuminibus, qui universæ provinciæ Mexico, & Temixtitan supereminent, ut cum viderent crebos fumos (qui sunt inditia belli) mihi cum suis subditis & militibus opem laturi venirent. Et quia à parvo tempore plures fumos solito viderant, accesserant cognituri, quomodo me haberem, & si subsidio aliquo mihi opus esset, illico comparare possent exercitum. Ego autem eisdem gratias egi, & respondi Dei Optimi Maximi auspicio Hispanos omnes, & me recte valere, & semper victoria potitos esse contra Hostes nostros. Et ultra voluptatem, quam capiebam ex bono eorum animo, & præsentia, plus tamen eorum adventu lætabar, ut eos fœdere jungerem illis è Calco qui aderant, & eos ad id rogabam cum essent. Vestræ Sacræ Majestati vasalli, ut essent boni amici, & alter alteri opem ferret contra incolas è Culva, qui iniqui & pessimi existebant: & maxime in præsentiarum cum illi è Calco ope eorum indigerent, quoniam incolæ è Culva volebant eos aggredi. Et eo pacto remansere amici & fœdere juncti,

& consumptis ibi mecum duobus diebus omnes discessere, multum læti & contenti, & postea semper alter alteri opem tulit.

Inde ad tres dies cum sciremus jam tredecim bergantinos esse perfectos, & homines qui eos adducere debebant esse paratos, misi Condisalvum de Sandoval executorē majorem cum quindecim equitibus & ducentis peditibus, ut eos adducendos curaret. Cui mandavi ut destrueret, & solo æquaret amplam coloniam subditam huic civitati Tesaico, quæ contermina est civitati Tascaltecal. Incolæ enim illius neci dederant quinque equites, qui proficiscebantur à civitate Veræ Crucis, ad celebrem civitatem Temixtitan, quando ego in ea oppugnabar, nullo modo cogitantes talem nobis evenire posse proditionem: & eo tempore, cum primo hac vice ingressi fuimus hanc civitatem Tesaico, invenimus in oratorijs & Meschitis dictæ civitatis coria dictorum quinque equorum cum pedibus, manibusque & ferramentis insuta, & adeo aptata, quod melius in universo terrarum orbe fieri non posset, & in signum victoriæ ipsos, bona multa, & res varias Hispanorum obtulerunt idolis suis, & invenimus sanguinem commilitonum, & fratrum nostrorum sparsum & sacrificatum in omnibus illis turribus & Meschitis. Fuit res tantæ mœstitiæ ut nos reintegrare coëgerit omnes nostros labores & ærumnas. Et proditores illius coloniæ & alij circumvicini, eo tempore cum dicti Christicolæ illac transiverunt, eos optime excepere, ut illi se tutos crederent,

Hispani pedes equorum anteriores, manus appellāt.

rent, & in eos majori sævitia uti possent, quã nunquã mortalium aliquis usus fuerit, quoniam dum illi descenderent à clivo quodã, & difficile emetirentur iter, & equis descendere coacti, freno equos trahentes, & impeditos hostes à dextris & sinistris in insidijs collocati, eo in difficili loco circundederunt. Ex quibus aliquot interfecerunt, & alios captivos tenuere, ut eos ad civitatem Tesaico perducerent, & illos sacrificarēt; & corda eorum è pectoribus extraherent, ante ipsorum idola, & hoc evenisse credimus. Quoniam cum dictus major executor illac transivit, quidam Hispani qui secum proficiscebantur, in quadam domo unius coloniæ, quæ consistit inter civitatem Tesaico & illam coloniam, ubi interfecti sunt & capti dicti Christicolæ in pariete alba scriptum invenere. Hic fuit captivus infortunatus Iohannes Iuste, qui erat quidam nobilis ex illis quinque equitibus, quod spectaculum sine dubio videntibus maximam cordis attulit mœstitiam atq; dolorem. Quum major exequutor illuc pervenisset, quam primum incolæ illius coloniæ cognovere suum magnum errorem, & facinus, fuga salutem quærere cœperunt. Equites vero, & pedites nostri, & Indi nobis amici eos insequuti sunt, & multos neci dedere, & captivas habuere plurimas fœminas, & pueros tot quot potuerunt, & in servitutem abduxere. quamvis pietate motus noluit interficere & destruere quantum potuit, & antequam discederet superstites convenire, & in sua colonia degere jussit, & in præsentiarum habitatur,

habitatur, & erroris suis eos maxime pœnituit. Et dictus major executor ulterius progressus est, per quinque aut sex leucas, ad coloniam quandam è provincia Tascaltecal, quæ est proximior confinibus è Culva, & ibi offendit Hispanos, & homines adducentes bergantinos, & sequenti die discessit cum tabulis & compagibus, quas adducebant optimo ordine, plusquam octo millibus hominum. Quod ut erat visu mirabile, sic & cogito esse creditu mirabile, portare tredecim bergantinos terra, per decem & octo leucas. Quoniam vera refero Majestati Vestræ quod ab agmine quod procedebat ad extremũ, intercedebat intercapedo duarum leucarum, & cum primum progredi cœperunt, præcedebant octo equites Hispani, & centum pedites. In lateribus vero, ultra decem millia hominum, è provincia Tascaltecal tuebantur. Quibus præerant Iutecad, & Teutipil, qui sunt duo Domini ex primatibus provinciæ Tascaltecal. Extremum defendebant agmen centum Hispani & ultra, pedites, & octo equites, & forte ad decem millia hominum bello aptorum & bene compositorum, quibus præerat Chichimeeatecle, qui est ex primatibus illius provinciæ cum alijs ducibus, quos secum adducebat, qui eo tempore quo discesserant in primo agmine adducebantur tabulæ. In extremo vero compago. Et ut ingressi sunt provinciam è Culva, bergantinorum magistri jussere, quod in primo agmine compago locaretur, & tabulæ essent in extremo agmine,

agmine, quoniam majori futuræ erant impedimento, si eis aliquid evenisset. Quod si evenire verisimiliter esset futurum in primo agmine, & Chichimecatecle, qui adducebat tabulas, quemadmodum eousque cum suis militibus fuerat sortitus primum agmen, duræ fuit cervicis, & obstitit plurimum, & maxime laborarunt, ut extremum locum obtineret, quia ipse volebat subire discrimen, quod inde evenire posset, & hoc concesso etiam nolebat pati, quod in extremo agmine aliquis Hispanorum moraretur, cum sit vir maximæ fortitudinis, & vigoris, & ipse quærebat potiri eo honore. Adducebant dicti duces duo millia hominum onustorum commeatibus, & eo ordine & serie prosecuti sunt iter suum, in quo fuere tribus diebus. Quarta vero luce ingressi sunt hanc civitatem maximo gaudio & exultatione, & strepitu tympanorum. Et ego ut eos exciperem, illis obviam progressus sum. Et ut superius dixi, illa multitudo tantum extendebatur, quod ab eo tempore quo primi ingredi cœperunt, intercederet spacium sex horarum, antequam novissimi ingrederentur, nunquam cessantibus, qui ordine ingrederentur. Et postquam ad illos perveni & gratias egi illis Dominis de beneficijs in nos collatis, illis hospitia consignavi, & necessaria provideri curavi, quam fieri potuit optime, & ipsi mihi retulere, desiderare cum illis è Culva congredi, & viderem quid vellem illis jubere, & retulere, eos una cum alijs quos secum adduxerāt, eo animo venisse, & una cum Hispanis,

Hispanis,aut mori,aut vindictam sumere volebant. Ego gratias egi & dixi, ut quieti se darent, & cito eorum morem gererem voluntati.

Post quam omnes isti è Tascaltecal, in civitate Tesaico quieverant tribus aut quatuor diebus qui equidem (comparatione virorum,qui in istis regionibus habētur) erant strenuissimi, in armis esse jussi viginti quinq; equites, trecentos pedites & quinquaginta balistis,& pixidibus utentes,& sex parva tormenta campis conducentia,aptari jussi, & inscijs omnibus quo pergeremus nona diei ab hac civitate discessimus, & mecum venere Duces prædicti, cum forte triginta millibus hominum, suis agminibus bene compositis, secundum eorum consuetudinem,& per leucas quatuor ab ista civitate, cum jā esset hora tarda,offendimus agmen hostile,& nos equites irruimus in eos,& in fugam vertimus. Illi vero è Tascaltecal, cum sint agiles, nos sunt sequuti, & ex hostibus multos intereminus. Ea nocte sub dio semper ad omnia parati noctem duximus maximis vigilijs, Sequenti die, summo mane, incœptum iter prosequi cœpimus, & eousque nulli quo progredi vellem significaveram, & hoc ideo feceram, quia cavebam à quibusdam è Tesaico, qui proficiscebantur nobiscum, ne illud incolis è Mexico, & Temixtitan significarent quia adhuc illis non fidebam,& pervenimus ad coloniam nomine Xaltoca, quæ est sita in medio lacus, & circū eam invenimus plures,& magnas fossas aquarum,& muniebant circum circa dictā

coloniam,

coloniam, ne equites ingredi possent, & hostes maxime vociferabant, & conjiciebant in nos fustes, & spicula. Et pedites, quamvis magno labore, eam ingressi sunt, & illos à colonia expulerunt, & magnam dictæ coloniæ partem igne consumpserunt, & ea nocte ivimus dormitum per leucam, & orta jam luce secuti nostrum iter offendimus hostes, & à longe cœpere vociferare, ut solent in bello facere, quæ vociferationes sunt mirabiles auditu, & nos alij incepimus illos subsequi. Et eos insequendo pervenimus ad magnam & pulchram civitatem, quæ dicitur Guanticlan, & eam invenimus inhabitatã, ea nocte ibi moram traximus.

Sequenti die ulterius progressi, pervenimus ad quandam civitatem Tenainca nomine, in qua nullum obstaculum invenimus, & absque eo quod nos quieti daremus, progressi fuimus in aliam civitatem Acapuzalco nominatam, quæ totaliter est in circuitu lacus, nec in ea quievimus, admodum enim desiderabam pervenire ad aliam civitatem, quæ Aracuba dicitur, quæ est proxima civitati Temixtitan, & cum essemus illis propinqui, invenimus circum circa multas aquarum fossas, & hostes promptos, paratosque. Et quamprimum eos vidimus, & Indi nobis amici similiter irruimus in eos & ingressi sumus civitatem, & interficiendo eos expulimus à civitate, & ea nocte cum hora esset tarda, nil aliud fecimus quam hospitio nos collocavimus, quod erat adeo amplum, ut commode in eo nos collocare potuerimus.

Sequenti

Sequenti die illucescente Indi nobis amici, cœpere civitatem depopulari, & comburere præter hospitium ubi hospitabamur, & in hoc tali usi sunt diligētia, ut combusta fuerit etiam quarta pars nostri Hospitij, & hoc ideo commissum est, quoniam alias quando profligati discedebamus à celebri civitate Temixtitan, incolæ ipsius, una cum illis è Temixtitan, in ea nos maxime oppugnarunt, & interfecere plures Hispanos.

Illis sex diebus, quibus fuimus in hac civitate Atacuba, nullus extitit dies, quo non fuerimus cum hostibus congressi, & levia prælia iniverimus, & Duces illorum è Tascaltecal, & commilitones sui plurima duella inibant cum illis è Tascaltecal, & inter se acriter & strenue præliabantur, & inter eos multa intercedebant, & alter alteri minabatur, & convitia proferebant adinvicem, quæ sine dubio erant spectatu digna, & omni hoc tēpore mortui sunt plurimi ex hostibus, absq; aliqua nostrorum morte, quia multoties ingressi sumus stratas illas vias & pontes civitatis, quamvis cum tot munimina obtinerent, acriter resisterent, & multoties fingebant cedere, ut civitatem ingrederemur, asserendo. Ingrediamini civitatem, ut in ea vos voluptati (ut superiori tempore) dare possitis. Aliquando dicebant. Cogitatis adesse alium Muteezuma, qui votis satisfaciat. Et dum sic ista fierent, perveni semel ad quendam pontem, quem expugnaveram. & cum ipsi essent ultra illum pontem, significavi meis, ut quiescerent, & similiter illi cum signum meum

meum conspexere, innuerunt suis, ut silerêt, & eis retuli quare essent effecti fatui, & vellêt destrui, & si inter eos comperiretur aliquis ex Primatibus civitatis, illuc accederet, quoniam desiderabam illum alloqui. Illi vero responsum dedere, omnem illam hominum multitudinem, quam ibi videbam esse Dominos, & propterea ea, quæ vellem in medium proferrem, & cum ego nullum responsum dedissem, cœpere in convitia prolabi, & quidam ex nostris eis nunciavit eos fame perituros, non permittentibus nobis ut inde exirent quæsitum cibaria. Responderunt, se non indigere, & si indigerent, manducaturi essent nos Hispanos & Incolas è Tascaltecal. Et quia iter meum ad hanc civitatem à Tacuba fuerat potissimum, ut tractarem cum illis è Temixtitan, & cognoscerem, quali essent intentione, & mora mea ibi nil proderat, post sex dies decrevi reverti Tesaico ut properatem ad conficiendos bergantinos, & ut terra, marique eos obsidione premerem. Eo die, quo discessimus, venimus dormitum ad civitatem Goaotitan de qua superius memini, & hostes nos semper sunt insecuti, & nos equites sæpius in eos irruebamus, & sic aliqui permansere in nostra potestate. Sequenti die cœpimus iter nostrum prosequi, & cum hostes nos discedentes prospicerent, rati sunt nos id timore facere: convenere multi ex illis. & nos insequi cœpere. Cum ego hoc prospicerem, jussi pedites anteire, & cum sisterent, in extremo eorum agmine essent quinque equites & ipse remansi cum reliquis

Cc vigintis

viginti: & jussi sex equites se collocare in insidijs in quodam loco, & alios sex in alio, & quinque in alio, & ipse tribus equitibus in alio. Et quam primum hostes transivissent, cogitantes nos omnes insimul anteire, audientes vocem (Sancte Iacobe) prosilirent, & eos à tergo aggrederentur. Et cum tempus affuit prosilivimus, & cœpimus lanceis illos impetere, & insequuti fuimus eos per duas leucas, semper in planicie quæ fuit visu digna, & sic ex illis multi periere, tam à nobis quam ab Indis nostris amicis interempti, & remansere, & ulterius nos non sunt insecuti. Nos vero pedem retulimus, & consequuti fuimus nostros, & ea nocte permansimus in colonia quadam insigni Aculman nomine, quæ abest duabus leucis à civitate Tesaico. Vnde discessimus sequenti die. & in meridie pervenimus ad civitatem, & fuimus hilari vultu à majore executore, quẽ præfeceram, & ab omnibus reliquis recepti, & maxime lętati sunt nostro adventu, quoniam postquam inde discesseramus, nunquam aliquid de nobis ad eorum aures pervenerat, nec quid evenisset, & maxime desiderabant scire. Sequenti die, postquam eo perveneramus, Domini & duces militum è Tasealtecal à me dimitti petierunt, & profecti sunt ad eorum civitatem, admodum læti aliqua hostium præda.

Per dies duos, postquam ingressi eramus civitatem Tesaico, venerunt ad me aliqui Indi nuncij Dominorum è Calco, & significarunt Dominos suos jussisse, ut mihi suo nomine nunciarent, quod illi è Mexico & Temixti-

Temixtitan eos aggredi vellent, & invadere ut eos destruerent,& me rogabant, ut eo subsidium destinarem, quemadmodum alias petierant. Et ego illico curavi mittere Condisaluum de Sádoval cum viginti equitibus, & trecentis peditibus, cui præcepi ut properaret, & cum illuc pervenisset,curaret omnibus modis opem ferre,& favorem possibilem præstare illis Majestatis Vestræ vasallis, & nobis amicis,& cum eo pervenisset,comperit plurimos ex provincijs Guaxocingo, & Guacachula convenisse & expectare, & compositis rebus discessêre, profecturi ad coloniam nomine Guastepeque, ubi incolæ è Culva erant collocati, unde damna inferebant incolis è Calco, & hostium plures exierunt è quadã colonia,quę erat in itinere,& cum Indi nobis amici essent magno numero, fidentes Hispanis equitibus insimul ingruerunt in eos, & castris potiti sunt, & ea in colonia prope Guastepeque ea nocte morati sunt,& postera luce discessêre, & cum pervenissent prope coloniam Guastepeque,incolæ è Culva incœpere conserere manus cum Hispanis, tamen brevi eos in fugam verterunt, & eos interficiendo ejecerunt à colonia. Equites vero morati sunt, ut equis cibum subministrarent, & hospitarentur, & dum essent ita imparati,pervenere hostes usque ad plateam ante hospitium existentem vociferando,projiciendo lapides,fustes,& sagittas, & Hispani sumptis armis unacum Indis nobis amicis, eos aggressi sunt,& à dicta colonia denuo expulerunt, & insecuti sunt eos per leucæ spa-

Cc 2 cium,

cium, & interfecere multos ex hostibus, & ea nocte admodum lassi, reversi sunt ad dictam coloniam Guastepeque, ubi quievere per dies duos. Eo tempore major executor audivit in colonia ulteriori Acapichtla nomine, convenisse hostium maximam multitudinem, & constituit illuc proficisci visum, si pacifice se dedere vellent & pacem vellent quærere. Ista colonia erat admodum munita, & loco alto sita, ubi ab equitibus lædi non poterant, & cum Hispani illuc pervenissent, illico hostes manus conserere cœperunt, & è loco alto lapides projicere. Et quamvis multi essent ex amicis nostris, cum dicto majori executore, considerantes loci munimen, non audebant hostes aggredi, & quā primum dictus major executor, & Hispani hoc conspexere, constituerunt, aut mori, aut vi ascendere in excelsum illius coloniæ, & invocatione Sancti Iacobi incœperunt ascendere, & Deo optimo maximo placuit, tantum virium eisdem subministrare, quod quamvis maxime obsisterent & offenderent, ascenderunt tamen quanquam multi fuerint vulnerati, & cum Indi nostri amici eos essent insecuti, & hostes se victos viderent, fuit tanta eorum cædes ex Hispanis manibus & illis qui cadebant ab alto, quod omnes illi qui ibi interfuere, affirmant fluvium parvum, qui coloniam illam circundabat, rubicundum mortuorum sanguine effluxisse, & piu morati sunt, antequàm aquam potabilem extrahere possent. Cum enim ingens esset æstus, aqua multum indigebant, & cum modum huic

Fluvius quidam interfectorum sanguine rubet.

negotio

negotio imposuisset, dimittens duas eas colonias quietas, & bene condigna castigatione mulctatas, quia pacem primo negassent, dictus major executor reversus est omnibus comitantibus ad civitatem Tesaico. Et credat. V. S. C. M. hanc fuisse insignem victoriam, in qua Hispani optime vires suas demonstrarunt.

Cum incolæ è Mexico, & Temixtitan audivere maximum damnum illatum suis ab Hispanis & incolis è Calco, constituerunt in eos mittere duces quosdam maximis copijs, quo audito incolæ è Calco mihi significarunt, rogantes, ut illis celerrime præsidium transmitterē, & illico expedivi dictum majorem executorem quibusdam peditibus & equitibus.

Tamen cum eo pervenit, jam hostes è Culva & incolæ è Calco, conflixerant acriter hinc inde, ut Deo placuit, ut amici nostri è Calco victoria fuerint potiti, & neci dedere multos ex hostibus, & captivos obtinuere quadraginta, inter quos erat dux quidam ex Mexico & duo alij ex primatibus quos omnes incolæ è Calco consignarunt dicto majori executori, ut ad me eos adduceret. Quorum aliquos ad me destinavit, reliquos secum retinuit. Voluit enim morari ad præsidium incolarum è Calco, in quadam colonia in finibus hostium è Mexico. Et postea dum ei visum est moram suam non necessariam, rediit Tesaico, & adduxit reliquos captivos, qui apud eum remanserant. Interim habuimus alia multa levia certamina, & occursus

cum incolis è Culva, quæ omnia ad evitandam prolixitatem prætermitto.

Cum iter à civitate Veræ Crucis, ad hanc civitatem jam esset tutum & possent ire, & redire tuti illi è civitate jam dicta, quotidie aliquid à nobis audiebant, & nos similiter ab illis, quod prius fieri non poterat. Et nuncio quodam miserunt ad me quasdam balistas, pixides, & pulverem: quibus maximam cepimus voluptatem. Et inde ad duos dies, miserunt alium nuncium, quo nunciarunt portui applicuisse naves tres quibus vehebantur multi milites, & equi, & eos illico ad nos erāt transmissuri. Et cum in tanta essemus subsidij penuria, nobis à Deo Opt. Max. subsidium transmissum credidimus.

Omnibus modis possibilibus inquirebam in nostram amicitiam allicere incolas è Temixtitan, partim ne eorum causa destruerentur, partim ut quiesceremus à laboribus præteritorum bellorum. Et maxime, quia cognoscebā inde provenire maximam utilitatē V. Majestati: & ubicumque poteram habere aliquem civitatis incolam, illum remittebam, ut illos monerem, quod pacifice deditionem facerent. Et in die Mercurij Sancti Anni M. CCCCCXXI. coram præsto esse jussi primates incolas è Temixtitan, quos illi è Calco captivaverant, & nunciavi an aliquis eorum proficisci vellet ad civitatem, & meo nomine Dominos illius alloqui, & eos rogare, quod ulterius non quærerent mecum bella gerere, & se subderent in vasallos Vestræ Majestatis, ut prius fecerant, quoniam ego illos

illos perdere non cupiebam, sed in amicos tenere. Et quamvis non libenti animo irent, quoniam timebant, si nuncium illud afferentes irent, eos interficerent, duo tamen ex illis ire constituerunt, & à me literas petiere. Et quamvis illi non perciperent ea, quæ in eis continebantur, sciebant tamen talem vigêre consuetudinem, ut cum eo pervenirent incolæ civitatis eisdem fidem adhiberent Ideo interpretibus adhibitis eis nota feci, quæ in dictis literis continerentur, scilicet ea, quæ ipsismet imposueram, & eo pacto discessêre, & præcepi quinque equitibus, ut eis assisterent, donec ad loca tuta pervenissent.

Die sabbati sancti, incolæ è Calco, & sui confœderati, & amici mihi nunciandum curarunt, incolas è Mexico, contra eos moveri, & ostenderunt panno quodam albo pictas omnes colonias, quæ adversus eos proficiscebantur, & itinera, quibus proficisci debebant, & supplicabant, quod omninò subsidium eisdem transmitterem, & dixi eis, quod inde ad dies sex subsidium eisdem destinarem, & si intra hoc tempus necessitate aliqua prememerentur, mihi significandum curarent, & ego eisdem opem essem laturus. Tertia die Pascatis reversi sunt me rogatum, ut celerrime subsidium transmitterem, quia citius quam fieri poterat hostes appropinquabant: & ego eis aperui me velle ire ad opem eis ferendam, & voce præconia mandari jussi esse in armis viginti quinque equites, & pedites trecentos.

Die Iovis ante hoc, venere ad civitatem Tesaico, quidã nuncij è provincijs Tazapan,

Mascalango, & Neuten, & aliarum provinciarum, & significarunt adventasse, ut se dederent in vasallos Vestræ Majestatis, & ut amicitia nobiscum jungerentur: quoniam ipsi nunquam aliquem ex Hispanis interemerant, & se erexerant contra servitium Vestræ Majestatis,& attulere quasdam vestes ex bombice. Eis gratias egi, & pollicitus sum, si essent boni, & fideles, illos bene tractarem, & sic læti reversi sunt.

Sequenti die Veneris,qui fuit quintus dies Aprilis, dicti Anni Millesimi quingentesimi vigesimi primi, digressus sum ab hac civitate Tesaico, comitantibus triginta equitibus, & trecentis peditibus qui erant parati, & in ea dimisi triginta equites & trecentos pedites, quibus præfeci Condisaluum de Sandoval executorem majorem, & mecum exivere ad viginti millia hominum è Tesaico, & agmine composito, ivimus dormitum ad coloniam provinciæ Calco, Tamanalco nomine, ubi optime fuimus recepti & hospitati, & ibi (quoniam est locus munitissimus) postquam incolæ è Calco amicitiam nostram iniverant, semper præsidium tenuere, est enim in finibus provinciæ è Culva. Posterâ vero die pervenimus ad Calco, nona hora diei, & nullam moram fecimus, nisi in alloquendo Dominos illius, & illis sententiam meam aperui, quæ erat semel ambire lacum, cum cogitarem, quod eadem die transacta quæ magni erat momenti tredecim illi bergantini essent perfecti & parati, ut eos lacubus credere possemus. Et

cum

cum essem allocutus Dominos è Calco, hora vesperarum discessimus, & devenimus ad eorum coloniam ubi se nobis conjunxere ad quadraginta millia hominum militum nobis amicorum, & ea nocte ibi quievimus. Et quia incolæ dictæ coloniæ mihi retulere, incolas è Culva, me in planicie expectare, jussi in aurora gentes omnes esse in armis, & expeditas, & sequenti die post missarum solennia progredi cœpimus, & ego primum agmẽ occupavi comitantibus viginti equitibus. In extremo vero agmine, remansere equites decem, & eo pacto transivimus cacumen arduum. Post meridiem pervenimus ad montem arduum & altum, & in ejus cacumine erat magna multitudo mulierum & puerorum, & illius latera plena armatis viris, & illico vociferare cœperunt, fumos multos faciendo, in nos tum fundis, tum absque fundis multos lapides, sagittas, jacula & fustes jaciendo, ita quod cum pervenissent ad nos, multum incommodi sustinebamus. Et quamvis vidissemus, quod in planicie non ausi fuerant nos expectare, mihi visum est (quamvis aliud foret iter nostrum) esse pusillanimitatem ulterius progredi, priusquam eis aliquid damni intulissemus, & ut amici nostri non arbitrarentur nos ex segnitie illud prætermittere. Circumspexi montem, qui erat in circuitu fere per leucam, & vere tam natura munitus & arduus, ut videretur fatuitas velle illum ascendere & occupare, quamvis eos obsidere possem, & eos ad deditionem cogere, non poteram me

continere, & dum ita hærerem, constitui illum ascendere tribus locis, quos conspexeram, & commisi Christophoro Corral signifero sexaginta peditum (qui semper me comitabatur) ut suo vexillo in eos irrueret, & ascenderet locum magis arduum, & quibusdam militibus pixidibus utentibus, & balistis, ut eum intrepide sequerentur.

Et Iohanni Rodriguez à Villa Forti, & Francisco Verdugo præfectis, & socijs suis & quibusdam militibus balistis utentibus alio loco ascenderent, & Petro Dircio & Andreæ à Moniaraz ut alio loco aggrederentur, quibusdam paucis militibus, pixidibus, & balistis utentibus. Et cum audirent pixidis sonum omnes constituerunt ascendere, & aut mori, aut victoria potiri. Et cum audissent pixidis sonum illico montem scandere cœpere, & hostibus cepere duos montis circuitus, & ulterius ascendere non prævaluere, quia nec pedibus nec manibus se sustinere poterant. Erat enim incredibilis asperitas, & arduitas dicti montis, & tot lapides manibus ab alto dejiciebant, qui, quamvis frangerentur maximum damnum inferebant, & fuit tam strenua hostium defensio, ut duos nobis interfecerint Hispanos, & vulnerarint ultra viginti, nullo pacto illac transire potuimus. Ego autem, cum viderem impossibile esse, plus eo quod feceramus, posse efficere, & multos hostium convenire, ut in monte constitutis opem ferrent, ut omnis planicies esset hostibus referta, præfectis mandavi, ut pedē referrent, & quum descendissemus eos aggressi

gressi fuimus, qui erant in planicie eos vulnerando, & interficiendo, & duravit persecutio plusquam hora cum dimidia, & quum maxima esset hostium multitudo, equites fuere dispersi, & postquam convenere, factus fui ab eis certior, qualiter pervenerant per leucam ab eo loco, & viderant alium montem, maxime refertum gentibus, tamen non tam arduum, & in planicie circumcirca erant plurimæ coloniæ, & duo non defuisse ibi, quæ hic deerant. Primum erat aqua. Aliud, quod cum mons non tam arduus esset, non tantum obsisteret; & quia sine periculo gentes illæ non poterant capi, maxima cum mœstitia (quum ea victoria potiri non potuissemus) inde discessimus, & profecti fuimus dormitum in alia colonia apud dictum montem, ubi maxime passi fuimus, quia nec ibi aquam potuimus comperire, & tota ea die nec nos, nec equi, eam attigeramus, & sic mansimus ea nocte, audientes hostium tympana, buccinas, & vociferationes.

Quum illuceret quidam præfecti, & ego suspeximus crepidinem, quæ nobis non minus ardua videbatur, quam primus mons. Habebat enim abrupta altiora quidem, non tamen ascensu ardua, & in illa erant plures pugnæ apti, ut ascensum prohiberent. Et præfecti, & ego cum alijs nobilibus, qui aderant, acceptis parmis pedites eousque progressi fuimus (conduxerant enim equos, ut eisdem potum exhiberent per leucam ab eo loco) ut saltem videremus montis situm, & unde possemus illum oppugnare. Et reliqui

quamvis

quamvis nihil eis fuisset commissum, nos subsequi cœpere. Et quamprimum pervenimus ad montem, illi qui erant in abruptis illius, arbitrati sunt me medium velle aggredi, & ea reliquerunt ut suis subvenirent. Ego vero quamprimum conspexi eorum malum ordinem & cogitans, sic a duo abrupta occuparem, possem multum eis damni inferre: absque multo strepitu, jussi præfectum cum suis commilitonibus ut alterum ex eis ascenderet, occuparetque magis arduum, quod vacuum reliquerant. Ego autem reliquis comitantibus montem scandare cœpi, ubi densiores erant hostes: & Deo placuit ut illius gyrum unum occupaverim, & collocavimus nos in loco tam elato, ut pene illum ubi manus conserebant æquaret, quem videbatur impossibile vi occupare posse. Saltem sine maximo periculo & damno. Iam præfectus unus collocaverat vexillum suum altiori in parte dicti montis, & inde jaculari cœpit in hostes balistis & pixidibus. Illi viso incommodo, quod sustinebant & animo volentes futura annuerunt velle facere deditionem, & arma deposuere humi, & semper mea extitit sententia, velle illis ostendere, nos nolle eos offendere, & damnum aliquod inferre, quamvis maxima essent pœna digni. Præsertim cum vellent esse Majestatis Vestræ vasalli, & est gens tantæ rationis, ut hæc omnia optime percipiat. Iussi ut desisterent à damno eis inferendo, & cum me allocutum venere, eos læto vultu recepi, & cum conspexissent, quã graciose

tiose secum agebamus, illis illud in altero monte existētibus nunciarunt. Qui quamvis victores mansissent, constituerunt tamen se dedere in Majestatis Vestræ vasallos. Et accessere veniam petētes errorum præteritorū. In ea colonia apud montem, fuimus per dies duos, & inde vulneratos milites ad civitatem Tesaico conducendos curavi.

Et inde discessi, & decima hora die pervenimus ad civitatem Guastepeque, de qua superius memini, & in domo Viridarij Domini ipsius omnes hospitati sumus, quod viridarium est majus, pulchriusque omnibus, quæ ullo unquam tempore visa sunt. Continet enim intra se quatuor leucarum circuitum, & eo præterlabitur conspicuus fluvius, & de loco ad locum ad geminarum balistarum jactum, sunt Domus cum viridarijs suis parvis, varijs arboribus diversorum fructuum, & herbis & floribus odoriferis. Et certe est spectatu dignum videre viridarij hujusmodi elegantiam & amplitudinem. Et eo die in eo hospitati fuimus, & incolæ nos omnibus possibilibus officijs prosecuti fuere. Postera autem die discessimus, & octava hora diei pervenimus ad coloniam magnam Iantepeque, in qua nos multitudo hostium expectabat, & cum eo devenimus, visum est eos nobiscum velle pacifice agere, sive timore quo premebantur, sive ut nos deciperent, quia illico sine aliqua compositione fugere cœperunt, & coloniam deserere, & ego non curavi in ea moram trahere, & cum illis triginta equitibus eos insecuti

Viridarium ampliss. & elegantiss.

insecuti fuimus per leucas duas, donec inclusimus eos in alia colonia, quæ Giluteq; nuncupatur, ubi multos vulneravimus, & etiam interfecimus. In ea invenimus incolas admodum imparatos. Eo enim pervenimus, antequam eorum exploratores advenissent, & aliqui eorum obiere, & cœpimus plures mulieres, & pueros. Reliqui omnes terga fugæ dedere. Ego moram traxi in ea colonia diebus duobus, ratus Dominum illius venturum, ut se Majestati Vestræ subderet, & cum non venisset, in meo discessu ignem coloniæ injiciendum curavi, & antequam ab ea discederem, venerunt ad me quidam alterius coloniæ ulterioris Iactepeque nomine, & supplices petiere, ut erroribus suis condonarem, quoniam volebant Majestatis Vestræ esse vasalli, & ego eos benigne excepi, quoniam in eos jam condigne fuerat animadversum.

Eadem die, qua discessi, perveni ante coloniam quandam munitissimam Coadinabaced, & in ea erant multi viri pugnæ apti, & erat colonia tam munita, & circundata, tot monticulis, & anfractibus, ut aliqui eorum decem hominum obtinerēt profunditatem, & equites non poterant ingredi, nisi locis duobus, & eos tunc temporis ignorabamus, & ut per ea loca ingredi possemus cogebar, ambire spatium leucæ cum dimidia. Poteramus etiam ingredi per pontes ligneos, tamē eos extulerant, & erant tam arduo loco constituti, & tuto, ut si fuissemus in decuplum pro nihilo nos habuissent. Et dum appropinquaremus, jaculabantur in nos plurimas sagittas,

ſagittas, lapides & fuſtes. Et dum ita contenderemus, Indus quidam è Taſcaltecal ab hoſtibus non conſpectus tranſilijt loco admodum difficili. Quamprimum Indi eum conſpexere, rati ſunt Hiſpanos, illac tranſiviſſe, & hoc pacto tanquam cæci, & admirantes dederunt terga fugæ, & Indus ille, & quatuor familiares mei eos inſequebantur, & duo alij præfecti, quamprimũ viderunt Indum tranſeuntem, illum ſequuti ſunt, & tranſiverunt. Ego autem cum equitibus cœpi ambire ea loca uſque ad montem, ut poſſem invenire ingreſſum ad coloniam. Indi hoſtes noſtri ſemper ſagittas & fuſtes in nos jaculabantur, quia inter nos & eos non intercedebat aliud niſi anfractus in modum foſſæ, & cùm intenti eſſent pugnæ nobiſcum initæ, & iſti adhuc non conſpexerant illos quinque equites Hiſpanos, aggreſſi ſunt eos incautos à tergo, & vulnera illis inferre cœperunt. Et quum eos tam incautos offendiſſent & non cogitantes, quod à tergo aliquid damni eis inferri poſſet, (non enim ad aures ſuas pervenerat, ſocios tranſitum deſeruiſſe, quo Indus ille & Hiſpani tranſiverant,) erant admirantes, & non audebant conſerere manum, & ex illis interficiebantur aliqui ab Hiſpanis. Et poſtquam videre veritatem rei, cœpere ſe dare fugæ. Et jam noſtri ingreſſi erant coloniam, & eam cœperunt comburere, & hoſtes omnes aufugiebant, & ita fugiendo, confugiunt ad montem, quamvis multi ex illis perierint. Et equites Hiſpani multos interemerunt. Et poſtquam invenimus ingreſſum in coloniam

circa

circa meridiem, in ea constitimus in domo sita in quodam viridario. Erat enim jam colonia penitus combusta,& hora jam tarda, Dominus coloniæ, & aliqui primates cogitantes quod in loco tam arduo,& tuto se tueri non potuerant, timentes ne montē ascenderemus ad eos interficiendos,constituerunt venire se oblatum in vasallos Vestræ Majestatis. Et ego eos in tales recepi, & mihi polliciti sunt se in futurum velle esse nostros amicos. Isti Indi,& alij,qui veniebant ad se subjiciendum in vasallos Vestræ Majestatis, post combustionem domorum, & depopulationem bonorum, retulere hanc subesse caussam, cur tám sero nostram injuissent amicitiam, quia credebant luere pœnas errorum commissorum, nisi primo paterentur sibi damnum inferri,arbitrantes si damnum fuissent perpessi, nos eos ulterius odio prosequi non deberemus.

Ea nocte dormivimus ea in colonia, & sequenti die secuti fuimus iter nostrum per provinciam, & pagos inhabitatos, & sine aqua, quam & unius montis cacumina maximo labore,& ærumnis transivimus,& absque potu, adeo, quod plurimi ex Indis, qui erant nobiscum, siti periere. & per sex leucas ab illa colonia, ea nocte quievimus in quadam habitatione, & die illucescente iter nostrum secuti, pervenimus in conspectum pulcherrimæ civitatis Sichimilco nomine, quæ sita est in lacu aquæ dulcis, & cum illius incolæ adventum nostrum diu cognovissent, aggeres multos, & fossas construxerant, & pontes extulerant

extulerant omnium ingressuum ad dictam civitatē, quæ abest à celebri civitate Temixtitan, tribus, aut quatuor leucis: & in ea erant strenui multi, qui, aut civitatem tueri, aut mortem subire constituerant. Quum eo pervenissem, & milites suo ordine collocassem, equo descendi, & peditibus quibusdam comitantibus, deveni ad aggerem quendam, quem extruxerant; post quem latebat maxima hostium copia: & cum cœpimus oppugnare agrem, quia pixidibus & balistis utentes illis damnum maximum inferebant, eum deseruere, & Hispani ingressi sunt aquas, & ulterius progessi terram invenere, & dimidiæ horæ intervallo, quo cum eis pugnavimus, occupavimus potiorem portionem civitatis, & hostes retrocedentes ascenderunt suas canoas, & nobiscum certarunt, donec nox supervenit, & reliqui quærebant pacem, & alij propterea à pugna non desistebant, & toties annuerunt paci, nunquam tamen eam executioni, demandarūt, donec fuerimus ab ipsis & ideo id faciebant. Primo, ut interea temporis exportarēt, bona & deinde moram interponerent, qua in subsidium illis adventarent Incolæ à Mesico, & Temixtitan. Eo die interfecerunt duos Hispanos, qui prædæ gratia ab alijs sejuncti proficiscebantur, & fuerunt in tanta angustia, ut nusquam auxilium afferri potuerit. Et sub vesperam cogitarunt hostes, quomodo efficere possent, quod nunquam à sua civitate vivi exire possemus, & congregata magna eorum multitudine constituerunt nos aggredi

ea parte, qua ingressi eramus, & cum eos venientes vidimus, admodum admirati fuimus eorum strenuitatem, & velocitatem, quas pre se ferebant, & sex equites & ego, qui paratiores reliquis eramus, in eos irruimus, illi autē equorum strepitu perculsi, terga verterunt, & sic eos fuimus insecuti extra civitatem plures interficiendo, quamvis fuerimus in maximo periculo quia cum tam acriter pugnarent, multi ex illis ausi sunt equites expectare suis ensibus, & parmis, & cum essemus mixti illis, & diu fueramus eos insecuti, equus quo ego insidebam fessus cecidit, & cum me peditem hostes conspexissent, aliqui contra se moverunt. Ego autem lancea me tueri cœpi, & Indus è Tascaltecal (quem optime cognoscebam) cum me periculo inclusum, & in eo discrimine videret, ut opem ferret advolavit, & ipse cum familiari meo, qui advenit, ereximus equum, & eo instanti advenere Hispani, & aufugerunt, & ego una cū equitibus, cum essemus fessi, reversi fuimus in civitatē, & quamvis nox appropinquaret, & quieti nos dare deberemus, jussi quod omnes pōtes elati, quibus transibat aqua obstruerentur lapidibus, & cæspitibus qui aderant, ut equites possent civitatē ingredi & egredi sine labore aut periculo, & inde non discessi donec illa mala itinera optime fuissent refecta, & maximo ordine excubiarum eam noctem consumpsimus.

Sequenti die cum omnes incolæ è Mexico, & Temixtitan cognoscerent me esse in civitate Sichimilco, decrevere nos terra & lacu

modo

modo aliquo circundare, cogitabant enim nos non posse evadere. Et ipse ascendi turrim idolis eorum dicatam, ut conspicerem, quo ordine progrederentur & unde nos aggredi possent, ut remedium quantum deceret apponerem, & cum omnia præparassem, adventavit maxima canoarum copia, quæ ascēdebant ad bis mille, quibus vehebantur ultra duodecim millia hominum, terra vero procedebat tanta multitudo hominum, ut planiciem omnem operirent, & duces eorum qui præibant habebant in manibus enses ex nostris, & clamando eorum provincias, videlicet Mexico Mexico, Temixtitā Temixtitan, proferentes in nos jurgia multa, & minabantur velle nos interficere eisdem ensibus, quos nobis abstulerant in civitate Temixtitan, & cum jam declarassem, quem locum quilibet præfectus obtinere deberet, & quia continentem versus erant maximæ hostium copiæ, eos aggressus sum equitibus viginti, & Indis quingentis è Tascaltecal, & divisimus nos in partes tres, & eis injunxi, quod postquam congressi essent, pedem referrent ad radices unius montis, qui per mediæ leucæ spacium aberat, quia pariformiter ibi constiterant multi ex hostibus. Et ita divisæ, quælibet turma per se aggressa est hostes, & illis profligatis & vulneratis, & multis interfectis retrocessimus ad radicem montis, & mandavi quibusdam familiaribus meis peditibus qui mihi servierant, & qui erant agiles, ut experirentur scandere montem ab ea parte, ubi asperior videretur, & ipse cum equitibus cir-

cumdarem montem ubi locus erat planior, & eos ita interciperemus, & sic evenit, quoniam cum conspexere Hispanos montem ascendere, rati se tuto posse fuger., terga verterunt & obviarunt nobis; qui eramus quindecim equites, & eos aggressi fuimus, & similiter illi è Tascaltecal, ut brevi spacio ultra quingentos ex illis fuerint desiderati, & reliqui omnes evasere, & aufugerunt in montes. Reliqui sex equites, forte fortuna ingressi sunt latum & planum iter hostes vulnerando, & per leucam & dimidiam è Sichimilco offenderunt agmen hominum belligerorum,qui veniebant hostibus opem, laturi, eosque profligarant, quosdam vulnerarunt, jam cum in unum convenissemus omnes circa decimam diei reversi sumus in civitatem Sichimilco, & ingressus inveni Hispanos multos desiderantes nostrum adventum, ut scirent quid nobis successerat, & mihi exposuerunt se fuisse in maximo periculo constitutos, & ipsos (ultra etiam vires suas) enixos ut hostes ejicerent, ex quibus maximam interfecerant multitudinem, & mihi elargiti sunt duos enses, quos nostri Indis abstulerant, & dixere milites balistis utentes amplius nullas obtinere sagittas: nec pixidibus utentes pulverem. Et dum sic essemus antequam equis descenderemus, advenit maximum hostium agmen, per amplam stratam viam maxima vociferatione, & illico in eos irruimus, & cum ab utroque viæ stratæ latere esset lacus, se in eum projecere, & eo pacto eos fudimus,& sic militibus conjunctis admo-

admodum lassi civitatem fuimus ingressi, & universam incendi jussi præter hospitium ubi moram trahebamus. Et sic fuimus tribus diebus in hac civitate & nullo die fuimus sine pugna. Postremo relicta civitate igne consumpta, & destructa discessimus, & certe erat speciosa, in ea enim erant multæ domus & turres suis idolis dicatæ ex lapidibus quadratis, Et ne sim prolixus, prætermitto multa miranda, quæ erant in ista civitate.

Ea die qua discessi, exivi extra civitatem ad quandam plateam, quæ est in continenti, & est prope civitatem, qui locus est ubi incolæ habent nundinas suas, & ordinem ponebam, ut decem equites primum obtinerent agmen decem medium agmen peditum, & ego una cum alijs decem extremum agmen obtinerem. Incolæ vero è Sichimilco ubi nos progredi conspexere, cogitantes nos eorum timore discedere, à tergo aggressi sunt magno clamore, & decem equites una mecum aggressi fuimus eos, donec in aquas prosilire coegimus, adeo ut nos ultra non sint insecuti, Et eo pacto inceptum iter prosecuti fuimus, & hora decima diei pervenimus ad civitatem Cujoacan, quæ abest à Sichimilco duabus leucis, & à civitatibus Temixtitan, Culvacan, Vchilubuzco, Iztapalapa, Cuitagnaca, & Mizqueque (quæ omnes sunt sitæ in aquis, & ex istis nulla majori leucæ cum dimidia intervallo ab alia distat) eam habitatoribus vacuam comperimus, & in ea fuimus hospitati in domo Domini ipsius, & ibi fuimus eo die, quo eam ingressi

 fuimus

fuimus & ſequenti: & quia perfectis bergantinis conſtitueram obſidere civitatem Temixtitan, volui prius videre ſitum hujus civitatis, & ingreſſum egreſſumque & quo in loco Hiſpani poſſent offendere, aut offendi. Et ſequenti die qua pervenerā aſſumptis quinq; equitibus & ducentis peditibus, ſic progreſſus ſum ad lacus littora, qui erat prope per viam ſtratam, quæ ingreditur civitatem Temixtitan, & vidimus tot canoas militibus refertas, ut pene infinitus earum eſſet numerus, & devenimus ad aggerem, quem conſtituerant in ipſa ſtrata via, & pedites eum oppugnare cœpere, & quamvis fuerit acris oppugnatio, & multum obſtiterint, & vulnerarint decem Hiſpanos, eum tamen aggerem tandem occuparunt, & multos ex hoſtibus neci dederunt, quamvis baliſtis & pixidibus utentes remanſiſſent ſine pulvere & ſagittis. Et ex eo vidimus dictam viam ſtratam recto tramite aqua procedere ad civitatem Temixtitan par leucam cum dimidia, & eam cum illa quæ tendit ad civitatem Iztapalapa, refertas viris ſine numero. Et conſiderato eo quod videre deſiderabam, quoniam in hac civitate eſſe debebat præſidium ex equitibus & peditibus, collegi noſtros, ſic reverſi ſumus comburendo domos, & turres ſuorum idolorum, & ſequēti die diſceſſimus ab hac civitate ad civitatem Tacuba, quæ abeſt duarum leucarum ſpatio, & pervenimus illuc decima diei hora præliando undequaque.

Hoſtes enim ex aqua prodibant aggreſſuri Indos, qui ſarcinas noſtras afferebant, & invenie-

veniebant se delusos, & sic nos pacifice prodire permittebant. Et quia, ut dixi, mea senténtia erat circumire omnem lacum, ut perlustrarem & melius cognoscerem situm provinciæ, & etiam ut opem ferrem Indis amicis nostris, nolui moram trahere in civitate Tacuba. Et quum incolæ è Temixtitan quæ est illi propinqua, (extenditur enim tantum civitas, ut fere in continentem usque protendatur civitatis Tacuba) conspexere nos ulterius progredi, animis crevere, & maxima alacritate cæpere aggredi sarcinas nostras, & quum nos equites essemus optimo ordine constituti, & in planicie, hostibus damna multa absque nostro incommodo inferebamus, & dum modo huc, modo illuc curreremus, & quum aliquando juvenes quidam familiares domestici mei me sequerentur, una vice ex illis duo non sunt sequuti, & devenerunt eum in locum ubi ab hostibus capti fuerunt. Quapropter rati fuimus, hostes in eos maxime animadversuros ut facere solent, qua ex re Deus est testis doloris quem sustinui, tam quoniam erant Christicolæ, quam, quoniam erant viri strenui, & hoc bello optime Majestati Vestræ inserviverant. Et quum exivissemus ab hac civitate, cœpimus iter nostrum prosequi per alias colonias circumvicinas, & appropinquavimus multitudini, & tunc ibi cognovi Indos captivos habuisse eos juvenes. Et ut mortem eorum vindicarem, & quia hostes nos insequebantur majori vociferatione quam dici potest, ego viginti equitibus in insidijs me collocavi

post domos quasdam. Et quum Indi viderent reliquos decem equites cum sarcinis, & reliquam multitudinem præire, semper eos sequebantur per iter quod erat latum & planū nil suspicantes, & quum aliquos jam transisse conspicerem, invocavi nomen Sancti Iacobi, & acriter in eos irruimus, & antequam nos deducerent in fossas, quæ erant proximæ, ex illis interfeceramus ultra centum, & ex primatibus & strenuis, & noluerunt ulterius nos persequi. Et ea die ivimus dormitum ad civitatē Coatinchan lassi & madefacti, quoniam multum pluerat, & jam hora erat tarda, & eam habitatoribus vacuam comperimus, & sequenti die incœpimus iter nostrum prosequi, semper certando cum aliquo ex Indis, qui nos vociferando aggrediebantur, & ivimus dormitum ad coloniam quandā nomine Gilotepeq;, & eam inhabitatam invenimus. Et alio die hora duodecima diei, devenimus ad civitatem Aculman, quæ subest Domino è Tesaico, ubi ea nocte quievimus, & fuimus optime ab Hispanis recepti, & lætati sunt maxime advētu nostro, quoniam post meum ab eis discessum, nil à nobis usque ad eum diem, quo illuc devenimus, acceperant, quum multas suspitiones habuissent in civitate, & habitatores ejusdem quotidie eis significabant incolas è Mexico, & Temixtitan contra eos arma moturos, dum ego loca illa perlustrarem, & sic eo die constitutum fuit, quod fuit mirum, in quo Majestas Vestra maximum adepta est commodum multis rationibus, quas postea referemus.

Eo

Eo die potentissime & invictissime Domine, moram trahebam in civitate Temixtitan, ab initio quando illuc perveni, ut in prima relatione Majestati Vestræ significavi, qualiter in duobus aut tribus provincijs ad hoc constitutus, pro Majestate Vestra domus quædam conficiebantur ad culturam, in quibus essent laboratores & alia conformia patriæ, & ad unam illarum quæ dicitur Chinanta, misi duos Hispanos, & ista provincia non subjacet incolis è Culva, & in alijs quæ subjiciebantur tempore, quo me oppugnabant in civitate Temixtitan, interfecerant eos Hispanos, qui morabantur in illis locis, & deprædati sunt omnia quæ in eis continebantur, quæ erant magni momenti data loci comparatione, & ab illis Hispanis, qui remansere in Chinanta transactus fuit annus, antequam aliquid audiverim, quia quum omnes illæ provinciæ defecissent, ipsi aliquid intelligere à nobis non poterant, nec nos ex illis: & isti incolæ è Chinanta significarunt (quum essent M. V. vasalli, & hostes incolis è Culva) dictis Christicolis, quæ nullo pacto ab eorum provincia proficiscerentur, quia incolæ è Culva nos plurimum oppugnarant, & arbitrabantur paucos aut nullos superesse, & sic moram traxere dicti Hispani in ea provincia, & alterum ex illis qui erat juvenis & Martialis, eorum ducem constituerunt, & interea temporis cum eisdem hostes eorum aggrediebatur, & pro majori parte ipse & incolæ è Chinanta, victoria potiebantur. Et quum divino auxilio

aliquantulum nos refecissemus, & victoria aliqua potiri incepissemus contra hostes qui nos profligaverant & ejecerant à civitate Temixtitan, incolæ è Chinanta significarunt Hispanis illis, eos audivisse Hispanos esse in provincia Tepeaca, & si desiderarent vera cognoscere, & ipsi destinarent duos Indos, quamvis iter essent facturi per multas hostiles provincias, curarent tamen noctu proficisci, & extra consueta itinera, donec pervenirent ad provinciam Tepeaca, & unus ex Hispanis, qui erat prudentior ad nos literas destinavit tenoris subsequentis.

Nobiles Domini, duas, aut tres literas Vestris Nobilitatibus exaravi, & ignarus sum an vobis redditæ fuerint, nullum illarum responsum habui. Pariformiter dubito hanc ad manus vestræ pervenire posse. Significo Nobilitatibus vestris, quod omnes Incolæ è Culva defecerunt, & bella gerunt, & pluries nos aggressi sunt, ad laudem tamen omnipotentis Dei victoria fuimus potiti, & cum incolis è Tuxtebeque, & fœdere junctis illis è Culva assidue bella gerimus, Illi qui subjacent Cæsa. Majestati, & ejus sunt vasalli, sunt septem civitates è provincia Tenez, & ego, & Nicolaus semper morati fuimus in Chinanta, quæ primaria est. Maxime desiderarent scire, ubi locorum comperiatur capitaneus, ut ad illum literas dare possemus & illum certiorem facere de omnibus hic gestis. Et si forte mihi significaveritis ubi se contineat & destinaveritis viginti aut triginta Hispanos, proficiscerer illuc cum duobus

bus incolis harum provinciarum, qui similiter exoptant capitaneum videre & alloqui, & bene conduceret, quia quum jam tempus instet colligendi cacap, illi è Culva bello non permittunt. Dominus custodiat nobiles vestras personas, ut ipsæmet desiderant. E Chinanta, quo die Aprilis, ignoro M. D.XXI. ad Domina. V. servitium Ferdinandus de Aarruntos.

Quamprimum dicti Indi pervenere ad dictam provinciam Tepeaca cum dicta epistola, præfectus, quem cum Hispanis quibusdam ibi dimiseram, illico eam ad civitatem Tesaico mihi perferendam curavit, qua accepta, maxima repleti fuimus lætitia. Quia (quamvis fidissimum nossem illorum è Chinanta animum) cogitabamus, quod si fœdere jungerentur incolis è Culva, eos Hispanos neci darent. Quibus illico rescripsi, significando omnia, quæ successerant, & sperare jussi, quod quamvis undique circundarentur, cito Deo anuvente futuri essent liberi, ut tuto possent ingredi, & egredi.

Postquam circuivimus lacum, ex qua inspectione plures modos ut dictam civitatem Temixtitan, tam maritima, quam terristri obsidione cingeremus, concepimus, moram traxi in civitate Tesaico, parando melius, quam fieri potuit viros, & arma, & diligentiam adhibendo ut perficerentur bergantini, & quædam machina, qua eos conducerem usque ad lacum, quæ machina cœpta est fabricari eo instanti, quo eo pervenere compages, & tabulæ ipsorum bergantinorum in

fossato

fossato quodam quod erat ante domos civitatis, & progrediebatur donec lacum ingrederetur, ab eo loco ubi bergantini colligati sunt, & dicta machina cœpta est, distat ab ipso lacu fere per mediæ leucæ spaciũ, & huic operi incubuerunt quotidie ad octo millia hominum incolarum ex Aculyacan, & Tesaico. Machina enim illa erat profunditatis gemini hominis status. Ita, quod bergantini poterant conduci ad lacum sine periculo & labore, quod opus fuit maximum & admiratione dignum. Et perfectis bergantinis, & illis machinæ impositis vigesima octava die Aprilis dicti Anni, recensui nostras copias omnes & comperi octuaginta sex equites, centum & octodecim milites balistis, & pixidibus utentes, & septingẽtos & ultra pedites ensibus & parmis fulcitos, & tria magna ferrea tormenta, & quindecim parva tormenta fusilis æris, & decem centipondia pulveris. Qua lustratione facta, commisi Hispanis omnibus ut custodirent, & adimplerẽt ordines, quos ego inter eos constitueram pro rebus belli, quantum illis esset possibile, & læto animo essent, & vires assumerent, quum cernerent deum optimum maximum nobis modum elargiri, viderent ut victoria potiremur contra hostes nostros, & optime cognoscebant nos quum ingressi sumus civitatem Tesaico non habuisse ultra quadraginta equites, & deum nobis opem tulisse melius quam excogitaramus, & adventasse naves equis, viris, & armis refertas, Quæ omnia ipsi noverant: & ea etiam imprimis quia quum pugnaremus

Hortatur Hispanos ut læto animo cum Hostibus congrediantur.

mus pro Sanctæ fidei nostræ favore & augmento, & ut ad servitium Vestræ Majestatis compelleremus tot civitates & provincias quæ jam defecerant, ipsi merito constituere deberent, aut eas vincere aut mori. Et ipsi responderunt & demonstrarunt ad hoc esse paratos, & illud desiderare & diem illum quo milites recensui, consumpsimus magna animorum exultatione, & desiderio nos videre obsidionem & perficere hoc bellum à qua dependebat omnis pax aut ruina istarum provinciarum.

Sequenti die nuncios destinavi ad civitatem Tascaltecal, Guaxacingo & Churultecal, eis significatum, bergantinos jam esse perfectos, & me cum omnibus militibus esse accinctum itineri, ut obsidione cingeremus civitatem Temixtitan. Quapropter eos rogatos volebam, quod cum eos jam certiores reddidissem, & gentes suas paratas haberent, ipsi majoribus & ornatioribus ad bellum copijs ad me proficiscerentur ad civitatem Tesaico, ubi eos expectarem decem dierum spacio, & nullo pacto hoc prætermitterent, quoniam esset maximum impedimentum rebus omnibus, quas jam paraveram. Quum eo nuncij pervenissent, & incolæ essent parati, optantes congredi cum incolis è Culva, Incolæ è Guaxacingo, & Churultecal fecti sunt ad civitatem Calco, ita enim eisdem mandaveram, quia illac ingredi debebã, ut civitatem obsidione cingerent. Duces vero incolarum è Tascaltecal militibus strenuis, & bello aptis comitãtibus

ad

ad civitatem Tesaico profecti sunt per dies quinque, aut sex ante pasca Spiritus sancti, quod fuit tempore eisdem assignato. Et quum scirem diem, quo appropinquabant, eis obviam progressus sum magno gaudio, & ipsi veniebant tam læti, & compositi, ut melius dici non possit, & secundum numerum à Ducibus nobis relatum, erant ultra quinquaginta millia hominum bello aptorum, qui à nobis optime recepti sunt, & bene hospitati.

Die secunda post pasca, omnes copias tam peditum, quam equitum plateam istius civitatis occupare jussi ut eas componerem, & consignarem præfectis eam quantitate, quam adducere debebant præsidio trium civitatum in quibus collocare præsidium conducebat; quæ circumibant civitatem Temixtitan: Et uni præsidio præfeci Petrum de Alvarado, & ei constitui triginta equites, decem & octo balistis & pixidibus utentes, & quinquaginta pedites ensibus & parmis fulcitos, & ultra viginti quinque millia virorum bello aptorum ex incolis è Tascaltecal, & illi debebant castra ponere in civitate Tacuba.

Secundo præsidio præfeci Christophorum Dolid, cui impertitus sum triginta tres equites, & octodecim balistis, & pixidibus utentes milites, & centum & septuaginta pedites parmis & ensibus armatos, & ultra viginti millia hominum ex Indis nobis amicis, & isti debebant castra sua ponere, in civitate Cujoacan.

Tertio vero præsidio præfeci Cōdisaluum de Sandoval, executorem majorem & illi concessi

concessi viginti quatuor equites, quatuor pixidibus utentes milites, & tredecim balistis, & centum quinquaginta pedites ensibus & parmis aptos, ex quibus erant illi quinquaginta electi juvenes, quos mecum semper habebam, & omnem multitudinem è Guaxacingo, Churultecal, & Calco, quæ ascendebat ad triginta millia hominum, & isti proficisci debebāt ad civitatem Iztapalapa, ut eam destruerent, ulterius progredi via strata in auxilium & opem bergantinorum, & conjungere secum præsidio imposito civitati Cujoacan, ut postquam ingrederer lacum bergantinis, dictus major executor, sua poneret castra loco magis commodo & convenienti.

Pro bergantinis, quibus ingredi debebam lacum, dimisi trecētos homines, ut plurimum mari assuetos & agiles, ita quod quolibet bergantino vehebantur viginti quinque Hispani, & quilibet bergantinus habebat præfectum suum, & nauclerum & sex milites balistis, pixidibusque utentes.

Dato ordine supradicto duo præfecti, qui debebant esse cum militibus in civitatibus Tacuba, & Cujoacan, postquam acceperant instructionem omnium agendorum, discessere à civitate Tesaico decima Maij, & iverunt dormitum ad leucas duas cum dimidia ab ea in colonia optima Aculman nominanta. Et ea die cognovi inter prefectos fuisse controversiam circa hospitia, illico ea nocte modum imposui, omnia pacifica reddidi, & eo quendam destinavi qui eos reprehendit, & sequēti die ab eo loco discessere, & profecti sunt

ad

ad aliam coloniam Gilotepeque nominatam quam inhabitatam comperere. Ingressi enim erant hostium provincias, & sequenti die prosecuti sunt iter suo agmine composito, & ea nocte quieti se tradidere in quadam civitate nomine Guantican, de qua Majestati V. antea mentionem feci, quam pariformiter inhabitatam invenere,& eadem die transgressi sunt civitates, & colonias, quibus etiam nulli homines inerant, & hora vesperatum civitatem Tacuba ingressi sunt, quæ similiter erat inhabitata, & hospitati sunt in domibus Domini ipsius, quæ sunt egregiæ & amplæ, quamvis hora jam esset sera, profecti sunt ad vias stratas, quæ ducunt ad civitatem Temixtitan, & decertarunt per tres horas cum incolis civitatis,& cum nox eos aggressa est, reversi sunt absque aliquo eorum discrimine ad civitatem Tacuba.

Sequenti die summo mane duo illi præfecti convenere, quibus modis ut illis injunxeram, averterent aquam dulcem, quæ cannalibus ingrediebatur civitatem Temixtitan, & eorum alter profectus est ad ortum fluminis, comitatus viginti equitibus, & quibusdam aliis balistis & pixidibus utentibus, qui fluvius aberat quarta portione unius leucæ & ibi incidit fregitque cannales, qui erant ex ligno & ex lapide quadrato, & acriter pugnam cum hostibus inivit, qui illum impediebant è lacu & terra, & tandem eos profligavit, negociumque expedivit, ad quod perficiendum adventarat, scilicet ut aquam civitate inclusis auferret,

quæ

quæ civitatem ingrediebatur, quod facinus fuit audens & validum.

Eadē die præfecti aptanda curarunt mala quædam itinera, potesque & fossata, que ibi circa lacum competiebantur, ut equites huc, & illuc concurrere possent. Ad quam rem perficiendam mora fuit trahenda per tres, aut quatuor dies, in quibus pluries concursum est cum incolis civitatis Temixtitan, in quibus concursibus aliqui Hispani vulneribus affecti sunt, & plurimi ex hostibus interfecti, & occuparunt plures aggeres & pontes, & intercessere colloquia, & duella inter incolas civitatis, & eos è Tascaltecal, quod erat dignum admiratione. Christophorus Dolid præfectus, qui præsidio esse debebat in civitate Cujoacan cum commilitonibus suis discessit. Est autem Cujoacan per leucas duas à civitate Tacuba. Et præfectus Petrus de Alvarado remansit præsidio civitatis Tacuba, ubi quotidie pugnam & levia prælia committebant cum incolis civitatis. Et eo die quo Christophorus Dolid discessit Cujoacan versus, ipse & socij pervenere decima hora diei, & hospitium suum posuere in domib. Domini ipsius civitatis, & habitatoribus vacuam civitatem invenere. Et sequenti die profecti sunt ad viam stratam, qua proficiscitur in civitatem Temixtitan, viginti comitantibus equitibus, & aliquibus balistis utentibus, & forte septem milibus Indis è Tascaltecal, & invenere hostes maximo apparatu, & viam stratam demolitam & aggeres multos fabrefactos & cum illis prælium inivere,

Ee & mil-

& millites balistis utentes aliquos vulneribus confecere, interfecereque, & eo pacto secutum est per sex dies, in quorum quolibet fuit aliqua pugna, & levia prælia. Nocte quadam hostium vigiles aliqui incolarum civitatis pervenere vociferatum prope castra & excubię Hispanorum ad arma conclamarunt & milites castris exiere, & nullum ex hostibus invenere, quia multum longe à castris vociferati fuerant, quæ illis aliquid timoris injecerant, & quum nostri essent divisi in tot partes, cupiebant illi præfecti duorum præsidiorum meum adventum cum bergantinis tanquam eorum salutem, & ea spe fuere per aliquos paucos dies, donec perveni, ut infra dicam, & his sex diebus, milites duorum castrorum quotidie jungebantur, & equites cum essent alter alteri proximi provincijs vagabantur, & aliquos ex hostibus vulnerabant, & ex montibus conducebant multum Maiz ad usum castrorum, quod est panis quo utuntur in his partibus, & est perfectius illo, quod nascitur in insulis.

In capitibus superioribus retuli me permanere in civitate Tesaico trecentis militibus Hispanis & tredecim bergantinis, quia cum scirem præsidia esse in locis, ubi castra sua ponere deberent, ego bergantinos ascenderem, & aliquod canois damnum inferrem, & civitatem lustrarem, & quamvis admodum desiderarem terra proficisci, ut castris ordinem imponerem, quum præfecti essent, quibus plurimum fidere possem rebus, quas injunxeram, & bergantinorum negotium esset

multi

multi momenti, & postulabat maximum ordinem & ingenium, decrevi eos ascendere, quia major fortuna, & sors exspectabatur aquis, quamvis a principalioribus commilitonibus meis in forma fuerim monitus, ut proficiscerer cum præsidijs, quum ipsi cogitarent ibi plus periculi esse.

Sequenti die post festum Corporis Christi in aurora jussi exire civitate Tesaico Condisalvum de Sandoval majorem executorem cum suis copijs Iztapalapa versus, & circa meridiem eo pervenere, quæ aberat sex leucarum spacio, & eam comburere cœpere, & pugnare cum incolis ejusdem, & quum viderent potentiam, quam habebat dictus major executor (illum enim comitabantur ultra quadraginta millia hominum Indorum nobis amicorum) retrocessere ad aquas, & canoas ascenderunt. Et major executor cum omnibus copijs, quas ducebat, collocavit se in dicta civitate, & ea die ibi moram traxit expectans quid mihi eveniret.

Quum dimisissem majorem executorem, illico bergantinos ascendi, & velis, remisque incubuimus, & dum major executor pugnabat, & comburebat civitatem Iztapalapa, devenimus in conspectum unius collis alti, & muniti, qui est prope civitatem Iztapalapa, & totus est in aquis, & erat munitissimus, cui insidebat maxima hominum multitudo, tam ex colonijs circumvicinis, quam ex incolis Temixtitan. Iam enim illi optime cognoscebant, me primo congressurum cum incolis è Iztapalapa, & ibi constiterant, ut se

à nobis tueretur, & nobis obessent si possent, & quum conspicerent nos eo applicare, vociferare cœperunt, & fumos emittere, ut omnes civitates in lacu constitutæ cognoscerent, & essent paratæ. Et quamvis mea sententia esset proficisci oppugnatum eam partem civitatis Iztapalapa, quæ lacui hæret, tamen aggressi sumus existentes in dicto colle, & descendi cum centum & quinquaginta hominibus, & quamvis esset arduus & excelsus, magna difficultate ascendere cœpimus, & vi expugnavimus aggeres, quos extruxerant ad sui tutelam, & ingressi fuimus eo modo, ut nullus ex illis evaserit præter mulieres, & pueros, & hac pugna vulnerarunt viginti Hispanos, tamen victoriam consecuti fuimus.

Quum incolæ ex Iztapalapa fumos emisissent à quibusdam turribus idolorum (quæ erant constitutæ in colle quodam excelso, & propinquo suæ civitati) incolæ è Temixtitan, & aliarum civitatum in lacu constitutarum cognovere, me jam ingredi lacum cum bergantinis, moxque tanta canoarum multitudo in unum convenerat, ut nos aggrederentur, & tentatum veniret, quid essent bergantini. Et ut conjicere potui, erant ultra quingentas. Et quum viderem eos ad nos recto tramite adventare, ego & illi qui ascenderamus collem, bergantinis descendimus maxima celeritate, & mandavi bergantinorum præfectis, ut nullo pacto se moverent, ut illi in canois existentes aggredi constituerent, & crederent nos timore perculsos, non

audere

audere eos aggredi. Et sic cœpere magno impetu dirigere canoas in nos, ad binos tamen balistæ jactus remāsere & quievere. Et quum animo volverem, ut primo congressu maxima potiremur victoria, & ita faceremus, ut hostibus timorem maximum incuteremus, quum summa totius belli in eis sita esset, & unde ipsi majora damna pati poterant, & ipsi etiam aqua nobis majus damnum inferre poterant, Deo placuit ut dum alter alterum inspiceret, ter restris ventus afflaret admodum nobis favorabilis & secūdus, ut in eos invehi possemus, & illico jussi præfectos eas aggredi canoas, & eas insequi, donec intrarēt in civitatem Temixtitan, quum ventus esset secundus. Et quamvis illi quantum poterant, aufugerent, irruimus in medios hostes, & plures canoas fregimus, & ex hostibus multi interfecti & submersi fuere. Insecuti fuimus eos per leucas tres, donec eos ingredi coegimus domos civitatis. Et sic omnipotenti Deo placuit ut potiremur majori & meliori victoria, quam nosmetipsi petieramus, aut optaveramus.

Qui erant in præsidio civitatis Cujoacan, qui melius conspicere poterant, quo modo bergantinis vehebamur, ut conspexerunt tredecim bergantinos per aquas, & vento secundo potiebamur, & profligabamus omnes hostium canoas (ut post mihi retulere) fuit res ea maximam eis voluptatē afferens. Vt enim superius dixi, ipsi & præsidio existentes in civitate Tacuba, maxime desiderabant adventum meum, & optima ratione, quoniam

utrunque præſidium tanta hoſtium multitudine circundabatur, ut miraculoſe omnipotens eis animum adderet, & hoſtium animos minueret, ne exirent aggreſſum eorum caſtra. Quod ſi factum fuiſſet, non poterat eſſe ſine Hiſpanorum damno, quamvis ſemper eſſent parati, & conſtituiſſent aut mori, aut victoria potiri, ut illi qui erant ſeparati ab omni genere cujuſlibet ſubſidij, præterquam eo, quod à deo ſibi præſtari ſperabant. Quum illi in præſidio Cujoacan, nos conſpexere canoas inſequẽtes, cœperunt iter ſuum major pars equitum & peditum quæ aderat, civitatem verſus, & acriter pugnarunt cum Indis, qui ſtratam viam occuparunt, & aggeres, quos extruxerant, & pedites & equites multos pontes tranſivere, quos amoverant, & ope bergantinorum, qui proficiſcebantur prope viam ſtratam, Indi è Taſcaltecal nobis amicis, & Hiſpani inſequebantur hoſtes, & eorum aliquos interficiebant & aliqui committebant ſe aquis ab alio latere ubi bergantini non exiſtebant, & eo pacto inſequuti ſunt hoſtes ea victoria ultra leucam, donec pervenerint ad eundem locum, ubi ego cum bergantinis conſtiteram, ut inferius referam.

Quum bergantinis fuiſſemus inſecuti canoas per leucas tres, illæ quæ evaſere, ingreſſę ſunt domos civitatis, & quum jam adveniſſet hora veſperarum ultra juſſi in unum convenire bergantinos, & cum eis pervenimus ad viam ſtratam, & ibi conſtitui proſilire in terram, comitatus triginta Hiſpanis, ut expugnarem duas parvas turres idolis ſuis dicatas,

quæ

quæ erant circundatæ muro non multum edito ex lapidibus quadratis,& quum descenderemus, nobiscum acriter pugnam inivere, ut eas tuerentur, & tandem magno periculo, & labore dictas turres cepimus, & illico littori exponenda curavi tria ferrea tormenta quæ bergantinis conducebam,quia reliquum stratæ viæ ab eo loco ad civitatem (quod intervallum dimidiæ leucæ spacium esse poterat) hostibus refertum erat, & ab utroque latere stratæ viæ ubi erat lacus, omnia erant, canois operta, quibus inerant homines bello apti. Dirigere jussi tormentum unum ex prædictis, per viam illam stratam, & illius emissione hostibus damni multum illatum est, & tormentum dirigentis ignavia pulvis igne consumptus est quem ibi habebamus, quamvis illius non magna esset quantitas, & secuta nocte bergantinum Iztapalapa ire jussi, ubi constiterat major executor, quæ poterat distare per leucas duas ut adduceret omnem pulverem quem habebat. Et quamvis mea ab initio erat setētia, quamprimum lacum bergantinis fuissem ingressus, proficisci ad civitatem Cujoacan & providere, ut omnia procederent bono ordine, hostibus inferendo majus damnum quod inferre possent:tamen quamprimum eo die descendi in illam stratam viam, & eas geminas turres occupavi,constitui ibi castra ponere,ut bergantini essent ibi apud eas turres,& dimidia pars præsidij impositi civitati Cuioacan, & quinquaginta pedites majoris exequutoris sequenti die eo proficiscerentur.Et hoc aptato,

ea nocte mansimus vigilantes, eramus enim in maximo periculo constituti, & omnis civitatis multitudo illuc confluebat per illam stratam viam & lacum, & nocte media advenit maxima hominum multitudo, & canois, & strata illa via ut castra nostra adorirentur. Et certe nobis timorem maximum incussere & trepidationem, præsertim quia nocte contingebat, & ipsi nunquam eo tempore congredi solent, nec visum est eos aliquando noctu prælia inivisse, præterquam in aperta & manifesta victoria, & cum nos essemus parati, cum illis pugnare cœpimus, & ex bergantinis (quilibet enim illorum tormentum parvum habebat) cœpimus emittere in eos tormenta illa, & balistis pixidibusque utentes idem faciebant, & eo pacto non ausi sunt ulterius progredi, & tantum appropinquarunt, ut aliquid damni nobis intulerint, & eo peracto absque ulteriori aggressu reliquum noctis consumpsimus.

Sequenti die quum illucesceret in castra nostra pervenere in ipsa strata via constituta, in quibus degebam, quindecim balistis, & pixidibus utentes milites, quinquaginta parmis & ensibus, & septem aut octo equites ex præsidio Cujoacan, & quum ipsi adventarunt, jam hostes invecti canois, & via illa strata nobiscum certabant, & tanta erat hominum copia, ut terra & lacu nil aliud præter homines cerneremus, & tot vociferationes & clamores emittebant, ut mundus corruere videretur, & nos cum illis pugnare cœpimus per viam illam stratam, & occupavimus pon-

tem

tem unum, quem ademerant & aggerem unum, quem in ipsius pontis ingressu fabrefecerant. Et tormentis & equitibus tantum damni intulimus, ut pene illos ingredi coegerimus primas domos civitatis, & quia ab alio latere stratę vię, bergantini duci non poterant, multæ erant canoæ, & nobis maxime erant infensi sagittis & fustibus, quas jaculabantur nobis in via strata existentibus, demoliri curavi dictæ viæ stratæ partem, transire feci bergantinos quatuor, qui postquam transiverunt, canoas domos civitatis ingredi coegerunt, ut nullo pacto egredi auderent ulterius. Et alio latere stratæ viæ reliquis octo bergantinis insidentes milites, pugnam inibant cum reliquis canois. & truserunt eas in domos civitatis, & in medio carũ ingressi sunt, quamvis prius ingredi ausi non fuissent. Erant enim multa loca vadosa, & quæ eos impediebant, & quum invenere ingressum profundum & tutum pugnabant cum existentibus in canois, & cepere aliquot ex illis, & combussere multas domos illius suburbij, & totum diem illum consumpsimus certando modo jam dicto.

Postero die major executor cum omnibus copijs, quas continebat in civitate Iztapalapa, tam Hispanorum, quam nobis amicorum, discessit Cujoacan versus, & inde usque in continentem est via strata longitudinis leucæ cum dimidia. Et dictus major executor progrediens per quartam partem unius leucæ, pervenit ad civitatem quandam, quæ similiter sita est in lacu, & per plures

illius loca equites ingredi possunt, & illius incolæ cùm eo pugnare cœperunt, & ipsos in fugam vertit dictus major executor, & ex eis multos neci dedit, & destruxit totam civitatem ac igne consumpsit. Et quia audiveram Indos demolitos esse magnam partem dictæ stratæ viæ, & gens illa commode transire non poterat, eo ire jussi duos bergantinos, ut eis in transeundo opem ferrent. Ex quibus pontem confecere, & illac pedites transivere, & postquam transiverant iverunt hospitatum in civitate Cujoacan. Et major executor decem comitantibus equitibus strata via pervenit ad castra nostra, & quùm eo pervenit, nos certantes cum hostibus comperit, & ipse una cum illis, qui secum advenerant equis prosiliere, & pugnam inivêre cum hominibus, qui erant in illa strata via, nos reliquis commixti eramus, & cum dictus major executor pugnam inire cœpit, hostes fuste sibi transfixere pedem. Et quamvis ipsum, & plures alios eo die è nostris vulneribus affecerint, tormentis tamen grandioribus, balistis, & pixidibus damnum maximum ipsis intulimus, ut nec qui via strata insidebant, nec qui canois vehebantur, tantum ut prius appropinquare auderent, & præ se ferebant timorem & minus audaciæ solito. Et eo modo fuimus per dies sex, quibus continuo certavimus cum illis. Et bergantini circumibant civitatem, comburendo omnes domos, quas invenire dabatur, & offenderunt altum aquę ingressum quo civitatem circumdare poterant, & omnia illius suburbia, & pervenire
ad

ad interiora civitatis, quod nobis fuit admodum proficuum, & eo modo impedivi adventum canoarum, quia nulla ex illis audebat appropinquare castris nostris, per quartam portionem unius leucæ.

Alio die Petrus de Alvarado, qui præerat militibus præsidio civitatis Tacuba relictis me certiorem reddidit, qualiter ab alio latere civitatis per viam stratam, quæ tēdit ad quasdam colonias in continenti sitas, & per aliam parvam sibi contiguam Incolæ è Temixtitan ingrediebantur, egrediebanturq; ad libitum, & credebant quod cum omnes fuerint coacti ex eo loco exirent. Et quamvis ego potius exoptassem eorum egressum, quam ipsimet, quum nos melius damnum eis inferre possemus in continenti constitutis, quam in fortilitio, quod in aquis obtinebant, ut tamen undique circundarentur, & in re nulla possent commodum capere è continenti, majori executori (quanquam esset vulneratus) injunxi, ut castra sua poneret in colonia quadam parva, quo perveniebat altera ex vijs stratis. Qui discessit comitantibus viginti tribus equitibus, centum peditibus, & decem & octo balistis & pixidibus utentibus, & mihi dimisit quinquaginta illos pedites quos mecum semper ducere solebam, & sequenti die eo pervenit, & castra sua locavit eo in loco, ubi eidem injunxeram, & postea civitas Temixtitan obsidione cincta est, ut nullus ea per loca, quibus stratis vijs egrediebatur in continentem, egredi posset.

Habebam potentissime Domine, in castris in

in illa strata via constitutis, ducentos Hispanos pedites, inter quos erant xxv. milites balistis, & pixidibus utentes absque militibus bergantinis custodiendis constitutis, qui erant ultra ducentos & quinquaginta, & cum aliquantulum clausos hostes teneremus, & haberemus multos bello aptos ex Indis nostris amicis, constitui ingredi civitatem dicta via strata, quam maxime possem, & bergantini ab utroque latere essent accincti, ut à tergo favorem præstarent, & jussi aliquos equites, & pedites ex illis, qui moram trahebant in civitate Cujoacan, ad nostra castra proficiscerentur, ut nobiscum civitatem aggrederentur, & decem equites obsiderent faucem illius stratæ viæ, favorem præstantes à tergo nobis pugnantibus, & aliquibus remanentibus in civitate Cujoacan, quoniam Incolæ civitatum Sichimilço, Culvacan, Iztapalapa, Chilubusco, Mechichalcingo, Guitagnaca, & Mizqueque (quæ erant in lacu sitæ, & defecerant) favebant incolis civitatis, volentes nos aggredi à tergo, à quibus eramus tuti defendentibus dictis decem, aut duodecim equitibus, quos jubebam vagari per illam stratam viam, & totidem semper erant in civitate Cujoacan, & ultra decem millia Indorum nobis amicitia junctorum. Similiter injunxi executori Majori, & Petro de Alvarado, quod ex suis stationibus ea die civitatem aggrederentur, quoniam à meo latere occuparem majorem civitatis partem, quam possem, Et eo modo summo mane castra egressi fuimus,

mus, & pedestres sequuti per illam stratam viam, & prope illa hostes offendimus, ut ab eis demolitam viæ stratæ portionem sue-rentur ad latitudinem Hispanæ lanceæ & ad eandem profunditatem in ea extruxerāt aggerem, & inter nos strenue pugnavimus, tandem eam occupavimus; & ulterius secuti fuimus eos, usque ad ingressum civitatis, ubi erat turris suis idolis dicata, & in radice illius pons magnus elatus, & per eum progrediebatur via lata, cum alio aggere admodum munito. Quum eo pervenimus, nobiscum certare cœperunt, tamen quum bergantini essent ab utroque latere, sine periculo occupavimus, quem occupare fuisset impossibile absque eorum ope & favore, & quum ipsi cœpissent deserere aggerem, existentes in bergantinis terram cepere, & nos alij aquas tranavimus, & similiter incolæ è Tascaltecal, Guaxocingo, Calco, & Tesaico, qui erant ultra octuaginta millia hominum, & dum lapidibus, & lateribus crudis implebamus pontem illum, Hispani occuparunt alium aggerem qui erat in vico, qui est ex principalioribus & latioribus qui sint in universa illa civitate, & quum ille non fulciretur aqua, fuit occupare facillimum, & insequuti fuimus hostes per eundem vicum, donec pervenerint ad alium pontem, quem extulerant præterquam tignum latum, per quod transibant, & ingressi sunt per illud & per aquam tuto, cito eū occuparunt In alia pontis parte, alium quoque aggerem magnum construxerāt ex cæspitibus & lateribus crudis, & quum

co

co pervenissemus, nõ poteramus transire, nisi nos aquis commisissemus, & istud erat maximo nostro periculo, maxime hostibus acriter pugnantibus, & ab utroque dicti vici latere, innumera erat hostium magno animo ex pavimentis sub dialibus certantium multitudo, & quum illuc pervenere plurimi milites pixidibus & balistis utentes, & emisimus duo torméta per vicum illum, illis maximum inferebamus damnum & quum hoc noscerent aliqui ex Hispanis, se aquis commisere, & ad aliam ripam tranarunt, & fuimus certantes, antequam eo aggere potiri possemus, per horas duas, & quum hostes eos tranantes conspexere, aggerem deseruere, & subdialia pavimenta, & tradidere se fugæ per eum vicum, & eo pacto omnis transivit multitudo, & ipse illico dictum pontem opplendum curavi, & aggerem disjiciendum, & interim Hispani una cum Indis nobis amicis hostes insecuti sunt per eum vicum spatio duorum balistæ jactuum, usque ad alium pontem qui est proximus foro ex principalioribus civitatis hospitijs, hunc non ademerant, nec aggerem construxerant. non enim arbitrati fuerant nos eo die aliquid ex his, quæ acquisiveramus, occupaturos. Nec nos alij cogitabamus dimidiam posse partem occupare, & in ipsius fori ingressu collocavi tormentum unum, quod maximum hostibus damnum inferebat, qui erant tot numero, ut eos forum non caperet. Hispani autem quum conspicerent aquam ibi non contineri, in qua versari solet periculum, constituerunt forum ingredi,

ingredi, & quum incolæ civitatis conspexissent decretum executioni demandatum, & viderent maximam Indorum nobis amicorum multitudinem (quamvis eos sine nostri præsentia nihil penderent) dederunt terga fugæ. Et Hispani Indique nobis amici eos insecuti sunt, donec eos ingredi coegerint suorum ambitum Idolorum: qui est circundatus calce & lapidibus, & ut alia relatione visum est, habet tam amplum ambitum, ut in eo collocari possit civitas quadringentarum domuum, & iste ambitus illico fuit ab eis derelictus, & Hispani ac Indi nobis amici eum occuparunt, & aliquantulum constiterunt in illis turribus. Quum incolæ civitatis vidissent equites non adesse irruerunt in Hispanos, & vi ejecerunt eos è turribus & ex ambitu, qua de re videre se in maximo periculo & discrimine, quum retrocederent, constitere inferius in ipsius ambitus porticibus, & quum hostes eos jam acriter vexarēt, retrocessere ad plateam, & inde eos expulerunt, donec eos coegerint ingredi vicum, ita ut tormentum quod ibi erat, abstulerint. Et Hispani quum impetum hostium sustinere non possent maximo discrimine retrocessere, & re ipsa fuissent maximo in discrimine, ni deo placuisset, ut eo instanti advenissent tres equites, & plateam ingressi sunt. Hostes illis visis, cogitantes majorem esse numerum, terga fugæ dare cœperunt, & nostri occupare impluvium & ambitum de quo supra memini, & in turri eminentiori illius, quæ habebat ultra centum gradus usque ad summum, decē
aut

aut duodecim ex primatibus civitatis se munierunt, & quatuor aut quinq; Hispani eam ascenderunt, & quamvis illi acriter se defenderent, occuparunt tamen eam Hispani, & eos omnes neci dedere, & deinde advenere quinque aut sex alij equites, & novissimi una cum primis insidias pararunt hostibus, & ex illis ultra triginta interfecerunt. Et quum advesperasset jussi receptui cani, & dum milites retrocederent, tanta hostium multitudo ingruebat, quod equitibus opem non ferentibus Hispanis, impossibile fuisset non subire maximum incommodum. Quum tamen angustias, vias stratas omnes, ubi versabatur discrimen tempore, quo retrocedebant, optime aptassem, & equites per eas ingredi & egredi poterant, & quum hostes irruerent in nostrum postremum agmen, nostri equites invehebantur in eos, & semper aliquos vulnerabant & interficiebant, & quum vicus esset longus, potuere ter aut quater eo modo in hostes invehi. Et quamvis hostes cernerent sibi damnum maximum inferri, rabidi tamen canes tam acriter in nos irruebant, ut nullo pacto eos sustinere possemus, nec obsistere, quin nos insequerentur & omnem eum diem in hoc consumpsissemus, si ipsi jam non occupassent plura subdialia pavimenta, quæ eminet vico, & ea propter equites maximum subibant discrimen, & eo modo devenimus eadem via strata ad nostra castra, absque alicujus Hispani (quamvis multi fuerint vulnerati) amissione. Et injectum ignem reliquimus majoribus, & elegantioribus domibus illius

illius vici, ut alias, quum vicum ingrederemur, ex subdialibus pavimentis nobis obesse non possent. Eodem die major executor, & Petrus de Alvarado cum hostibus civitatis acriter certarunt, quilibet è suis stationibus, & dum certabamus, aberamus unus ab altero per leucam cum dimidia, & per leucam. Tantum enim extendebantur loca habitata civitatis, quamvis minimum intervallum intercederet, & amici nostri, qui apud eos erant numero infinito acriter certarunt, & retrocessere in castra eo die absque aliquo sibi illato incommodo.

Interea temporis Don Fernando Dominus civitatis Tesaico & provinciæ Aculvacan, de quo superius Majestati Vestræ memini, studebat allicere omnes incolas civitatis & provinciæ sibi subjectos, & præsertim primates in nostri amicitiam, quia eousque non erant confirmati, ut postremo se confirmarunt, & quotidie confluebant ad dictum Don Fernando varij Domini, & fratres sui, ea intentione ut nobis faverent, & pugnam inirét cum Incolis è Temixtitan, & Mexico. Et quum Don Fernando esset adolescens & Hispanis maxime affectus, & cognosceret beneficia Majestatis Vestræ sibi collata, à qua tam latum Dominium sibi condonatum videret, præsertim quum videret alios jure sibi præponi debere, invigilabat quantum eidem fieri poterat, ut omnes ejus subditi venirent pugnatum cum incolis civitatis, & subirent discrimina & labores quos nos patiebamur, & allocutus est fratres suos qui erant

sex aut septem numero juvenes bello apti, & injunxit, ut cum omnibus incolis sibi subditis venirent nobis opem laturi, & unum ex eis nomine Istrusuchil (qui est annorum viginti quatuor) juvenem strenuum dilectum ab omnibus in ducem destinavit, & pervenit ad castra viæ stratæ comitantibus forte triginta millibus hominum, bello aptorum suo more bene dispositorum, & ad alia duo castra pervenere ultra viginti millia hominum, & ego benigne eos excepi, & gratias egi de suo bono in nos animo, & operibus, Poterit optime nosse Vestra Sacra Ca. Majestas, si bona fuerit amicitia nostri Don Fernandi, & cujus sententiæ essent illi è Temixtitan, quum prospicerent illos in eos invehi, quos pro subditis habebant, pro amicis, affinibus & fratribus, & etiam pro patribus & filijs.

Post duos dies dictæ oppugnationis superius memoratæ, quum dicta subsidia advenissent, incolæ è Sichimilco, qui sunt constituti in aquis, & quædam coloniæ ex Otumiensibus, qui sunt montani, & majori numero illis è Sichimilco, & erant ascripti servituti Dominis è Temixtitan, venere oblatum se in vasallos Vestræ Majestatis. Rogantes, ut indulgerem eorum diuturnitati, & eos optime excepi, eorum adventu maxime lætatus. Quoniam si incommodum aliquod incolæ è Cujoacan perpeti poterant, ab eis pati poterant.

Quum è latere castrorum in via strata constitutorum ducibus bergātinorum igne consumpsissemus plura subdialia pavimenta in suburbijs

suburbijs civitatis, & nulla ex canois comparere auderet, mihi visum est ad castrorum nostrorum tutelam sufficere septem bergantinos. Ideo constitui destinare in castra majoris executoris tres bergantinos, & Petri de Alvarado tres alios: & commisi seriose præfectis illorum, quum ab amborum castrorum lateribus, hostes sibi maxime providerent ex continenti suis canois, & introducerent aquam, fructus varios, Maiz, & varios commeatus, & vagarentur modo huc modo illuc, & ulterius prodessent ad auxilium ferendum militibus in castris existẽtibus quoties vellent aggredi & oppugnare civitatem. Et eo profecti sunt dicti sex bergantini ad dicta castra, quæ res fuit proficua & necessaria, quum die noctuque prælia mirabilia inter eos intercederent, & capiebãt innumeras hostium canoas, & etiam ex illis plures.

Cum prædictis ordinem imposuissem, & tot copiæ in nostri subsidium & pacifice advenissent, ut superius memini: eos sum allocutus, velle ab hinc ad duos dies oppugnare civitatem, Propterea tunc comparerent bene præparati, & eo tunc cognoscerem an fidi essent amici. Et ipsi se ita facturos polliciti sunt, & sequenti die jussi milites esse in armis, & significavi hominibus existentibus castris & bergantinis, quid constituissem, & quid illis agendum esset.

Sequenti die post missarum solennia, & datam præfectis informationem, quid sibi esset agendum, castris nostris exivi comitantibus equitibus, & trecentis Hispanis, & om-

nibus Indis nobis amicis, quorum infinitus erat numerus, & quum via strata progrederer, ad trinos balistæ jactus, hostes nos jam morabantur maximis clamoribus, & quum tres jam intercessissent dies, quibus secum non fuerat certatum, demoliti fuerât omnia, quæ oppleveramus expugnatu difficiliora quam ante fuerant, & bergantini ab utroque viæ stratæ latere pervenere, & cum eis possemus propius ire tormentis, pixidibus, & balistis multum damni eisdem inferebamus.

Hoc prospicientes in terram prosilivimus & aggerem occupavimus, una cum ponte, & progredi cœpimus, & hostes insequi. At illi muniebant se in alijs pontibus & aggeribus quos extruxerant. Quos majori tamen labore & discrimine, quam alias occupavimus. Et ejecimus è vico à platea, & magnis illis domibus civitatis. Et tunc injunxi Hispanis, ne ulterius progrederentur, quoniam ego una cum amicis meis opplebam saxis, & lateribus aquarum meatus, in quibus erat maximus labor. Nam quamvis huic negotio incumberent decem millia Indorum nobis amicorum, advenit tamen hora vesperarum antequam finis esset operi impositus, & eo tempore semper Hispani & Indi nobis amici decertarunt cum incolis civitatis, eisdem insidias instruendo, quibus plurimi periere, Et ego equitibus comitantibus civitatem peragravi, & in vicis illis, quibus habebatur aqua, vulneravimus multos, & ita egimus, ut retrocederent nec

ulterius

ulterius auderent progredi in continentem.

Cum cognoscerem incolas civitatis esse rebelles, & talem præ se ferrent animum, ut vellent aut certe occumbere morti, aut se fortiter tueri, duæ sententiæ inde meo insederunt animo. Vna quod modicas aut nullas ex divitijs, quas nobis incolæ civitatis abstulerant, recuperaturi eramus. Altera quod nobis ansam darent, ut eos extremæ internecioni daremus. Et postremam sententiam veriorem cogitabamus, quæ nobis maxime displicebat: & cogitabam modum, quo eis timorem incutere possem, ut jam resipiscerent à suo errore, & cognoscerēt damnum, quod illis inferre possem: & semper combureb am, destruebamque turres idolorum & domorum suarum, & ut propius viderent, hac die ignem injiciendum curavi illis magnis domibus in platea constitutis, ubi alias, quum nos expulere à civitate, ego & Hispani hospitari solebamus, quæ erant adeo amplæ, ut quilibet princeps sexcentis hominibus in suo servitio existentibus commode hospitari posset, & etiam alijs eisdem adhærentibus, quæ quamvis non essent tam amplæ, & aliquantulum minores, erant tamen pulchriores & elegantiores, in quibus Dominus Muteezuma retinebat omnia genera avium, quæ reperiebantur in his provincijs. Et quamvis illud mihi displiceret, tamen quum cognoscerem hostibus magis displicere, constitui eas igne consumere, quare hostes maxime sunt contristati, & similiter reliqui eis fœdere juncti in lacu constituti, quoniam

nunquam rati sunt nostras vires tãtum posse, & nostrum fore tam multos ut eo usque progredi possemus, & hoc sibi multo plus displicuit.

Igne injecto dictis domibus receptui cani jussi, & junctis militibus, quoniam hora tarda erat, ad nostra castra devenimus, & quum hostes nos retrocedere viderent, maxima irruebat multitudo, & extremum agmen nostrum aggrediebatur, & quum vicus jam esset compositus, & equites possent ad libitum ire, & redire, & in eos irruebamus, & semper aliquos ex eis vulnerabamus, propterea tamen non desistebant à tergo nos vociferationibus insequi. Eo die demonstrarunt maximum doloré, præsertim, quum nos ingressos eorum civitatem, & eam igne vastantes, & contra eos pugnantes, & eos insequentes incolas coloniarum Calco, Tesaico, & Sichimilco, similiter & Otumienses (quum quilibet nomen patriæ pugnando clamaret) conspexere, ab alio vero latere eos è Tascaltecal, qui una cum reliquis ostendebant eis incolas suæ civitatis in frusta concisos, & ajebant ipsos in cibum cœnæ illius servaturos, & in futurum prandium, quemadmodum re ipsa faciebant. Et eo pacto pervenimus in castra, ut nos quieti daremus, ea enim die multum laboris passi fueramus. Septem autẽ bergantini, quos apud me retinebam eo die ingressi sunt per æstuarias fossas, civitatis, & ex ea multũ igne consumpsere. Præfecti vero aliorum castrorum, & sex alij bergantini, strenue certarunt eo die. Et circa ea, quæ eis evenere, possem

possem diffusius enarrare, quæ evitandæ prolixitatis gratia prætermitto, nisi quidã in castra sua victoria potiti recessere absq; aliquo eorum discrimine.

Sequenti die summo mane ordine antedicto, post missarum solennia omnibus copijs sum in civitatem reversus, ne hostibus tempus daretur evacuandi pontes, & reficiendi aggeres. Et quamvis summo mane surrexissem, nihilominus ex tribus portionibus aquarum & vicorum, qui intercedunt, duæ portiones à castris nostris usque ad illas magnas domos & plateam erant extructæ, ut præcedenti die, in quibus occupandis fuit maxima difficultas, ut certamen prorogatum fuerit ab octava, usque ad horam primam post meridiem, quo tempore consumptæ sunt omnes sagittæ, & globuli, quos milites balistis, & pixidibus utentes attulerant. Et credat Sacra Vestra Majestas, quod maxima subibamus discrimina, quoties illis dictos pontes eripiebamus, quoniam ut eos occuparemus necesse erat natando trãsire, & eo modo non poterant multum viribus uti, quoniam ictibus ensium, & lancearum hostes in ripa obsistebant ne transirent. Tamen quum à lateribus non haberent subdialia pavimenta, ex quibus nobis obesse possent, & ab alio latere in eos spicula jaculabamus (non aberamus enim alter ab altero per lapidis jactum) Hispani indies augebantur animis, & constituebant transire, & etiam quoniam videbant meo sic animo insidere, & quod aut cadendo, aut surgendo non erat aliud faciendum.

Videbitur fortassis Majestati Vestræ, quum tot pericula jam dictis pontibus, & aggeribus occupandis subiremus, magnæ fuisse negligentiæ, postquam eos occupaveramus, deserere, nec manutenere, ne singulis diebus talia subiremus discrimina in illis occupandis, quæ discrimina sine dubio erant maxima. Et certe sic videbitur absentibus, tamen sciat Vestra Majestas, quod nullo pacto fieri poterat, quoniam ut illud executioni mandaretur, è duobus alterum facere cogebamur, quod aut castra ibi locaremus in platea, & ambitu turrium Idolorum, aut quod aliqui custodirent nocturno tempore pontes. In utroque maxima discrimina, nec vires suppeditabant, quoniam si castra locaremus in civitate, singula quaque nocte & hora, cum illi essent sine numero & nos pauci, millies ad arma conclamaretur & certarét nobiscum, & labores essent intolerabiles, & undique nos poterant aggredi. Vt autem nocte pontes custodirentur, ideo fieri non potuit. Hispani enim sub vesperam erant adeo lassi, & fessi ex pugna diei, ut milites pontium custodiæ nullo pacto locare possemus, & propterea cogebamur quotidie denuo eos occupare, quo civitatem ingrediebamur. Eo die cum tempus consumpsissemus in occupandis illis pontibus & opplendis, non fuit tempus alia gerendi, nisi quod in vico alio, qui progreditur ad civitatem Tacuba, fuerunt occupati duo alij pontes, & oppleti, & plures magnæ & egregiæ domus illius vici igne consumptæ sunt, & eo modo

advenit

advenit hora vespertina, & tempus retrocedendi. Et tunc non minori versabamur in discrimine, quam in occupandis pontibus, quia cum hostes nos retrocedere conspiciebant, tantum animis augebantur, non aliter, quam si victoria potiti fuissent, & nos terga fugæ dedissemus. Et ad hoc necesse erat, quod pontes essent bene oppleti, & materies æquata solo vicorum, adeo ut equites sine impedimento possent ab utraque parte currere, & cum hoc pacto recederemus, cum tam proclivi nos insequerentur, aliquando fingebamus dare terga fugæ, & nos equites in eos revertebamur, & semper capiebamus duodecim aut tredecim ex illis ex fortioribus. Eó modo & quibusdam insidijs, quas ipsis semper parabamus, lædebantur. Et certe illud erat pulcherrimum & admiratione dignum, quoniam cum notissimum & notabile esset damnum, quod illis inferebamus ex tali insecutione, nos tamen insequi non desinebant, donec viderent nos civitate egressos, & ita reversi sumus in castra, & præfecti aliorum castrorum, me certum reddiderunt, qualiter eo die omnia eis prospera evenerant, & multos ex hostibus neci dederant, tam lacu quam terra. Et præfectus Petrus de Alvarado, qui moram trahebat in civitate Tacuba, mihi literis significavit occupasse duos aut tres pontes. Quia cum esset in via strata, quæ exit è foro celebris civitatis, & ea itur ad civitatem Tacuba, tres illi bergantini quos illi dederam, poterant pervenire ab uno latere, & appropinquare eidẽ vię stratæ,

 non

non fuerat in tanto periculo, quanto transactis diebus, & ab eo latere Petri de Alvarado erant plures pontes, & plures aquarum meatus in dicta via strata, quamvis non essent ita crebra subdialia pavimenta, ut in alijs locis.

Omni eo tempore Incolæ civitatem Iztapalapa Oichilubuzco, Mechicacingo, Culvacan, Mizqueque & Chuitaguaca (quæ ut superius memini in lacu dulcis aquæ constitutę sunt) nunquam voluerunt mecum pacem, nec etiam eo toto tempore incommodum aut damnum aliquod ab eis perpessi fueramus, & quum incolæ è Calco essent fideles Majestatis Vestræ vasalli, & considerarent nos negotium habere cum incolis celebris civitatis, conjunxere secum quibusdam colonijs, quæ lacui hærent, & omne possibile damnum inferebant existentibus in lacu, & quum cognoscerent nos semper victoria potiri contra incolas è Temixtitan, & considerantes sibi illatum Damnum, & quod sibi inferri posset ab amicis nostris, se dedidere, & pervenere in castra nostra, & supplices rogaverunt, ut præteritis eorum erratis indulgerem, & committerem incolis è Calco, & vicinis eorum ne ulterius eis damnum inferrent. Eis mihi placere respondi, & me non moleste ferre hæc ab aliquo, nisi ab incolis civitatis Temixtitan, & ut crederem suam amicitiam esse ex corde, rogabam postquam constitueram nunquam obsidionem solvere, donec aut per deditionem, aut per vim civitatem caperem, & ipsi haberent multas canoas, quibus

auxilio

xilio mihi esse possent, ut pararent eas om-
s, quas possent, una cum omni multitudine
arum coloniarum, ut imposterum aquis
ihi auxilio essent, & etiam rogabam, quum
ispani haberent paucas, & malas casulas, &
mpora essent pluviosa, ut in castris nostris
bricandum curarent majorum casularum
imerum, & adducerent canoas, quibus ve-
possent tigna & lateres ex Domibus civi-
tis proximioribus castris, & illi retulere ca-
as, & viros bello aptos esse accinctos ad
amlibet diem, & in construendis casulis
erunt admodum diligentes, quod ab uno
ab alio latere illarum duarum turrium il-
is stratæ viæ, ubi ego castra metatus fue-
m, tot ædificarunt, quod à proxima ad no-
ssimam esset intervallum ad tres aut qua-
or balistæ jactus, & ultra. Et consideret
estra Majestas, latitudinem dictæ stratæ viæ,
iæ est sita in profundiori loco dicti lacus, &
utroque latere dictæ stratæ viæ erant lo-
tæ dictæ domus & remanebat tantum va-
ii in ea, ut commode equites, & pedites po-
issent ad libitum ire, & redire, & in castris
ntinebantur numeratis Hispanis, & Indis
ii illis inserviebant, ultra duo millia homi-
im. Reliqui enim Indi nobis amici hospi-
bantur in Cujoacan, quæ abest per leucam
im dimidia à dictis castris, & etiam incolæ
rum coloniarum, multoties nobis impar-
ebantur aliquos commeatus, quibus maxi-
e indigebamus, & præsertim pisces, & cera-
, quæ sunt tanta in copia, ut possint suffice-
per menses quinque, aut sex (quibus con-
tinuan-

tinuantur) hominibus in duplum quam in istis partibus comperiantur.

Quum per duos, aut tres dies successive ingressi fuissemus civitatem à latere castrorum nostrorum, demptis illis alijs tribus aut quatuor, quibus ingressi eramus & semper potiti victoria contra hostes, & tormentis, pixidibus, & balistis plures interficiebamus, cogitabamus, quod in horas venirent oblaturi pacem, quam exoptabamus perinde ac salutem propriam, nil tamen nobis prodesse poterat, ut ad eam inducerentur. Et ut eos majoribus afficeremus incommodis, cogeremusque eos, ut pacem nobiscum inirent, constitui quotidie ingredi civitatem, & eam oppugnare omnibus copijs, quas mecum habebam, à quatuor locis, & adesse jussi omnem multitudinem civitatum in aquis constitutarum, suis canois, & eo die mane comperiebantur in nostris castris ultra centum millia Indorum nobis amicorum. Et mandavi tres bergantinos cum dimidia portione canoarum, quæ ascendebant ad mille & quingentos numero, ire ab uno latere & tres alios cum reliquis canois ab alio proficisci, ut circundarent civitatem & eam comburerent, & majus sibi possibile damnum inferrent. Ego autem progressus sum primaria via strata, & invenimus eam sine impedimento usque ad magnas domos & nulli ex pontibus erant sublati, & progressus sum usque ad viam stratam, quæ ascendit ad vicum, quo itur ad civitatem Tacuba, in quo continebantur sex aut

septem

ptem pontes,& ibi curavi præfectum quenım vicum alium occupare sexaginta aut ptuaginta peditibus, & septem equitibus tergo ut eis præsidio essent. Eos comitaıntur decem aut duodecim millia Indoım nobis amicorum, & injunxi alteri præcto,ut alium similiter vicum occuparet, & ıse cum militibus qui supererant sequutus ım vicum,quo itur ad civitatem Tacuba, & es occupavimus pontes, quos opplevimus : reliquos occupandos reliquimus ad diem quentem.Erat enim hora tarda, & melius ommodiusque sequenti die occupari poteınt, quoniam admodum desiderabam omem vicum illum occupare, ut milites Petri e Alvarado se nobiscum conjungere possét, : proficisci possent de castris suis ad nostra, : bergantini illud idem facerent. Et ille dies uit nobis maximæ victoriæ, tam aquis, uam continenti, & aliquid prædæ adeptum st ab incolis civitatis, & in castris Petri de Alvarado, & majoris executoris, non modia potiti sunt victoria.

Postero die reversus sum ad civitatem eo rdine, quo die antecedenti, & Deus nobis ındem victoriam concessit, ut quacunque ıeis militibus progrediebar, nullam comeriebam repugnantiam, & hostes tanta ceeritate pedem referebant, ut eis videretur os è quatuor civitatis portionibus tres jam ccupasse, & ex castris Petri de Alvarado os maxime premebant. Et proculdubio eo ie, & præcedenti arbitrabar eos nobiscum pacé inituros quam (adepta victoria & fine) semper

semper mihi proponebam, & tamē nunquam propterea in eisdem vidimus signum aliquod pacificum. Et eo die reversi sumus maxima exultatione ad castra nostra, quamvis plurimum tristaremur, quum videremus incolas civitatis mori penitus constituisse.

Illis diebus præteritis Petrus de Alvarado occupaverat plures pontes, & ut eos nocte tueretur, peditibus & equitibus utebatur, & reliqui proficiscebantur in castra, quæ aberant fere per leucam. Et quia labor ille erat intolerabilis, constituit locare castra in fine viæ stratæ, qua proficiscitur ad civitatem, quod forum est latius foro Salamantinæ civitatis, & porticubus undique circumseptum, & ut possent, pervenire ad forum, non supererant occupandi nisi duo aut tres pontes, erant tamen lati & admodum occupatu difficiles, eo modo fuit per aliquot dies, & semper victoria potitus fuit, & eo die de quo superius memini, quum videret hostes præ se ferre lassitudinem, & me assidue eos acriter oppugnare, victoria adeo elatus ob pontes & aggeres occupatos, constituit ulterius progredi & occupare pontem, qui continebat latitudinem sexaginta passum viæ stratæ demolitæ, profunditatem hominis status cum dimidio & ultra, & quum audacter incœpissent, eo die bergantini illis maximo fuere adjumento, aquam tranarunt & pontem occuparunt, & hostes fugientes insequebantur, & Petrus de Alvarado properabat locum illum oppleri, ut equites transire possent, & etiam quoniam eum quotidie commonefaciebam, tam

tam scriptis quam verbo, ne palmum quidem loci occuparet, nisi esset tutus, & equites tuto possent ingredi & egredi. Illi enim sunt, qui eis bellum inferunt. Et quum incolæ civitatis conspicerent, non transivisse nisi quadraginta, aut quinquaginta Hispanos, & aliquos ex nobis amicis, & nostros equites non posse transire tam tempestive, in eos conversi sunt, ut eos cogerent vertere terga fugæ, & projicere se aquis, & tenuere tres, aut quatuor Hispanos captivos, quos illico profecti sunt ad sacrificandum dijs suis, & interfecere aliquos ex nostris amicis, & tandem Petrus de Alvarado in castra sua est erversus. Et quum eo die pervenissem in castra nostra, cognovi quæ ei acciderant, maximam inde mœstitiam contraxi, quum illud esset ansam præbere hostibus, ut animis augerentur, & crederent nos nullo pacto imposterum audere eos aggredi. Ratio cur Petrus de Alvarado constituerat expugnare illum difficilem locum, ea fuit ut superius, memini, quia videbat se pro majori parte expugnasse difficilia hostium loca, & illi aliquem timorem & lassitudinem præ se ferebant, & præcipue, quoniam existentes in ejus castris instabant, ut forum occuparet, illo enim occupato fere universa civitas capta videbatur, & ea omnia evenere spe & viribus Indorum qui aderant, quum existentes in dictis castris, considerarent assiduas oppugnationes in civitatem à me factas, arbitrabâtur me citius illis dictum forum occupaturum, & propterea dictus Petrus de Alvarado maxime solicitabatur, & idem

Equites potissimum Indos debellant.

idem mihi eveniebat in nostris castris. Hispani enim omnes acriter solicitabant, ut per unum ex tribus vicis quibus ingrediebatur, quum nullum haberemus obstaculum, quo occupato minor superesse labor, & ipse dissimulabam omnibus modis, quibus poteram, quamvis causam non aperirem, & hoc ideo erat propter discrimina, & perturbationes, quæ mihi sese offerebant, ante enim ingressum in forum plurima intercedebāt subdialia pavimenta, pontes, & viæ stratæ demolitæ, ita quod domus omnes, qua transire debebamus, erant tanquam insulæ in medio maris.

Quum sero pervenissem in castra, & cognovissem profligationem Petri de Alvarado, sequenti die summo mane constitui proficisci in ejus castra, ut illum erroris præteriti reprehenderem, & cognoscerem, quæ ipse occupasset, & ubi castrametatus esset, & ut illum monerem de omnibus ad tutelam suam, & ad hostium offensionem facientibus, & quum perveni in illius castra, maxima fui admiratione ductus quomodo potuerint tantum civitatis, & tot malos pontes occupasse, & quum ea vidissem, non tanta dignus reprehensione visus est, quanta prius videbatur, & ordine constituto, quid esset agendum, in castra nostra eodem die reversus sum.

Post hæc multoties ingressus sum civitatem locis solitis, & duobus in locis bergantinis, & canois insidentes decertabant, & ego in civitate quatuor in locis, & semper victoria potiebamur, & multi ex hostibus peribant, indies enim multitudo sine numero in

nostri

ostri subsidium confluebat. Differebam ulterius progredi. Primo, ut viderem si hostes luritiem & malum animum quē habebant, leponerent. Secundo quia noster ingressus ion poterat esse sine maximo discrimine. Illi nim erant admodum conjuncti & alacres, c mori constituerant, & cum Hispai rem hanc tam diu differri viderent, & intercesserant jam viginti dies, quibus nunquā estiterant à pugna, ultra quam credi potest, nihi fuerunt importuni, ut superius dixi, ut ngrederemur, & forum occuparemus, quo occupato hostibus minimum spatij relinquetur, ubi se tueri possent, & si deditionem acere nollent, fame, & siti mori cogerentur, uum potum non haberent, nisi aquæ salsæ llius lacus. Et quum me excusarem, Vestræ Majestatis thesaurarius mihi significavit, omnes in castris existentes confirmare, ut forum occuparem, & ipsi, & aliquibus alijs prois viris, qui aderāt respondi eorū intētionē sse optimam, & me id plus alijs desiderare, llud tamen non exequebar ob eam causam antum (quam ipsi sua solicitudine, ut proferem, cogebant) quæ talis erat, quod quamvis lij bono animo illud agerent, quum tamen a in re maximum versaretur discrimē, essent nulti, qui illud non exequerentur, & tandem orum importunitate coactus annui, me facturum eo in negotio omnia quæ possem, communicato prius consilio cum militibus reliquorum castrorum.

Postero die conveni aliquos ex primatibus, & constitui facere certiorem majorem

executorem, & Petrum de Alvarado, nos sequenti die ingressuros civitatem, & laborare, ut in forum perveniremus, & scriptis demandavi, quæ per eos essent agenda à latere civitatis Tacuba, & ultra literas destinavi illuc duos meos familiares, ut eos certos facerent de omni negotio. Et ordo, quo omnia procedere deberent, talis erat, ut major executor accederet comitantibus decem equitibus, centum peditibus, & quindecim balistis, & pixidibus utentibus in castra Petri de Alvarado, & in suis castris remanerent reliqui decem equites, & componeret inter illos, ut sequenti die quo certamen committi debebat, collocarent se in insidijs post domos quasdam, & sarcinas suas abducendas curarent, non aliter quam si abirent, ut incolæ civitatis egrederentur ad eos insequendum, & equites in insidijs collocati illos à tergo aggrederentur, & dictus major executor tribus bergantinis quos habebat, & tribus alijs Petri de Alvarado illum difficilem transitum, ubi Petrum de Alvarado profligarant, & acceleraret in opplēdo dictum transitum, & ulterius progrederentur & occuparet, nullo pacto longius procederent, nec aliquid ulterius occuparent, nisi occupata opplerent & aptarent, & si possent sine magno eorum periculo occupare usque ad forum, omnem darent operam, quoniam ego idem eram facturus, & adverterent quod quamvis ea sibi nuncianda curarem, non obligabam tamen eos ad occupandum passum unum civitatis, ex quo aliquid incommodi subire cogerentur.

rentur. Et hoc nunciavi,quoniam cognoſcebam, eos eſſe tales, qui perſonas ſuas eo, ubi juberem, conſtituiſſent, quamvis ſe morituros cernerent. Illi à me expediti profecti ſunt in caſtra, & convenerunt dictos majorem executorem, & Petrum de Alvarado, quibus aperuere omnia, quemadmodum in noſtris caſtris conſtitueramus. Et quoniã illi unicum locum erant oppugnaturi,juſſi ad me mitterent ſeptuaginta, aut octuaginta ex militibus peditibus, ut ſequẽti die mecum civitatem ingrederentur,qui ea nocte dormitum pervẽnere in caſtra noſtra,ut eis injunxeram.

Ordine jam dicto compoſito ſequenti die poſt miſſarum ſolẽnia,è caſtris noſtris exivere illi ſeptem bergantini, quos comitabantur ultra tria millia canoarum nobis amicarum, & ipſi viginti quinque comitatus equitibus & reliquis quos in caſtris habebam, & illis ſeptuaginta qui advenerant ex caſtris Tacuba, ſecuti fuimus iter noſtrum, & civitatem ſumus ingreſſi. Quam poſtquam fueram ingreſſus, milites hoc pacto diviſi. Erant tres vici in locis occupatis, quibus patebat iter ad forum, quem Indi Tianguizco nominant; totus ille ſitus ubi eſt collocatus Tlatelulco appellatur, & unus ex his tribus vicis erat potior, quo ibatur ad dictum forum. Et theſaurario, & computatori Veſtræ Majeſtatis ſignificavi, ut ingrederentur ſeptuaginta comitati peditibus & ultra quindecim, aut viginti millibus Indorum nobis amicorum, & extremum occuparent agmen ſeptem, aut octo equites, & quotquot pontes aut

Gg 2 aggeres

aggeres occuparent, illico eos opplerent & conducerent decem homines ligonibus, & alios Indos nobis amicos, qui erant nobis multum proficui ad opplendos pontes. Reliqui duo vici ex vico à Tacuba ingrediuntur forū, & sunt angustiores, & crebrioribus vijs stratis, pontibus, & vicis aquis plenis, & ampliori ex illis ire jussi præfectos duos, octuaginta peditibus, & ultra decem millibus Indis nobis amicis, & in fauce illius vici Tacuba dimisi duo magna tormentā, & illorum custodiæ imposui decem equites. Ego autem octo equitibus & centum peditibus, inter quos erant viginti quinque balistis & pixidibus utentes, & infinito numero Indorum nobis amicorum, secutus sum iter meum, ut ingrederer alium angustum vicum, quantum possem: & in fauce illius esse jussi equites, & jussi quod nullo pacto ulterius progrederentur aut me sequerentur, nisi prius illis mandarem & equo descendi, & venimus ad aggerem, quem extruxerant ante pontem quendam, & quodam pervo campestri tormento, & militibus balistis & pixidibus utentibus eum occupavimus, & ultra progressi fuimus per demolitam stratā viam duobus vel tribus illis locis, & ultra, quod tribus illis locis pugnabamus cum incolis civitatis. Tanta erat Indorum nobis amicorum copia, qui ascendebant subdialia pavimenta, ut videretur nil nobis damni inferri posse, & cum illis occupavimus illos geminos pontes, aggerem, & vicum. Hispani & Indi nostri amici secuti sunt eos eodē vico

absque

absque mora aliqua & ego remansi comitantibus forte viginti Hispanis in insula quadã propinqua. Videbam enim Indos quosdam nobis amicos implicitos cum hostibus, & aliquãdo eos retrocedere cogebant, donec se aquis committerẽt, & nostro freti subsidio in eos irruebant, & ulterius custodiebamus, ne quibusdam transversis vicis incolæ civitatis Hispanos à tergo aggrederentur, qui eo vico progressi fuerant. Qui eo instanti mihi nunciandum curarant, ipsos maximam civitatis partẽ occupasse, & non longe à platea ipsius fori eos abesse,& omnino constituerant ulterius progredi, quoniam audiebant pugnam initam è castris majoris executoris, & Petri de Alvarado contra hostes civitatis, ipse autem eis denunciandum commisi, quod nullo pacto pedem moverent, nisi prius pontes essent optime oppleti, ut si forte retrocedere cogerentur, aqua eos non impediret, cum ipsi ibi omne discrimen versari cognoscerent, ipsi mihi nunciandum commisere, omnia esse optimo ordine, & quod illuc progrederer,& oculata fide prospicerem ita esse. Ego autem suspitione adductus ne aberrarent, & curam non adhiberent in opplendis pontibus, illuc profectus sum, & comperi illos transivisse demolitam portionem unius vici latitudinis decem aut duodecim passuum. Aqua autem ascendebat ad profunditatem geminorum hominis statuum, & eodẽ tẽpore, quum transivere, injecerãt ligna, cannasq;, & cum paulatim transirẽt & cupide, materies in profundum non penetrarat & ipsi voluptate

 victoriæ,

victoriæ,qua potiebantur erant adeo hilares, ut cogitarent materiam illam fixam diuturnamque permansuram. Et eo tempore,quo ad pontē perveni,comperi Hispanos, & alios plures ex amicis nostris terga fugæ dedisse,& hostes tanquam rabidos canes illos insequētes. Cumque incompositum ordinem viderē clamare cœpi. Sistite, sistite & quum essem proximus aquæ,eam Hispanis, & Indis refertam inveni,ut ne paleam quidem injecisse viderent, & hostes tanto impetu ferebantur in Hispanos, ut eos insequendo aquis committerent se, ut ipsos interficerent, & ex vico illo aqueo adventabant hostium canoæ,& Hispanos vivos captivabant,& quum res fuisset tā repentina, & viderē ipsos milites meos interficientes,constitui ibi consistere,& certando mori, & in eo, plus proficiebamus opem ferendo manibus quibusdam infortunatis Hispanis, qui submergebantur, ut aquis exirent, & aliqui exibant vulnerati, aliqui vero aquis semisubmersi, & alij sine armis, eosque anteire jubebam, & jam tanta hostium multitudo ingruebat, quod me, & duodecim, aut quindecim, qui mecum erant, undique circumdederant, & quum essem intentus opem ferendo illis, qui aquis obruebantur, non prospiciebam,nec memor eram damni, quod evenire poterat,& me Indi aliqui ex hostibus ceperant, & abduxissent,si non affuisset præfectus quidam comitantibus quinquaginta militibus,quem mecum semper deducere solebam, & ope juvenis unius illius societatis, qui post deum Op.Max.me à morte servavit,

& ut

& ut me servaret acerrime pugnando ibi suã effudit animam. Interim Hispani, qui aufugerant profligati proficiscebantur ea strata via, & quum esset brevis, & angusta, & aquæ æqualis, quam canes illi ex industria fabricaverant, & ea strata via progrediebantur profligati multi ex Indis nobis amicis, iter tantum erat impeditum, & ipsi erant adeo tardi, ut hostibus tempus daretur ut ab utroq; latere aquam transire possent, & capere,& interficere quotquot eis videbatur, & ille præfectus qui mecũ erat nomine Antonius equinnones, Discedamus, inquit,& incolumen vos servemus,cum certi simus,quod si vos amiserimus nullus nostrum evadere posset, & vix mecum tantũ agere potuit,ut inde discederẽ, & cum hoc videret brachijs mihi annuit, ut reverteremur, & quamvis ipse plus exoptassẽ mori,quam vivere,prælibati præfecti hortatione, & aliorum commilitonum, qui aderãt cœpimus retrocedere cum hostibus certãdo ensibus, & parmis nostris, qui nobis vulnera illatum veniebant. Eo ipso tempore advenit familiaris meus,& iter aliquantulum aperuit, tamen illico ab humili subdiali pavimẽto illum gutture percussere, ut cadere coegerint, & dum versarer in tali profligatione, expectans multitudinem transire, ut se tuto locarent, & nos hostium impetum sustineremus, interea advenit quidã familiaris meus equo, ut equitare possẽ,tantũ erat luti in ea angusta via strata, propter ingredientium, egredientiumq; ab aquis multitudinẽ,ut nullus consistere posset,& ipse equum ascendi non pugnę

 gratia,

gratia, quoniam ibi erat impossibile equitem posse pugnam inire, quoniam si ea angusta strata via ad insulam progredi potuissem, cõperissem eos octo equites, quos ibi dimiserã, & non poterãt aliter operari sed coacti sunt reverti, & quum reditus esset tam difficilis, duæ equæ quibus insidebant duo familiares mei ex ea angusta strata via in aquas dilapsæ sunt, & alteram hostes interemere, alterã vero pedites quidam tutati sunt, & tertius juvenis familiaris meus Christophorus de Guzman nomine ascendit equum quem existentes in insula illa mihi adducendum curarant, ut me in tutum recipere possem, & hostes eundem una cum equo priusquam ad me pervenire posset, interfecere, cujus mors tanto omnibus existentibus in castris fuit dolori, ut in hanc usque diem recens sit illius mortis mœstitia omnibus, qui secum juncti erant consuetudine & cognitione. Ex tot & tantis nostris laboribus omnipotẽti Deo placuit, ut superstites pervenerimus ad vicum, quo Tacuba pervenitur qui est spaciosus. Quo postquam milites convenere, extremum agmen novem comitantibus equitibus occupavi. Hostes autem in nos victoria elati tanta superbia ferebantur, ut videretur nullum ab eorum manibus posse evadere, & meliori modo, quo potui retrocedens thesaurario, & computatori nunciandum commisi, ut in plateam multo ordine convenirent, & illud idem nunciari jussi duobus illis præfectis, qui ingressi erant vicum, quo itur in forum, & quilibet eorum strenue pugnaverat, multos aggeres, & põtes occu-

occupaverant, quos optime oppleverant quod effecit ut in reditu damnum nullum fuerint perpessi. Et priusquam thesaurarius, & computator redirent, hostes civitatis ex quodam aggere, ubi certabatur, projecerant duo aut tria Christianorum capita, quamvis tunc nesciverint an essent ex militibus Petri de Alvarado, vel nostrorum castrorum. Quum convenissemus ad plateam, tanta hostium multitudo undique confluebat, ut maximum fuerimus passi laborem, antequam divertere cogerentur quibusdam locis, ubi ante hanc profligationem expectare non audebant tres equites, & decem pedites. Et illico in turri quadam excelsa idolis suis dicata, quæ erat contigua plateæ, locarunt aromata, suffumigationesque ex gummi quodam quod nascitur in his regionibus, quod ipsi dijs suis offerunt in signum victoriæ, & quamvis ipsis impedimento esse volverimus, nunquam tamen eos impedire potuimus, quia milites celeri passu castra nostra versus progrediebantur. Ea profligatione hostes interfecere triginta quinque, aut quadraginta Hispanos, & ultra mille Indos nobis amicos, & vulnerarunt ultra viginti Christianos, & ipse vulnus accepi in crure. Amissum est tormentum illud parvum campestre, quod conduxeramus, & plures balistæ, & pixides una cum multis armorum generibus. Illi è civitate, illico habita victoria ut majorem executorem, & Petrum de Alvarado exanimatos redderent, omnes Hispanos tam vivos quam mortuos, quos ceperant

ad Catebulco, in quo eſt forum, adduxere, in quibuſdam turribus altiſſimis foro proximis nudos ſacrificaverunt, & pectora eorũ aperuere, cordaq; exemerunt, ut idolis ſuis offerrent. Quæ omnia Hiſpani è caſtris Petri de Alvarado optime conſpicere poterant, ab eo loco unde decertabant, & quum viderẽt corpora illa nuda alba, cognovere illos eſſe Chriſtianos, & quãvis propterea maxime fuerint triſtati, & exanimati rediere in caſtra per dies octo, eo & die ſequenti hoſtes civitatis buccinis, & tympanis maximam animorum exultationem præ ſe ferebant, ut videretur civitas corruere, & apperuere omnes vicos, & pontes in quibus aqua verſatur, ut prius habuerant, & pervenere, ut ignes, & vigiles ſuos locarent per binos baliſtæ jactus à noſtris caſtris, & quum omnes evaſiſſemus profligati, vulnerati, & inermes, indigebamus quiete, & refectione. Hac occaſione incolæ civitatis ſpatium habuere tranſmittendi legatos ad plures provincias illis ſubditas nunciatum ſe maxima potitos eſſe victoria, & interfeciſſe plures Chriſticolas, & ſperabant propediem nos penitus delere, & nullo pacto nobiſcum jungerentur, & ut fides ſibi adhiberetur, circumferebant duo equorum, & aliqua interfectorum Chriſtianorum capita, quæ oſtendebant per ea loca, quibus eiſdem conducere videbatur, quæ res multum operata eſt ad contumaciores reddendos, qui defecerant, quam erant antea.

Inde ad duos dies poſt profligationem, cujus fama jã innotuerat, & per omnia circumvicina

vicina loca vagabatur, incolæ coloniæ nomine Quarnaquacar, qui subjiciebantur civitati Temixtitan, & subdiderant se in amicos, profecti sunt in castra nostra, & mihi significarunt incolas coloniæ Marinalco, qui sibi erant contermini, damna plurima illis inferre, & provinciam suam destruebant, & tunc conjungebant se cum incolis provinciæ Guisco,quæ maxima est, & constituerant eos aggredi, ut interficerent, quia se Majestati Vestræ subdiderant, & nobis juncti fuerant amicitia, & hostes affirmabant illis deletis constituisse nos aggredi. Et quamvis profligatio, quæ nobis evenerat esset recens, & potius subsidio indigeremus, quam alijs subsidium ministraremus, quia maxime instabant,decrevi subsidium illis impartiri,quamvis in ea re plures intercesserint contradictores, asserentes, quod ipsemet me destruerem, transmittendo milites extra castra.Expedivi cum nuncijs, qui subsidium postulaverant, LXXX. pedites & equites decem, quibus præfeci Andream de Tapia, cui injunxi ut illa ageret quæ servitio Mast. Vestræ plurimum conducere prospiceret, & tutelæ nostræ, cum cerneret necessitatem, in qua constituti eramus, & eundo, & redeundo non consumeret ultra decem dies. Et sic discessit, & pervenit ad coloniam quandam exiguam, quę est media inter Marinalco, & Coadnoacad,ibi offendit hostes,qui eos præstolabantur, & ipse una cum Incolis è Coadnoacad, & illis militibus, quos secum adducebat, pugnam inire cœpit, & tam acriter

nostri

nostri decertarunt, ut hostes in fugam verterint, & profligarint, prosecutique sunt donec eos ingredi coegerint coloniam Marinalco, quæ sita est in colle admodum arduo, quem equites scandere non poterant, & hoc viso destructioni ea omnia subjecere, quæ in planicie continebantur, & reversi sunt in castra nostra hac potiti victoria eo decem dierum spatio eis assignato.

Vnus è Dominis provinciæ Tascaltecal, Chichimecatecle nomine, de quo alias memini, qui tabulas pro construendis bergantinis adduxerat, quæ in ea provincia paratæ erant, ab initio belli semper moram traxit in castris Petri de Alvarado. Quum videret post dictam profligationem Hispanos, ut prius facere consueverant, cum hostibus non congredi, constituit ipse comitantibus suis civitatem ingredi, eamque oppugnare, dimittens quadringentos sagittarios è suis ad pontem quendam ablatum satis discriminosum, quē eripuerat incolis civitatis, quod nunquam eveniebat sine ope nostra, progressus est comitatus suis maxima vociferatione, invocando suam provinciam, & Dominum. Eo die acriter pugnatum est, & undique plures vulnerati remanserunt, & perierunt. Et incolæ civitatis firmiter arbitrabantur, eos in cavea clausos habere, quoniam quum sit natio, quæ dum retrocedunt eorum hostes quāvis ipsi victoria non potiantur, animo obstinato insequuntur, futurum putabant ut in transitu aquarum (ubi certum versari solet discrimen) suas sibi injurias ulcisci liceret, &

prop-

propterea Chichimecatecle dimiserat in aquæ transitu dictos quadringentos sagittarios, & quum jam retrocederent, hostes civitatis in eos irruerunt maximo furore, & milites è Tascaltecal aquis se commisere, & favore sagittariorum transivere, & hostes cōspecta obsistentia quievere, & admodum admirati sunt audaciam Chichimecatecle.

Post dies duos à reditu Hispanorum, qui bella intulerāt incolis è Marinalco, ut Majestas vestra capitibus præcedentibus videre potuit, pervenere in castra nostra decem Indi ex Otumiensibus, qui erant servituti ascripti Dominis è Temixtitan, & ut retuli subdiderant se Vestræ Majestati, quotidie nobis opē ferentes cum hostibus certando, & significarunt, quemadmodum Domini provinciæ Matalcingo, qui fines habent cum illis, eis bellum inferebant, & coloniam quandam combusserant, abduxerantque aliquos è suis, & quantum poterant eos destruebant, animo aggrediendi castra nostra, ut hostes civitate egrederentur, ac penitus nos delerent, & ultra hoc propterea etiam eisdem fidem adhibuimus, quoniam à paucis diebus, quoties ingrediebamur civitatem pugnandi gratia, minabantur nobis ducibus illis è provincia Matalcingo. Quæ quamvis nobis non multum esset nota optime tamen cognoscebamus esse latam, & distabat viginti leucarum spacio à nostris castris, & ad querelam, quam Otumien. proponebant contra hostes suos, petebant, ut illis opem daremus. Et quamvis petierint tempore multum

multum difficili, auxilio fidens divino, ut audaciæ civitatis alas confringerem, qui quotidie nobis minabantur ducibus istis, & spem præ se ferebant sperare ab eis auxilium, & subsidium aliunde adventare non poterat, nisi ab eo latere, illuc Condisaluum è Sandoval majorem executorem destinare constitui decem & octo equitibus, & centum peditibus, inter quos unus comperiebatur balista utens, qui discessit illis comitantibus, & alijs Otumiensibus nobis amicis. Et Deus est testis, quibus periculis subjiciebantur, & in quo nos reliqui permanebamus. At cum oporteret majus animi nostri robur quam unquam feceramus demonstrare & mori certando, dissimulabamus virium nostrarum debilitatem tam cum amicis, quam hostibus. Sæpius tamen optabant Hispani ut saltem vivi tandem evaderent, & se victores conspicerent contra civitatis incolas, quamvis in ea, & in omnibus reliquis provincijs nullum fructum præterea consequi possent. Vnde conjici potest fortuna, & necessitas, in quibus constituti eramus corpore vitaque. Major executor ea nocte profectus est dormitum ad coloniam quandam Otumiensium, quæ est opposita Matalcingo, & sequenti die mane discessit, pervenitque ad stationes Otumiensium, quas derelictas comperit, & pro majori parte combustas, & quum pervenisset in planiciem prope fluvium quendam, offendit maximam multitudinem, qui finem combustioni alterius coloniæ imposuerant. Et quum nostros conspexere, terga fugæ dare cœperunt, &

itinere,

itinere, quo progrediebantur, post eos sequebantur multa onera plena Maiz, & infantium lactentium, quos commeatus causa secum adducebant, quæ dimiserant, quam primum audivere Hispanos adesse. Et postquam transivere fluvium, qui ulterius labebatur, in planicie sistere cœpere, & Major executor equitibus eos aggressus est eosque profligavit, & quum terga fugæ dedissent, recto tramite progressi sunt ad suam coloniam Matalcingo, quæ trium leucarum spacio aberat, & omnibus tribus leucis continuata est insecutio, donec coacti sunt ingredi coloniam, & ibi præstolati sunt Hispanos, & amicos nostros, qui adventabant interficiendo eos, quos equites intercludebant, & deserebant, & ea insecutione mortui sunt duo millia hostium. Quum pedites pervenissent ad locum, ubi equites substiterant, & nostri amici (qui erant sexaginta millia hominum) cœpere proficisci ad coloniam, ubi hostes se opposuere, donec mulieres, & filij, & bona sua collocabantur in fortilitio quodam, quod erat situm in altissimo colle ibi prope existenti. Quamprimum tamē eos aggressi sunt, coegerunt ipsos quoque arcem ingredi, quam habebant in ea summitate admodum ardua munitaque, & deprædati sunt, & combussere coloniam brevissimo temporis intervallo, confugientibus hostibus ad arcem. Et quum hora esset jam verspertina, major executor arcem oppugnari non est passus, & etiam quia labore erant admodum fessi, totam enim eam diem certando con-

consumpserant. Et hostes eam noctem duxere maximis vociferationibus,& strepitu tympanorum buccinarumque.

Sequenti die summo mane major executor milites conducere cœpit, ut ascenderent collem, pugnaturi contra hostes in arce existentes, quamvis aliquo timore arbitrantes hostes obstituros. Quum eo pervenere, neminem ex hostibus offenderunt,& Indi quidam nobis amici colle descendebant, & retulere nullũ ex hostibus adesse,sed in aurora omnes discessisse, & illico in planicie circumquaque videre maximam hominum multitudinẽ, & erant Otumien. & equites rati esse hostes adversus eos sunt progressi, & vulnerarunt tres aut quatuor. Et quum idioma Otumien. differat ab idiomate provinciæ è Culva, eos non percipiebant,nisi quod armis projectis ad Hispanos confugiebant,& nihilominus tres aut quatuor vulnerarant. Attamen ipsi optime cognovere illud evenisse, quoniam qui forẽt illis non innotuerat. Et quum hostes non expectassent, Hispani statuere reverti per aliam eorum coloniam, quæ similiter defecerat. Quum tamen tot copias cõtra eos moveri cognovere eos pacifice excepere. Et major executor Dominum provinciæ allocutus est, eidemque significavit, illum jam optime scire me læto vultu excipere omnes, qui sese oblatum veniebant in vasallos V. M. quamvis maxime errassent. Rogabatque,ut alloqueretur incolas è Matalcingo. ut ad me proficiscerentur, & se ita facturum pollicitus est, & inducere incolas è Marinalco

ad concordiam. Et major executor ea adepta victoria, in castra reversus est, & eo die aliqui ex Hispanis pugnabant in civitate, & cives eis nunciaverant, ut interpres noster illuc proficisceretur, volebant colloquium habere de pace ineunda, quam (ut postea apparuit) nolebāt admittere, nisi recederemus ab universa provincia quod ideo effecere, ut aliquot dierum spacio eos quiescere pateremur, & munirent se rebus quibusdam, quibus indigebant, quamvis nunquā eos inveniremus, ut pugnam detrectarent. Et cum per interpretem talia tractarentur, quum nostri essent hostibus propinqui (non enim aliud spacium intercedebat, nisi pons elatus) senex quidam ex hostibus é sinu suo eduxit magno intervallo quædam quæ comedit, ut demonstraret illos nulla adhuc premi necessitate, nos enim illis nuncibamus, eos ibi fame perituros. Et amici nostri significabant Hispanis, concordiam eam esse simulatam, hortantes ut pugnam continuarent. Ea tamen die pugnatum non extitit. Primates enim interpreti injunxere, ut me aloqueretur.

Ad dies quatuor post reditum majoris executoris à provincia Matalcingo, Domini illius & Marinalco, & Domini provinciæ Cuiscon (quæ est latissima, & etiam defecerat) in castra nostra profecti sunt, & ut illis parcerem præterita supplices rogarunt, & polliciti sunt se velle nobis inservire, & promissa sua executioni demandarunt, & semper hactenus inservierunt.

Dum major executor aberat in provincia Matalcingo, hostes civitatis constituerunt

nocte exire, & aggredi castra Petri de Alvarado, & in aurora ea aggressi sunt, & quum vigiles, & excubiæ eos audivere, ad arma conclamatum est, & illi, qui aderant eos invasere. Hostes auditis equitibus aquis se commisere, & interim nostri advolarunt, tribusque continuis horis pugnatum est. Nos vero existentes in nostris stationibus, audivimus tormenti parvi bombum, quo ille in hostes utebatur. Et quia nos suspitione adducebamur ne eos profligarent, milites in armis esse jussi, ut civitatem ingrederentur, ut hostes animum demitterent in oppugnando Petrum de Alvarado, & quum Indi offenderent hostes tam acriter & strenue qugnantes, decrevere reverti in civitatem. Nos reliqui ad civitatem pugnatum profecti eo die fuimus.

Eo tempore nos qui vulnerati evaseramus priori profligatione, pristinæ restituti eramus sanitati, & civitati Diviti applicuerat navis Io. Ponci è Leone, quem profligaverant in provincia insulæ Floridæ, & habitatores civitatis mihi afferendum curarunt pulverem quendam, una cum aliquibus balistis, quibus maxime egebamus, & jam favente Deo Optimo Maximo, circumcirca nulla erat provincia, quæ nobis non maxime faveret, & quum ipse prospicerem incolas civitatis tam rebelles, & majori demonstratione & certitudine moriendi, quam unquam aliqua fuerit natio, nesciebam quo modo me cum eis gerere deberem, quo pacto à tanto discrimine & laboribus evadere possemus, & quo-

& quomodo illos, & ipsorum civitatem extremæ internecioni non traderemus. Erat enim magis egregia, quam sit alia in universo terrarum orbe. Nec nobis prodesse poterat quod illis significabamus, nos ab eo loco non discessuros, & tam è castris quam bergantinis non cessaturos damnum inferre. Nec quod destruxeramus incolas è Matalcingo & Marinalco, & quod neminem in omnibus provincijs habebant, qui eisdem opem laturus esset. Nec habebant, unde sibi ministrari posset Maiz, caro, fructus, & aqua. Nec denique res aliqua ad commeatum faciens, & quanto plus & antedictis nota faciebamus, tanto minus animis deficere videbantur. Sed pugnam ineundo, & reliquis omnibus in rebus animosiores inveniebamus, quam unquam fuissent. Et ipse prospiciens rem ita agi, & jam præterijsse ultra dies quadraginta quinque, quibus obsidebamus dictam civitatem, constitui ad nostri tutelam remedium adhibere, ut melius lassos hostes reddere possem. Quod fuit hujusmodi, quod quantum civitatis occupabamus, tantum ab utroque latere solo æquaremus, ita ut ne passu quidem progederemur, nisi omnia solo æquaremus, & loca ubi aqua versabatur continentem redderemus, quamvis diu in eo moram trahere cogeremur. Et propterea convenire jussi omnes dominos & primates nobis amicos, & decretum meum illis aperui, ut ad hoc convocarent omnem rusticanam multitudenem, cum cois suis, quæ sunt valli genera, quibus utuntur in

illis partibus, ut fossores ligonibus in Hispanijs. Et ipsi responsum dedere, se læto animo perfecturos, & decretum esse sanum, & eo maxime sunt oblectati. Videbatur enim, eum esse modum, quo civitas solo æquaretur, quod omnes plurimum appetebant.

Interea dum hæc constituebantur, tres aut quatuor dies præteriere, Incolæ civitatis animo concepere nos aliquid magni contra eos machinari: ipsi quoque per ea, quæ postea apparuere, parabant omnia ad sui tutelam possibilia, quemadmodum etiam suspicabamur. Et ordine amicis nostris dato, quod terra, & aquis civitatem oppugnatum ire debebamus, sequenti die post missarum solennia proficisci cœpimus ad civitatem, & quum pervenissemus ad transitum aquę, & aggerem, qui est in initio magnarũ domuum in platea constitutarum, & eum oppugnare vellemus, incolæ civitatis ut quiesceremus innuerunt, asserentes pacem inire velle, & ipse injunxi nostris ne ulterius pugnam inirent, & significavi ut illuc dominus civitatis me allocutum adventaret, si forte pax componi posset, & cum retulissent aliquos eum evocatum profectos, me ultra horam detinuere. Ipsi enim revera pacem non exoptabant, & hoc demonstrarunt, quoniam illico nobis quiesentibus in nos sagittas, fustes, & saxa jaculari cœpere. Hoc viso, aggerem oppugnare cœpimus, eumque occupavimus, & quum plateam ingressi fuimus, eam magnis saxis refertam invenimus, ne equites veloci passu currere possent. Solido enim loco equites solos timent, & invenimus vicum lapidi-

bus

bus solis obstrusum, & alium etiam saxis plenum, ne equites eo passim currere possent. Et ab eo die ita opplevimus eum vicum, ubi aqua versabatur, & quo ibatur ad plateam, ut nunquam postea eum Inde aperire potuerint, & postea paulatim cœpimus solo æquare eas domos, optime obstruere, opplereque ea quæ occupabamus ab aqua, & quum eo die pervenissemus ultra centum & quinquaginta millia hominum bellatorum, multa gesta sunt, & eo pacto die illo pedem retulimus in castra, & bergantini una cum canois amicorum nostrorum plurimum intulerunt damni civitati, & ut quiescerent retrocessere.

Sequenti die eodem ordine civitatem ingressi sumus, & pervenimus ad ambitum illum & peristillum, ubi sunt turres suorum idolorum. Injunxi præfectis nil aliud faciendum curarent, nisi ut opplerentur vici, in quibus aqua versabatur, & æquarent malos transitus quos occupaveramus, & Indi nobis amici aliqui domos comburerent & solo æquarent, reliqui irent pugnatum contra hostes locis solitis, & equites omnes tuerentur ne à tergo adorirentur, & ipse ascendi unum ex altioribus idolorum turrim, quoniam Indi me optime noscebant, & ascensum meum moleste tulerunt, ab ea turri animum addebam amicis, & suppetias ferendas committebam, quum necessitas ingruebat, quia cum assidue pugnarent, hostes aliquando, & aliquando nostri retrocedebant, qui illico sublevabantur à quatuor equitibus, qui audaciam eisdem subministrabant, ut in hostes irruerent. Eo pacto & ordine civitatem

ingressi sumus quinque aut sex continuis diebus, & in reditu semper amicos nostros anteire jubebamus, & aliquando in insidijs collocabamus aliquos Hispanos in quibusdam domibus & equites remanebant, & vi nos retrocedere simulabamus, ut eos ad plateam ingrediendam alliceremus, hoc pacto una cum insidijs peditum quotidie hora vespertina aliquos vulnerabamus. Et quodam die ex prædictis in platea continebantur septem aut octo equites præstolantes hostium egressum, & cum eos egredi non viderent, simularunt recedere, & hostes suspitione adducti, ne in reditu eos vulnerarent, ut facere consueverant, post parietem latebant, & in subdialibus pavimentis, & eorum innumera erat multitudo, & cum hostes eos insequebantur (qui erant octo, aut novem numero) ipsi ex alto occupaverant faucem unius vici, non potuere insequi hostes qui aufugiebant, & reverti coacti sunt, & hostes elati, qui eos retrocedere coegerant, rabide more canum in eos irruebant. Illi vero qui maxima circumspectione pugnabant, eo se recipiebant, ubi damnum pati non poterant, nostri damna patiebantur ab eis, qui in parietibus locati erant, & coacti fuere retrocedere, & vulnerarunt duos equos, quod effecit ut eisdem insidias struere constituerem, pro ut in futurum Majestati Vestræ referam. Et eo die hora satis tarda devenimus in castra, relictis omnibus occupatis tuto solo æquatis, & Incolæ civitatis erant admodum læti, arbitrabantur enim nos metu discessisse, & ea nocte nuncios destinavi ad majorem executorem, ut

ante

ante lucem cum quindecim equitibus ex suis, & Petri de Alvarado venirent in castra nostra.

Postero die summo mane major executor in castra pervenit comitantibus quindecim equitibus, & ipse habebam ex equitibus in præsidio Cujoacan impositis viginti quinque, qui ascendebant ad numerum quadraginta equitum, & decem ex illis injunxi, ut illico mane descenderent omnibus reliquis peditibus comitantibus, & ipsi una cum reliquis pugnam inirent, solo æquatent, occuparentque omnia quæ possent, quoniam ego cum tempus retrocedendi advenisset, illuc irem comitantibus reliquis triginta equitibus, & cum scirent majorem civitatis portionem solo æquatam quanto possent hostes insequerentur, donec eos ad loca tuta, & vicos, quibus aqua versari solet ingredi cogerent, & ibi morarentur, donec retrocedendi tempus adveniret, & ipse me una cum illis triginta equitibus à nullo conspectus in insidijs collocare possem, in quibusdam magnis domibus, quæ sunt proximæ reliquis illis magnis in platea constitutis. Et Hispani executi sunt mandata mea, & per horam post meridiem, assumptis illis triginta equitibus civitatem sum ingressus, & quum eo pervenissem, eos collocavi in illis magnis domibus, ipsi discessi, ascendique turrim illam excelsam, ut moris erat mei. Et dum ibi moram traherem, Hispani aliqui sepulchrum apperuere, & in eo invenere varias res aureas, ad mille & quingentos Castellanos. Et

 cum

cum jam adesset hora retrocedendi, jussi maximo ordine redire inciperent, & quod equites postquam retrocessissent ad plateam, fingerent velle eos invadere, non tamen audere demonstrarent: & illud fieret, quum circumcirca, & in platea isset maxima hostium multitudo. In insidijs collocati admodum desiderabant tempus adventare. Optabant enim rem bene gerere, & jam molesta erat diuturna mora, & ego me illis conjunxi: & jam Hispani tam pedites, quam equites retrocedebant ad plateam, & etiam Indi amici nostri qui jam insidias cognoverant. Hostes autem tot vociferationibus insequebantur, ut maxima viderentur potiti victoria: & novem illi equites fingebant aggredi eos per plateam, & postea retrocedebāt, & quum hoc bis simulassent, hostes tantum fervorem conceperant, quod usque ad eorum nates percutiendo venerint, donec eos perducerent in vicum eum, ubi paratæ erant insidiæ, Quum videmus Hispanos anteire, & pixidis emissionem audivimus (quod signum nobis paratum habebamus) cognovimus tempus adventasse, ut exiremus, & Divi Iacobi conclamato nomine, illico eos aggressi fuimus & insecuti fuimus per plateam vulnerando, sternendoque, & intercludendo plures, qui ab amicis nostris, qui nos sequebantur, capiebantur, ita ut in his insidijs interfecti fuerint ultra quingentos ex hostibus & ex primatibus robustioribus & magis strenuis, & ea nocte amici nostri lauta potiti sunt cœna. Omnia enim interemptorum cadavera cepere, & in frusta attulere, ut eadem in cœna comederent. Tanta fuit

ta fuit admiratio, quam concepere, quum se tam repente profligatos conspexere ut nec locuti fuerint, nec vociferationes emiserint, omni ea nocte, nec ausi sunt alicubi incipere cōparere in vicis aut subdialibus pavimentis, ubi non essent plurimum tuti, & cum nox adventaret, & nos discedebamus, apparuit incolas civitatis misisse servos quosdam visum an recederemus, & quum quodam vico comparere cœperunt, eos aggressi sunt decem, aut duodecim equites insecutique, & ita egere, ut nullus evaserit. Concepere hostes hac victoria tantum timoris, ut nunquam omni hoc durante bello ausi sint plateam ingredi, quando recedebamus, quamvis unicus tantum esset, in ea eques, nec ausi sunt Indum aliquem, aut peditem ex nostris insequi verentes ne denuo insidias eis paravissemus. Et gesta illius diei una cum victoria, quam omnipotens elargitus est, fuit potissima causa, ut citius civitate potiremur. Incolæ enim illius maximā concepere exanimationem, & amici nostri animis crevere, & eo pacto profecti fuimus in castra certa sententia accelerandi, ut bellum hoc perficeretur, & nullum prætermittendi diem absque ingressu in civitatem, donec bellum esset confectum. Et eo die nullum accepimus incommodum in castris nostris, eo dempto, quod cum ex insidijs prodibamus duo equites concurrerunt, & alter eorum cecidit ex equa, & ea recto tramite progressa est ad hostium turmas, qui eam sagittis impetebant, & vulneribus confossa cernens impium sibi malum illatum ad nos reversa est, & ea nocte mortua est, & quamvis

maxime tristati fuerimus, quum equi & equæ maxime faciant ad salutem nostram, tamen non tantum moleste tulimus, quemadmodum si mortua esset apud hostes, ut re ipsa eventurum putavimus, si enim ita evenisset majori potiti fuissent gaudio, quam premebantur dolore illorum, quos neci dederamus. Eodem die berganti una cum canois amicorum nostrorum in civitate maximam hostium stragem commisere, absque aliquo sibi illato incommodo.

Quum sciremus jam incolas civitatis perterritos pavore, percepimus à duobus ex illis modicæ conditionis, qui nocturno tempore clam civitate egressi fuerant, & ad nostra castra pervenerant, quum fame premerentur, quod nocte exibant piscatum inter domos civitatis. & proficiscebantur ab ea parte, quam occupaveramus quærentes ligna, olera, & radices, ut eas comederent. Et quum jam plures vicos, ubi aqua versabatur, opplevissemus, aptaveramus plures malos transitus, in ipsa aurora civitatem ingredi constitui, & omne possibile damnum illis inferre, & bergantini aute lucem, & ipse decem aut quindecim comitantibus equitibus, & quibusdam peditibus, & Indis amicis nostris, ingressi fuimus, & prius disposuimus speculatores quosdam, qui, quum jam illucesceret, signum nobis in insidijs collocatis dedere, & aggressi sumus infinitum numerum, quum tamen major pars esset ex miserabilioribus civitatis, ut plurimum erant uxores, & pueri, & tantum damni illis intulimus locis illis

illis quibus poteramus progredi per civitatem, ut mortui, & captivi ascenderint ultra octingentos, & bergantini similiter cœperunt plures ex hostibus, una cum canois, quibus piscabantur & maximam civitati stragem intulere. Quum duces, & primates civitatis nos ea proficisci viderunt hora non consueta, maxime mirati sunt, ut prius admirati fuerant insidias præteritas, & nullus eorum ausus est nobiscum congredi, & sic reversi fuimus in castra maxima præda, & cibo ad usum amicorum nostrorum.

Sequenti die summo mane in civitatem reversi sumus, & quum amici nostri cernerent bonum ordinem, quem habebamus, ad eam extremæ dandam internecioni, tanta erat indies venientium multitudo, ut numerari non posset. Et ea die occupandi vicum, quo progreditur ad Tacubam, finem imposuimus, & lateribus implendi malos transitus, qui in ea continebantur, ita ut milites castrorum Petri de Alvarado nobiscum convenire possent in civitate. Et in vico, quo pervenitur in forum, duos alios occupavimus, & eos optime opplevimus, & combussimus domos ipsius domini Guautimucin nomine juvenis decem & octo annorum, qui secundus erat dominus post mortem Domini Muteezuma. In his ædibus hostes varia locarant munimina, erant enim amplissimæ, & munitæ, aquisque circumvallatæ. Occupavimus quoque geminos pontes aliorum vicorum, qui sunt apud vicum, quo progreditur in forum, & oppleti sunt plu-

res

res mali transitus ita ut ex quatuor civitatis illius portionibus, tres occupaveramus, & hostes nil aliud agebant, præterquam retrocedere ad loca tutiora, ad domos scilicet quæ in aquis constitutæ erant.

Postero vero die, qui fuit in festivitate Sancti Jacobi, ordine jam dicto civitatem ingressi fuimus, & secuti iter nostrum vico illo, qui protenditur in forum, & occupavimus vicum latum in quo versabatur aqua, ubi hostes maxime se tutos arbitrabantur. Et quamvis morati fuerimus multum in occupando eo vico, & discrimina passi fuerimus multa, tota ea die tantum efficere non potuimus, ut quum vicus esset latus eum penitus oppleverimus, ut equites transire possent ad alium vicum. Et quum omnes essemus pedites, & hostes conspicerent equites non transisse, multi recentes, & strenuiores ex illis nos aggressi sunt, & quam primum eis obstitimus, cum nobiscum plures milites balistes utentes haberemus, reversi sunt ad suos aggeres, & munimina. quæ extruxerant, quamvis multi ex illis sagittis fuerint confossi. Et ulterius omnes Hispani pedites utebantur suis hastis, quas picas nominamus in Hispanijs, eas enim efficiendas curaveram post nostram profligationem, quę res fuit nobis admodum proficua. Eo die ab utroque latere alijs rebus non incubuimus nisi combustioni, & æquationi domorum illius vici, quod erat visu miserabile, quum tamen aliud facere non possemus, cum ordinem sequi cogebamur. Quum incolæ civitatis tantam stragem, ar vuinam conspicerent, ut animositatem prę se ferrent,

rent,

rent, Indis nobis amicis dictitabant, ut nihil aliud agerent, quam comburerent, & solo æquarent, quoniam futurum esset, ut illi nova ædificia construere in posterum cogerentur, quoniam si ipsi victoria potiti essent, ita futurum optime noverant, sin minus, quod ea ad usum nostrum construere cogerentur. Et Deo placuit, ut ultimo suo dicto res fuerit verificata, quamvis ipsimet sint qui ea construant.

Alio die summo mane ordine solito civitatem ingressi fuimus, & quum pervenimus ad vicum quem præcedenti die oppleveramus, eo modo eum invenimus, ut prius reliqueramus, & progressi ulterius per geminos balistę jactus, occupavimus duas magnas aquarum fossas, quas effoderant in ipso solido vico, & devenimus ad parvam turrim idolis suis dicatam, in ea comperimus quædam Christianorum capita, quos interemerant, & maxima fuimus adducti mœstitia, & ab ea turri erat rectus vicus ad castra Petri de Alvarado, & à sinistro latere erat vicus, quo perveniebatur in forum, in quo jam aqua non continebatur, præterquam in uno vico quem tuebantur, & eo die ulterius non processimus. Certavimus tamen acriter & diu cum hostibus, & quum quotidie omnipotens nobis victoria potiri concederet, semper ipsi erant inferiores, eo die hora jam sera reversi fuimus in castra.

Postero die quum componeremus nos ingredi civitatem hora nona diei, è castris fumum ex geminis altioribus fori, aut Tetebulco turribus exire conspeximus, & quid esset cogitare non poteramus. Et quum videremus fumum

illum

illum majorem esse, quam quando suffitus idolis suis efficiunt, suspicati fuimus milites Petri de Alvarado illuc pervenisse. Quod tametsi ita se haret, non tamen id verum esse posse putabamus. Et certe eo die Petrus de Alvarado una cum ejus militibus strenue se gessit. Supererant enim plurimi pontes & aggeres occupandi, & semper accedebat ad eos tuendos major civitatis incolarum multitudo, quum tamen conspicerent nos è castris nostris hostes stringere, omnibus possibilibus modis laboravit, ut forum ingrederetur. Ibi enim erat omnium hostium robur, non tamen evaluit ulterius progredi nisi ad conspectum illius & duas illas turres occupare, & turres alias plures, quę erant prope ipsum forum, quod fuit tam latum quam ambitus multarum turrium civitatis, & equites fuere in maximo labore, & coacti sunt retrocedere, & dum retrocederent tres equos vulnerarunt & eo pacto Petrus de Alvarado una cum militibus reversus est in sua castra. Nos vero noluimus occcupare eo die pontem unum, & vicum in quo aqua continebatur, qui solus occupandus erat ut in forum pervenire possemus. Sed tamen incubuimus ut opplerentur quidam mali transitus, & in reditu nos acriter pressere, quamvis eisdem potius damno cesserit.

Sequenti die summo mane civitatem ingressi fuimus, & quum, donec peveniretur in forum, nil occupandum supererat, nisi vicus aqua plenus cum suo aggere, qui hærebat turri, de qua superius memimi, eum oppugnare cœpimus, & signifer quidam comitantibus

tribus,

tribus, aut quatuor Hispanis sese aquis commisere, incolæ civitatis illico locum deseruere, & locus oppleri cœptus est, ut equites transire possent, Et dum ista agerentur, adveni Petrus de Alvarado eodem vico comitatus quatuor equitibus, & gaudium, quo repleti sunt milites amborum castrorum, fuit incomparabile. Illud enim erat iter, & modus cito finem imponendi bello, & Petrus de Alvarado relinquebat præsidia à tergo & à lateribus, tam ut tueretur acquisita, quam ad sui defensionem, & quamprimum transitus ille fuit aptatus, una cum aliquibus equitibus forum inspecturus sum profectus, & injunxi militibus nostrorum castrorum, quod nullo pacto ulterius progrederentur. Et cum aliquantulum per plateam spaciati fuissemus perspeximus porticus, qui cum subdialibus pavimentis erant hostibus referti, & quum platea esset ampla, & equites in ea progredi possent, quum equites conspicerent, appropinquare non audebant, & ego ascendi illam magnam turrim, quæ foro adjacet, & in ea invenimus oblata Christianorum capita, quos nobis interemerant, & ab ea turri prospexi quantam civitatis portionem occupaveramus, & proculdubio ex octo portionibus septem occupaveramus, & quum cognoscerem tantam hostium multitudinem tam angusto loco contineri, maxime cum domus illæ, quas possidebant essent tam angustæ, & quælibet ex se super aquas constituta, & imprimis maxima apud eos erat

fames,

fames, & quia in vicis inveniebamus extractas cortices, atque radices arborum, constitui nolle eos aliquot dierum spatio oppugnare, & movere sibi aliquas conditiones, quibus tanta multitudo perire non cogeretur, & mihi certe dolorem incredibilem afferebat damnum, quod illis inferebamus, & assidue eos moneri curabam, ut pacifice nobiscum agerent, illi autem respondebant quod nullo pacto deditionem facere vellent, & quod unicus qui superesset certando mori deberet, & de omnibus quæ ab eis possidebantur, nil ad nos deventurum esse, sed combusturos se omnia & aquis submersuros ubi non videri possent, nec apparere. Ego tamen ne malum pro malo redderem, dissimulabam, nec eos oppugnari permittebam.

Mira hostes pertinacia mortem oppetere, quã deditionem facere malunt.

Quum modicum pulveris ad tormenta obtineremus per dies quindecim antea consulueramus machinam construere, & cum non adessent artifices, qui optime eam conficere callerent, quidam fabri lignarij sese illam perfecturos obtulere, parvam tamen: & quamvis cogitassem nil eos boni efficere posse, annui tamen ut illam erigerent, & illis diebus, quibus hostes tam angusto loco clausos tenebamus, perfecta extitit, & eam adduxere locandam loco quodam instar theatri, qui est in medio plateæ ex calce & lapidibus quadratis ad proceritatem gemini hominis statûs cum dimidio, & ab angulo ad angulum intercedere potest triginta passuum intercapedo, qui locus ab eis paratus extiterat, ut cum aliqui ludi edebantur, ibi ludos & spectacula edentes locarentur, ut universi in foro constitiut,

stituti, & illi qui erant inferius, & in porticibus conspicere possent, quod ederetur: & quum eo illam adduxissent trium aut quatuor dierum spacium consumpsere, antequam locaretur, & Indi nobis amici ea machina minabantur incolis civitatis, asserendo ea machina omnes interficiendos: & quamvis nil aliud proficisceret, quemadmodum etiam nil profecit, tamen satis erat timor, quem Indi hostibus inferebant, cogitantes eos deditionem facturos, & neutrum subsecutum est, quoniam fabri lignarij machinam non perfecere, nec incolæ civitatis (quãvis maxime timerent) pactum aliquod deditionis demonstrarunt, & machinæ defectum dissimulavimus, asserentes nos misericordia moveri, ne omnes penitus interficeremus.

Sequenti die post locatam machinam reversi fuimus in civitatem, & quum jam intercessissent tres aut quatuor dies, quod civitatẽ non oppugnaramus invenimus vicos quibus progrediebamur, mulieribus puerisque refertos, ac alijs miserabilibus personis, qui fame moriebantur, semimortui debilesq; exibant, quæ erat res visu miserabilior, quã in universo orbe comperiri posset, & ipse amicis nostris injunxi, ne pacto aliquo damnum aliquod inferrent, nullus tamen bello aptus exibat, ut aliquod damnum sibi inferri posset, quamvis videremus eos in subdialibus pavimentis vestibus suis coopertos, & inermes. Et ego illo die eos de pace commonendos curavi, & eorum responsiones erant

dissimulationes, & quum majori pro parte dici nos eo pacto protraherent, illis nunciandum curavi me eos oppugnare constituisse, & eorum multitudinem retrocedere mandarent, alias permitterem amicis nostris, ut eos interimerent, & ipsi retulere se pacem desiderare. Ipsis autem responsum dedi, me ibi Dominum non conspicere, quo cum de pace agi debebat, & cum adventasset, ad ejus adventum ipsis omnem salvum conductum, quem postulabant, impartiebar, ut de pace ineunda colloqueremur. Sed quum conspiceremus esse illusionem, & hostes omnes accinctos, quum eos pluries pacifice monuissem, ut eos in angustiora deducerem, & illos ad extrema locaremus, injunxi Petro de Alvarado, ut omnibus suis copijs ingrederetur à latere unius magni vici, quem hostes obtinebant, in quo continebantur ultra mille domus, & ipse ab alio latere pedes ingressus sum comitantibus omnibus nostrorum castrorum copijs, equites enim ibi nil prodesse poteramus. Et tam aciter à nobis, & ab amicis nostris est pugnatum, ut eum omnem vicum occupaverimus, & tam ingens fuit cædes hostium nostrorum, ut eo die desiderata, captaque sint ultra duodecim millia Indorum, quibuscum Indi nobis amici tãtum sævitiæ utebantur, ut nulli vitam condonarent, quamvis etiam à nobis repræhenderentur, corrigerenturque.

Alia sequenti luce in civitatem reversi sumus, & ne pugnam committerent, præcepi,

nec

nec hostibus damnum aliquod inferrent, & cum ipsi conspicerent tantam hominum multitudinem in illos moveri, & cognoscerent vasallos suos, & eos, quibus præcipere solebant, mortem sibi minari, & se ad extremum deductos conspicerent, & ubi consisterent non haberent, nisi super suæ civitatis demortuorum cadavera, optantes tandem eximi à tam acri infortunio, clamabant cur jam illos non interficeremus, & maxima celeritate me advocandum nunciarunt, quoniam me alloqui desiderabant. Et quum Hispani omnes finem hujus belli maxime optarent, & moleste ferrent tantum damnũ, quod illis inferebatur, maxima sunt affecti lætitia, cogitantes eos pacem cupere, magnoq; gaudio me accersitum venere, & improbe contenderunt ut accederem ad aggerẽ quendam, in quo erãt aliqui ex primatibus, qui mecum colloqui volebant. Et quamvis iter meum parum profuturum ipse conspicerem, constitui tamen ire visum quomodo res se haberet, cognoscebam enim, quod deditio omnis versabatur in Domino solum, & in tribus aut quatuor alijs ex primatibus civitatis, quoniam reliqui (sive vivere sive mori contingeret) desiderabant jam se extra eum locum constitutos. Et quum pervenissem ad aggerem, mihi significarunt, quod postquam illi me solis filium cognoscerent, & sol tam brevi spacio unius diei, ac noctis circumibat universum terrarum orbem, quare eo brevi spacio eos etiam non interficerem, & eos à tot pœnis non eximerem, quia ipsi jam mori

exoptarent, & cœlum ascendere ad suum Ochilubum, qui eos ibi expectabat, ut eis requiem condonaret. Illud est idolum, quod Indi majori prosequuntur veneratione, ego autem multis respondi, ut ad deditionem faciendam allicerem, nil tamen proderat, cum in nobis ea pacis signa viderēt, quæ nunquam victi præ se tulere, quum essemus nos auxilio divino victores.

Quum ad extremum hostes adduxissemus, ut ex jam dictis colligi potest, ut eos à malo eorum proposito persuaderemus, quum eorum animus esset mori, allocutus sum quendam ex primatibus inter eos, quem captivum habebam, captivumque tenuerat antea per duos aut tres dies patruus Don Ferdinandi Domini civitatis Tesaico, dum in civitate pugnaret: & quamvis esset vulneratus, eum sum allocutus, si vellet in civitatem reverti, & responsum mihi dedit velle, & quum sequenti die civitatem fuissemus ingressi, illum cum aliquibus hostibus destinavi, qui illum consignarunt incolis civitatis, & jam illum fueram allocutus diffusius, ut colloqueretur cum Domino civitatis & primatibus de pace ineunda, & ipse pollicitus est in eo se omnia quæ posset effecturum. Incolæ civitatis illum excepere maxima observantia, tanquam ex primatibus unum, & quamprimum eum adduxere in conspectum Guautimucin, & sermonem de pace habere cœpit, illico illum interficiendum & sacrificandum commisit. Et responsum, quod nobis dedere illud fuit, quod maximis vociferationibus advenere,

asse-

afferentes ſe velle mori, & fuſtes, ſagittas, lapideſque in nos projicere cœpere, & nobiſcum acriter pugnare, & adeo ut nobis equam interficerent jaculo, quod ex enſe quem nobis abſtulerant, fabrefecerant. At equus hic tandem caro eſt illis aſcriptus præcio, plurimi enim ex illis obiere, & eo pacto in caſtra noſtra reverſi fuimus.

Poſtero vero die reverſi ſumus in civitatem, & hoſtes eo redacti erant, ut in civitate Indorum nobis amicorum infinita multitudo pernoctare auderet. Et quum in conſpectum hoſtium deveniſſemus, noluimus cum illis pugnam inire, ſed tantum deambulare per eorum civitatem, cogitabamus nanque quod omni hora, & momento ad nos pacifice proficiſcerentur, & ut ad concordiam eos allicerem, equitando, perveni ad aggerē quendam munitiſſimum, & accerſivi quoſdam ex primatibus mihi notos, qui poſt eam latebant & eis ſignificavi, quod poſtquam ſe profligatos conſpicerent, & ſi vellem unica hora eos delere poſſem nullo ſuperſtite, quare Guautimucin eorum Dominus me allocutum non veniret, cum pollicerer illi me nil incommodi illaturum. Si ipſi, & illi vellent mecum pacifice agere, à me optime exciperentur, haberenturque, & alia cum eis multa ſum locutus, quibus ad lachrymas propenſos reddidi. Et flentes mihi reſponſum exhibuere, ſe optime noſſe errorē ſuum, & exterminium, & ipſi proficiſci volebant allocutum eorum Dominum, & una cum reſponſo illico reverti, ut ab eo loco non

discederem. Et discessere, parvoque spacio reversi fuere, asserentes, quum hora esset jam sera Dominus illorum non esset venturus me allocutum. Sequenti tamẽ die procul dubio in meridie illum adventurum putabant, ut me in platea fori alloqueretur. Et eo modo profecti fuimus in castra, & ego mandavi, ut in quadrato illo in medio plateæ existenti paratum haberent stratum pro Domino, & primatibus civitatis, ut ipse habere solent, & ulterius sibi epulas pararent, & ita re ipsa factum extitit.

Sequenti vero die ingressi sumus civitatem, & præcepi nostris copijs, ut paratæ essẽt, ne si hostes insidias pararent, nos incautos offenderent, & Petro de Alvarado ibidem existenti idem nunciavi, & quamprimum in forum devenimus, nunciandum commisi Guautimucin me illum in platea præstolari, qui ut apparuit constituit se illuc non venturum, & destinavit quinque ex illis primatibus civitatis, quorum nomina (quoniam ad rem non multum faciunt) impræsentiarum non recenseo, qui ut advenere mihi significarunt, Dominum illorum me certiorem facere, & rogare per eosdem, ut illi parcerem, quod eo non advenerat, metu enim me coram comparere non fuerat ausus, & etiam adversa detinebatur valetudine. Ipsos autem adesse & quicquid vellem juberem, quia ipsi illud exequerentur. Et quamvis Dominus eorum non advenerit, plurimum tamen lætati fuimus adventu dictorum primatum. Videbatur enim modus negotio cito finem imponendi,

imponendi, & ipse eos hilari vultu excepi, & illico illis cibum, potumque exhibendum commisi, in quo demonstrarunt famé, quam sustinebant. Et postquam fuerant epulati, eis injunxi, ut Dominum suum alloquerentur, nec duceretur metu, & illis fidem meam astringebam, quod quamvis in conspectum meum adventaret, nil eidem nocendum permitterem, nec aliquo pacto detineretur, quoniam sine illius præsentia nil boni tractari, aut concludi poterat, & mandavi ipsis comestibilia quædam exhiberi eorum refocillationis gratia, ut secum asportarent, & eo in negotio promisere omnia, quæ possent se effecturos, & ita discessere. Et post duarum horarum intervallum, ad me reversi sunt afferentes aliquas vestes ex bombice, quibus ipsi utuntur, & retulere Guantimucin eorum Dominum eo non adventurum, nec venire constituerat, & se excusabat verbum cum eo se habiturum. Ego autem replicavi, me causam ignorare cur timeret coram me comparere, postquam videbat me eos, qui causam belli dederant & fomenta, optime tractare, & ipsos ire, redireque permittebam, absque incommodo aliquo, & eos rogabam, illum allocutum reverterentur, & multum adhiberent diligentiæ in illius adventu, postquam illi adventus erat proficuus. & ipse illud faciebam ad illius commodum, & ipsi responderunt se ita facturos, & sequenti die reversuros ad me una cum responso. Sicque ipsi recessere, & nos in castra nostra devenimus.

Postero die summo mane primates in ca-

ſtra noſtra advenere, & nunciarunt proficiſcerer ad plateam civitatis in foro exiſtentem, Dominus namque eorum mecum ibi colloqui volebat,& ipſe ratus ita futurum, equum aſcendi, & iter noſtrum proſecuti, eum in conſtituto loco per tres, aut quatuor horas morati ſumus: nunquam tamē eo venire voluit,aut coram me comparere. Et quum viderem illuſionem,& eſſet hora jam tarda,nec ipſe Dominus, nec nuncij revertebantur, Indos nobis amicos advocandos commiſi, qui remanſerāt in ingreſſu civitatis fere per leucam ab eo loco,ubi eramus, quibus præceperam,ne ulterius progrederētur (incolæ enim civitatis expoſcerant,ne alloquio de pace ineunda aliquis eorum intereſſet) & moram nō traxerunt. Similiter illi, qui erant in caſtris Petri de Alvarado, & cum advenïſſent, aggeres quoſdam oppugnare cœpimus, & vicos aquis refertos, qui adhuc in hoſtium poteſtate erant, nullum enim majus illis munimen ſupererat,& quouſq; nobis viſum eſt ingreſſi ſumus tam nos, quam Indi nobis amici. Et quando caſtris exivi,injunxeram Condiſalvo è Sandoval, ut ingrederetur ab alia parte domorum, ubi hoſtes ſe munierant, ita ut eos circundatos haberemus, pugnam tamen non iniret, antequam nos prius certare cognoſceret. Quum ita eſſent circundati,& coarctati, nullum illis patebat iter, niſi per demortuorum cadavera, & ſubdialia pavimenta, quæ illis adhuc ſupererāt, & propterea non comperiebant ſagittas,fuſtes, aut lapides, quibus nobis obeſſe poſſent, nobiſcum proficiſcebantur

bantur Indi noſtri amici enſibus parmiſque accincti. Et tanta fuit eo die tam aquis, quam continenti in eos perpetrata cædes, ut cæſa, captaq; fuerint ultra quadraginta millia hominum, & tantus erat infantium, mulierumq; planctus, & vociferatio, ut nullus adeſſet, cui corpietate non moveretur, & nos alij plus negotij habebamus in deturbandis amicis noſtris, ne eos interficerent, & ne tanta uterentur ſævitia, quam in pugnando contra hoſtes, quæ ſævitia nunquam nationi alicui ineſſe viſa eſt, & aliena ab omni humanitate naturali, & ordine quemadmodum in incolis iſtarum provinciarum. Indi nobis amici eo die præda maxima potiti ſunt, quibus nullo pacto obſiſtere poteramus. Nos enim Hiſpani eramus forte noningenti, & ipſi ultra centum, & quinquaginta millia, & impoſſibile erat talem curam adhibere, aut diligentiam, ut rapinæ eorum obſiſteremus, quamvis nos omnia egerimus, quæ potuerimus. Et una ex rationibus cur recuſarē in tale certamē concurrere cum incolis civitatis ea erat, quia ſi villos expugnabamus id, quod poſſidebant aquis ſubmergerēt, & quāvis aquis non ſubmergerēt, amici noſtri omnia, quæ invenirēt, deprædarētur, vel eorum majorē portionē, & propterea arbitrabar: quod parum cederet Majeſtati V. ex tot divitijs, quæ in iſta civitate continebantur, & ſecundum ea, quæ prius pro Celſitudine Veſtra habebā. Et quia hora erat jam tarda, nec fœtorē cadaverum ſuſtinere poteramus, quæ per plures dies jacuerāt in illis vicis, quæ res peſtilentior viſa erat,

quam dici possit, in castra reversi fuimus. Et in sero decrevi, sequenti die nos ingressuros civitatem, & aptari jussi tria magna tormenta quæ habebamus ut eo adducerentur. Cogitabam enim quod cum hostes essent tam arctati, ut se circum agere non possent, quum vellemus ingredi absque pugna aliqua possent Hispanos aquis submergere, quamobrem volebam à longe tormentis aliquid damni inferre, & inde discederent contra nos. Et pariter injunxi majori executori, ut sequenti die paratus esset ad ingrediendum cum bergantinis per lacum quendam magnum inter domos constitutum, in quo congestæ erant omnes hostium canoæ, & possidebant adeo exiguum numerum domorum, ubi esse possent, ut Dominus civitatis, cum aliquibus primatibus canoæ insiderent, quum quid agerent, nescirent & eo die conventum fuit, ut civitatem ingressuri essemus.

Sequenti die summo mane, quum jam illucesceret, omnes paratos esse jussi, & conduci tormenta illa magna, & die præcedenti mandaveram Petro de Alvarado, ut me in platea præstolaretur, & hostes non oppugnaret, donec illuc pervenirem. Quum jam convenissemus, & bergantini essent parati post domos, in quibus erant hostes, injunxi, ut quum pixidis emissionem audirent, quadam parte, quæ occupanda supererat, ingrederentur, & hostes se aquis committere cogerent versus eam partem, ubi bergantini parati esse debebant: & illos commonefeci, ut curam adhiberent circa Guautimucin, & laborarent

eum

eum vivum capere, quoniam eo instanti omne cessaret bellum, & ego ascendi subdiale pavimentum. Et antequam pugnam iniremus, quosdam ex primatibus civitatis allocutus sum, qui mihi noti erãt, & eis dixi, quęnam esset causa, cur eorum Dominus ad me proficisci nollet: & postquam se ad extrema devenisse conspiciebant ipsi ansam non darent, ut omnes perirent, & illum advocarent, & nullo premeretur timore. Et visum est duos ex primatibus eum evocatum esse profectos, & post pusillum reversus est cum illis unus ex principalioribus inter illos nomine Cyguacoacin, qui erat Dux, & præfectus omnium ipsorum, & ejus consilio omnia ad bellum pertinentia regebantur, & ego me sibi benignum exhibui, ut spem conciperet, & metum deponeret, & ipse mihi nunciavit Dominum nullo pacto velle corã comparere, & prius velle ibi mori, & se quidem id moleste ferre, cæterum ego facerẽ quicquid mihi videretur. Quum animum ejus cognovissem, dixi ad suos reverteretur, ipseque una cum illis pararent se, volebam enim secum pugnam inire, & eos ad unum interficere. Et quum in his conventionibus consumpsissemus ultra quinque horas, incolæ civitatis omnes stabant super demortuorum cadavera, & aliqui in aquis. Aliqui vero natantes, & aliqui submergebantur eo in lacu, ubi conveniebant canoæ, qui erat latus, tantæ erant eorum ærumnæ ut nullum sit judititium ad cogitandum sufficiens, quo pacto eas pati potuerint, & maxima mulierum & infantum

fames, & quia in vicis inveniebamus extractas cortices, atque radices arborum, constitui nolle eos aliquot dierum spatio oppugnare, & movere sibi aliquas conditiones, quibus tanta multitudo perire non cogeretur, & mihi certe dolorem incredibilem afferebat damnum, quod illis inferebamus, & assidue eos moneri curabam, ut pacifice nobiscum agerent, illi autem respondebant quod nullo pacto deditionem facere vellent, & quod unicus qui superesset certando mori deberet, & de omnibus quæ ab eis possidebantur, nil ad nos deventurum esse, sed combusturos se omnia & aquis submersuros ubi non videri possent, nec apparere. Ego tamen ne malum pro malo redderem, dissimulabam, nec eos oppugnari permittebam.

Mira hostes pertinacia mortem oppetere, quã deditionem facere malunt.

Quum modicum pulveris ad tormenta obtineremus per dies quindecim antea consulueramus machinam construere, & cum non adessent artifices, qui optime eam conficere callerent, quidam fabri lignarij sese illam perfecturos obtulere, parvam tamen: & quamvis cogitassem nil eos boni efficere posse, annui tamen ut illam erigerent, & illis diebus, quibus hostes tam angusto loco clausos tenebamus, perfecta extitit, & eam adduxere locandam loco quodam instar theatri, qui est in medio plateæ ex calce & lapidibus quadratis ad proceritatem gemini hominis status cum dimidio, & ab angulo ad angulum intercedere potest triginta passuum intercapedo, qui locus ab eis paratus extiterat, ut cum aliqui ludi edebantur, ibi ludos & spectacula edentes locarentur, ut universi in foro con-

stitiut,

stituti, & illi qui erant inferius, & in porticibus conspicere possent, quod ederetur: & quum eo illam adduxissent trium aut quatuor dierum spacium consumpsere, antequam locaretur, & Indi nobis amici eà machina minabantur incolis civitatis, asserendo ea machina omnes interficiendos: & quamvis nil aliud proficisceret, quemadmodum etiam nil profecit, tamen satis erat timor, quem Indi hostibus inferebant, cogitantes eos deditionem facturos, & neutrum subsecutum est, quoniam fabri lignarij machinam non perfecere, nec incolæ civitatis (quãvis maxime timerent) pactum aliquod deditionis demonstrarunt, & machinæ defectum dissimulavimus, asserentes nos misericordia moveri, ne omnes penitus interficeremus.

Sequenti die post locatam machinam reversi fuimus in civitatem, & quum jam intercessissent tres aut quatuor dies, quod civitatẽ non oppugnaramus invenimus vicos quibus progrediebamur, mulieribus pueris ꝗue refertos, ac alijs miserabilibus personis, qui fame moriebantur, semimortui debilesꝗ; exibant, quæ erat res visu miserabilior, quã in universo orbe comperiri posset, & ipse amicis nostris injunxi, ne pacto aliquo damnum aliquod inferrent, nullus tamen bello aptus exibat, ut aliquod damnum sibi inferri posset, quamvis videremus eos in subdialibus pavimentis vestibus suis coopertos, & inermes. Et ego illo die eos de pace commonendos curavi, & eorum responsiones erant

 dissi-

dissimulationes, & quum majori pro parte diei nos eo pacto protraherent, illis nunciandum curavi me eos oppugnare constituisse, & eorum multitudinem retrocedere mandarent, alias permitterem amicis nostris, ut eos interimerent, & ipsi retulere se pacem desiderare. Ipsis autem responsum dedi, me ibi Dominum non conspicere, quo cum de pace agi debebat, & cum adventasset, ad ejus adventum ipsis omnem salvum conductum, quem postulabant, impartiebar, ut de pace ineunda colloqueremur. Sed quum conspiceremus esse illusionem, & hostes omnes accinctos, quum eos pluries pacifice monuissem, ut eos in angustiora deducerem, & illos ad extrema locaremus, injunxi Petro de Alvarado, ut omnibus suis copijs ingrederetur à latere unius magni vici, quem hostes obtinebant, in quo continebantur ultra mille domus, & ipse ab alio latere pedes ingressus sum comitantibus omnibus nostrorum castrorum copijs, equites enim ibi nil prodesse poteramus. Et tam aciiter à nobis, & ab amicis nostris est pugnatum, ut eum omnem vicum occupaverimus, & tam ingens fuit cædes hostium nostrorum, ut eo die desiderata, captaque sint ultra duodecim millia Indorum, quibuscum Indi nobis amici tãtum sævitiæ utebantur, ut nulli vitam condonarent, quamvis etiam à nobis repræhenderentur, corrigerenturque.

Alia sequenti luce in civitatem reversi sumus, & ne pugnam committerent, præcepi,

nec

nec hostibus damnum aliquod inferrent, & cum ipsi conspicerent tantam hominum multitudinem in illos moveri, & cognoscerent vasallos suos, & eos, quibus præcipere solebant, mortem sibi minari, & se ad extremum deductos conspicerent, & ubi consisterent non haberent, nisi super suæ civitatis demortuorum cadavera, optantes tandem eximi à tam acri infortunio, clamabant cur jam illos non interficeremus, & maxima celeritate me advocandum nunciarunt, quoniam me alloqui desiderabant. Et quum Hispani omnes finem hujus belli maxime optarent, & moleste ferrent tantum damnũ, quod illis inferebatur, maxima sunt affecti lætitia, cogitantes eos pacem cupere, magnoq; gaudio me accersitum venere, & improbe contenderunt ut accederem ad aggerẽ quendam, in quo erãt aliqui ex primatibus, qui mecum colloqui volebant. Et quamvis iter meum parum profuturum ipse conspicerem, constitui tamen ire visum quomodo res se haberet, cognoscebam enim, quod deditio omnis versabatur in Domino solum, & in tribus aut quatuor alijs ex primatibus civitatis, quoniam reliqui (sive vivere sive mori contingeret) desiderabant jam se extra eum locum constitutos. Et quum pervenissem ad aggerem, mihi significarunt, quod postquam illi me solis filium cognoscerent, & sol tam brevi spacio unius diei, ac noctis circumibat vniversum terrarum orbem, quare eo brevi spacio eos etiam non interficerem, & eos à tot pœnis non eximerem, quia ipsi jam mori

exoptarent, & cœlum ascendere ad suum Ochilubum, qui eos ibi expectabat, ut eis requiem condonaret. Illud est idolum, quod Indi majori prosequuntur veneratione, ego autem multis respondi, ut ad deditionem faciendam allicerem, nil tamen proderat, cum in nobis ea pacis signa viderēt, quæ nunquam victi præ se tulere, quum essemus nos auxilio divino victores.

Quum ad extremum hostes adduxissemus, ut ex jam dictis colligi potest, ut eos à malo eorum proposito persuaderemus, quum eorum animus esset mori, allocutus sum quendam ex primatibus inter eos, quem captivum habebam, captivumque tenuerat antea per duos aut tres dies patruus Don Ferdinandi Domini civitatis Tesaico, dum in civitate pugnaret: & quamvis esset vulneratus, eum sum allocutus, si vellet in civitatem reverti, & responsum mihi dedit velle, & quum sequenti die civitatem fuissemus ingressi, illum cum aliquibus hostibus destinavi, qui illum consignarunt incolis civitatis, & jam illum fueram allocutus diffusius, ut colloqueretur cum Domino civitatis & primatibus de pace ineunda, & ipse pollicitus est in eo se omnia quæ posset effecturum. Incolæ civitatis illum excepere maxima observantia, tanquam ex primatibus unum, & quamprimum eum adduxere in conspectum Guautimucin, & sermonem de pace habere cœpit, illico illum interficiendum & sacrificandum commisit. Et responsum, quod nobis dedere illud fuit, quod maximis vociferationibus advenere,

asse-

asserentes se velle mori, & fustes, sagittas, lapidesque in nos projicere cœpere, & nobiscum acriter pugnare, & adeo ut nobis equum interficerent jaculo, quod ex ense quem nobis abstulerant, fabrefecerant. At equus hic tandem caro est illis ascriptus præcio, plurimi enim ex illis obiere, & eo pacto in castra nostra reversi fuimus.

Postero vero die reversi sumus in civitatem, & hostes eo redacti erant, ut in civitate Indorum nobis amicorum infinita multitudo pernoctare auderet. Et quum in conspectum hostium devenissemus, noluimus cum illis pugnam inire, sed tantum deambulare per eorum civitatem, cogitabamus nanque quod omni hora, & momento ad nos pacifice proficiscerentur, & ut ad concordiam eos allicerem, equitando, perveni ad aggerē quendam munitissimum, & accersivi quosdam ex primatibus mihi notos, qui post eam latebant & eis significavi, quod postquam se profligatos conspicerent, & si vellem unica hora eos delere possem nullo superstite, quare Guautimucin eorum Dominus me allocutum non veniret, cum pollicerer illi me nil incommodi illaturum. Si ipsi, & illi vellent mecum pacifice agere, à me optime exciperentur, haberenturque, & alia cum eis multa sum locutus; quibus ad lachrymas propensos reddidi. Et flentes mihi responsum exhibuere, se optime nosse errorē suum, & exterminium, & ipsi proficisci volebant allocutum eorum Dominum, & una cum responso illico reverti, ut ab eo loco non

discederem. Et discessere, parvoque spacio reversi fuere, asserentes, quum hora esset jam sera Dominus illorum non esset venturus me allocutum. Sequenti tamé die procul dubio in meridie illum adventurum putabant, ut me in platea fori alloqueretur. Et eo modo profecti fuimus in castra, & ego mandavi, ut in quadrato illo in medio plateæ existenti paratum haberent stratum pro Domino, & primatibus civitatis, ut ipse habere solent, & ulterius sibi epulas pararent, & ita re ipsa factum extitit.

Sequenti vero die ingressi sumus civitatem, & præcepi nostris copijs, ut paratæ essét, ne si hostes insidias pararent, nos incautos offenderent, & Petro de Alvarado ibidem existenti idem nunciavi, & quamprimum in forum devenimus, nunciandum commisi Guautimucin me illum in platea præstolari, qui ut apparuit constituit se illuc non venturum, & destinavit quinque ex illis primatibus civitatis, quorum nomina (quoniam ad rem non multum faciunt) impræsentiarum non recenseo, qui ut advenere mihi significarunt, Dominum illorum me certiorem facere, & rogare per eosdem, ut illi parcerem, quod eo non advenerat, metu enim me coram comparere non fuerat ausus, & etiam adversa detinebatur valetudine. Ipsos autem adesse & quicquid vellem juberem, quia ipsi illud exequerentur. Et quamvis Dominus eorum non advenerit, plurimum tamen lætati fuimus adventu dictorum primatum. Videbatur enim modus negotio cito finem

imponendi,

imponendi, & ipse eos hilari vultu excepi, & illico illis cibum, potumque exhibendum commisi, in quo demonstrarunt famé, quam sustinebant. Et postquam fuerant epulati, eis injunxi, ut Dominum suum alloquerentur, nec duceretur metu, & illis fidem meam astringebam, quod quamvis in conspectum meum adventaret, nil eidem nocendum permitterem, nec aliquo pacto detineretur, quoniam sine illius præsentia nil boni tractari, aut concludi poterat, & mandavi ipsis comestibilia quædam exhiberi eorum refocillationis gratia, ut secum asportarent, & eo in negotio promisere omnia, quæ possent se effecturos, & ita discessere. Et post duarum horarum intervallum, ad me reversi sunt afferentes aliquas vestes ex bombice, quibus ipsi utuntur, & retulere Guantimucin eorum Dominum eo non adventurum, nec venire constituerat, & se excusabat verbum cum eo se habiturum. Ego autem replicavi, me causam ignorare cur timeret coram me comparere, postquam videbat me eos, qui causam belli dederant & fomenta, optime tractare, & ipsos ire, redireque permittebam, absque incommodo aliquo, & eos rogabam, illum allocutum reverterentur, & multum adhiberent diligentiæ in illius adventu, postquam illi adventus erat proficuus & ipse illud faciebam ad illius commodum, & ipsi responderunt se ita facturos, & sequenti die reversuros ad me una cum responso. Sicque ipsi recessere, & nos in castra nostra devenimus.

Postero die summo mane primates in ca-

ſtra noſtra advenere, & nunciarunt proficiſcerer ad plateam civitatis in foro exiſtentem, Dominus namque eorum mecum ibi colloqui volebat,& ipſe ratus ita futurum, equum aſcendi, & iter noſtrum proſecuti, eum in conſtituto loco per tres, aut quatuor horas morati ſumus: nunquam tamē eo venire voluit,aut coram me comparere. Et quum viderem illuſionem,& eſſet hora jam tarda,nec ipſe Dominus, nec nuncij revertebantur, Indos nobis amicos advocandos commiſi, qui remanſerāt in ingreſſu civitatis fere per leucām ab eo loco,ubi eramus, quibus præceperam,ne ulterius progrederētur (incolæ enim civitatis expoſcerant,ne alloquio de pace ineunda aliquis eorum intereſſet) & moram nō traxerunt Similiter illi, qui erant in caſtris Petri de Alvarado, & cum adveniſſent, aggeres quoſdam oppugnare cœpimus, & vicos aquis refertos, qui adhuc in hoſtium poteſtate erant, nullum enim majus illis munimen ſupererat, & quouſq; nobis viſum eſt ingreſſi ſumus tam nos, quam Indi nobis amici. Et quando caſtris exivi,injunxeram Condiſalvo è Sandoval, ut ingrederetur ab alia parte domorum, ubi hoſtes ſe munierant, ita ut eos circundatos haberemus, pugnam tamen non iniret, antequam nos prius certare cognoſceret. Quum ita eſſent circundati,& coarctati, nullum illis patebat iter, niſi per demortuorum cadavera, & ſubdialia pavimenta, quæ illis adhuc ſupererāt, & propterea non comperiebant ſagittas,fuſtes, aut lapides, quibus nobis obeſſe poſſent, nobiſcum proficiſcebantur

bantur Indi nostri amici ensibus parmisque accincti. Et tanta fuit eo die tam aquis, quam continenti in eos perpetrata cædes, ut cæsa, captaq; fuerint ultra quadraginta millia hominum, & tantus erat infantium, mulierumq; planctus, & vociferatio, ut nullus adesset, cui corpietate non moveretur, & nos alij plus negotij habebamus in deturbandis amicis nostris, ne eos interficerent, & ne tanta uterentur sævitia, quam in pugnando contra hostes, quæ sævitia nunquam nationi alicui inesse visa est, & aliena ab omni humanitate, naturali, & ordine quemadmodum in incolis istarum provinciarum, Indi nobis amici eo die præda maxima potiti sunt, quibus nullo pacto obsistere poteramus. Nos enim Hispani eramus forte noningenti, & ipsi ultra centum, & quinquaginta millia, & impossibile erat talem curam adhibere, aut diligentiam, ut rapinæ eorum obsisteremus, quamvis nos omnia egerimus, quæ potuerimus. Et una ex rationibus cur recusaré in tale certamé concurrere cum incolis civitatis ea erat, quia si villos expugnabamus id, quod possidebant aquis submergerét, & quãvis aquis non submergerét, amici nostri omnia, quæ invenirét, deprædarétur, vel eorum majoré portioné, & propterea arbitrabar: quod parum cederet Majestati V. ex tot divitijs, quæ in ista civitate continebantur, & secundum ea, quæ prius pro Celsitudine Vestra habebã. Et quia hora erat jam tarda, nec fœtoré cadaverum sustinere poteramus, quæ per plures dies jacuerãt in illis vicis, quæ res pestilentior visa erat,

eum vivum capere, quoniam eo instanti omne cessaret bellum, & ego ascendi subdiale pavimentum. Et antequam pugnam iniremus, quosdam ex primatibus civitatis allocutus sum, qui mihi noti erāt, & eis dixi, quęnam esset causa, cur eorum Dominus ad me proficisci nollet: & postquam se ad extrema devenisse conspiciebant ipsi ansam non darent, ut omnes perirent, & illum advocarent, & nullo premeretur timore. Et visum est duos ex primatibus eum evocatum esse profectos, & post pusillum reversus est cum illis unus ex principalioribus inter illos nomine Cyguacoacin, qui erat Dux, & præfectus omnium ipsorum, & ejus consilio omnia ad bellum pertinentia regebantur, & ego me sibi benignum exhibui, ut spem conciperet, & metum deponeret, & ipse mihi nunciavit Dominum nullo pacto velle corā comparere, & prius velle ibi mori, & se quidem id moleste ferre, cæterum ego facerē quicquid mihi videretur. Quum animum ejus cognovissem, dixi ad suos reverteretur, ipseque una cum illis pararent se, volebam enim secum pugnam inire, & eos ad unum interficere. Et quum in his conventionibus consumpsissemus ultra quinque horas, incolæ civitatis omnes stabant super demortuorum cadavera, & aliqui in aquis. Aliqui vero natantes, & aliqui submergebantur eo in lacu, ubi conveniebant canoæ, qui erat latus, tantæ erant eorum ærumnæ, ut nullum sit juditium ad cogitandum sufficiens, quo pacto eas pati potuerint, & maxima mulierum &

infantum

passi fuissent, si permisissemus Indos amicos nostros eos aggredi, quam ex tormentis quæ aliquid damni eis intulerunt. Et quum hoc etiam parum prodesset, pixidem emitti jussi, cujus emissione illico nostri occuparunt angulum illum, qui eis supererat, & immissi sunt aquis illi, qui in eo continebantur. Reliqui, qui superfuere, absque pugna deditionem fecere, & bergantini simul ingressi sunt lacum illum, & aggressi illas canoas, & homines bello apti qui eis vehebantur, pugnam inire non audedant. Et omnipotenti placuit, quod præfectus quidam ex nostris Garci Holguin hominem insecutus est canoam, qua sibi videbatur homines alicujus existimationis vehi, & quum in prora essent locati duo aut tres milites balistis utentes, spicula in existentes in canois jacere parabant. Illi eisdem annuerunt ea vehi canoa Dominum civitatis, & propterea in eos sagittas non emitterent. Et ipsi illico illuc advolarunt, ceperuntque dictum Dominum, & eum Guautimucin, & Dominum civitatis Tacuba, & quam plures alios qui secum vehebantur. Et illico jam dictus præfectus Garci Holguin, mihi illum, una cum alijs primatibus captivum adduxit ad illud subdiale pavimentum, ubi eram quod hærebat lacui Domini civitatis. Qui postquam consederat, cum nullo usus fuissem in eum rigore, proximior mihi factus suo idiomate retulit, se jam omnia quæ tenebatur exhibuisse, ut se suosq; tueretur, donec perveniret ad eum statū. Licere nunc mihi in posterum de illo ad libitum disponere. Et apposuit

manum

manum pugioni cuidam meo. Rogavitque, ut illum transfigerem & interficerem. Ego autem eum bono animo esse jussi. Et eo capto omnis cessavit oppugnatio. Cui Deo Optimo Maximo placuit finem imponere die martis in festivitate sancti Hypoliti XIII. Augusti, M. D. XXI. Ita quod ab eo die quo civitas obsidione cincta est, & capta est, XXX. Maij. dicti anni, usque ad expugnationem intercesserint septuaginta quinq; dies. Quibus Majestas Vestra perspiciet labores, pericula, & infortunia, quæ sui vasalli subiere, in quibus quantum eorum personas ostenderunt, ex gestis ipsis dignosci potest.

Et omnibus illis septuaginta quinque diebus, quibus obsidio continuata est, nullus fuit sine pugna cum hostibus, aut magna, aut aliquali, & in die captivitatis dicti Guautimucin, & expugnationis civitatis Temixtitan, post coacervata spolia, & prædam quam habere potuimus, reversi fuimus in castra gratias agentes Deo de misericordia qua nos prosecutus fuerat, & de tam optata victoria, qua nos potiri pientissime permiserat.

Fuimus ibi in castris tribus, aut quatuor diebus, ordinem adhibendo plurimis rebus, quæ conducebant, & deinde devenimus ad civitatem Cujoacan, ubi hactenus moram traxi incumbendo, ut modum & regimen adhibeam, pacatasque reddam has provincias.

Collecto auro, & alijs rebus, consilio Majestatis Vestræ officialium, illud fundi curavimus, quod fusum ascendit ad centum, & viginti millia Castellanorum, cujus consignata

fuit

fuit quinta portio Majestatis Vestræ thesaurario absq; quinta portione aliarum rerum, quæ Majestati Vestræ pertinebant servituti ascriptarum, aliarumque rerum, ut diffusius apparebit in relatione omnium, quæ Majestati Vestræ spectaverint, quæ erit subscripta nostris nominibus. Aurum vero, quod superfuit partitum fuit inter me, & Hispanos, prout consuetudo, servitium, & qualitas cujusque postulabat, & ultra prælibatum aurum, inventa sunt quædam emblemata aurea, ex melioribus data est quinta portio dicto Majestatis Vestræ thesaurario.

In præda, qua potiti fuimus in civitate, habuimus parmas quasdam aureas, & pinnas, & alia ex plumis fabrefacta tam mirabilia, ut scriptis demonstrari non possint, nec eorum excellentia compræhendi potest, ni videantur, & quum essent talia, partiri debere non est visum, sed illa Majestati Vestræ donari debere. Quapropter commilitones omnes convenire jussi, & eos rogavi, ut læto animo paterentur, ut ea Majestati Vestræ transmitterentur, & portionem eam, quæ eisdem & mihi obveniebat, Majestati Vestræ condonaremus, & ipsi læto animo annuere, & eo pacto dictum donum Majestati Vestræ transmittimus per procuratores, quos concilium hujus Novæ Hispaniæ destinat.

Quum civitas Temixtitan primas obtineret partes in his provincijs, magnique esset nominis, visum est, cuidam potenti Domino maximæ provinciæ nomine Mechuacan (quę septuaginta leucis aberat à civitate Temixtitan)

tirã) innotuisse qualiter eam destruxeramus soloq; æquaveramus. Et animo volvens Domini illius amplitudinem, & munimẽ dictæ civitatis, existimavit, quod postquã tãta urbs nobis obsistere non evaluerat, nihil nobis obstare possit, at metu adductus, legatos quosdam ad me destinavit, & ejus nomine mihi adhibitis interpretibus nunciarunt, eorum Dominum percepisse nos magni Domini esse vasallos, & si læto animo ferrem, ipsi, & sui quoque cuperent esse Majestatis Vestræ vasalli, & maxima nobiscum jungi consuetudine. Et ipse responsum dedi, id veritate fulciri. Nos esse vasallos cujusdam magni Domini qui erat Majestas vestra, & omnes, qui esse recusarent, illis bellum inferre constitueramus, & quod Dominus illorum, & ipsi optime fecerant. Et cum pauco tempore ad me cognitio maris Australis Indici delata esset, ab eis informationem cepi, si per eorum provinciam illuc proficisci possem, & ipsi responsum dedere, iri posse. Quos rogavi, ut Majestati Vestræ informationem transmittere possem, circa dictum mare, ut per suam provinciam illuc adducerent duos Hispanos, quos illis consignarem. Et ipsi retulere se læto animo ita facere velle. Vt tamen possent pervenire ad mare, cogebantur transire per provinciam cujusdam magni Domini, quo cum ipsi bella gerebant, & propterea tunc temporis ad mare proficisci non poterant.

Dicti legati è Mechuacan apud me moram traxere per tres, aut quatuor dies, & coram eis

eis equites aliqua levia prælia inire jussi, ut in sua provincia ista recenserent. Et quum eis fuissem emblemata impartitus quædam, expedivi eos una cum Hispanis, ut proficiscerentur ad dictam provinciam Mechuacan.

Vt ante posito capite demonstravi, potentissime Domine, non diu ante cognitionem aliquam habueram de alio mari Australi Indico, & cognoscebam, quod aberat duobus, aut tribus locis ad duodecim tredecim, & quatuordecim dietas ab hoc loco. Et magno tenebar desiderio, quum scirem servitium immensum Majestati Vestræ ex eo proventurum, maxime quum omnes aliquam habentes scientiam, aut aliquam experientiam in navigationibus Indorum, certo crediderint, quod si forte in his locis detegeretur mare Australe Indicum, detegerentur plurimæ insulæ dites auro, & gemmis, emblematibus, & aromatibus, & detegerentur multa secreta, & admiratione digna, & hoc affirmant pariformiter omnes periti, & experimentum habentes in Cosmographia. Et eo desiderio, & ut ex hoc Majestas Vestra à me haberet hoc singulare, & memorabile servitium, destinavi quatuor Hispanos, duos ad quasdam provincias, reliquos ad duas alias, & cum eis informationem, quæ itinera tenere deberent, & quum dedissem homines nobis amicos, qui eos conducerent, & cum illis proficiscerentur, discessere, & eis injunxi, ne sisterent donec ad ipsum mare pervenirent, & si illud detegerent, caperent possessionem illius realem, & etiam cor-

poralem Majestatis Vestrę nomine. Et quidam ex eis profecti sunt per spatium centum & triginta leucarum per plures bonas provincias absque impedimento, & profecti sunt ad mare & cepere possessionem, & in signum constituere cruces aliquas in illius littore, & inde ad aliquod dies reversi sunt cum responsione dictę detectionis, & mihi sigillatim de omnibus informationem dedere, & aliquos ex accolis dicti maris adduxere. Similiter attulere inditia auri ex multis aurifodinis, quę invenere in illis provincijs, per quas transivere, quę cum alijs inditijs impręsentiarum Majestati Vestrę transmittto. Reliqui vero aliqnantulum diutius morati sunt, quoniam ipsi emensi sunt iter centum & quinquaginta leucarum ab alio latere, donec pervenerint ad dictum mare, & illi similiter cepere dicti maris possessionem, & attulere latissimam informationem illius littoris, & aliqui ex accolis cum illis advenere, & eos, aliosque hilari vultu excepi, & post datam ipsis informationem magnæ potentię Majestatis Vestrę ad patrios lares lęti reversi sunt.

Alia relatione potentissime domine Majestati Vestrę significavi, qualiter eo tempore, quo Indi me profligarunt, & prima vice me à civitate Temixtitan ejecerant, defecerant, à Vestra Majest. omnes provincię dictę civitati subjectę, & nobis bella intulerant, & duce hac relatione Majestas Vestra poterit inspici jubere, qualiter coegimus ad illius regale servitium majorem partem provinciarum quę defecerant, & quoniam quędam provincię

tię quę adjacent mari Australi Indico, per decem, quindecim & triginta leucas, post defectionem civitatis Temixtitan defecerant, & eorum incolę proditorie interfecerant ultra centum Hispanos, & ego donec modum imposuissem huic bello, non habueram vires ad transmittendum copias contra eos, & expeditis illis Hispanis, qui fuerant reversi à detegendo mari Australi Indico, constitui mittere Condisaluum de Sandoval majorem executorem comitantibus triginta equitibus & ducentis peditibus, & Indis nobis amicis, & cum aliquibus ex primatibus civitatis Temixtitan, ad illas provincias Tatactetelco, Tuxtebeque, Guatuxto, & Aulicaba. Dato illi ordine, quem obtinere deberent in hac expeditione, cœpit dirigere se ad eam executioni demandandam.

Eo tempore locumtenens, quem dimiseram in civitate Finium Securitatis, que est in provincia Tepeaca, venit ad hanc civitatem Cujoacan. Atque me admonuit, qualiter incolæ dictę provinciæ, & aliarum eidem vicinarum M. V. vasalli damna patiebantur ab incolis provinciæ cujusdam Guaxacaque nomine & propterea illis bellum inferebant, quoniam nostra juncti erant amicitia, & quod ultra huic rei remedium imponendum, erat optimum tutam reddere provinciam Guaxacaque, quoniam ea ibatur ad Mare Australe Indicum, & si eam pacatam redderemus, esset res admodum proficua, tam pro jam dicta, quam pro alijs plurimus causis, de quibus post hęc referam Majestati Vestræ.

Et dictus locumtenens mihi retulit, se optimam habere informationem sigillatim de omni ea provincia, & paucis illam militibus subigere possemus. Ille enim dum ipse in castris essem contra civitatem Temixtitan, eo profectus fuerat, quoniam incolæ provinciæ Tepeaca institerant ut illis bellum inferret, quum tamen ipse non adduxisset ultra viginti, aut triginta Hispanos, illum redire coegerant, quamvis non eo spacio quo ipse desiderasset, & ego audita ejus relatione, eidem equites impartitus sum duodecim, & pedites Hispanos octuaginta, & dictus major executor una cum locum tenente discessere comitantibus suis commilitonibus ab hac civitate Cujoacan tricesima Octobris, Anno Millesimo quingentesimo vigesimo primo. Et quum pervenissent ad provinciam Tepeaca, milites suos recensuerunt, & quilibet discessit ad sibi commissam provinciam, & major executor inde ad viginti dies ad me literas dedit se pervenisse ad provinciam Guatusco, & quamvis multum timeret aliquam oppressionem ab hostibus accipi posse, quum gens esset bello agilis & maximas haberent vires, omnipotenti tamen placuit, ut eum pacifice exceperint & quamvis ad alias non pervenisset provincias, certe arbitrabatur omnes incolas illarum deditionem facturas Majestati vestrę, & post dies quindecim ab eo recepi literas, quibus mihi significavit, illum ulterius profectum, & omnes eas provincias jam esse pacatas. Et illi videbatur, ut inde plus fructus caperetur, in ea colo-

coloniam locandam, ut multo ante consulueramus, admonuitque ut prospicerem quid in hoc esset per eum agendum. Rescripsi, gratias agendo ei de labore in ea expeditione per eum suscepto ad Majestatis Vestræ commodum, & illi significavi sententiam suam esse optimam circa coloniam deducendam & mandavi ut ædificaret civitatem ad Hispanorum habitationem in provincia Taxtebeque, & nomen sibi imponeret Medelin, & destinavi nomina judicum & regentium, & aliorum officialium. Quibus omnibus injunxi, ut optime prospicerent, ea quæ commoda essent, & conducerent servitio Majestatis Vestræ, & quod incolæ bene haberentur.

Locumtenens civitatis finium Securitatis, cum suis commilitonibus discessit ad provinciam Guaxaca comitante magna copia hominum circumvicinorum nobis amicorum. Et quamvis incolæ dictæ provincię sibi obsistere cœpissent, & bis, aut quater cum eis strenue, & acriter pugnam inivissent, tandem se pacifice dedidere absque aliquo illorum incommodo, & de omnibus sigillatim ad me scripsit, & mihi significavit provinciam esse optimam, & aurifodinis refertam, & ad me destinavit optima auri indicia, quę una cum alijs Majestati Vestrę transmitto, & ipse remansit in ea provincia expectãs quid sibi vellem injungere.

Quum ordinem posuissem ad has duas provincias debellandas, & quum cognoscerem optimum eorum eventum, & quum prospicerem me jam tres collocasse Hispanorum colonias, & major pars illorum mecum

degebat in civitate Cujoacan, & quum consuluissemus quo in loco aliam locaremus coloniam circa lacus, quum ea magis indigeremus ad tutelam, & quietem omnium harum provinciarum & similiter cernentes civitatem Temixtitan. Quæ erat res tam celebris, & quam hactenus magnifeceramus, & de qua meminimus, visum est nobis in ea coloniam ponere, solo enim tota erat æquata, Et ego fundos partitus sum illis, qui eam inhabitare constituebant, & nominati sunt judices, & regentes Majestatis Vestræ nomine, ut in ejus regnis fieri consuevit, & dum domus construuntur, constituimus moram trahere in hac civitate Cujoacan, ubi impræsentiarum sumus à quatuor, aut quinque mensibus, in quibus dicta civitas Temixtitan reficitur, & est civitas pulcherrima, & credat Majestas Vestra, quod indies fiet nobilior, & amplior, adeo ut quemadmodum transactis temporibus fuit primas, & dominatrix omnium harum provinciarum in futurum quoque fore speramus, & fit, fietque ita, ut Hispani sint in ea munitissimi, tutique, & multum incolis prævalentes, & adeo, ut nullo pacto ab eis lædi possint.

Interim, ut dixi, Dominus provinciæ Tatutepeque (quæ hæret mari Australi Indico, per quam duo illi Hispani profecti sunt ad illud detegendum) destinavit ad me quosdam è suis proceribus, & per eosdem se obtulit in Majestatis Vestræ vasallum, & destinavit munera aliqua, videlicet emblemata quædam, & frusta auri, & alia ex plumis, quæ omnia

con-

consignata fuere Majestatis Vestræ thesaurario, & ego gratias egi dictis nuncijs de omnibus, quę nomine Domini mihi exposuerant, & quędam illi afferenda sum impertitus & ipsi reversi sunt multum læti.

Similiter eo tempore advenere duo illi Hispani, qui profecti fuerant ad provinciam Mechuacam, per quam nuncij, quos Dominus illius ad me destinaverat, mihi retulerant, etiam ab ea parte iri posse ad mare Australe Indicum. Sed eundum erat per provinciam cujusdam eorum hostis. Et cum Hispanis advenit frater dicti domini à Mechuacan cum alijs primatibus, & familiaribus, qui ascendebant ad mille viros, quos excepi, benignum aspectum eisdem exhibendo, & Domini dictæ provinciæ Calcucin nomine Majestatem Vestram donarunt, quodam munere parmarum ex argento, quæ ascenderunt ad multas selibras, & rerum aliarum, quæ omnia consignata sunt Majestatis Vestræ thesaurario. Et ut modum nostrum prospicerent, & Domino suo nunciare, & recensere possent, in platea quadam convenire jussi omnes equites, & coram eis concurrerunt, & pręlia levia inivere, & pedites suo ordine, & milites aliqui pixides emisere, & tormentis turrim quandam impetendam curavi, qui admiratione maxima capti fuere circa ea, quę in dicta turri acta sunt, & etiam quum equos currentes videre, & eos adducendos commisi, ut proficiscerentur visum destructionem civitatis Temixtitan, quam ubi conspexere, ejusque vires & munimina, quum sit in aquis constituta

majori affecti sunt admiratione, & post quatuor aut quinque dies post multa exhibita ad eorum dominum afferenda munera & pro ipsismet, quę ipsi magni faciunt, in patriam læti discescere. Ante hac retuli Majest. Vest. de flumine Panuco, quod est in littore infra civitatem Veræ Crucis per quinquaginta aut sexaginta leucarum spacium, ad quod naves Francisci de Gararbis vel ter profectæ fuerant. Etiam acceperant maximum damnum ab accolis illius ob sinistrum modum, quem adhibuerant præfecti, quos illuc destinaverat, in rebus agendus cum dictis Indis. Et ipse cernens, quod in omni mari Septentrionali Indico est maximus portuum defectus, & nullus est similis portui illius fluminis, & etiam, quoniam Incolæ illius prius venerant ad me, & obtulerant se in vasallos Vestræ Majestatis, & nunc bella intulerant, & inferunt vasallis Vest. Majest. & nobis amicis, constitui illuc præfectum aliquem destinare cum aliquibus militibus, & pacatas reddere omnes illas provincias, & si esset tellus habitanda, ibi in ripa fluminis coloniam constituere. Omnes enim circumvicinos pacatos tutosque redderem, & quum essemus pauci & separati in tres aut quatuor portiones, propterea aliqua suberat contradictio, ne ulterius milites ab hoc loco extraherem, partim ut opem ferrem amicis nostris, partim quoniam post expugnationem civitatis Temixtitan, naves advenerant, & adduxerant quosdam equites, paratos esse jussi viginti quinque equites, & pedites centum & quinquaginta, & præfectum cum illis,

illis, ut irent ad dictum flumen. Et quum hunc præfectum expedirem, venerunt literæ à civitate Veræ Crucis, ad portum illius advenisse navim, qua vehebatur Christophorus de Tapia invisor fundationum insulæ Hispanæ, à quo sequenti die literas accepi, quibus significavit adventum suum ad has partes eam ob causam fuisse, ut earum regimen Majestatis Vestræ nomine obtineret, & ad id habebat suas Regales commissiones, quarum copiam nullibi facere volebat, donec nos coram colloqueremur, & eo instanti voluisset ad me esse profectus, quum tamen haberet equos mari afflictos, itineri se non commiserat, & me rogabat, ut ordinem ponerem, quomodo convenire possemus, aut ille huc veniendo, aut ego illuc proficiscendo ad maris littora. Et quum literas ejus accepi, illico responsum dedi asserens me admodum adventu suo lætari, & quod nullus advenisse poterat Majestatis Vestræ mandato ad regimen istarum provinciarum, quo plus gauderem: partim ob cognitionem, quæ inter nos intercesserat, partim ob educationem, & vicinitatem, quam habueramus inter nos in insula Hispana. Et quoniam pacatio istarum provinciarum non erat firma, & solida, ut decebat, & qualibet novitate ansam præberemus incolis provinciarum ad studendum defectioni, & quum frater Petrus Malgerejo ab Vria commissarius Cruciatæ interfuisset omnibus laboribus nostris, & optime noscebat, quo in statu res hic versarentur, illius adventus Majestati Vestræ plurimum fuit proficuus, & nobis alijs illius

 docti-

doctrina, & consilium plurimum profuere. Illum obnixius rogavi, ut laborem susciperet, & dictum Tapia allocutum proficisceretur, & inspiceret provisiones Majestatis Vestræ: & postquam ille melius quam aliquis cognoscebat, quæ facerent ad ejus regale servitium, & ad bonum omnium istarum provinciarum, quod ipse constitueret cum dicto Tapia ea, quæ convenirent, postquam cognoscebat me in nullo deviaturum ab eis: & in hoc eum rogavi præsente Majest. Vestræ thesaurario, & ipsemet idem injunxit. Et sic discessit profecturus ad civitatem Veræ Crucis, ubi dictus Tapia morabatur. Et ut in dicta civitate, & ubicunque dictus esset Tapia, omnia sibi exhiberentur, commodeque exciperetur, expedivi dictum patrem una cum duobus, aut tribus meis commilitonibus. Et quum illi discessere, præstolabar eorum responsum, & interim aptavi me discessui componendo aliqua, quæ faciebant ad servitium Vestræ Majestatis, & ad pacationem, quietemque omnium istarum provinciarum.

Inde ad decem, aut duodecim dies, Iustitia, & regimen Civitatis Veræ Crucis, mihi scripserunt, dictum Tapiam exhibuisse provisiones Majestatis Vestræ, & gubernatorum suorum suo Regali nomine, & ipsi paruerant omni, qua decebat, observantia, & quo ad executionem, responsum dederant, quod cum major regiminis portio apud me hic esset, & interfuerant oppugnationi civitatis, ipsi eos certiores redderent, ac omnes facerent, & adimplerent illud, quod plus conducere videbatur

debatur

debatur Majestatis Vestræ servitio, & bono provinciarum, & quod ex dicta responsione, dictus Tapia aliquam conceperit displicentiam, & etiam tentaverat quædam scandalosa. Et quamvis illud multim displiceret, illis respondi rogando, & monendo, quod prius prospicientes Regale Majestatis Vestræ servitium laborarent obsequi dicto Tapiæ, & occasionem non præberent, quod aliqua oriretur dissensio, quoniam accingebam me itineri, ut illum convenirem, & adimplerem Majestatis Vestræ mandata, & id facerem, quod concerneret Majestatis Vestræ servitium. Et quum vellem jam discedere, & iter illius præfecti ad flumen Panuco abjecissem, quum (si ipse discederem) necessarium esset optimum ibi relinquere præsidium procuratores consilij istius Novæ maris oceani Hispaniæ monuerunt me maximis protestationibus, quod hinc non recederem. Quoniam à brevi tempore provinciæ Temixtitan, & Mexico redditæ fuerant pacatæ, mea absentia seditionem facere possent, Vnde eveniret maximum damnum Majestati Vestræ, & inquietaretur provincia. Et in dicta monitione aliæ plures causæ, & rationes continebantur, quibus demonstrabant me impræsentiarum non debere discedere, ab hac civitate, & dixere, quod ipsi cum autoritate consilij proficiscerentur ad civitatem Veræ Crucis ubi erat dictus Tapia, & inspicerent provisiones Majestatis Vestræ, & mandata, & id agerent, quod Regali Majestati Vestræ, conducere viderent.

Et

Et quoniam nobis visum est ita oportere, & dicti procuratores discedebant, eisdem literas dedi ad dictum Tapiam significando ei ea, quæ acta erant, & ipse committebam vices meas Condisaluo de Sandoval majori executori, Didaco de Sotto, & Didaco de Valdenebro, qui erant in civitate Veræ Crucis, ut meo nomine insimul cum Senatu illius, & una cum procuratoribus aliorum Senatuum viderent, exequerenturque id, quod conduceret Majestatis Vestræ servitio, & bono provinciarum. Illi enim erat, & sunt tales, ut ita essent facturi. Et quum pervenissent eo ubi dictus Tapia erat, qui iam iter ingressus erat, & pater frater Petrus secum proficiscebatur, monuerunt illum, ut reverteretur & simul reversi sunt ad civitatem Cempoal, & dictus Christophorus exhibuit mandata, & provisiones Vestræ Majestatis, quibus omnes obedientiam ea reverentia, qua Majestati Vestræ parere debent, exhibuere: ad ea tamen executioni demandanda Majestati Vestræ supplicabant, quoniam id Majestatis Vestræ servitio conducere maxime arbitrabantur rationibus, & causis in supplicatione contentis, quam conscripsere, ut latius ea gesta sunt, & procuratores, qui veniunt ex nova Hispania afferunt subscriptam manu notarij publici. Post multas monitiones hinc inde factas inter dictum Tapiam & procuratores jam dictus Tapia navim suam ascendit, quia ita facere monitus fuit, quoniam propter ejus adventum, & mansionem in his provincijs, & quia publicatum erat ipsum gubernatorem,

& ca-

& capitaneum harum provinciarum adventasse, seditionem faciebant, & incolæ è Mexico, & Temixtitan composuerant cum istis provincijs deficere, & proditionem machinari, à quā evadere fuisset difficilius, quam à prima. Quæ fuerat hujusmodi, quod aliqui ex incolis è Mexico ordinem dederant cum incolis earum provinciarum, ad quas subigendas destinaveram majorem executorem, ut ad me proficiscerentur maxima celeritate, & significarent per littora vagari decem & octo naves magnis copijs, & terram non capere, & quia gens amica esse non posset, si vellem ipsi se accingerent, & mecum eo proficiscerentur, mihi opem laturi, & ut fidem illis adhiberem navium formas papiro pictas ad me detulere. Et quum hoc secreto mihi nunciassent illico eorum animum agnovi; & fraudem subesse, & circumventionem, ut me ab hac provincia abducerent, quia cum aliqui ex primatibus audivissent me discessurum, & me nunc in provincia continerem, alium ordinem adinvenerant. Omnia secum dissimulavi, & postea aliquos carceri mancipavi, qui hæc machinati fuerant. Ita ut adventus dicti Tapiæ, & quod non habebat notitiam patriæ, & incolarum, maximam suscitaverit seditionem, & sua hic mansio maximo fuisset incommodo, ni deus remedium apposuisset, & plus commodi contulisset Vestræ Majestati, manere in insula Hispana, & prætermittere suum huc adventum, & prius Majestatem Vestram consulere, & eidem significare, quo in statu essent res harū provinciarum.

ciarum, postquam hæc omnia noverat ex navibus, quas ad dictam insulam Hispanam tansmiseram ad subsidium evocandum, & luce clarius cognoscebat, jam remedium appositum scandalo, quod evenerat adventu classis Pamphili de Narvaez, per ea potissimum, quæ per consilium, & regimen Majestatis Vestræ constituta fuerant, & eo maxime, quia ab Admirante, judicibus, & officialibus Majestatis Vestræ, qui residentin dicta insula Hispana, multoties prælibatus Tapia monitus fuerat ne daret operam transfretandi ad has provincias, nisi prius Majestas Vestra certa fieret omnium, quæ in illis evenissent, & ob id adventum ejus sub pœnis quibusdam inhibuere, qui modis quibusdam, quos secum tenuit potius considerans suum particulare interesse, quam id, quod servitio Majestatis Vestræ conduceret, tantum effecit, ut inhibitionem jam dictam sui adventus revocaverint. Majestati Vestræ omnia retuli, quando dictus Tapia ab his oris discessit, ea procuratores, & ego non fecimus. Ipse enim idoneus nostrarum literarum exhibitor non videbatur, & etiam ut Majestas Vestra cognoscat, & credat, quod in non recipiendo dictum Tapiam Majestas Vestra commodum maximum consecuta est, ut latius quando, & quoties necesse erit, demonstrabitur.

Capite quodam anteriori Majestati Vestræ significavi, qu aliter præfectus ille, quem destinaveram ad subigendam provinciam Guaxaca, eam pacatam obtinebat ibique præstolabatur quid illi essem mandaturus. Et

quoniam

quoniam eo indigebam, quum esset locumtenens, & judex in civitate finium Securitatis, illi literis injunxi, ut octuaginta illos pedites, & decem equites, quos secum habebat, Petro de Alvarado consignaret, quem destinabam ad devincendam provinciam Tatutepeque, quæ distat per quadraginta leucas à provincia Guaxaca, prope mare Australe Indicum, & bellum inferebant, & damna intolerabilia his, qui se subdiderant Vestræ Majestati, & incolis provinciæ Tatutepeque, quoniam nobis promiserant, nos per eorum provinciam proficisci ad detegendum mare Australe Indicum. Et dictus Petrus de Alvarado discessit ab hac civitate ultima die Ianuarij, instantis Anni, & comitantibus militibus, quos hinc abduxit, & illis, quos recepit in provincia Guaxaca, in unum convenere quadraginta equites, & ducenti pedites. Inter quos erant quadraginta pixidibus, & balistis utentes, & duo erant illis parva campestria tormenta, & inde ad dies viginti literas accepi è dicto Petro de Alvarado, qualiter erat in itinere ad dictam provinciam Tatutepeque, & me certiorem faciebat, se captivos habuisse quosdam exploratores, dictę provincię incolas: & quum ab eis informationem cepisset, illi retulerant, Dominũ Tatutepeque, una cũ illius copijs eum in campis pręstolari, & ibat ea sententia, ut omnia eidem possibilia efficeret, ut pacatam redderet eam provinciam, & ad hoc ultra Hispanos secum adducebat plures, & belligeros homines. Et cũ maximo desiderio hujus negocij eventum expectarem, die quarta Martij

Martij præsentis Anni literas accepi à dicto Petro de Alvarado, quibus significabat se provinciam ingressum, & quod tres aut quatuor coloniæ eidem obsistere ausę fuerant, in obsistendo tamen non permanserant, & ingressus fuerat civitatem Tatutepeque, & secundum ea quę apparuerant, fuerat optime receptus, & dominus illius voluerat, ut hospitaretur in quibusdam suis magnis domibus, quę coopertę erant palea, & quum essent sitę loco non admodum condecenti pro equitibus, eas habitare noluerat. Sed descendebat ad aliam civitatis partem quę erat planior, & etiam ideo id fecerat, quia ad aures ejus devenerat, illos constituisse ipsum, & universos socios ejus velle eo pacto interficere, & quod cum Hispani essent in illis domibus quę erant amplissimę, eisdem ignem injicere, & omnes comburere. Et cum deus illi hoc negotium detexisset, dessimulaverat, & secum in planiorem locum adduxerat illius provinciæ dominum, & filium suum quos tenuerat, & eos habebat in potestate sua tanquam captivos: & ipsi concesserant eidem ultra viginti quinque millia Castellanorum, & arbitrabantur ut relatione illius subditorum audiverant, illum maximum obtinere thesaurum, & quod omnis illa provincia erat ita pacifica, ut nihil supra, & habebant suas nundinas & commertia, ut prius facere consueverant: & illam provinciam asserebat esse ditissimam aurifodinis, & quod eo pręsente inditia extraxerant, quę mihi transmisit, & quod per dies tres aut quatuor progressus fuerat ad mare, & illius

possessio-

possessionem Majestatis Vestrę nomine acceperat, & in illius præsentia extraxerant gemmarum inditium, quod similiter mihi transmisit, quod una cum inditijs aurifodinarum Majestati Vestræ destino.

Quum Deus omnipotens negotium hoc optime dirigeret, & adimplebatur desiderium, quo ardeo ad Majestati Vestræ inserviendum in hoc Australi Mari Indico detegendo, cum res sit tanti momenti, diligentissime providi, quod in uno ex locis tribus, ubi mare detexi, duæ mediocres construuntur caravellæ & duo bergantini. Caravellæ erunt ad detegendum, & bergantini ad legenda littora, & ad hoc destinavi duce quodam homine diligenti quadraginta Hispanos, inter quos sunt magistri, & fabri lignarij littorum, & tabularum magistri, & fabri ferrarij, & homines mari versari soliti, & parari jussi in civitate Veræ Crucis pro clavis, velis, & alijs facientibus ad dicta duo navigia. Properabimus, quantum nobis fuerit possibile, ut perficiantur, æquori committantur. Quod perfectum opus (credat Majestas vestra) erit major res, & ex qua majus commodum Majestatis Vestræ redundabit, quam ex re aliqua, quæ evenerit, postquam Indorum loca reperta sunt.

Cum essem in civitate Thesaico, antequam ab ea exirem, ut obsidione cingerem civitatē Temixtitan, componendo, & dirigendo ea, quæ erant opportuna ad dictam obsidionem, curam non adhibēs ad illa quæ per quosdam machinabantur, ad me profectus est unus,

qui huic intererat proditioni, & me certiorem reddidit, amicos aliquos Didaco Velazquez, commilitones meos mihi parasse proditionem, ut me interimerent, & jam inter se elegerant præfectum, prætorem, & alios officiales, & omnino providerem de remedio, postquam videbat, quod ultra scandalum inde successurum in personam meam, certum erat nullum Hispanum posse evadere, quum essemus alter alteri contrarii, & quod propterea non solum hostes paratos inveniremus, sed etiam illos, quos nobis amicos arbitrabamur, laboraturos, ut nos omnes ad unum interficerent. Quamprimum tam magnam proditionem detectam conspexi, gratias Deo Opt. Max. egi, quoniam in eo omne versabatur remedium, & illico capiendum curavi ex illis unum, qui erat autor, qui sua sponte fassus est quod ipse constituerat, composuerat que cum multis, quos in sua confessione nominavit, ut me interficerent aut caperent, & occuparent regimen provinciarum pro Didaco Velazquez, & veritas erat, illum constituisse creare præfectum & judicem majorem, & ipse esse debebat major executor, & me aut interficere, aut capere debebant, & in hoc convenerant multi, quos descripserat in copia quadam, quæ inventa est in ejus habitatione, quamvis lacerata, cum aliquibus ex dictis, quos ipse nominavit, cum quibus prædicta tractarat. Et non solum hæc acta fuerant, & consulta in civitate Tesaico, sed illa jam incœperant, & tractarant, dum incumberemus bello provinciæ Tepeaca. Et audita

illius

illius confessione, qui nominabatur Antonius de villa sanna, qui oriundus erat è Zamora, & quum eam ratam habuisset, judex quidā & ego illum morte dignum judicavimus, & ita executum est in illius personam. Et quā vis in hoc cōperierimus plures conscios, dissimulavi secum amicabiliter agendo, quia cum casus mihi pertineret (quamvis aptius dici posset Vestræ Majestati) nolui contra eos rigorose procedere, quæ dissimulatio non multum profuit, quoniam postea aliqui factionis dicti Didaci Velazquez quæsivere adversus me pluries insidiari, & secreto multos movere tumultus, & scandala, ut plus mihi cavendum fuerit ab illis, quam à nostris hostibus. Deus tamen omnipotens ita direxit omnia, quod absque aliqua in eos animadversione, omnis est inter nos tranquillitas, & requies, & si in posterum aliquid audiero, in eos animadvertam, prout dictabit justitia.

Post expugnationem civitatis Temixtitan, dum morarer in civitate Cujoacan, ab humanis excessit Don Ferdinandus Dominus civitatis Thesaico, cujus mortem omnes moleste tulimus, cum esset fidelis Majestatis vestræ vasallus, & Christianis amicissimus. Et consilio, consensuque Dominorum, & primatum illius civitatis, & provinciæ Majestatis Vestræ nomine regimen concessum fuit fratri suo minori, qui baptisma suscepit, & illum Don Karolum nominavimus, & ut hactenus videri potest, sequitur vestigia fratris sui, & admodum delectatur nostro habitu, & consuetudine.

Alia Relatione Majeſtati veſtræ ſignificavi, qualiter prope provinciam Taſcaltecal, & Guaxacingo erat mons rotundus,& excelſus, à quo ferme per exibat fumeus globus, qui recto tramite ſagittæ velocitate in auras aſcendebat, & quoniam nobis aſſerebant, rem eam eſſe periculo plenam, & eos qui ſcandebant mori, juſſi Hiſpanos quoſdam aſcendere, ut conſpicerent, quo modo eſſet mons in cacumine. Et eo tempore,quo aſcenderunt, ille fumeus globus exivit tanto cum ſtrepitu, quod nec potuerint, nec auſi fuerint pervenire ad cacumen montis unde exit ille fumus, & erat ſpacium duorum baſiliſtæ jactuum ab uno ore ad aliud. Eſt enim mons latus in circuitu per tres, aut quatuor leucas, habet talem profunditatem, ut infimam illius partem proſpicere nequiverint & ibi invenere fruſta ſulphuris, quæ fumus expellit. Et dum ſemel ibi eſſent, audivere fumi aſcendentis ſtrepitum, & ipſi deſcenſum accelerarunt, antequam tamen perveniſſent ad medium montis,rotatim adventabant plurima ſaxa, & propterea conſpexere ſe in maximo conſtitutos periculo, & Indi claro illud facinori aſcripſere, illuc proficiſci quo illi aſcenderunt.

Alijs literis Majeſtati Veſtræ ſignificavi, incolas harum provinciarum eſſe majoris capacitatis, & ingenij reliquis incolis aliarum inſularum, & videbantur nobis tantæ intelligentiæ, & rationis quantum mediocriter uni ſufficit. Et propterea tunc mihi non videbatur, ut Hiſpanis inſervire cogerentur, quem-

quemadmodum incolæ aliarum insularum. Et etiam hoc cessante, acquisitores, & coloniæ locatæ in his partibus se sustinere, & alere non possent, & nec tunc Indos astringeramus, & Hispanis aliquod adhiberetur remedium. Mihi videbatur Majestatem Vestram committere, ut ex redditibus, qui hic Majestati Vestræ pertinent, sublevarentur pro victu, & expensis factis, & in hoc committeret provideri illud, quod plus conducere videretur servitio suo, ut de omnibus latius Majestati Vestræ significavi. Et postea visis, & consideratis maximis, contiuuisque Majestatis Vestræ expensis, & quod totius omnibus modis augere debebamus illius redditus, quam causam præbere, ut minuerentur, inspecto etiam longo tempore, quo bello incubuimus, & necessitate, debitisque quibus astringebamur, & dilatione, quæ intercedebat, donec Majestas Vestra aliquid posset constituere, & etiam maxima importunatione M. V. officialium, & omnium Hispanorum, fui quasi coactus Dominos, & incolas harum provinciarum deponere ad manus Hispanorum, considerando servitia, & acta, quæ ipsi Majestati Vestræ exhibuere in his partibus, ut interim dum Majestas Vestra aliud jubeat, vel hoc idem confirmet, dicti Domini, & incolæ Hispanis inserviant, & cuilibet Hispano, cui fuerit concessus exhibeat ea, quibus indigebit ad sui sustentationem. Et hic modus fuit initus multorum consilio, qui optime norunt, & intelligunt mores istarũ provinciarũ. Non potest haberi

modus melior, & qui plus conveniat, tam ad ſuſtentationem Hiſpanorum, quam ad conſervationem Indorum, & ut bene ſecum agatur, pro ut latius Majeſtati Veſtræ exponent procuratores, qui venient ex hac Nova Hiſpania. Pro rebus, & pagis Majeſtatis Veſtræ, conſignatæ ſunt provinciæ, & urbes meliores, & aptiores. Supplico Majeſtati Veſtræ in hoc providendum committat id quod plus conducere videbitur Majeſtatis Veſtræ ſervitio.

Catholice Domine Deus omnipotens vitam, regalem perſonam, & potentiſſimum ſtatum Veſtræ Cæſareæ Majeſtatis conſervet, augeatque cum incremento majorum Regnorum, & Dominorum, ut regale cor ſuum deſiderat.

Ex civitate Cujoacan, iſtius ſuæ Novæ maris oceani Hiſpaniæ, die quintadecima Maij. Anno Domini. Milleſimo quingenteſimo vigeſimo ſecundo.

Potentiſſime Domine Veſtræ Cæſareæ Majeſtatis humillimus ſervus & vaſallus, qui Majeſtatis Veſtræ regales pedes & manus deoſculatur, Ferdinandus Corteſius.

POtentiſſime Domine Veſtræ Cæſareæ Majeſtati Relationem facit Ferdinandus Corteſius illius Præfectus, & juſtitia Major in hac Nova maris Oceani Hiſpania, quemadmodum Veſtra Majeſtas inſpici jubere poterit,

poterit. Nos enim Majestatis Vestræ Officiales tenemur omnia referre,& computum dare de omnibus, quæ evenere in his partibus, & in his literis omnia transmittuntur, & ea est mera veritas,& propterea non est necesse, ut nos diffusius scribamus. Sed omnia Relationi dicti præfecti remittemus.

Invictissime, ac Catholice Domine, Deus omnipotens vitam, & regalem Mejestatis Vestræ personam, & potentissimum statum conservet,augeatque cum incremento majorum Regnorum, Dominiorumque, ut regale cor suum desiderat. Ex Cujoacan, die. XV. mensis Maij. M. D. XXII.

Potentissime Domine Vestræ Cæsareæ Majestatis humiles servi,& vasalli, qui Regales Majestatis Vestræ pedes & manus deosculantur.

Iulianus Alderete, Alphonsus de Grado, Bernardinus Vazquez de Tapia.

DE FRATRVM MINORVM REGVLARIS OBSERVANTIÆ PROFECTV ET ANIMARVM lucro in HuKetan, ſive Nova Hiſpania, Epiſtola venerandi patris fratris Martini de Valétia cuſtodis ſancti evangelij in terra præmiſſa, ad Reverendum P.F. Matthiam Vveniſſe in generalem commiſſarium Ciſmótanum eorundẽ fratrum.

REVERENDE ac digniſſime Pater, frater Martinus de Valentia cuſtodiæ ſancti evangelij cuſtos, & cæteri ordinis minorum regularis obſervantiæ fratres, in hac Nova Hiſpánia degentes, filij & ſubditi Reverendiſſimæ paternitatis Veſtræ, obedientiam fidelem cum oſculo manuum. Nos quidem conſtituti ſumus in extremis mundi partibus apud Indos in magna Aſia, ubi Chriſti Evangelium à filijs & ſubditis Veſtris primum cœpit prædicari, & nova fidei ſemina pululare, in arentibus antea ſulcis, quia rivos ejus inebrians gratia ſalvatoris in ſtillicidijs eorum multiplicavit germina ejus. Nam ut vere loquar non autem hyperbolice, pluſquam decies centena millia Indorum ſunt à filijs Veſtris baptizata, quorum quiſque præſertim illi duodecim, qui miſſi ſunt una mecum à Reverendiſſimo Domino

Domino Cardinali sanctę crucis patre nostro fratre Frãcisco de angelis, cum esset minister generalis, plusquam centum millia baptizavit, omnes illi præter me didicerunt linguam Indorum, imò varias linguas eorundem. Et in eis prædicant, & instruunt innumeram multitudinem eorum, & inter eos infantuli, & pueri magnatorum naturalium filij largam nobis spem imponunt: qui à fratribus nostris instruuntur, & vita, & moribus religiose nutriuntur, in nostris cœnobijs quæ condidimus fere jam viginti, & indies multiplicãtur & construuntur ab eisdemmet Indis fervida devotione. Et in quolibet habemus in habitaculis contiguis nostris conventibus plusquam quingentos pueros, In quibusdam parum minus, in quibusdam vero satis plures qui jã in doctrina Christiana sunt instructi, & prædicant filij patribus suis, & in ambone publice miro modo: & multi ex eis docẽt alios pueros qui canunt horas Dominæ nostræ quotidie, & surgunt illa eadem hora, qua fratres & in sua ecclesia seorsum ad matutinum, & canunt solenniter missas, sunt enim tenacis memoriæ valde dociles & perspicaces, sunt pacifici, inter eos nunquam est rixa, nec jurgium inter eos, loquuntur submissa voce, depressis oculis, mulieres fulgent incredibili honestate, & verecundia fœminea naturaliter inest eis. Confessiones illorum maxime fœminarum sunt incomparabilis puritatis & inauditæ claritatis: sacrosanctum Eucharistiæ Sacramentum abundanti effusione lachrymarum

suscipiunt, religiosos præcipue minores pro magno ducunt, quia primo eos cognoverunt,& per dei gratiam bonum exemplum ab eis accipiunt, maxime eis obediunt, & ab eis indita jejunia, ac alia exercitia pœnitentialia devotione magna sumunt, in doctrina Christiana valde proficiunt, & satis afficiuntur ad illa quæ sunt fidei nostræ catholicæ, & quam propere discunt, ea melius quam pueri Hispanori. Ad laudem dei cui est honor & gloria,in secula seculorum,Amen. Ex conventu nostro Thalmanaco prope magnam civitatẽ Messicanan, custodiæ sancti Evangelij. Die duodecima mensis Iunij. Anno Domini Millesimo quingentesimo tricesimo primo.

SEQVITVR ALIA LITERARVM COPIA

sub eadem data missarum Reverendo patri electo cæterisque patribus capituli generalis Tholosani in festo Pentecostes Tholosæ celebrati. Anno Domini M. D. XXXII. Per Reverendum Patrem, Dominum Episcopum illius civitatis magnæ, quæ dicitur Temixtitan Mexico, in HuKetan,& alios patres ibi commorantes.

REVERENDI Patres, notum vobis facimus nos in magnis & assiduis laboribus erga infidelium conversionem esse occupatos. Ex quibus prævia Dei gratia, per manus

manus fratrum nostrorum ordinis Sancti Francisci de regulari observantia, baptizata sunt plusquam ducenta quinquaginta millia hominum, quingenta deorum templa sunt destructa, & plusquam vicesies mille figuræ dæmonum, quas adorabãt, fractæ & combustæ. In multis enim locis structa sunt sacella & oratoria, in pluribusque arma decora & fulgida sanctæ crucis sunt elevata, & ab Indis adorata. Et, quod horrendum dictu, olim solitum erat, videlicet in illa magna civitate Temixtitan, dijs suis annuatim ultra viginti millia puerorum puellarumque corda sacrificare: jam illa humana corda non dæmonibus, sed altissimo Deo per Doctrinam & bonum exemplum fratrum nostrorum innumeras laudis hostias offerunt, unde soli ipsi Deo honor & gloria: qui in illis locis à filijs Indorum, quos apud nos habemus, reverenter adoratur, multaque jejunia & disciplinæ, multiplicatæque orationes, lachrymæ & suspiria ab ipsis fiunt & emittuntur. Multi enim puerorum istorum bene legere, scribere, canere, & punctuare sciunt. Assidue confitentur, & devotissime sanctum Sacramẽtum recipiunt, parentibus suis dei verbum facunde proponunt prout à fratribus habent, ad matutinas horas surgunt. Et virginis matris dei, ad quam specialem devotionem habent, integrum officium dicunt, idola parentum suorum acutissime explorant, & ad fratres nostros fideliter asportant. Cujus causa à parentibus suis aliqui occisi sunt, vivunt tamen laureati cum Deo, unaquæque domus

fratrum

frattum Francisci habet aliam domum sibi conjunctam pro pueris docendis ab artificibus Indorum costructam cum lectorario, dormitorio, refectorio, & devoto sacello. Sunt enim valde humiles & fratribus obtemperantes, & eos plusquam patres diligentes, sunt casti, & cum fratribus veraces, sunt ingeniosi maxime in arte picturæ, & cum Deo tandem sortiti sunt animam bonam. Benedictus Deus per omnia. Inter fratres in lingua Indica eruditos, est unus laicus Petrus de Gante nomine, illa lingua facundissime utẽs. Et sexcentorum puerorum & amplius curam habens diligentissimam, qui quidem frater est principalis paranymphus, tradens in diebus festivis cum magna solemnitate, puellas Christianas bene doctas, talibus pueris in uxores: pro quarum puellarum manutenentia & doctrina, misit Domina Imperatrix ab Hispania sex mulieres honoratas & doctas, & præcepit per literas, quod fieret una domus tam magna & completa, ut ipsæ mulieres recollectæ sub diocœsani favore viventes, possent habere & docere mille puellas honeste viventes, & ita demum miro quodam modo ad fidem convertuntur Indi, quando puellæ à fœminis, masculi à viris religiosis prima fidei rudimenta discunt, & postremo parentibus ethnicis quæ didicerunt, renarrãt, ut bene dixisse de eis videatur David: Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudẽ tuam. Valete in Christo & orate, ut quod Deus cœpit, per suam clementiam perficiat.

EPITOME CONVERTENDI GENTES INDIARUM AD FIDEM

Christi, adeoque ad Ecclesiam Sacrosanctam Catholicam & Apostolicam, Autore R. P. F. Nicolao Herborn, regularis observantiæ ordinis Minorum Generali Commissario Cismontano.

IN Christo sibi Reverendis longeq; probatissimis simul & eruditissimis patribus Ministris ordinis Minorum regularis observantiæ, Provinciarum, Franciæ, Franciæ Parisiensis, Castellæ, Saxoniæ S. crucis. Saxoniæ. S. Iohannis baptistæ Turoniæ, Turoniæ pictavien. Arragoniæ. Argentinæ. Aquitaniæ Sancti Iacobi. Coloniæ Aggrippinæ. Sancti Bonaventuræ (seu provinciæ Provinciæ) Portugaliȩ. Sancti Ludovici, Hiberniȩ, Scotiȩ Concoptionis, Daciȩ, Britanniȩ Angliȩ Granatȩ. Indiarum Insularum, sanctȩ Crucis. Burgen. Majoricarum, Angelorum, Pietatis, Sancti Gabrielis, Carthaginensis, Flandriȩ, Turingiȩ. Inferioris Alemaniȩ, sibi in Christo charissimis Patribus & fratribus.

FRATER

FRATER NICOLAVS HERBORN ORDINIS ejusdem, partium Cismontanarum Generalis Commissarius, Christi gratiam & misericordiam optat.

MOX ubi Coloniense Capitulum (ut vocamus, ut vero alij Synodum) absolvissem, Reverendi Patres, redditus est mihi liber quispiam, quo Ferdinandi Cortesij complures, non sine multis periculis exantlatæ, & profectiones, & navigationes per mare Oceanum, ad Indos usque, paucis verbis erant descriptæ. Legi obiter: nam per negotia diutius, diligentiusque in eo versari non licuit: offendi quoque multa ijs respondere, quæ nuper Tolosanis in Comitijs nobis renarrarunt patres, qui civitatem Temixtitan & Tumbensem incolunt, ac suis sermonibus per dei gratiam ad fidem converterunt, indiesque convertunt, & in vinea Domini desudant. Reputavi tum deinde altius mecum literas, quas Tolosam Illust. Domina Imperatrix semper Augusta, ex Hispanijs ad nos transmisit, nos obtestans, ac requirens, uti viros probos, vita, moribus ac religione probatos ad eam gentem imbuendam destinaremus, simul & mitteremus quæ nuper apud Indos & Christo regũ regi, & Carolo Quinto. Cæsari, Imperatorique Maximo in deditionem venit. Ego vero, qui necdum neque in Gallias neque in Hispanias concessi, anxius

anxius mecum cogitavi quos maxime, & quales viros eo mitterem. Neque enim temere quibuslibet, sed raris, sed integris, sed illustribus viris id legationis reor committendum. Quandoquidem & Paulus alicubi suo Timotheo præcipit, ne cito quibuslibet manus imponat, sed delegat multoque judicio antea examinet, quos in Evangelij opus destinare decrevit. Nam & ipse quosdam ait esse qui non syncere annuncient, alios qui sua commoda spectent, paucos qui se, Timotheum, Titum, & cæteros Evangelistas veros & legitimos verbi ministros sequantur. Nec modo id Paulus, sed & sacer ille apostolicus senatus, in designando Matthia observavit, & in posteros, justissimis sanctionibus ceu per manus à majoribus nostris adeoq; à Fratrum Minorum primipilo Francisco patre nostro sacerrimo propagatum est. Ita enim infit in ea quam hostis regula: Quicunque fratrum divina inspiratione voluerint ire inter Saracenos & alios infideles, petant inde licentiam à suis ministris provincialibus, Ministri vero nullis eundi licentiam tribuant nisi eis, quos viderint esse idoneos ad mittendum. Qui Francisci institutum hoc seculo misere ac impie lacerant, arrodunt, pessundant Lutherani, respondeant, atque si quid in ijsce verbis est, quod calumniari æquissimo jure potest, digito ostendant. Id si effecerint, dispeream, si non manibus pedibusque in eorum sententiam eam, verum ut sese torserint, nihil scio efficient. Stat enim veritas ipsa quovis ariete robustior. Quicunque, inquit, fratrum

fratrum divina inspiratione voluerint ire inter Agarenos. Recte divina inspiratione ait, nam & ipse angelus sathanę transfigurat se in angelum lucis, multo maxime id possunt ministri ejus, pseudapostoli, subditici ac nothi fratres. Neque enim omni spiritui credendum esse præcipit & Ioannes, sed antea probandi, num ex Deo sint spiritus. Probatio vero spirituum quo fieri debeat pacto & alicubi Ioannes de Gersona, & Franciscus Picus Mirandulanus, & nos in Monade nostra paucis signis & notis indicavimus.

Quum primis itaque, ut ad rem posthabitis ambagibus redeamus, prospiciendum vobis patribus meis, observandissimis, ut eos, quos mittere cernitis idoneos, ad verba mittatis Francisci, quibus ait si qui divino oraculo admoniti voluerint comigrare ad infidelium partes. Neque enim humanum, neque Sathanicum oportet esse figmentum, quo adduci debent, tam arduum tamque difficile opus ut arripiant, sed certe divinum, sed pręcipuum sed summi dei oraculum. Humanum enim voco figmentum, dum quidam novitate rerum ac curiositate visendę terrę, cognoscendi populi, urgēt & ut mittantur instant. Vno enim verbo tales à Paulo repelluntur: Omnes quęrunt quę sua sunt, non quę Iesu Christi, sua cōmoda spectat, quisquis, non dei gloriam neque hominum salutem spectat. Qui videlicet eo commigrant ut aurum, ut argentum, ut lapides pręciosos, quos multos ferunt in ijs regionibus esse, corradant, colligant, ditioresque egrediantur, quam fuerunt ingressi.

ingressi. Quod malum etsi seculi negotijs dediti spectare possint, tantum tamen abesse debet à divini verbi ministris, quantum terrena à cœlestibus. Quæ enim comparatio Christi ad Belial, lucis ad tenebras, spinarum (ita enim interpretantur divitiæ) ad rosas? Eximendus est itaque cupiditatis affectus ac porro evellendus à veris Evangelij ministris. Id quod vel Christi exemplo docemur, qui eos quos ad prædicandum misit discipulos sic instituit, ut æs è zonis excuteret, peram, baculum, calciamenta, denique omnem commeatum, quo homines sibi prospicere solent, auferret, detraheret, atque eximeret. Sathanicum vero spiritum eum appello, quo multi sub ovilla pelle lupinam mentem contegunt, quorum in ore Christus sonat, mens vero atque animus hæreseos aculeo pungit. Quales plerosque multos suo malo habet, tolerat ac alicubi nutrit Germania. Gallia vero ac Hispania è finibus suis ceu perniciosissimos reipublicæ hostes pellit, ejicit, proscribit, damnat. Hos minime ad mittẽdum idoneos, non tam ego, quam Christus, & Franciscus judicat. Attendite, inquit Christus, à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Et Paulus: Cavete canes, videte concisionem, videte operarios malos. Sed & Franciscus eos qui suo instituto initiari cupiunt, examinandos de fide præcipit, & ecclesiasticis sacramentis, & quod sint stabiles in ea fide quam ecclesia catholica suscepit, quod fideles, & dicto audientes, quod

M m [illegible] syn-

ſynceriter doceant vitia & virtutes, pœnam & gloriam. Atqui hæc præſtare impoſtores, & hæretici non poſſunt. Qui enim fidei fundamenta in alijs jacient, quum ipſi interim naufragium in fide fecerint, quum ſint à Chriſto alieni, quum eccleſiaſtica ſacramenta, ritus quoque & ceremonias, peſſundaverunt, multiſque modis ſe eccleſiæ hoſtes declaraverunt? Huc huc igitur animos veſtros, ſtudiaque intendite, ut fideles ſint, ut catholici ſint, in fide conſtantes, ſint infracti, ad omnem doctrinæ ventum non nutent, non vacillent, non permoveantur Fide enim ſtandum eſt, ut ait Paulus. Nam hac vincitur triformis ille Cerberus. Hæc baſis eſt & totius ſpiritualis ædificij lapis angularis. Sancti enim per fidem vicerunt regna, ſubjecerunt Chriſto orbem, alligaverunt dæmones, victores evaſerunt, coronas commeruerũt perpetuas. Nemo itaque qui in fide orthodoxa vacillat, quia majorum noſtrorum religione, decretis, ſacris orgijs, ceremonijs vel latum digitum deflectit, eo mittendus eſt ubi hæc oportuit, doceri, auſpicari & exordiri. Si qui inter veſtra penetralia tales eſſent, ut homines ſumus, nec Noe, nec Chriſto, neque Auguſtino meliores, eos in ſpiritu lenitatis, & veritatis potius ab errore revocabitis, monebitiſq; ut ſuum intellectum in obſequium fidei Catholicæ & apoſtolicæ captivent, ſe non ipſos per falſa adulterinaq; dogmata perdant, quin reſipiſcant, redeantque ad eccleſię prę-mium, & ſi quē errorem imbiberint, eum ad Patrum concilia placita decretaq; corrigant.

Divinum

Divinum vero ſpiritum quo inſtinctos ac inſtructos voluit eſſe eos, qui ituri eſſent, Sacer Franciſcus, eum puto intellexit, quo apoſtoli imbuti, quamlibet humano judicio imbecilles & abjecti & omnium peripſema haberentur ſolam dei gloriam, lucrum animarum, extirpationem errorum & falſarum religionum ſubverſionem ſpectantes, totum percurrerunt mundum, adierunt Aethiopes, migrarunt ad Græcos, pervenerunt ad Latinos. Niſi enim hunc ſpiritumductorē habuiſſent nemo nō eos, ut inſanos, ut phanaticos, ut omnibus modis exibilandos, contēpſiſſet. Verum adfuit eis cæleſte illud numen, tribuit os & ſapientiam, ſubjecit gentes & regna, domuit furentes Tyrannos. Cæterum hic ſpiritus, non ſinit Evangelij miniſtros à veri notione aberrare, ſi modo Chriſto credimus Spiritus veritatis ducet vos in omnem veritatem. Et, in vobis erit, & apud vos manebit. Hujus ſpiritus energiam facile ex Evangelicis & Paulinis literis licet colligere, modo oculatius eaſdem introſpiciamus. Chriſtus equidem præter hoc quod eum veritatis doctorem appellat, notas quaſdam ob oculos in Matthæo & Iohanne ponit, quibus graphice exprimitur, ut non tam veri notione & profeſſione, quam rebus ipſis factiſque illuſtribus, internoſcamus, qui digniores ſunt ad Evangelicam functionem ſuſcipiendum. Ex fructibus, inquit, eorum cognoſcetis eos. Fructus vero appellat Paulus charitatem, pacem, patientiam, benignitatē, modeſtiam, continentiam, caſtitatem, & id genus alias

Mm 2 præ-

præclaras & ingenuas dotes,quas suis Galatis præscribit Apostolus.Easdē vere habet & Sapiens quidam,seu Philo ille sit,seu alius quispiam,quādo testatur: hunc spiritum esse modestum,humanum, suavē,certum, stabilē,securum,omnia prospicere,benefacere,ac bene mereri de omnib. Si quē jā videritis ijs dotib. insignē,cū bono animo ac cōcientia ad indos convertendos mittite. Alioqui si discolos, si homines otiosos,si carnales miseritis, parum Christo lucri, nihil nobis reportabimus præmij, sed multum ignominiæ. Secundo loco prospiciēdum ijs qui missi sunt, ut quam synceriter Christū doceant, ea maxime principe loco doceant,quę sciri facillimum est & salubertimum.Ea enim ratio habēda est inter eas gentes, quę novissimis diebus istis Evangelio vim faciunt,recensq; sunt inautorati fidei Sacramentis,quæ olim,sub nascētis ecclesiæ exordio habita est. Vtpote simplicibus verbis, ut doceantur se non suis meritis, sed sola dei gratia agnovisse Christum, queādmodum de Romanis scribit Pau. Gentes supra modum honorate Deum. Cur ita? Nam gratia salvati estis,si autē gratia jam non ex operibus Alioquin gratia jam non est gratia. Et itē paulo ante. Quos vocavit non solum ex Iudæis,sed etiam ex gentibus. sicut in Oze. ait. Vocabo non plebē meam plebem meam: & non dilectam, dilectam, & non misericordiam consecutam,misericordiam consecutam. Et erit in loco,ubi dictum est eis. Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij dei vivi, Quæ verba,si intus excutiamus, proprijssime Indis cōpetunt

Paucos

Paucos enim ante annos, imò nonnullis in regionibus hoc est, in civitate Tumbes, vix ad sesquiannum, primum Evangelij gratia ac lux coruscare cæpit. Antea enim simulachris mutis filias filiosq; suos, id quod horrendum est dictu, multo tamen magis miserandum factu, initiati sunt. Antea solem & lunam, & omnem cæli militiam coluerunt, ante pleriq; eorum, ut ratione extorres vitam magis pecudum quam hominum transigerunt, alij humanum sanguinē sine delectu effuderunt, alij profligata omni honestate & verecundia intecto corpore incesserunt aliasq; id genus abominationes perpetraverunt, adeoque à Christo alienati, & à veritate, ut præter externam corporis larvam nihil in eis depræhendi posset, quod mentem rationemque spiraret, sicque desperaverunt seipsos, ut omni sese immundiciæ traderent. Verum ubi eis Evangelium innotuit, ubi Christo manus dederunt, penitet, pudetque veteris in peccatis circumactæ vitæ. Miro enim modo sese ipsos propter ante acta crimina mœrore tristitia afficiunt, si modo vera sint quę de ijs vivę vocis oraculo fratres narrarunt, qui hos ad fidē Christi converterunt. Sunt igitur modo misericordiam, sunt dei gratiam & clementiam consecuti, eoq; electi, hæredes & testamentorum participes facti, qui nuper à Christo alieni, qui adulteri, qui idololatræ, qui & rationis & omnis gratiæ benignitatis divinæ fuerunt extorres. Hanc gratiam sæpe ob oculos revocare oportet, quidve ea efficiat, hoc est quod hominem justificet,

quod cohæredes regni constituat, quod omnis meriti & vitæ spiritualis sit initium, semper sunt commonefaciendi. Maxime autem misericordia Dei, qua præventi sunt, qua benedicti, qua cælestibus & æternis bonis dignati, eis est repetenda & sedulo inculcanda. Vere enim Indis competit, quod ait Esaias, nisi Dominus reliquisset nobis semen, quasi Sodoma & Gomorra fuissemus. Semen quod nobis Indisque reliquum mansit, est Iesus Christus, qui nos benedictionibus cœlestibus præveniens, in regnum adoptionis de miseranda captivitate traduxit. In hoc enim semine, quod Christus est, benedicentur omnes gentes. Quo benedicti sunt, abluti sunt, sanctificati Christoque insiticij facti Indi nostri, eoque non jam longe, neque procul sunt, sed prope, sed cives & domestici dei, extructi super fundamentum apostolorum & prophetarum, id est, super Christum, qui fundamentum est, & lapis angularis, cui tota Domus Ecclesiæ innititur. Docendi igitur sunt, ut porro omnem fiduciam in Christum constituant. Quandoquidem ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum. Ipse est sanctificatio nostra, redemptio nostra, salus quoque tota. Epistol: ad Romanos & Ephes. sepicule iis ob oculos ponenda. Nam tales fere fuerunt olim Romani, & Græci, dum alieni essēt à Christo, quales modo sunt Indi in magna Asia. Erunt igitur eodem modo eademque lege ad Christum convertendi, & in fide suscepta obfirmandi.

Fidei

Fidei sub hæc symbolum, quod apostolicum vocant, paucis verbis eis est explicandum. Quandoquidem in eo summa religionis nostræ graphice depingitur, & quæ credi oportet quemlibet fidelem exprimuntur. Nolo tamen si quando id ipsum explicatur ut simplicium ingenia argutijs scoticis & Occanicis involuantur? Mittantur ejuscemodi ad scholas Theologorum, & eorum hominum, qui ociosis verbis de ijs perlibenter rixantur, ac ad verbera usque contendunt. Monet nos non semel Paulus, ne quis nos per inanem philosophiam decipiat, ne quis deprædetur. Monet & suum Timotheum. Noli contendere verbis, ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium. Qui igitur dei eloquia gentibus nuper ad fidem conversis renarrare volet, id necessum est, ut observet, recte tractet, ac breviter adeoque synceriter verbum veritati. Id quod facile quisque præstabit si in sacris literis, in Doctoribus ecclesiasticis bene institutus fuerit. Quanquam audiam apud Indos esse ex nostratibus, per quos ceu organa quædam spiritus veritatis sese in auditorum & infantium animos transfundit. Qui porro simplices, idiotæ, literarum expertes, quales fuere apostolorum complusculi sub exordio nascentis ecclesiæ, interim tamen docent, prædicant, operantur in vinea Domini, sed non sine spiritu Domini. Spiritus enim sanctus, qui linguas infantium disertas facit, qui affectus hominum ad se rapit, qui ex ore infantium & lactentium sibi

laudem occinere, seque agnosci voluit, hos regit & imbuit. Novimus enim varias esse dotes, varia gratiarum, donorum, & operationum genera. Alij inquit Paulus, per spiritum datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ, alij fides, alteri prophetia, huic discretio spirituum, illi interpretatio sermonum. Hæc omnia operatur unus atque idem spiritus dividens singulis prout vult. Vnicuique datur manifestatio spiritus ad utilitatem. Qui hoc spiritu imbuti, sine literarum cognitione Evangelium annunciant, quamvis mea opera, meque doctore non egeant, volo tamen unum observent inter docendum, ut videlicet semper suos sermones ad majorum nostrorum placita accommodent, ut ad regulas communis fidei nostræ errantium animos ac mores redigant exigantque. Non ambulent in mirabilibus supra se, sed simplicem Christi doctrinam simplicibus verbis in auditores transfundant. Manifestatio enim spiritus datur ad utilitatem, nimirum ecclesiæ. Quam vero utilitatem, quam frugem reportabunt auditores catechumeni, si altiora te quæsiveris, si quidditates rerum, distinctionum labyrinthos, intentionum monstra, naturas communes & alia id genus involucra Chrysippea jactes, prædices, inculces? Certe hæc, etsi eruditis multis arrideant, mihique olim sic arrisere, ut vix multo negotio ab ijs divelli potuerim, non sunt tamen pusillis animis, ac infirmis conscientijs inculcanda. Lacte enim opus habent, non solido cibo. Eo hæc diximus, ut intelligant fratres, quos transf-

transmisimus, principia fidei nostræ synceriter, ac simpliciter esse tradenda, non subtiliter, neque sub obscure, alioqui & operam & impensa perdiderint. Vtilitatem itaque, non subtilitatem, neque curiositatem spectent, siquidem symbolum interpretentur. Vtilissimum vero erit nosse, quod unus est rerum omnium artifex, qui cœli terræque hominumque & spirituum plastes est. Cui merito omnis honor, laus, gloria, cultus & internus & externus deputandus est. Dominum deum tuum adorabis, & illi soli servies, inquit post Mosen Christus. Eo pertinet, quod ratio symboli continet, Credo in unum deum patrem omnipotentem, creatorem cæli & terræ. Idola igitur nihil sunt, opera hominum sunt, nihil habent divinitatis, nihil præstare possunt salutis. Id re ipsa discimus, si gentium simulachra dejicimus, si incendio perdimus, si in pristinam formam unde erant efficta redigimus, tum comperiemus ea aurum esse, argentum esse, & quidvis aliud, quam quod miseris mortalibus, qui hæc coluere, dæmones persuasere. Profuerit non parum multum Lactantij libros de institutionibus divinis, Eusebij Pamphili de præparatione Evangelica & aliorum alios, qui superstitionem ethnicam densissimis argumentis subverterunt, legisse & memoria retinere atque reponere.

Quæ sequuntur mox in symbolo, ad Christum spectant. Is enim nobis mediator & veluti caduceator missus est, ut nos per sanguinem suum reconciliaret Deo patri

 nosque

nosque in filios adoptaret, heredesque constitueret æterni regni. Id etsi alio modo potuissent efficere, quam morte filij sui, noluit tamen clementissimus ille pater alium esse quam hunc ipsum modum, quem in symbolum redigerunt apostoli. Et in Iesum Christum inquiunt, filium ejus unicum, qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria virgine, passus sub Pontio Pilato, crucifixus & sepultus est. Singula verba, singulis canonicæ scripturæ sententijs, ijsque multis, respondent. Deinde singula verba, certos quosdam & conjuratos fidei hostes hæreticosque impugnant, explodunt, fundunt, ac confutant. Legendus hoc loci esset Iohannes Damascenus, qui justo volumine hac rem absoluit, pioque lectori satis fecit. Atqui, inquiet quispiam, cur tam exacte omnia Christi mysteria attigere apostoli in compendiosa hac fidei formula? Vt essent æternum mentibus nostris insculpta, ne unquam sineremus elabi, neque emori eam charitatem, qua Deus nos adamavit, sicque charos & dilectos habuit, ut non angelum aliquem, neque hominem quempiam, sed proprium filium suum in opus salutis nostræ destinaret. Sic (inquit Christus) Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Et item Paulus. Deus qui dives est in misericordia, propter nimiam charitatem qua dilexit nos, cum essemus peccatis mortui, convivificavit nos in Christo, cujus gratia salutati estis. Et

post.

Post. Gratia enim dei salvati estis per fidem, & hoc non ex vobis. Dei enim don: &c. Hoc donum, hæc dei munificientia, perpetuo gentibus est proponenda & infigenda. Nam memores non vult esse Deus tanti beneficij, quod per filium præstitit generi humano, quod videlicet nostri causa exinanivit semetipsum formam servi accipiens, & habitu inventus ut homo, quod prodijt ex utero intemeratæ virginis in mundum, quod habitavit in nobis, quod in terris visus est & cum hominibus conversatus, deinde quod incommoda multa, opprobria convita, contumelias, denique crucem ipsam passus est. Sublatus enim & in crucem adactus est, ut omnibus inclaresceret paterna erga nos clementia, ut nemo de sua salute desperaret, modo in Christum credat, Christo inhæreat, Christum credens & amans imitetur. In hoc enim passus est, ut sequamur vestigia ejus. In hoc sepultus est, ut nos quoq; & moriamur peccatis & sepeliamur vitijs: Additur subinde alius fidei articulus quo Christi triumphus & victoria declaratur. Tertia die resurrexit à mortuis, ascendit ad cælos, sedet ad dextram dei patris omnipotẽtis, inde venturus est judicare vivos & mortuos. Ferunt singulos Apostolos singulos articulos quasi symbola religionis & fidei in unum quẽdam acervum contulisse. Qui id ajunt, non infideliter rem ipsam attigerunt. Quocirca & nos cum in ea sententia simus, dicamus eos articulos, quos hic assutos cernimus, in id adjectos, ut Christi regia majestas, & dignitas mortalibus omnibus innotescat.

tescat. Quod enim resurrexit, potentiam spiritus declarat ac mortis interitum : id quod multis argumentis & Paulus & Oseas declarant. Resurrectionis vero causa fuit, ut ostenderet se mortis ac vitæ habere imperium, ut nos in novitate vitæ ambularemus, ut jam non peccatis, sed gratiæ, sed misericordiæ vivamus, omniaque membra nostra in id conferamus, ut Christo vivere, Christo mori possint. Ascendens vero in cœlum spem fecit misero ac calamitoso Adamo ac posteris ejus eo veniendi, quo ipse præcessit, iter ostendens,& præmonstrans eis. Et quod David ait: Ascendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. Quo simul & se non tam mortis victorem & expugnatorem, quam novæ vitæ autorem ostendit. Nemo enim fuit, qui tam gloriose egerit, quum & se à morte & suos à miseranda servitute liberaverit.

Hinc illa admirationis vox prodijt, Quis est iste,qui venit de Edom, tinctis vestibus de bosra? Iste formosus in stola sua. Et David, Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio. Nihil enim potentius,nisi morte mortem superare, inferos spoliare, eliminare è regno suo dæmones, redigere eosdem in servitutem qui hactenus suis imposturis totum orbem dementaverunt. Gloriosius vero quid unquam vel dici vel cogitari potuit, quam eundem suapte potestate conscendere cælos,transvolare ac transilire cælites omnes, eoque dignitatis evehi, ut non modo homines, sed etiam dæmones,

dæmones, sed angelicos spiritus sibi subjiciantur? Sedere vero ad dexteram patris prædicatur, quod sit in primis & summis paternæ hæreditatis bonis. Ita enim decuit, imo oportuit, si æquo jure, ut ita dicã, certandum est, repensare beneficia, ita remunerari filium, qui omnibus se inferiorem fecit. Imminutus enim erat, & inferior factus, non solum angelis, sed etiam hominibus multis, si externam rerum faciem spectemus. Eo factum est, ut non jam super homines solum, nec modo super dæmones, sed omnibus omnino spiritibus superior sit, dignior sit, excelsior sit. Sede, inquit David in dei persona, à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Et Paulus fatetur illi tributum nomen, quod est supra omne nomen. Et alibi, Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Quod venturus dicitur & judicaturus vivos & mortuos, vox est terroris, ijs qui impie vixerunt: lætitiæ vero ijs, qui probæ ac præclare omnia gesserunt, Hanc vocem omnibus domibus, angulis, imo fronti nostræ, manibus, oculis, inscribamus: Veniet judicare vivos & mortuos. Iudicabit siquidem, sed pro mansuetis terræ, contra infidos, sed pro justis, contra justiciæ temeratores, sed pro bonis, contra improbos, & ut in summa dicam, ita sententiam pronunciabit, ut nemo justus, nemo malus juste vel quæri, vel causari possit. Reddet enim unicuique juxta opera sua, alteris quidem pœnam, ignominiam, cruciatus æternos, alteris gloriam laudem

laudem & lætitiam incredibilem. Id est alijs vitam, alijs mortem. Procedent, inquit in Ioanne Christus, qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui vero male egerunt, in resurrectionem judicij. Vt vere dixit Paulus oportet nos omnes manifestari ante tribunal Christi ut recipiat unusquisq; prout gessit in corpore proprio, sive bonum sive malum. Iam & illum operæprecium est ut internoscamus articulum, Credo in spiritum sanctum, sanctam ecclesiam Catholicam. Credi potest spiritus sanctus procedere à patre & filio, & non nisi in imagine & speculo intelligi, & cognosci. Hic spiritus omnis boni & artifex & largitor est. Quē moderari ecclesiam sanctam catholicam & apostolicam eo colligitur, quod Christus ait, Alium paracletum dabo vobis, ut maneat vobiscum in æternum, spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere. Et item, Non relinquam vos orphanos. Habent itaque hunc spiritum in arrabonem justi, habēt in doctorem veritatis nescij, habent ductorem devij, habent peracletum tristes & mœrore confecti. Non destitit hic ecclesiam Christi moderari, quamlibet sævierint hostes, quamvis in errorem adducere conati sunt impostores & hæretici. Stetit hactenus ecclesia supra petram fundata infracta ac immobilis adversus improborum hominum adsultus. Et porte, inquit, inferorum non prævalebunt adversus eam. Non prævaluit Herodes, non Nero, non Domitianus, non cæteri tyrāni, & fidei hostes, Thurcę, Tartari,

Teucri,

Teucri. Multo minus qui ex nobis prodierunt hæretici, ſchiſmatici & pſeudoapoſtoli, prævalebunt. Stat immobilis ſupra Chriſtum extructa. Stat roborata doctrinis non variis neque peregrinis, ſed veris & germanis, & omnino talibus quæ ex divinis & canonicis literis deſumptæ ſunt. Stat & divina promiſſione fulta, ob firmata & conſolidata. Ego, inquit Chriſtus, rogavi pro te, ut non deficiat fides tua. Si Chriſtus ſuis precibus obtinuit, quo minus fides eccleſiæ deficeret, mentiuntur hæretici, Rutheni, Huſſitę. Vvicclefiſtæ, Lutherani horum ſoboles, qui audent obgannire trecentis annis Evangelium perperam prædicatum. Verum ſtat veritas pro nobis, ſtat pro eccleſiæ defenſione. Non, inquit Chriſtus, deficiet fides tua: perinde atque diceret, Maxima incrementa ſumet, dilatabitur enim & ſeſe uſque ad ultimum maris Oceani propagabit, ut vere dixerit David, à Solis ortu uſque ad occaſum magnum nomen ejus. Et Chriſtus, Multi venient ab oriente & occidente, & aquilone, & recumbent cum Abraham, Iſaac, & Iacob in regno patris mei. Quo ſimul & Indos & eos qui antichthon inhabitant, ſignificare voluit. Nemo enim à Chriſto excluditur, nemo ab hoc reſpuitur. Vna voce omnes & gentes Barbaras, & Iudæos & Græcos invitat, Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos. Et item: Ego ſum paſtor bonus. Et alias oves habeo quæ non ſunt ex hoc ovili & illas oportet me adducere, & fiet unum ovile & unus paſtor.

Paſtor

Pastor Christus est, ovile ecclesia est una, ad quam adduxit complures, alios per se, alios per Apostolos, plerosque per horum successores Episcopos, martyres & Doctores. Novissime vero diebus istis, per fratres Minores adducit multos in majore Asia. Omnes enim in unam navim, adeoque in unam classem inscribuntur. Vna enim est ecclesia, unum corpus, unum ovile, cui inserendi & annumerandi sumus. Extra hanc ecclesiam nemini speranda est salus. Imo quisquis extra hanc existit, alienus à Christo est, hostis est, prophanus est. Id si credas, bene quidem habet res, si nescias cæcus es, si credere nolis, jam judicatus es. Credit hæc non tam scripturis sanctis quam ijs, quæ ex hac deduci possunt, necessarioque consequuntur, eoque septem recipit sacramenta, suspicit ecclesiasticas institutiones, observat patrum decreta. Moderatur præterea à spiritu invisibili, qui fidelium mentes inhabitat, interim tamen & certis quibusdam notis internoscitur, sacrisque & cæremonijs & ritibus seipsam declarat & ostendit, seque ab Iudæorum religione, adeoque à paganismo ethnicorum, hac ratione distinguit, & disterminat, quod cultum suum uni Deo impendit, & hujus filio regi seculorum immortali, & perpetuo triumphatori Christo Iesu. Vna igitur ecclesia & catholicorum congregatio est, cujus primarium caput Christus est, vicarium Petrus, & hujus successores, Clemens, Cletus, Linus, Gregorius, & item alij qui in partem solicitudinis sunt vocati. Nam divisiones admini-

administrationum sunt, idem autem Dominus, qui pro ea qua est prudentia, singulis sua munia partitur, atque administrat. Dedit enim suæ ecclesiæ moderandæ quosdam quidem Apostolos, alios autem Doctores, alios vero Evangelistas, alteros alteris functionibus præfecit. Qui omnes unam ecclesiam Christi sanguine redemptam ac repurgatam constituunt, modo idipsum sentiant, credant & profiteantur. Est & illud non abs re adjectum, Sanctorum communionem. Communionem hanc intra unam ecclesiam exordiri, coalescere ac confovere necessum est. Sunt invicem membra fideles in unum corpus per Christum inserta. Quorum alij jam è mortali corpore evaserunt regnantque cum Christo, alij hactenus in terris adversus triformem hostem militant, utrique tamen eodem spectent oportet, si modo bonorum spiritualium cupiunt esse participes. Neq; enim extra ecclesiæ corpus sese sacrorum charismatum communio diffundit, ut prosit, ut salubris sit, sed intus est, intus operatur, intus agit. Sensit id David, quando ait: Ecce quam bonum & quam jucundum habitare fratres in unum. Sicut ungentum, quod descendit à capite in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti ejus. Qui igitur volet particeps spiritualium bonorum esse quibus à Christo dignati sumus, in sacra se monade contineat, necessum est. Ab hoc enim nobis dona, ab hoc gratia, ab hoc omnia charismata spiritus sancti propagantur ac veluti

 oleum

oleum in oram vestimenti defluunt. Præcipua igitur sanctorum communio à Christo auspicata est, quando nos corporis & sanguinis sui voluit esse participes, quando omnibus ex æquo paravit iter adeoque ad gloriam viam aperuit, quando pro omnibus mortuus est: ut in se ipso vivificaret omnes, ut omnes, ad se per fidem amoremque traheret, Hæc sunt illa bona, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis intraverunt. Sola fide intelligimus atque capessimus omnia. Ipsa enim est sperandarum rerum substantia, argumentum non apparentium. Est & alia quædam spiritualium corporalium rerum communio. Qua alij sibi invicem citro ultroque modo corporalia, modo spiritualia communicant, alij preces, sacrificia bona opera merito, & id genus alia pietatis officia alijs impertiunt. Sic qui cathesisatur, communicat ei qui sese cathesisat in omnibus bonis. Sic qui repromissum regnum adepti sunt sancti nobis, qui terra preces, supplicationesque communicant, ac impendunt, alter enim alterius salutem, ut propriam, desiderat, cupit, precatur. Sunt enim amici nostri, sunt concives nostri, sunt in eodem quo nos sumus corpore constituti, id est in eadem ecclesia, modo cum amicorum omnia sunt communia, alacri ac voluntario animo nobis suos labores, merita, precesque participant.

Quod vero etiamnũ peccatorum remissio credenda sit, multis scripturæ locis cogimur, velimus nolimus assentire, ac credere. Si enim Christus

Christus nostri ob causam mortuus est, necessum est eum chirograhum damnationis tulisse, necessum est & satis pro nostris erratis fecisse, nosque à peccatis purgatos adeoque ab ægyptiaca servitute ereptos, in regnum transtulisse filiorum dei. Id vero efficere non potuit, nisi condonatis delictis, & ære alieno soluto. Ob id Paulus alicubi testatur Christum pro nobis maledictum factum, imo peccatum ipsum ut nos maledictione peccatoque liberaret, inque regnum adoptionis transferret. Per sanguinem enim ipsius remissa sunt peccata nostra atque condonata, si Esaiæ, si Paulo, Ioannique credimus. Ejus enim livore sanati sumus, ejus sanguine redempti sumus, abluti sumus, sanctificati sumus. Id quum ratione humana deprehendi nequeat, fide necessum est ut intelligamus. Credi igitur à nobis peccatorum remissio potest non effici, etiam si sine nobis fieri nequeat. Assentiat oportet voluntas, atque sese gratiæ accommodet, si modo salutem, si remissionem, si noxæ condonationem obtinere voluerit. Vocat enim Deus, sed ita, ut voluntatem ipsam suos motus sinere agat. Prævenit voluntatem, sequatur ipsa vocantem, assentiatur vel impellentem, vel invitantem gratiam. Id ubi fecerit, mox aderit Christus, aderit cooperans gratia, Purgabit simul & expiabit delicta nostra, peccata nostra. Quanquam id ipsum non nobis sed gratiæ dono tribuendum sit, Quemadmodum & Paulus ait: Gratia dei in me vacua non fuit, & gratia dei

ſum id quod ſum. Et non ego, ſed gratia dei mecum. Gratia itaq; eſt, qua redempti ſumus id quod fide non ratione humana colligitur. Credo, inquiunt Apoſtoli, peccatorum remiſſionem. Sequitur. Carnis reſurrectionem. Non inquit animæ reſurrectionem, ſed carnis. Nam anima multis etiamnum ethnicis prædicata eſt immortalis, interire vero corpus, ſeu carnem, non ſolum ratio, ſed & rei eventus atque adeò res ipſa edocuit. Nemo enim ex mortalibus perpetuo vixit, niſi Enos & Helias, ſi modo probe ſentiunt qui in ea ſententia ſunt, qua exiſtimant eos vivere vitaleſque auras carpere in paradyſo, qui tamen olim mortem oppetituri ſunt cogente illa lege, qua dicitur, Statutum eſt hominibus ſemel mori. Cæterum qui ſemel fatis ceſſerunt, non ſic evanuerunt, ut in nihilum ſunt redacti, ſed juſtorum animæ in manu dei ſunt, eoque ſe curiores, quo Deo viciniores Corpora vero & ſi in pulveres, cineresque reſoluta ſint, ſuo tamen die reſuſcitabuntur, inque melioris vitæ ſtatum commutabuntur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem & mortale hoc induere immortalitatem. Erit enim, quando & ipſum immortali toga decorabitur, modo ſe honeſte, decore, & in omnibus præclare geſſerit. Verum de hac re Paulus plenis verbis ad Corinthios diſputat. Poſtremo omnium, ubi mors domita victaque fuerit, poſteaquam ſuis dotibus corpus cohoneſtatum fuerit, poſteaquam & animæ unitum & copulatum fuerit, id enim miro quodam

affectu

affectu appetit, & perdius & pernox efflagitat, ut quamprimum fiat, alia nobis vita, aliud domicilium, alia vivendi consuetudo, parata est. Videmus enim deum modo in ænigmate & per speculum, multisque afficimur dum terrenam hanc domum incolimus incommodis, tum vero ubi evaserimus has ærumnas, non jam in ænigmate, neque sub involucris, sed facie ad faciem contemplabimur. Id ubi contigerit, jam nihil deerit nobis quod optari possit, nihil aderit quod incommodare ac obesse queat. Erit enim Deus omnia in omnibus. Eoque confitemur futura illa & perpetuo mansura bona, dum dicimus, Et vitam æternam, Amen.

Ad hanc regulam respiciendum omnibus qui Christo inautorati sunt, neque ulla ratione ab hac deflectendum, si modo salutem consequi voluerimus. Recte igitur ait Athanasius vir alioqui & vita & eruditione illustris: Hæc est fides catholica, quam nisi quisque firmiter & fideliter crediderit, salvus esse non poterit. Erunt igitur Indorum animi & mores ad hanc exigendi, hacque roborandi adversus pristinos errores, quibus sese intelligunt immersos fuisse. Alioqui facile in desperationem per mali dæmonis adducerentur præstigia, fierentque novissima illorum deteriora prioribus.

Porro posteaquam sic jacta fuerint in eis fidei nostræ initia, docendi sunt, ut puris mentibus deum optimum Max. pro venia condonationeque precentur peccatorum. Id quo commodius fiat, precatio illa dominica

principe loco eis objicienda est. In ea enim & dei gloriam omnibus inclarescere petimus, & nostras necessitates abunde satis exponimus. Id quod tota oratione satis constare potest, si introspicias. Verum de hac re nos alias dicturi sumus. Nam justum volumen exigit, non succisivum & quasi extemporale opus.

Sæpius ea quæ Christus in monte auditoribus prædicavit, quando Evangelicæ legis perfectionem ostendit, Indis sunt proponenda. Nam ex ijs facile discent, quales oporteat esse Christianos, quam integros, quam compositos ac animo sedatos, quam mites, humiles spiritu, misericordes, & alijs id genus præclaris dotibus adornatos.

Docendi sunt etiamnum præcepta Decalogi observare. Nam idipsum fecisse Christum, quando adolescentulo respondit: Si vis ad vitam ingredi serva mandata, legimus. Et item, Vos discipuli mei eritis, si feceritis quæ præcipio vobis. Nec modo id docendi solum sunt, sed etiamnum ut audiant ecclesiam. Nam qui ecclesiam non audierit, nobis ut ethnicus & publicanus vitandus est. Malo tamen eos, qui nuper Christo inautorati sunt, lenitate ac mãsuetudine duci, quam præscriptis & legibus ac decretis humanis. Queritur Augustinus nostram religionem, quam Christus præceptis voluit esse contentam paucis, nimio plus decretis humanis gravari, ut tolerabilior fuerit olim Iudæorum conditio, quam modo sit Christianorum. Temperandum est igitur à legibus, & eousq; expectan-

expectandum, donec sua colla subjecerint ecclesiæ, qui ab hac sunt alieni. Quanquam ubi in deditionem ecclesiæ venerint, nollem eos multis decretis onerari, nisi ejuscemodi sint, quæ pro carnis maceratione proque dei gloria augenda, instituta sunt. Si enim mox ubi fidem nostram delibaverint, pontifex illis onus, (quod nunc multi suapte te meritate rumpunt) anatarum, Pensionum reservatarum, quæ magis avaritiam & cupiditatem, quam vel pietatem, vel christianam charitatem spirant, imposuerit: metuendum, ne simul cum fide & gentem perdamus. Debet ecclesia misericordiæ illis sinum, non crudelitatis exponere.

Debet omne æs in harum conversionẽ effundere, non ab ijs auferre, non corradere. Ita ad fidẽ plerosq; Apostoli converterunt, & Divus Laurentius ecclesię thesaurũ in usus pauperum effudit omnẽ. Dispersit enim, dedit pauperibus, non corrasit, non servavit, sed distribuit miseris. Docendi sunt quoque, ut omnis anima sublimioribus potestatibus sit subjecta Potestates autẽ duę in orbe Christiano dignoscuntur, alia quã ecclesiasticam vocant, cujus summus Pontifex est caput, quæ res sacras administrat, nempe Evangelium, legẽ Dei, sacras hostias. Quam quum penes hanc pascendarum ovium sit autoritas, enutrire oportet. Nemo enim suis stipendijs militat unquam. Et Christus: Dignus est operarius cibo suo. Cavendum tamẽ ne cupiditate adducti operarij marsupia sua magis conentur implere, quã saluti auditorum prospicere. Prospicien-

 dum

dum est,ne ejuscemodi ad Indos pergant,qui simulatq; terram occupaverint,mox domum addunt domui,agrum agro. Quorũ in album videmus multos religiosos & monachos cõscriptos. Est & alia potestas, nempe seculi, quæ rempub.gladio armisq; tuetur,cujus supremus monarcha Imperator est.Huic ut tributum, ut vectigal moderatum pendant, oportet. Cui tributum,inquit Paulus,tributum, cui vectigal vectigal, cui honorem honorem. Quæ verba certum est in seculi magistratus competere. Scripsit enim ijs qui sub Romano vixerant imperio, nolens occasione christianismi, & Evangelicæ libertatis, vel negligi vel contemni magistratus, nisi ea præciperent, quæ divinis mandatis essent contraria. Proinde & Christus ait, Reddite Cæsari quę sunt Cęsaris,& Deo quę dei sunt. Caveant tamen sibi Hispani, ne plus nimio populum oneribus,vectigalibusque gravent, alio qui rebellem sentient,pertinacemq; sentient, fietq; illud quod Hieroboam temporibus contigisse legimus, Revertere Israel in domos tuas, & in tabernacula tua, quia non est vobis pars in domo Isai. Cito enim abjicient jugum, si se tyrannos, si prædones senserint nactos principes. Sin vero patres patriæ, si æquitatis & justiciæ administratores, non tam sua, quam se ipsos in deditionem dabunt, venientque suapte sponte, & offerent munera & dona, & vectigalia. Nam homines sunt, humaniter & ducendi & instituendi sunt. Quod si senserint se humaniter pie,juste, ac religiose à præfectis tractari,

quamlibet

quamlibet videantur feroces, quamlibet sint extorres, nostra tamen humanitate, nostra lenitate redibunt ad cor,amicitiæ fœdera inibunt nobiscum, stabunt à nobis, qui hactenus contra nos digladiati sunt, & erit verum quod pharisæis in Evãgelio objicit Christus, Auferetur à vobis regnum, & dabitur genti facienti fructum ejus. Vt enim olim à Iudæis regnum, & sacerdotium, quod Christum repudiaverunt,ablatum est:ita metuendum multis Christianis, maxime Germanis nostris, ne, ubi defectionem à fide admiserimus, simul cum fide & Christũ & imperium omittamus, eoque regnum transferatur, ubi hactenus Christus fuit incognitus, jam autẽ cognosci incipit, jam coli, jam venerari & glorificari. Germani templa subvertunt, ecclesiastica sacramenta plerique conculcant, alij negligunt, alij incestis manibus contrectant, Indi contra simulachra quidem deorumque portenta demoliuntur, templa deoque sacra loca extruunt, sacramenta ecclesiastica summa religione & veneratione exosculantur. Sic olim postquam perijt Hierusalem suoque malo perdidit Christum, redijt ad Christum Græcia, totaque Latina ecclesia. Faxit deus Opt. ut sim vates mendax: metuo tamen plusquam credi potest, ne idipsum malum, si non opportune prospiciamus, nos maneat, qui multo quidem tempore agnovimus Christum, degimus sub ecclesiæ obedientia: hoc vero seculo, abjicimus omnia, nec fructus Evangelio dignos ferimus. Dabitur enim genti facienti fructum ejus.

Valete

Valete in Christo Iesu præstantissimi Patres, & diligenter prospicite rebus omnibus, potissimum vero curate, ut id præstemus omnes quod tam præclaris titulis jactamus. Id est, præstemus atque declaremus nos esse fratres de vera, non fucata observantia. Id quo possimus commodius, noctu atque interdiu precandus est Deus, ut qui vocavit nos, seu Indiam seu Græciam, seu Germaniam aliaq; regna Hispanicæ Gallicæq; nationis incolimus, ipse perficiat, confirmet corroboretque.

FINIS.

CASPARIS VARRERII LVSITANI Commentarius

DE OPHYRA REGIONE,

In ſacris litteris Lib. III. Regum & II. Paralipomenon.

ROTERODAMI,
Apud Ioannem Leonardi Berevvout,
Anno 1616.

CASPARIS VARRERII LVSITANI COMMENTARIVS DE OPHYRA REGIONE IN SACRIS LITTERIS LIB III. Regum, & II. Paralipomenon.

D. IOANNI III. PORTVGALLIÆ ET ALGARBIORVM REGI INclyto, Africo, Æthyopico, Arabico, Persico, atque Indico, Caspar Varerius S. P. D.

CVm animadverterem, Rex inclyte; varias & diversas Doctorum Virorũ opiniones & sententias de *Ophyra* regione, quæ olim Salomoni Iudæorùm Regi, innumera penè auri pondo suppeditare solita esset,

cepit me aviditas quædam inexhausta investigandi, quonam terrarum situ hæc regio esset posita. Nam alij *Sofalam* insulam credidere. Multi *Hispaniolam*, ut vocant, alij nuper repertam insulam, opinati sunt. Plurimi apud Indos esse statuentes, nullum tamen certum atque definitum in tam vasta & ampla regione locum expressérant. Quo majore studio hujusce disquisitionis, ut dixi, incendebar. Itaque cœperam perpendere, auctores evolvere, quam rationem habuerint singuli unius cujusque sententiæ observare, multa exquirere, plura ratiocinari, eodem denique investigando pervenire, ut Ophyram regionem in illis oris, quæ in India ultra Gangem sub tuo Imperio & ditione sunt, omnino esse deprehenderim. Quam vero rectè aliorum sit judicium. Certè perdiligenter, quantum mea tulit & eruditionis & ingenij tenuitas de hac regione hunc commentarium elucubratus sum. Quem ut tibi dicarem: multæ

multæ me causæ, multæ impulerunt rationes. Vt enim præteream, oram illam Gangeticam, tuo nutu & ditione gubernari, ad eamque singulis quibusque annis classes tuas navigare, uti Salomonis auspicijs factitatum olim fuisse proditum est, multa tibi cùm sapientissimo illo rege communia esse comperiebam. Nam illi, ob mitem animi naturam, ad pacem quam ad bellum propensiorem, Deus Opt. Max. ut templum sibi ædificandum curaret injunxit, non autem patri, eo quod multa cæde & humano sanguine sese cruentasset. Tu vero Rex inclyte, non modo in summa pace & placidissima tranquillitate, hactenus regna cunctamque tuam ditionem stabilivisti, verum religionem etiam Christianam, tua pietate, prudentia, consilio atque industria, quæ summa in te sunt, auxisti. Legem Evangelicam in remotissimis Orientis oris propagasti, augusta illic templa dedicari jussisti. Ordines monachorum à pri-

ſtinis inſtitutis degenerantes, inſtaurandos & renovandos curaſti. Nobiliſſimum gymnaſium, omni diſciplinarum genere extructum Conimbricæ fundaſti, ut quod Salomon ipſe ſolo penè nomine habuiſſe viſus ſit, tu reipſa cumulatè præſtitiſſe videare, nempè dulciſſimam & ſaluberrimam & ſemper optatiſſimam cunctis nationibus pacem. Quis enim mortalium unquam bellum non exhorruit ac ſummè deteſtatus eſt? Et enim ut torrens è montibus lapſus, hyberniſque auctus imbribus, ſata læta ſuo evertit impetu, atque aquarum violentia agros populatur, ita bellum, vel juſtè ſuſceptum, nefarium & horrificum per ſe eſt, omnia diripit, cuncta connuellit: utpotè quod ipſis etiam victoribus non minus quam victis, exitiales ſoleat plerunque exitus afferre, ita ut belluarum immanitati magis quam humanis ingenijs convenire videatur, &, ut rectè dixit quidam, ſicab unoquoque ſuſcipi oportere,

tere, ut à ratione ſtabiliendæ pacis non diſcedat. Quæ ſi abſque bello confici & honeſtè conſervari poteſt, quis adeo ferus inhumanuſque ſit, ut cum hoſte confligere & ferro humanum ſanguinem fundere, quam pacem malit? niſi qui omnino inimicus generis humani, à natura informatus eſſe videatur? Quod ſi qui ſunt, qui bellica conſilia quietis cogitationibus anteponunt, inani quadam ſpecie gloriæ decepti, ij omne rectum atque honeſtum pervertunt & labefactant, atque à Chriſtiana pietate longè abhorrent. Nec conquiſitis rationibus ad hæc confirmanda opus eſt, cum ſatis in promptu ſint. In quo genere colendæ pacis, Rex humaniſſime, tantum excellis, ut ſi exemplo tuo alij Chriſtiani principes & Reges, (pace quod omnium dixerim) ab armis civilibus abſtinuiſſent, nihil dubium eſt, quin jam Chriſto ſummo Deo reſtituta fuiſſent tot regna, ac tot provinciæ, quot illi Barbaræ nationes

jamdudum ademerint: invitaræ magis fortaſsè bellis Chriſtianorum inteſtinis, quàm rei militaris ſcientia, aut ingenti quadam animi magnitudine. Quæ dum vident nos domeſticis diſſidijs, veluti quibuſdam pertinacibus verborum concertationibus implicatos, majora quotidie audent, ac eò jam audaciæ prorumpunt, ut, quod reliquum habemus, ingenti fiducia eripere aggrediantur. Quos tu, Rex invicte, toto animi contentione, omnique armorum vi exturbare, ab Africæ, Æthiopiæ, Arabiæ, Perſiæ, atque Indiæ poſſeſſione non deſiſtis. Fortunet Chriſtus tam pios labores, alioſque Chriſtianos Reges ad hoc juſtiſſimum & honeſtiſſimum bellum erigat & inflammet. Quo Chriſtianum nomen, non modo ereptas provincias & amiſſa recuperet imperia, verùm dilatet etiam, augeat, & amplificet, tuo & majorum tuorum exemplo. Hoc vero opuſculum quodcunque eſt, quod tibi plurimis de cauſis de-

ſis dedicare conſtitui, precor obteſtorque te, eo favore & benignitate proſequare, quibus jacentes ſoles erigere & humanitate regia fovere, ne in lucem prodire aliquando pertimeſcat. Rex invictiſſime Chriſtus Opt. Max. Majeſtatem tuam ſalvam & incolumem ſervet, & perpetuam illi donet felicitatem. Vale, Eboræ. v. kalend. Decembris. M.D.L.

applausu, ut cum adoleverit ætas, sceptra tenens hæreditaria, ad Regnorum administrationem feliciter incumbas, prædictum Commentarium tibi dicandum statui, eo maximè consilio, quod illas Indiæ partes, quibus regio ipsa Ophyra *continetur, in partem quoque Regni tibi contigisse videantur. Quam regionem propterea exquisita quadam curiositate indagare arbitratus sum, quod viderem multas variè de hac re sensisse. Quantum verò in hujusmodi molesto & operoso negotio, quo me implicavi, consecutus sim, alij viderint, certè quod potui præstiti, quantum per tenuem & literarum, & ingenij facultatem licuit. In qua regione, ut omnes tui & alieni, qui præclaram & excellentem & verè regiam istam admirantur indolem, speramus, reddes Ophyrijs pro auro (quod rerum aliarum permutationibus, Salomon redimere consueverat) inæstimabiles legis Evangelicæ merces. Sustines enim cum honorum & bonorum hæreditate, non parvam expextationem industriæ & avitæ*

avitæ virtutis imitandæ, & pro egregia innata indole fortasse etiam superandæ. Nam cuncti maiores tui reges, tam ex paterno, quam materno sanguine, maximam & singularem erga Deum semper præstitere pietatem, & omnem hanc Hispaniæ Provinciam, ab impotentissimo Barbarorum dominatu armorum vi, & summa militari virtute eripuerunt, adeò ut quem quisque eorum locum semel pedibus proculcaverat & ferro aperuerat, eundem manu strenuè pugnando retinuerit. Nec intra Hispaniæ fines virtus tanta se ipsam continuit. In Africam traiecerunt, ut fugientes Barbarorum reliquias persequerentur, & funditus delerent. Ibi ingentes illorum copias parva manu sæpius profligarunt. Multa ibi oppida maritima obsidione & oppugnatione ceperunt. Postea in Æthyopiam, in Arabiam, in Persiam, in Indiam denique arma converterunt. Quæ verò in ijs Provincijs strenuè gesserunt, hæc tu, Rex inclyte, & à tuis scire poteris, & apud Asiaticam historiam, ab avunculo

meo

meo doctissimè & elegantissimè scriptam, literis mandata facilè cognosces. Alij ad longinquas Occidui orbis plagas, nunquam antea cognitas se contulerunt, multas illic Barbarorum provincias occuparunt, atque deleto impio idolorum cultu, Christi Evangelium latè propagarunt; ut nullus fere in toto terrarum orbe tam longè positus, nec tam abditus & ab hominum consortio semotus sit locus, quem non maiorum tuorum arma vel occupaverint vel terruerint. Nec ad eorum tot ac tantas virtutes imitandas, vel etiã superandas, ea tibi desunt, quæ non parum optimo Principi formando conducere, semper viri sapientes arbitrati sunt. Nam ut prætercam, magnam spem multis & non obscuris significationibus concitatam, & multarum, non adumbratam sed expressam virtutum effigiem, habes, apud Catharinam aviam tuam, illustrissimam Reginam & fœminam lectissimam educaris, cuius domus quoddam magis virtutum domicilium quam aula; optimarum disciplinarum schola potius quàm regia,

regia, jure nuncupari potest. Habes quoque intra ipsius aulæ tecta, Clarissimum Principem Henricum, Cardinalem amplissimum, ac Portugalliæ Infantem avunculum tuum, à Deo Optimo Maximo tibi velut dono datum. Quem sapientissima Regina in tuorum regnorum curam & administrationem sibi socium asscivit; & qui te priscorum morum atque vitæ sanctissimæ exemplo, multarumque & optimarum rerum doctrina imbuere & informare valet. Cujus dicto si te semper audientem præstiteris, sine ulla dubitatione tibi polliceri & confirmare possum, Rex inclyte, non fore cur omnes tui in te quicquam desiderent, sed futurum potius, ut alij reges & te admirentur, & tuam æmulari virtutem maximè laborent. Habes præterea Illustrissimas Principes duas, Mariam, & Isabellam, sanguine tibi conjunctissimas, quarum utraque rarum quoddam est omnis & virtutis & probitatis documentum, quæ maximum afferre momentum, ingentesque conciliare

liare

liare utilitates ad tuam educationē etiam possunt. Habes insuper viros Principes, qui te cognatione attingunt, cæteramque nobilitatem, atque omnes aliorum ordinum Lusitanos, quorum egregia fides erga suos Reges perspecta maximè semper fuit. Qui vitam suam, cùm res ita tulerit, pro tua & tuorum regnorum incolumitate profundere nunquam dubitabunt. Habes quoque litterarum Magistrum, quem serenissima Regina & excellentissimus Princeps Henricus, ex novo & amplissimo sanctæ societatis ordine, ad hoc munus delectum tibi dederunt, virum sanè & nobilitate generis, & literarum scientia, & morum claritate conspicuum, à quo nihil nisi quod bonum decorumque sit & Regia Majestate dignissimum disces. Quare, Bone Deus, quanta ad summam virtutem, vel excitandam vel constituendam facultates, quanta ad res optimè gerendas præsidia tibi adsunt Rex inclyte? Quarè macte virtute, omni contentione enitere, ut omnes tui talem te habeant

qualem

qualem habere desiderant. Et parvum hoc nostrum munusculum tuo nomine dedicatum, pro tua humanitate singulari, benignè, precor, suscipias. Christus Deus omnipotens Majestatem tuam salvam & incolumem servet, & felicitatem nunquam interituram tibi largiatur. Vale, Eboræ sexto Kalend. Maij.

ANNO M.D.LX.

ARGV-

ARGVMENTA COMMENTARII DE OPHYRA REGIONE CASPARIS VARRERII.

TRes de Ophyra Regione opiniones.

I. Rabani Mauri, & Nicolai Lyrani, apud INDOS esse.

II. Francisci Vatabli, HISPANIOLAM esse Oceani Occidentalis Insulam.

III. Raphelis Volaterrani, esse SOFALAM Æthiopici Oceani Insulam.

Primam sibi tuendam auctor suscepit, & refellitur secũda, Hispaniolam a Christoph: Columbo repertam esse: & an ea sit quam Carthaginenses repperisse ait Aristoteles.

Ptolomæi error Lusitanorum navigationibus detectus.

Navigatio { Pœnorum duorum. | Eudoxi cujusdam, & Eudoxi Cyziceni. | Hispanicarum navium. | Hannonis Carthaginensis. }

Rejicitur tertia opinio de Sofala insula.

I. Opinio de Indis comprobata.

)(Malacca

Malacca oppidum Indiæ.
Iosephi Iudæi laus, qui C. Plinij æqualis fuit.
De Cherroneso aurea, ubi nunc Malacca ditionis Lusitanorum.
Ormouza celebre Persiæ Emporium.
Ganges fluvius hodie BENGATTI.
Aurum ubi reperiatur.
Taprobane ubi sita, & situs Ophyræ.
Rabani Mauri & Lyrani de Ophyræ solo & animantibus sententia.
Tigrium copia atque audacia.
Ioannes Barrius Indiarum Historicus Lusitanus.
Habitatores aureæ Cherronesi finitimæ Ptolomæi.
De Chrysa & Argyra, Mela & Plinius.
Lusitanorum audax in Indiam navigatio.
Navigandi origo rudis, cum rates primum adhibitæ.
Nautica pyxis priscis ignota, nuper reperta.
Magnetis lapidis mira vis.
Argonautarum & Vlyssis in navigando errores.
Lusitanorum navigandi industria laudata.
Christophori Columbi Laus.

Causæ

Causæ cur olim navigatum sit rarius, & diuturniore temporis spatio.
Classis Salomonis cur triennio tantum navigarit.
Tertia opinio Volaterrani de SOFALA insula rejicitur.
Tharsis 3. Regum 9. an sit Africa.
Divo Hieronymo ubi sit Tharsis.
Africa Hebræis PHVT hodie FEZ.
Hebręos provincijs nomina à primis cultoribus dedisse ex Iosepho ostensum.
ALCAYRVM male a quibusdam *Memphim* nominari.
Tharsin non rectè Africam appellare Rabinos.
Iudæorum inscitiæ quam nihil hodie tribuendum sit.
B. Hieronymi Laus, & cur Carthaginem esse dixerit Tharsin.
OPHYRA Carthago esse non potest.
OPHYRAM non esse Sofalam insulam vidit Georg. Agricola.
India cur in Sacris litteris OPHYRA dicta.
Philonis & Iosephi eruditorum Iudæorum laus.
Iudæorum hodie mira ignavia, inscitia, ac pertinacia.
Petrus Galatinus de Hebraicis bene meritus.

ritus.

OPHYRA unde dicta Iosepho, & INDIAM esse.

Phison fluvius Hebræis, qui Ganges est Indiæ.

De OPHYRA & Hevilath, sententia B. Hieronymi & Oleastri, & Rabani Mauri, error vero Augustini Steuchi Eugubini.

Rabini Hebræorum cautè legendi.

Divi Hieronymi summa linguæ sanctæ peritia.

Thomæ Cajetani opinio rejecta.

COM-

COMMENTARIVS DE OPHYRA REGIONE, LIB. III. REG. CAP. IX. ET X. ET II. PARALIP. IX. commemorata; unde Salomoni Iudeorum Regi inclyto, ingens auri, argenti, gemmarum, eboris, aliarumque rerum copia apportabatur. CASPARE VARRERIO Lusitano Auctore.

IN monumentis rerum gestarum Salomonis, ingentes commemorantur divitiarum copiæ, quibus adeò Rex ille inclytus abundasse fertur: ut, præ nimia auri affluentia, cunctis regiæ supellectilis vasis, ceterisque usus & spendoris domestici ornamentis, ex auro factis uteretur: & argentum apud Hierosolymorum id temporis copiosissimam urbem, nihili propemodum penderetur. Tantam auri vim (classe ad oram maris Rubri in hunc usum ædificata) advectam ex Ophyra regione narrat eadem Iudæorum Regum historia. Verùm in quanam orbis terra-

rum parte hæc regio sit posita, cinctáne mari; an illi continens, silentio prætérit. Nec quo nomine his temporibus nuncupetur, apud aliquem idoneum auctorem memini me legisse. Si qui verò sunt, qui in eo aliquam operam posuere, parum aut nihil consecuti mihi esse videntur. Ac priusquam ad hujus regionis cognitionem accedamus, de qua nostra futura disputatio est, visum fuit primum quorundam referre sententias, quā quisque de eadem retulit. Deinde ea, quæ ab illis sunt in hoc genere disputata; & quæ nullam veritatis formam præ se ferre videntur refellere. Postremò ijs adhærere, quæcumque vera synceraque eos protulisse fuerint animadversa. Ex quo ordine serieque tractationis, & rerum ac rationum collatione, dilucidior emergat nostra, quam super hac ipsa re, sumus in medium prolaturi, sententia.

1. Opinio. Rabanus Maurus, summo vir judicio & in sacris libris interpretandis satis exercitatus, regionem hanc apud *Indos* esse, nomenque invenisse ab *Ophyro* Iectani, filio, memoriæ mandavit. Eamque terram auream, propterea quod ei aureum sit solum, nuncupatam. Quam nulla

nulla gens mortalium, sed leonum, aliarumque ferarum id genus multitudo ingens incoleret. Quapropter nullos ad eam ausos accedere; præter nautas, positis in statione navibus, quò facilius pateret perfugium, ab imminente ferarum maleficio, & tractu illo circumcirca antè per exploratores diligentissimè perlustrato. Quam verò humum ab ipsis feris egestam offendissent, ad naves exportasse, ex eaque tandem aurum eruisse. In hanc ferè sententiam discedit Nicolaus Lyranus, peritissimus & ipse sacrarum litterarum interpres.

Franciscus Vatablus Parisiensis, putat Ophyram regionem esse Insulam *Hispaniolam*, in Oceano occidentali positam, nostrisque temporibus repertam. Atque ad id confirmandum nonnullas colligit rationes. Primum quod plurima auri idque optima metalla gignat hæc insula. Deinde quod longissimis & maris & terrarum intervallis disiungatur à portu sinus Atlantici Asion Gabero, è quo classis Salomonis navigabat in Ophyram regionem, ut tanta locorum distractio, cum tam diuturna trium annorum navigatione, à sacris literis commemorata, convenire videatur. II. Opinio.

rum parte hæc regio sit posita, cinctane mari, an illi continens, silentio præterit. Nec quo nomine his temporibus nuncupetur, apud aliquem idoneum auxorem memini me legisse. Si qui verò sunt, qui in eo aliquam operam posuere, parum aut nihil consecuti mihi esse videntur. Ac priusquam ad hujus regionis cognitionem accedamus, de qua nostra futura disputatio est, visum fuit primum quorundam referre sententias, quā quisque de eadem retulit. Deinde ea, quæ ab illis sunt in hoc genere disputata; & quæ nullam veritatis formam præ se ferre videntur refellere. Postremò ijs adhærere, quæcumque vera synceraque eos protulisse fuerint animadversa. Ex quo ordine serieque tractationis, & rerum ac rationum collatione, dilucidior emergat nostra, quam super hac ipsa re, sumus in medium prolaturi, sententia.

1. Opinio. Rabanus Maurus, summo vir judicio & in sacris libris interpretandis satis exercitatus, regionem hanc apud *Indos* esse, nomenque invenisse ab *Ophyro* Iectani, filio, memoriæ mandavit. Eamque terram auream, propterea quod ei aureum sit solum, nuncupatam. Quam

nulla

nullà gens mortalium, sed leonum, aliarumque ferarum id genus multitudo ingens incoleret. Quapropter nullos ad eam ausos accedere; præter nautas, positis in statione navibus, quò facilius pateret perfugium, ab imminente ferarum maleficio, & tractu illo circumcirca antè per exploratores diligentissimè perlustrato. Quam verò humum ab ipsis feris egestam offendissent, ad naves exportasse, ex eaque tandem aurum eruisse. In hanc ferè sententiam discedit Nicolaus Lyranus, peritissimus & ipse sacrarum litterarum interpres.

Franciscus Vatablus Parisiensis, putat Ophyram regionem esse Insulam *Hispaniolam*, in Oceano occidentali positam, nostrisque temporibus repertam. Atque ad id confirmandum nonnullas colligit rationes. Primum quod plurima auri idque optima metalla gignat hæc insula. Deinde quod longissimis & maris & terrarum intervallis disiungatur à portu sinus Atlantici Asion Gabero, è quo classis Salomonis navigabat in Ophyram regionem, ut tanta locorum distractio, cum tam diuturna trium annorum navigatione, à sacris literis commemorata, convenire videatur. II. Opinio.

III. Opinio. Raphael Volaterranus nonnullos arbitratos fuisse memorat, insulam *Sofalam* in Oceano Æthyopico sitam, (quæ nunc in ditione Portugalliæ Regum est) esse Ophyram. Idque Ludovicus quidam Venetus, in quadam sua ab Vlissipone in Indiam navigatione, scripto ab eo prodita; sibi affirmasse certos homines apud eandem insulam in præsidio locatos dicit, sed quibus in ea re parum fidei præstitisset.

Hæc ferè sunt, quæ circa hujus regionis investigationem varia & diversa ij, quos modo nominavi, literis mandarunt. Sunt igitur, ut ea colligamus, tres orbis partes à se invicem disiunctissimæ, *India*, quæ Asiæ celeberrima provincia est: *AEthyopia*, quæ in Africæ partibus continetur. Et *Hispaniola*, quæ (ut diximus) in occidentali posita est Oceano insula: quæ sibi vindicare videntur hunc velut aureum principatum, sicut olim aliquot Græciæ civitates, suum unaquæque civem Homerum vindicabant.

Prima opinio, in qua duorum nec contemnendorum virorum cernitur summa consensio, partim ad rem & veritatem ipsam proximè accedere; partim dubia

&in-

& incerta ſanè quidem continere mihi viſa eſt. Dabimus tamen operam, quo pacto perſpiciatur aliquam veritatis rationem, ſeu certè veriſimilitudinem præ ſe ferre.

Quod vero inſula *Hiſpaniola* non ſit Ophyra regio, adeò in promptu eſt, ut nullis nec argumentis, nec rationibus egeat. Verùm quia communi judicio popularique intelligentiæ, quæ diſciplinarum rationes minus attingit, accommodandæ ſunt plerumque rerum argumentationes, id exiſtimavimus faciendum, etiamſi doctioribus minus gratum futurum eſſe videatur. II. Opinio de Hiſpaniola.

Primum omnium, illud maximè in confeſſo eſt, illam terrarum immenſitatem & ſe in maximam latitudinem effundentem, quæ jam ſatis per vulgato vocabulo *Terra nova* nuncupatur, quam noſtra memoria Hiſpani duce Chriſtophoro Columbo Ligure, longis periculoſiſque navigationibus in Oceano Atlantico exhauſtis repererunt, non modò ætate Salomonis Regis à nullis Aſiæ, Africæ, atque Europæ gentibus: ſed nec infinitis propè poſterioribus ſeculis fuiſſe cognitam. I Opinio.

Nec illi mea quidem ſententia audien-

di sunt, qui hanc insulam eam ipsam esse arbitrantur, quam Aristoteles prodidit Carthaginenses olim invenisse ultra Gades, multorum dierum navigatione, legemque hujusmodi constituisse, ut capitale esset, si quis eam incoleret, quia sic consultum fortasse videretur publicis illius Reipublicæ rationibus. Quis enim & pro certò affirmet in tanta Insularum multitudine, quibus mare ipsum Atlanticum ad omnes cœli plagas veluti quibusdam maculis distinguitur? Sed esto, vera sint quæ de hac insula opinantur, nonne Salomon Carthaginis originem antecessit 150. annis, ut auctores sunt Iosephus, & Eusebius Cæsariensis Episcopus? Accedit huc nec esse probabile nec verisimile, insulam ab Aristotele memoratam, in ipso statim Carthaginis ortu fuisse repertam, sed potius postquam urbs illa Romani imperij æmula crevit, bonamque Africæ partem imperio ac ditione tenuit. Quibus viribus aucta, potuit fortasse ad maris etiam imperium animum adjicere. Nam duorum Pœnorum longinquas navigationes, ex Strabonis, Pomponij Melæ, Plinij, & aliorum auctorum monumentis, constat fuisse multis annorum curriculis post conditam

Aristotel.

conditam Carthaginem, nempe in ipso urbis incremento, &c. ut ipse Plinius ait, florentissimis rebus Punicis. Praeterea navigatio ipsa à mari Indico in Atlanticum, per Australē orbem, non modo Salomonis aetate nondum nota, sed nec satis explorata fuerat, usque ad tempora Emanuelis Portugalliae Regis inclyti. Cujus classes velis audacibus magnum illum Oceanum longè lateque diffusum percurrentes, utramque Indiam citra, & ultra Gangem penetraverunt: errorem que Claudij Ptolomaei Alexandrini illustris Mathematici, aliorumque existimantium Indicum mare, minimè ad Oceanum Atlanticum pertinere, toti orbi summa cum laude eripuerunt. Nec illud me movet, quod scriptores aliquot (in quorum est numero, cujus modo mentionem feci, Plinius) memoriae prodiderunt, extitisse aliquos multis ante seculis, qui ab ortu in occasum, per magnum ac propè immensum illum maris circuitum navigassent, ut de quodam Eudoxo accepimus, qui (fortè capite damnatus) cùm iram Ptolomaei Lathyri Ægypti Regis, quam incurrerat, declinare properasset, è sinu Arabico solvens fortunae libidini & pelagi arbitrio

se com-

se committens, usque Gades tandem pervenisse narratur. Sed nec me movent signa navium Hispaniensium, in mari Rubro ex naufragio repetta, tempore Tiberij Romanorum Principis. Nec navigatio Hannonis Carthaginensis à Gadibus ad finem Arabiæ, quam literis prodidisse etiam fertur. Nam hujusmodi navigationes, etiam si fieri potuerunt, præterquàm quod casu aut felicitate quadam potius accidisse, mea quidem sententia videntur, quam consilio aliquo, aut scientia navigandi tantam incogniti & procellosi maris vastitatem, tamen non tam probatæ vel illis vel posterioribus seculis extitere: nec tantam fidem facere potuerunt, quanta opus erat, ad tam inusitatam & periculis plenam navigationem aggrediendum. Suspectæ namque ut arbitror vulgò maximè fuerunt. Quapropter Strabo nobilis Geographus, historiam, quam Heraclidem Ponticum narrasse dicit, de certis navigationibus cujusdam Eudoxi Cyziceni, tempore Evergetis secundi Regis Ægypti, tanquàm ineptam fabulam rejicit, & explodit. In qua scripsisse asserit eundem Eudoxum, à mari Rubro supra Æthyopiam delatum, lignum quoddam navigij,

vigij, in quo effigies equi insculpta erat, ex naufragio se reperisse. Quod cum in Ægyptum detulisset, tandem à quibusdam naucleris (nostri maris forsitan navigationibus assuetis) Gaditanorum esse navium comperisse. Quo argumento satis sibi persuasum esse asserebat Eudoxus, totius terræ globum undique Oceano circumfundi. Quæ (tametsi vera extitisse crediderim) neutiquam refelleret nobilis Geographus, si in ea, qua fuit ætate, navigaretur tota illa pars Australis Oceani, quemadmodum à nostris hominibus navigatur hodie, idque tanta facilitate, quanta mare nostrum à cunctis ferè nationibus Africæ & Europæ navigatur. Quando igitur illis temporibus, non modo non ita absoluta, ut oportebat, & plena quadam cognitione hæc navigatio pernoscebatur: nec ullis Geographicis Tabulis illustrata circunferebatur, quò littora & promontoria, portus, urbes, fluminumque ostia, atque horum omnium situs, ex certa cœli & siderum observatione internosci, quorumque tẽpore adiri quæque possent, sed etiã à Claudio Ptolomæo disciplinarum Mathematicarum peritissimo omninò sublata fuerat, qui fieri poterat, ut ætate Salomonis

notum

notum esset, quod nulla tot sæculorum posteritas, præterquam memoria nostra, usu & experientia consecuta est?

Sed esto, *Hispaniola* insula Ophyra sit regio. Quorsum attinebat per tot vastissima vagari maria, & universum penè orbem laboriosissima navigatione, infinitis penè & casibus & erroribus obnoxia, peragrare; si per fretum Herculeum è nostro mari in Atlanticum exeuntibus, compendiaria navigatione & breviore temporis intervallo, illuc licebat pervenire? Iam illud prætereundum censeo, quod hæc insula, præter aurum, nihil earum rerum gignat, quæ ex Ophyra Salomoni aportabantur, videlicet gemmas pretiosissimas, ebur, pavones, simias, & ligna optima, ex quibus citharæ, aliaque Musicorum organa fabricabantur. Suspicor Vatablum istuc ipsum hausisse ex libris Petri Martyris Anglariensis. Is enim narrat Christophorum Columbum, cum primum hanc insulam reperisset, atque Indiæ partem aut certè illi finitimam, ob plurimam auri ubertatem illic animadversam, esse existimasset, persuasum habuisse Ophyram esse.

III. Opinio de Ophyra insula. Quod verò nec *Sofala* insula, sit Ophyra regio, quam supra diximus Valaterranum

num ab aliquibus *Ophyram* fuisse existimatam, commemorasse, & quam Ludovicus Venetus, cum illuc appelleret, idem sibi Lusitanos quosdam affirmasse significat; ex toto nostræ disputationis contextu, facilè apparebit, quam rectè judicaverit Venetus, illos id falsò opinari.

His igitur jactis velut fundamentis, reliquum est, ut in medio, ponamus rationes, quibus nostra de hac ipsa re tota nititur sententia. Flavius Iosephus omni genere doctinæ instructissimus, in historia sacrorum librorum, quam more penè Paraphrastico interpretatus est, hanc regionem scribit apud *Indos* esse, atque vulgò ætate sua *Terram Auream* nuncupatā fuisse. Cujus verba subjicienda duximus ad pleniorem hujus susceptæ tractationis intelligentiam. Ait enim. *Habuit autem* (Salomonem intelligit) *ad ædificandas naves beneficio Regis Hiræ. Ipse namque ei multos viros gubernatores & in marinis rebus edoctos misit; quos jussit navigare cum dispensatoribus suis ad locum, qui olim Ophyra, nunc* Terra Aurea *nuncupatur* (est enim in India) *ut aurum deferrent, & colligentes quadringenta talenta,*

1. Opinio confirmata.

Indi.

Ioseph. lib. 8. Antiquit. Judaic. ca 2. (aliis 6.) & libr 1. ad. versus Appionem.

lenta,

lenta, ad regem denuò sunt reversi. Ex quibus satis apparet nō solum antiquam & pervulgatam, sed clarorum etiam virorum hanc fuisse sententiam. Fuit namque Iosephus Græcarum literarum longè peritissimus, ut ejus libri testantur, quos contra Apionem Grammaticum Alexandrinum scripsit, multiplici rerum doctrina & cognitione refertos. Quo in genere tantum excelluit, ut ob ingenij elegantiam, statua ei Romæ publicè posita fuerit, & de quo satis præclarum Elogium exstat apud Divum Hieronymum in libro *De claris scriptoribus.* Cujusque septem libri *de captivitate Iudaica* publicæ bibliothecæ sunt traditi, ut eodem libro idem vir sanctissimus testatur. Floruit principatu Vespasiani Imperatoris, eique cumprimis charus fuit. Quo tempore C. Plinius, totum cursum, quem Romani terra, marique singulis quibusque annis, in Indiam tenebant, summa cum diligentia scripsit. Quo loco etiam commemorat amplissimas pecunias, quas quotannis India ex ærario Populi Romani, in redimendis aromatibus alijsque id genus mercibus exhauriebat. Quemadmodum apud nos forsitan pessimo publico fieri videmus, & non sine justa querela

Iosephus.

maxi-

maximoque dispendio publicarum Lusitaniæ rationum. Quo circà cum idem Iosephus, tam varia multarum rerum cognitione, & doctrina polleret, atque omnis antiquitatis præsertim Iudaicæ, acutissimus esset indagator, multaque vetustate jam penè obruta è tenebris eruisset, omnisque regio Indiæ illis temporibus quibus ipse vixit, Romanorum navigationibus explorata, ab aliarumque nationum mercatoribus satis perlustrata foret, haud equidem consentaneum videtur, Ophyræ regionem notitiam, ita ex hominum memoria excidisse, ut incuria seu oblivione penitus exolesceret. Quarè Iosephus ità ipsam apertè rem locutus est, ut nihil significantius dici posset, quam regionem hanc apud Indos esse, & *Terram Auream* nuncupari, adeò ut digito penè cõmonstrasse videatur. Nam Claudius Ptolomæus eam ipsissimã, (ut Plautino more loquar,) in India sitam scribit, libro septimo undecimæ Tabulæ Asiæ, his verbis. *Super Argenteam autem regionem, in qua multa dicuntur esse metalla non signata, superjacet autem Aurea regio Besyngitis appropinquans, quæ & ipsa metalla auri quam plurima habet.* Hæc

Ptolo-

Ptolomæus. Quoniam verò ultra peninsula est: ad quam mercatores ex Aurea regione exque insula Sumatra, tanquam ad nobilissimum totius Orientis emporium, maximam (ut hodie fit) auri copiam conferrent, evenit, ut *Aurea Chersonesus* appellaretur, cujus omnes meminere Geographi, omniumque maximè Ptolomeus. Quæ sine controversia eadem ipsa est, ubi oppidum nunc Malacca positum, sub imperio ac ditione Portugalliæ Regum est, permanetque & durat ad hoc tēpus, apud idem oppidum celebris cunctarum rerum mercatus, quò omnes negotiatores Orientalium partium, emendi & vendendi gratia confluunt. Cui oppido, propterea quod in extremitate cujusdam promontorij, quod Ptolomæus *Maleicolum* appellat, situm est, nomen *Malacca* inditum existimo. Eamque terræ lingulam in altum excurrentem, mare, vi reciprocantis æstus, à continente, cui tamen ponte conjungitur, abstulit. Quo effectum est, ut Malacca in Insula remanserit. Quemadmodum insula *Ormuzia*, (quæ ab incolis alio nomine Gerum appellatur) ubi totius Persiæ celebre emporium est, nomē traxisse videtur ab Armuzio promontorio in sinus Persici fauces projecto, & à

Aurea Chersonesus.

Ormuzia.

regio no

regione Armuzia à Plinio in eadem Carmaniæ parte, ubi hodie Ormuzium regnum est, commemorata. Hæc iccircò meminisse libuit, ut gratiam inirem à curiosis in exquirendis Antiquitatis vestigijs. Verum, ut ad propositum revertamur, si quis Ptolomæi Tabulas, cum nostris Geographicis Tabulis, à peritissimis nauticæ artis hominibus confectis, diligentèr contulerit, jam profectò reperiet inter sinum Gangeticum (nunc Bengallicum appellatum) & Auream Chersonesum, Auream & Argenteam regionem esse positam. Quo terrarum situ Pegusium regnum esse nemini dubium est. Atqui huic nostræ opinioni confirmandæ, satis fidem debet constituere, quod citra & ultra Gangem nulla pars Indiæ sit, quæ aurum gignat præter *Pegusium* & *Somatram* insulam, quam multi falsò opinati sunt esse *Taprobanam*. Vt enim à nobis in quibusdam nostris Geographicis observationibus satis disputatum est, constat eam esse insulam *Taprobanam*, quæ his temporibus eodem ipso penè nomine *Scilam* appellatur, quo jam olim, auctore Ptolomæo, fuerit nuncupata. Quapropter omnem illam oram, quæ Pegusijs, Malacca & Somatra continetur, apud divinam historiam,

Ganges.

Taprobana ubi.

Ophyra regio ubi.

storiam, *Ophyram* regionem esse appellatam facilè contenderim, ob locorum vicinitatem, quam inter se habent, ut nullus terrarum interjectus reperiatur. Nam ora ea maritima à sinu Gangetico in Pegusium, hinc autem in Malâcam excurrit. Ab hac verò urbe ad Somatram, exiguus maris trajectus interpositus est. Cujus incolæ, illi præsertim qui *Benancabi & Barri* nuncupatur, ingentem auri vim ad Malâcæ mercatus semper importare consueverunt. Præterea, illud maximo ad hanc rem argumento esse arbitror, quod ingens cæterarum rerum copia apud Pegusium sit, quæ præter aurum & argentum ex Ophyra regione Salomoni afferebantur. Nam gemmas cujuscunque generis pretiosissimas Indorum nulli præterquam Pegusij vendunt. Simias & Pavones quam plurimos habent, Eboris ingentem numerum. Silvis lignorum pretiosorum, ex quibus apud nos citharæ aliaque id genus Musices instrumenta conficiuntur, longè plurimis abundant.

Refellitur 1. Ophio.

Sed priusquam ad reliqua totius disputationis veniamus, discutienda videntur ea, quæ Rabanus Maurus & Nicolaus Lyranus protulere, de Ophyra Regione aureum solum habente, deque leonibus

alijsque

alijſque maleficis animantibus, quæ Salomonis ætate eoſdem terræ tractus adeò infeſtabant, ut ſinè maximo periculo è navibus egredi non liceret. Hæc quanquam ſimilia fictis fabulis,& finitima videntur ijs, quæ Herodotus & Ariſtæas Proconneſius (ut à Plinio traditur) ſcriptum reliquere, de griphibus aurum cuſtodientibus, & Arimaſpis rapientibus; aut ijs, quæ Pomponius Mela tradit, de formicis magnitudine maximos canes equantibus, quæ prædictorum gryphium more, aurum etiam egeſtum in multorum exitium cuſtodiant: tamen maximè exploratum eſt, vaſta Peguſiorum & deſerta loca, tum tigrium, tum elephantorum eſſe longè refertiſſima. Atque tantam earundem ferarum eſſe copiam, apud *Auream Cherſoneſum*, (quæ regio Peguſijs finitima 1360. paſſ. patet longitudine) ut nulla ibi oppida, nullæ habitentur urbes, præter Malácam & perpaucos barbarorum vicos, ob truculentarum tigrium (quas *Reimones* appellant) immanitatem & maleficia, adeò ut noctu nullum ſit miſeris accolis perfugium, præterquam ſuccenſi ignes, quos maximè formidat hoc animal, & arborum ſummitates. Si enim non altius quam ad altitudinem

 20. pedum

20. pedum ascendunt, à tigribus pernicissimo saltu corripiuntur. Ac vulgò memoratur apud nostros, quandam tigrim, magnum aliquándo facinus intra urbem Malâcam edidisse, jam tum cum illic rerum potiremur. Ad tantam si quidem protupit audaciam, sæviente prædæ aviditate, ut nocte concubia in urbem irrumpens, hortumque quendam invadens, tres servos ad trabem ob flagitia vinctos arriperet, eisque cum trabe simul dorso impositis, maceriam etsi præaltam saltu tamen evasisse. Idque, & accepimus & à multis viris auctoritate gravissimis, & legimus in historia Asiatica doctissimi, atque clarissimi viri Ioannis Barrij avunculi nostri. Quod verò jam olim tigres & elephantos habuerit Aurea Chersonesus & finitima tota illi regio, auctor est Ptolomæus. Qui pòstquam Chalcitim regionem, atque aliquot vicinas gentes descripsit: tandem ad Doanos veniens, postque ipsos ad montana quædam, tigres & elephantes habentia descendit; juncta Lestorum regioni. Qui *Lestores* finitimi sunt Aureæ Chersoneso: sed ejusdem verba hæc ferè sunt. *Postea Daonæ ad flumen ejusdem nominis, & post ipsos montana*

Ioann. Barrius historic. Indiarum.

tana sunt, *juncta Lestorum sive prædonum regioni*, *tigres habentia & elephantes*. Potuit enim fieri ut Salomonis ætate, in quo nundum terrarum orbis universus tanto hominum cætu & frequentia, quanta posterioribus seculis habitaretur, Pegusiorum regio adhuc inculta ac deserta esset. Postea verò quàm finitimæ gentes animadvertissent multos mortales ad eam, auri adipiscendi gratia commeare hujus aviditate quoque allectæ, in animum induxissent ipsam Auream regionem incolere, ut auro potitæ rerum multarum, quibus carerent, permutationibus augerentur. Qua de causa hominum crescente multitudine, feræ paulatim loco cedentes, ad solitudinem confugerent. Quæ in *Aurea Chersoneso* fieri non potuissent, propterea quod nulli mortalium, ob soli sterilitatem utilitate aliqua ad eam habitandum allicerentur: exceptis locis aliquot maritimis ad mercaturas faciendas accommodatis, quorum est *Malâca* illius regionis metropolis. Quod verò regio *Ophyra* solum aureum habuerit, ut asserunt prædicti Rabanus, Maurus, & Nicolaus Lyranus, nemini mirum videri debet, illos istic ipsum

 credi-

credidisse, quippe cum pervulgatum id multis ante sæculis apud omnes esset, ut Pomponius Mela & Plinius testantur. Ait enim iste: *Extra ostium Indi Chryse & Argyræ fertiles metallis, ut credo. Nam quod aliqui tradidere, aureum argenteamque ijs solum esse, haud facilè crediderim.* Mela autem: *Ad Tamum* (est enim Indiæ promontorium) *insula est Chryse, ad Gangem Argyre, altera aurei soli* (ita veteres tradidere) *altera argenti. Atque ita, ut maximè videtur, aut ex re nomen, aut ex vocabulo ficta fabula est.* Hæc Plinius & Pomponius. D. etiam Hieronymus in epistola ad Rusticum monachum nonnulla commemorat quæ ijs convenire videntur. Quæ ideò commemorare visum est, ne vituperatores aliquot libidine obtrectandi hanc ansam arriperent, ad Maurum & Lyranum reprehendendos. Id enim illos hinc liquido constat ab antiquis aüctoribus accepisse. Nec modò opinio ea, constanti fama multorumque scriptorum literis, antiquis illis temporibus celebrata est, verum etiam ad nostram usque ætatem & apud Indos emanavit, adeò ut multi Lusitanorum

Plinius lib. 6. cap. 21.

Pompon. Mela lib. 3. cap. 8.

ſitanorum, auri cupiditate inducti, magnos adierint labores, non ſine maximo vitæ diſcrimine & rei familiaris jactura, in perquirenda & inveſtiganda hac Aurea regione. Increbuerat enim fama, certo homines caſu in eam regionem nave quondam appulſos, ibique dum fortè idoneam ad navigandum tempeſtatem naciſcerentur, aliquot dies commoratos, cum ea, quibus ad inſtruendam navim opus erat, pararent, & alia non ſuppeteret ad ſaburram materia, præterquàm humus, magno ejus pondere in carinam injecto, navim firmaſſe. Atque illinc ſolventes urbem Goam tandem perveniſſe. Cum verò ea navis poſteris temporibus vetuſtate corrupta, in navalibus diſſolveretur, & aurei grumuli in ſaburra lucentes, homines ad ſe allexiſſent inventum aurum fuiſſe: atque hinc conjecturam cepiſſe, humum illam ex Aurea regione caſu non ſcienter exportatam. Porrò de ijs, quæ de aureo ſolo hujus regionis, deque malefico genere animalium eandem infeſtante produntur, nihil definire certum mihi eſt, eò quod ſint ad judicandum difficillima. Verum ſeu ex egeſto à feris ſolo aurum eruerint, ſeu ex rerum permutationibus (quod vero ſimilius magiſque

Luſitanor. navigatio in Indiam.

gisque consentaneum est, & divus Hieronymus, ut inferius apparebit, innuere videtur) vel quavis alia ratione comparaverint, hæc quomodo sese habuerint, affirmare nihil dubitaverim facta atque transacta fuisse, in ea ora maritima, quæ Pegusijs, Aurea Chersoneso, & insula Somatra, (ut jam conclusimus) circumscribitur.

Sed ijs cognitis, ad aliam partem disputationis, quæ non parvam dubitationem habere videtur, oportet accedamus. Narrat siquidem eadem rerum Iudaicarum historia, *Classem Salomonis* (ut ejusdem verbis utamur) *cum classe Regis Hiræ, semel per tres annos, ire in Tharsis.*

3. Reg. 10.

Iosephus Iudæus.

Quæ verba in hunc sensum explicat Iosephus, ut hujusmodi navigationem ante triennium; haud quaquam fuisse confectam & absolutam existimet. Nos vero, tametsi hunc locum aliter ac censet Iosephus intelligi posse (ut postea disputabimus) arbitramur, tamen pro virili parte, quoniam fieri possit, ne aliquis resideat scrupulus, nonnullas colligemus rationes, quibus illum rectè sensisse intelligatur. Porro, ut causas dubitationis explicemus, cum hac tempestate usu & experientia compertum sit, illos, qui à mari

Rubro

Rubro secundo cursu *Auream Chersonesum* navigare, atque inde commodè renavigare solent, totam navigationem decimo mense, aut summum anno conficere, apparet omnino incredibilis & absurda illa navigatio, quæ cum unum atque idem maris spatium percurreret, id præterquàm triennio non absolveret. Quæ causa impulit Franciscum Vatablum, ut crederet tam longi temporis intervallum, cum longissima hujusmodi convenire navigatione, qualis esset à sinu Atlantico maris Rubri ad *Hispaniolam* Insulam. Ex quibus facilè intellectu est, aut Ophyram regionem non esse ad oram maritimam Pegusiorum & Aureæ Chersonesi atque Somatræ, aut, tam diuturnam navigationē, quæ perpetuum triennium complecteretur, esse prorsus vanam & commentitijs fabilis quàm vero similiorem. Sed si rectè diversæ temporum rationes expendantur, jam profectò non inepta nec absurda hæc Iosephi interpretatio judicabitur. Et enim si hujus facultatis, quæ vocatur navigatio, sive artis sive scientiæ volumus considerare originem, facile reperiemus, eam, sicut aliarum artium & disciplinarum principia, ab exiguis initijs esse ortam atque deductam.

Navigationis origo. vide Horatij Odam III. Illi robur & æs triplex, &c.

ctum. Nam cum principio animadvertissent homines, magnas atque ingentes utilitates in fluminum & maris navigationibus esse constitutas, cœperunt inire rationem, qua eis ad vitæ usus necessarios uti commode & utiliter possent. Itaque primum rudis illa ætas, trabes invicem connectere atque conjungere cœpit, quas *rates* appellavit. Quibus primo in fluminum transvectionibus utebantur, deinde per ipsa flumina vecti ad finitimos importabant ea, quorum maxime indigere intelligebant, ex quorumque permutationibus alia similia compararent, quibus etiam ad vitam tuendam & propagandam carere non poterant. Postmodum scaphas & lembos aliaque id genus minuta navigia, per solertiam excogitarunt, velis & remis, multisque rebus ad usus nauticos pertinentibus, paulatim inventis, non modo instruxerunt, sed etiam alijs ad decorem & ornatum appositis illustrarunt. At crescente jam cum longa experientia, & frequenti hujus rei usu audacia, in altum se majoribus navigijs contulerunt. Primum propter oram maritimam navigantes, propinquitate continentis animos faciente, deinde ad interiora maris eos ducente peritia, cœpere

procel-

procellosis fluctibus se opponere, & jam audacter ventis vela dare, atque confidenter tandem & strenuè longa maris spatia transmittere. Vnde colligitur, hujus artis nauticæ scientiam, paulatim & per quosdam velut ætatis gradus crevisse, adeo ut, auctore Plinio, remum Copæ & ejus latitudinem Plateæ, vela Icarus, Tyrrheni anchoram, malum & antennam Dædalus, rostra Piseus, Salaminij hippagum, & alia alij diversis temporibus invenerint, & plurima adjumenta huic arti subministraverint. Nec in tot sæculorum ætatibus, ad perfectam illam & omnibus suis numeris expletam navigationis rationem pervenerunt, usque ad illud tempus, in quo multa quoque Mathematices disciplinæ, ad rei nauticæ facultatem maximè pertinentia, fuerunt excogitata instrumenta. Quorum illud extitit, valde post homines natos admirandum, quod vulgo *Acum nauticam* appellant: Quæ septentriones nimia & mira quadam insita aviditate, ex vi contaxtus magnetis lapidis contracta, appetit. & cuspide veluti digito perpetuò ostendit. Cujus vim, nativamque lapidis in Arctos semper respectantis, antiquis ignotam fuisse manifestum est. Hinc illa summa

Plin. lib. 7. cap. 56.

Nautica pyxis.

Magnetis vis.

Argonavis. summa admiratio, quam Argonavis, Argonautarumque à Thessalia in Cholcos per quam brevis navigatio illis temporibus excitavit. Hinc Vlyssis nescio quos errores, priusquam in Siciliam insulam ab Ilio pervenisset, intra tam exigua maris spatia exhaustos, admirata est maximè Antiquitas, quos illustris ille Græcus poëta propterea egregijs decoravit numeris. Quum igitur (ut diximus) hæc ars non subito, sed per longa temporum intervalla nacta fuerit incrementa, repertæ sunt compendiariæ navigationes, usu & consuetudine navigandi. Nam, ut Plinius refert, cum ab Siagro Arabiæ promontorio (quod hodie *Fartacum* appellatur) Patalam Indiæ urbem petere consuetum esset, posterior ætas breviorem tutioremque esse navigationem, ab eodem promontorio ad amnem Zizerum Indiæque portum credidit, diuque ita navigatum esse dicit, donec avidi & lucro inhiantes mercatores, aliam magis compendiariam navigationem invenerunt, qua singulis quibusque annis Romani in Indiam navigabant. Quo in loco (ut supra memoravimus) diligenter scribit, quem cursum Romani terra marique, dum Indiam peterent, ad species aliaque id ge-

Vlyssis error & Æneæ apud Virgil. 3. Æneidos.

id genus aromata comparanda tenebant: & quo anni tempore hinc atque illinc proficiscebantur, quantoque spatio (quod annuum esse significat) totum illud iter, usque dum reverterentur conficiebant. Ità igitur usque ad Plinij tempora certos quosdam progressus fecisse videtur navigatio. Verum tamen multò ampliores usque ad nostram ætatem. In quo genere jure laudantur Lusitani, qui magnum fundamentum perpetuæ suæ commendationis & famæ jecisse, atque memoriam nominis sempiternam consecuti esse videntur, apud quos magis quam in cæteris nationibus hæc ars exculta est. Cum primi mare Atlanticum navigantes, cunctam Mauritaniæ & Æthiopiæ oram, usque ad magnum & vastum illud *Bonam Spem* promontorium; maris interiora magno impetu irrumpens; atque ab antiquis Geographis ignoratum, summa cum animi fortitudine & solertia, & magnis tandem exantlatis laboribus explorarunt, temporibus Infantis Henrici & Ioannis Portugalliæ Regis secundi, & plurimis annis antequam Christophorus Columbus Ligur occidentalem Oceanum navigasset, viamque munitam posteris reliquere, qua perfectum est, ut postmodum

Lusitanor. laus.

Christoph. Columbus Ligur.

modum in Indiam ab Vlissipone, summa, ut hodie fit, facilitate navigaretur. Vt igitur hanc partem disputationis concludam, in illa ætate, in qua necdum tam strenuè tantaque artis peritia maria percurrebant homines, interdiu navigare, noctu verò in anchoris diem expectare consuescebant. Vt nunc quoque fieri videmus in sinu Arabico, propterea quod illic & vadosum & maximè scopulosum sit mare. Tum etiam quod fieri poterat, propter oram maritimam, atque secundis duntaxat flatibus navigabāt, eò quod nondum alijs ventis vela dare, ad usumque & utilitatē navigandi trahere noverant., ut posteris temporibus inventum est. Alia tam tardæ ac lentæ navigationis causa erat, quod ob maris & locorum maritimorum insolentiam, naucleros pro diversitate regionum mutabant, aliosque mutuabantur vicinarum navigationum scientissimos: uti à nostris hominibus factitatum fuisse satis compertum est, cum primum in Indiam navigarūt, propterea quod certiorem & tutiorem cursum ignorarent. Sed alia quoque hujusce rei erat causa quod cum id temporis navigia, propter modicam magnitudinem, tantum cibariorum numerum capere nequivissent,

quivissent, opus erat aquandi & commeatus gratia, sæpius apud maritima loca ad id maximè opportuna, moras producere. Ad hęc mare Indicum (ut satis notum est) hyeme, quæ apud Indos à Kalend. Aprilis circiter Kal. Octobris protenditur, adeò procellosis & immodicis tempestatibus agitatur, ut infestum & invium hoc tempore efficiatur. Præterea sunt in illo cœlo stati ventorum flatus, (quemadmodum apud nos *Etesiæ* certo æstatis tempore,) quos *Monsoas* vocant, quibus exceptis, idonea ad navigandum tempestates nullæ sunt. Quare oportet hos tempestivos ventos expectare. Nam qui à sinu Arabico seu Persico vel ab urbe Goa in Auream Chersonesum navigant, nec statim illinc renavigare valent, sed tantisper ibi manere opus est, dum hujusmodi venti flare incœperint. Quapropter tres aut quatuor, & amplius menses, apud Malacam commorantur. Itaque cum illa ætate non admodum vigeret, ut postea viguit, hæc navigandi scientia, cumque dies non noctes & proximè oram maritimam navigarent, ex quo tardiores efficiebantur navigationes, propter longos orarum anfractus, veluti quosdam in semet reductos Mæandros, idque verno non hyemali

** mali

mali tempore. Deinde, cum in crebras, tum aquationes, tum lignationes, & in perquirendos novos naucleros, atque in expectandos commodissimos ventorum accessus, postremò in aurum comparandum, seu rerum permutationibus, seu quacumque alia ratione id fieret, non modicum temporis insumendum esset, nihil mirum videri debet, si totum cursum antè triennium conficere nequiverint. Mitto instrumentorum nauticorum duplices apparatus, quibus illa ætas in nautica disciplina nondum satis exercitata, opinor non utebatur. Quorum penuria solet sæpenumero cursus navigationum retardare, dum reficiendis navibus, vi ventorum ac tempestatum corruptis incumbunt, ut usu venire videmus nostris navibus ex India huc properantibus, quæ in insula *Mosambiqua* hyemare eisdem de causis sæpissimè coguntur. Quanquã, ut superius diximus, illa verba sacræ historiæ, *semel per tres annos*, etiam in hunc sensum & fortasse veriorem explicari posse arbitramur, ut trinis annis semel classis Salomonis solita sit in Ophyram regionem navigare, non autem quod perpetuos tres annos in hanc navigationem insumpserit. Accidere namque poterat, ut

3. Regũ 10.

ex tam longa navigatione naves adeò dissipatæ & dissolutæ redderentur, ut integrum triennium, tum in navigatione peragenda, tum in classe, maris jactationibus corrupta & conquassata, reficienda insumeretur. Quemadmodum accidere nostris navibus in Indiam navigantibus solitum est, ut quam paucissimas extitisse credamus, quæ duas amplius navigationes, in tam longinquas oras perficere quiverint. Nec sic integræ omnibus suis partibus redierint, ut non refici & instaurari ad iterum navigandum, malis, carinis, lateribus, proris, puppibus, antennis, velis, gubernaculis, alijsque hujusmodi ad earum robur & firmitatem stabiliendam pertinentibus, opus eis fuerit. Quapropter mirari desinamus, cum Romani in ea ætate, in qua jam ars ipsa navigandi ampliores fecerat progessus, plurimum terra marique possent, annum tamen (ut auctor est Plinius) in eadem Indica navigatione, quæ citra Gangem continebatur, absumerent, classem Salomonis longius (quippe utra Gangem) progessam (qui nec opibus, nec navali disciplina, antiquis illis temporibus, nondum satis cognita nec culta, cum Romanis esset conferendus) ante triennium confice-

re nequivisse. Sed hæc hactenus.

Sequitur, ut de reliqua parte dicendũ sit, quam in ultimum locum nostræ disputationibus conjecimus. Quæ quorundam hujusmodi continet sententiam, ut statuant insulam *Sofalam*, quam ultra Bonam Spem promontorium, ad oram maritimam Æthiopiæ sub Ægypto positã

III. Opinio Volaterani.

commemoravimus, esse *Ophyram* regionem. Idque hujusmodi rationibus concludũt. Cum id vocabulum *Tharsis* apud

Tharsis in sacris literis an sit Africa

sacras literas (ut ipsi volunt) *Africam* significet, cumque insula Sofala in Africæ regione sita sit, illicque plurima auri suppetat ubertas, quod finitimi Æthiopes, qui eorum lingua *Cafri* appellantur, ad prædictam insulam importare soliti sint, ut ejus permutationibus, ea, quibus carere non possunt, à nostris hominibus ibidem degentibus nanciscantur, satis apparere ijs sic constitutis, & consequens esse quod statuunt, *Ophyram* scilicet esse *Sofalam*.

Verum hæc quo verius ac rectius intelligi dijudicarique valeant cunctos sacrorum librorum locos, in quibus hæc navigatio commemoratur, subjiciemus. Deinde, quæcunque in rei hujusmodi disqui-

disquisitione sunt posita, in omnes partes disputabimus. Postremò, si quod aliquorum peccatum, in hac ipsa re dijudicanda sit animadversum, indicabimus. Sed ipsa jam Sacræ historiæ verba diligenter attendamus. Ait enim: *Classem quoque fecit Rex Salomon in Asion gaber, quæ est juxta Ailath in littore maris Rubri, in terra Idumea, misitque Hiram in classe illa, servos suos viros nauticos & gnaros maris, cum servis Salomonis. Qui cum venissent in Ophyr sumptum inde aurum, quadringentorum viginti talentorum, detulerunt ad regem Salomonem.* Et sequenti capite. *Sed omnia vasa de quibus potabat rex Salomon erant aurea, & universa suppellex domus saltus Libani de auro purissimo. Non erat argentum, nec alicujus pretij putabatur in diebus Salomonis, quia classis regis, per mare cum classe Hiram, semel per tres annos ibat in Tharsis: deferens inde aurum & argentum, & dentes Elephantorum, & simias, & Pavones.* In 2. verò libro Paralip. cap. 2. ait. *Tunc abijt Salomon in Asiongaber, & in Ailath ad oram maris Rubri, quæ est* 3 Reg. 10.

 in terra

in terra Edom. Misit ergo ei Hiram, per manus servorum suorum, naves & nautas gnaros maris, & abierunt cum servis Salomonis in Ophir, tuleruntque inde quadringenta quinquaginta talenta auri, & attulerunt ad regem Salomonem. Nono autem cap. idem iterum refert. *Sed & servi Hiram cum servis Salomonis, attulerunt aurum de Ophir, & ligna Thyina & gemmas pretiosissimas, de quibus fecit rex de lignis scilicet Thyinis, gradus in domo Domini & in domo regia, Citharas quoque & Psalteria cantoribus. Nunquam visa sunt in terra Iuda ligna talia.* Et in eodem cap. eadem inculcat, dicens. *Omnia quoque vasa convivij regis erant aurea, & vasa domus saltus Libani ex auro purissimo. Argentum enim in diebus illis pro nihilo reputabatur, siquidem naves regis, ibant in Tharsis cum servis Hiram semel in annis tribus, & deferebant inde aurum & argentum, & ebur, & simias & pavones. Magnificatus est igitur Salomon super omnes reges terræ, præ divitijs & gloria.* Præterea cap. 20. sic ait.

sic ait. *Post hæc autem iniit amicitias Iosaphat rex Iuda, cum Ochozia rege Israel, cujus opera fuerunt impiissima, & particeps fuit, ut faceret naves quæ irent in Tharsis, feceruntque classem in Asion gaber; prophetavit autem Eliezer filius Dodau de Maresa ad Iosaphat dicens. Quia habuisti fœdus cum Ochozia, percussit Dominus opera tua, contritaque naves, nec potuerunt ire in Tharsis.* Quibus diligenter inspectis intelligitur, sacram historiam, eandem regionem modo *Ophyr*, modo *Tharsis*, diversa nominum appellatione nuncupare. Quod ansam præbuit aliquibus (cum persuasum haberẽt *Tharsis* apud Hebræos *Africam* significare) ad existimandum *Sofalam* insulam (ut diximus) fuisse olim *Ophyram*. Verum divus Hieronymus hunc nobis eripuit errorem. Nam dum quædam loca Esaiæ explicat, hæc infert. *Est autem Ophyr Indiæ locus, in quo aurum optimum nascitur*. Et alibi explicans vim significationis hujus vocabuli, *Tharsis* ait, *Tharsis, vel India regio est, ut vult Iosephus, vel certè omne pelagus Tharsis appellatur.*

Tharsis D. Hieronimo, vide Geographicum Thesaurum Ortelij, & P. Riberij. in XII. Prophetas minores.

tur. Et in explicatione ultimi capitis Esaiæ, eadem rursus inculcat. *Tharsis lingua Hebræa mare appellatur, & , ut ajunt, Indiæ regio, licet Iosephus litera commutata Tharsum putet nuncupari pro Tharsis urbem Ciliciæ.* In Ionæ autem commentarijs hæc quoque subjungit. *Vnde imitatus Cain Ionas, & recedens à facie Domini, fugere voluit in Tharsis, quam Iosephus interpretatur Tharsum Ciliciæ civitatem, prima tantum litera commutata. Quantum verò in Paralipomenon libris intelligi datur, quidam locus Indiæ sic vocatur. Porro Hebræi Tharsis mare dici generaliter autumant, secundum illud:* In spiritu vehementi confringes naves Tharsis, *id est, maris. Et in Esaia.* Vlulate naves Tharsis. *Super quo ante annos plurimos, in epistola quadam ad Marcellam dixisse me memini. Non igitur Propheta ad certum fugere cupiebat locum, sed mare ingrediens quocunque pergere festinabat, & hoc magis convenit fugitivo & timido, non locum fugæ ociosæ eligere, sed primam occasionem*

casionem arripere navigandi. Ipsius verò epistolæ ad Marcellam hæc verba sunt. *Quaris si Tharsis lapis Chrysolitus sit aut Hiacynthus, ut diversi interpretes volunt, ad cujus coloris similitudinem Dei species scribatur. Quare Ionas propheta Tharsis ire velle dicatur, & Salomon & Iosaphat in Regnorum libris naves habuerint, quæ de Tharsis solitæ sint exercere commercia. Ad quod facilis est responsio, homonymum esse vocabulum, quod & India regio ita appelletur, & ipsum mare quia cæruleum sit & sæpe solis radijs percussum, colorem supradictorum lapidum trahat, & à colore nomen acceperit, licet Iosephus τ. pro θ. litera mutata Græcos putet Tarsum appellare pro Tharsis.* Hæc divus Hieronymus. Ex quibus liquidò perspicitur persuasissimum fuisse viro sanctissimo & eruditissimo hanc regionem in India esse positam, eique duo nomina indita, videlicet *Ophyr & Tharsis*, atque in eadē sententia fuisse Iosephum, ut ex verbis ipsius à nobis paulò ante recitatis, & ex divo Hieronymo, qui istuc ipsum sensisse Iosephum affir-

 mat,

mat, ostensum est. Atqui ipse auctorem in illa ætate gravem extitisse neminem existimo qui hoc verbum *Tharsis*, apud Hebræos *Africam* significare scribat, sed longè alio nomine ac diverso Hebræos *Africam* nuncupare solitos accepimus, quod est *Phut* sive *Phul*. Ait namque divus Hieronymus, dum caput ultimum Esaiæ interpretatur: Phut *autē sive* Phul *Lybie, omnisque Africa usque ad mare Mauritaniæ, in qua fluvius hodie qui* Phut *dicitur, & cuncta circa eum regio* Phutenses *appellatur*. De quo fluvio sic meminit Iosephus. *Instituit & Phut Lybiam, Phutos à se vocans provinciales. Est autem & fluvius in Mauritania provincia, qui isto nomine nuncupatur. Vndè & plurimos Græcorum Historiographorum invenimus, hujus fluminis memoriam facientes, & ex adjacenti provincia, quæ Phuti vocatur, ei nomen impositum.* Hæc divus Hieronymus & Iosephus. Ejus fluvij quoque mentionem facit Plinius, cum Mauritaniam Tingitaniam describit, cujus hæc verba sunt. *Indigenæ autem tradunt, in ora ab Sala.*

Phut seu Phul Hebræis Africa dicta.

Ioseph. lib. 1. Antiquit cap 6. (alijs 12.)

Plinius lib. 5. cap. 1. Natur. histor.

CL.

C L. M. pass. Flumen Asanam, marino haustu sed portu spectabile, mox amnem quem vocant Phut. Hunc Ptolomæus *Phthut* nominat, in eademque provincia esse, ejusque oris situm gradus habere 72302. scribit. Quod flumen *Phut*, nunc corrupto nomine *Fez*, & regio *Phuti* etiã *Regnum Fez* hodie nuncupari, nemini dubium est. Quod & nos, in quibusdam nostris Geographicis Observationibus accuratè disputavimus; & satis diligenter (absit verbo invidia) perquisita & investigata, à nobis sunt hæc ipsa, hujus antiqui nominis vestigia. Sed ne de pluribus agam, ad propositum revertar. Iam illud opinor notum & satis compertum esse, vel illis qui mediocri literatura præditi sunt, Iudæos, provincias & regiones, atque maria & insulas, longe alijs nominibus ac nos, solitos esse nuncupare. Nam nomina eorum, quos maximè persuasum habuere, extitisse primos terrarum cultores, ipsis terris indiderunt. Quapropter Africam (ut modò diximus) *Phut* à Chami hujus nominis filio, Æthiopiam verò sub Ægypto, *Chus* à Chuso Phutis fratre. A Mezraimo horum etiam fratre, totam Ægyptum *Mezraim* appellavere. Quo

Hebræi regiones ferè à primis cultoribus nominant.

Ægyptus.

Quo nomine his temporibus, à Iudæis & Arabibus, Ægyptus *Mitzraim* nuncupatur, & urbem *Alcayrum* ejus provinciæ metropolim, (quam nonnulli falsò Memphim arbitrantur) ob linguarum inter se similitudinem, *Mezzaram* vocant. Quemadmodum temporbus etiam Iosephi à Iudæis vocabatur, ut testatur ipse his verbis. *Servata est etiam Mezreis secundum appellationem prisca memoria. Ægyptum namque Mezrim & Mezreos omnes vocamus Ægyptios.* Tum Cyprum insulam *Cethim* appellavere, à Cethimo Iapheti nepote. Atque hinc mos apud illos inolevit, ut insulas hoc nomine *Chetim* significarent. Italiam verò *Thubal* nuncupant à nomine Thubalis, quem primò credidere hanc provinciam coluisse. Nec *Mare Rubrum*, vel hoc nomine, vel sinum Arabicum, ut Græci & Latini, sed *mare Carectosum* appellare semper consueverunt. Qua de re, miror si qui sunt, qui apud Hebræos existiment Tharsis nomine Africam significari. Nisi fortè auctoritate ducti cujusdam Iudæi Dauid Chimhi nuncupati. Cui ego alijsque recentioribus Iudæis, nullam tribuendam esse auctoritatem

Memphim, malè Alcayrum nominant.

Ioseph lib. 1. Antiquitat. Iudaic, cap. 6.

Cyprus.

existimo,

existimo, maximè quandò aliter sentiunt ac divus Hieronymus, & antiqui ac doctissimi Indæorũ, illi præsertim qui Christi præcesserunt ætatem. In quorum sunt numero *Philo & Iosephus*, ab ipso Hieronymo & sapientissimi & eruditissimi existimati. Nam (ut prætercam quod à viris longè gravissimis & in Hebraicis literis exercitatissimis acceperim: cum Romæ apud Paulum III. Pontificem Maximum, negocia gererem illustrissimi Principis Henrici Cardinalis ac Portugalliæ Infantis, Iudæos hujus ætatis, nullam aut certè perexiguam Hebraicæ linguæ eruditionem callere) quæ tanta potest esse quorundam inscitia, seu potius amentia, ut perfidi Iudæi, à veraque Christi Optimi Maximi Religione alienissimi, judicium præferant divi Hieronymi eruditioni & auctoritati? Quem divus Augustinus *virum doctissimum appellat, & omnium trium linguarum peritissimum.* Et quem Iudæi illius ætatis, rectè de Hebraicis veterem sacrorum librorum scripturam, in Latinum convertisse ingenuè fatebantur. Quapropter non aliter hujusmodi homines desipere arbitror, ac si veritati vanitatem anteponant. Suspicamur ipsum Davidem, & si qui sunt in eadem sententia,

cum

çum apud Isaiam, Hieremiam, & Ezechielem, Septuaginta interpretes Hieronymum, hoc vocabulum *Tharsis Carthaginem* aliquando interpretatos esse animadverterent, hinc occasionem fortasse nactos ad hanc opinionem confirmandam, videlicet Tharsis, unde aurum Salomoni afferebatur, *Africam* significare; cumque, ut diximus, finitima *Sofalæ* regio auri feracissima sit, & in quadam Africæ parte collocata, omninò statuerunt *Sofalam Ophyram* esse *regionem*. Quasi verò in multis Æthiopiæ partibus, ad quas breviore temporis intervallo, è nostrò mari in Atlanticum exeuntes navigare potuissent, non magna etiam auri, idque optimi affluentia sit, summaque ubertas? Ex cujus Æthiopiæ diversis locis, nostri homines, auspicijs Christianissimorum Portugalliæ Regum, singulis quibusque annis, ab ipsis Æthiopibus variarum rerum permutationibus, aurum comparantes huc deferunt. Quod si divus Hieronymus & LXX. apud commemoratos Prophetas, idque certis duntaxat locis, id vocabulum *Tharsis Carthaginem* significare profitentur, non id propterea, quod ex sua præcipua, & ut dicam, nativa significatione,

ficatione, urbem Romani imperij æmulam exprimat. Quî enim id fieri poterat, cum Salomonis ætate necdũ Carthago, ut jam demonstravimus, condita esset? Sed cum civitas admodum opulenta foret, & maximis afflueret auri & argenti divitijs, commercio Hispaniæ id tẽporis omnium metallorum feracissimæ adeptis, quibus domi forisque potentiam & imperium suum largiter auxerat, eam nomine *Tharsis* expressit divina scriptura: sicuti terris novis nostra memoria repertis usu venisse videmus. Quæ ideò quòd à nobis procul versus occiduas orbis partes recesserint, & auro plurimum abundaverint, vulgò jam *Indiæ* nomen invenerint. Qui enim aliter statuunt, ij multum à veritatis ratione abesse, nec justa reprehensione caruisse mihi videntur, si judicant Sacram Scripturam Salomonis principatu, hoc verbo urbem, quæ id temporis nusquam esset, designasse. Quoniam verò recentiores Iudæi, in summa Geographicæ facultatis ignoratione, temporumque inscitia versantur, nec exterarum nationum historias attingunt, quo temporum ordines, varietates, eorumque congruentiam, disquirere & dijudicare va-

leant.

Cicero 2. de Orat. ad Q. Fratem.

lerant, quippè cū *Historia testis sit temporum, & nuntia vetustatis*, ut rectè judicavit quidam, fit, ut varijs id genus imbuantur erroribus.

Quod accidere nequaquàm potuit in hoc genere *Iosepho & Philoni*, in omni disciplinarum doctrina, & rerum multarum cognitione versatis. Hanc Hieronymi & Septuaginta interpretationem, nonnulli fortasse arripientes, existimaverunt aliquandò *Carthaginem* fuisse *Ophyram*, parum attendentes è quonam portu, quove & sinu classis Salomonis eandem regionem petiturà solveret. Sed nec attenderunt apud *Sofalam* insulam, nullum pretiosarum gemmarum genus, nullum argentum, nullos esse pavones. Quæ omnia, ex *Ophyra* regione præter aurum, etiam afferebantur. Id quod *Georgius Agricola* animadvertisse visus est, cum *Sofalam Ophyram* esse negavit, in libris quos de *veteribus & novis metallis* composuit. Atquì tantum abest, ut *Tharsis*, Salomonis tempore *Africam* significaverit, ut non defuerit, qui hac tempestate, libros veteris legis converterit ex Hebraicis, & vocabulum *Tharsis* apud Historiam Regum *Iudaeorum mare* interpretaretur, non

Georgius Agricola.

10. Reg. 9.

non autem *Indiæ* oram, integra remanente historia *Ophyræ* regionis.

Nunc reliquum est, ut causas explicemus, cur in mentem venerit Sacræ historiæ, eam Indiæ regionem Ophyram nuncupare. Quod si ea, quæ superius à nobis in hoc genere sunt disputata, diligentius attendamus, facilè repreiemus ut supra diximus, moris esse Sacræ Scripturę, nomina eorum, qui terras primum incolere & habitare cœperunt, ipsis terris imponere. Sed cum hujusmodi nomina, parùm cognita alijs nationibus fuerint, ut ipse similiter Iosephus animadvertisse visus est, propterea quod ejs soli Iudæ uterentur, evenit, ut ob prædictorum nominum insolentiam, multa sacrorum librorum hujus generis loca, maximè obscurarentur & magnam dubitationem afferrent. Quod si nonnulli Iudæorum viri doctissimi, qui aliarum gentium & exterarum nationum literas, historias, & monumenta, variasque artium disciplinas perceperunt, ex quibus extitere *Philon* & *Iosephus*, summa cum diligentia, non multa hujusmodi posteris explicata, literis tradidissent, quæ peculiari quadam cognitione indigebant, multò pejus etiam nunc circa locorum hujusmodi ab-

Ioseph lib. 1. Antiquit. cap. 6.

Philo & Iosephus.

ſtruſorum intelligentiam hallucinaremur. Si autem recentiores Iudæi, more illorum (quos modo nominavi) clarorum virorum, literis Græcis & Latinis ab ineunte ætate imbuerentur, reliquaſque diſciplinas attingere in animum inducerent, quò rerum ac temporum congruentiam intueri & intelligere poſſent, non eſſet ſanè quòd in tantis ac tam depravatis opinionum erroribus implicarentur. Nunc, cum præter Hebraicas literas, haſque ſine ulla Grammatices ratione, primoribus labris deguſtatas verius quam perceptas, quippè à parentibus veluti tumultuariè traditas, nullum nec literarum nec diſciplinarum genus conſequantur, quid aliud quàm labi, falli, & turpiter errare illis futurum putamus? Quodque caput eſt, præterquàm quòd cum ipſo nutricis lacte errorem ſugere incipiunt, non modo ignoratione veræ Religionis imbuuntur, ſed varijs, tum falſis, tum perverſis, & quandoque ridiculis etiam opinionibus, poëtarumque portentis ſimilibus adhæreſcunt. Quarum plura quidem genera videre licet, cum apùd multos benè doctos viros, à quibus adverſus Iudæorum pervicaciam plura ſunt ſubtiliter & acerrimè diſputata, tum

vel

vel maximè apud Petrum Galatinum, bonum in primis auctorem, & Hebraicarum literarum satis peritum. Adeò ut pudeat & misereat me infelicis hominum conditionis in tot mentis cæcitates & animi pravitates immersæ. Iosephus igitur hunc locum è tenebris in lucem evocare videtur. Explicans enim in primo libro Iudaicarum Antiquitatum, quendam locum sacrorum librorum, satis docet unde nominis originem *Ophyra* regio traxisse videatur. Quum enim divina historia commemoret, temporibus Phaleg divisam fuisse terram, quamobrem hoc ei nomen inditum, quod *divisionem* significat apud Hebræos, ita, *Natique sunt Heber filij duo, nomen uni Phaleg, eo quod in diebus ejus divisa sit terra: & nomen fratris ejus Iectan. Qui Iectan genuit Almodad, & Saleph, & Asarmoth, Iare, & Adonan, & Vzal, & Decla, & Hebat & Abimael, Saba, & Ophir, & Hevila, & Iobab. Omnes isti filij Iectan. Et facta est habitatio eorum de Messa pergentibus usque Sephar montem Orientalem.* Iosephus verò eadem in hunc modum narrat. *Heber autē Iectā genuit & Phaleg.*

Petr. Galatinus.

Ophyra unde dicta Iosepho.

Genes. 11.

libr. 1. Antiquit. c. 6. (alij 1 14.)

mat, ostensum est. Atqui ipse auctorem in illa ætate gravem extitisse neminem existimo qui hoc verbum *Tharsis*, apud Hebræos *Africam* significare scribat, sed longè alio nomine ac diverso Hebræos *Africam* nuncupare solitos accepimus, quod est *Phut* sive *Phul*. Ait namque divus Hieronymus, dum caput ultimum Esaiæ interpretatur: Phut *autē sive* Phul *Lybie, omnisque Africa usque ad mare Mauritaniæ, in qua fluvius hodie qui* Phut *dicitur, & cuncta circa eum regio* Phutenses *appellatur*. De quo fluvio sic meminit Iosephus. *Instituit & Phut Lybiam, Phutos à se vocans provinciales. Est autem & fluvius in Mauritania provincia, qui isto nomine nuncupatur. Vndè & plurimos Græcorum Historiographorum invenimus, hujus fluminis memoriam facientes, & ex adjacenti provincia, quæ Phuti vocatur, ei nomen impositum.* Hæc divus Hieronymus & Iosephus. Ejus fluvij quoque mentionem facit Plinius, cum Mauritaniam Tingitaniam describit, cujus hæc verba sunt. *Indigenæ autem tradunt, in ora ab Sala. CL.*

Phut seu Phul Hebræis Africa dicta.

Ioseph. lib. 1. Antiquit cap 6. (alijs 12.)

Plinius lib. 5. cap. 1. Natur. histor.

C L. M. pass. Flumen Asanam, marino haustu sed portu spectabile, mox amnem quem vocant Phut. Hunc Ptolomæus *Phthut* nominat, in eademque provincia esse, ejusque oris situm gradus habere 72302. scribit. Quod flumen *Phut*, nunc corrupto nomine *Fez*, & regio *Phuti* etiã *Regnum Fez* hodie nuncupari, nemini dubium est. Quod & nos, in quibusdam nostris Geographicis Observationibus accuratè disputavimus; & satis diligenter (absit verbo invidia) perquisita & investigata, à nobis sunt hæc ipsa, hujus antiqui nominis vestigia. Sed ne de pluribus agam, ad propositum revertar. Iam illud opinor notum & satis compertum esse, vel illis qui mediocri literatura præditi sunt, Iudæos, provincias & regiones, atque maria & insulas, longe alijs nominibus ac nos, solitos esse nuncupare. Nam nomina eorum, quos maximè persuasum habuere, extitisse primos terrarum cultores, ipsis terris indiderunt. Quapropter Africam (ut modò diximus) *Phut* à Chami hujus nominis filio, Æthiopiam verò sub Ægypto, *Chus* à Chuso Phutis fratre. A Mezraimo horum etiam fratre, totam Ægyptum *Mezraim* appellavere.

Hebræi regiones ferè à primis cultoribus nominant.

Ægyptus.

Quo

Quo nomine his temporibus, à Iudæis & Arabibus, Ægyptus *Mitzraim* nuncupatur, & urbem *Alcayrum* ejus provinciæ metropolim, (quam nonnulli falsò Memphim arbitrantur) ob linguarum inter se similitudinem, *Mezzaram* vocant. Quemadmodum temporbus etiam Iosephi à Iudæis vocabatur, ut testatur ipse his verbis. *Servata est etiam Mezreis secundum appellationem prisca memoria, Ægyptum namque Mezrim & Mezreos omnes vocamus Ægyptios.* Tum Cyprum insulam *Cethim* appellavere, à Cethimo Iapheti nepote. Atque hinc mos apud illos inolevit, ut insulas hoc nomine *Chetim* significarent. Italiam verò *Thubal* nuncupant à nomine Thubalis, quem primò credidere hanc provinciam coluisse. Nec *Mare Rubrum*, vel hoc nomine, vel sinum Arabicum, ut Græci & Latini, sed *mare Carectosum* appellare semper consueverunt. Qua de re, miror si qui sunt, qui apud Hebræos existiment Tharsis nomine Africam significari. Nisi fortè auctoritate docti cujusdam Iudæi Dauid Chimhi nuncupati. Cui ego alijsque recentioribus Iudæis, nullam tribuendam esse auctoritatem existimo,

Memphim, malè Alcayrum nominant.

Ioseph lib. 1. Antiquitat. Iudaic. cap. 6.

Cyprus.

existimo, maximè quandò aliter sentiunt ac divus Hieronymus, & antiqui ac doctissimi Indæorũ, illi præsertim qui Christi præcesserunt ætatem. In quorum sunt numero *Philo & Iosephus*, ab ipso Hieronymo & sapientissimi & eruditissimi existimati. Nam (ut præteream quod à viris longè gravissimis & in Hebraicis literis exercitatissimis acceperim: cum Romæ apud Paulum III. Pontificem Maximum, negocia gererem illustrissimi Principis Henrici Cardinalis ac Portugalliæ Infantis, Iudæos hujus ætatis, nullam aut certè perexiguam Hebraicæ linguæ eruditionem callere) quæ tanta potest esse quorundam inscitia, seu potius amentia, ut perfidi Iudæi, à veraque Christi Optimi Maximi Religione alienissimi, judicium præferant divi Hieronymi eruditioni & auctoritati? Quem divus Augustinus *virum doctissimum appellat, & omnium trium linguarum peritissimum*. Et quem Iudæi illius ætatis, rectè de Hebraicis veterem sacrorum librorum scripturam, in Latinum convertisse ingenuè fatebantur. Quapropter non aliter hujusmodi homines desipere arbitror, ac si veritati vanitatem anteponant. Suspicamur ipsum Davidem, & si qui sunt in eadem sententia,

cum

çum apud Isaiam, Hieremiam, & Ezechielem, Septuaginta interpretes Hieronymum, hoc vocabulum *Tharsis Carthaginem* aliquando interpretatos esse animadverterent, hinc occasionem fortasse nactos ad hanc opinionem confirmandam, videlicet Tharsis, unde aurum Salomoni afferebatur, *Africam* significare; cumque, ut diximus, finitima *Sofala* regio auri feracissima sit, & in quadam Africæ parte collocata, omninò statuerunt *Sofalam Ophyram* esse *regionem*. Quasi verò in multis Æthiopiæ partibus, ad quas breviore temporis intervallo, è nostrò mari in Atlanticum exeuntes navigare potuissent, non magna etiam auri, idque optimi affluentia sit, summaque ubertas? Ex cujus Æthiopiæ diversis locis, nostri homines, auspicijs Christianissimorum Portugalliæ Regum, singulis quibusque annis, ab ipsis Æthiopibus variarum rerum permutationibus, aurum comparantes huc deferunt. Quod si divus Hieronymus & LXX. apud commemoratos Prophetas, idque certis duntaxat locis, id vocabulum *Tharsis Carthaginem* significare profitentur, non id propterea, quod ex sua præcipua, & ut dicam, nativa significatione,

ficatione, urbem Romani imperij æmulam exprimat. Qui enim id fieri poterat, cum Salomonis ætate necdũ Carthago, ut jam demonstravimus, condita esset? Sed cum civitas admodum opulenta foret, & maximis afflueret auri & argenti divitijs, commercio Hispaniæ id tẽporis omnium metallorum feracissimæ adeptis, quibus domi forisque potentiam & imperium suum largiter auxerat, eam nomine *Tharsis* expressit divina scriptura: sicuti terris novis nostra memoria repertis usu venisse videmus. Quæ ideò quòd à nobis procul versus occiduas orbis partes recesserint, & auro plurimum abundaverint, vulgò jam *Indiæ* nomen invenerint. Qui enim aliter statuunt, ij multum à veritatis ratione abesse, nec justa reprehensione caruisse mihi videntur, si judicant Sacram Scripturam Salomonis principatu, hoc verbo urbem, quæ id temporis nusquam esset, designasse. Quoniam verò recentiores Iudæi, in summa Geographicæ facultatis ignoratione, temporumque inscitia versantur, nec exterarum nationum historias attingunt, quo temporum ordines, varietates, eorumque congruentiam, disquirere & dijudicare va-

leant,

Cicero 2. de Orat. ad Q. Fratem.

lerant, quippè cũ *Historia testis sit temporum, & nuntia vetustatis*, ut rectè judicavit quidam, fit, ut varijs id genus imbuantur erroribus.

Quod accidere nequaquàm potuit *in* hoc genere *Iosepho & Philoni*, in omni disciplinarum doctrina, & rerum multarum cognitione versatis. Hanc Hieronymi & Septuaginta interpretationem, nonnulli fortasse arripientes, existimaverunt aliquandò *Carthaginem* fuisse *Ophyram*, parum attendentes è quonam portu, quove & sinu classis Salomonis eandem regionem peritura solveret. Sed nec attenderunt apud *Sofalam* insulam, nullum pretiosarum gemmarum genus, nullum argentum, nullos esse pavones. Quæ omnia, ex *Ophyra* regione præter aurum, etiam afferebantur. Id quod *Georgius Agricola* animadvertisse visus est, cum *Sofalam Ophyram* esse negavit, in libris quos de *veteribus & novis metallis* composuit. Atquì tantum abest, ut *Tharsis*, Salomonis tempore *Africam* significaverit, ut non defuerit, qui hac tempestate, libros veteris legis converterit ex Hebraicis, & vocabulum *Tharsis* apud Historiam Regum *Iudaorum mare* interpraetaretur,

Georgius Agricola.

3. Reg. 9. 10.

non

non autem *Indiæ* oram, integra remanente historia *Ophyræ* regionis.

Nunc reliquum est, ut causas explicemus, cur in mentem venerit Sacræ historiæ, eam Indiæ regionem Ophyram nuncupare. Quod si ea, quæ superius à nobis in hoc genere sunt disputata, diligentius attendamus, facilè repreiemus ut supra diximus, moris esse Sacræ Scripturę, nomina eorum, qui terras primum incolere & habitare cœperunt, ipsis terris imponere. Sed cum hujusmodi nomina, parùm cognita alijs nationibus fuerint, ut ipse similiter Iosephus animadvertisse visus est, propterea quod ejs soli Iudæ uterentur, evenit, ut ob prædictorum nominum insolentiam, multa sacrorum librorum hujus generis loca, maximè obscurarentur & magnam dubitationem afferrent. Quod si nonnulli Iudæorum viri doctissimi, qui aliarum gentium & exterarum nationum literas, historias, & monumenta, variasque artium disciplinas perceperunt, ex quibus extitere *Philon* & *Iosephus*, summa cum diligentia, non multa hujusmodi posteris explicata, literis tradidissent, quæ peculiari quadam cognitione indigebant, multò pejus etiam nunc circa locorum hujusmodi abstruso-

Ioseph lib. 1. Antiquit. cap. 6.

Philo & Iosephus.

vel maximè apud Petrum Galatinum, bonum in primis auctorem, & Hebraicarum literarum satis peritum. Adeò ut pudeat & misereat me infelicis hominum conditionis in tot mentis cæcitates & animi pravitates immersæ. Iosephus igitur hunc locum è tenebris in lucem evocare videtur. Explicans enim in primo libro Iudaicarum Antiquitatum, quendam locum sacrorum librorum, satis docet unde nominis originem *Ophyra* regio traxisse videatur. Quum enim divina historia commemoret, temporibus Phaleg divisam fuisse terram, quamobrem hoc ei nomen inditum, quod *divisionem* significat apud Hebræos, ita, *Natique sunt Heber filij duo, nomen uni Phaleg, eo quod in diebus ejus divisa sit terra: & nomen fratris ejus Iectan. Qui Iectan genuit Almodad, & Saleph, & Asarmoth, Iare, & Adonan, & Vzal, & Decla, & Hebat & Abimael, Saba, & Ophir, & Hevila, & Iobab. Omnes isti filij Iectan. Et facta est habitatio eorum de Messa pergentibus usque Sephar montem Orientalem.* Iosephus verò eadem in hunc modum narrat. *Heber autē Iectā genuit & Phaleg. Dictus*

Petr. Galatinus.

Ophyra unde dicta Iosepho.

Genes. 11.

libr. 1. Antiquit. c. 6. (alij 1 14.)

lib. 1. Antiquit. c. 6. (alijs 14.) *Dictus autem Phaleg, quoniam secundum divisionem habitationum natus est. Phaleg autem* divisionem *Hebræi vocant. Iectan verò, qui filius fuit Heber, habuit filios Helmodad, Saleph, Asarmoth, Iarach, Aduram, Vzal, Decla, Obal, Abimael, Saba,* Ophyr, *Evila, Iobab. Isti à flumine Cophino Indiæ, & posita circa eam Syriæ, loca quædam inhabitant.* Hæc Iosephus. De quo flumine qui Indum influit, frequens mētio fit apud Geographos. Quorum verba subjicienda duximus, ad pleniorem rei cognitionē & intelligentiam.

Pompon. Mela libr. 3. cap. 7. Nam Pomponius hæc profert. *Indus ex monte Paropamiso exortus, & alia quidem flumina admittit, sed clarissima Cophen, Acessinem, Hydaspem.*

lib. 6. nat. hist. c. 23. Plinij verò hujusmodi sunt. *A proximis Indo gentibus montana Capissena habent Capissam urbem quam diruit Cyrus, Arachosia cum oppido & flumine ejusdem nominis. Quod quidem Cophen dixere à Semiramide conditum.* Et Paulò inferius subjungit. *Flumen Cophes, influunt in eum navigabilia Sadarus, Parospus, Sodinus.*

Strabo. Strabo autem incidens in mentionem

Alexan-

Alexandri in Indos expeditionis, de eodem fluvio sic meminit. *Quare iisdem montibus per vias breviores exuperatis, reversus est, habens Indiam à sinistris. Postea rursus in eam rediit ac occidentales ejus fines, & Cophen flumen & Choaspem qui in Cophen immittit.* Et paulò inferius. *Post Cophen itaque Indus fluit. Regionem inter hæc duo flumina mediam habitant Astaceni, Masiani, Nissei, &c.* Et Plinius iterum. *Vltimo fine Cophete fluvio, quæ omnia Ariorum esse aliis placet. Nec non & Nysam urbem plerique Indiæ ascribunt.* Quum igitur decem filiorum Iectani coloniæ, partim in quædam Syriæ loca Indiam penè attingentia, partim in illum Indiæ tractum quæ Cophe fluvio irrigatur (ut Iosephus narrat) deductæ sint, & unus ex ejus filiis *Ophyr* nuncupatus fuerit, apparet ex hoc nomine, per interiores Indiæ partes pertinente, *Ophyram* regionem esse nominatam, ut rectè existimavit Rabanus Maurus & Nicolaus Lyranus. Quoniam verò Hevilat frater Ophyri, finitima *Ophyræ* regioni loca etiam incoluit, ideò Moses cum Indiam exprimere voluisset, quam inclytus

lib. 6. c. 21 nat. histo.

Phison amnis est Ganges Indiæ flu.

amnis Ganges (*Phison* ab eo appellatus) uberrimis aquis interfluit: Havilat nuncupavit. *Et fluvius* (*inquit*) *egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum Paradisum, qui inde dividitur in quatuor capita, nomen uni Phison, ipse est qui circuit omnem terram Hevilat, ubi nascitur aurum. Et aurum terræ illius optimum est.* Quam regionem Hevilat Iosephus *Indiam* interpretatur. Cujus hæc sunt verba: *Rigatur autem hic hortus ab uno flumine circa omnem terram undiquè profluente. Hic in quatuor dividitur partes, & uni quidem nomen est Phison, quod inundationem significat: eductus in Indiam pelago diffunditur: qui Getha nuncupatur à Græcis.* Sed ne quis arbitretur hanc esse *Hevilat*, quam alio in loco idem Iosephus dicit esse *Getuliam* Africæ provinciam, ab Hevila Chusi filio nominatam, opus est ut duos fuisse ejusdem nominis intelligatur; hunc quem modo nominavi, alterum Iectani filium Ophyrique fratrem, de quo nunc agimus. Quam dubitationem funditus sustulit Iosephus, cum significavit fluvium *Phisonem*

lib. 1. Antiquit. c. 1.

lib. 1. Antiquit. cap 6, (alijs 12.

sonem

ſonem apud Indiam in pelagus defluere. Et Indiam provinciam à Moſe *Hevilat* eſſe nuncupatam, præterquàm quod ex ipſius verbis paulò antè recitatis liquidò dignoſcitur, tum etiam ex Commentarijs divi Hieronymi *de locis Hebraicis*, quibus ſic ait. *Hevilat ubi aurum puriſſimum, quòd Hebraicè dicitur Zahab, & gemmæ pretioſiſſimæ, carbunculus, ſmaragduſque naſcuntur. Eſt autem regio ad Orientem vergens, quam circuit de Paradiſo Phiſon egrediens. Quem noſtri mutato nomine Gangem vocant, Sed & unus de minoribus Noe Hevilat dictus eſt, quẽ Ioſephus refert cum fratribus ſuis à flumine Cophene & regione Indiæ uſque ad eum locum, qui appellatur Ieriæ, poſſediſſe.* Et paulo poſt ſubjungit. *Meſſe regio Indiæ, in qua habitarunt filij Iectan filij Heber. Sophera vero mons Orientalis in India:* juxta *quem etiam prædicti habitaverunt, quos Ioſephus refert à Copheno flumine & Indiæ regionibus uſque ad eum locum perveniſſe, ubi appellatur regio Ieria. Sed & Claſſis Salomonis per*

Hevilat Moyſi eſt India.

triennium hinc quædam commercia deportabat. Hæc ille. Intelleximus divi Hieronymi ſententiam, etiam Rabani Mauri cognoſcamus. ait enim: *Hevilat regio eſt Indiæ, quæ poſt diluvium poſſeſſa ab Hevilat, filio Iectan, filij Heber patriarchæ Hebræorum.* In quorum ſententiā diſcedit Hieronymus ab Oleaſtro, ampliſſimus Theologus in doctiſſimis Cōmētarijs, quos proximis annis edidit, in quinque libros Moyſis, cujus etiam verba tranſcribere viſum eſt, quæ hujuſmodi ſunt. *Alia eſt Chavilah, denominata à Chavilah filio Iectan filij Heber. Quæ quidem Chavilah etiam Orientalis eſt, quia ibidem dicitur fuiſſe habitatio filiorum Heber, à Meſah uſque ad Sephar montem Orientis, quæ etiam auro abundat, cum ſit propè Ophir. Nam Ophir fuit frater Chavilah, ut ibidem dicitur.* Hæc ille. Ex quibus omnibus intelleximus Iudæorum peculiares, regionum, fluminum, inſularum, & maris appellationes, à Græcis & Latinis, ab alijſque aliarum nationum longè diverſas, eaſque à primis terrarum habitatoribus eſſe deductas. Tum etiam perſpeximus *Ophyrum* & *Hevilam* fratres,

fratres, ut Iosephus, ut divus Hieronymus, ut alij quoque viri doctissimi (quorum modò mentio facta est) profitentur, Indiæ quasdam partes incoluisse, quas divina historia ex more suo, eisdem duorum fratrum nominibus, Ophyram & Hevilam appellat. Quarum alteram Moses scribit aurum optimum gemmasque pretiosissimas producere: ex altera vero ingentem auri copiam Salomoni delatam, Iudæorum regum monumenta testantur, hasque finitimas esse, & (ut paulò antè dixit divus Hieronymus) ex quarum altera classis, Salomonis per triennium quædam commercia deportabat. 3. Reg. 9. 10. Præterea Africam, consentientibus doctorum virorũ testimonijs, apùd Hebræos *Phut*, non *Tharsis* esse appellatam, & *Ophyram* apùd Indos esse etiam percepimus. Quid ergo amplius pertinaciter inhæremus, inanissimis Iudæorum recentiorum opinionibus & deliramentis, eorumque lutulentos rivulos consectamur, ex limpidissimis autem doctissimorum atque Orthodoxorum Patrum fontibus, haurire negligimus? Nec me movent novæ Augustini Eugubini in hunc locum interpretationes, nova nescio quæ flumina comminiscentis, (quanquam aliâs ho-

minis eruditionem & doctrinam suspicio & veneror, & quanquam cum illo mihi arctissima Romæ consuetudo intercessit, magis tamen amica veritas.) Quæquidem parum momenti (si rectè quis rem perpendere voluerit) habere videntur, & quas non magni fuerit negocij convincere. Nec me movent vel sexcenti recentiores Iudæi novis & deliris semper interpretationibus studentes, & nova sensa ab antiquis, Orthodoxorum Patrum sententijs, longe abhorrentia, in divinos libros architectantes. Quorum Iudæorum libri, integra mente & acri attentoque animo evoluantur oportet. Nã hinc, ut arbitror, jam eò processit hæreticorum quorundam hominum audacia, ut asserere nihil vereantur, ętate divi Hieronymi non admodum viguisse, seu potius elanguisse Hebraicarum literarum scientiam. Qui nihil aliud mihi visi sunt dicere, quum hæc dicunt, quàm divum Hieronymum summis labris has literas attigisse. Quem ut (supra dixi) divus Augustinus *peritissimum in hoc genere*, cum summa testificatione laudum ipsius fuisse dicit. Et quem doctissimi Iudæorum ejus temporis profitebantur, sacros libros veteris legis, summo animi judicio & syn-

Rabini cautè legendi.

D. Hiero. peritia linguæ sanctæ.

& synceriſſima interpretatione convertiſſe. Sed proh Deum immortalem, quid hoc eſt ſi mera inſania non eſt? Adeòne eſſe homines imperitos quibus tanta ſit innata vecordia, ut antiquos illos Eccleſiæ Patres (divino ſpiritu ſine controverſia afflatos, atque ad exprimenda vera divinorum librorum ſenſa, à Deo Optimo Maximo nobis velut dono datos) dicere audeant hallucinatos eſſe in enodandis quibuſdam Prophetarum intelligentijs, nec præcipua & germana illa ſenſa, quæ in illis locis ipſi præ ſe tulerunt Prophetæ attigiſſe. Quibus Prophetarum locis, ad Chriſtianum dogma maximè confirmandum appoſitis, & eodem ſenſu enodatis, poſteris temporibus Eccleſia pro acerrimo telo uſa ſit, ad infringendam multorum hæreticorum pervicaciam? Quid dici poteſt inſanius? aut quid iſti omnium hominum ſuperbiſſimi aliud perſuadere videntur, quàm ea ſe (ſi dijs placet) aſſecutos eſſe, quæ magni & ſapientes illi viri ne deguſtarunt quidem?

Verùm hæc nos in aliud tempus, in aliumque locum differamus, ad propoſitumque revertamur. Perſpectis tot, tantorumque Patrum teſtimonijs & auctori- Epilogus.

Rex autem Tyri misit naves suas ad serviendum Salomoni, simul cum proprijs navibus Salomonis. (Et iuerunt cum servis Salomonis in Ophir) Regio Indiæ dicitur. Reliqua vide exposita tertio Regum nono: advertendo duo. Alterum quòd quià navigatio in Ophir per mare Oceanum erat, ideo Salomon ad evitandam navigationem per mare Mediterraneum usque ad Oceanum, perrexit ad oram maris Rubri,(quod est quidam sinus maris Oceani) & ibi construxit classem, ad hoc enim illuc ivit. Alterum, quod rex Tyri naves quas misit, non nisi per Mediterraneum mare mittere ex Tyro potuit, ad conjungendam illas cum navibus Salomonis. Hæc ille. Quàm rem rectè quidem judicavit vir doctissimus. Quis enim non in ejusmodi causa? Nam qui fieri posset, ut naves è Tyro solventes aliter in sinũ Atlanticũ pergerent, quàm per fretum Herculeum in Oceanũ Atlãticum exeuntes, totamque orã Africæ & Æthyopiæ permeantes, magnum illud *Bonam Spem* promontorium transgredērentur, atque indè recto cursu aliud Arabiæ promontorium, olim *Aromatam*, nunc

nunc autem *Guardafum* nominatum petentes, tandem angustias Rubri maris ingrederentur? Sed præterquàm quod hæc navigatio tunc temporis omninò incognita erat (ut sæpè jam diximus) multò facilius à Rege Tyri id perfici poterat, & minore, cum temporis tum rei familiaris suæ dispendio, & tandē expeditiore via, si materia dolata, ex qua naves ædificari solent, camelis & alijs jumentis, superato isthmo inter illa duo maria interjecto, *Asiongaberum* deportaretur, (sicut olim fieri consuetū est à Sultanis Ægypti, nunc autem à Turcarum Regibus, quandocunque classes, quas illic habent, reficere, seu novas ædificare usus est,) quàm tantam maris vastitatem trāsmittere, ut cum Salomonis classe conjungeretur. Sed ea persuasio fortè literatissimum virum fefellit putantem, regis Hiræ classem è Tyro (ad oram nostri maris posita) in Indiam solitam navigare. Cum enim legeret hæc verba sacræ historiæ. *Tunc abijt Salomon in Asiongaber & in Ailath, ad oram maris Rubri, quæ est in terra Edom. Misit ergo ei Hiram per manus servorum suorum naves & nautas gnaros maris, & abierunt, &c.* Fortè non videbatur illi, cum

2. Paralip. 8. 17.

cumSalomon ageret apud maritima loca maris Rubri superius memorata, rectè significasse divinam historiam, Regem Hiram ad illum misisse naves & nautas suos, si in eodem quoque mari id temporis esset Hiræ regis classis. Quare rem parum videtur perpendisse tanti nominis, Theologus. Nam quæ apud Alexandriam in nostro mari sunt naves, quis vetat quin Carthaginem mittantur, atque hinc Vticam seu Hipponem Regium, quæ oppida in locis maritimis ejusdem maris sunt posita? Cum Carolus Quintus Romanorum Imperator Tunnetum oppidum obsidet, naves quæ à Neapoli cum commeatibus, reliquisque id genus bellici apparatus, eò mittuntur, nonnè ad portus ejusdem maris mittuntur? quis hoc audeat inficiari? Verum hæc tot verbis persequi non est necesse, cũ sint in promptu. Porrò quæ ad oppidorum *Ailana & Asiongaberi* cognitionem, & notitiam pertinet, eis, quoniam in quibusdam nostris Geographicis observationibus mox in lucem prodituris, à nobis sunt multis verbis disputata, in præsentia supersedendum duximus. Sed hæc in mentem mihi venerunt, de *Ophyra regione* quæ dicerem.

FINIS.

DE OPHYRA REGIONE ABRAHAMVS ORTELIVS IN THESAVRO GEOGRAPHICO.

OPhyr regio aurifera, in sacris literis celebris, unde Salomoni, alijsque Hebræorum regibus, ternis annis (uti 3.Reg. 9. & 2.Paralipom. cap.9. habetur) magna vis auri advehebatur. Sed ubi terrarum hæc regio sita sit, & an alio etiam nomine cognita esset, hactenus ignoratum fuit. σώφιρα, & σουφίρ, legunt LXX. interpretes. Iosephus enim in India ponit: & TERRAM AVREAM χρυσῆν γῆν suo tempore vocatam addit Eupolemus auctor apud Eusebium lib.9. cap.4. Præparationis Evangelicæ, VRPHEN οὐρφη appellat, & dicit insulam Maris Rubri esse, navesque cogi solere Melanis, Arabiæ urbe (Hesion Gaber, hanc vocat Sacra Scriptura: etsi Epiphanius *Ailon* dici in sacris literis prodat.) Hinc Marius Niger eam AVREAM CHERSONESVM Ptolomæi interpretatus est, non

non parum enim ad *terram auream* alludit; & Rubri Maris nomen huc usque pertingere, ex classicis auctoribus doceri potest. Sed hanc Chersonesum auri divitem olim fuisse, nemo veterum, quod sciam, auctor est, neque nunc etiam esse, ex recentioribus palam est. Edidit tamen Gaspar Varrerius Lusitanus nuper peculiare opusculum, de *Ophyra regione*: in quo constanter asseverare multisque argumentis persuadere conatur, Sacræ Scripturæ *Ophyram*, esse *auream Chersonesum*: aut potius omnem eam oram quæ Pegusijs, Mallacca & Somatra continetur. In Biblijs Vatabli à Rob. Stephano excusis, pro *Hispaniola*, Novi Orbis insula habetur. Postello autem *Peru* videtur: cui suffragatur doctissimus Goropius in sua Hispania. Idem affirmat Ben. Arias Montanus, cujus viri sententiam non solum ob multiplices ejus virtutes, quibus à natura abundè ornatus, sed ob omnis generis doctrinæ solidam peritiam, multarumque linguarum cognitionem admirabilem, libenter amplecterer, nisi deterreret me ab ea vastus ille Oceanus intermedius, quem omnis antiquitas innavigabilem, atque à mortalibus,

bus, quia facrum Divûmque fedem existimarit, navigatione minimè violandum, (ut docet apud Senecam Pedo Albinovanus) credidit. Neque apud ullum veterem auctorem reperies, ab ullo mortalium ante repertum magnetis lapidis usum, (quem nuperum habemus) unquam tentatum, nec immerito. Neminem hoc enim potuisse vel posse, norunt, intelliguntque qui navigant omnes. Casu forte aut felicitate hoc aliquando evenisse, ut credam, facit Plutarchus in Sertorio: At cōsilio aut scientia hunc ab illo trajectum, nulla apud priscos sive sacros sive prophanos scriptores memoria. Circa littora autem navigatum sæpius testes extant tot antiquorum Græcorum Peripli: ut Hannonis, Arriani, Iasonis Nearchi: & qui temporis injuria intercidere, Etesiæ, Menippi, Marcelli, Alexandri Theophili, &c. Ego *Ophyr Cefalam* vel ut alij pronunciant *Sofalam* Africæ versus Orientem regionem interpretari cum Volaterrano malim, tum quod hæc, teste gravissimo Io. Barroso, admodum aurifera sit, adeo ut etiamnum nihil *præter* aurum, ut Lusitanorum testantur peregrinationes, exteris mercatoribus communicet: Tum quod scribat in sua Indica

naviga-

navigatione Thom. Lopesius, hos Sofalenses habere libros patria lingua scriptos, in quibus legitur Salomonem regem tertio quoque anno hinc aurum tulisse. Ex Ophir etiam ebur habuisse Salomonem sacræ referunt litteræ, atque hoc nō ex Peruviana regione, ubi nullus unquam Elephas. Pro Ophir, *Ophath* ὄφατ legit Ioann. Tzetza, & insulam, sive pæninsulā auream in India esse dicit. De Ophir adde quod habet Iosephus à Costa Societat. Iesu lib. 1. cap. 14. de natura Novi Orbis. Vbi Ophir Indiam Orientalem, cum Iosepho Iudæo, interpretatur. VPHAS locus unde aurum adfertur, Hierem. 10. MOPHAS legunt LXX. OPHI autem D. Hieronimus & Chaldæus.

FINIS.

DE PARADISO IDEM.

In tabula Geographiæ sacræ.

DE *Paradiso* magna quoque inter Theologos controversia. Maxima pars hunc in Oriente statuit, alij in Syria, Postellus sub polo Arctico. Sunt qui sub Æquinoctiali fuisse conjiciant. Goropio nostro apud Indoscythas esse multis argumẽtis persuadetur. Ex veteribus quidã Lunarem globum pertingere tradunt: alij alibi. Cæsarius Nazianzeni frater, in Dialogis ubi hũc collocarit ignoro. Danubiũ enim hic unũ ex hujus fluminibus facit: eum nempe, quem Sacra vetustas *Phison* nominat. Hunc vero D. Hieronymus & Eusebius *Nilum* interpretantur, alij *Gangem*. Sed addam quoque D. Augustini ad Manichæos hoc, *Beatam vitã Paradisi nomine significatã existimo*. Alij recẽtiores qui ex professo de situ hujus scripsere, sũt Moses Bar Cepha, Benedictus Pererius Societatis Iesu in Genesim, Ioannes Hopkinsonus peculiari libello, in quo & hujus choropraphica delineatio. Alij quoque, ut Beroaldus, in Chronico, Vadianus in trium orbis partium descriptione; itẽ Ludovicus Nugarola in libello de Timotheo, sive Nilo. Ego vero Paradisum ubiq; fuisse puto, ante Adami nempe lapsum; & non locum significare, sed loci naturam, sive qualitatem.

FINIS.